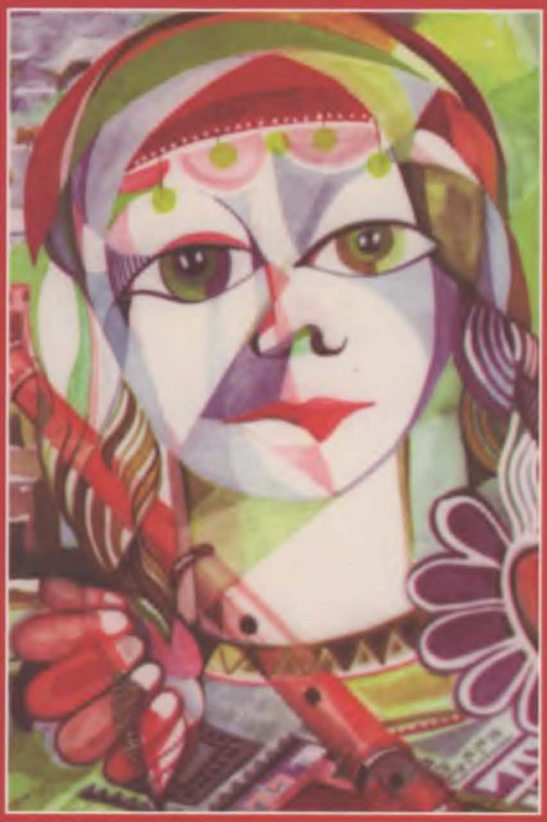
ESAT KORKMAZ

Anadolu Aleviliği

BERFİN

ESAT KORKMAZ

Anadolu Aleviliği

BERFİN

Berfin Yayınları : 91
Araştırma - İnceleme : 35

ISBN 978 - 975 - 7354 - 96 - 3

Esat Korkmaz : Anadolu Aleviliği
Yayın Yönetmeni : İsmet Arslan
Kapak Resmi : Tekin Fırat
Kapak, Renk Ayrımı : Seval Grafik
Baskı - Cilt : Kayhan Matbaası (Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, Kat: 2 / 155 Topkapı -İstanbul)
Birinci Baskı : Nisan 2000
İkinci Baskı : Mart 2008

© Yayın Hakkı, Berfin Basın Yayın ve Tic. Ltd. Şti. / © Esat Korkmaz
(Berfin Yayınları, Berfin Basın Yayın ve Tic. Ltd. Şti.nindir.)

BERFİN BASIN YAYIN VE TİC. LTD. ŞTİ.
Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29 / 56
Cağaloğlu 34112 / İstanbul
Tel: (0.212) 513 79 00 - **Fax:** (0.212) 512 37 20
www.berfin.net **e-posta:** berfin@berfin.net

ESAT KORKMAZ

Anadolu Aleviliği

(Felsefesi - İnancı - Öğretisi - Erkânı)

BERFİN
YAYINLARI

ÖNSÖZ

"İnsan denen çalgı nasıl bir çalgı olursa olsun, nasıl uyumlanırsa uyumlansın ondan dinlenebilir bir şeyler çıkaramazsam, hastayım demektir."(*)

Bu ürün, bilimsel kaygı sürekli canlı tutularak Anadolu Aleviliğinin felsefesine-inancına-öğretisine ve erkânına yönelik bir çalışmadır. Anadolu Aleviliği "bilge" olarak karşımıza çıkan bir eren(**) felsefesidir, bu anlamda vahiy dışı felsefi bir dindir; bir eren öğretisidir, bu anlamda bilimsel bir kuramdır. Çalışma boyunca;

a) Anadolu Aleviliğinin bir felsefi din, bir bilgelik öğretisi olduğu kanıtlanmaya;

b) Kanıtlanmaya koşut olarak insan-evren-tanrı konusunda-

(*) Friedrich Nietzsche; Ecce Homo(Çev.: Can Alkor); Say; 5. Baskı; İstanbul-1996; Sayf.: 20

(**) Prof. Dm. Vasilyev; Yenisey ve Altay Göktürk Yazıtlarında Kahramanların Adlarıyla Birlikte Rastlanan 'Eren' Ünvanının Anlamı Hakkında; I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 537-542 arası, "'Eren' terimine, bir askeri ünvan veya kahramanın adındaki bir parça olarak rastladığımız en erken yazılı kaynaklar, 8.-9. yüzyıllara ait, dikili taşlar üzerinde yapılan birkaç Göktürk mezar yazıtıdır. Mantıki olarak bağlanmış leksik gruplar içinde 'eren' sözcüğü, 7. yüzyıl sonunda, 8. yüzyıl başında Kutluğ Elteres Kağan şerefine dikilmiş olup en erken anıtlardan biri sayılan Ongin anıtında, Kül Tegin, Bilge Kağan yazıtlarında, Talas vadisinde bulunan 'Yedisu' metinlerinden birinde, Tuva'nın Elegest vadisinde E I0 ve E 42 Yenisey yazıtlarında, Hakasya'nın Koybal kırından E 26 anıtında ve İkinci

ki inanç tasarımlarına esin oluşturan, öncel ve belirleyici, doğal olarak sonsuza dek de öyle kalacak olan nesnel tasarımlar yakalanmaya ve yorumlanmaya;

c) Felsefesi ve öğretisi gereği laik olan Alevi yaşama biçiminin aydınlanma, hümanizm ve etik boyutları irdelenerek geleceğimize de yol gösterecek olan Alevi ütopyasının, bu bağlamda Alevi düşsel toplum projesinin(kâmil toplum projesi) çerçevesi çizilmeye çalışıldı.

Çalışmanın ikinci yarısı tümüyle Anadolu Aleviliğinin erkânına ayrıldı: Sıralı erkânlardan oluşan ve temel cemler durumunda bulunan görgü, musahiplik, ikrar ve dâr cemleri, uygulamaya ışık tutması amacıyla ayrıntılı olarak verildi; okuyucuyu üretken kılmak için inançsal ve nesnel kaynakları yorumlandı.

Özetle bu çalışma, Alevi felsefesinin, öğretisinin, yaşama biçiminin, ütopyasının ve inanç pratiklerinin nesnel tasarımlarını tartışmaya açıp; tanrıbilimden bağımsız ya da tanrıbilime egemen bir düşünce-tavır-uygulama yaratarak İlkçağ materyalizmini, İlkçağın sezgici-doğacı değerlerini Ortaçağ'da yeni bir yorumla dirilterek bugünlere ulaştıran dünün Aleviliğini, yarınlara uzanmak üzere güncele taşımak için yapıldı. Çünkü nereye gideceğimiz bilinmezse, nereden geldiğimizin bir anlamı olmaz.

Çalışma kapasamında canlarımızın bir kesimi, kimi anlayış ve değerlendirmelerle belki ilk kez karşılaşmış olacaklar: Tepkilerini ya

---

Altınköl anıtı olarak bilinen, Abakan nehrinin üst kısmında bulunan E 29 anıtında tarafımızca kaydedilmektedir. Fakat Göktürk runik yazısının özelliklerinden dolayı, bu sözün fonetik seslenmesinin çeşitli varyantları olasıdır. Bu nedenle farklı araştırmacılar gerek bu sözü, gerek onu içeren metin parçasını farklı şekilde okuyarak kendi anlamlarını veriyor. 'Eren' sözünün 'er'in çoğulu olması hakkında fikir birliği de yoktur. Bu görüşü teyit eden en inandırıcı deliller, J. Clauson'un 'Etimolojik Sözlüğünde' getirilmiştir....Şunu kaydetmek gerek ki tüm Göktürk metinlerinde 'er' ile 'eren' sözcükleri arasında kesin bir fark var. Saftan asker olan erlerin ve rütbesi daha yüksek olan erenlerin aynı cümlede zikredilmesi halinde bu fark vurgulanır. Bazı durumlarda erenlerin sadece rütbe bakımından değil, doğuşları bakımından da daha yüksek olması farzedilebilir.

Erenlerin saftan er değil, küçük askeri müfrezelerin başkanları oldukları apaçıkıtır...Metin tahlili sounucunda şu husus farzedilebilir. Öndere yakın bir

da onaylarını "inanarak" gösterme eğiliminde olanlara bir önerim olacak: Çekip gitmeyin, durun düşünün; tepkinizi ya da onayınızı "düşünerek tüketmenizi, bu yolla tüketimi üretime dönüştürmenizi dilerim. Çünkü, anlatılanlar ya da yorumlananlar, unutulan ya da unutturulan dünün Aleviliğinin "otantik" özünden başka bir şey değildir. Uzatmayalım; sözü ozanımıza, İbreti'ye bırakalım:

Bir Şah olsam hükmeylesem cihana
Kilise, mescidi yıkar giderdim
Okullar yapardım bütün insana
Cehaleti kökten söker giderdim

Fabrikalar kurar idim her yerde
İkiliği kovar idim bu serde
Ayrı gözle bakmaz idim bir ferde
Cihana bir gözle bakar giderdim

Gerçek insanları bilirdim Allah
Ondan gayrisine tapmazdım billah
Ne Kabe kalırdı ne de Beytullah
Yerine bir arpa eker giderdim

---

asker, bir eren haline gelebilirdi. Herhalde erenler,. şahsi muhafızlardı, görevleri askerlikti. Erler ise barış zamanında hayvancılık, çobanlık veya avcılık yapıyorlardı....

Böyle koşullarda erenlerin akrabaları arasında saygı görüyorlardı, yaptıkları yararlıklar sayesinde itibar ve iktidar sahipleri idi. Bu husus 'eren' sözcüğünün anlamına da yansıtılmıştır. Zaman geçtikçe....'eren' teriminin ilk anlamı, herhalde unutulmuştu. ...Eski zamanlardan kalma birçok terim gibi 'eren' sözcüğü de sosyal değişikliklerden dolayı ilk anlamını kaybettikten sonra da olumlu değerlendirme niteliğini koruyor, ancak önceki fonksiyondan mahrum kalarak yeni anlam kazanıyor. Erenlerin yüksek moral nitelikleri, bu terime bir övgü rengini veriyor. Böylece bu sözle nitelendirilen insan, saygıya, sonra tapınmaya değer bir kimse olarak kalıyor....bu anlam askerlikle yani ilk eren sözünün manasıyla bir nevi ilişkisi olmayan bir şekilde yerini alacaktır."

İnsanlıktan başka olamazdı cennet
Yok olurdu İsa, Musa, Muhammet
Kalkardı dünyada mezhep, tarikat
Dinlerin bağını çözer giderdim

Bir olurdu zengin fakir her zaman
Çaresiz dertlere olurdum derman
Ne gavur kalırdı ne de Müslüman
Tümünü bir yola çeker giderdim

Gece gündüz çalışırdım millete
Bir faydalı kul olurdum elbette
Bir ırmak olurdum Güneş' ten öte
Yeni fezalara akar giderdim

O günü görseydim yüzüm gülerdi
Dünyada insanlar bayram ederdi
Ne bir silah ne bir atom kalırdı
Bir ulu deryaya döker giderdim

***İbreti** der varlığımız bitmezdi*
İnsanoğlu yalnış yola gitmezdi
Ayrı gayrı devlet icap etmezdi
Dünyaya bir bayrak diker giderdim

Bir "bilgelik öğretisi" ya da "felsefi bir din" olan Alevilik; varolanları "öyle olduğu gibi" bilmeye yönelerek bilimi dinden bağımsızlaştırdı: "Düşünceyle nesnenin uygunluğunu" hakikat olarak algılayarak aydınlanma kanalını açtı; nesnel dünya tarafından "bilincin" ayaklar altına alınmasına son verdi; doğasal değerleri, doğaötesi değerlere karşı harekete geçirerek, dinsel toplumun sahte anılarını yerle bir etti.

GİRİŞ

Bugün Alevilik egemen sınıfların gelecek projelerinde *"kullanılmak"* üzere özellikle *"din-inanç"* ayağından yakalanarak *"devlet katına"*, *"resmi dünya"* ya taşınmak isteniyor ya da Aleviler tanımladıkları kimlikleriyle *"resmi"* dünyaya adımlarını atıyor. Şöyle ya da böyle, sorun sonunda şu soruda düğümleniyor: Nasıl bir Alevilik?

Alevi zeminde *"sağdan-sola"* gezindiğimizde Aleviliğin farklı farklı tanımlandığına tanık oluyoruz: *"Alevi İslam"* diyenlerimiz var; amaçları, *"asıl Müslüman biziz"* algısını pekiştirmek; Arap Yarımadası'na *"bağlı"* bir Aleviliği öne çıkarmak.

Alevilik *İslam heterodoksisinin* bir ürünüdür diyenlerimiz az değil. Aleviliği İslam *heterodoksisinin* bir ürünü olarak görenler, kendilerini hangi ilerici konuma yerleştirirlerse yerleştirsinler son tahlilde Arap Yarımadası'na *bağlanmaktan* kurtulamıyorlar.

"Sol" a doğru *"gezimizi"* sürdürdüğümüzde Aleviliğin bir *"Anadolu İslamlığı"* ya da *"İslamiyetin Anadolulaşmış biçimi"* olarak tanımlandığını görüyoruz. Kimilerimiz *"yaşama biçimi"*; kimilerimiz *"kültür"*; kimilerimiz *"İslamın dışında bağımsız bir din"*; kimilerimiz ise *"felsefe"* diyoruz.

İş bu kadarla da *bitmiyor*: Bir kesimimiz kalkıyor, yaklaşık 700 yıl *geriye* gidiyor, Aleviliği Anadolu'dan başlatıyor. Bir kesimimiz 1400 yıl *geriye* gidiyor; Aleviliği İslamın doğuş koşullarından başlatıyor. Bir kesimimiz ise *"geriye dönüş kültü"*nü söylencenin *"emrine"* veriyor, onun *sınırsız* olanaklarını da kullanarak Aleviliğin doğuşunu, insanlığın *"yaradılış"* öyküsüne bağlıyor.

Bu savlara bir başka sav da *"hançer"* atıyor: Türk milliyetçiliğinin ateşinde yananlar; *"Alevilik bir Türklük ürünüdür"*, diyorlar. Onlara

göre İslam cilası altında *Şamanizmin Anadolulaşması* Aleviliğin ta kendisi. Kürt milliyetçiliğinin ateşinde yananlar ise *"Alevilik Kürtlük ürünüdür"*, seslendirmesini yapıyorlar. Onlara göre İslam cilası altında Zerdüştlüğün Anadolulaşmış biçimi Aleviliğin özü.

Aleviliği *"etnik"* kökenlerin üzerinde görenler çoğunlukla, etikle felsefenin *özdeş* olduğu, etikten bağımsız bir felsefenin bulunmadığı geçmişin anısını canlandırarak Aleviliği bir *"ahlak"* ürünü olarak görüyorlar. Aleviliği *"aydınlanmanın çocuğu"*,sınıflar kavgasının bir *yaratısı* olarak görenlerimizin sayısı azımsanmayacak kadar çok.

Peki bunların *hangisi* doğru? Bilen yok ya da herkesin kendisine göre bir *"doğrusu"* var.

Çıkabilirsen çık işin içinden. Öncelikle kendimize bakalım: *"Savunma amaçlı"* olarak geliştirilen ya da *aydın katkısıyla* üretilen, *"Alevilik asıl Müslümanlıktır;Alevilik İslamın Anadolulaşmış biçimidir; Alevilik Anadolu Müslümanlığıdır; Alevilik Türk Müslümanlığıdır ya da Alevilik Kürt Müsl nanlığıdır vb."* tanımlar Aleviliği anlatmaktan uzaktır. Aleviliği *"vahiyli"* bir din olarak tanımlamak, Aleviliğin otantik özünü *çarpıtmak* anlamına gelir. Bu tanımlar, Aleviliğin asimilasyonunda *"merdiven basamağı"* görevi görmektedir. Bu tanım ya da terimlerle anlatılmaya çalışılan Alevilik, *asimile* bir Aleviliktir. Böylesi bir Alevilik resmi dünyaya taşınırsa ya da girerse, kendine özgü olan orotodoks inançları/dinleri *'dönüşüme uğratıp felsefeleştirme, insanı ve doğayı şeriattan özgürleştirme'* işlevini yerine getiremez. *"Terbiye edilmiş"*, *"uslu"* bir Alevilik, *"yumuşatılmış"* ve *"etik yanı"* baskın duruma getirilmiş bir *Sünniliği* besler ancak.

Kendimizi kendimize anlatamazsak, başkaları bizi hiç anlamaz. *"Anlamak"* konusunda kendimizi özlenen noktaya taşıyabilmiş değiliz: Aydınlarımızın bir kesimi inanç*"don"*una girerek Aleviliği *vahiyle* bağlantılandırma yarışına girerken, bir kesimi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi *"sükut suikastı"* yaparak kendilerini aldatıyorlar.

Öyleyse gelin şimdi *"sorumluluğumuz suçluluğa"* dönüşmeden *"eğri oturalım ama doğru konuşalım"* özdeyişinin gösterdiği yolda, *"bilimsel olma"* kaygısını elden bırakmadan Aleviliği bütün boyutlarıyla bir kez daha *irdeleyelim.*

Anadolu halkını karakterlendiren, yalnızca büyük bilgeleri değil, aynı zamanda Anadolu insanının bu bilgeleri nasıl tanıyıp saydığıdır: Bu kapsamda Anadolu halkı tarafından "ışıklanmanın ve aydınlanmanın tanığı" biçiminde tanımlanan ve bu yönüyle sevilip sayılan Hacı Bektaş Veli, O'nun düşünüş ve düşünüş biçimi, bilgeliğe giden yolun menzil taşları olarak öne çıkar.

SÖZLÜ GELENEKTEN YAZILI İLETİŞİME

Alevilik-Bektaşilik bugün bir *başkaldırı* içindedir.

Peki kime karşı?

Hem *başkasına*, hem de *kendine* karşı.

Neden kendine karşı?

Çünkü *sözel* kültürden, *yazılı* kültür haline dönüşüyor da ondan.

Anonim yanı egemen olan bu *felsefe*, bu *öğreti*, büyük ağırlıkla sözeldir. Yazılı yanı, kimi *otantik* yapıtların sayfalarında gizil durumda saklıdır. Ve ancak bir *aydın katkısıyla* açığa çıkarılabilir. Aydın katkısı somut *"nesne-olay"* aracılığıyla yapılır. Daha doğrusu Anadolu'ya ya da Anadolu insanına ilişkin konular ve sorunlar üzerine *felsefe yaparak* yaşama geçirilebilir. Bunu gerçekleştiremezsek dinler karşısında, özellikle *Ortodoks İslamiyet* karşısında Alevi-Bektaşi felsefesi *yalnız* bırakılmış olur; köktendincilik lehine bu felsefe *"kurban"* edilir. *"Yaşarken yeniden dirilmek"* temel diyalektiğiyle yaşama geçecek olan bu felsefe, yaşama olanağı verilmeden *"boğulur"*; Alevi-Bektaşi felsefesinin *"Ölmeden evvel ölmek"*(*) tasarımı ortodoks inancın *"öldükten*

(*) Ölmeden evvel ölmek; Alevilikte,kutsal kurban söylencesinin,felsefi,estetik ve etik bir boyuta taşınmasıyla kazanılmış bir olgudur.Kutsal kurban söylencesi Hz. İbrahim'in Tanrı'ya yakın olabilmek için oğlu İs-mail'i kurban etmek istemesinin acıklı bir anlatımıdır. Oğlunu kurban edeceği sırada gökten bir koç iner;Hz. İbrahim, kanlı tapıncından vazgeçer ve koçu kurban eder. Bu kutsal söylence: a) İnsanlığın, tanrılara yakın olabilmek için insan kurban etme geleneğinin gelenek olduğu "aşağı barbarlık konağı"ndan "orta barbarlık konağı"na geçtiğini kanıtlar; b) İsmaille temsil edilen Sami toplulukların, kendi

sonra dirilmek" biçiminde kemikleştirilen *"mahşer tasarımına"* dönüşmüş olur.

Alevilik-Bektaşilik büyük ölçüde *sözlü bir gelenektir* dedik. Sözel gelenekte babadan oğula bir *deneyim* aktarılır: Burada aktarılan şey *"zorunlu"* olarak *"idealizm"* ve *"arılık"*tır. Bu bile *"bizim deneyimlerimizden"* daha iyi değil mi? Şimdi bu sözlü gelenek *yazılı bir iletişim* durumuna dönüştürülmeye çalışılıyor. Bu bir *altüst* oluş getirecek: Sözlü geleneğin dünden gelen *saygın kimlikleri* ya da kurumları, yazılı geleneğin, yazılı iletişimin çağdaş *kimlikleri* ya da kurumları ile *çatışma* içinde.Birbirlerine *kuşku* ile bakıyorlar. Bunu bir ölçüde doğal karşılamak gerek; çünkü bu da kendi içinde bir *"başkaldırı"*dır. Toplumsal tarihte her başkaldırının bir *"bedeli"* vardır. Bu altüst oluş da bir *"bedel"* ister. Yazının gelişiyle(*keşfiyle*) sözel geleneğin taşıyıcısı *"bellek"* dumura uğrayacaktır. Süreç içinde sözlü geleneğin *yaşam bağı* her geçen gün biraz daha *daralacak* ve *"sözel bilgelik öğretisi"* sonsuza dek *yokolacaktır*. Biz her gün konuşuyoruz, biz her gün dinliyoruz; bu sözel kültür sözel kalarak *"sonsuza dek varolacaktır"*, diyenlere bir sözümüz var: Konuşma sadece, birtakım sözcükleri ses aracılığıyla başkalarına iletme olmadığı gibi, dinleme de sadece işitme demek değildir.Böyle konuşulup böyle işitildikçe her geçen gün *"biraz daha az şey"* bilinecektir; az şey bilen zor öğreneceğinden *"açığı"* kapatabilmek için sürekli *yalana* başvurulacaktır.(*)

Yapılması gereken nedir?

Yapılması gereken; sözel geleneğin taşıyıcısı olan *"bellek"* körelmeden *aydın katkısıyla* Anadolu Aleviliği olarak adlandırdığımız

---

lerini ezen Yahudi topluluğuna karşı destansı tepkisini anlatır. Anadolu Aleviliği, kurban olgusunu, ölmeden evvel ölmek zemininde kimliğini kurban ederek Tanrı'ya yakın olunabileceğini yaşama geçirir; bkz. : Esat Korkmaz; Eren- Evliya Felsefesinde Ölmeden Evvel Ölmek ya da Yaşarken Dirilmek; I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 333-356 arası.

(*) Friedrich Nietzsche; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık- İstanbul; Sayf.: 143: "Biz oldukça az şey biliriz ve zor öğreniriz: Bu nedenle de yalan söylemek zorunda kalırız."

felsefi dini ya da *bilgelik öğretisini*, sözel **malzemeden süzüp** ***yazılı malzeme*** durumuna getirmektir. Bunu **başarabilirsek Alevi-Bektaşi** felsefesi, dünya felsefe litaretürünün, Alevi-Bektaşi öğretisi **dünya bi**lim lilaretürünün bir *parçası* olacaktır. *"Anadolu'da özellikle kırsal kesimde... sarsıcı bir kimlik krizi yoktur. Yalnız şu var, ekonomik koşulların değişmesi nedeniyle Anadolu uygarlığının ilkçağlardan beri birtakım ürünlerini günümüze aktaran halk kesiminde değişimler vardır. Halk ozanları artık köylerde yaşamıyorlar. Büyük yerleşme yerlerine geliyorlar. Ekip adı altında birtakım birlikler oluşturuyorlar. Büyük yerlerde gösterilere katılıyorlar. Sanatı bir geçim aracı yapmaktadırlar.*

Bunalım gelecekte olacaksa bundan kaynaklanacaktır. Bugün kırsal kesimden gelen Alevi sanatçılar kendi canlarına okuyorlar. Eski gelenekler artık yavaş yavaş bırakılıyor. Eski şiir geleneği artık olmuyor."(*)

Görüldüğü gibi sözel geleneğin yazılı iletişime dönüştürülmesinde belirleyici görev *"aydın katkısı"*na düşmektedir.

Peki Alevi-Bektaşi zeminde aydın katkısı *özgür mü?*

Ne yazık ki değil: Tam tersine bir *kuşatma* altında. Öncelikle sözel kültürün aktığı asıl alanda, yani geleneksel katta, topluluk örgütlenmesi zemininde,*"akıldışılığa"* karşı *duruş* alan aydın *"korkulan"* bir kimlik.Sözel kültür alanının her şeye karşın felsefeye, bilimsel söyleme yatkınlığı; felsefe ve öğreti konusunda çok iyi bir *"alıcı"* olması aydının *"tek tesellisi"* gibi. Tabandaki bu *olumluluk* geleneksel zeminin *doğal öğretmenlerinde*(dede, baba vb.) ve geleneksel *örgüt yöneticilerinde* ortadan kalkmaktadır. *"Soy onaylı"* doğal öğretmenlerle genellikle *"köken onaylı"* örgüt yöneticileri karşısında, *"taban onaysız"* aydın çaresizdir.

Aydın katkısına en açık alan *demokratik toplum örgütlenmesi* tabanı olarak görünüyor. Ancak, tabandan *tavana* çıkıldığında, yani örgüt

---

(*) İsmet Zeki Eyuboğlu; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 90

yöneticilerine *ulaşıldığında*, olumluluk olumsuzluğa *dönüşüyor*. *"Tabansız"* aydınla(*), *"tabanlı"* örgüt yöneticisi karşı karşıya geldiğinde *"tabanlı"* olmanın örgüt yöneticisine verdiği *"despot görünmez el"*, aydını *"sansüre"* yelteniyor. Hemen her üniversite mezununun ya da her *"çok"* okuyanın aydın olarak algılandığı toplumumuzda, örgüt yöneticisi, aydın görevlerini de *üstlenme* yoluna gidince, aydın kendini *"kapı önünde"* buluyor. Giderek süreç içinde *"aydına gereksinme yoktur"*, yargısı öne çıkıyor.(**)

Öncelikle belirtmek gerekir ki *"çok okumakla"* aydın olunmaz; ama *"az okunarak"* aydın olunduğu da *görülmüş* değildir. Sorun *"miktar"* sorunu olmaktan çok bir *"ufuk"* sorunudur. Öyleyse sözel "bellek" körelmeden; Alevi-Bektaşi zemindeki *"yabancılaşmadan"* ve *"kirlenmeden"* kaynağını alan, Aleviliğin-Bektaşiliğin evren görüşüne, kültürel birikimine ve yaşama biçimine çöreklenen *"dışlayıcı"*,*"denetleyici"* hemen her türden *"tortuyu"* yokederek *"aydına gereksinme yoktur"* yargısını *"kırmak"* ve aydının *"insanıyla"* koşulsuz buluşmasını sağlamak, hepimiz için *temel* görevdir. Bu görevi yerine getirdiğimizde *"aydın"*a karşı şöyle haykırmak hakkımızdır: Aydınımız, aydınlarımız olarak *özgürlük* istiyorsunuz öyle mi? Ama şunu hiçbir zaman unutmayın, bu altüst oluşta siz de *"bedel"* ödeye-

---

(*) Enis Batur; Alternatif: Aydın; 75 Yılın İçinden(Hazırlayan: Ahmet Oktay); Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.; İstanbul-1998; Sayf.: 40, "...Aydının, varolmak için toplumsal dokunun talebine de, onayına da gereksinmesi yoktur. Genel hatlarında çoğunluğun onayını alan kişi değildir aydın: Yapıp-ederken onaylanmaz o, talep de görmez; yapıp-ettikten sonra, genellikle de epey sonra onay görür, görebilir.

Demek ki aydının Türkiye'deki açmazı toplumsal bağlamdan çok varlıksal bağlamda değerlendirilmesi gereken türdendir,..."

(**) a.g.e; Sayf.: 40, "Batı toplumlarında, özellikle de sivil toplum modelininin bütün bütüne oturmuş olduğu ülkelerde aydın'a gereksinme olup olmadığı tartışılıyor nicedir. Soruna Türkiye açısından bakacak olursak: İçinde bulunduğumuz toplumsal düzen düzeyinde, aydın'ın aşılmış, gereksiz bir kimlik olduğunu ileri sürmek olanaksız olmasa bile hayli güçtür. Bu yolda toplumdan bir talep gelmesi gerektiği düşüncesi varsa, ki vardır, bu bütünüyle yanlış bir inanıştır:..."

ceksiniz: Aydınımız, aydınlarımız *özgürleştiği* gün, içinizde gözüken ve aydın geçinenlerin çoğu *"tepetaklak"* olacaktır; *"boyunduruğunuzdan kurtulduğunuz"* an pek çoğunuz *"son değerlerini"* de yitirecektir. Bunu hiçbir zaman *unutmayın.*(*)

(*) Friedrich Nietzsche; Ecce Homo(Çev.: Can Alkor); Say; 5. Baskı; İstanbul-1996, "...özgür düşünür sözü tek bir anlama gelir: Özgürlüğüne kavuşmuş, kendini yeni baştan bulumuş bir düşünce."

ANADOLU ALEVİLİĞİ FELSEFİ BİR DİNDİR

Bâtınilik son tektanrıcı din olan İslamiyeti "Doğatanrıcılık" ve "İnsantanrıcılık" zemininde felsefeleştirirken "vahyi" ve vahiyle ilgili "tüm kutsal kimlikleri" yadsıdı; bunu yaparken "umut" ile "sezgi" ayaklarına kanatlar taktı. Bâtıni felsefeye "uçmayı" öğreten şey ise "umut" ve "sezgi" beslemesiyle yaratılan "söylence" oldu; söylenceyle ayakları yerden kesilen erenler, evliyalar, evrenin "ezgisini" kendi içinde söylemeye ve onu, akıl yürütme'yle ulaşılan kavramlar halinde dışa vurmaya başladı. Hem âlemin, hem Tanrı'nın "kanıtı" olarak insanı öne taşıdı. Bizler, işte bu "insanın" görüşünün sözcüleriyiz.

Kim ne derse desin bırakalım halk katını, aydınlar katında bile bugün Aleviliğin en az bilinen yanı onun *felsefi* boyutudur. Özkaynaklarından sentezlenen Alevi felsefesi ve onun *insan, evren* ve *Tanrı* tasarımı *"ikirciksiz"* gün yüzüne çıkarılamadığı için, bir Alevi kendi çağdaşlığını, aydınlanmacılığını, demokratlığını, ilericiliğini ya da ahlaklılığını, iyiliğini, güzelliğini *"sorgulayacak"*, dünya görüşüne uygun biçimde *"ayakları üzerine dikecek"* ölçütten de yoksun kalıyor. Bu durum bilgisiz kalmanın, kendi kökeniyle iletişimi kesmenin ötesinde, yoğun bir *yabancılaşmayı* da beraberinde getiriyor. Süreç içinde;

1.- Alevi felsefesinin Doğatanrıcılık yanının, *"Tanrı-evren-insan"* üçlemesi biçiminde dışa vuran doğasal diyalektiği; toplumsal diyalektiği yansıtması gerekirken bu diyalektiği gizleyen İnsantanrıcılık anlayışı *"Hak-Muhammet-Ali"* üçlemesi biçiminde öne çıkarılarak *"perdeleniyor"*.

2.- *"Hak-Muhammet-Ali"* üçlemesinin özündeki diyalektik kavranamadığı için, evren, insan ve toplum sorunları akıl alanından inanç alanına, felsefe alanından tanrıbilim alanına taşınıyor; Alevi felsefesi *tanrıbilim* olup çıkıyor.

3.- Sonunda olan hem Alevilere, hem de Aleviliğe oluyor: İnancını aklına inidirgemek, idealizmini materyalizmine dönüştürmek için *nesnel-toplumsal* bir evren görüşü(*Dört Kapı Kırk Makam*), insanlığı kurtuluşa taşıyacak bir *toplumsal proje*(kâmil toplum) yaratan dünün Aleviliği bugün; aklını inancına taşımak, materyalizmini

idealizmine dönüştürmek isteyen kimi Alevilerce egemen sınıflara *"altın tepsi"*de sunuluyor. *"Anısız"* ve *"geleceksiz"* bir Alevilik, Ortaçağ'ın *"günümüz kılıklı"* sömürücülerinin elinde, *"iç kimlik bunalımını şifa sayan"* bir *"dine"* dönüşüyor; çağdaş toplumun *"karnına"*, sindirilmesi *"zor"* bir *"lokma"* olarak *"balyoz"* gibi iniyor.

Cumhuriyet'ten bugüne gelinen süreçte, toplumsal altüst olmuşa koşut olarak *sınıflar* konumlanmasında önemleri ve durumları değişen sınıf ilişkileri *"cangılında"* yerlerini bir türlü bulamadılar Aleviler. Genelde, kendini yaratan ezilen sınıfın, yani dünün *köylü* sınıfının, bugünün *köylü* tabakalarının nesnel olarak yaslandığı Ortaçağ *toprak değerlerini*, özelde Cumhuriyet'le birlikte edindikleri *burjuva değerleri*(ulusal burjuvazinin önder yargısıyla kutsanmış dünün ilerici bugünün gerici değerleri) ağırlıklı olarak terkedemediler. Nesnel açıdan geçmiş tarihten gelen, nicelikçe ve nitelikçe *azalma* sürecini yaşayan toplumsal tabakalara, yani *köylülüğe*, *küçük mülkiyete*; ideolojik açıdan ise modern güdümün ürünü olan *"küçükburjuva"* aydınlara bağlanıp kaldılar.

Toplumsal zeminde köylülükle *kader* orataklığı yaparken, küçük mülkiyetin *sığ ufku* içinde *siyaset* yapmaya soyundular. Yeri geldi; toplumsal/ bireysel aklıyla çelişen *"uçlara"* taşıdılar kendilerini. Yeri geldi; burjuva gibi davrandılar; davranmakla kalmayıp bu yolda *burjuvalaştılar* da.

Bu gelişmeler nedeniyle *"geçmişte"* buluşulan *"ortak payda"*nın sınırları zorlandı. Açılan *"gedikten"* Alevi kimliği kendini *yadsıyarak*, kendini yaratan toplumasal temele *sırt çevirerek* sağ siyaset temeline; inançla kutsanmış bir zeminde inancından *"yedilerek"* devlet katına taşınmak istendi.

Bu yaklaşım *egemen sağın* işine yarıyor mu?, bir de ona bakalım: Sağ sermaye partileri atakta; kendi güdümlerinden çıkmış gibi görünen ve burjuvazi adına iktidarı ele geçirmek için *"onay"* alma yarışına giren köktendinciliği, düzen için *"tehlike"* olarak gösteriyor(*Demek ki, köktendincilik henüz uluslararası onay alamamış*). Kendileri dışında kalan sınıfları ve toplum katlarını *gütmenin* bir aracı olarak yaşama geçirmeye çalıştıkları *"ılımlı bir İslami"* anlayışın kuşatıcılığında, sömürü düzenlerini sürdürebilme telaşına düşmüş durumdalar (*Bakıyoruz bu proje Amerika'nın da projesi*). Bu

anlayışın yanında durucak ve halkın sınıf çıkarlarını *"perdeleyecek"*, *"terbiye"* edilmiş *"uslu"* bir Aleviliği, kendi siyasal yapıları içine almaya çalışıyorlar. İnanca yönelik *göstermelik* hoşgörü zemininde halkın devrimci eyleminden, halk güçlerinin demokratik örgütlenmesinden kopacak bir Aleviliği, kendi düzenlerinin *payandası* yapmaya hazırlanıyorlar.

Aleviler eğer bu oyunu *bozmak* istiyorlarsa, kendi öğretilerini *bilimsel* olarak tanımlamak ve yerli yerine oturtmak zorundadırlar. Ancak o zaman *halk memnuniyetsizliğinin taşıyıcıları* olarak aşağıdan yukarıya bir baskı unsuru olabilirler. Resmi dünyaya *onlara rağmen* girdiklerinde, o yapıları halk yararına *"dönüşüme-değişime"* uğratabilirler. Ortodoks dini ve onun her türlü kurum ve değerini *felsefeleştirebilirler*. Bu yolla şeriattan *bağımsızlaşma* zemininde, insanı ve doğayı *özgürleştirebilirler*; laikliğin düşünsel yapısını ve kitle temelini *yaratabilirler*. Unutmayalım: Anadolu Aleviliğinin nereye gideceği *-ki Aleviliğin onurudur-* bilince çıkarılamazsa, nereden geldiğinin bir *anlamı* kalmaz.

Şimdi, Aleviliğin felsefe ve öğreti boyutunun *yadsınmasıyla* ulaşılan, yani akıldan inanca *atlama*, akıl yürütmeyi *terketme* ve dogmalara *teslim* olma olgusunu yaşama geçirmekle varılan *"yeri"*, *"yakıcı"* sonuçlarıyla tanıyalım. *"Yol"*u başkalarına değil, *"yol"*un kendisine soralım:

Alevi şeriatı felsefi düzlemde; köktendinci şeriata karşı, *maddeci düşünce* temelinde ve aklın yol göstericiliğinde, *bireysel/ toplumsal* etikten de beslenerek yapılanıp biçimlenmiş bir *başkaldırıdır*. Bu bağlamda Alevi-Bektaşi *şeriatı* üç biçimde tanımlanır:

1.-*"Kutsal köken"*in bir yansıması ya da *"tanrısal öz"*ün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan görünür *nesnel-toplumsal dünya.*

2.- Bu nesnel-toplumsal dünyaya ilişkin *insan kararları*, yani *insan aklının sonuçları.*

3.- Kaynağını bu nesnel-toplumsal dünyadan alan ve kolektif bir ürün durumunda bulunan *gelenek-görenekler.*(*)

(*) Esat Korkmaz; Alevi Felsefesi; Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 9

Ancak *"mistik maya"* ya da *"dinin felsefeleştirilmesi"* nedeniyle *"sentez ürünleri"* ters durur. Öğretide *"sır"* denilen şey *"ters duran bu ilişkiyi"* düz olarak algılamak ve anlatmaktır; onun *nesnel* ve *inançsal* tasarımalarını yerli yerine oturtmaktır. O zaman yukarıdaki sıralama *"tersine"* döner: Önce *gelenek-görenekler*, ardından *insan aklının sonuçları*, sonra da *nesnel-toplumsal* dünyanın düşüncede *görünüşe* taşınması. Felsefi düzlemde *"düşüncede görmek"* olarak tanımlanan bu durum *"mistik sunumda"* tanrısal öz'ün *görünüşe taşınması; nesnel sunumda* ise artık *bölünemeyen* ve duyu organlarıyla algılanamayacak denli küçük *"parçacıkların"* (atomların) bir araya gelmesi ya da birbirini tutmasıyla *görünmeyenden varlığa geliş* (hava, su, toprak ve ateş) olarak algılanır.

Bu nedenle sözgelimi *somut bir nesne*, biz o nesneyi *düşündüğümüz* için vardır; eğer o nesneyi *düşünemiyorsak* o zaten yoktur. Tersinden gidelim; bize göre *yok* gözüken(Tanrı gibi, ruh gibi) *soyut* bir şey, anlayabilmemiz, algılayabilmemiz durumunda düşüncede *görünüşe* taşınır ve duyularımızla hissedilemeyen zeminde *somutluk* kazanır; daha doğrusu yarattığı sonuçlarla *"somut"* bir şey olduğunu bize *"kanıtlar"*. Düşüncede görme yoluyla görünmeyen *gönüle taşınarak* görünüşe çıkarılır; görünen şey gözün ulaşabildiği yerden *"kaldırılarak"* gönüle kondurulur.

Anadolu Aleviliğinin inanç ya da mistik yanının *"doğurgan tarlası"* idealist-düşünceciliğin *"düşüncede görme"* tasarımı ilk esin kaynağını, düşünce tarihinde derin etkisi olan İlkçağ'ın ünlü filozofu, Elea Okulu'nun kurucusu Parmenides(İ.Ö.540- ?)'in görüşlerinden alır: Parmenides, algıyla bildiğimiz dünyayı *aldatıcı* bulur. Buna karşılık ; akılla anlaşılan, akılsallık sınırları içinde kalan her düşüncenin, algıladığımız dünyanın olgularına hiç *uymasa* da doğruya daha yakındır, yargısını ileri sürer. Gerçekliğin, algılanan dünyanın *dışındaki* bir varlık alanı olduğu savı, O'nun temel savıdır. İnsanların sıradan deneyimleri, algıları ile ulaştıkları inançları yalnızca *sanı ve görünüştür*.

Oysa bu doğruluğu vermez; doğruluğa ancak *akılla* ulaşılabilir. Çünkü, der Parmenides, *"Varolan ve düşünülen aynı şeydir...varolmayanı düşünmek, hiçbir şey düşünmemektir."* Görüldüğü gibi Parmenides'te, hakkında düşünce yürütebildiğimiz her şey *var-*

lıktır.Algıyla kavrananların *varlıkları anlamında* varlık taşımasalar bile, bundan daha *"gerçek"* bir anlamda *vardır*, onlar.(*)

Gelelim materyalist tasarıma: *"varlığa geliş"* ve *"varlıktaki değişim-dönüşüm"* kapsamında nesnel tasarım kaynağını Anadolu İlkçağı'nın büyük bilgesi Empedokles(İ.Ö.492-432)'in *"Dört Öğe Öğretsi"*nden alır. Algıyla kavradığımız nesneler, kendileri başka bir şeye indirgenemeyen dört temel öğenin*(hava,su ,toprak ve ateş)* çeşitli oranlarda bir araya gelmesiyle oluşur.

Bu iki tasarımın idealist-düşünceci ayağı Parmenides *düşüncecili̇ğinin* izini sürerek Platon'un *"idealar tasarımı"*na; Aristoteles(İ.Ö.384-322)'in *"potansiyellik tasarımı"*na; oradan Plotinos(205-270)'un *"ışık tasarımı"*na uzanır. İslam dünyasına yayılarak *"vahdet-i vücutçu"* bir tasavvuf anlayışına evrilir; Ortodoks İslama *"dinsel felsefe"* açılımları getirir; süreç içinde Irak, İran ve Horasan'a kadar *"gider"*.

Tasarımın *"maddeci düşüncecilik"* ayağı, Empedokles'in *"Dört Öğe Öğretisi"*nin izini sürerek Demokritos(İ.Ö.460-370)'un *"atomculuğuna"*; Platon'un *"kopya-gölge kuramı"*na ve Aristoteles'in *"aktüelliğine"* uzanır. Daha sonra İslam dünyasına yayılarak *"vahdet-i mevcutçu"* tasavvuf anlayışıyla Ortodoks İslamın doğasına başkaldıran bir *"materyalist açılım"* getirir. Süreç içinde bu anlayış da Irak, İran ve Horasan topraklarına ulaşır.

Bu topraklarda her iki tasarım Asya'dan gelen *"sezgici-doğacı"* değerlerle beslenir ve Anadolu'ya taşınır. Anadolu'da *"maddeci düşüncecilik"* temelinde *"vahdet-i mevcut"* anlayışında bir felsefe olarak yapılanırken,*"inanç"* yanını *"idealist düşüncecilik"* doldurur. Sonuçta temel tasarım *"vahdet-i mevcut"* yolunu izler; *"vahdet-i vücut"* anlayışını *edilgenleştirir*; giderek *"dinsel felsefe"*nin sınırlarını aşar ve bir *"felsefi din"*, bir *"bilgelik öğretisi"* olarak yaşama geçer.

Görüldüğü gibi Alevilik, *idealist düşüncecilik maddeci düşüncecilik*

(*) Arda Denkel; İlkçağ'da Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1998; Sayf.:26- 27-28

bileşimi bir felsefe-öğretidir. Bu felesefede, öğretide, maddeci düşüncecilik, yani *materyalizm* egemen, idealist düşüncecilik, yani *idealizm* tamamlayıcı ve kutsayıcıdır: "Çok kaynaklı bir inanç sistemidir tasavvuf, bir açıklamaya göre de sözcüğün kendisi de Yunanca 'Sofos' sözcüğünden Arapçaya uyarlanmış, Sufi de buradan türemiştir. Bu sistemde Hint, İran, Roma ve Bizans etkilerini görmek mümkündür. Bu arada İslamiyeti ihmal etmek de mümkün değildir. Fakat önce şu 'halk İslamı' dediğimiz varlığın temeli olan tasavvufu, medreselerde öğretilen, şeriatın uygulayıcısı olan, devletle bütünleşmiş ve birçok devletin resmi ideolojisi haline gelmiş olan 'resmi İslam'dan ayıran nedir? Buna bir göz atalım:

Bu farklardan birincisi, bizce Vahdet-i vücud ve Vahdet-i mevcud-kavramlarında yatar. Vahdet-i vücud, varlık birliği anlamına gelir. Vahdet-i vücud kavramını savunanlara göre dünyada ve âlemde varolan her şey, Allah'ın sıfatlarının ortaya çıkışı, onun her şeyin üzerindeki gücünün belirişi olduğu için onda birleşir, ondan vücut bulur. Her şeyi vareden Allah'tır. Bu nedenle de o 'Vücud-u Mutlak'tır(Mutlak Varlık). 'Resmi İslam'la Vahdet-i vücud'çuları birbirinden ayıran nokta da burada başlar. Her şeyden önce Kuran'da Allah'ın adları sayılırken 'vücud' ,yani varlık adı geçmemiştir. Oysa Allah'a bu adı yakıştırmak onu varolan şeylerden biri -isterse en yüceci ve diğerlerini yaratan olsun- olarak görmektir. Fakat her halükârda Vahdet-i vücud anlayışında her varlığın dışında ve üzerinde onları yaratan bir Allah vardır. Zaten Vahdet-i vücud anlayışını savunan sufiler de Allah'a bu adları,düşündüklerini anlatabilmek, her yerde ve her şeyde Allah'ın bir tecellisini görebilmek için verdiklerini ileri sürmektedirler.

Vahdet-i mevcud kavramına gelince, işler daha da çatallaşır ve tasavvufun bu yönelişi içinde olanlarla 'resmi İslam' arasındaki boşluk birden bire uçurum halini alır. Vahdet-i vücud'daki 'varlık birliği' Vahdet-i mevcud'da 'varlıkların birliği' anlamını alır. Buna göre Allah, varlıkların, doğanın, evrenin birliğidir, bütün varolanların birliğidir ve bu varoluşun başı ve sonu yoktur. Oysa bu,İslamın en temel inançlarından yaradılışa vurulan bir darbedir. Yaratmak ve yaratılmak bu inançta yokolmuştur. Vahdet-i vücudçular 'resmi islam'la belirli koşutluklar taşımalarına ve bazı anlaşma zeminleri

yaratabilmelerine rağmen, Vahdet-i mevcud'çular 'resmi İslam' için tanrı tanımaz maddecilerdir.

Bu iki kavram çevresindeki tartışmalar, aynı zamanda tasavvuf içindeki en önemli ayrımlardan birini de oluşturur.Abdülbaki Gölpınarlı, bizim özetlememizle bu ayrımı bir benzetmeyle şöyle açıklar: Güneş'in ışığı, Güneş'in bir tecellisidir, Güneş olmadan güneş ışığı olmaz, ama bu, güneş ışığı Güneş'in kendisidir anlamına gelmez, O'na bağlıdır, ondan ayrı değildir anlamına gelir, vücud'çular böyle diyerek tanrı tanımamazlıktan kurtulurlar, fakat mevcud'çular tecelli ile kaynağı bir ve aynı şey sayarak, ayrı, üstte bir yaratan olduğunu reddeder bir konuma düşer ve 'tanrı tanımazlar' arasında yerlerini alırlar."(*)

Bu nedenle bir *felsefi bilgelik* ürünü olan *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi, şeriatı öğretiye uygun biçimde açıklamaya çalışır.(**)

Öğretiye göre şeriat kapısı, *"yol kurallarına, yol erkânı ya da yol ulularına ilişkin bilgi"* anlamına gelir. Ortadoks Sünnilikteki şeriat anlamının *tam karşısında* bir duruş alır.

Alevilik-Bektaşilikte bu türden felsefi bir tasarım dinin *"felsefeleşmesini"* sağlamış ve aydınlanmanın temel kanalını açmıştır. Ortodoks

---

(*) Reha Çamuroğlu; Tarih, Heterodoksi ve Babailer; Der Yayınları; İstanbul-1990; Sayf.: 126-127

(**) Esat Korkmaz; Dört Kapı Kırk Makam;Sahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1998; Sayf.: 36 : "Alevilik-Bektaşilikte tarikat kapısının anlamı; erkân-ı tarikat hakkında bilgi sahibi olmaktır. Erkân-ı tarikat, tarikat ulularının koyduğu ve tarikatın yasası durumunda bulunan ilkeler, kurallar ve törenler bütünüdür. Bu ilkeleri, kuralları, törenleri ve davranışları içeren yapıtlara erkânname adı verilir.... Ortodoks Sünniliğin özkaynağı Kuran ise Alevi-Bektaşi inancında, Hz. Muhammet'in gönlüne yansıyan, gönlünde tecelli eden bilgilerin O'nun sezgisel aklı tarafından yorumlanması, yorumlanıp açıklanması olarak anlaşılır. ...Hz. Muhammet; istekleri ve düşüncesi olmayan, Cebrail tarafından harekete geçirilince konuşan ve Tanrı'nın kelâmını aktaran bir otomat değil, bağımsız düşünür olarak algılanır. Bu bağlamda Cebrail, Muhammet'in sezgisel aklından başka bir şey değildir..."

dinin özü olan *"vahyin"* yerine aklı koymuş; *"vahiy"* ve ***"inanma"*** üzerine yapılanan ortodoks dinin/ dinlerin, yani ortodoks **tanrıbilimin** karşısına, *"düşünme"* ve *"akıl yürütme"*(*) üzerine yapılanan ***felsefeyi*** yerleştirmiştir. Bir bakıma bir *"akıl dini"* yaratmıştır.(**)

Süreç içinde felsefe *tanrıbilimden*, tanrısal kayra(***) *doğadan*, insan *inançtan* bağımsızlaşmış; doğa ve insan *özgürleştirilmiştir.*

(*) Akılsal yargıların mantıksal dizimine, akıl yürütme denir. Bilinen önermelerden bilinmeyen önermeleri çıkarmayı dile getirir. Mantık, bu akıl yürütmenin bilimidir.Akıl yürütme tümdengelim ve tümevarım yöntemiyle yapılır. Bu yüzden akıl, bir akıl yürütme yetisidir diye de tanımlanır.

Evrenin bilinemezliğini ileri süren ve insanın bilme gücünü yadsıyan anlayış ve görüşlere "akıldışılık" adı verilir. Bilim-öncesi tüm öğretiler, bir yönüyle akıldışı öğeler taşımaktaydı.

Metafizik ve idealizm, bilinebilirliği ve bilmeyi tümden yadsıdığı için bilimsel bilginin yerine "inanç, sezgi, içgüdü, nesnel irade, varoluş vb." bilimdışı terimleri ileri sürdü.

Aklaaykırıcılığın ayırıcı niteliği, insanı bilinçli bir varlık olarak değil de bilinç dışı etkilerle davranan bir varlıkmış gibi göstermeye çalışmasıdır.

Doğruluğun ölçütünü akılsallıkta bulan öğretiye "Akılcılık" adı verilir: Akılcılık terimi felsefe tarihinde çeşitli anlamlarda kullanılmışsa da özünde düşünceci ve metafiziktir; çünkü, bilginin duyumsal yanını yadsır, buna karşın akılsal yanını mutlaklaştırır; bilgiyi yalnızca aklın ürünü sayar.

(**) Nejat Bozkurt; Felsefeleştirilmiş Bir Din Olanaklı mı?; Felsefelogos 3; 1998/2; Sayf. :34: "Felsefeleştirilmiş bir din her şeyden önce bir koşul olarak felsefenin teolojiden, aklın inançtan, tanrısal kayranın doğadan kesin çizgilerle ayrılmasını öngörür. Dinin özünü, ilkelerini, çeşitli Tanrı kavramlarını; Tanrı, insan ve evren ilişkişini; inanç, akıl, vahiy ve dogmanın anlamlarıyla karşılıklı ilişkilerini, dinsel deneyimin doğasını, değerini ve gerçekliliğini, ruhun ölümsüzlüğünü eleştirel ve nesnel biçimde ele alan felsefi din, inanç karşısında akla öncelik verir. Dinin temel inançlarını mantıksal bir çözümlemeye tabi kılar ve sorgularken bunu inananların inançlarını güçlendirmek için yapmadığı gibi, onların inançlarını zayıflatmak için de yapmaz. Felsefeleştirilmiş din, dinin temel ilke ve inançlarını irdelerken kendisine özgü araçları ve yöntemleri kullanır. Bu yöntemler, insana hemen her konuda akıl yürütebilmesi için gerekli temelleri sağlar..."

(***) Tanrı'nın nasneler dünyasını yöneten yetkin gücü.

Eleştirel ve nesnel olan *felsefi din*, inan karşısındaki özgürleşen insanın *aklına* öncelik vermiştir. Dogmanın(vahyin) yerine *"aklı"*, inancın yerine *"özgür düşünceyi"* ve tanrıbilimin(teoloji) yerine *"felsefeyi"* koyan böylesi bir *bilgelik* anlayışı, her şeyden önce *laiktir*.(*)

Bu kanalda tarihsel sürecinde, *doğaüstü güçler*'den, *metafizik kurmalar*'dan uzaklaşan insan, *felsefeleştirilmiş din* olarak algılanan *bilgelik öğretisi* sayesinde *bilime* sarılarak *nesnel gerçeklik alanında* yürüyüşünü sürdürmüştür. Anadolu Aleviliğinin ulaştığı bu noktayı yüzyıllar sonra *Hegel*, daha çerçeveli olarak tasarımlamıştır. Doğanın düşünce tarafından *"kurulduğunu"* söyleyen Hegel öğretisi; tanrıbilimsel öğretinin *felsefe diline* çevrilmesinden başka bir şey değildir.(**)

Yine felsefi bir din kurmaya çalışan Feuerbach; *düşlem konusu dinsel dünya*'dan gerçek dünyayı *özgürleştirmeye* çalışmıştır. Bu özgür-

---

(*) Doğu Perinçek- Esat Korkmaz; Laiklik Nedir?. Aleviler Niçin Laik Olmak Zorundadır?; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; İstanbul-1998; Sayf. 90: "Tanrıbilimden bağımsız ya da tanrıbilime egemen bir felsefe yaratıp, İlkçağ aydınlanmasını Ortaçağ'da yeni bir yorumla dirilten , hümanizm üzerine yapılandırdığı toplumsal etiği, halkla taraf olarak egemene karşı bir felsefe durumuna yükselten dünün Aleviliği,laikliğin dünden bugüne taşınan kitle temelini oluşturur."

(**) Hegeli Okumak(Derleyen ve Çeviren: Tülin Bumin); Kabalcı Yayınları; 2.Baskı; İstanbul-1993; Sayf.:44-45: " Bilincin gerçekleştirdiği 'yok ediş', 'diyalektik'tir. 'Diayalektik' olarak yoketme şu anlama gelir: Yok edileni içinde koruyarak yok etme ve onu, bu koruyucu yok ediş ve yokedici koruyuş içinde ve onun aracılığıyla yüceltme. Diyalektik olarak yok edilen varlık doğal, verilmiş('araçsız') varlık olarak sahip olduğu olumsal(ve anlamdan yoksun, 'anlamsız') görünüşüyle ortadan kaldırılmıştır; ama özsel(ve bir şey diyen, 'anlamlı') yönüyle korunmuştur; ve böylece olumsuzlama dolayımından geçmiş olarak yücelmiş ya da yaratıcı, yani veri olanı olumsuzlayıcı bir eylemin sonucu olmayan, yalnızca olumlu ve durağan olan araçsız gerçekliğininkinden çok daha 'anlayışlı' ve anlaşılabilir bir varolma tarzına yükseltilebilmiştir..."

Nejat Bozkurt; Felsefeleştirilmiş Bir Din Olanaklı mı?; Felselogos 3; 1998/2; İstanbul; Sayf.: 32 "Hegel ise Din Felsefesi adlı yapıtında; 'Felsefe ile dinin içerikleri aynı, amaçları aynı, çıkarları aynı... Dini açıklamakla felsefe kendini açıklar ve kendi kendini açıklamakla da aslında dini açıklamış olur', diyor."

leştirme çabasını Anadolu Aleviliği yüzyıllar öncesinden yakalamış görünüyor.(*)

Aleviler-Bektaşiler Ortodoks Sünni inanca *inançla* kafa tutmazlar; kendi *onurlarını* ancak *düşünerek* kurtarabilirler, *inanarak* değil. Çünkü, *"Deneylerle doğrulanamayan inançlar, her zerresi deney alanına çekilebilen doğanın dışında kalmak zorundadır"* (O. Hançerlioğlu) da ondan. Bilim ve felsefe alanında Anadolu-Yunan ilkçağının daha sonraki çağlara üstünlüğü *"varlık ve varlığa bağlı yaşam sorunlarını"* daha derin ve temelli biçimde ele almış olmasıdır. Özellikle Tanrı düşüncesi *"varlığa"* karşı büyük bir çıkış oldu; bu nedenle Aleviler-Bektaşiler doğaüstü ve insanüstü bir Tanrı'yı *yadsımakla* dünyayı ve insanı kurtarmış oldu.Bunu kavramış olan F. Nietzsche tektanrıcı dinler için, *"Uygarlığın bir hastalığıdır"*, yargısına varıyor.

Bu bağlamda Alevi-Bektaşi felsefesi/ öğretisi bir bakıma; *düşünme araçları* olan ve *yoğunlaştırılmış dil* olarak algılanan nefesleri, atasözleri, söylenceleri, inanç ritüelleri, türküleri, semahları, töreleri, gelenekleri vb. ile *"tanrısız doğaya"* ve *"tanrısız insana"* yönelik bir *"ağıt"*tır; tarih, coğrafya ve insan *üretici güçlerini* özgürleştiren bir *"tetik"*tir.Daha düne kadar benim toprağımda *metafizik düşünceyi dönüştürmede* temel ve biricik kaynak olan bu felsefe, bu kolektif bil-

---

(*) Sinan Özbek; Feuerbach'ın Din Anlayışı...; Felsefelogos 3; 1998/ 2; Sayf.: 42: "Feuerbach için din pratik bir fonksiyona sahiptir. Din, doğayı insanın kontrol etmesini hedefler ve doğanın insanın mutluluk tepisine hizmet etmesini sağlamaya çalışır. Din bunu, doğanın etkilerini(...) eylem ve doğanın ürünlerini(..), doğanın verdikleri yapmakla sağlamak istemektedir. 'Bundan dolayı insanın doğaya bağımlılığı(..) aslında dinin nedeni ve başlangıcı. Ama bu bağımlılıktan kurtulma, hem akılcı ve hem de akıl dışı anlamda, dinin son amacı. Ya da doğanın tanrılığı belki dinin temeli ama insanın tanrılığı dinin son amacı.' İnsan akıldan hareketle, doğanın kültürleştirilmesiyle yine doğanın vahşetinden, kör tesadüflerinden korunan mutlu, güzel bir yaşama varmak istemektedir. Yine insan güzel, mutlu bir yaşama varmak için kültürsüzlükten hareket etmekte, bunu dinle başarmayı denemektedir. Doğayı insan amaçları ve istekleri için uygun hale getirmenin amacı, insanlık tarihinin başlangıcıdır ve bu dindir. Doğa karşısında kendini çaresiz hisseden insan; korktuğu, kendini bağımlı gördüğü nesne karşısında yalvarmayla, kurbanlar sunmayla kendini

gelik öğretisi *"ağıt"* olmaktan çıkıp, Sünni tanrıbilimin hizmetinde *ilahi resmi bir söylem* haline geliyor. Acı değil mi?

Alevi-Bektaşi felsefesine Sünni İslam, *"inancın kurnazlığı"* ile yaklaşır. Felsefenin can alıcı noktalarından biri durumunda bulunan, *"Doğaya ve insana dirilik veren ve ruhun daha dinamik bir donda görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan"* can olgusunu yakalar; öncel olarak kabul ettiği kendi Tanrı anlayışının *merkezine* yerleştirir: Giderek bu *"can"*ın da üzerinde duran ve ona egemen olan bir *"yüksek varlık"*(tanrısal töz) savını kabul ettirir. Bu kabulle birlikte her şey *tersine* döner.

Sünni İslamın etkisiyle bilgelik öğretisindeki *tanrılar* (doğatanrıcılık ve çoktanrıcılık gereği) ve *aşkın varlıklar*(ruhlar), çeşitlilikten kesin bir tektanrıcılığa uyarlandı.Animizmin *çoktanrıcılığından*, fetişizmin *tektanrıcılığına* ulaşıldı.

Tek bir tanrıya inanmaya *"ilerlendiğinde"*(ki bu bir ilerlemedir; çünkü tektanrıcı dinler medeni insan kafasının ürünüdür), Tanrı'nın tekliği, Tanrı'ya *tapınmanın* da tekliğini getirdi. Ardından inananların *birliği* yaşama geçti.Tanrı'nın tekliği, tapınmanın tekliği ve yaşama birliğinin tekliği *şeriatın* ürünü olarak belirdi. İşte Aleviler-Bektaşiler bu *"tekliğe"* felsefelerinin aracılığıyla *kafa tuttular*. "Batı dünyasını karanlık çağ'dan, sınırsız gelişmelerle dolu uygarlık çağı'na çıkaran

---

korumaya çalışmanın dışında bir şey yapamamaktadır. Ya da dinin dindışı formu olan büyücülükle, büyücünün kendinde olduğunu kabul ettiği ve kullanmayı denediği doğaya egemen olan güçleri dindar insan, kendi dışında bir nesneye yerleştirir. Öte yandan dua ve büyücülüğün de birleştiği tapınmalarla insan, Tanrıların istencini, insanın beklentilerini yerine getirmeye zorlamaya çalışır. Böylece dua ve kurban, çaresiz insanın doğayı, kendi istekleri doğrultusunda zorlamaya ve çaresizlik durumundan kurtarmaya çalışmasının aracıdır.... İnsan bu sayısız kötüyü dinle ortadan kaldırabileceğini düşünebildiği için Feuerbach, 'Bu yüzden din,insanın çocuksu özüdür ya da dinde insan bir çocuktur.' yargısına varacaktır..... Tanrı, en yüksek hakikat olarak kabul edilen insanın özüdür, 'Tanrısal varlık, insansal özden başka bir şey değildir ya da daha doğrusu insanın özüdür.' İnsan kendi özünü belirler ve bu belirlemeyle Tanrıyı da belirler. İnsanın Tanrı'yı düşündüğü bu belirleme insan için hakikattır ve bu yüzden de aynı zamanda en yüksek varoluştur ya da varoluşun kendisidir. Bu nedenle Tanrı, varolan gerçek varlıktır."

şey, insan aklının vahiy'lerin köleliğinden kurtarılıp özgürlüğe kavuşturulması ve düşünme özgürlüğü sayesinde yaratıcı nitelikte iş görebilir duruma sokulmasıdır; yani 'gerçeklere vahiy'lerle ya da vahiy'lerin yorumlanmasıyla değil,fakat aklın özgürlüğü ve rehberliği ile gidilir' zihniyetine erişilmiş bulunmasıdır. Bu tür akılcılık, başlı başına bir aşama ve mutluluktur ki henüz bizlere nasip olmamıştır. Çünkü bizler aklın vahye tabi olmasının nasıl bir felaket olduğunu bir türlü anlayamamışızdır. Bir türlü kavrayamamamışızdır ki akıl, vahiy'lere bağlı kılındığı an, ilim yapamaz hale gelir. Zira ilim denen şey, aklın bağımsız faaliyetleriyle ve deney ve eleştiri yolları ile elde edilebilen bir şeydir...'yaratıcı zeka' bağımsız aklın ve özgür düşüncenin ürünüdür ki beşer ve doğa olaylarındaki 'sebep' ve 'illet' ilişkilerinin akılcı bir eyleme vurulabilmesiyle ve 'olay' ile 'sonuç' arasındaki ilişkilerin 'nedensel' açıdan değerlendirilebilmesiyle mümkündür. Eğer bu ilişkiler, gökten indiği söylenen 'yaptırımlar' şeklinde kabul edilecek olursa, insan aklı için yaratıcılık değil gelişmezlik, miskinlik, gerilik ve ilkellik söz konusu olur. Bundan dolayıdır ki akılcılığın yerleşemediği ve düşüncenin özgürlüğe erişemediği ülkeler bugün yeryüzünün en geri ülkeleri olarak kalmışlardır. Bunların başını şeriat ülkeleri çekmektedir, çünkü şeriat eğitiminde akıl, 'olay' ile 'sonuç' arasındaki ilişkiyi 'nedensellik' açısından araştırmak için değil, fakat vahiy'leri, hiçbir zahmete katlanmadan bellemek için var sayılır. Akıl için vahiy'leri değiştirmek ya da yoketmek söz konusu değildir. Olsa olsa belli bir ölçüde ve belli sınırlar içinde yorumlamak mümkündür. Oysa şartlı 'yorum', fikirsel gelişmeyi ve akılcı düşünmeyi sağlamaya yeterli değildir. Çünkü şartlı yorum, her ne kadar belli bir vahyin uygulanmasına değişiklik getirebilir ise de vahyin ortadan silinmesini sağlayamaz....Sadece şunu eklemekle yetineyim ki akla özgürlük tanımayan şeriat sistemiyle, fikirsel gelişme ve uygarlık sağlanmaz."(*)

(*) İlhan Arsel; Abant "Anlaşması"; Aydınlık; 16 Ağustos-1998; Sayf.: 14

"Bir vakitler ruh tanrıydı, ardından insanlaştı ve şimdi ise yığınlaşıyor."(*)

VAROLUŞ ÇEVRİMİ

Alevi felsefesi, *Tanrı-doğa-insan* ilişkisini: Tanrı'dan çıkıp yeniden Tanrı'ya dönen bir çevrim üzerinde açıklar.

Tanrı'nın kendi özünden fışkıran, taşan *ışığın* dönüşümler geçirerek ve bu yolla kendi kendine *yabancılaşarak* evrende, *gözle görülebilir biçimler* aldığını savunur.

Tanrı, madde ve eşyanın; hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki *mutlak yokluk / hiçlik* durumunda, kendi kendisinin tanrısı iken, insanlar için *düşünülmesi / algılanması* güç bir öze sahipti. Mutlak yoklukta / hiçlikte, yokluğu / hiçliği tartışmak anlamsız olduğuna göre, bu aşamada bir *"tanrı"* varlığından söz etmek Alevi felsefesi açısından *üretici* değildir. Çünkü Tanrı bu konumda, kendi kendisinin *bilincinde*; kendi içindeki sonsuz olanakların, yeteneklerin ve güçlerin *ayrımında* değildir.

Çevrimin hareket ettirici ilkesi olan *"güzelliğin görülmeye eğilimi* sonucu Tanrı, sonu olmayan bir yokluğun / hiçliğin içinde kendine bakacak *göz* ve vecde gelecek bir *gönül* istedi; işte *ışıksal taşma* bu gereklilikle başladı. Bu gerekliliğin belirmesi ile mutlak yokluk / hiçlik,*olanaklı* yokluk / hiçlik durumuna dönüştü. Tanrı, kendi kendisiyle *ilk kez* yabancılaştı; kendi bilincine *ilk kez* vardı; evrenin, bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının ayırdına *ilk kez* ulaştı. Kişilik kazandı; önce Tanrı iken şimdi *Hak, Hakikat, Gerçek , Aşk* oldu.

(*) Friedrich Nietzsche; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık; İstanbul; Sayf.: 41

Daha sonra ilk yabancılaşma kademesi olan *Hakk*'tan; Tanrı'nın ilk belirme aşaması olarak algılanan ve tüm diğer şeylerin onun aracılığıyla yaratıldığı kabul edilen *ilk akıl (akl-ı evvel)* yaratıldı ve böylece *çevrimin*, kutsal kökenden *(âlem-i gayb)* duyularla algılanabilir / bilgiyle ulaşılabilir dünyaya *(âlem-i şühud)* inen alçalan eğrisinin *(kavs-i nüzul)* hareketi başlamış oldu. Ardından sırasıyla ve her adımda Tanrı'dan *uzaklaşacak* biçinmde; akl-ı evvel'e verilen bilgilerin belirme aşamaları olarak algılanan meleklerin, peygamberlerin, ermişlerin, inananların, inanmayanların, cinlerin / şeytanların, hayvanların, bitkilerin ve doğal elementlerin *aklı;* bu dokuz akıldan kaynaklanan *ruhları* yaratıldı.

Tanrı Hak olup *potansiyel* kazandıktan sonra dönüşümler geçirerek, kendisinden daha *az şeyler içeren / daha az kendisi olarak* beliren aşamalara doğru yol alıp *doğal elemente / saf cevhere* değin indi. Böylece inançta *varoluş çemberi* olarak algılanan *çevrimin*, kutsal kökenden çıkıp görünür evrene doğru inen *alçalan eğrisi*'nin hareketi tamamlanmış oldu.

Alevilik-Bektaşilik felsefesinde varoluş çemberinin bu *ilk yarısı*, tümüyle bir *inanç* ürünüdür.*Düşünceci-idealizm* zemininden kaynağını alır.Platon'un *idealar-gölgeler/kopyalar* tasarımının değişik bir anlatımından başka bir şey değildir. Bâtıni bilince öncelik vererek açıklanan ve geçici görünür gerçekler olarak algılanan *nesnel dünyaya* göre değişmez, kalıcı ve ebedi bulunan bu *idealist yan / idealizm*; felsefede öncel / yaratıcı görünmesine karşın, bilimsel bir kaygı gütmeksizin nesnel sürecin / maddeci düşünce temelinin bir *gerekçesi*, onu haklı, gerekli ve zorunlu kılmanın bir *aracı* olmak üzere *gönül meşrebine* uygun biçimde *sonradan kurgulanmış* bir inanç yaratısıdır.

Aleviler-Bektaşiler, *"zahiri düşünmenin" / "zahiri koşullanmanın"* ötesinde, doğal süreci / insan eylemini *kutsamak* üzere yarattıkları kendi idealizmlerinden, *tartışmaya kapalı* sonuçlar çıkarmaya kalkışırlarsa, dünya görüşlerini *baş aşağı* çevirmiş olurlar.

Alevilik-Bektaşilik felsefesinde çevrimin *ikinci yarısını*, yani Hakk'tan *en uzak nokta* olarak beliren doğal element / saf cevherden çıkıp, yabancılaşma sürecinden *uzaklaşacak / her adımda daha çok Tanrı'nın kendisi olacak* biçimde dönüşümler geçirerek *kutsal*

köken'le buluşmayı amaçlayan *yükselen eğri*'nin hareketi oluşturur. Varoluş çemberi'nin *yükselen eğrisi* bütünüyle *materyalizm zemininde / maddeci düşünce temeli üzerinde* yürür; inançta, Tanrısal özün görünüşe çıkan bir yaratısı olarak görünmesine karşın gerçekte, Ortaçağ koşullarında bu yaratıyla *kutsanmak* zorunda kalınan bir öncel / yaratıcı'dan başka bir şey değildir.

Bir *idealizm-materyalizm bileşimi* olan Alevilik-Bektaşilik felsefesinde, alçalan eğri'nin *sonu* ve yükselen eğri'nin *başlangıcı* olarak beliren *doğal element / saf cevher* ya da bunun *aklı, ruhu*; Tanrı'nın da Tanrılığını *yapamayacağı* bir *yabancılaşma* aşamasını simgeler. Çünkü, doğal element / saf cevher, yabancılaşmanın *son halkasıdır*; *en az Tanrı*'dır. Felsefi boyutta doğal element/saf cevher *"dört öğe"* ile temsil edilir: Bunlar *su, hava, ateş ve topraktır*. Bu bağlamda, idealizmden materyalizme *kırılan*, Tanrı'nın bilgisi / yönlendirmesi *dışında* ve kendi yasaları / kuralları içinde *gelişim /değişim-dönüşümlerle* adım adım *"yabancılaşmadan"* uzaklaşan bir sürecin *başlangıcı* olur.Bu süreç Aristoteles'in *"potansiyellik-aktüellik"* tasarımının değişik bir anlatımıdır.

Varoluş çemberi'nin yükselen eğrisi'nin dönüşümleri giderek *soyuttan somuta* doğru evrilir. Her şeyin dünya çevresinde döndüğü algısıyla beslenen ve bir çember yayını izleyen hareketin soyutlanması olarak bilince çıkan *zaman* sürecinde; dokuz ruh, dokuz akla verilen bilgilerin *görüntülerinin belirdiği* tanrısal mekânlar olarak Atlas, Burçlar, Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit ve Ay biçiminde somutlanır. Dokuz gök katı'ndan genelde evrende, özelde ortamda; nesnel süreci/yaşamı önceleyen *nitelikler* olarak *sıcaklık, soğukluk; kuruluk ve yaşlık* belirir. Bu *dört öğe ile dört niteliğin* ilişkisinden *üç âlem*, yani cansızlar âlemi, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi ortaya çıkar.Hayvanlar âlemi, çevrimde dokuzuncu ve *son çevrim* kademesi olarak beliren, derece derece yükselerek *Hakk*'a ulaşan eksiksiz / olgun / yetkin insanı temsil eden *insan-ı kâmil* aşamasıyla son bulur.

Tanrı kendisini doğal elemente / saf cevhere, yani su, hava, ateş ve toprağa, koşutunda sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlığa taşımakla bir bakıma, varlığını da *yadsımış* olur. Potansiyelini kendi içinde taşıyan bir önceki konaktan / aşamadan / basamaktan bir sonraki konağa / aşamaya / basamağa geçen *nesnel süreci*, yönlendirmek şöyle dursun,

onun nasıl olduğunu bilmekten bile *acizdir*. Deyim yerindeyse **Tanrı,** bir *"dünya"* cahilidir.

Cahili olduğu bu *"dünyayı"* tanımak / bilmek, kendi *"cehaletine"* son vermek için *Tanrı*, tanrısal özü en çok içeren yani en çok Tanrı olan *insana gereksinim* duyar; genelde insan, özelde kâmil insan aracılığıyla inançta, geçici görünür gerçekler dünyası olarak *kutsanan*, gerçekte ise *varlık ve olgu* anlamında *maddi* özellikler gösteren öğelerden oluşan bir nesnel süreçten başka bir şey olamayan bu dünyayı *tanıma / bilme* olanağına kavuşur.(*)

(*) Friedrich Nietzsche; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık; İstanbul; Sayf.: 30, "Tanrı, kendisinden uzaklaşmak istedi ve o zaman da dünyayı var etti."

[Küçük Âlem'de Çevrim]

İNSANIN DEĞİŞİMİ-DÖNÜŞÜMÜ

Alevi-Bektaşi felsefesinde doğrudan insanın kendisi Tanrı'dır; insanın yazgısını elinde bulunduran, insan ötesi bir Tanrı yoktur. Bu yaklaşımıyla insana özgürlüğünü kazandırmıştır; insanın özgürlüğü insanın kendisindedir. Bu yolla tektanrıcı dinlerin tanrısının, insan üzerindeki "tasallutuna" son vermiştir. Tanrıyı insan donunda yeryüzüne indirmek, insanı insanla karşı karşıya getirmektir: Güç çengeleri eşittir artık; cehennemlik ya da cennetlik, günahkâr ya da suçsuz, iyi ya da kötü iki insan.

İnsanın *"toplumsallığını"* ve *"özgüllüğünü"* ise diyalektik ve tarihi materyalizm bulup ortaya çıkardı: İnsan doğanın bir ürünüydü ve canlı bir hayvan olarak yaşambilimsel evrimin bir sonucuydu. Yaşambilimsel evrimden tarihe geçiş *"emek"*le başladı. İnsansal emeği hayansal çabadan ayıran, bu emeğin *"bilinçli"* oluşudur. *"Emek ve bilinç"*, birbirinin koşulu olarak, insana özgü bir diyalektik "ikileşme" oluşturur. Yüksek hayvan türlerinde beliren zeka ve buna bağlı çaba; evrim koşutunda insansal bilinç ve bilinçli emeğe dönüştü. Doğadan yararlanmakla sınırlı kalan hayvansal zeka ve çaba; doğayı yararına uygun olarak değiştirip ona egemen olunca *insanlaştı*. İnsan, kendini yaratan doğal koşulların *aşılmasıyla* varlaştı; bu nedenle, artık doğasal koşullara *indirgenemezdi.*

İnsanın ortaya çıkışıyla madde, bilinç adı verilen bir özelliğini ortaya koydu; çünkü, *"bilinç"*, maddenin bir özelliğiydi.Bilinç süreç içinde, *"kuram"* biçiminde yapılanarak *"maddesel"* bir güç durumuna geldi; toplumu etkiledi ve değiştirdi. Bu etki ve değişiklik; yeni üretim ve tüketim araçları, binalar, makineler vb. maddesel nesneleri yarattı.

İnsan; bilinç ve eylemin, birbirini karşılıklı olarak etkilediği evrim sürecinde *"âlet"* yaptı; ve hayvandan farklı olarak *"kendi kendini"* üretti. Hayvan *"tek başına"* bir varlıktı; insan ise *"toplumsal bir varlık"* oldu; yani insan, toplumsal ilişkilerin toplamıydı: Bir taraftan

kendini, diğer ataraftan doğayı üreterek, *insanı insan* eden temel niteliklerini varlaştırdı.Bu üretim evriminin belli bir aşamasında; insanların bir bölümü *üretim araçlarını* eline geçirdi ve insanların diğer bölümünü bundan *yoksun* bıraktı. Bu bölünme; insanın insanlığına *yabancılaşmasını* doğurdu. İnsanın gelişmesine engel oluşturan bu yabancılaşmanın aşılmasıyla insan, gerçek insan olacaktır.Ne yazık ki insanlar, kendileri hakkında her zaman *doğru* düşünemediler; *yaratan* olmalarına karşın, yarattıklarının önünde *yere kapandılar*. Yanılgılardan kurtulabilmek için saptanması gereken ilk olgu; bireylerin fizik yapılarıyla doğa arasında bu fizik yapıdan ileri gelen *ilişkiler* olmalıdır. Bu nedenle, bu *doğal temelden* ve bu temelin insan eylemiyle tarih içinde değişikliğe uğratılmasından yola çıkmak gerekir. Süreçte insanlar, geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz, kendilerini hayvanlardan *ayırdetmeye* başladılar; dolaylı olarak *maddesel* yaşamlarını da ürettiler. Geçim araçlarını üretmekle *üretim biçimleri*, yaşamlarını dile getirişlerinin belli bir biçimi oldu.

İnsanların şöyle ya da böyle olmaları hem *ne* üretttiklerine hem de *nasıl* ürettiklerine bağlıydı. Öte yandan bilim, insan aklının kökeninin/ özünün yalnızca doğal ve yaşambilimsel etkenlerle açıklanamayacağını ortaya koydu; aklın ve bilincin özünün, ancak *toplumsal* karekteriyle kavranabileceğini gösterdi. Bu bakımdan insan toplumu olmaksızın insan aklı, insan bilinci ve insan düşüncesi de *olamaz*. İnsan bilinci özü gereği *toplumsaldır*; insanın toplumsal ilişkilerinden, toplumsal yaşamından ve hareketliliğinden soyutlanmış olarak ortaya çıkar. Sözgelimi bir çocuk ancak bir insan topululuğu içinde yaşayarak *insan* olabilir. Çünkü, insanın özü, bir bireye özgü ve soyut bir şey değil, toplumsal ilişkilerinin tümüdür;insan, bütün *insanlığın* gelişmesinin bir ürünüdür.

Sınıflı toplumlarda *"kafa"* ve *"kol"* işçiliği ayrımı; insanı, zorunlu olarak tek yanlı geliştirdi. Ancak bu engeli aşabilmekle insan, çok yanlı özgür gelişmesinin bütün olanaklarına kavuşacaktır. Bu yolla insan, bireysel yeteneklerini, yani temel doğasını geliştirerek *insansal doğaya* dönüştürebilecektir.

Hayvanlıktan kurtulup *insanlaşma* sürecinde, ayaklıktan uzaklaşarak eylemde bulunabilmek için özgür kalan el, emeğin ortaya koyduğu bir üründü; *el-emek* karşılıklı etkileşmesi yani *el-emek*

diyalektiği, emeği geliştirerek *işbirliğini* ve *toplumsallığı* yarattı. İşbirliği ve toplumsallık insanları, birbirlerine anlatmaları gereken bir şeyleri olmak durumuna getirdi ve *dili* yarattı.

Yüzbinlerce yıl süren bu oluşma sürecinde, *el-emek-dil diyalektiği*, bir hayvan beyninden bir *insan aklını* yarattı.

A) NESNEL DEĞİŞİM -DÖNÜŞÜM

> "-Tanrı,kendini ne denli çok insan sayarsa öylesine azalmış olur ona bağlılık. İnsanlar o pek sevilesi sevgililerinden daha çok bağlıdırlar düşüncelerine..."(*)

Felsefe tarihinde, evreni, onun kuşattığı varlık türlerini kavramak için, insan *"ben"*ini düşünce sisteminin odağına yerleştiren; bütün sorunlara *"ben"*den çıkarak çözüm arayan ilk köklü felsefe *bâtınilik* oldu.

"Ben" ve *"bilinç"* ya da *"ruh"* ve*"bilinç"* kavramlarını özdeş anlamda kullanan bâtıniliğe göre felsefe *genel olanı* bilmelidir; felsefeye bilim niteliğini kazandıran da bu *"genel olana"* yönelmedir.

Bâtınilikte kişi kendini ve evreni, kendi özünden, kendi *"ben"*inden yola çıkarak anlamaya çalışır: Bu *"küçük âlem"* olarak algılanan insanda yaşama geçen bir *"çevrim"*dir. İnsandaki *"zıtlıkların"*, *"çatışmaların"* aşılması biçiminde yaşanan "çevrim" sürecinin sonunda; kendini inanç alanının *dışına* taşıyan ve kendini tanıyan, doğayı *dinsel tutsaklığın* dışında algılayan, *"ek-doğa"* olarak bilince taşınan *"toplumsal"*ın ayrımına varan, Tanrı'yı *insan donunda* yeryüzüne indirmeyi becerebilen, toplumsal bilincin *yabancılaşmasına* izin vermeyerek ortodoks dinleri/inançları kaynakta *kurutmaya* çalışan *bâtıni* nitelikte insan doğar. Çevrimin aşamalarına ve açılımlarına geçmeden önce sürecin yaşanabilmesi için temel olan *"kimlikleri"* görelim:

a) [Düşünen *Ben*]; ilk öğe kavramdır; *"tez"* durumunda

(*) Friedrich Nietzsche; Gezgin İle Gölgesi(Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu); Broy; İkinci Baskı; İstanbul-1991; Sayf.: 56

önceden ortaya konur; felsefenin odağını oluşturan bu *"ben"* kavramı başka bir nesneyle değil, *kendi kendisiyle* özdeştir. "Ben", düşünen bir *töz* olduğundan kendi kendisini *düşünme konusu* yapabilir. *Kendini bilmek*, insanın kendini düşünme konusu yaparak girdiği *dönüşüm süreci*'nin bir sonucudur. Doğada, insan dışında hiçbir canlı kendisini *düşünme konusu* yapamaz. Bu kural, *soyut kimlikler* için de geçerlidir: Sözgelimi, ortodoks soyut kimliklerin *"zirvesinde"* bulunan ve insanüstü-doğaüstü bir duruş alan Tanrı da *kendi kendini* düşünme konusu yapamaz.Büyük âlem çevriminde tanrısal *dönüşümün*, Tanrı'nın *kendini düşünme konusu yapması* eylemiyle başlıyor gözükmesi, *"toplumsal aklın"* mistik sunumundan başka bir şey değildir. Düşünme konusu bâtını felsefede, Alevi felsefesinde *belirleyici* bir işlev görür: Bu nedenle insan ancak, *"ben"*ini düşünme konusu yaparak kendini *dönüşüm sürecine* sokar; *düşünerek* Tanrı'yı *görünüşe* taşıyabilir; *düşünmeyen* için Tanrı yoktur. Alevilik-Bektaşilikte insan, kendini düşünme konusu yapabilen, yani *"kendini bilen"* bir *"hayvandır."* Bu bağlamda, *"gönül bilgisi"*, kendini bilmenin bir *koşulu* durumundadır: İnanç temelinde *şeriata*(Tanrı'nın dünya görüşüne), düşünce temelinde yaşadığı toplumdaki *eşitsizliğe, zulme, haksızlığa, ezilmişliğe* karşı bir tavır, davranış olarak kendini gösteren ve *"emek vererek"*, *"yaşanarak"* ulaşılan bir *"insan olgunluğu"*dur.

b) [Düşünülen *Nesne*]; *"ben"* bir nesneyi düşünürken önce *kendini* ortaya koyar, sonra düşündüğü nesneyi *karşısına* alır; bu durum, düşünmeye başlayan *"ben"* in kendini düşünme odağı yaparak *eyleme* geçmesidir; bu nedenle düşünülen *"nesne" antitez* olarak düşünceye *taşınır. Düşüncede görme*, böylesi bir sürecin sonucudur.Bu bağlamda, düşünülen nesne, düşüncenin *nesnelleşmesinden* başka bir şey değildir.Daha doğrusu insan "ben"i eyleme geçerek önce *kendini*; ardından *çevresini* ve *evreni* nesnelleştirir.

c) [Düşünen *Ben* ile Düşünülen *Nesne*]; son aşamada, düşünen özne(*ben*) ile düşünülen *nesne* birlikte ele alınır; bu süreç sonunda ulaşılan bütünlük *"sentez"* olarak bilince *taşınır*. Dört Kapı Kırk Makam eğitim öğretisinde bu *"bütünlüğe"* son kapının son makamını aşmakla ulaşılabilir. Bu bir *"Enel Hak"* noktasıdır. Enel Hak, *"ben"*i eyleme geçen Hallac-ı Mansur(859-922)'un, inancın ve inanç kimlik-

lerinin insanda *somutlanması, dünyalaşması* bağlamında, kendini *aşarak* Tanrı'ya ulaştığını ve Tanrı'nın kendinde *tecelli* ettiğini göstermek için söylediği ünlü özdeyişidir. Bu özdeyişi nedeniyle Hallac-ı Mansur, Ortodoks Sünnilik tarafından *suçlu* bulundu ve çarmıha gerilip önce elleri, ayakları, ardından da başı kesilerek *öldürüldü.*

Buna karşın Aleviler ve Bektaşiler, *felsefeleri* gereği Ortodoks Sünniliğin tersine Hallac-ı Mansur'u, *en saygın* yere yer-leştirdiler. O'nun; *insan,Tanrı'nın hayali bir görüntüsüdür* görüşü, Alevilik-Bektaşilik felsefesini *besleyen* bir kaynak oldu. Arapça'da *"enâ"*, ben; *"el"*, belirsiz bir adı belirli bir duruma getirmek için bu adın başına konan tanımlık; *"hakk"* ise Tanrı'nın adlarından biri ol-manın dışında, dünyalaşan tanrısal öz anlamında *"hakikat"*, *"gerçek"* ya da *"aşk"* anlamlarına da gelir.Bu kapsamda Hallac-ı Mansur'un; görünüşe taşınmış olanın *geçiciliğinden* sıyrılarak, Tanrı'nın gerçekliğinde *süreklilik* kazandığını vurgulamak için sesli düşünerek dışa vurduğu bu ünlü özdeyişi, *"Ben hakikatım"*, *"Ben gerçeğim"* ya da *"Ben aşkım"* biçimlerinde de söylenebilir.

Hakikat, gerçek ya da aşk olgusunun yaşanmasıyla inanç/din dünyalaşır; bunun doğal bir sonucu olarak Tanrı yeryüzüne *iner* ve yeryüzü *tanrılaşır*. İnsan-tanrı-evren üçlüsünden oluşan *"birlik"* insanda; *"insan Tanrı'nın konuşan dili, söyleyen ağzıdır, bu nedenle insanla Tanrı eş varlık düzeyindedir ve insan Konuşan Tanrı'dır"*, anlamında görünüş alanına çıkar.(*)

Bu açılım, *"aşk-nefis"* çatışmasının aşılması sürecinde bâtını kimlikli

---

(*) Felsefe tarihinde, "ben" konusunu inanç alanı dışında bir "varlık" olarak ele alan ilk bilge Fichte(1762-1814) oldu. Fichte bu tasarımıyla Alman idealizminin doğmasına olanak sağladı; olanakları değerlendiren Hegel,Fichte'nin "ben"inin yerine "ruh"u koyarak Alman idealizmini doruğuna taşıdı. Fichte'ye göre felsefe sorunlarına yaklaşmanın iki yolu vardı: a) Nesneden başlamak; b) Bilinçten başlamak. Nesneyi, kişinin dışında, varlığı gereği kişiyi "belirlenimciliğe", "gerekirciliğe" götüren, kişinin özgürlüğünü ortadan kaldıran bir unsur olarak gördüğünden, felsefe sorunlarına "nesne"den başlanamazdı. Buna karşın,bireysel değil genel olduğundan, bütün bireyleri kuşatan "aşkın ben" olduğundan, ötesinde "ben" ile özdeş bulunduğundan, felsefe sorunlarına "bilinç"ten başlamak gerekirdi. Bu nedenle Fichte diyalektiğinde, ilk öğe kavram

bireyin yaratılmasına koşut olarak devreye giren *"üç terk"* tasarımıyla anlatılır: ***Bu dünyayı terketmek, öbür dünyayı terketmek ve terk ettiğin yeri de terketmek*** biçiminde anlatılan üç terk tasarımıyla kişi kendini *Enel Hak* noktasına taşır.

Buddha'nın(*) arınma sorunu Anadolu Aleviliğinde "terk" sorununa dönüşür. Üç türlü terk vardır:

1) Terk-i dünya(Bu dünyayı terketmek): Geçici olarak algılanan dünyaya, dünya nimetlerine *bağlanmama aşaması.*

"Terk" in bu aşaması üç biçimde tanımlanabilir:

a) Doğadan ve toplumdan *uzaklaşarak*, yalnızca kendini *dinleyerek* gerçeği arama. Bu bir tür *"çilecilik"*tir; ancak bu çilecilik, *"doğa"*ya ve *"ek-doğa"* olarak algılanan *toplumsal* dünyaya *aykırı* davranmak değil, haksızlığa uyulmasını sağlayan bir disiplin *aracı* hiç değil. Peki öyleyse ne? *"Ham ervahlık"*tan *kâmil* duruma gelebilmek için bir eğitim sürecine giren insanın, dünyasal isteklere karşı *dayanıklılığını* arttırabilmek için geçici olarak başvurulan *eğitim yöntemidir* sadece.

---

olarak bir "düşünen ben" vardır; bir "düşünülen nesne" bir de düşünen ben ile düşünülen nesnenin birlikte ele alınışı vardır. Bilginin oluşmasında birbirini izleyen üç aşama bulunur: Nesneyi kendi gerçekliği içinde bir bütün olarak kavrayan birinci aşama; kavranan nesneyi başka nesnelerle karşılaştırarak aradaki ayrımı bilmeyi sağlayan ikinci aşama ve nesneyi kendisi olmayanla, kendinden başka bir nesneyle bir araya getiren üçüncü aşama. Fichte'de kişinin kendini bilmesi, birbirine bağlı değişik aşamalarda gerçekleşir: kişinin doğanın etkisi altında kaldığı, yani özgür olmadığı "isteme ve dileme" aşaması; kişinin, kendi dışındaki varlıklar üzerinde egemenlik kurmaya başladığı "egemen olma eğilimi" aşaması ve başkalarının özgürlükleri içinde kendi özgürlüğünü sınırlandırma ile belirgin "özgürlük istenci" aşaması.

(*) Ölmeden evvel ölmek bağlamında kendini kurban etmek; zâhir kimliğini yokederek, bâtın kimlikle yeniden doğmak anlamını taşır. Kutsal kurban söylencesi zemininde Alevi evren görüşünün soyut ve somut araçlarıyla yorumlanarak yaşama geçirilen bu anlayış felsefi kaynağını Budizmden alır.Hint insanının yaşama biçimini, evrene bakışını, ahlak anlayışını, mutluluk düşüncesini, doğruluk duygusunu ve toplum görüşünü bütün ayrıntılarıyla sergileyen Budizme göre insan; bir "arınma" varlığıdır. Mutluluk, yücelik, doğruluk, bilgelik bu "arınma"ya bağlıdır."Arınma"; kişinin kendini aşarak, duyulur-görülür varlıkların üstüne çıkması, gövdenin tutkularından, yaşamın acı

b) Tanrısal öz olarak algılanan *ruh*; tek tek bireylerde *bedenleşmekle* ya da doğa parçaları biçiminde *nesnelleşmekle* kaynağından uzaklaşmış, kendi kendisiyle *çelişkili* bir durum içine girmiştir. Özelde insanın, genelde doğanın *"dirilik"* kazandırıcı bir parçasıdır artık; ancak *"tutsak"*tır. İşte kişi *"terk-i dünya"* aşamasını yaşama geçirmekle yine doğduğu kaynağa *yönelmeye* başlar. Yönelmeye paralel olarak doğal olandan *"sıyrılır"*, doğaya *benzemeyen* bir aşamaya çıkarak kendi kendisiyle çelişkisine *son* verir. Çelişkisine son verdiğinde *"doğaya benzememek"* bağlamında somut *"beden"* kimliğinin ötesinde duyu organlarınca algılanamayan ancak yine *"nesnel"* olan *"bâtını evren"* in bir *parçası* durumuna gelir.Bunu yaparken doğa parçalarını da kendi *"somut nesne kimliklerinin"* ötesinde onu yaratan *"öz"*e indirger. Yani hem kendisini hem de doğayı *simge-sembollerle* ifade ederek *"kendini bilmek"* ve *"do-ğayı bilmek"* zemininde düşünce üretmeye başlamış, kendisini ve doğayı *özgürleştirmiş* olur.

c) *"Bu dünyayı terketme"* diğer yandan kötü koşullarda ya da

---

ve sıkıntı verici etkilerinden kurtulması için, bir "irade varlığı" durumuna evrilmesi demektir.

Arınan kişi, gövdesini egemenlik altına alarak ruhun aydınlığında mutluluğa giden yolu bulmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için; iki yolun terkedilmesi ve üçüncü yolun aşılması gerekir. Bunlar:

a) İçe kapanış yolu: İlk eğitim olarak algılanır. Belli koşullara bağlanmayı, çevre etkisinden kurtulmayı, kendi kendini tanımayı öğretir. Ancak, olumlu kazanımlarına karşın bu yol yetersizdir; istenen olgunluğu, yüceliği sağlayamaz.

b) Haz yolu: Bütün kötülüklerin ve olumsuzlukların kaynağı olarak algılanır. Bu yol kişiyi benliğinden ayırır; mutsuzluğun uçurumuna sürükler; olgunlaşmayı önler; ruhun tutsaklaşmasına yol açar.

c) Orta yol: İçe kapanış yolunun yetersizliği anlaşılıp haz yolunun terkedilmesiyle ulaşılan gerçeğe giden yol olarak algılanır. Bu yol, insan ruhunu ışıklandıran, içi aydınlatan, dinginlik, esenlik veren yoldur. Kişiye kendini bilme olanağını sağlayan, ölümsüzlüğün anlamını kavrama yoludur; kişiyi Nirvana'ya taşıyan yoldur.

Budizm, insanın yetkinleşmesini bir "arınma" olarak görür. Arınma, insanın bütün dünyasal bağlardan sıyrılması, kendini salt irade durumuna getirmesidir. İnsan özünde bir özlem ve tutku varlığıdır. Olumlu-olumsuz etki kaynakları insanın kendine dönmesini, kendi benliğini biçimlendiren tözü kavramasını önle

baskı altında yönetenler hesabına bir eyleme, davranışa katılmayı *yadsıma* olarak anlaşılır; böylesi bir *"terk"* süreci ezilmekte olan kitlelerin maddi istekleriyele *uyum* sağlar.(*)

2) Terk-i ukba(Öbür dünyayı terketmek): Bu dünya gibi geçici olarak algılanan ahirete, Cennet'in mutluluğuna *bağlanmama* aşaması. Anadolu Aleviliğinin inancında bu dünya *geçicidir*; bu dünyada gerçekleştirilemeyen özlemlerin, dileklerin gerçekleştirilmesi için hayal yoluyla kurgulanan, düşlenen öbür dünya da *geçicidir*. Çünkü, aslı geçiciyse izlenimleri de *geçici* olmak zorundadır; aslı yokolursa izlenimleri de yok olacaktır.Kişi *terk-i dünya* aşamasını yaşama geçirirken, yani kendi ruhunu/bilincini kendi *"beden kimliğinden"* ya da doğayı kendi *"nesne kimliklerinden"* özgürleştirirken, beden ve nesne kimlikler ölçü alınarak kurgulanan *"öbür dünya"* kurgusundan *özgürleşir.* Kaldı ki özlemlerin, dileklerin yerine getirilmesi, haksızlıkların ortadan kaldırılması için *"öbür dünya"* olarak algılanan bir *"düş"* evrenine de gerek yoktur. Cennet yaratılacaksa bu dünyada yaratılmalıdır.

---

mektedir. Onu, dışa dönük, kendinden uzak bir varlık durumuna getirmektedir. Böylesi bir kişi, gerçeği kavrayamadığı gibi, gerçeği kavrayacak olgunluğa da ulaşamaz.İnsan, bütün engelleyici etkilerden uzak kalmayı başarabilirse, "kendini bilme" olanağını kazanır.Demek ki Budizm'de kendini bilme; bütün duygusal eğilimleri, dıştan gelen etkileri, gövdeyle ilgili hareketleri-eylemleri denetim altına almaya, mutlak bir "irade varlığı" olarak ortaya çıkmaya; gövdeyle ilgili olanı iradenin denetimi altına alarak inkâr etmeye bağlıdır.Kendi kendini inkâr eden insan "yoklukta varlık"a ulaşır. "Yoklukta varlık" durumuna dönüşmekle insan, ölümsüzlüğü yakalar.Budizmin geliştirdiği bu görüş sonraları, bütün tasavvuf akımlarını et-kiledi. İnsanın bir irade, bir ruh varlığı olarak yorumlanmasına olanak sağladı. Gövde gelip geçiciydi, yani faniydi; ruh ise kalıcıydı, yani bâkiydi, ölümsüzdü, tanrısaldı.Buddha'nın "arınmak" yoluyla "yoklukta varlık"a ulaşma olarak nitelediği bu durum Anadolu Aleviliğinde "kendini bilmek" yoluyla "terk" aşamalarından geçerek "ölmeden evvel ölmek"e dönüştü. Budizmde arınan, Nirvana'ya ulaşıyordu; mutluluğu, sonsuzluğu yakalıyordu. Anadolu Aleviliğinde "ölmeden evvel ölen" Enel Hak noktasına taşınır; yaşarken "dirilerek" ölümsüzlüğü yakalar, tanrılaşır; bkz.: Alevi Felsefesi; Esat Korkmaz; Pencere Yayınları; İstanbul-l997; Sayf.: 77-89 arası.

(*) Max Horkheimer-Theodor W. Adorno; Aydınlanmanın Diyalektiği-II-(Çev.:

Alevi inancında *"öbür dünya"* denilen şey *"nesneden"* ya da *"bedensel olan"*dan *"sıyrılan"* ve çok ince bir *"ışık gücü"* olarak algılanan *ruhların* oluşturduğu evrendir. Tanrısal âlemin *akıl* ya da *ruh* dünyası da diyebiliriz buna.

Öte yandan, gövdeye *"dirilik"* kazandıran ruh, tanrısal öz ve bu *"öze bindirilen"* geçici ve değişken duyguların oluşturduğu bir *"birikim"*dir; bir *"toplam"*dır, bu anlamda bir *"bilinç"*tir. Kişiliğin yoğunlaştığı *"odak"* olarak algılanan *"ben"* ise bu *"toplam"*ın, *"birikim"*in bir ifade biçimidir.

Duyulardan çıkan yargılar *yanılmalara* yol açtığından *"görünen evren"*in, ötesinde görünen evren *veri* alınarak yaratılan görünmeyen düş evreninin *"gerçek"* olduğu sanısını yaratır. Oysa görünen evren ve düş evreni *gelip geçicidir*; gerçek değildir, yani yoktur.Başlangıçtan beri var olan ve yok olmayacak olan tek güç *"düşünce"*dir; yokluğu yani görünmeyeni algılamak da varlığı görünüşe çıkarmak da onun içindedir.Düşünce ince bir *"ışık gücü"* olduğuna göre tek gerçek sürekli bir *akış* içindeki *"enerji"*dir.

Oğuz Özügül); Kabalcı Yayınları; İstanbul-1996; Sayf.: 118, "Çilecilik ve materyalizm karşıtlıkları benzer şekilde çift anlamlıdır. Varolan değersiz, kötü koşullarda etkinliklere katılmayı reddediş olarak çilecilik baskı karşısındaki kitlelerin maddi istekleriyle uyum sağlamaktadır, tıpkı bunun tersi durumda, haksızlığa uyulmasını amaçlayan hiziplerin çileciliği disiplin aracı olarak zorla kabul ettirmeleri gibi. Varolan koşullardaki materyalist donatım, tikel bencillik eskiden beri el çekişe bağlıydı, öte yandansa halk yığınlarının gözleri, varolan koşul ve durumun üzerinden aşarak materyalizme özgü bir şekilde bolluk ülkesini bulmak için çevrede dolaşıyordu. Gerçek materyalizmde çilecilik, gerçek çilecilikte de materyalizm korunmuştur....Hayatta kalmanın bedeli etkinliklere pratik olarak katılmaktır, düşüncenin egemenliğe dönüşmesidir."

Anadolu Aleviliğinde *ölmek* yoktur: Ruh, bir bedenden diğer bir bedene *taşınmaktadır*. Aslında taşınan ruh, bilinç ya da can olarak algılanan bir *"enerji" akışından* başka bir şey değildir.

Hakk'a yürüme bu enerjinin bir gövdeden başka bir gövdeye *geçişidir*; bir gövdenin başka bir gövdedeki enerjiyi *alışıdır*.

İnsan bu durumdan *yararlanmalıdır*: Bir madde olan gövdenin erki, enerjisi *"boşalmadan"*, onu yeni bir erkle, enerjiyle daha açık bir anlatımla bilinçle doldurarak *"diriliği"* sürdürme olanağını yakalamalıdır. Işıktan doğmuştu; geçici olan bu dünyayı ve yine geçici olan öbür dünyayı *"terkederek"* sonunda *salt ışık* durumuna dönüşmelidir.

3) Terk-i terk(Terekettiğin yeri terketmek): Terk-i dünya ve terk-i ukba sonucu ulaşılan yerin terkedilmesi; *Hakk'tan halka dönülmesi* aşaması.

Terk-i terk aşamasında insan artık kendini *Enel Hak* noktasına taşımıştır. Dünyalaşan tanrısal öz anlamında *Hakikat, Gerçek* ya da *Aşk*'tır artık o.

Terk-i terk aşamasına gelmiş yol eri, sırra ermiş *mana adamıdır*. Bireysel kurtuluşunu tamamlamıştır, yani terk aşamalarından geçerek *ham ervahlıktan* kurtulmuş, olgun, yetkin insan durumuna gelmiştir. Yoklukta varlığa ulaşmış, *ölmeden evvel ölmüştür*.

Üçüncü terk aşamasının gereği olarak kendi kurtuluşunu sağladığı bu noktadan *yolculuğa* çıkacaktır: *Hakk'tan halka dönecek*, halk içinde *Hakk*'la bir olacaktır. Kendini *araç* olarak öne sürerek toplumu *kurtuluşa* taşıyacak bir *öncü sufidir* artık.

Görüldüğü gibi *felsefi bir din* olan Alevilik *"sezgici"* bir felsefedir; düşünerek nesneyi *"görmeye"* çalışır; bilimi önceleyen *"sezgisellik"* zemininde *"düşünerek gördüğü"* nesneler arası ilişkilerden *"akıl varlığı"* anlamında soyutlamalar çıkarır. Bu soyutlamaların en üstünde *Tanrı* yer alır. Yani her şey *insanla* başlar, yine *insanla* son bulur. Bu nedenle felsefi boyutta insan tasarımı, hemen her şeyin *belirleyici* kimliğidir.

Felsefi çevrimin sonunda İnsanın Tanrı'ya değil, Tanrı'nın insana *"muhtaçlığı"* zemininde; kendi kendisinin tanrısı/ efendisi; kendi kendisinin yaratıcısı/ şekillendiricisi olarak öne çıkan insan, beynini ve bedenini *"cendereye alan"* hemen her türlü baskıya *"başkaldıran"* bir *"savaşçı"* olarak belirir.

Kutsanarak *"tersyüz edilmiş"* kolektif bilincin son halkası olarak şekillenen ve ilksiz-sonsuz olarak algılanan *"inanç tanrısı"*; *"konuşan tanrı"* ya da *"insan tanrı "* kılığında ayakları üzerine *"oturur"*. Kurgulanan tanrı, kurgulayanda *somutlanır*. Tanrı, *"insan donunda"* söyleyen/ eyleyen bir varlığa bürünür.

Bu diyalektik dönüşümün doğal bir uzantısı olarak, hiçbir zaman kendi *"yabancılaşma ürünü tanrıyı tanık"* göstermez; bu bağlamda O'na *"tapmaz"*; tam tersine kendini *"tanık"* göstererek O'nu kutsar; konuşan tanrı olarak algıladığı insanın insana *"tapmasını"* yeğler.(*)

Alevilikte *ruhsal dinginliğe* varan kişiye *kâmil insan* denir. Tanrı kâmil insanın *gönlünde*, engin bir sessizlik, sınırsız bir dinginlik içinde görünüş alanına çıkar. Onun gönlü *Tanrı'nın evidir*; onun dili *Tanrı'nın dilidir*. Böylesi bir olgunluk aşamasına *sevgi*(aşk) ve *gönül bilgisiyle*(irfan) ulaşılır. Gönül bilgisi, dinginlik içinde olgunluk sağlayan *tanrısal ışıktır*.

Felsefi boyutta insan, *kendini bilme* sürecine girerek inancını kendinde *somutlar* ve aklını öne alarak kendini *özgürleştirir*. Bu olgu, değişim sürecinin *birey boyutunu* oluşturur. Diğer boyut ise insanın da içinde yer aldığı *toplumsal zemindir*: Toplumsal bilincin yabancılaşıp bağımsızlaşmasından başka bir şey olmayan *din*, bu zeminde somutlanmak zorundadır. Bu sağlanmadan *toplumsal akıl* özgürleşemez. Felsefi açılımda, toplumsal zemin ya da toplumsal süreç *"ek-doğa"* olarak algılanır. *"Ek-doğa"* olarak algılanan bu toplumsal zemini biraz daha yakından görelim: Din, özünde yaşamın kendisine egemen olan dış güçlerin *"doğaüstü"*, *"insanüstü"* güçler biçimine *"büründüğü"* düşsel bir *"yansıma"* dan başka bir şey değildir. Önce doğa güçleri bu yansımaya uğradı; doğanın kaderini elinde bulunduran *"düşsel yansıma"* ürünü *"doğaüstü"* güç nedeniyle, doğanın özgürlüğü elinden alındı.Daha sonra ***emeğin***

(*) İnsantanrıcılık ya da insanbiçimcilik anlayışını Seyit Nesimi(..-l404) çarpıcı biçimde açıklar: "Secde edilenle secde eden bir oldu; secde eden gerçek, secde edilen sıfatı aldı... Allah, âdemde te-celli etti, göründü. Yolunu yitiren olma da âdeme secde et!.... Bil ki insan, baş-tan aşağı Hak kesildi, Hak oldu; öyle ise sen de asıl secde edileceğe secde et! "; bkz.: Şeyh Bedrettin ve Varidat; İsmet Zeki Eyuboğlu; Der Yayınları; 3. Baskı; İstanbul-l99l

yabancılaşmasına koşut olarak, toplumun kendisi *"tersine"* çevrildi; beliren yabancılaşmış bilinç, toplumun ötesinde doğasal süreci de *"tersine"* çevirdi. Toplumsal ve doğasal süreci tersine çeviren *yabancılaşmış bilinç* dini, kaçınılmaz olarak yarattı. İşte o zaman, toplumsal güçler de tıpkı doğasal güçler gibi insana *yabancılaştı*.(*) Toplumsal güçlerin, doğasal bir zorunluluk gibi insanları egemenliği altına almasıyla dinde yansımasını bulan *"düşsel kimlikler"*, tarihsel güçlerin temsilcisi oldu. Yerleşik yaşama geçince, çok sayıda tanrının bütün doğasal ve toplumsal nitelikleri, bu kez *soyut insanın* ya da soyut insanı yaratan toplumsal emekteki *değişim değerinin*, *"yansıması"* olan *tek tanrıya* aktarıldı.

Şimdi dinin bu zeminde nasıl *dünyalaştığına* bakalım:

Bu kanalda, medeni insan kafasının bir ürünü olan ve *"doğal toplum yasaları"*nın sınırları dışında *"yabancılaşıp kemikleşerek"* geriye dönüp yine aynı medeni insan kafasını *"zincire vuran"* ortodoks dinsel inanç, *"gökkatlarından yeryüzüne"* indirilir.İnsanın insana,insanın insanlığa,giderek çevreye,doğaya,topluma duyduğu *"saygı"*nın *"bağımsızlaşması"* görüntüsü ardında; *"toplumsal emek"*te, başka bir anlatımla *"birikmiş"* ya da *"canlı emek"*teki *"değişim değeri"*nde somutlanır.Ortodoks dinsel inanç, *"yabancılaşmadan arındırılacak"* biçimde *"dönüşüme"* uğratılarak,*"toplumsal bilince"* indirgenmiş olur.Böylece inancı insanda somutlayarak, inancı *egemenlik* altına alarak insanı *"kurtuluşa"* taşıyan Alevi felsefesi, bu kez; dini, *"toplumsal emek'*te somutlayarak, toplumsal emek ürünleri üzerinde, toplumsal iş sürecine katılanların *egemenliğini* kurarak toplumu *"kurtuluşa"* taşır(kâmil toplum projesi). Birikmiş emeğin, canlı emeğe egemen olması; meta biçimine dönüşen emeğin, yaratıcısı olan emekçiyle bütün bağlarını koparark, onu kontrol altına alması, sürecini tersine çevirir.

(*) Max Horkheimer-Theodor W. Adorno; Aydınlanmanın Diyalektiği-II-(Çev. Oğuz Özügül); Kabalcı Yayinevi; İstanbul-1996; Sayf.: 122, "...Dış doğanın direnişi ki bu direniş sonuçta baskıya yol açmaktadır, toplum içinde sınıflar aracılığıyla devam etmekte ve bireyler üzerinde çocukluktan bu yana diğer insanların katılığı olarak etki yapmaktadır."

Aleviler-Bektaşiler "tanrı-doğa-insan" özdeşliği zemininde Tanrı'nın, ancak kâmil insan aracılığıyla öğrenebileceği bir *"nesnel süreci"*, bir *"materyalist açılımı"* varsaymakla kendi *"yabancılaşmış kolektif bilinçlerine"* esir olmaktan kendilerini *"kurtarmış"*, metafizik aydınlanmanın sınırlarını *"zorlayarak"* materyalist aydınlanmaya(toplumcu aydınlanmaya) adım atmış olurlar. Ama aynı zamanda felsefenin bu *"can alıcı"* noktası, onun en *"zayıf"* halkasıdır. Çünkü burası doğa/ toplum yaşamının *"sınırında"*; hem toplumsal insan bilincinin *"harmanlanma"* / maddeci düşünce temeli üzerinde gelişen akıl ürününün *"hasat"* alanı, hem de *"kutsal köken"*e bir *"atlama"* platformudur; metafizik aydınlanmanın *sınırıdır*.(*)

B) İNANÇSAL DEĞİŞİM -DÖNÜŞÜM

"...: Tüm zamanların düşleri ve yersiz konuşmaları daha gerçektirler, sizin uyanıklığınızdan" (**)

Alevilik-Bektaşilikte *inanç* bağlamında *insanın dönüşümü-değişimi, söylence* zemininde gerçekleşir. Bu noktada karşımıza *dönüşümü-değişimi* sağlayan başat inanç kaynağı olarak *Kırklar Cemi* çıkar. Şimdi bu kutsal söylencenin kahramanları olan *insan kimliklerindeki inançsal dönüşümü-değişimi* izleyelim:

Kırklar Cemi'ni, Alevi felsefesine ve Alevi öğretisine uygun biçimde *bilince* çıkarma ya da *inanca* taşıma sorunu, Aleviliğin-Bektaşiliğin *"düğüm"* sorunlarından biridir. Çünkü,şeriatçı İslam kuşatmasında yaşama geçen hemen her türden *"kirlenme"* öncelikle Kırklar Cemi söylencesine *taşınmaktadır*. Alevi felsefesindeki ya da inancındaki *"olumsuzlukların"* saptanması bağlamında Kırklar Cemi söylencesi bir *"turnusol kağıdı"*dır denilebilir

(*) Bir felsefi din olan Aleviliğin-Bektaşiliğin, daha çok bir felsefi ahlak biçiminde kendini dışa vurması, bir yanılsamadır; felsefenin çocukluk döneminin ahlak olarak belirdiği geçmişin anısının güncelleştirilip felsefi dinin tüm değerlerini omuzlayacak biçimde canlandırılmasından başka bir şey değildir.

(**) Friedrich Nietzsche; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık; İstanbul; Sayf.: 133

Alevi-Bektaşi topluluğunun günlük dilinde en çok yinelenen, Aleviliğe-Bektaşiliğe ilişkin sorunların çözümünde en sık başvurulan bir *"inanç kaynağı"* olmasına karşın, Kırklar Cemi'nin neyi anlattığı konusunda tam bir *"sığlık"* egemendir. Tarihsel süreci içinde bu *"sığlığa"*, şeriatçı İslamdan gelen *"kirlenmeler"* de *"yapışmıştır"*.

Bu zeminde özkaynaklarından uzaklaştırılan ya da özkaynaklarına yabancılaştırılan Alevi felsefesi, süreçte, *şeriatçı tanrıbilime*(teolojiye) dönüşürken; bu dönüşüm koşutunda, kendi geçmişinden *"korkan"*, kendi inanç kaynaklarının *özgün* yorumundan *"ürken"* azımsanmayacak bir Alevi-Bektaşi kimliği yaratılmıştır.Alevilerin-Bektaşilerin kendilerini sorgulamada *ölçüt* alacakları felsefe pusulası *"tartışmasız"* bilince taşınamazsa bu kimlik yakın gelecekte Alevi-Bektaşi topluluğu üzerinde *egemenlik* kuracaktır. O günlere taşınılması durumunda:

a) Doğatanrıcılığın, yani doğasal diyalektiğin dışa vurumu olarak beliren *"Tanrı-Doğa-İnsan"* ve İnsantanrıcılığın, yani toplumsal diyalektiğin dışa vurumu olarak beliren *"Hak-Muhammet-Ali"* üçlemeleri aracılığıyla *"akıl varlığı"* olarak tasarımlanan *"Tanrı"*, *"İnsan"*, *"Muhammet"* ve *"Ali"* kimlikleri, şeriatçı İslam zemininde *"inanç varlıklarına"* dönüştürülecek;

b) Tanrısal özün *"ışık"* biçiminde taşarak görünüşe çıkması görüntüsü ardında *"düşüncede görme"* olarak tasarımlanan *"Doğa"*, *"Evren"* gerçeği,şeriat zeminine taşınarak *"yaradılış"*, *"yoktan var ediş"(*)* kapsamında inançta kabullenmeye çevrilecek;

(*) Mehmet Dağ; Ortaçağ İslam Kültüründe Yaradılış Kuramı ve Evrim; Bilim Teknik; Sayı: 616; 9 Ocak 1999; Sayf.: 20, "Kuran, tıpkı öteki dinsel kitaplar ve bildiriler gibi, yaratılışı mantıksal ya da bilimsel bir dizge içinde ele almaya çalışmaz. Bu nedenle Kuran'ın yaratılışla ilgili olarak dağınık bir biçimde anlattıkları, çoğu kez kendi özel amacına uygun, fakat mantıksal ya da bilimsel tutarlılık endişesi taşımayan öykülerdir. Buna mitolojik, yani efsanevi anlatım da diyebiliriz.Bu, sade ve yalın bir anlatım olduğu için, halk kitlelerinin yatkın olduğu bir anlatım biçimidir. Bugün hâlâ yaratılış öykülerinin bilimsel kuramlara bir seçenek oluşturduğu iddiasında bulunulmasının gerisinde, bilimsel kuramların karmaşık örgüsel yapısı içerisinde geniş halk yığınlarınca kolay anlaşılamaması ve yüzyılların oluşturduğu bir geleneğin zihinlerde oluşturduğu tutsaklıkta yatmaktadır.

c) Yüzlerce yıllık tarih sürecinde yaratılan ve şeriatçı tanrıbilime karşı oluşturulan Alevi felsefesi, Alevi öğretisi *"iğdiş"* edilecek;

d) Alevilik-Bektaşiliğin *düşünsel/ toplumsal* kaynakları Arap Yarımadası'nda aranmaya başlanacak;

e) Ruh göçü anlayışının gereği olmayan cennet-cehennem tasarımları, şeriatçı inançtan *"ödünç"* alınma yoluna gidilecek;

e) Belirecek yoğun asimilasyon kanalında, Kırklar Cemi'nin kendisi de *düşünsel tasarımdan*, inanç kabullenmesine dönüşecek; akıl alanının, mantık engellerinin *dışında* bir söylence iken aklın kabul edemeyeceği, mantığın özümseyemeyeceği bir somutlukta, nesnellikte *"mucize"*ye indirgenecek; şeriatçı inanca bir *başkaldırı* olarak tasarımlanan Kırklar Cemi, bu inancın bir *parçası* durumuna gelecek.

Hemen belirtelim: Kırklar Cemi, şeriatçı inançta, yani ortodoks Sünnilikte *tasarım olarak* yoktur; buna karşın, Kırklar Cemi'ni önceleyen *Miraç* yolculuğu vardır ve bu bir tasarım *değil*, somut olarak gerçekleşmiş bir *olay, olgudur*. Muhammet'in Tanrı'nın *peygamberi* olma durumunu pekiştiren, her şeyin kanıtının Tanrı olduğu *algısını* öne çıkaran somut bir *"mucize"* 'dir. Sünni inanç ve kaynaklarına göre, Hz. Muahammet peygamberliğinin X. yılında(619), Arap aylarından Recebin 27. gecesi Tanrı'nın bir *"mucizesi"* olarak evinden alınıp önce Kudüs'teki Mescidi Aksa'ya götürülür; sonra da tanrısal mekâna, göklere yükseltillir. *"Mucize"*nin Kudüs'e kadar olan ilk bölümü *"İsra"* adını alır. Bu bölüm Kuran'ın aynı adı taşıyan

---

Kuran'ın yaratılış öyküsüne bakacak olursak, Ortadoğu'da yaygın olan yaratılış öykülerine son derece benzerlik gösterdiğini görürüz. En yakın benzerlikler Tevarat'ın Tekvin kitabında, uzak benzerlikler ise Babil, Mısır, Yunan kültüründe görülür. Ancak Kuran yaratılış öyküsünü çoğu kez kendine özgü bir amaçla anlatır. Bir başka deyişle, Kuran'ın asıl amacı evrenin yaratılış evrelerini ortaya koymaktan çok, evrenin insan yaşamı için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuran'a göre, başlangıçta çevresi kanatlı meleklerle çevrili ve kıyamette bu meleklerce taşınacak olan Tanrı'nın tahtı su üzerinde bulunmaktadır. Bu arada Tanrı, kendisine ibadet etmesi ve denemek için insanı yaratmayı ister ve insanın yaşaması için uygun bir ortam olarak evreni 6 günde yaratır. Önce yerle tıpkı bir yama gibi sımsıkı bitişik olan göğü birbirinden sökercesine çekip ayırır.

suresinin ilk ayetinde şöyle anlatılır: *"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye(Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir."*(*)

Miraç mucizesinin Kudüs'ten sonraki aşamaları hadislerle açıklanmış olmasına karşın, değişik görüşler de yok değildir. Daha çok *ehl-i sünnet* bilginlerinin oluşturduğu çoğunluğun görüşüne göre, *İsra* ve *Miraç* yalnızca *ruhsal* bir olay ya da *düş* değil, Hz. Muhammet'in uyanık olarak hem *ruhsal hem de bedensel* varlığı ile yaşadığı bir *"mucize"*dir. Köktendinciler ise İsra mucizesinin Kuran'da yer aldığını, bu nedenle Miraç mucizesini kökten reddedenlerin *dinden çıkmış* sayılacaklarını ileri sürerler.

Miraç olayının Kudüs'e kadar olan bölümü Kuran'da kesin olarak bildirilmekle birlikte, Kudüs'ten göklere yükselme aşamaları hadislerde yer alır. Hz. Muhammet'in göklerden sonra *"Arş"*ı, *"Cen-*

İki günde yeryüzünü yaratır. Bu yaratılışta yeryüzünü sarsılmadan, sabit tutmak ve insan yaşamı için uygun bir ortam hazırlamak amacıyla yeryüzüne kazıklar, yani dağlar yerleştirir. Orada insanın yaşaması için gerekli azıklar ve yiyecekleri dört günde planlayıp yaratır. Sonra buhar ya da dumandan yedi kat göğü iki eliyle iki günde meydana getirir. İnsanların yollarını bulmaları ve aydınlanmaları için gökyüzünü kandillerle(ışıklı cisimlerle) donatır. Güneş ve Ay'ı, ayın burçlarını; mevsimleri, yılları, ayları, haftaları ve günleri saymak amacıyla yaratır. Yedinci günde işi bırakır ve tahtına oturur. Gece dinlenmek için, şimşek korku ve umut vermek, gök gürültüsü Tanrı'yı ululamak, yıldırımlar çarpmak için yaratılmıştır. Bağlar, bahçeler, ekinler, hurmalıkların sulanmasında kullanılan ve içilen tatlı su ve içilmeyen ve anılan yerlerde kullanılmayan tuzlu ve acı su yaratılır ve acı ve tuzlu su tatlı suya egemen olmasın diye bu ikisinin arasına bir engel konur."

(*) Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli(Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş); Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Ankara-1991.

net" ve *"Cehennemi"*, buralarda bulunanların durumlarını tanımladığı hadisleri ise az sayıdaki ravilerce(*) anlatılır. Bu nedenle ılımlı Sünni İslamlıkta Mirac'ın Kudüs'ten sonraki aşamaları da doğru kabul edilmekle birlikte, sadece hadislere dayandığından, bu bölümlere inanmayanlar *dinden çıkmış* sayılmaz.

Hadislerde verilen bilgilere göre bu olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Muhammet evinde ya da Kâbe'nin avlusunda uyurken, *Cebrail* yanına gelir; göğsünü yararak kalbini yıkar; sonra *Burak*'a bindirerek bir anda *Kudüs*'e götürür. Hz. Muhammet burada öteki birçok peygamberin ruhlarıyla karşılaşır ve Mescidi Aksa'da onlara *imamlık* yaparak iki rekat *namaz* kıldırır. Namaz bittikten sonra Cebrail ile birlikte *"Miraç"* denilen bir araçla *"Birinci Göğe"* yükselir. Buradan *"Yedinci Göğe"* kadar meleklerin yardımıyla; *Sidret ül-münteha*'ya kadar Cebrail'in yardımıyla daha öteye ise *Refref* adlı bir araçla gider. Sonunda, *Refref*'ten de ayrılarak tek başına Tanrı huzuruna ulaşır.

Hz. Muhammet, konuyla ilgili hadislerinde yedi kat göklerde karşılaştığı peygamberler, onlarla yaptığı görüşmeler ve *Mirac*'ın son aşamalarında ulaştığı tanrısal tecelliler hakkında geniş bilgiler verir.

Ehl-i sünnet bilginlerine göre, bu gecede Hz. Muhammet ümmetine üç armağan sunulur:

1) *Bakara Suresi*'nin son iki ayeti bu gece Hz. Muhammet'e bildirilir;(**)

(*) Hz. Muhammet'in yaptıklarını, söylediklerini ya doğrudan Hz. Peygambere ya da ilk Müslümanlara dayanarak aktaran kimse.

(**) a.g.e.: "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler."(Bakara Suresi/285. Ayet); "Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak ya da hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yekleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlamızsın. Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et! (Bakara Suresi/ 286. Ayet).

2) Hz. Muhammet'e, Tanrı'ya ortak koşan ya da O'nun varlığını tanımayanların dışında kalan tüm ümmetinin *Cennet*'e gireceği müjdelenir;

3) Ortodoks Sünni İslamın en başta gelen ibadeti olan *beş vakit namaz* bu gece farz kılınır; bu namazları inanç ve bağlılıkla kılan müminlerin elli vakit kılmışcasına sevap elde edecekleri ve namaz kılmakla bir tür *Miraç* yapmış gibi onur ve değer kazanacakları Tanrı diliyle açıklanır; bu nedenle namaz hadiste, *müminin miracı* olarak algılanır.

Alevi felsefesinde ise *Kırklar Cemi* ve onu önceleyen *Miraç* yolculuğu, *akıl-mantık* alanı dışında tümüyle bir *söylencedir*, yani *"akıl yürütme"* yoluyla ulaşılan bir tasarımdır. Muhammet'i de Ali'yi de sonralayan ve felsefe-davranış boyutunda yapılanıp biçimlenen Alevi-Bektaşi kimliğinin *"geriye dönüşle"* yarattığı bir kurgudur.

Alevi-Bektaşi felsefesi, söylence zemini dışında *"mucize"* kabul etmez. Çünkü, somut olarak, nesnel olarak gerçekleştiğine inanılan *"mucize"*, sorgulamanın dışında kalır da ondan. Sorgulamanın dışında kalan ya da kendini sorgulatmayan her inanç olgusu ancak *dogma* olabilir. Alevi-Bektaşi felsefesine gelince burada *"mucize"* bir akıl sorunudur; akıl yürütmeyle akıl dışı alana taşınarak yaratılan bir *"akıl olgusu"* olarak öne çıkarılır.(*)

Biraz daha somut düşünelim: Kırklar Cemi, Küçük Asya'da, *İsa şeriatına* tavırlı yerli halkın, *Muhammet şeriatına* tavırlı Ali Yandaş-

(*) Söylenceler akıl-mantık alanı dışında, sonradan kurgulanan ürünler olmalarına karşın "yalan" değillerdir. Kırkların Cemi de bir söylencedir; demek ki o da "yalan" değildir. Çünkü her söylence, toplumda yalanın "keşfedilmediği" çağlar üzerine kurulur; toplumsal bir özlemin dışa vurumu olarak belirir. Bu bağlamda sosyal ve tarihsel olayların, Alevi-Bektaşi kimliğinin beyin ve ruh aynasında bir yansımasıdır. Alevi-Bektaşi kimliği Anadolu'da ve Anadolu'ya yakın coğrafyalarda süregelen değişiklikleri, ortaya çıkan altüstlükleri, kendi evren görüşü ve kendi somut araçlarıyla anlamlandırmak istemiştir. Alevi-Bektaşi kimliğine bu isteği dayatan sosyal olaylar ve ortam gözden kaçırılırsa Kırklar Cemi söylencesi anlaşılmaz bir yumağa dönüşür.Bu nedenle bir söylencenin nasıl söylendiğine değil, niçin söylendiğine bakılır.

ları'nın ve Orta Asya'dan kopup gelen, ilkel komünal değerlerle donanımlı, *"medeniyet"*in *sömürücü özüne tavırlı* yığınların düşünce beslemesiyle yaratılan ve geçmişe taşınıp inanç alanına *"oturtulan"* bir söylencedir. İnsanlık *evriminin* bir gereği olarak kabul ettikleri ya da kabul etmek zorunda kaldıkları son tektanrıcı din İslamiyet içinde, kendi kimliklerinin dayatması sonucu yaşama geçiri-len *"başat"* bir inanç kaynağıdır. İbrahim-İsa-Muhammet *şeriatına* karşı zeminde filizlenip boy veren nesnel-toplumsal-düşünsel ve inançsal yaratılar ortamında bir sentez olarak beliren Aleviliğin-Bektaşiliğin, tepkisini *"destanlaştırmak"* isteğinden doğmuştur. İnanç boyutunda, İslamiyetin doğuş koşullarına taşınarak yaratılan ve *"-Ben kimlik olarak o günlerde yaşasaydım böyle düşünürdüm"*, demek istenilen, olağanüstü *kolektif* bir kurgudur. Medeni insan kafasının ürünü olan *şeriatçı inanc*a, aynı medeni insanın kafa yordamını kullanarak verdiği *bâtını-heterodoksi* nitelikte bir *manifestodur*. Ortodoks inanç görüntüsü ardında *şeriatı* temsil eden Tanrı elçisinin; *bâtını-heterodoksi* inanç görüntüsü ardında *aklı* temsil eden Ali ve arkadaşlarını tanımak durumunda kaldığı bir organı, yani *Kırklar Meclisi*'ni merkeze alarak bilince çıkarılan *anti-şeriatçı* tavrın evrenselleştirilmesidir.

Bundan yaklaşık 700 yıl önce *güvercin donunda(*)* gökyüzünden Anadolu toprağına inen *Hacı Bektaş Veli*'nin öncülüğünde / önderliğinde yapılanıp biçimlenen Alevilik-Bektaşilik; egemenin, devletin dünya görüşü durumuna gelen şeriatçı İslamla barış içinde bir arada yaşamak istemedi. Uygar eşitsizlikçi toplumda, eşitlik adına

---

(*) Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya barışı simgeleyen, barışın bedenleşmiş biçimi olarak algılanan güvercin donunda gelir. Güvercin barışa yönelik kaynağını kutsal Tufan söylencesinden alır. Söylenceye göre Nuh, çevrede kara olup olmadığını anlamak için güvercin uçurur. Güvercin kara parçasını bulur; bunu kanıtlamak için de ağzında bir zeytin dalı getirir. Zamanla,"ağzında zeytin dalı taşıyan güvercin, barışın simgesi olur.

Barışın simgesi olmasının ötesinde güvercin, "ruh" olarak algılanır. Bu bağlamda; a) Suçsuz, günahsız insanların ruhudur, b) Kutsal ruhtur, c) Ermişlerin ruhudur; uyurken güvercin olup bedeni terkeder ve bütün kutsal yerleri dolaşır.

muhalefet eden kimliklerle/ değerlerle buluştu ve bütün gönüllerin aydınlığa, bütün canların ermişliğe kavuşmasını dileyen bir yürek vuruşuyla seslendi Anadolu'nun çalışan-yaratan insanlarına: *Gelin canlar bir olalım.*

Evrenin zenginliğinde gücü yettiğince/ olanağınca dolaşmak, gezmek, görmek, sevilmek, öğrenmek, kısaca yaşamak özlemi içinde olanlara, Anadolu insanının kolektif özlemiyle, dileğiyle seslendi: *Gelin canlar bir olalım.*

Arınmış bir yürekle dolaşmak, er olmak, erlerle yaşamak, erenlere karışmak ; görüşmek, barışmak, konuşmak, sevişmek; esriyen gönüllerde kendini bulmak, kendinde başkalarını, başkalarında kendini görmek isteyenlere yücelerden seslendi: *Gelin canlar bir olalım.*

Başeğmemek, alçalmak istemeyenlere, yanlışı doğruya, çirkini güzele çevirmek isteyenlere, eylemin olanaklı olmadığı yerde söylemek isteyenlere,*"söylencelerde anlatılanların gerçekleşmesi"* dileğiyle seslendi: *Gelin canlar bir olalım.*

Uygar insanlara özgü bilinç açıklığına/ davranış bağımsızlığına kavuşmak isteyenlere; insan denen varlığın değerini, önemini, evrendeki yerini bilmek isteyenlere erenler toplantısından seslendi: *Gelin canlar bir olalım.*

Şeriatçı İslamlığın uyuşturucu etkisinden kurtulmak, özgürlüğün can verici/diriltici sıcaklığına koşmak, yeniyi bulmak, eskiyi yerli yerine koymak, yani her an *yeniden doğmak ya da ölmeden evvel ölmek* isteyenlere, yaşamı kucaklayan/ onurlandıran inancının diliyle seslendi: *Gelin canlar bir olalım.*

Demek ki Kırklar Cemi söylencesi canlara, Anadolu insanına bir sesleniştir. Bâtını kimlikli insanın, Alevinin-Bektaşinin, bilimsel bir kaygı gütmeksizin *düş gücünün* bir ürünüdür.

Doğuş yıllarında, gökten yeryüzüne indirildiğine inanılan tanrısal buyruklarla yaşamaya çalışan ve değişmeyen, tartışılamayan, esnetilemeyen bir inanç kurumu, bir dogmalar bütünü yaratan şeriatçı İslamlığın, yaşanan nesnel/toplumsal süreç tarafından *yadsınmasıyla* ortaya çıkan inanç boşluğunun *akıl adına, halk adına* doldurulmasıdır *Kırklar Cemi.*

Tektanrıcı dinlerin *şeriatçı* kurallarına kilitlenip kalan insanı, can yoldaşlığı, kavga arkadaşlığı temelinde, *aklın* aracılığıyla önce *top-*

rağa, sonra yaşamdan kaynaklanan bir birikimin ürünü durumunda olan *geleneğe bağlayan* süreci başlatan toplumsal olgunun, inanca taşınmasıdır *Kırklar Cemi*.

Şeriatçı İslamın getirdiği değişmez koşullara yaşamsal bir tepkidir *Kırklar Cemi*.

İşte bu tepkiler sonucu:

İnanç, halkı kurtuluşa taşıyacak bâtıni evren görüşünün üstünü örten bir *"cilaya"* dönüşebildi.

Herkesin, her şeyin yazgısını çizecek biçimde soyut olarak tasarımlanıp kutsanan, sonra da halkın kolektif belleğine *"gerçek varlık"* olarak yerleştirilen Tanrı algısı, kimliği *eleştirilebildi*.

Yaşanan ve kesinlikle bilimsel olan *nesnel-toplumsal süreci* onurlandırmak için bilimsel olup olmadığı kaygısı güdülmeksizin sağduyunun-önsezinin yarattığı *"ışıkla"* bir gönül kanalı açarak, insanları da peşine takıp gökyüzüne yükselten *Tanrı* oradan alınıp yeryüzüne indirilebildi.

Karayazgıyı *yaşayan* değil, bu yazgıyı *yaratan* eleştirilebildi.

İnsanların, kendi yazgılarını kendilerinin çizebileceği gerçeği yaşama geçirilebildi.

"Ölmeden evvel ölelim ki dirilelim" anlayışı yaşama geçirilerek, Tanrı'ya ve ölüme insanca direnişin *"öyküsü"* yaratılabildi.

Bu nedenle Kırklar Cemi söylencesinin kişileri, özlemlerin umutların kucağında beslenerek önce kendi nesnel yaşamlarının *sınırlarını* aştı; sonra da evrenin sonsuzluğuna uzanan bir davranışın, tavrın *taşıyıcıları* oldu.Bu anlamda söylenceler, *halk bilgeliği* zemininde *felsefe tezli* bir *halk romanıdır*; söylencenin kişileri ise bu romanın kahramanlarıdır.

Ancak, söylencede anlatılan duygu sürecinin, bu gönül dünyasının gerçek yaşama yönelik halk katında beliren kölektif söylemi-eylemi *beslemek, onurlandırmak*, onun *gerçekliğini-zorunluğunu kanıtlamak* için kendince bir yöntem içinde ve gönül meşrebine uygun biçimde *soyut* olarak kurgulandığını, bir *kutsanmışlık* yaratmak üzere inanç olarak öne çıkarıldığını hiçbir zaman *unutmamak* gerekir.

Bu durum gözden kaçırılır da *Kırklar Cemi*'nden tartışmaya *kapalı*, kafaları *kilitleyen*, değişmeyen-değiştirilemez olan *inanç ağırlıklı* sonuçlar çıkarılmaya kalkışılırsa her şey *tersine döner*. Böyle bir süreç

yaşama geçirilirse; insana doğanın ve kendi doğasının *yazgısını* ele geçirmeyi savlayan; her şeyi *yapılabilir* kılan söylenceyi, düş **gücünü;** insan kafasını zincire vuran bağlardan kurtulmanın yolu, yordamı bağlamında *felsefi bir zenginlik, bir gönül genişliği* olarak gören Alevi evren görüşü, *hatalı* yorumlanmış olur.

Gerçek yaşamda ulaşılması gereken aşamalara *duygu* kanalından, *gönül* dünyasından *kestirmeler* yapmayı sağlayan, somut anın, yaşamın konusu oluncaya değin onu *bâtında* beslemeyi-yaşatmayı olanaklı kılan söylenceler, kafalara *"somut olarak gerçekleşmiş"* ya da *"gerçek"* değerler olarak kazınırsa, *"karayazgı çağı"* yeni bir yorumla yeniden *diriltilmiş* olur.

Aleviler-Bektaşiler, Kırklar Cemi söylencesiyle Ortodoks İslamı *felsefi bir din* olma yolunda bir *"dönüşüme"* sokmuştur. Dönüşüm sonunda *inanç*, metafizik zeminden nesnel zemine *"inmiş"*, nesnel-toplumsal yaşamı *kutsayan* manevi bir *"yoğunluğa"* çevrilmiştir. Söylence sonunda, inasanüstü ve doğaüstü mutlak bir inanç varlığı olarak beliren *Tanrı*, kimlik değiştirmiş ve insan donunda *insan tanrı*'ya; Tanrı'nın *peygamberi* kimlik değiştirmiş ve *kâmil insana*; Tanrı'nın aklı olarak beliren *Cebrail* kimlik değiştirmiş ve *insanın aklına*; Tanrı'nın *kitabı* kimlik değiştirmiş ve *insanın yapıtına* dönüşmüştür. Dönüşüm sonunda *vahiy*'le ilgi tümden *kesilmiş* ve ortodoks din/inanç, *felsefi din/inanç* durumuna gelmiştir.

Bâtıni anlamda *inanç*; bilginin bittiği yerde başlayan *"sanı"*ya güvenme ve bağlanma durumudur. Bu bağlamda her inancın altında bir *"bilgisizlik"* yatar.

İnsanlar bilmediklerini *hayal* ederler; daha doğrusu hayal ederek tamamlamaya çalışırlar; çeşitli olasılıklardan birini seçerek ona bağlanırlar. Demek ki genelde inanç bir *"bilme"* gereksinmesinden doğar. Bu anlayış uzantısında; *"inanmak bir gereksinmedir"* savı, bâtıni anlamda, *"bilmek bir gereksinmedir"* savına/ gerçeğine dönüşür.. Süreç içinde;

a) Hayal gücünün pratikle, yaşamla bağımlı olarak işlemesi halinde *"bilimsel varsayımlar"*;

b) Pratikten, yaşamdan kopmuş olarak işlemesi halinde ise *"inançlar"* ortaya çıkar.

Sözgelimi her söylence, masal vb. belli bir gereksinmenin ürü-

nüdür; bilimsel olarak açıklanamayan gerçekler bu yolla açıklanmak istenir, İnsanlar bunları hayal ederken çok değerli *"sezilerde"* bulunurlar: Bu *"seziler"*, insan düşüncesine kendisini zorla kabul ettiren *doğal/ toplumsal* gerçekliklerden başka bir şey değildir. Bu yaklaşımın yaşama geçirilmesiyle süreç içinde doğanın işleyiş yasaları, yani diyalektik, yani evrenin maddesel yapısı *"bilim-öncesi sezilerle"* kavranabildi. İnsanlık başlangıçta gerçeklik içindeydi; gereçeklikle özdeşti; hayal kurma yetenekleri çok sonraları gelişti. Bu nedenle inanç ürünleri *bilimdışı* olduğu halde, inanç nedenleri *bilim içidir.*

Alevilik-Bektaşilikte felsefi boyutta inanç ve din sorunu; hemen her şeyin, her değerin *akılla* sorgulanması zemininde, *bilgi ve bilim* sorununa dönüşür. *"İnanmak gereksinmesi"*, *"bilmek gereksinmesine"* evrilince *"sezgisel akılla"*, *"sezgisel zekayla"* bilimsel varsayımlar yakalanır; süreç içinde, sezgisel akılla düşünce üretiminde bulunularak *"gönül bilgisi"* dediğimiz *"marifet"* yaratılmış olur.

Bu bağlamda, tanrısal gücü simgeleyen mitler, simgeler, semboller; insanın, *insanlığını* kendi dışına yansıttığı yollardan başka bir şey değildir. Bu nedenle Tanrı, *insan doğasının* dışa vurumudur. Kendi özelliklerini din yoluyla doğaüstü bir *"töze"* yükleyen insan; ikileşmiş, yani *çift kimlikli* olmuş ve *yabancılaşmıştır.* İnsanın, doğa ve toplumun *kör güçleri* karşısında hissettiği bağımlılık duygusu, bu yabancılaşmayı yaratmıştır. Bu yabancılaşmadan kurtulabilmek için doğaüstü güçlerle değil, insanla, insanlarla ilgili bir *"din"* geliştirmek gerekiyordu. İşte Anadolu Aleviliği-Bektaşiliği *Doğatanrıcılığı, İnsantanrıcılıkla* tamamlayarak bu anlayışı yaşama geçirdi. *İnancı,* insanın insana, insanın çevreye, doğaya ve insanın topluma saygısına, sevgisine dönüştürürken *dini,* insanın ve doğanın *bilgisine* çevirdi.

Anlaşılacağı gibi *Kırklar Cemi* söylencesinin *kahramanları* ya da *"figüranları"* , felsefi din tasarımı gereği hep çift kimliklidir: Ortodoks kimlik, *terkedilen* kimliktir; bâtını kimlik ise *edinilen* kimliktir. Söylencenin mantığı içinde başlangıçta egemen olan ortodoks kimlik, sürece koşut yavaş yavaş bu egemenliğini yitirir; bâtını kimlik egemenlik kurar ve *asıl belirleyici* olarak yerini alır. Örneğin *Ali tasarımı* iki türlüdür:

1) Ortodoks tasarım ve
2) Bâtını tasarım.

Ortodoks tasarımda Ali, peygamberin *damadı*, İslam ordularının *başkomutanıdır*. Yani, ortodoks tasarımdaki Muhammet kimliğinin birinci derecedeki *yardımcısıdır*.

Hak-Muhammet-Ali kutsal üçlemesinin son bölümünde öne çıkarılan Ali kimliği; görünüşte sonda gözükmekle birlikte *ilk tasarımlanan* kimliktir.

Tanrı-Evren-İnsan üçlemesi sonunda doğanın sözcüsü *Doğa Tanrı*'ya ulaşılırken; *Hak-Muhammet-Ali* üçlemesi sonunda bunun toplum katındaki karşılığı olan, toplumun sözcüsü *İnsan Tanrı*'ya ulaşılır.

Ali tasarımında zâhirden bâtına *geçiş*, Muhammet'in bâtıni tasarımında olduğu gibi bir düşüncede *kabullenme* değil, somutta uzun erimli bireysel/toplumsal bir *eğitimle* gerçekleşmiştir. Muhammet somutta hiçbir zaman *bâtıni bir kimlik* edinememiş olmakla birlikte bâtıni kimliğe uyarlanabilen kimi davranışları savunma amacıyla yorumlanarak özlemlere göre *giydirilmeye* çalışılmıştır.

Başlangıçta sadece *Bedevi ülküsü* ve Ali'nin birey değerleriyle beslenerek heterodoksi bir zemine çekilen *Ali kimliği*; İslam hükümlerinin kimilerinin *yadsınması* zemininde tasarımlanmaya başlamıştır. İzleyen tarihsel süreçte Arap ve Arap olmayan halkların, başında Muhammet ve Ali'nin bulunduğu İslam devletine *karşı* başlattığı *toplumsal muhalefet* Ali'yi de *eğitir*.

Köken Ali ortodoks zeminde kalırken, Anadolu Aleviliğinin Ali'si, *köken Ali*'den uzaklaşarak halkların özlemlerine, dileklerine uygun biçimde giydirilip kuşatılarak toplumu *kurtuluşa* taşıyacak *sufilerin sözcüsü* durumuna evrilir.

Sufi kimlik Alevilikte son derece önemli bir kimliktir; rehberdir. Rehber aklın *bedenleşmiş* kimliğidir. Bir yol öğretmeni olarak yol ehli cana hem su abdesti aldırır; vücut organlarının yüzey kirliliğinden arındırılmasının ötesinde o organlarla gerçekleştirilen kötü/ olumsuz işlerden sıyrılmanın *ikrara* bağlanmasını da sağlar. Hem de kulak abdesti verir; yol ehli canı *bilgiyle* yıkar, onun bir *akıl varlığı* durumuna dönüşmesini sağlar.

Bâtıni tasarımda Ali, sufi kimlik hiyerarşisinde en üstte bulunan kimliktir. Sufi, egemenin güdümünde toplumsal bir ideoloji durumuna dönüşen ortodoks dine, *"bireysel dini"*, yani *tasavvufu* seçerek baş-

kaldıran, sezgisel aklıyla davranan mistik kimliğin bedenleşmiş biçimidir.(*)

Başlangıçta çevresinden ve toplumdan uzaklaşarak yalnızca kendi iç kimliğini dinleyerek, yani kendisiyle hesaplaşarak gerçeği aramaya koyulan sufi; izleyen süreçte kendi *"kabı"*nın sınırlarını aşarak *"ilahi aşk"* aracılığıyla *"özü"* yakalamaya girişir. Daha sonra felsefeyi kendini, çevresini ve dünyayı sorgulamada *kullanmayı* öğrenir. Tüm inanç yaratılarını kendisinde ve kendi çevresindeki eşyada *somutlar*. Aklının kılavuzluğunda kendine ve çevresine *hükmeder*; zaman içinde inanç varlıkları kendini yaratan kaynaklara yönelip onun *edilgen* bir parçası durumuna gelirken, sufi kimlikli insan bir *yorum ve yetenek* varlığı olarak öne çıkar.

Alevi felsefesinde *"sır"* olarak algılanan ve Ali'ye bildirildiğine inanılan şey, inançta; Hakk'ın gayb durumuna getirdiği ancak halk'a bildirmediği *giz* ya da *gizlerdir*. Muhammet, Kırkların Cemi'ne katılmakla kendi zâhirinden yani *şeriat* ortamından sıyrılarak Ali Yandaşları tarafından temsil edilen *bâtına,* yani gerçekler dünyasına, halkın dünyasına adım atmış olur. Daha doğrusu Alevi kimliği, şeriatçı inanca karşı *manifesto* niteliğindeki kutsal söylenceyi bilince çıkarırken son tektanrıcı dinin *zâhiri temsilcisini* ,özlemlerinin güdücülüğünde bu söylencenin bir parçası durumuna getirir. Muhammet'e yönelik *kutsama* görüntüsü ardında zâhiri direnci/ şeriatçı tep-

---

(*) Son dönemde "tozu dumana kattılar": Ali'li Alevilik mi? Ali'siz Alevilik mi?, diye.Öncelikle belirtelim: "Mistik maya" olmadan Alevilik olmaz; Ali, mistik tasarımın en üst kimliği olduğu için de Ali'siz de Alevilik olmaz. Ali'nin inanç ya da söylence kimliği, ortodoks kimlikli Ali'nin kimi meziyetlerinin yakalanmasıyla yaratılmıştır. Giderek inanç-söylence tasarımının değerleri, ortodoks tasarımın değerlerini yoketmiştir. Sorun "Ali'siz Alevilik" gibi yanlış, yanlış olduğu denli "duygu çatlatıcı", "örseleyici" bir yaklaşımı hayata geçirmek değil. Sorun, ortodoks tasarıma karşı bâtıni tasarımın "niçin" ve "nasıl" yapıldığını algılamak, anlamak ve anlatmaktır. Çünkü, Anadolu Aleviliği, "geriye dönüş kültü"nü büyük bir "kıvraklıkla" kullanmıştır; Ali olmasaydı bile, kült gereği bir başka "meziyetli" kimlik, bâtıni tasarımın konusu olacaktı ve başat inanç kaynağının tam "ortasına" yerleştirilecekti; söylencelerin birinci derecen kahramanı olacaktı.

kiyi *kaynakta kırma* isteğinin/ dileğinin dışa vurumundan başka bir şey değilidir bu.

Bu kapsamda başvurulan ve Hz. Muhammet'in *yapıtı* olarak algılanan *Kuran* ya da *Kuran ayetleri*, bir başvuru, bir savunma aracı olarak bilince çıkarılır. *"Kulak abdesti"* alınarak edinilen yeni kimliği olumlayan Muhammet düşüncesinin *öne* çıkarılmasından başka bir şey değildir. Ve kesinlikle Alevi-Bektaşi düşüncesinin/ inancının yapılanıp biçimlenmesinden *sonra* geliştirilmiş bir *savunma* yöntemidir. Bir inanç yaratısından başlıyor gözüken *Hak-Muhammet-Ali* üçlemesi, *insan* halkasından, yani *Ali* halkasından yakalanarak bilince taşındığında; *insan tanrı*, hemen her şeyin yaratıcısı, kurucusu olarak öne çıkıverir. Bu bağlamda eğitilen Muhammet, Ali ile *"musahip"* yapılır; ilk *örgütlü* davranış içine sokulur. Çünkü musahiplik kurumu; Alevilikte ilk toplumsal dayanışma biçimidir. Bir taraftan Alevi toplu davranışını, uzantısında *halkın toplu eylemini* besleyen bir halka olarak yaşama geçerken diğer taraftan *Alevi topluluk örgütlenmesini*, uzantısında halkın *toplumsal örgütlülüğünü* yaratan ilk basamak olur.

Muhammet ile Ali'nin musahip olma söylencesi, Muhammet'in zâhir/ şeriatçı kimliğinin *yadsınması*, buna karşılık bâtın kimliğinin *olumlanması* öyküsüdür. İnanç tanrısının dilinden, insan tanrıların belirleyiciliğinde yaratılan *gayb âleminin* öncelikli durumunun bildirilmesidir. Muhammet özlenen bir kimliğe büründürülerek ortodoks inanç dünyası içeriden *çökertilmek* istenir.(*)

(*) Ahmet Yaşar Ocak; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri; (Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 39-40, "...Gerçekten de İslam tarihinde ve bu tarih içindeki İslam toplumlarında günümüze kadar Hz. Muhammed'den sonra adı en çok geçen, bir inanç ve takdis konusu yapılarak *etrafında kült oluşturulan yegane kişi, Hz. Ali'dir.* İslamın başka hiçbir şahsiyeti böyle bir olguya konu değildir. Hatta İslam dünyasının Şii ve Alevi kesiminde, belki tam bir benzetme sayılmayabilir ama Hz. Ali, bir parça Hristiyanlık'taki Hz. İsa konumundadır. Özellikle Alevilik'te Hz. Muhammed'den de daha üst bir konumdadır Hz. Ali, denilirse yanlış olmaz.

'Hz. Ali bu konuma nasıl gelmiş veya getirilmiştir? Bu olgu nasıl bir sürecin ürünüdür?', denildiğinde, eğer bilimsel araştırmacılık açısından konuşmamız gerekirse, bu olgunun çok kompleks birtakım siyasi, dini ve kültürel şartların yarattığı, asırlara yayılan büyük bir tarihsel deformasyon(bozulmuş tarih)

Anlaşılacağı gibi Muhammet de iki biçimde tasarımlandı:

l) Ortodoks tasarım ve

2) Bâtını tasarım.

Ortodoks tasarımda Muhammet; doğayı, insanı önceleyen, inanç yaratısı mutlak Tanrı'nın *elçisidir*. Tanrı'nın *peygamberidir, kuludur*. İnanç yaratısı mutlak tanrıdan bağımsız bir *aklı, iradesi ve kimliği* yoktur. *Cebrail* aracılığıyla kendisine iletildiğine inanılan Tanrı buyruklarını, insanlara iletmek için bir aracıdır. Yaratıcılıktan yoksundur.

Bâtını Muhammet tasarımı ise Muhhammet'in ortodoks tasarımına bir *başkaldırı* niteliğindedir.

Hak-Muhammet-Ali kutsal üçlemesinin ilk bölümünde Hak *"tez"* olarak öne çıkınca; antitez olarak beliren Muhammet ise *inanç* varlığından *akıl* varlığına doğru gelişen tanrısal dönüşüme koşut olarak bir *"değişim"*, *"altüstlük"* geçirir; zâhirden bâtına, ortodoks kimlikten *bâtını kimliğe* taşınır.

Bâtını Ali tasarımı ile ortodoks Muhammet tasarımı arasındaki *çatışma*, Muhammet'in *eğitilmesi* yoluyla giderilir. Bu eğitim oldukça *"acılı"* ve *"trajik"*tir. Ünlü Kırklar söylencesi Muhammet'in eğitilmesinin *"çarpıcı"* bir anlatımıdır.

Felsefi bir din olan Alevilik ,Anadolu toprağında, Tanrı'nın dünya görüşüne *karşı* kendini *aydınlanma* zeminine çekerek, aklın rehberliğinde ve mistisizm örtüsü altında, *insanın dünya görüşünü* biçimlendiren *öncü sufilerin* felsefesidir.

---

sürecinin ürünü olduğunu söylememiz icap ediyor. Ne var ki, inanç başka, tarihsel gerçeklik başkadır. Hiç şüphesiz niteliği ne olursa olsun, nasıl meydana gelirse gelsin, şahsen inançların ve sahiplerinin saygıdeğer olduğu ve tartışılmaması gerektiği kanaatindeyim. Bu itibarla bugün Şii ve Alevi Müslümanların Hz. Ali hakkındaki inanç ve kanaatlerini yargılamaya kendimi yetkili görmüyorum. Bu, meselenin tamamen farklı bir boyutudur ve her türlü tartışmanın üzerindedir. Bununla beraber, bilim adamları, tarihçiler, meseleye bilimsel ve objektif açıdan bakmak zorundadırlar.

Şimdi bu söylediklerimi okuyan bazı Alevi vatandaşlarımızın bana kızacaklarını, beni birtakım suçlamaların hedefi yapacaklarını da çok iyi biliyorum. Ama... Hz. Ali konusunda tarihsel gerçeklikler, Şiiler'in ve Aleviler'in değil, Sünniler'in görüşlerine daha yakındır. Bugünün modern bilimsel tarih araştırmaları, Hz. Muhammed'in, kendinden sonra Hz. Ali'nin halifeliği konusun

Öncü sufilerin elinde bu *felsefe*; Ortaçağ koşullarında, bir yandan halkın *manevi* odağı durumuna dönüşürken, diğer yandan halkı *kurtuluşa* taşıyacak bir *ideolojiye* evrildi.

Bu bağlamda Anadolu Aleviliği, temelde, düşünceci *idealizm-materyalizm* bileşimi bir felsefedir. Bu felsefe genelde, Antik Aydınlanma Çağı ve XVIII. yy Aydınlanmacılığı'nın zeminini oluşturan *düşünceci idealizmin* bir yaratısı olan *"metafizik aydınlanma"* tabanına oturur. Özelde ise varsaydığı *metafiziğin*;

a) İnsan ve insan aklı tarafından sürekli beslenmesini bir *zorunluluk* olarak öne çıkardığı,

b) Metafiziğini fiziğine *indirgemeye* çalıştığı ya da

c) İnanç varlıklarını nesnel varlıkların *toplamı* biçiminde algılama uğraşı içinde olduğu için, kimi durumlarda, XIX. yy'ın ikinci yarısında *diyalektik ve tarihi materyalizm* üzerine yapılandırılan *"gerçek aydınlamaya"*, yani *"toplumcu aydınlamaya"* silik adımlar atar.

Bu anlayış nedeniyle bir Alevi-Bektaşi, kendini, düşünerek, düşünceye öncelik vererek, *aklının sonuçlarına* koşarak toplumu ve evreni, inanç alanının *dışına* taşır; bir felsefe sorunu durumuna getirir; tanrıbilimin karşısına *bâtıni felsefeyi "diker"*.

a) Akıldan inanca atlayıp akıllarını inançlarıyla *kilitleyeceklerine*; tersine inançtan akla atlayıp inançlarını *akılla kutsarlar*; aklının izin verdiği ölçüde kendi *metafiziklerini beslerler.*

---

da, hiçbir görüş beyan etmediğini kabul eder. Ayrıca Hz. Ali'nin, her ne kadar kendisi hilafet makamına getirilme beklentisi içerisinde olsa da ilk üç halifeyle hiçbir zaman bir çatışmaya girmediğini, çatışmaya girmek şöyle dursun, onlara bütün işlerinde yardımcı olmaktan kaçınmadığını, onların da onu dışlamadıklarını göstermektedir. O zaman Şii veya Alevi tezi nasıl meydana gelmiştir? Bunu açıklamak çok uzun sürer. ... Çünkü demin de söylediğim gibi bu çok kompleks bir meseledir ve tarihsellikten çok mitolojik olguyla ilgilidir. Bu mitolojik olgu, Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle başlamış ve gelişmiştir. Başka bir ifadeyle, Hz. Ali hayatta iken oynamadığı rolü, öldükten sonra oynamıştır. Çünkü mitolojik süreç onun ölümüyle işlemeye başlamıştır."

b) Dünyalarının nesnel sınırlarını her gün biraz daha *daraltacaklarına*, ruhbanlık ve geleneksel topluluk örgütlenmesi zemininde *devlete yamanacakalarına*; tersine, metafizik aydınlanmanın *sınırlarını zorlayarak*, dünyalarının nesnel sınırlarını *sürekli genişletirler*; emeğin çizdiği toplumsal alana çağdaş bir düşüncenin/ tavrın taşıyıcısı olarak *adımlarını atarlar*; akıl ve toplum örgütlenmesi zemininde, devletin ve egemen yargının *karşı kanalında* ilerici toplumsal güçlerle buluşurlar.

[Büyük Âlem'de Çevrim]

EVRENDE(DOĞADA) DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM

Alevi-Bektaşi felsefesinde doğrudan doğanın kendisi Tanrı'dır; doğanın yazgısını elinde bulunduran, ona hükmeden bir doğa Tanrı yoktur. Bir bütün olarak doğanın ya da doğa parçalarının soyut düzlemde kimliklendirilmesiyle ortaya çıkan Doğatanrıcılık ortamında, Göktanrı'nın en üstte yer alması, O'nun doğaya hükmetmesi anlamına gelmez. Alevi-Bektaşi felsefesi bu yaklaşımıyla doğaya "özgürlüğünü" kazandırmıştır. Doğanın yazgısı doğanın kendisindedir, yargısını öne çıkararak tektanrıcı dinlerin Tanrısı'nın doğa üzerindeki "tasallutuna" son vermiştir

Dünyamızı da kapsayan, sonsuz ve sınırsız doğa bütünlüğüne *evren* denir. Bu bağlamda evren; varlığın bütünsel birliğini dile getirir.

Klasik felsefede evren; insan duyularıyla algılanıp algılanamayacağı bakımından:1) Anlaşılır evren ve

2) Zeka ile kavranır evren, olmak üzere ikiye ayrılır.

Bu ayrım, duyuyla algılanamayanın *akılla* algılanabileceğini dile getirir.İzleyen dönemde evren, *matematiksel* ölçüler bakımından üçe ayrıldı: a) İnsansal oranlar evreni;

b) Sonsuz küçükler evreni ve

c) Sonsuz büyükler evreni.

İnsan, matematiksel başarıvla kendi ölçülerini aşarak hem *sonssuz küçükler evrenine*, hem de *sonsuz büyükler evrenine* girdi.

Fizikçi Einstein(1879-1955), özel ve genel *bağıntılılık* kuramlarıyla, evrensel bütünlüğü ve bağıntılılığı, bilimsel olarak tanıtlamıştı: Birleştirilmiş olan kuramı, tek ve bütünsel evren yasasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Özünde bu amaç, Galileo Galilei(1564-1642)'nin kendi yaptığı teleskopu Müşteri yıldızına çevirmesiyle başlamıştı. Galilei ne yaptı:

1) Teleskopunu Ay'a çevirdiğinde; Giordano Bruno(1548-1600)'nun düşünsel kestirimine uygun olarak *Dünyamıza* benzer bir gökvarlığı olduğunu gördü;

2) Teleskopunu Güneş'e çevirdiği zaman ise Antikçağ

Yunan matematikçilerinin, yani Phythagoras(İ.Ö. 580-500) ve Sisamlı Aris-tarkhos(İ.Ö. 3l0-230)'un düşünsel kestirimlerine uygun olarak, Dün-ya'nın Güneş çevresinde *dönmekte* olduğunu gördü.

Evrendeki tüm olay, olgu ve süreçler arasındaki çeşitli ilişkilerin oluşturduğu maddesel bağımlılığa bilim dilinde *"evrensel bağımlılık"* adı verilir. Bu bağımlılık evrenin, birbirinden koparılamaz parçalardan oluşan bir *"evrensel bütünlük"* olduğunu kanıtlar. Evrenin sürekliliği ve düzenliliği; bu birliğin ve bütünlüğün ürünüdür.

Evrensel bağımlılık; insan bilincinden *bağımsız* ve *nesnel* bir bağımlılıktır. Metafizik öğretilerin ileri sürdüğü bilimdışı *mucize* kavramı; bu düzenin, üstün bir düzenleyici tarafından düzenlendiği, eğer iseterse bu düzeni bozabileceği düşüncesinden doğdu.

Metafizik öğretilerin *savlarına* karşın, gerçekte bu düzen hiç bozulmadı ve bozulmayacaktır. İnsanlar süreç içinde gösterdikleri eylemsel çabalara koşut olarak *"evrensel bağımlılığı"* anlatan kavramlar ortaya koydu: *Nedensellik, zorunluk, yasa, karşılıklı eylem ve etki, rastlantı, öz, biçim, görünüş, gerçek vb.* gibi.

Bilimsel bir kategori olarak *madde*, bilinçten bağımsız olarak var olan ve duyumlarla algılanarak bilinçte yansıyan, *tüm nesnel gerçekliği* anlatan felsefi bir kavramdı.Diyalektik materyalizmin bu tanımı, metafiziğin *yanlış* tanımlamalarından doğan yanılgıları ortadan kaldırdı: Sonsuz çeşitlilikteki somut biçimler dışında değişmez bir *"töz"* olarak algılanan madde anlayışı temelinden yıkıldı. Metafizik anlayışın tersine *madde* ne yaratılabilirdi ne de yokedilebilir; sürekli olarak değişerek,bir durumdan başka bir duruma geçerdi. Evren dediğimiz şey, bu sürekli ve sonsuz değişimin tarihsel süreci içinde gerçekleşmişti.

"Hareket" maddenin bir varlık biçimiydi: Hiçbir zaman ve hiçbir yerde *hareketsiz madde* olamayacağı gibi, hiçbir zaman ve hiçbir yerde *maddesiz hareket* de olamazdı. Madde, bize, duyumlarımızla iletilen nesnel gerçeklikti; sonsuz ve bitimsizdi; bilgimizi, sonsuzca ve tükenmeksizin yenileyecekti.

İlk insanlar, çevrelerini doğal olarak kavrarlarken bir tür *"zorunlu" kendiliğinden materyalizm* anlayışı içindeydiler.İlk düşünürler, insan için açık seçik olan; nesnel dünyanın duyumlarımızdan, benliğimizden *bağımsız* varlığına, felsefi bir çaba harcamaksızın karşılarında

duran bu nesnel dünyanın *mantığına*, doğal ve zorunlu olarak *uymuşlardı*. Bu ilk düşünürlerin sorguladıkları doğa, karşılarına maddesel biçimiyle çıkmıştı. Bir zorunluluğun uzantısı olarak beliren bu yaklaşım, bildiğimiz anlamda bilimsel bir temele oturmadığından, süreç içinde *idealizme* eklemlenmekten kurtulamadı.

Bu anlayış uzantısında kimi düşünürler; dar anlamda *zorunlu materyalist* olmalarına karşın, genelde *idealist* görüşler ileri sürmekten kendilerini alamadı. Çün...i, doğal ve kendiliğinden materyalizm'de asıl olan *"gözle görme"* idi. İncelenen nesne gözden yitip matematik formüllere dönüştüğünde; diyalektik bilgiden yoksun düşünür için *"madde yok oluyordu"*. Ancak bu bir *"sanı"* idi; inceleme konusu olan bütün nesneler yine de *maddesel* niteliklerini *zorunlu* olarak kabul ettiriyordu. Çünkü, doğaya ilişkin her türlü bilgi, evrenin *maddeselliğini* belirtiyordu.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek olan Pythagorasçılara göre evrenin bir başlangıcı vardı: Evren, *ateşten* bir merkez çevresinde oluşmuştu; çiftle tekin, sınırsızla sınırlının *karşıtlığını* gerektiren sayılar, varlığın olduğu denli bilginin de ilkesiydi ve sayıların özellikleri, nesnelerin özelliklerini açıklıyordu. Her şey *karşıtlardan*(*)oluşuyordu; sorun, *karşıtlar* arasında uyum kurmak sorunuydu.Evrenin temeli *"sayı"* idi; bütün nesneler *görünüşe* çıkmış sayılardı. İnsan *"bir"*le başlar, *"bir"*le düşünürdü. *"Bir"* sayısı hem tek, hem de çiftti; erkek bir ilkeyle dişi bir ilkenin birleşimiydi. *İki* sayısı bir sayısından özümlendi; bu üzümleme *üç* sayısını yarattı. Dişi ilkeyle erkek ilkenin birleşiminden doğan varlık, bir *"üçlükte teklik"*di. Bir sayısı bu üçe yeniden katılıyor ve *dört* sayısı doğuyordu: Öteki bütün

---

(*) Karşıtların çağrışımı ilkesini *ilkeller* de sezmişti: İlkeller bu nedenle sevinç, başarı, mutluluk vb. iyiliklerden söz etmezlerdi; çünkü ,söz etmenin *karşıtını* gerçekleştireceğine inanırlardı.

Evrensel oluşmanın *karşıtların çelişmelerinden* doğduğu inancı;

a) Hint tasarımında; Brahma-Şiva karşıtlığının;

b) Yunan tasarımında; Eros-Anteros karşıtlığının;

c) Çin tasarımında; Yin-Yang karşıtlığının;

d) Anadolu bâtını tasarımında; Akl-ı Kül(akıl)-Nefs-i Kül (beden) karşıtlıklarının aşılmasıyla gerçekleşiyordu.

sayılar, bu kutsal ilk dört sayısının birbiri ile çarpılması ve toplanmasıyla oluşuyordu.

Üç sayısı insanlara çok ilginç gözüktü; çünkü, evrende her şey bir *dişi* ilkeyle(1), bir *erkek* ilkenin(2) birleşmesi sonucu bir ürün(3) meydana gelmesiyle oluşuyordu.

İnsanların çevresinde gök(1), Yer(2) ve Su(3) ya da Gök(1), Yer(2) ve Yeraltı(3) olmak üzere *üç ayrı uzay* vardı.Soyut düşünce geliştikçe insanlar, çeşitli varlıklar arasındaki ayrımın bir *sayı ayrımından* ibaret olduğunu sezdiler. Sözgelimi Asya'nın kandaş toplumlarının *doğacı dini* olan Şamanizmde bu esinleme açık biçimde gözlenir: "Şamanizm evrensel bir eksenin gereğinde birinden diğerine geçiş imkanı vermek suretiyle evrenin gök ve yeryüzü, yeraltı şeklinde birbiri üstüne konmuş iki veya üç bölge şeklindeki elle tutulamaz bir görüntüsünü içerir, ayrıca kolaylık olsun diye kendilerine(ruhlar) ismi verilen görünmez fakat zoomorf (hayvan) şekilli olan kalabalık bir varlıklar grubunun da mevcudiyetini gösterir." (*)

A) NESNEL DEĞİŞİM-DÖNÜŞÜM

> "Bilginin ereni değilseniz bile, hiç olmazsa onun savaşçısı olun. Onlar bu erenlerin yoldaşları ve kılavuzlarıdır."(**)

Alevilikte doğasal çevrim, *"varlığa geliş"* ve *"varlıktaki değişim-dönüşüm"* le açıklanır. Tasarım gereği, *"nesneye yönelme"*, felsefenin temel eğilimi durumundadır. Nesne, ister *düşünce* evreninde olsun, isterse *duyulur* evrende bulunsun, *bilgiye* kaynak oluşturan ve belli *nitelikler* taşıyan bir *"varlık"*tır.

(*) Sevgi Babaoğlu; Türk Mitolojisinin Halk motiflerine etkisi; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri; Sayf.: 74 ile 79 arası.

(**) Friedrich Nietzsche; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık; İstanbul; Sayf.: 49

Alevi felsaefesinde *"varlığa geliş"* ve varlıktaki değişim-dönüşüm, *"dört öğe öğretisi"* ile açıklanır: Temel düzeyde ele alındığında varlık, *"dört öğe"*den, yani su, hava, ateş ve topraktan oluşur; bu dört öğe *önsüz-sonsuzdur*; bu dört öğenin çeşitli *oranlarda* bir araya gelmesinden ve buna koşut olarak dört öğe'nin *"yapımına"* giren niceliklerin *karşılıklı* yer değiştirmesinden *"görünüşteki"* varlıklar belirir.Algıyla kavradığımız nesnelerin, kendileri başka bir şeye indirgenemeyen, varedilemeyen ve yokedilemeyen dört temel öğenin çeşitli oranlarda bir araya gelmesiyle oluşması, *"varlığa gelen"* nesnenin *yoktan varedilemediğini* kanıtlar; onun varlığa gelmesi, doğması bir *bileşim* iken; yok olması ise bir *ayrışmadan* başka bir şey olmayacaktır.

Alevilikteki bu tasarım *felsefeden* yola çıkar, giderek bir *kuram* durumuna dönüşür. Şöyle bir soru yöneltilebilir: *Alevilik ciddi kuramsal bir öğreti midir? Yoksa akıl dışı, sorgulama dışı bir kurgu mudur?*

Bunu anlayabilmek için doğa bilimlerinin ve Aleviliğin *"bilgi üretimini"* nasıl yaptığına bakalım: Doğa bilimlerinde doğal olgular, bir *"atom içi"* süreçler kuramı çerçevesinde açıklanır. Sözgelimi; elektronların atom çekirdekleriyle ilişkisi, Güneş çevresinde dönen gezegenler *örneğindeki* gibidir. Alevilikte ise doğal olgular, doğaya dirilik veren *"can"* çerçevesinde açıklanır. Bu *"can"*, ruh olarak algılanır. Buradan şöylesi bir sonuca ulaşabiliriz: Alevilikteki *"ruh tasarımı"* ile doğa bilimlerindeki *"atom tasarımı"* arasında *"yapısal"* bir benzerlik bulunmalı ki *"bilgi üretimleri"* benzer olsun.

Alevilikte *"ilk akıl"(akl-ı evvel)*, kendisini *"evrensel ruh"* biçiminde dışa vurur. Bu bağlamda *ilk akıl*, varlığın oluşturucu özüdür; bütün *hareketlerin, hareket başlığı altında toplanan bütün olayların*; *ayrışmanın, birleşmenin, türlenmenin ve düşünmenin* başlıca kaynağı *ilk akıl*'dır. Bu nitelikleri nedeniyle ilk akıl, *"diriliği"* olan, etkili, üstün nitelikli, yaşatıcı-geliştirici bir *"erk"*tir ya da *"erk"* biçiminde *"görünüşe çıkan"* harekettir. Demek ki *"ilk akıl"* soyut değil *somuttur*, yani *maddeseldir*. Ancak onun maddesi, bizim duyu organlarımızla algılama sınırlarımızın üstünde olduğu için *sonuçları* dışında kendisini *algılayamayız*. İlk aklın somutluğu, özellikle *vahdet-i mevcut* anlayışında açıkça gözlenir: Çünkü, vahdet-i mevcut'ta ilk akıl, *kutsal gerekçesini*, kendisine verilen bilgilerin ya da kendisinde

varolan *"gizil"* güçlerin *görünüşe* çıkmasında, yani *"nesnelleşmesi"*nde bulur. Tanrısal akıl gibi gözüken *"ilk akıl"* nesnelleşince *insan aklına*, daha doğrusu soyut insanın *"toplumsal aklına"* dönüşüverir.

Anlaşılacağı gibi Aleviliğin ruh tasarımında *"maddeci"* bir yan vardır: *Maddesel*, yani *somut* olduğu için ruh ya da ruhsal varlıklar da tıpkı gördüğümüz ve duyu organlarıyla algıladığımız *nesneler* gibidir. Bizim görmüyor ya da duyu organlarıyla algılayamıyor olmamız, ruhun *maddeselliğini* ortadan kaldırmaz. Ürettiği sonuçlarla biz onu *somut* olarak algılarız. Demek ki ruh da herhangi bir *nesne* gibi *atomlardan* kuruludur: Atomlardan kurulu bir *"bütün"*dür demek daha doğru. *"Dirilik"* denilen şey ruhu oluşturan atomların *birleşmesinden* oluşur; *"ölüm"* ise bu atomların *dağılması-ayrışması* anlamına gelir. Bu nedenle *"dirilik"* bir *birleşme*, *"ölüm"* ise bir *"çözülme"*dir.

Anadolu Aleviliğinin ruh tasarımı, *"varlık"*tan esin alan ancak akıl yürütme yoluyla *"kurgulanan"* düşsel tasarımın *"mistik maya"* olarak kullanıldığı bir *"maddeci"* tasarımdır.Bu tasarımda *"birey"*, *"toplum"* ve *"doğa"* gibi somut kimlikler, doğasal ve toplumsal nesnel gelişim sürecinin *bir parçası* olarak açıklanır. *"Ben"*,*"Tanrı"*, *"Hak"* gibi soyut kimlikler, görünmeyen ancak görünen nesneleri kuran atomlardan kurulu *"nesnelerin"*, *değişim sürecinde* nesnelleşemesiyle/ doğalaşmasıyla açıklanır.

Demek ki doğa bilimlerinin *"bilgi üretim süreci"* ile bir *"felsefi din"*, bir *"bilgelik öğretisi"* olan Aleviliğin *"bilgi üretimi"* arasında *"mistik"* kutsanmışlığına karşın, onu *bilimsel* bir kuram durumuna yükselten bir *"koşutluk"* bulunmaktadır.

Bu koşutluk gereği Aleviler-Bektaşiler *metafiziğin* tersine:

1.- Doğayı; nesne ve olayların *rastlantısal* bir yığını olarak değil, birbirine organik olarak bağlı ve bağımlı nesne ve olayların bir *bütünü* olarak görür.

2.- Doğanın; hareketsizlik ve değişmezlik içinde değil, her an *değişip* yenileşen ve *gelişen* bir süreç içinde olduğunu ileri sürer.

3.- Gelişme sürecinin; basit bir büyüme süreci olmadığını, *niceliksel* değişmelerden *niteliksel* değişmelere sıçramalarla geçen bir süreç olduğunu savunur.

4.- Gelişmenin; alttan üste doğru sarmal bir gelişim izleyerek

gerçekleştiğini, nesne ve olayların içindeki *çelişmelerden* doğduğunu savlar.

Diğer yandan *idealizmin* tersine:

1.- Maddenin bilinçten *önceliğini* ve *bağımsızlığını*, hareket eden olayların *hareket eden maddenin* farklı biçimleri olduğunu, olayların ve nesnelerin bağlılıklarıyla bağımlılıklarının maddenin *gelişme yasası* gereği olduğunu, evrensel gelişmenin bu *yasaya* göre oluştuğunu ileri sürer.

2.-Evrenin ve yasalarının bilinebileceğini, bilgi sürecinin evrensel yaşamla birlikte *pratikle* doğrulanarak *sonsuza* değin gelişeceğini belirtir.

Alevi felsefesi ve öğretisindeki bu tasarım, felsefe kaynağını *Anadolu İlkçağı*'ndan, büyük bilge Empedokles(İ.Ö. 492-432)'ten, sezgici-doğacı kaynağını ise *Doğu*'dan, *Asya*'dan alır.

Anaksagoras(İ.Ö. 500-428)'ı izleyen Empedokles, Thales(İ.Ö. 625-545)'in *"su"* yuna; Anaksimenes(İ.Ö. 588-525)'in *"hava"* sına ve Herakleitos(İ.Ö. 540-480)'un *"ateş"*'ine *"toprağı"* ekleyerek, *"dört öğe öğretisi"*ni kurdu. O'na göre evrende *"Bir"* değil, *"çokluk"* egemendi; ancak, kurucu öğelerin *sayısı* değişmiyordu. Varlıkların oluşmasında iki temel ilke vardı:

a) Birleştirici-bütünleyici ilke(*sevgi*) ve

b) Ayrıştırıcı-çözücü ilke(*tiksinme*).

Ruh gövdeden gövdeye *"göç"* ediyordu. *Oluş*, sevgi ve tiksinme gibi iki *karşıt* gücün, *görünüşe* çıkmasından başka bir şey değildi. Empedokles'e göre, "Her gördüğümüz nesne, örneğin ressamların boyaları karıştırıp zengin çeşitlilikte renkler elde edişlerine benzer olarak, bu öğelerin değişik oranlarda bir araya gelip karışmalarından oluşuyor. Bileşim denilen de böyle bir olay. Şimdi varoalan her şey ve ayrıca gelmiş geçmiş ne var olmuşsa, bu öğelerin geçici karışımından olmuş. Bir nesnenin varlığa gelmesi, doğması, bir bileşimken, yokolması da öğelerin ayrışmasından başka bir şey değil. Nesnelerin geçirdikleri gözle görülür değişimlerse, bileşik durumdaki öğelerin karşılıklı olarak oranlarının değişmesi. Dolayısıyla... göreceli değişim, öğelerin oran ve niceliklerinin değişimi. Buysa temelde öğelerin devinimine bağlı. Oran ve göreli nicelik değişimi, öğelerden nesnelerin yapımına giden parçaların(niceliklerin) *yer değiştirmeleri*,

dolayısıyla devinimleri ile gerçekleşiyor.... '...ölümlü nesneler için ne doğum ne de lanet olası ölüm sozkonusu. Yalnızca parçaların karışması ve karşılıklı değişimleri var; insanlarsa bunu *doğa* diye adlandırıyorlar.'... 'Bu öğeler parlak gökyüzü altında yaşayan bir insan, bir vahşi hayvan, bir bitki ya da kuş biçimine girerek karıştıklarında, insanlar bunu varlığa geliş diye adlandırır. Onlar ayrıldıklarında ise insanlar talihsiz ölümden söz ederler...'"(*)

Gelelim Asya kaynağına: Asya'nın *sezgici-doğacı* dinleri, doğayı *kimliklendirirken*, doğadaki hemen her şeyin *kurucu öğeleri* olarak *su, od, yel ve toprak* başat kimlikler olarak *öne* çıkarılmıştır. Başlangıçta, bu dört öğeye *dirilik* veren öz olarak algılanan *ruh* bağımsızlaşmamıştı. Bu nedenle, dört öğeden *bağımsız* bir tanrı tasarımı da yoktu(**). Dört öğeyi *kutsama* törenleri bugün kimi ülkelerde canlı biçimde sürdürülmektedir: "...Nevroz gününe kadar 4 çarşamba ayini icra edilir: l) Su çerşenbesi, 2) Od çerşenbesi, 3) Yel çerşenbesi, 4) Toprak çerşenbesi(ilahir çerşenbe).

Her çarşamba, tabiatın bir unsuru ile alakalandırılmıştır. Eski inançlara göre bu çarşambaların her birinde tabiatın dört unsurundan biri canlanır, dirilir..su çerşenbesinde, su tazelenir.. o gün 'teze su'-dan geçenler, azarını-bezarını ona verenler, bu yıl boyu hastalıklardan uzak olurlar...

'Od çerşenbesi'...güneş-ateş inancı ile ilgilidir...halk güneşin

---

(*) Aktaran Arda Denkel; İlkçağ'da Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; İstanbul-l998; Sayf.: 43-44

(**) Ahmet Ali Arslan; Amerikan Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında "Yeni Yıl Başı" Merasimelerinde Paralellikler; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl: 5; Sayı: I2; Ankara-l997/ ; Sayf.: 65 ve 69, "Amerika Kızılderili kabileleri arasında 'yerin yaradılışı' ile ilgili destanlar ve efsaneler Orta Asya'nın kuzeyinde yaşayan Türk topluluklarının destanlarındaki yerin yaradılışı ile ilgili kayıtlarla parelellik gösterir. Dünya, 'Ulu Yaratan' tarafından suyun altından getirilen bir çamur parçasından yaratılmıştır. Ulu Yaratan ona 'Toprak Ana' adını vermiştir. Ağaçlar, toprak, dereler, dağlar hep Ulu Yaratan'ın vücudunun parçalarından oluşmaktadır."..."Sioux(Su) Kızılderili kabilesi, kainatın 'Su', 'Toprak', 'Ateş' ve 'Hava'dan ibaret olduğuna inanırlar"

harareti, ısıtması şerefine şenlikler düzenler...

'Yel(rüzgâr) çerşenbesi'... esen rüzgâr dünyayı gezer, uyanmış suyu ve ateşi(sıcaklığı) harekete geçirir...

'Toprak çerşenbesi'... toprak uyanır..."(*)

Empodekles'in *dört öğe öğretisine* değin nasıl gelindi? Şimdi onu görelim:Uygarlık tarihinde, bilimsel düşüncenin *soru sormak,* evrenin yapısını, kaynağını *araştırmakla* başladığı yaygın bir kanıdır.

Düşünen insan, içinde yaşadığı evreni, varlık türlerini *merak* etmiş; nereden gelip nereye gittiğine yönelik *sorular* üretmiş; önce kendine sonra başkalarına *soru sorma* gereğini duymuş ve böylece *felsefeye* adımını atmıştır.

Anadolu-Yunan İlkcağı'nda değişimin-dönüşümün *"çelişkisizlikle"* bağdaşmadığı görüldü. Bu nedenle değişimin-dönüşümün daha ayrıntılı ve daha derine giden açıklamalarına *gerek* duyuldu. Bu yöndeki çabalar, İ.Ö. 5 yy. da kimi *felsefi* tasarımların ve kuramların doğmasına yol açtı. Özellikle *"Atomculuk"*, değişim-dönüşüm ve varlık sorunlarını *yaratıcı* bir biçimde açıklayan, üstün düşünce ürünü bir *felsefe-kuram* olarak belirdi. Ancak çağın bilimsel birikiminin *sınırlılığı* ve İ.Ö. 4. yy.'ın büyük felsefe sistemlerinin yarattığı *nicel boğuntu,* Atomculuğun daha fazla gelişmesine *olanak* vermedi. Aradan uzun yüzyıllar geçtikten sonra, Yeniçağ'da bilimsel birikimin hızla yükseldiği koşullarda, Platon ve Aristoteles felsefe sistemlerine karşı oluşan *tepkinin* de katkısıyla Atomculuğun üstündeki *örtü* kaldırılabildi ve *modern bilime* temel yapıldı. Bu yaklaşım Batı için doğruydu; Doğu da ise Atomcu felsefe-kuram, *bâtında* Batı'dan yüzyıllarca *önce* kitleselleşti ve *kesintisiz* biçimde günümüze taşındı; *resmi tarihin ve resmi dünyanın* ötesinde, yasaklı olarak *"yaşadığından"* bundan hiçbirimizin *haberi* olmadı. Yani Anadolu-Yunan İlkçağı ile Yeniçağ arasında, daha Batı bu yaratıcı felsefe-kuramı *tanımadan* önce, Ortaçağ boyunca Anadolu Alevisi, kendi evren görüşlerine bu anlayışı *basamak* yaptı.

(*) Maarife Hacıyeva-Şahin Köktürk; Azerbaycan Türklerinde Nevruz Geleneği; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.:5; Sayı.: 12; Ankara-1997/ ; Sayf.: 47-48

İ.Ö. 5. yy Atomculuğunda, temel alınan *"varlık"*, algıda ya da görünüşte beliren yanılgıları açıklamak için ortaya atılan bir *kurgu* ürünüydü; üstelik *canlı* idi; bu nedenle tam bir *"fiziksellik"* içermiyordu.

Anadolu Aleviliğinin felsefe boyutunda kaynak aldığı ikinci ayak *Aristoteles felsefesidir*. Kendisinden önceki birikimi, Platon'un *kavramsal* katkılarıyla yoğuran Aristoteles, *"madde"* kavramını ortaya atan *ilk* bilge oldu.Maddenin değişim biçimlerini tartışarak, *"Özün varoluştan önce geldiğini ve ona göre daha temel bir nitelik taşıdığını savunan felsefe"* olarak tanımlayabileceğimiz *Özcülük*'ü kurdu. Ama diğer yandan *"varlığın"* temel yönlerini *"nesne"* ye bağımlı kılmakla, algıladığımız *fiziksel dünyayı* felsefenin çıkış noktası yaptı. Varlığı bu biçimde tasarımlamak, bilinçli ve belirgin anlamda bir *"maddeci"* anlayışı egemen kıldı. Bu *"varlığa"* yüklenen bir *ilericilik* idi. Anadolu Aleviliği evren(doğa) tasarımında Atomculuğu *tamamlayan* işte bu Aristotelesçiliğin yolunu izledi.

Çünkü *"yapısal"* bir *"kurgu"* olan Atomculukla *"kuramsal"* bir tasarım olan Aristotelesçilik, *karşıt* savlarına karşın bu noktada *buluşuyordu*. Atomculuk felsefeden çok *bilimsel* bir kuramdı; bu nedenle Anadolu Aleviliğinin hem *felsefe* , hem de *öğreti* kaynağı oldu. Aristotelesçilik ise felsefeydi: *"Nesne"*nin, *biçim* ve *maddenin* birliğinden oluştuğunu söyleyen Aristoteles'le aynı nesnenin *çok sayıda parçacığın* bir araya gelmesinden oluştuğunu söyleyen Atomculuk arasındaki *"yumuşak"* çelişki *aşılmaz* değildi. Bu nedenle Aristotelesçilik, İslam toprağında *"vahiyle aklı barıştırmaya"* çalışan, vahyin akıl tarafından *sorgulanmasına* olanak sağlayan *dinsel bir felsefenin* gelişmesine kaynak oluşturdu. Atomculuk ve Aristotelesçilik arasında aynı durum *değişim-dönüşüm* konusu için de geçerliydi: Değişimi, yani *nitelik* değiştirme halini, *parçacıkların* yer değiştirmesinin bir sonucu olarak gören Atomcularla, niteliğin maddedeki *potansiyellik-aktüellik* arasındaki gidiş-dönüşlere göre açıklayan Aristotelesçilik anlayışı birbirlerine *yabancı* değildi.

Anadolu Aleviliği varlık-doğa tasarımını ve doğadaki nesnel değişim-dönüşüm anlayışını; *"Sokrates öncesi doğa felsefesi"* olarak adlandırılan ve İ.Ö. 5. yy ve 4. yy.'ları kucaklayan ve İ.S 17. yy.a değin *aşılamayan* İlkçağ felsefesinden alır. Nesne-değişim-nitelik vb.

konular üzerine yoğunlaşan İlkçağ'ın *doğacı felsefesi*, yani Atomculuk ve Aristotelesçilik, Yeniplatonculuk kutsamasıyla, inanç alanının *bilimsel görüntüsü* biçimine dönüşerek *tasavvuf* ayağıyla İran-Horasan üzerinden Anadolu'ya taşındığında, hemen hemen aynı değerleri kutsayan Asya'nın *Doğatanrıcılık* tasarımlarıyla buluştu. Bu buluşma *İnsantanrıcılık* biçiminde evrildi.

İlkçağ Yunan düşüncesi neyi varsayıyordu?

Onlar *algıda* görünen dünyayı açıklama çabasına girdiler. Algıya göre, dünya bir *nitelikler* yığınından oluşuyordu. Nesneleri [illegible] tırabileceği en temel ilkeler olan *nesneler*, nesnelerin değişimi, nesnelerde beliren düzenlilik, hep *"nitelikler"* aracılığıyla açıklanıyordu. Bu bağlamda algıladığımız nesneler, biçim, büyüklük, katılık, renk, tat, koku, sivrilik, parlaklık gibi *niteliklerin* toplamından başka bir şey değildi. Nesnelerin değişmesi, nesneyi oluşturan *niteliklerin* değişmesiydi.Nesnedeki düzenlilik ise nesneyi oluşturan niteliklerin *benzerliğiydi*. Süreç içinde iki önemli varsayım öne çıktı:

1) Nesneler, niteliklerin *toplamından* oluşur;

2) Her şeyin bir *nedeni* vardır; varlık alanında *nedensiz* olgulara yer yoktur.

Buna karşın İlkçağ'ın Batı Anadolulu(Miletoslu) filozofları, *"Nesne niteliklerden oluşuyor ama niteliklerin kendisi de nesne gibi birer varlıktır"*, diyordu. Onlara göre nitelik ile nesne arasında belirgin bir *ayrım* yoktu; nitelikler nesnelerin *parçalarıydı*; bir niteliğin yitirilmesi, o nesneyi oluşturan bir nesne parçasının *yitirilmesi* demekti. Nitelik kazanılması ise bir nesne parçasının *kazanılması* anlamına geliyordu. Giderek Miletoslu filozoflar da iki varsayım öne sürdü:

1) Nitelikler nesneden *bağımsız* biçimde varolabilen parçacıklardır;

2) Nesnelerdeki değişim, niteliklerin karşılıklı olarak *yer değiştirmesi* sonucu gerçekleşir.

Özetlersek Miletoslu felsefecilerde ışık, sıcaklık, soğukluk, karanlık, kuruluk, yaşlık vb. birer *varlıktı*; ama aynı zamanda bu varlıklar birer *canlı* idi.

İşte bu nedenle Miletoslu Thales, varolan evrenin, ne gibi bir ilk varlıktan(*canlıdan*) türediğini düşünmeye başladı. Ve buna fiziksel varlığın *sıvı* durumu anlamında *"su"* dedi.

. O'na göre varlığın temeli *ruhsal* değil, *nesneldi*. Suyun *yoğunlaşması ve gevşemesi* sonucu, bütün varlık türleri oluşuyordu.Katı nesneler *yoğunlaşmanın*; ince ve uçucu nesneler *gevşemenin* sonucuydu. Su *diriydi*, yani *canlıydı*; bu nedenle varlıkları *canlı-cansız* diye ayırmak *yapay* bir şeydi. Varlık sürekli bir *dönüşüm* içindeydi; sudan türeyen bütün maddeler yine suya *dönüyordu*.Yeryüzü düzdü ve engin bir su olan *"Okeanos"* üzerinde yüzüyordu. *"Okeanos"*, bütün tanrıların ve varlıkların *atasıydı*; *canlıydı*; sınırı ve sonu yoktu; zamana bağlı değildi.(*)

Thales'e değin düşünürlerde evreni bir *sorun* durumuna getirerek inceleme *bilinci* yoktu. İnsan, doğa olayları karşısında *düşünen* değil, *inanan* bir varlıktı. İlk kez Thales, doğayı ve doğa olaylarını, inançların *dışına* taşıyarak, *aklın* ışığında bir felsefe durumuna getirdi.

İlkçağ Batı Anadolu felsefesi, anlamsız bir *"esinti"*yi dışa vuran Thales'in şu sözüyle başlar: *Su, her şeyin kaynağı ve ana kucağıdır*. Bu anlamsız *"esinti"*nin anaforuna kapılıp *"çekip gitmek"* yerine durup düşünmek gerekir. Nedenine gelince, bu özdeyiş:

a) İnançtan *"medet"* umsa da *"şeylerin"* kaynağı üzerine bir tasarımdır;

b) Kendini inanç alanının *dışına* taşıyarak gerçekleştirilen ve *"masalsız"* olarak kurgulandığı için doğayı sorgulayıcı filozofun *"pusulası"* durumunda bulunan bir yaklaşımdır;

c) *Örtük* de olsa *"her şey bir"* dir düşüncesini içinde taşır.

İşte bu üç *"neden/koşul"*dan dolayı Thales, bilinen *ilk* filozoftur. *"Sudan toprak olur, taş olur"* diyerek bilimden *"öteye"* gitmiş ya da fizik yasalarının üzerinden *"atlamıştır"*. *O*'nu bu noktaya taşıyan *fantezidir*; şeylerdeki benzerliklerin dahice bir *ön-duyu* ile kavranılmasıyla *kanıtlanabilir* noktalara ayaklarını basarak, yani *deneyin*

(*) Aktaran Yaşar Kalafat; Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri-Dini Folklorik Tabakalaşma-; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1998; Sayf.: 49, "Radloff, Türk Mitolojisinde yaradılışı anlatırken, 'Yer ve Gök yaratılmadan önce, her şey sudan ibaretti. Yer yoktu, Gök yoktu, Güneş ile Ay henüz yoktular...' demektedir."

ve deneyimin çitleri üzerinden atlayarak *"uçmak"*tır. Bu *"uçuş"* la benzerliklerin yerine *eşitlikleri*, yan yana görünenlerin yerine *nedenselliği* koyarak, *"Her şey sudur"*, diyen Thales; bilimsel olarak kanıtlanıp kanıtlanmamasının ötesinde *"efsaneden"* sıyrılıyordu.

"Efsane" olanı nesnelleştirerek tanrıların *"gerçekliğine"* bağlananlar, doğayı *"Tanrı insan"*ın görünümü olarak algılayanlar, şeylerin gerçeği *insandır* savını öne çıkaranlar, kişileri/ nesneleri *maddesellikten* sıyırıp bir daha bulamayacakları bir *soyutluk denizine* attılar; tasarımları gereği doğal olarak hemen her türlü gerçekliğin *karşısında* yerlerini aldılar. İşler *"yolunda"* gözükürken, en soyut olanı bile *"inadına"* somutlaştıran Thales, *"hayır beyler"*; *"şeylerin gerçeği insan değil, sudur"*, deyiverdi. Her şey *altüst* oldu: O güne değin olmayan bir şey gerçekleşiyordu. Bilime ve kanıtalanabilir olana ayaklarını *basmakla* birlikte kanıtlanabilir olana her zaman ve her koşulda *indirgenmesi* güç ya da olanaksız olması nedeniyle yine bilimsel ve kanıtlanabilir olanın *üzerinden atlayan* Thales'in değeri yadsınamaz. O, doğaya derinliğine bakmayı *ilk* denemiş yaratıcıdır: Varolanın *birliğini* görmüş ve bunu kanıtlanabilir kılmak için *"su"* demiştir.(*)

Thales'in öğrencisi Anaksimandros(İ.Ö. 610-545), hocasına *karşı* çıktı. İlk varlık(canlı) *somut* , yani, doğrudan doğruya algılanabilir bir *madde* olamazdı: Bu nedenle o, varolan şeylerin ilk ilkesine sonsuz, sınırsız ve belirsiz anlamında *"apeiron"* dedi: Nesneler ve nitelikler *"apeiron"*dan geliyor, yok olduklarında yine ona *dönüyordu*. Önce *"kuru"* olarak algılanan *toprak*, ardından *"yaş"* olarak algılanan *su*, *"sıcak"* olarak algılanan *ateş* ve *"soğuk"* olarak algılanan *hava* gibi *karşıtlar* belirdi. Daha sonra bunlar doğaları gereği sürekli bir *savaşımın* içine girdiler; biri diğerinin *"aleyhine"* genişlemek, biri diğerinin egemenliğini *"kırmak"* biçiminde süren karşıtlar savaşı sonunda *"Dünya"* dediğimiz *"duyarlı denge"*yi yarattı. Bunlardan bir tanesini *egemen* kılarsak, sözgelimi *"su"* dersek, su karşıtlarının varolmasına, yani varlığa gelmesine *engel* olacağından *"Dünya"* varolmayacaktı.

(*) Friedrick Nietzsche; Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çev.: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1992; Sayf.: 26-34 arası.

İlk maddenin *somuttan soyuta* taşınması, o dönem için son derece önemli bir gelişmeydi. Ayrıca, *"apeiron"*un bütün *karşıtlıkları* içinde taşıdığını ileri sürmekle Anaksimandros, *diyalektiğin* temel yasasını da gözlemlemiş oluyordu.

Zıtların birliği yasası gereği hem *kurucu öğeler* (su,hava, ateş ve toprak) hem de *kurucu nitelikler* (yaş, kuru, soğuk, sıcak) nesneydi. Nesne *yok* olmayacağına göre her şeyin *geldiği* ve her şeyin *gideceği "belirsiz-sınırsız"* olarak tasarımlanan *"apeiron"*, bir nitelikler *deposu* va da ayrıştırılmamış çeşitliliğin *kaynağıydı*.

Anaksimandros'ta *değişim-dönüşüm*, apeiron'a dönüp sonra ondan yeniden ayrışma, karşıtını önce *engelleyip*,sonra onun gelişmesine *olanak verme* süreci, kendisini sürekli yineleyen bir *çevrim* olarak *evrensel* bir yasa biçiminde dışa vurur.

Bu felsefi tasarım çağdaşı felsefeler arasında *en parlak* olanıdır; *doğa felsefelerine* temel açıklayıcı modeli sunan düşüncedir; değişim-dönüşüm sorununu ilk *"duyan"*, bununla ilk *hesaplaşmaya* giren düşünürdür Anaksimandros.

Düşünüş/düşünüş biçimiyle *bilgeliğe* giden yolu açan Anaksimandros, Thales'in filozof tipinden *"belirmek"*le birlikte bize daha *kesin* bir dille seslenir: *"Şeylerin kaynağı nerede ise onlar zorunlu olarak orada yokolacaklardır."* Belirli *özellikleri* olan, bu özelliklerden ibaret bulunan bir varlık, hiçbir zaman şeylerin *kaynağı* ve *ilkesi* olamaz diyor Anaksimandros: Gerçekten varolanın belirlenmiş *özellikleri* olamaz; olsaydı, bütün başka şeyler gibi onun da meydana *gelmesi* ve *yokolması* gerekirdi. Oluşun sürekli olabilmesi için ilk varlık *belirmesiz* olmalıdır. Böyle tasarlanan *"ilk varlık"*, yani *"apeiron"*, *"oluş"*un üstündedir, *"oluş"*un üstünde yer almakla ancak *"oluş"*un sonsuzluğunu ve sürekliliğini sağlamaktadır.

Görüldüğü gibi Anaksimandros bir *fizik*, bir de *matematik* evren tasarımlıyor: *"Varlığa geliş"*le beliren nesnel evrene *"fizik biçimde"* yanıt vermiyor artık; O, *"varlığa gelenler"*in çokluğunda *cezası* çekilmesi gereken *haksızlıkların* toplamını görüyor. Haksızlıkların toplamı olarak algıladığı çokluğun *çelişkili ve kendini yiyen* karakterinde *değişimi* görüyor. Bu nedenle Anaksimandros'ta çokluğun varolması, bir *ahlak* sorunu olarak *öne* çıkar: Varolma bir *haksızlıktır*, yokolma ise bir *cezadır*; haksızlığa karşı verilen ceza. Haksızlık ve

ceza biçimindeki *karşıtlığın* aşılması süreci *sonsuz ve kesintisizdir.* Anaksimandros'un tasarımı, kendisini önceleyen ve Anadolu Aleviliğinin *Asyalı* kaynağında yer alan *Zerdüştlük*'te de vardır: Zerdüşt karşıtlar savaşını, *iyilik-kötülük* biçiminde tasarımlamıştır.(*)

Öğerencisi Anaksimenes hocasının *soyut* dünyasını, doğal olarak *"belirli bir öğeyi ilk varlık yapmanın öbür öğelerin varlığını olanaksızlaştıracağı"*, savını yadsır. Ve Thales gibi *somuta* yönelir; ilk öğe *"hava"*dır, der. Somuta dönüşle düşüncenin gelişimi, sanki *geriye* çevrilmiştir. Genel çizgileriyle hocasının izinden giden Anaksimenes, *"apeiron"*un soyut olarak gerçekleştirdiği işlevi *somut* olarak gerçekleştirebileceğine inandığı *"hava"*yı, onun yerine koyar. Çünkü Anaksemines'te açıklanması gereken *somut varlıklar* ve somut varlıklar üzerinde gözlemlenen *somut niteliklerdir.* Bu somut niteliklerin *apeiron*'dan geldiğini ve yine ona *döneceğini* söylemek, apeiron'un somutlar dünyasında *bulunmadığını* söylemek anlamına gelir.

Miletos Okulu'nun *canlı-maddeci* geleneğini sürdüren Anaksimenes havayı, hem varlığın *temel doğası*, hem de varlığın kendisinden *türediği* bir öğe olarak ele alır. Bu yaklaşım felsefeye yapılan *önemli* ve *özgün* bir katkıdır. Bu tasarım 5. yy'ın ikinci yarısında ortaya atılan *"niceliksel kuramlar"* a esin oluşturmuştur.

Anaksimenes'e göre hava, *eşit* biçimde dağıldığında *gözle* görülemez; ancak *soğuk, sıcak, nem* ya da *devinimle* algılanabilir. Hava sürekli bir devinim içindedir; böyle olmasaydı, nesnelerin *değişimi* olanaksızlaşırdı. Hava seyrekleşince *ateş*, sıkışınca *esinti,* daha fazla sıkışınca *bulut* ve *su,* en sıkışmış durumda ise *toprak* ya da *taş* olur.

(*) Friedrich Nietzsche: Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çevb: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1992; Sayf.: 33, "...O, meydana getirilmiş şeylerin çokluğunda cezası çekilmesi gereken haksızlıkların toplamını gördü ise en derin anlamlı ahlak probleminin düğüm noktasını yakalamış olan Yunan'lı, odur. Var olmaya hakkı olan bir şey nasıl yok olabilir? Durmak bilmeyen bu olma ve doğurma, tabiatın yüzündeki bu acı buruşukluk ve bozukluk, varlığın her alanında duyulan bu inleme nereden geliyor? Anaksimandros bu haksızlık evreninden, ilk birlikten hayasızca düşüş demek olan bu evrenden, bir metafizik kalesine kaçıyor, kalenin duvarına yaslanarak bakışını, tâ u-

Yoğunlaşıp-seyrekleşen hava, algıyla gözlemlenebilen evrenin *temel varlığı ve temel doğası* olarak öne çıkar. Demek ki öğeler, yoğunlaşmış ve seyrekleşmiş *havadan* başka bir şey değildir. Değişim ise yoğunlaşıp seyrekleşme *çevrimi* olarak somutluk kazanır; bir öğeden diğerine geçiş *"yoğunlaşma kuramı"* gereği gerçekleşir.

Anaksimenes'in felsefeye getirdiği *iki* önemli yenilik oldu: İlkçağ Yunan düşüncesinin *niteliği nesnelleştiren* önvarsayımını sarstı; nitelik değişimini, bu varlık türünden parçacıkların birbirlerine *yaklaşıp uzaklaşmasıyla* açıklamaya çalıştı.

Anadolulu filozof Herakleitos(İ.Ö. 540-480), ilk maddenin *ateş* olduğunu ileri sürdü. Çünkü ateş, havadan ve sudan daha *fazla* hareket ediyordu. Herakleitos'a göre maddenin ne *başı* vardı ne de *sonu*; o, *ritmik* olarak meydana gelen hareketin ayrılmaz bir parçasıydı. Bütün varlıklar için *aynı* olan bu düzen, ne *tanrılar* ne de *insanlarca* yaratılmıştı. Başı ve sonu olmayan bu *ateş* yandıkça, bu düzen her zaman var olmuştu ve sonsuza dek de var olacaktı.Evren *yaratılmamıştı* ve *yok olmayacaktı*.

Sürekli bir *değişim-dönüşüm* içindeydi evren; *ateş* denen kurucu öğeden kaynaklanan bu *değişim-dönüşüm*, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan *yukarıya olmak üzere iki türlüydü*. Ancak bu çıkış ve iniş, *gelişigüzel ve düzensiz* değildi.

Belli bir *yasaya*, evrensel bir *kurala* bağlıydı. Bunun düzenleyici ilkesi *"logos"*du. *"Logos"*a dayanan bütün değişim-dönüşümler, varlık türlerinin *oluşumuna* yol açıyordu; bu oluşumun da tek öğesi *"ateş"*di.Bu nedenle varlık evrenindeki değişim-dönüşümler, *"ateş"*in *başkalaşmasından* başka bir şey değildi.

---

zaklara kadar, her tarafta gezdiriyor ve düşünceye dalıp sustuktan sonra, bütün varlıklara şu soruyu yöneltiyor: 'Var olmanızın değeri nedir? Hiçbir değeri yoksa, neden varsınız? Farkındayım, kendi suçunuzla bu hayatta bulunuyorsunuz. Bunun cezasını kendi ölümünüzle çekmeniz gerekecek. Bakın, dünyanız nasıl sararıp soluyor. Denizler ufalıp kuruyor; dağların üstünde bulunan deniz kabukları denizlerin eskiden nerelere kadar geldiğini ve ne kadar kurumuş olduğunu size gösteriyor; ateş, daha şimdiden dünyanızı yokediyor; bu dünya, sonunda sis ve duman olup ortadan kalkacak. Ama böyle bir ölümlülük dünyası bir daha bir daha yeniden kurulacak: Oluşun lanetinden sizi bir daha kim kurtarabilir?"

Eski Yunan düşüncesinde değişim, bir nitelik/nesnenin *karşıtına* dönüşmesi ya da daha açık bir anlatımla bir nitelik/nesnenin *yitirilerek* onun karşıtı bir nitelik/nesnenin *kazanılması* biçiminde açıkalanıyordu. Ama bu tasarım yine Eski Yunan düşüncesinin, *"Yoktan hiçbir şey varolmaz ve varolan hiçbir şey de bütünüyle yokolmaz"*, önvarsayımı ile *çelişiyordu.* Bu çelişkinin algıyla kavranan dünyada bulunmayan *"apeiron"* ile açıklanmaya-yumuşatılmaya çalışılması Herakleitos'ça *kabul* görmedi. *"Görülebilen, duyulabilen ve öğrenilebilen şeyler: Bunlar benim özellikle değer verdiklerimdir"*, diyordu Herakleitos. Değişimi açıklamak için *"karşıtların birliği"* yasasını yakaladı. Tikel nesneler, *karşıtları* bir birlik içinde taşır; tikel nesnede karşıtlar bir *birlik* içinde ve *özdeş* olarak bulunur. Nitelikler bir yere *gitmez* ya da bir yerden *gelmez*; önce biri, sonra öbürü *öne* çıkar o kadar. *Tanrı, tüm karşıtlardır.* Bu tasarım, Anaksagoras'ın *"tohum"* kavramına ve Aristoteles'in *"potansiyel-aktüel"* öğretisine esin oluşturmuştur. Bu tasarımıyla Herakleitos, *"oluş"* sorununu Anaksimandros'un *"mistik deniz"* inden çekip çıkarmıştır. (*)

(*) Friedrich Nietzsche; Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çev.: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1992; Sayf.: 35-36-37-38, "...İlk olarak, Herakleitos, Anaksimandros'un kabul zorunda olduğu iki evreni yadsıyor; fizik evreni metafizik evrenden, belirli nitelikler alanını, tanımlanamaz belirsizlikler alanından ayırmıyor....Herakleitos, Anaksimandros'tan daha yüksek sesle şöyle haykırıyor: 'Oluştan başka hiçbir şey görmüyorum. Aldanmayınız! Oluş ve yok olma denizinin herhangi bir yerinde sağlam toprak gördüğünüzü sanıyorsanız, bu, şeylerin kendilerinde değil, sizin kısa görüşünüzdedir. Şeylerin kaskatı bir süresi varmış gibi onlara adlar takıyorsunuz: Ama ikinci kez içine girdiğiniz ırmak bile birinci kez girdiğiniz ırmak değildir.'... Halk, katı olanı, tamamlanmış olanı, değişmeden aynı kalarak duranı görüp tanıdığını sanır; hakikatte ışık ile karanlık, acı ile tatlı, bir kez biri bir kez öbürü baskın çıkan iki pehlivan gibi, hem birbirinin yanında hem birbirine bağlıdır. Herakleitos'a göre bal, hem acıdır, hem tatlı. Evren de, hiç durmadan karıştırılması gereken bir çömlektir. Her türlü oluş, karşıtların savaşından meydana gelir. Bize devamlı gibi görünen belirli nitelikler, savaşçılardan bir tanesinin geçici üsütünlüğü demektir. Fakat bununla savaş sona ermiş değildir; cenk sonsuzluk içinde sürüp gider...."

Gelelim Parmenides(İ.Ö. 540- ?)'e: O, insanların sıradan deneyimleri, algıları ile ulaştıkları inançları, yalnızca *"sanı"* ve *"görünüş"* olarak tasarımladı. O'na göre deneyim ve algı, *doğruluğu* vermiyordu. Doğruluğa ancak *akılla* ulaşılabilirdi. Duyumların bize verdiği *"görünüşü"*, *"sanı"*yı aklımızla ulaştığımız inançlardan ayırdetmeli, doğruluğu yakalamanın ancak akılla *olanaklı* olduğunu görmeliyiz, bilmeliyiz.

Parmenides bu tasarımıyla Batı Anadolu felsefesini *sanıların*, görünüşlerin *yanıltıcılığının* kurbanı olmakla yargılar; Phyhagorasçılığın izinde Güney İtalya'da gelişmiş akılcı tutumun *üstünlüğünü* vurgular; bilginin akılsal kurguyla elde edildiği *akılcı-idealist* çıkış noktasını yakalar. Gerçekliğin, algılanan dünyanın dışındaki bir *varlık* alanı olduğu, bu alanın da algıda kavranan fiziksel ve maddeselliğin *dışında* kalan bir ulamı oluşturduğu, savındaki *idealist düşünceciliğin* temellerini atar.

Bu nedenle Parmenides'te *değişim*; bir *görünüştür*. Herakleitos'un *"karşıtların birliği"* ilkesine *karşı* çıkar Parmenides ve varlığın değişim geçirdiğini *yadsır*: Görünüşteki değişimin bir *aldanmadan* başka bir şey olmadığını ileri sürer. Akılsallık, değişim diye bir şey *olmadığı* sonucuna götürüyorsa, doğru olan budur, diyor Parmenides. Ve şöyle devam ediyor: "Üzerinde konuşulacak bir tek yol var, o da varolan: Bu yol üzerinde ise, varolanın varlığa gelmediğini (yaratılmadığını, doğmadığını) ve yokolmayacağını (ortadan kalkamayacağını) gösteren pek çok veri(gösterge) var; çünkü o hem bütün, hem de devindirilmez, hem de tamamlanmamıştır. O, ne herhangi bir geçmiş zamanda vardı, ne de ileride varolacaktır; çünkü o yalnızca şimdi, bir anda,bütünüyle, bir sürekli(kesintisiz) olarak var. Onun için nasıl bir varlığa geliş sözkonusu olabilir ki? Nasıl ve nereden kaynaklanmış olabilir? 'Yok olandan' demene ya da böyle düşünmene izin veremem; çünkü olmayanın olduğunu söylemek ya da düşünmek olanağı da yok. Ayrıca, eğer yokluktan geldiyse, onu hangi gereksinim daha önce değil de daha sonra başlattı? Demek ki o, ya bütünüyle varolmalı ya da hiç varolmamalı. İnanç gücü, hiçbir şeyin varolan dışındaki varolmayandan gelmesine olanak tanımaz. Adalet zincirini ,onun varlığa gelmesini ya da yok olmasını olanaklı kılacak biçimde açmaz; tersine sıkıştırır. Bu konulardaki karar şuna bağlıdır: Bir şey ya

vardır ya da yoktur. Karar, zorunlu olan yine verilerek, yollardan biri, düşünülemediği ve adlandırılamadığı için- çünkü doğru yol bu değil- bir yana bırakılır ve öbürünün de gerçeklik ve doğruluğun yolu olduğu onaylanır. Bir kez varolan nasıl yokolabilir? Nasıl varlığa gelebilir? Çünkü onun varlığa(sonradan) gelmesi, onun hem varolmadığı hem de gelecekte varolmayacağı demektir. Demek ki varlığa geliş sözkonusu değil, yokoluş ise düşünülebilir değildir."(*)

Şimdi de Parmenides'in akıl yürütme sonuçlarını sıralayılım:

1) Eğer varolan varlığa gelmiş olsaydı ya varolmayandan ya da varolandan kaynaklanmış olacaktı;

2) Eğer varolmayandan kaynaklanmış olsaydı; yoktan varolurdu; bu ise olanaksızdır;

3) Eğer varolandan kaynaklanmış olsaydı, kendi kendinden kaynaklanmış, kendi kendisiyle hem sürekli hem de özdeş olurdu;

4) Demek ki varolan(şimdiki zamanda olan) her zaman vardır ve varlığa gelmemiştir.

Parmenides'te varolanın *"bir"* olabilmesi, zamanın, devinimin, boşluğun, kesintinin, süreksizliğin sözkonusu *olmamasına* bağlıdır: Bunlardan birinin varlığı, varolanın *"bir"* olmadığını kanıtlar; hiçbirinin varolmadığının gösterilmesi ise varolanın *"bir"* olduğunu kanıtlar.

Bu nedenle O'na göre geçmişte ve gelecekte bir *zaman* olamaz; değişim ve devinim diye bir şey olmadığından *"daha önce"* ve *"daha sonra"*nın da bir anlamı yoktur: Varolan önsüz-sonsuz olan *"şimdi"*dir.

Parmenides, algıya dayanarak kavradığımız evrende, *karşıtların* bulunduğu doğrudur: Ancak, bu karşıtları akılla kavradığımızda, algının *"aldatıcı"* olduğunu anlarız; çünkü, karşıtlardan birinin onaylanması, diğerinin yadsınmasını gerektirir; böylece karşıtlar *"ikiciliği"*, *"tekçiliğe"* indirgenmiş olur.

Parmenides'in *akıl yürütme yöntemi*, kendisinden sonra gelen filo-

---

(*) Aktaran Arda Denkel; İlkçağ'da Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; İkinci Baskı; İstanubul-1998; Sayf.: 31

zoflar tarafından *onaylanmasa* da dikkate alınmak, çıkış noktası olarak kullanılmak durumunda kalınmıştır. XVII. yy'da *"Düşünüyorum öyleyse varım"*, diyen Descartes neyse İlkçağ'da Parmenides odur: Platon'dan Hegel'e uzanan *düşünceci idealizmin* temel esin kaynağıdır.

Görüldüğü gibi Anadolu Aleviliği *düşünceci idealizm-materyalizm* bileşimi bir felsefedir: Felsefenin *düşünceci idealist* ayağı Pythagoras, Parmenides, Platon, Aristoteles, Plotinos'tan kaynağını alırken; *materyalist* ayağı Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Empedokles,Anaksagoras ve Demokritos düşüncesinden kaynaklanır.

İlkçağ'ın düşünceci idealist ve materyalist ayaklarını böylece saptadıktan sonra şimdi de bu ayakların daha sonra kazandıkları boyuta bakalım: Anaksagoras(İ.Ö. 500-428) felsefesini Empedokles felesefesi üzerine kurmasına karşın, yine de önemli *farklılıklar* taşır.Temel noktalarda Parmenides felsefesinden de beslenen Anaksagoras *üç sav* ileri sürdü: 1) Varlık sonsuza değin bölünebilir;

2) Her şeyde her şeyden bir parça vardır ve

3) Nesneleri oluşturan değişik öğeler sayıca sonsuzdur.

Anaksogaras *doğruluğa* ulaşmada *aklın* işlevine oranla *algının* büyük bir *katkı* yaptığına inanır ve nitelikleri *nesnelleştirir*. Algıya gözümüzü kapamadan varolan çeşitliliği çokçu bir yolla açıklamak gerekirse diyor Anaksagoras, Empedokles'in *"dört öğesi"* bunda *yetersiz* kalır.Dünyada sonsuz gibi görünen *nitelik* zenginliğini, yalnızca dört öğenin *değişik karışımlarıyla* nasıl açıklayabiliriz?Saç saç olmayandan, et de et olmayandan nasıl gelebilir?, diye soruyor Ve algılanan çeşitlilik sayısınca *açıklayıcı ilke* bulunduğunu ileri sürüyor. Algılanan saç, kemik, demir, altın, kırmızı, sertlik, yumuşaklık, yaşlık vb. *nesne* olsun, *tür* olsun, *nitelik* olsun, bunların hepsi birbirine *indirgenemeyen* varlıklardır ve tümünün ayrı ayrı *açıklayıcı ilkeleri* vardır, diyor Anaksagoras.Anaksagoras *nesne/nitelik ve değişimi* açıklayabilmek için üç sav öne sürer:

1) Varolan her bir şey, baştan beri vardı ve yok olmayacaktır;

2) Her nesnede her bir şeyden bir parça vardır;

3) Nesnelerin görünümü onlarda çoğunlukta olan *"parça"*larınkine benzer.

Algıladığımız değişimler, nesneleri oluşturan sonsuz sayıdaki

*"parça"*nın oranca artıp azalmasından başka bir şey değildir diyen Anaksagoras'a göre, "Ayrışmadan önce, henüz her şey bir aradayken, renk bile görünür değildi. Çünkü her şeyin(nemin ve kurunun, sıcağın ve soğuğun, aydınlığın ve karanlığın) karışımı bunu önlüyordu: İçinde çok fazla toprak ve birbirine hiç benzemeyen sonsuz sayıda tohum vardır. Ayrıca öbür şeylerin de hiç biri bir diğerine benzemez. Bu böyle olduğu için de, bütünün içinde her şeyin bulunduğunu öne sürmek zorundayız."(*)

"Her şeyde, her şeyden bir parça vardır", savını ileri süren Anaksagoras'a göre *değişim*, gerçekte bir niteliğin *yitirilmesi* ve bir başkasının *kazanılması* değildir; bu yalnızca bir dış *görünüştür*. Aklın kavradığı, ancak duyuların bize gösteremediği şey, değişimde yitiriliyormuş ve kazanılıyormuş gibi dışa vuran niteliklerin, gerçekte nesnede bulunan *parçaların oranlarının nesnenin bütününe göre değişiminden* başka bir şey değildir.

Anaksagoras'ın bir diğer ünlü savı ise,*"varlığın sonsuza değin bölünebileceği"*dir. O'na göre, her şeyde her şeyden bir parça varsa ve herhangi bir parçayı yalıtarak *yalın* bir biçimde elde etmek olanağı yoksa, her şey *sonsuza* değin bölünebilir. Tersi doğru olsaydı ve bölünebilirliğin bir *sınırı* bulunsaydı, bu sınıra gelindiğinde bir varlık parçasının *yalın* olması gerekirdi. Her şeyde her şeyden bir *parça* varsa, bölünebilirliğin sınırına varmış varlıkta da her şeyden bir *parça* olacak; bu nedenle de hem *bölünebilir* hem de *bölünemez* durumda bulunacaktır. Küçüğün en küçüğü yoktur; her zaman bir daha *küçük* vardır; bunun gibi büyüğün de her zaman bir daha *büyüğü* bulunur ve bu sayıca küçük olana *eşittir*. Demek ki her şey kendine göre hem *büyük* hem de *küçüktür*. Her şey her şeyin *toplamından* daha büyük olamayacağına göre nicelikçe her şeyin hep *eşit* olduğunu söyleyebiliriz.

Anaksagoras bu tasarımıyla Atomculuğun *eşiğine* taşınır

Aleviliğin varlık konusunda temel aldığı *Atomculuğun* çağımız açısından önemi, bu tasarımın *modern bilime* temel yapılark, bu alan-

---

(*) Aktaran Arda Denkel; İlkçağ'da Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; İkinci Baskı; Istanbul-1998; Sayf.: 49

daki gelişmelere olanak vermesinde yatar. Atomculuk, Sokrates öncesi doğa felsefesinin ulaştığı *en yüksek* evredir: Varlığın, o güne değin görülmüş *en etkili ve en sistematik* bir açıklamasını verir. Batı'da Atomculuk, Rönesans'la birlikte Ortaçağ'ın metafizik *"bilimine"* seçenek aranırken, *yüzyıllar öncesinden* alınıp günyüzüne çıkarılmıştır. Doğu'da ise özellikle Anadolu'da resmi gücün ve resmi bilincin *dışında,* doğal olarak resmi insanın *tanımadığı* koşulda *yasaklı* olarak yaşamıştır. Yasaklılık *uzun yüzyıllar* sürdüğünden, Batı'da ayrımına varıldığından belki birbuçuk yüzyıl sonra kendimizi göremeden *Batı*'yı gördük: Sandık ki Batı bizden *"uyanık"* ; ilgimizi ve dikkatimizi Batı'ya yönelttiğimizden kendimize bakar *körlüğümüz* bir uzun yüzyıllar daha sürdü.

Somut olarak Atomculuğu ilk ortaya atan Leukipnos(İ.Ö. 5 yy.)'tur: Öğrencisi Demokritos(İ.Ö. 460-370) ise Atomculuğu bir *kuram ve sistem* durumuna getirmiştir.

Atomculuk özünde, Parmenides'in *"durağan tekçiliğine"* ve Anaksagoras'ın *"her özelliğe ayrı bir açıklayıcı ilke bağlayan niteliksel"* yaklaşımına bir tepkidir.

Leukipnos, felsefede Parmenides'e bağlıydı, ancak O'na *ters* bir yol izledi: Parmenides bütünü, devinimsiz, yaratılmamış ve sınırlı olarak görüp, varolmayanın araştırılmasını *yasaklarken* Leukipnos, sürekli devinim içinde olan sayısız *öğe-atom* varsaydı: Bunların *sonsuz sayıda* değişik biçimler taşadıklarını, öne sürdü; varlığa geliş ve değişimin *durmaksızın* sürdüğünü gözlemledi. Varolmayanın da tıpkı varolan gibi *gerçek* olduğunu ve nesnelerin varlığa gelmesine bu her ikisinin birden *neden* olduğunu ortaya attı.Atomların doğasının sıkı sıkı olduğunu söyledi; atomların varolanlar olarak boşluk içinde devinimlerini ve varolmayan diye nitelediği boşluğun varolandan daha *az gerçek* olmadığını ileri sürdü. Leukipnos'un akıl yürütmeleri sonunda ulaştığı önermeleri şöyle sıralayabiliriz:

1) Varlık boşluğu dışlar;
2) Boşluk olmadan devinim de olmaz;
3) Devinim vardır;
4) Varlık ve varlığın içinde devindiği bir boşluk da vardır;
5) Varlığın içinde devinim olanaksızdır.

Leukipnos, Parmenides'in savını *sınırlı* anlamda onaylayarak,

varlığın bulunduğu yerin *dolu* olduğunu, bir başka anlatımla varolanın bulunduğu yerde varolmayanın bulunmasının *çelişki* oluşturduğunu, bu nedenle varolanın kendi içinde *kesintisiz* olduğunu belirtir. Diğer yandan Empedokles ve Anaksagoras'a karşı Parmenides'in *"boşluk olmadan devinim olamaz"* ilkesini savunur. Ancak Parmenides'e karşı olarak Empedokles ve Anaksagonas'ı izler ve *"devinim vardır"* gözlemini yapar. Elea Okulu'nun *"Bir"*i Leukipnos'ta sonsuz sayıda çoğaltılır, boyutları ise gözle görülmeyecek denli *küçültülür*. Atomlar da *"Bir"* gibi önsüz-sonsuzdur; varlığa *gelmemişlerdir ve yokedilemezler*. Ancak atomlar bölünemez, kesilemez olduğundan, yani içlerinde hiçbir *boşluk* bulunmadığından onlar için bir *devinim* sözkonusu değildir. Görüldüğü gibi atomların bölünemezliği tasarımı, Leukipnos'u Parmenis'ten ayıran *temel* nokta olarak öne çıkar.

Leukipnos ve Demokritos'a göre atomlar *görünüşte varlıklar* değildi; olgunun ulaşamadığı *gerçek varlıklardı*; bu nedenle duyularla değil *akılla* kavranıyordu. Akılla kavranmak zorundaydı, çünkü onları görünüş içinde bulmaya *olanak* yoktu. Demokritos, uzaya *"boşluk"*, *"varolmayan"*, *"sonsuz"* gibi; atomların her birine ise *"sıkıca dolu olan"* anlamında *"şey"* ve *"varolan"* adlarını verdi. O'na göre atomlar, duyuların ulaşamayacağı *küçüklükteydi*, ama her türlü değişik biçime ve büyüklüğe sahiptiler. *Bölünemez* öğe olarak ele alınan bu atomların bir araya gelişiyle duyuların kavradığı bir *nesne* durumuna geliyor; yani görünmezden *görünüşe* çıkıyor. Çevremizde görünen nesneler, içlerinde *boşluklar-aralıklar* bulunduran atomların bir araya gelmesiyle oluşan, *bölünebilir* nitelikte *"varlık ve yokluk karışımları"*ndan oluşur. Bu nedenle varlık *dolu ve katıyken*, yokluk *boş ve seyrektir*. Boşluk, cismin varlığından daha az *gerçek* olmadığına göre, *varolmayan* da en az varlık kadar vardır. Gözle görünen değişimi, atomların *devinimi* ve *bir araya* geliş biçimi belirler: Görünüş evrenindeki varoluş, yokoluş ve nitelikler ile bu niteliklerin değişimi, *akılla* kavranan gerçek evrendeki oluşlarla *açıklanmak* durumundadır. Böylece, Parmenides'in görünüşleri bütünüyle *gözardı etme* eğilimi *yadsınmış* olur. Öte yandan, Empedokles'te olduğu gibi *saltık* anlamda herhangi bir değişime de olanak tanınmaz. Demokritos Atomculuğu sistemleştirirken Anaksagoras'a iki noktada karşı çıktı:

1) Anaksagoras'ın *"açıklayıcı ilkelerin ya da temel öğelerin*

sayıca sonsuz oluşu" varsayımına karşı çıktı. Ve görünen dünyanın nitelik çokluğunu, açıklayıcı ilkelerde çok sınırlı sayıda tutulan nitelikler ve devinimle gerçekleşen *niceliksel değişimler* aracılığıyla açıklama çabasına girdi.

2) Anaksagoras'ın, *"değişimde kazanılan niteliği nesnenin içinde önceden bulundurduğu"* savını çürütmeye çalıştı. Demokritos'a göre değişim, bir niteliğin *yitirilmesi* ve bir başkasının *kazanılması* değildi. Gözlemlediğimiz her nitelik, temel gerçekliğin *biçim, düzen ve konum* gibi ilkeleriyle açıklanabilecek bir şeydi.

Leukipnos ve Demokritos'a göre atomların da birer *niteliği* vardı; ancak, onların taşıdıkları nitelikler daha derine indirgenip çözümlenemeyeceğinden, atomları *temel varlıkbilimsel* veriler olarak düşünmek gerekirdi. Atomların niteliksiz olduğunu ileri sürmek, onları fizikselliğin *dışına* atmak ve boyutsuz *soyut* noktalara dönüştürmek olurdu. Böylesi bir durumda boyutsuz soyut noktaları *toplayarak* boyutlu varlık elde etme yoluna gidilirdi ki bu *olanaksızdır*. Atomlar görünüşteki varlığı açıklayacaklarsa, uzayda yer kaplayacak biçimde *boyutlu* olmak zorundadır. Çünkü *niteliksiz* varlık olmaz; atomlar da bu kuralın içindedir. Leukipnos-Demokritos tasarımında atomların nitelikleri şöyle irdelenir:

1) Biçim; eğer varlık boyutluysa zorunlu olarak kimi başka nitelikleri de bulunacaktır: Böyle bir varlığın en azından bir *biçimi* olacaktır.

2) Büyüklük; üç boyutlu bir varlığın biçimi dışında bir de *büyüklüğü* olmak zorundadır. Demokritos'a ulaşan bilgilerde atomların *ağırlıklarının* bulunduğu varsayılıyordu. Demokritos ise ağırlığı *kesin koşul* olarak görmedi; O'nun atomlara yüklediği şey *biçim ve büyüklüktü*. Evrenin oluşumuna yol açan *"çevrim"* öncesinde atomların ağırlıkları *olmadıkları* için düşecekleri bir *yer*, gidecekleri bir *yön* de yoktu. Bu nedenle, atomlar için ağırlık biçim ve büyüklük ölçüsünde *birincil* değildir. Ağırlık, atomların çevrim sürecinde büyüklüklerine bağlı olarak kazandıkları bir *niteliktir*.

3) Değişim; atomlar boşluk içinde hep varolmuşlarsa, onların önsüz-sonsuz olarak *deviniyor* olmaları gerekir. Bu da doğal olarak *çarpışmalarını*, çarpışma sonunda devinim yönlerinin *değişmesini* içerir. Atomlar, biçim benzersizliği nedeniyle boşlukta *çarpışıp*

devinirler, devindikçe de *çarpışırlar*; bu sırada birbirlerine *takılırlar* ve sıkı sıkıya *yapışırlar*; çevreden gelen daha güçlü bir zorunluluk onları *sarsıp* dağıtana değin, öylece kalırlar; devinim sırasında atomların *üst üste kümelenmesi* duyu organlarıyla algıladığımız *nesnelerin* oluşmasına yol açar. Yani, atomların bir araya gelip *kenetlenmesi* görünen nesnenin *varlığa gelişi* olurken, dağılması *nesnenin yokoluşu* olur.

Tikel nesnelerin taşıdığı çok sayıdaki *nitelik* ve bu niteliklerdeki *değişim* hangi ilkelere göre gerçekleşiyor?, sorunusu yanıtlamak için Demokritos, nesnelerin niteliklerini önce iki öbeğe ayırıyor;

1) Nesneyi oluşturan atomların niteliklerinden doğrudan *türeyen* nitelikler; biçim, büyüklük, ağırlık, sertlik ve devinme gibi;

2) Gerçekte nesnenin taşımadığı, ancak onun atomlarının insanın duyu organlarını *etkileyiş* biçimi nedeniyle varoldukları *izlenimi* uyandıran nitelikler; renk, tat, sıcak, soğuk vb gibi.

Kısaca özetlersek Atomcularda nesnelerin *nitelik taşıması*, atomların kendi *biçimlerine*, bir araya geliş *düzenlerine* ve *konumlarına* indirgenir. Olgularda gerçekleşen *değişiklikler*, belirli bir biçimdeki atomun bütüne göre oranının *değişmesi* ya da birlikte *yapılanış* biçiminin *başkalaşması*, bu atomların oluşturduğu nesnelerin görünüşteki niteliklerini *başkalaştırıyor*. Nitelik ya da nitelikler göreceli olarak *yitirilip kazanılıyor*. Ancak kimi nitelikler *öznel*: Algılayan *insana* ve bu insanın içinde bulunduğu *koşula* dayanıyor. Bu nitelikler gerçekte nesnede *bulunmuyor*; nesnede bulunan *"nesnel"* niteliklerin, insan üzerinde yarattığı *öznel* etkilerden kaynaklanıyor. Bir bakıma Demokritos, aynı nesne pek çok canlı varlığa, bize göründüğüne *karşıt* biçimlerde görünebilir; kimi kez aynı nesne aynı kişiye bile her zaman *aynı* görünmez, bu görünüşlerden hangisinin *doğru*, hangisinin *yanlış* olduğu da *kesin* değildir; bu durumda ya hiçbir şeyin doğru *olmadığını* ya da doğruluğun bizim için *belirgin* olmadığını söylemek gerekir, diyor. Sözgelimi, balın kimine *acı*, kimine de *tatlı* geldiği olgusundan hareketle onun *kendiliğinden* ne tatlı ne de acı olduğu sonucuna varıyor.

Demokritos'un Atomculuğa özgün katkısı olan bu tasarım, son derece *önemlidir*: Bilgibilimin *kurucusu* olarak karşımıza çıkar Demokritos. Öznel nitelikler gerçeği yansıtmazlar; bu nedenle öznel

niteliklerden kaynağını alan bilgi *güvenilmezdir*. Ancak gerçek olan nesnel nitelikler *vardır* ve nesnel niteliklerden kaynağını alan bilgi *güvenilirdir*. Akıl, nesnel niteliklerden gelen algıları *düşünmeye temel* yapmak durumundadır.

Bu yaklaşımıyla Parmenides'in *aşırı* akılcılığına *sınırlama* getirir; aklın *algıya* bağımlı olduğunu ileri sürer. *Öznel* ve *nesnel* nitelik ayrımına giderek nesnel niteliklerden gelen algıyı *belirleyici* kılar ve bu yolla *Kuşkuculuğu* sınırlar.(*)

Atomculuk, Anadolu-Yunan İlkçağı'nda varlık felsefesindeki gelişimin *doruğunu* temsil eder: Bir sistem olarak tümünden *üstündür*; tasarım olarak *etkili* ve *güçlüdür*.

Ne var ki bu özel konumuna karşın Atomculuk, İlkçağ'da büyük bir *başarı* kazanamamıştır. Özellikle, Lucretius(öl.İ.Ö.55) dışında Atomculuğu geliştiren çıkmamıştır. Antikçağ Yunan-Anadolu maddeciliği Lucretius tarafından Roma'ya taşındı: Yüzyıllar sonra Batı'yı uyandıran *materyalizm* anlayışına geniş boyutlar kazandırdı. Güçlüler egemenliğinin vatanı ve doğal olarak idealizmin kalesi olan Roma'da Lucretius, *maddeci düşüncenin* tohumlarını ekti. O'na göre evren, sürekli olarak *hareket eden maddeden* meydana gelmişti; başlangıcı ve sonu yoktu; yaratılmamıştı ve yokolmayacaktı; zaman ve uzay, hareket eden maddenin dışında var olamazdı. Doğayı açıklamada *"yaratıcı ilkeler"* hayal etmek yanlış ve yalandı. Sonsuz olan evrende, sayısız dünyalar vardı. Hareket, *maddenin* bir özelliğiydi ve hiçbir *"doğadışı varlığın fiskesi"* yle yaratılmamıştı. Doğada nesnel yasalar vardı ve bu yasalara göre gelişiyordu. Düşünce, nesnel gerçeğin bir yansımasıydı. *"Kendiliğindenlik"* evrenin oluşmasında temel yasaydı: Evrenin atomlarının yerli yerine yerleştirilmiş olması, bir *"kafa"* nın hazırladığı bir plana göre değildi; evrenin içinde binbir çeşit

(*) Demokritos'tan derleyen Nejat Bozkurt; Din ve Felsefe; Felsefelogos; Sayı:3; 1998/2; İstanbul/ Sayf.: 7, "Tanrılar insanlardan daha güçlü bir biçimde organize olmuş varlıklardır, ama ölmezlikleri mutlak değildir. Ölümlüler gibi atomlardan oluştuklarından, yaşamları insanların yaşamlarından çok daha uzun olmakla birlikte, sonun da onlar da genel yasaya boyun eğerler, ezeli ve ebedi evrende hiç kimseye bir ayrıcalık yoktur"

değişime uğradıktan, sonsuz süreçte sarsılıp yerlerinden edildikten sonra, her türlü hareketleri ve birleşmeleri deneye deneye sonunda, evreni meydana getiren bir düzene ulaştı.

Özetlersek, Demokritos'un ölümüyle bir bakıma Atomculuk *küllenmiştir*. Atomculuğun yeniden *diriltilmesi* için-Doğu'daki yasaklı, tutsak yaşantısını bir tarafa bırakırsak- yaklaşık *2 bin yıl* geçmesi gerekecektir.Bunun nedenlerini sıralamaya çalışalım:

1) Atina merkezli felsefede *doğa felsefesine* yer verilmemiştir; doğa felsefesi bir *sis perdesi* arkasına itilmiştir; Protagoras ve Sokrates gibi bilgeler için varlığın ve doğanın araştırılması bir *felsefi etkinlik* olmaktan çıkmıştı; başarısı *olanaksız* bir araştırma alanı olarak görülen *varlıkbilim*, Sokrates'çe zararlı bile bulunmuştu;

2) Doğadan kopuşu getiren Platon felsefgesinin *egemenliğidir*; artık varlık felsefesi doğa üzerine değil, *idealar* üzerine kurulmuştur; Atomculuğu asıl sisler arkasına iten, Rönesans'a değin onu *"gömdüren"*, çağdaşı Platon oldu: Platon'un -varlığın doğasına, doğal olarak doğruya daha *"uzak"* olmasına karşın- kurduğu felsefi sistemin *büyüklüğü, kapsamı, çekiciliği* ve *etkisi* Demokritos'tan *üstündü*. Bu nedenle, XVII. yy'a değin bilimin Atomculuğu *"keşfetmesini"* engelleyen en önemli etken oldu.

Platon'un *"Platonculuk"* diye adlandırılan klasik varlıkbilimi, Elea sonrası felsefelerin *varlık ve değişim* konularındaki önerilerinden yararlanmaz; onları ilgi alanının *dışında* görür; doğrudan Parmenides'e döner ve O'nu *izlemeye* çalışır. Ama diğer yandan Parmenides'i benimsediği gibi karşıtlarını, yani Herakleitos ve Pythagoras'ı da *benimser* Platon. Platon'un ustalığı ve büyüklüğü, birbirini *dışlayan* bu üç felsefeyi, bir *çıkmaza* yol açmadan, değişik alanlara uygulayarak öylesine *birleştirir* ki sonunda felsefesi, *kapsamlı ve özgün* bir sistem görünümü kazanır.(*)

(*) Arda Denkel; İlkçağ Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1998; Sayf.: 70 : "Platon'un özgünlük ve büyüklüğü, daha çok bu alanları birbirine bağlayışındadır. Alanların içinde kalan açıklamalar, eski felsefelere büyük ölçüde bağlı kalır. Platon'u okurken, eski resimleri hayranlık uyandıran bir dizgesellikle düzenleyen yeni bir sergiyi gezermiş gibi bir duygu uyanır."

Platon, tıpkı Parmenides gibi *algının* güvenilmez olduğunu onaylar, ama Parmenides'ten ayrılarak algıyı tümüyle gerçeğin *dışına* itmez. O'na göre algının bize gösterdiği dünya, hemen tümüyle Herakleitos'un *tasarımladığı* gibidir: *Çelişkilerle*, sürekli *değişimle* nitelenen dünya, asıl gerçeklikten *ayrı*, onun bir *gölgesi, izdüşümü* olarak varolan bir ortam olarak algılanır. Sanının, görünüşün konusunu, yani nesnesini, dolaylı da olsa *gerçek* sayar Platon.Herakleitos'un tasarımına uyan görünüş dünyasına, Parmenides'in tasarımına uygun *"gerçekler"* dünyası *eşlik* eder: Platon buraya nesnel varlık taşıyan değişmez, devinmez, tam anlamıyla yetkin *ideaları* yerleştirir. Parmenides'in görünüşü bütünüyle *yok* saymasına *tepki* olarak gelişen Atomculuk, görünüş ve gerçeği birbirinden *ayırdı* ve her ikisine de *varlık* yükledi; bu nedenle görünüşü çözümleyerek *gerçeğe* indirgemek olanağı vardı. Platon'da ise görünüş ve gerçek birbirinden *ayrı*, varlıksal olarak birbirine *indirgenemez* iki ortamdı. Görünüş dünyasında, her bir *ideaya* karşılık, o ideaya uygun bir *çokluk* vardır; idea *değişmez* kalırken çokluk *değişir*, devinim içindedir.

Platon, bir tikel nesne için belirli bir *nitelik* taşımanın, belirli bir *türe* bağlı olmanın ne olduğu sorusuna *yanıt* aramaya giriştiğinde, varlıkbilime çok önemli *katkılar* verdi: Daha önceki doğacı filozoflar *"nitelik taşıyor olmak"* olgusunu açıklayabilmek için *"gözleme"* ve *"olduğu gibi varsamaya"* dayandılar. Platon ise bunu *yetersiz* gördü: Çünkü, olgular pek çok nesnenin aynı niteliği, aynı türü *taşıdığını, paylaştığını* gösteriyordu. Pek çok nesnenin *"insan"* olması, pek çok nesnenin *"beyaz"* ya da *"kırmızı"* olması, aynı ideadan *pay almasına* bağlıydı Platon için. Daha doğrusu niteliklerle belirgin varlıklar dünyasını açıklayabilmek için bir *idealar evreni* kurmuştu. *Değişken tikeller dünyasına* ilişkin bu felsefesiyle Platon, idealar evreninden tikeller için *varlığa geliş* koşullarını da araştırdı. Empedokles'ten, Pythagoras'tan ve Atomculuk'tan yararlandı; matematiksel anlamda *"parçacıkçı"* bir anlayışı benimsedi. Platon'un bu yaptığı da bir *doğa felsefesiydi*; varlığa yüklenmiş *ilericilikti*.

3) Aristoteles'in doğa felsefesinin,Atomculuğun temel savlarını *olumsuzlamasıdır*.Aristoteles için, hangi düzey ve büyüklükte olursa olsun, somut bir *tikeldir:* Somut tikelleri Aristoteles, en temel anlamda varlık, yani *"töz"* olarak adlandırır. Her töz için zorun-

lu *iki yön* vardır ve töz, bu iki yönün, birbirini *tamamlayacak* biçimde bir aradalığıdır. Tözün değişmeyen, onu başka tözlerden ayırdeden yönü *"madde"* dir; değişim geçiren maddenin *özdeş* kalan yönüdür; onun *tikel*, yani *genelleştirilemeyen* yanıdır. Ancak herhangi bir nesne oluşturabilmek için maddenin bir *biçim* kazanması zorunludur; doğada *biçimsiz* madde varolamaz; *biçimsiz* tikel bulunamaz. Demek ki *biçim*, maddenin niteliklerinin *toplamıdır*. Değişim, maddenin üzerinde, ancak *biçimde* gerçekleşir; maddenin değişen yönü, niteliklerin toplamı olduğu için *biçimidir*.

Aristoteles hocası Platon'u *tümelleri* tözleştirmekle suçlarken, Parmenides ve Parmenides'i izleyenleri niteliği nesneden *ayırdetmemeleri* nedeniyle *eleştirir*.

Nesneler için *nitelik taşımak* nedir?, sorusunu yanıtlamaya çalışır Aristoteles: Nitelik taşımak somut bir nesne olmanın *zorunlu* koşuluysa *niteliksiz* nesne olamayacağı gibi *nesnesiz* nitelik de olamaz. Nitelik taşımak, maddenin *varlığa gelmesi*, yani *biçim* kazanması, *değişime* girebilecek yön kazanması demektir.Bu nedenle somut olup da *değişmeyen* bir şey yoktur.Aristoteles'te değişim dört başlık altında irdelenir:

1) Canlılara özgü devinim; niceliksel değişim.
2) Büyüme; niceliksel değişim.
3) Başkalaşım; niteliksel değişim.
4) Tözsel değişim; niteliksel değişim.

Aristoteles'te değişim bir niteliği *yitirmek* ve bir başkasını, yani karşıtını *kazanmak* demektir.Nesnenin, niteliklerinden kimilerini yitirip yenilerini kazanması, bir şeyin *yoktan varolup* ya da varolanın *yokolması* değildir: Çünkü, yitirme ve kazanma ancak *"aktüellik"* düzeyinde sözkonusudur. *Aktüel* olan, yani *şimdi* olduğu gibi olan; *varlığa gelmiş*, somut ve gözlenebilir olandır. Oysa her *töz*, kimi *nitelikleri*, bağlı olarak kimi *biçimleri*, henüz *dışa* vurulmamış olarak da taşır. Bu örtük ve henüz gerçek olmayan, ama olabilir olan, taşıyış biçimine *"potansiyellik"* denir. Değişimi etkileyen kimi etmenlere bağlı olarak bunların ancak kimileri gerçekleşecek, yani *"aktüel"* olacaktır.

Aristoteles, Atomcuların *mekanik* etkileşimine *karşı* çıkar ya da *yetersiz* bulur: O'na göre mekanik etkileşim bir *zorunlu* ilişki değil,

rastlantısal bir etkileşimler zinciri oluşturur. Nedensel ilişkilerin evrende gösterdiği düzeni göstermesi ve rastlantıya bağlı olmaması Aristoteles'i, *ereksellige*, yani nesne üzerinde bir *ereksel* nedenin etkin olduğu *sonucuna* götürür.Aristoteles'in tasarımında, *canlı doğa* temel örnek durumundadır: Sözgelimi insan eylemi rastlantısal değilse bir *ereğe*, bir *amaca* yönelik olmalıdır; canlıların geleşimi ve büyümesi, *amaca* yönelik planlara uygun bir *olaylar dizisinden* başka bir şey değildir. Ancak diğer taraftan Aristoteles, Atomcuların bir zorunluluk olarak görülen mekanik etkileşimini *dışlarken*, ereksel tasarımı *cansız doğaya* da uygular. Demek ki hem *canlı doğa* hem de *cansız doğa* amaca uygun, *planlı* bir gelişim içerisindedir.Bu tasarım çağına göre çok *ilerici* bir tasarımdır. Aristoteles'in bu tasarımı, Batı'-da Rönesans sonlarına değin *egemenliğini* sürdürmüştür. Alevi evren tasarımında ise bugün de *geçerliliğini sürdürmektedir.*

Varlığın doğasını, yapısını ölçü alarak açıklayan Atomculuk, binlerce yıl sonrasına ışık tutmuş *bilimsel kuram* ise, aynı doğayı, *kavramsal* bir yaklaşımla açıklama çabasına giren Aristoteles öğretisi, Rönesans'a değin en üstün *felsefe kuramı* olmuştur. Varlıkbilimin anahtar kavramlarına bugün kullandığımız *anlamları* yükleyen ilk felsefedir Aristoteles felsefesi. Nesne ve nitelik kavramlarını hem birbirinden hem de genel anlamdaki varlık kavramından *ayıran* Atomculuğa göre Aristoteles felsefesinin attığı *çok önemli* bir adım vardır: Bu *madde* kavramını belirlemiş ve ayırdetmiş olmasıdır. Yine yer ve uzay kavramları da boşluk ya da yokluk kavramından ilk kez Platon ve Aristoteles sistemleri içinde *ayırdedilmiştir.*

Aristoteles doğa felsefesinin en önemli esin kaynağı yine de *Platon* oldu. Platon,*gölgeler ve kopyalar* evreni olarak değerlendirdiği ve varlık düzeyi olarak *"idealara"* göre *"aşağıladığı"* somut tikellerin varlıkbilimini kurdu. Önce, bilgi olmayan inancın konusunun, yani algı inançlarının nesnesi olan somut ve tikel varlığın, idealar yanısıra bir *gerçeklik* olduğunu onaylar: Eğer *idealar* bir varlık türüyse, bunlardan daha az *yetkin* olan tikeller, yani algının konusu olan *nesneler* de *varlıktır.* Ne var ki idealar *önsüz-sonsuz, değişmez, varlığa gelmez ve yokolmaz* türden gerçeklikler iken, somut varlıklar *sürekli değişir, varlığa gelir ve yokolur.* Platon özellikle *kanı* ile *bilgi* arasındaki ayrımı vurgular: O'na göre algı *bilgi* değildir, ancak *kanı* üretebi-

lir.Platon tikeller düzeyinde, *varlığa gelişin* koşullarını araştırır: Tikeller, ideaların birer *kopyasıdır*. Buna karşın ikisi arasında önemli bir *fark* vardır: tikeller uzayda, yani belirli bir *yerde* bulunur, bu yerlerde *var olur*, *yokolur*, *devinir*. İdealar ise *uzayda* bulunmaz, herhangi bir *yerde* de değildir; onlar ne içlerine dıştan bir *şey* kabul eder, ne de kendileri başka bir yerdeki başka *şeye* girerler.

Platon başlangıçta iki varlık türü tasarımlamıştı: Hiç değişmeden gerçek olan ve ancak *akılla* kavranabilen model(*idealar tasarımı*); diğeri ise bu modelin, yani ideaların *kopyası* olarak görünür *her şey*. Şimdiyse Platon buna bir üçüncü varlık türünü ekiliyor: Bu varlık türüne *"kap"(uzaysal yer)* adını veriyor; *kap*, doğası gereği nesneleri *içine* alır, ancak onun doğası hiç *değişmez*. Onun belirli bir nesneyi belirli bir zamanda içinde *bulunduruyor* olması, o nesnenin *biçimini* almasıdır. Bu durum *"kabın"*, değişik zamanlarda değişik *biçimler* almasına yol açmaktadır: Farklı biçimleri *üstüne* alarak, bunları bir bakıma *giyerek*, tikel nesnelerin içinde *var olması* halini yaratır. Kabın içine girip çıkan *biçimler*, evrensel gerçekliğin, yani *ideaların benzerleri* olup, onlara göre *biçimlenirler*. Buna karşın *"kabın"*, hiçbir biçimi , niteliği *olamaz:* Tüm biçimleri içine alan *şeyin* kendisinin hiçbir *biçimi* olmaması gerekir. Varlığın kurucusu, anası *hava, su, toprak ve ateş* olamaz. Somut nesnelerin anası, kaynağı *görülmez* ve *niteliksiz* bir doğadır. Bu anlamıyla uzaysal *yer* ya da *kap*, önsüz-sonsuzdur, yokolmaz; varlığa gelen her şey için *konum* oluşturur. İşte bu da Platonun varlığa yüklediği *ilerici* bir yüktü ve Aristoteles'ten Kant'a değin *kabul* gördü.

Platon, varoluş ve varlığa gelişe ilişkin üç varsayım öne sürdü: 1) Varlığa gelen şey; 2) Onun içinde varlığa geldiği şey; 3) Varlığa gelenin kendisine benzediği model.

İşte Platon'un *varlığa gelişe* ilişkin bu üçlü tasarımı Aristoteles felsefesinin *temelini* oluşturan *tikel nesne, madde ve biçim* üçlüsünün düşünsel kökenini oluşturur

Platon için tikeller, yani *somut varlıklar* düşsel varlıklardır ve *sanıya* konu olabilir. Aristoteles'te ise bunlar en temel varlığın *kendisidirler*. Bağımsız varlık ve töz olarak öne çıkarılan Platon'un *tümelleri*, Aristoteles'te bütünüyle *yadsınır*. Aristoteles'e göre bilgi, *tümellerin* bilgisidir; ancak bu, tümel varlıklar bulunduğu için değil,

anlığın *tikellerden akılsal sezgi ve tümevarım* yoluyla soyutlanabildiği için söz konusudur. Özetle, Platon'da *biçimin*(ideanın) varlığı, tikel yani somut nesneden *bağımsız* iken Aristoteles'te biçimin varlığı tikel nesneye *bağımlıdır*. Aristoteles, Platon'un *"kap"*ını *maddeye doğru giden bir dönüşüm içerisine* sokmuştur.Aristoteles *maddesi*, başlangıçta bir *niteliksel belirsizlik*, düzen ve biçim *yoksunluğunu* simgeler; sonra nitelik *kazanmaya*, düzen ve biçim *almaya* yönelik bir *dönü-şeme* girer. *İlk madde*, tıpkı Platon'un uzaysal *yer* ya da *kap*'ı gibi, hiçbir nitelik *taşımaz*. *"Kap"*, nesnenin içinde varolduğu bir ilkeyken, *"madde"*, nesnenin *kendisinden* geldiği bir ilkedir. *"Kap"*, içi *boş* bir ilkeyken, *"madde" dolu* bir ilkedir ve varlığa gelen nesnenin *mal-zemesini* oluşturur. Aristoteles'e göre tikel varlıklar *devinir, büyür* ya da *küçülürler* ve nitelikçe *değişirler*. Nitelikçe değişim kendi için-de ikiye ayrılır:

1) Nesnenin özdeşliğini koruyarak *salt nitelikçe* değişme; niteliksel değişim ya da başkalaşım;

2) Nesnenin kendisiyle özdeşliğini bozduğu, yani nesneninn kendisini de *başka bir nesne* yaptığı *kökten değişim*; tözsel değişim.

Değişim *madde* üzerinde gerçekleşir; değişiklik geçiren biçim gibi gözükse de biçimi *taşıyan* madde olduğuna göre *değişimin taşıyıcısı maddedir*.

Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz: Aristoteles varlıkbiliminde *doğa, daha büyük yetkinliğe doğru sürekli değişen tikel nesnelerin toplamıdır*. Potansiyellik, kendini henüz *ortaya* koymamış, ancak maddede bir *eğilim* olarak, *örtük* biçimde bulunan *tümelliktir*. *Potansiyelliğin* ortaya çıkması, kendini belirginleştirmesi, *örtük tümel* yönlerin *aktüelleşmesidir*. Her değişim, potansiyelliğin aktüelliğe *dönüşümüdür*. Potansiyel *örtük* olduğundan, değişim sırasında bir nesne ya da bir nitelik yokluktan varlığa *geçiyormuş* gibi durur. Oysa bu yalnızca bir *görünüştür*; çünkü, yalnızca *aktüel* olan görünür, *görünüşe* taşınır, kendini gösterir. *Aktüelleşme*, belirli bir *biçimin* tam olarak kazanılmasıdır; o biçim açısından düşünürsek bir *yetkinleşmedir*. Sözgelimi tomurcuk potansiyel bir *çiçek*; yumurta potansiyel bir *kuştur*. Oysa hiç biçim taşımayan *madde* ,hiçbir zaman *aktüelliği* olmayacak olan *maddedir*; ancak *kuramsal* olarak algılanabilir; o, *mutlak madde, mutlak potansiyelliktir*.

Aristoteles'te değişim *aktüellik* kazanmaktır; aktüellik ise varlığın zamanca *ileri* bir durumudur; bu durum varlığın değişiminin *amacıdır*. Demek ki hiçbir şey aktüel olarak *sonsuz* değildir; bir şey ancak *potansiyel* olarak sonsuzdur. Ne var ki hem Platon'da hem de Aristoteles'te varlığa yüklenen *ilerici tasarımlar*, tarihsel sürecinde herekesten önce *kendi* idealizmleri tarafından *boğuldu*; bu yolu izleyen idealist filozoflar ise bu iki bilgede *yeni-ilerici* olarak ne varsa tümünü yokettiler.(*)

(*) Derleyen Nejat Bozkurt; Din ve Felsefe; Felsefelogos; Sayı: 3; 1998/2; İstanbul; ; Sayf.: 17, "Yobazlık Aristoteles'te canlı olanı öldürmüş, ölü olanı sonsuzlaştırmıştır"(V.I. LENİN)

Friedrich Nietzsche; Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çev.: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; İkinci Baskı; İstanbul-1992; Sayf.: 22-23, "Eflatun'la yepyeni bir şey başlamaktadır...Thales'ten Sokrates'e kadarki dahilerle karşılaştırılınca, Eflatun'dan bu yana gelmiş olan filozoflarda esaslı bir eksiklik görülmektedir...Eflatun'un kendisi, hem felsefi hem kişiliği bakımından ilk 'muhteşem' karma-karakterdir. Onun idea'lar öğretisinde Sokrates, Pythagoras ve hele Heraklıitos'tan unsurlar bir araya getirilmiştir....Ondan sonra gelen filozofların hepsi karma-karakterlerdir."

Afşar Timuçin; Din ve Felsefe; Felsefelogos; Sayı: 3; 1998/2; İstanbul;: Sayf.:26, "Platon'un felsefesi, inanç kökenli bir felsefedir; inancın düşünsel açılımıdır; bu yaklaşım doğal olarak felsefeyi dinin hizmetine sokar. Çünkü, bilinmezi bilinire indirgeme çabası felsefi olmaktan çok dinseldir; olsa olsa dinin felsefeleşmesidir."

"Aptallaştırma sürecinin gelişimi zekanın eşzamanlı gerçekleşen gelişiminden geri kalmamalıdır"(*) savı, sistemin temel mantığını dışa vurur.

Anadolu Aleviliğinin *inanç* boyutunda evren, aktif ilke olarak algılanan *akl-ı kül* ile pasif ilke olarak algılanan *nefs-i kül* arasındaki *çatışmanın* aşılmasıyla, yani çatışmanın aşılması sürecinde gerçekleşen *açılımlarla* görünüşe çıkan *tanrısal öz*'dür. Akl-ı kül ile nefs-i kül *özdeşliği* ise *tüm can* anlamında *Tanrı*'nın kendisidir. Şimdi evren tasarımının inanç boyutundaki *açılımını* görelim: (**)

(*) Max Horkheimer-Theodor W. Adorno; Aydınlanmanın Diyalektiği -II-(Çev.: Oğuz Özügül); Kabalcı Yayınları; İstanbul-1996; Sayf.: 36

(**) İnsanlar belki de milyonlarca yıl *Tanrı* düşüncesinden uzak yaşadı; bir *ibadet* gereksinmesi duymadı. Tarihlendirirsek Tanrı düşüncesi ve bağlantılı olarak ibadet, *ilkel komünal toplumun* belli bir aşamasında belirmeye başladı.

Tanrı başlangıçta bir *"düzenleyici"* olarak tasarımlandı; *"yaratıcı tanrı"* tasarımı ise köleci toplumun bir ürünü olan tektanrıcı Yahudilikte ortaya atıldı; Müslümanlıkta daha da geliştirildi.

Tanrı-öncesi çağdan tanrılık çağa geçiş aşamasında toplumsal bir olgu olarak yaşama geçen *"fetişçilik"* ya da *"putçuluk"* anlayışlarında beliren ilk tanrı tasarımlarında *"doğa"*; tanrı yaratısı değil, doğrudan Tanrı'nın *kendisiydi*.Bunun bir gereği olarak mitolojilerinde, söylencelerinde doğa ya da doğanın parçaları tanrıydı. Bu nedenle bu ilk tasarımlarda tanrı tek değil, *çoktu.*

Yetkin mitolojilerde; doğa parçaları *"kişileştirilmiş"*, *"kişi kimliği edinmiş"* olduğu için, örneğin deniz-tanrı, deniz tanrısı değil, doğrudan *"deniz"*di; toprak-tanrı, toprak tanrısı değil, doğrudan *toprak*tı; Güneş-tanrı, Güneş tanrısı değil, doğrudan *Güneş*'di; Ay-tanrı, Ay tanrısı değil, doğrudan *Ay*'dı.

Doğayı *"kişileştiremeyen"*, *"doğaya kişi kimliği veremeyen"* daha az yetkin mitolojilerde doğa, tanrılardan *önce* gelmekte ve tanrılar onun bağrından çıkmaktaydı. Örneğin; I) İskandinav tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı olan *Ymir*; buzlu sislerle sıcak buharların karışımından, yani doğal öğelerin *harman*

Alevi felsefesinde *varlık*, düşünce gibi, diyalektik yönteme uygun olarak sürekli *gelişen, ilerleyen* bir süreçtir. Gelişmenin temelinde; kendi kendini aşan, belli bir amaca yönelen, sorunun çözüm biçimine göre *"tanrısal öz olarak"* algılanan *"akıl"* ve *"ruh"* gibi *"iki karşıt"* ilke vardır. Bu iki karşıt ilke arasındaki *çatışmanın* aşılmasıyla *evren, varlık, oluş* gibi değişik alanlar ortaya çıkar. Tanrısal özün amacına yönelik gelişim sürecine girmesiyle diyalektik yönteme uygun olarak üç aşamalı bir *açılma, gelişme* ortamı doğar:

l) [Kendiliğindenlik Aşaması]; birinci aşamadır; tanrısal öz, yani *"tanrısal ben"* kendi içindedir; kendi kendisiyle *sınırlanmış* durumdadır; kendi kendine bir varlıktır; özündeki saklı güç(*tanrısal ben*) gerçekleştirme *eylemine* geçmediği için bir *olanaklar* alanı durumundadır. *Düşünce üreten düşünce yumağı* biçiminde algılanan Tanrı, henüz kendisini *düşünme konusu* yapmamıştır.Felsefi bir din olan Alevilikte Tanrı'nın kendini düşünme konusu yapabilmesi için ken-

---

lanmasından doğdu. 2) Eski Mısır tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; doğadan ortaya çıktı. Başlangıçta *"ilksel bataklık"* bulunmaktaydı; sular alçalınca bir ada belirdi; adada kurbağalar ve yılanlar kaynaşmaktaydı; derken bunların arasında bulunan bir yumurtanın *"çatlamasından"* ilk *"Ra"* kaz donunda görünüşe çıktı. 3) Çin tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; *"hava"*dan ortaya çıktı. Başlangıçta *"hava"* vardı; ilk tanrısal güç *"Pen-Gu"*, bu havanın içinde oluştu. 4) Zerdüştlük bağlamında İran tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; doğayı *önceleyen* değil, *sonralayan* bir olgu olarak belirdi. Doğasal *enerji, "ışık donunda"* tanrı olarak ortaya çıktı ve iyiliği simgeleyecek biçimde bilince taşındı. 5) Hint tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; öznel gerçeklik olarak algılanan *"ruh"* ile nesnel gerçeklik olarak algılanan *"madde"*nin *özdeşliği* zemininde, doğanın ya da doğa parçalarının *soyutlanması, kimliklendirilmesi* biçiminde belirdi.6) Asyalı kandaş toplumların tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; içinde yaşanılan nesnel dünyanın Gök, Yer ve Yeraltı gibi kimi bölümlerinin, topluluk zümrelerinin topluluk vicdanlarını temsil etmek üzere *"bedenleştirilmesiyle"* doğdu. 7) Anadolu bâtıni tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı; göremediğimiz, ancak etkileriyle tanıdığımız doğasal elektrik gücünün *"ışık"* biçiminde görünüşe çıkmasıyla doğdu.*Kendiliğindenliğin* egemen olduğu diğer tanrı tasarımlarından farklı olarak Anadolu bâtıni tanrılık tasarımı; bir *"akıl yürütme"* çabasının sonucu olarak bilince/inanca çıktı. Diğer tasarımlarda tanrı; doğal kaynakların ya da doğal gizilgüçlerin yaratısı bir *"kendiliğinden varlık"* iken

dini yaratan *kaynağa*, yani *toplumsal bilinç* alanına yönelmesi ve o kaynakta *somutlanması* gerekir. Ortodoks Tanrı, *kâmil insanın* dünya görüşü çerçevesinde somutlanırken, bir *dönüşüm-değişim* içerisine girer: Dönüşüm-değişim sürecinde, insanın kendini düşünme konusu yapması, ötesinde toplumun kendini düşünme konusu yapması, *mistik sı. ımda*, insana ve doğaya *dirilik* veren öz olarak algılanan soyut kimliğe *"yapıştırılır"*; bu nedenle insanın kendi kendini düşünme konusu yapması *"ters dönerek"* kendiliğindenlik görüntüsü ardında Tanrı'nın kendi kendini düşünme konusu yapmasına *çevrilir*.Demek ki *Tanrı* olarak öne çıkarılan soyut kimlik, insan *"ben"*inin ya da *"toplumsal ben"*in mistik sunumdaki soyut *ters* duruşundan başka bir şey değildir.

2) [Zorunluluk Aşaması]; ikinci aşamadır; tanrısal özün *kendini bilmesi*, kendi özünün bütünlüğünü kavraması için *gerçeklik kazanması* eylemidir.Tanrısal özün(tanrısal benin), *"güzelliğin*

Anadolu bâtını tasarımında, doğal olanın düşünceyle yorumlanması sonucu bir olgu olarak beliren bir *"akıl varlığı"*ydı ve yine bir akıl varlığı olan *insan donunda* yeryüzünde gezinmekteydi. Bu özdeşlik nedeniyle İnsan Tanrı, insanın tanrısı değil, doğrudan *insandı*.

Anadolu bâtıniliğinde, *mevcutbirliği* kapsamında; varlıklar,niteliklerinden soyutlanarak *en üst tümel varlık* olarak algılanan Tanrı'ya indirgenir; evrende, Tanrı'dan başka hiçbir varlık kalmaz; her şey Tanrı'nın çeşitli görünümleridir. Demek ki, *bireysel* varlığı olanların hiçbiri gerçek değildir; gerçek olan *evrensel* olandır; eşdeyişle bireysel varlığı olmayandır.

Tanrı'nın varlığını akıl yürütmelerle kanıtlama girişimleri; dinin felsefe üzerindeki etkisinin büyük olduğu Ortaçağ'da yoğunlaştı:Süreç içinde Tanrı tasarımı genelde ya *" Tanrı, tanımı gereği en yetkin varlıktır. Varolmak bir yetkinliktir. Demek ki Tanrı'nın varlığı zorunludur", diyen Anselmus'un 'varlıkbilimsel kanıt' üzerine ya da "Hareket evrenseldir; hareket eden şeylere bir başkası neden olur. Öyleyse hareket edenlerin nedenleri ya sonsuza değin uzanan bir zincir oluşturur ya da kendi hareket etmeyen bir hareket nedeninde durur. Geçmişe doğru sonsuzca uzayan bir hareket zinciri olanaksızdır. Demek ki Tanrı, kendisi hareket etmeyen bir hareket ettiricidir", diyen Aristoteles'in "ilk neden kanıtı"* üzerine yapılandırıldı.

Tektanrıcılığın ortaya çıkmasıyla Ortaçağ, *ruhu*; odak sorun durumuna getirdi. Somut varlıkları oluşturan toprak, su, hava ve ateş'in dışında *ruh*, evrende bütün her şeyin *kaynağı* sayıldı.

görülmeye olan eğilimi" yasası gereği kendi kabından *ışık* biçiminde dışarı *taşarak* doğayı oluşturmasıdır.(*) Doğayı oluşturan tanrısal öz, kendi özünden *uzaklaşmış*,kendi kendine *yabancılaşmış*, özüne *aykırı* bir nitelik kazanmıştır. Yani kendi kendisiyle çelişmektedir. Uzaklaşma ve yabancılaşmanın *"en ucunda"* görünüşe çıkan *"nesnel evrende"* Tanrı'nın *"güdümü"* sona erer. Tanrı *"istese"* de herhangi bir *"müdahalede"* bulunamaz. Bunun nedeni, uzaklaşma-yabancılaşma ya da tanrısal özün giderek azalması, biçiminde gerçekleşen *açılımın* sonunda *"nesneye-nesnelere"* ulaşıldığında, her bir nesnede bulunan *tanrısal öz*, nesneler arası ilişkileri *"güdemeyecek"* bir *"miktara"* iner. Bu olgu Alevi felsefesinin, idealizmden materyalizme *"kırılma"* noktasını oluşturur. Aynı zamanda inançtan akla *atlamanın* felsefi boyutudur. Bu nedenle bu aşamada geçerli olan tek yasa *"zorunluluk"*tur: Bir nesne bir başka nesne nedeniyele vardır ya da yoktur.

3) [Özgürlük Aşaması]; üçüncü aşamadır; *bedenleşen* tan-

Henüz ruh anlayışına ulaşamamış ilkel insanlar; bir bebeğin oyuncaklarını canlı sanıp onlarla konuşması gibi *bebeksi* bir evreden geçtiler; nesneleri, kendileri gibi duyar, düşünür sandılar; bu canlıcılık anlayışına *"animatizm"* adı verildi.

Nesnelerin de insanlarınki gibi birer ruhu olduğu inancına dayanan dinsel canlıcılık(an*i*m*i*zm), bu bebeksi anlayış üzerine yapılandı; sonraları bu ruh anlayışından Tanrı anlayışına, *tanrı tasarımına* geçildi.

Anadolu bâtıniliği *Yeni-Platonculuk*'un beslemesiyle yarattığı *tasavvuf* kapsamında, ruh kavramına özel bir önem verdi. Su, hava, toprak ve ateşi, varlık türlerinin *kurucu öğeleri* olarak öne çıkarırken, *"dirilik"* olayını, ruhun bir *eylemi* biçiminde algıladı.

(*) Alevi felsefesinde *Hak;* yokulukta ya da *hiçlikte*, yalnızca *"kendisi için varlık"* olan Tanrı'dan, kendi özünün *"ışık"* halinde dışarı fışkırması biçiminde inanca çıkan *"yabancılaşma"* ile beliren *"potansiyel"(gizilgüç) Tanrı*'dır.

Hak olmadan Tanrı, kendi *içindeydi;* kendi kendisiyle *sınırlanmış* durumdaydı; özündeki saklı güç, gerçekleştirme *eylemine* geçmediği için bir *"olanaklar alanı"* durumundaydı.

Özgürlükten(başkası için varlık olmaması anlamında *tutsaklıktan*) ve *bilinçten* yoksun bir *"ruh"* durumundaki Tanrı; *"güzelliğin görülmeye olan eğilimine"* kapılarak kendine *âşık* oldu; kendi özünü *"fetiş"* anlamda görmek istedi; yasa anlamında öne çıkan bu *"zorunluluk"*la, dışa yönelme, *ışık* biçiminde taşma

rısal öz, bu çelişkiden kurtulabilmek için, yeni bir *açılıma* girer; kendine dönmeye, kendi ürünü olan *"felsefe evreni"*nde *"birliğe"* ulaşmaya çalışır. Kişinin kendini bulması, özgürlüğüne kavuşması, kendi kendinin bilincine varmasıyla olur. Bu aşamada geçerli olan tek yasa *"özgürlük"* tür(kendini bilmek).

Akıl ruh karşıtlığının açılımı sonucu yaşama geçen bu üç aşamayla şu üç *varlık alanı* oluşur:

a) Birinci varlık alanı; *kendiliğindenlik aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır; nesnel dünyadaki *"matematik"* sürecin ya da *"mantıksal"* bağıntının inanca yansımasıyla beliren *"bağımsız-soyut nesneler"* alanıdır; maddeyle, insan bilincinin yaratmalarıyla hiçbir ilgisi *yokmuş* gibi görünen bu *"varlıklar"*,önsüz-sonsuz olarak algılanır; insanın etkisi dışında, kendiliğinden *ortaya çıkmış* gibi inançta yerlerini alırlar. Düşünen insan ancak bunları ortaya çıkarabilir, yaratamaz. Değişmeyen, kendi kendisiyle özdeş kalan bu

---

olarak gerçekleşti. Mutlak Tanrı'nın kendi özüne bu ilk yabancılaşmasıyla *Hak* belirmiş oldu. Tanrı'dan taşan ışığın *nesnelleşmesiyle* görünüşe çıkan doğa parçalarının, *kişileşmesiyle* görünüşe çıkan bireylerin *"nesne kimliklerinin"* ve *"bilgi kimliklerinin"* içinde saklı bulunduğu *Hakk*'a, yani *"gizilgüç"* durumundaki Tanrı'ya dönüşmüş olur.

Alevi felsefesinde bu türden bir Hak tasarımı kaynağını Platon'un *"idea"* kuramıyla Aristoteles'in *"biçim"* kuramlarından alır. Somut veri alınmadan soyut inanç/ düşünce varlıklarının *"saçma"* olacağını varsaymakla Platon'dan çok *Aristoteles*'i yeğler.

Tasarımda; *"gizilgüç"* durumunda bir Tanrı olarak algılanan *Hak*, kendi bilincinde, kendi olanaklarının ayrımındadır. Özgürlükten yoksun ve bilinçsiz durumda bulunan, ancak kendisi hareket etmeyen bir hareket ettirici olan, mekan ve zaman ötesi mutlak *inanç tanrısı*, zorunluluk yasası gereği dönüşüme uğrayınca özgür ve bilinçli bir varlık durumuna, uzaya ve zamana yiren bir tür *"düşünce üreten düşünce"* yumağı durumuna evrildi, yani *Hak* oldu.

Tanrı-Evren-İnsan kutsal üçlemesini irdelerken bâtıni tanrı tasarımı bağlamında, tanrının *"inanç varlığı"* durumundan *"akıl varlığı"* durumuna taşındığını tartışmıştık.Bu dönüşüm sonucunda *Tanrı*; Hak-Muhammet-Ali kutsal üçlemesinin ilk bölümünü oluşturan *Hak* durumuna evrildi. Bir *"akıl varlığı"* durumunda *"gizilgüç"* halinde bilince, giderek inanca taşındı.

Bu tasarımda *Hak*, Platon'un idealarını biçimlendiren *ideasının* yerini tutuyor

varlıklar arasında, yine kendiliğinden kurulan bir *oran*, bir *düzen* vardır. Bu varlık alanı özünde, önsüz-sonsuz olarak algılanan nesnel dünyanın *zorunluluklarının* mistik sunumla *tersine* çevrilerek önsüz-sonsuz soyut kimlikler biçiminde *metafizik bir zemine* aktarılmasıdır. İnsandan ve insan düşüncesinden *bağımsız* gibi duran bu soyut kimlikler alanı, *kendini bilen(özgür)* bir insanın devreye girmemesi durumunda *yokolmaktadır*.

b) İkinci varlık alanı; *zorunluluk aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır; bu varlık alanı *"doğa"*dır; tanrısal öz(ruh), kendi kendine yabancılaşarak,kendi kendisinden uzaklaşarak *"oluş"*u gerçekleştiren ortamın doğmasına olanak sağlamıştır; bu nedenle doğa, bir *"oluş alanı"* dır. Doğada bir nesne, ancak bir başka nesne *nedeniyle* vardır; *kendiliğinden* bir durum söz konusu değildir. Tanrısal öz(ruh),tek tek nesnelere ve bedenlere *"kilitlendiği"* için *"tutsak"* bulunduğu, özgürlükten, bilinçten *yoksun* olduğu bu alanda

---

du.Burada Hak gizilgüç kimliğini,yapısında gizil olarak barındırdığı *"bilgi kimlik"*, *"nesne kimlik"*lerden alıyordu.Bir bakıma insan dahil doğadaki hemen her şeyin *"özgün kimliği"* Hakk'da gizil olarak vardı.Işık biçiminde taşarak yayılan doğasal özün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan *nesnel evren*, bir bakıma bu *"özgün kimliklerin eksikli birer kopyasıydı"*.

Tasarımda ana çatı Platon'un idea kuramı üzerine yapılanmış olmasına karşın; her şeyi *"somutlama"* eğiliminde olan tasavvuf kanalında, Aristoteles'in biçim kuramına yönelerek *"dünyasal"* nitelik kazanır.

Bâtını Hak tasarımının bilince/ inanca taşınabilmesi için *etkilerini*, etkilerinin *sonuçlarını* görmek, gözlemlemek gerekir. İşte bu noktada Aristoteles devreye girer. Aristoteles'in, *biçim* yoksa, yani *nesne,* varlık yoksa, *somut, tikel* bulunmuyorsa; nesneler arası, varlıklar arası, yani tikel olanlar arası ilişkilerden *soyutlama* yöntemiyle çıkarsanan *tümel* de yoktur, yani her türden *inanç* tasarımı da yoktur, anlayışı yeni bir yorumla diriltilir.

Varlıkbirliği/Mevcutbirliği kapsamında Hakk'ın varlığı etkileriyle etkilerinin sonuçlarıyla anlaşılır.

Hak bu etkileri üretmek *yeteneğinde* midir?, sorusunu Işık felsefesine göre *"yeteneğindedir"* biçiminde yanıtlamamız gerekir. Çünkü, *küre* biçiminde bir *ışık* olarak algılanan *Tanrı* ya da *Hak*, nesneleri, varlıkları *"kuran"* atomlara benzer atomlardan kuruludur; daha yoğun, daha hareketli atomlardan kurulu olduğu için görülmez, ancak etkileriyle anlaşılır. Bu nedenle Hak *nesnelerle, varlıklarla*, ötesinde insanlarla aynı *yasalara* tabidir. Hakk'ın tasarımındaki konu

"zorunluluk" geçerlidir. Tek tek nesnelerden ve bedenlerden kurtulmayı *bilemediği*, daha doğrusu kendini *düşünme konusu* yapamadığı için Tanrı, bu dünya'nın *"cahili"*dir; bu dünya'nın *"zorunluklarına"* uymak durumundadır.

c) Üçüncü varlık alanı; *özgürlük aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır. Tanrısal öz'ün(ruhun), kendi kendisiyle çelişkili durumdan kurtularak *"senteze"* varmasıdır; tanrısal öz'ün(ruhun), doğadan *sıyrılarak*, kendi özüne uygun bütünlüğe kavuşmasıdır. Bu alan, insanın düşünen, yaratan bir varlık olarak yer aldığı ortam anlamında bir *"felsefe evreni"*dir. Bu ortamda tanrısal öz(ruh) önce tek insanda/bireyde *uyanmaya* başlar(inancın insanda somutlanması); sonra bireyin içinde bulunduğu varlık alanı olan toplumda kendi kendinin *bilincine* varır(dinin toplumsal emekte, daha açık bir anlatımla birikmiş emekte somutlanması). Bunu gerçekleştirmekle tanrısal öz(ruh), doğadan *kurtulur*, "sentez" ile çelişik durumu ortadan kaldırarak *"bir-*

---

mu akla *"aşkın"* da olsa, yani insan aklının kavrayamacağı bir konumda da bulunsa durum değişmez; yani hiçbir zaman *akıl dışı* olamaz.

Bu bağlamda Hak tasarımı kanıtını nesnede, varlıkta daha açık bir anlatımla ilk kurucu varlıklar olan *hava, su, toprak* ve *ateş* ile ilk kurucu nitelikler olan *kuru-yaş, soğuk-sıcak, dolu-boş, artı-eksi vb.* niteliklerde bulur. Tanrı ya da Hak tasarımı kendi kanıtının ya da kanıtlarının *nesnel sınırlarını aşamaz*; yani, ilk kurucu varlıklar ve niteliklerin iç zıtlıklarının aşılmasıyla oluşan nesnel doğal evren *dışında* bir tanrı tasarımı, Hak tasarımı olamaz.Bâtını tasarım nesnel olanı, yani doğayı *önceleyen* değil, *sonralayan* bir tasarımdır. Bir akıl varlığı olan Tanrı'nın, Hakk'ın yine bir akıl varlığı olan insanda somutlanmasıyla inanç *bilgiye* dönüşütürülmüş; akıl yürütme yöntemiyle çevre, ötesinde tüm doğa, evren *sorgulanmış;* tikeller arasındaki ilişkilerden *tümeller* üretilmiş; bu tümeller *"bağımsızlaştırılarak"* Tanrı ya da Hak yaratılmıştır.Hak bu bağlamda eksiksiz, kusursuzdur: Her şeyin özgününü *"bilgi kimlik"* biçiminde yapısında barındıran, nesneleri kuran atomlardan kurulu *biçimsiz bir enerji* yumağıdır; (daha geniş bilgi için bkz.; Alevi Felsefesi; Esat Korkmaz; Pencere Yayınları; İstanbul-1997)

lik" ve *"bütünlüğe"* dönüşür. Tanrısal(ruhsal) evren olarak algılanan bu varlık alanında insan, nesnel çokluk içinde sürekli kendi kendisiyle *"özdeş"* bir *"ben"* olarak kalır. Bu tanrısal(ruhsal) varlık alanının temel özelliği *"doğaya benzememesi"* dir(*); burada insan bilinci, uzay ve zaman içinde değil, uzay ve zaman *insan bilincindedir.* Halbuki ikinci varlık alanı olan doğa, tümüyle uzay ve zaman içindedir.(**)

***

Kuran'dan kaynaklanan İslam düşüncesi, *inanca* ağırlık verdiğinden, akıl ilkelerine dayalı felsefe *kuşatma* altına alındı. Başlangıçta yalnız Aristotelesçi bir görüşe bağlanan felsefe, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd ve sürdürümcülerinin elinde, inançla aklı *bağdaştırmaya* çalışan bir öğreti niteliğine büründü; aklın *önemi* vurgulanmakla birlikte inanın *etkisi* de onaylandı.

Daha sonra *Platon*'dan, *Yeni-Platonculuk*'tan esinlenme yoğunlaştı.Bu kanalda tasavvuf yolunu seçen Şahabeddin Suhreverdi, Muhyiddin Arabi ve sürdürümcülerinin elinde felsefe; aklı, derin bir tanrısal sevgiden kaynaklanan inancın *denetimine* veren bir öğreti niteliğine büründü. Bu öğretiye göre, *sevgi ve inan* ışığından kaynaklanmayan bir aklın *başarıya* ulaşması söz konusu değildi.

Bu arada Demokritos'un *atomcu* anlayışı yeşermeye; Eski İran ve Hint düşüncesinden de beslenerek yayılmaya başladı. Salt felsefeye

(*) Tanrısal ya da ruhsal alanın "doğaya benzememesi" , insana ve doğaya dirilik veren öz olarak algılanan "tanrısal töz"ün, doğayı kuran unsurlardan oluşmadığı anlamına gelmez; bizim dışımızda duran ve duyu organlarımızla algılayabildiğimiz doğa parçası ya da doğa parçaları olmadığı anlamına gelir. Etkilerinin sonuçlarıyla varlığını bize hissettiren bu "töz", doğa parçalarının birbiriyle ilişkisinden soyutlanmış ve simge-sembol durumuna getirilmiş soyut varlık-varlıklar olmasıdır doğaya benzememesi. Bu durum Alevi felsefesinde "doğadan özgürleşmek", tersinden düşünürsek "doğanın özgürleşmesi" anlamına gelir. Çünkü, doğasal özgürleşme, kendisinden kaynaklanan "zorunluklar" nedeniyle bir enerji akışı içerisine girerek, kendi özündeki "ortaklığı" dışa vurmaya çalışır.

(**) Bu yaklaşım, nesnel gerçekliği kavramlardan, yani akılsal olandan türeten ve akılsalla duyumsalın diyalektik birliğini ilk sezen düşünür olan Hegel'de daha

dayanan ve akıl ilkelerine bağlanan bu öğreti *Mutezile* akımı biçiminde yapılandı. Vâsıl b. Ata ve sürdürümcülerinin elinde bu felsefe, *maddeci* bir açılımı yaygınlaştırdı. İnancın karşısına *aklı* koyarak, dinden *bağımsız* düşünce akımlarının yapılanıp biçimlenmesine olanak sağladı.

Aristoteles felsefesini, yeni bir yorumla yaşama geçirerek İslam düşüncesiyle *uzlaştırmaya* çalışan Farabi(870-950); daha çok *metafizik* sorunları üzerinde durdu. Felsefeyle İslam dini arasında, uzlaşmaz gibi görünen konuların özde değil, *biçimde* olduğunu ileri sürdü.

O'na göre felsefe, varolanın bilgisiydi; bu bilgiyi kazanmakla insan Tanrı'ya yaklaşma olanağı bulurdu. Varlığın *"ilk nedenleri"*ne varmanın yolu, insanın özüne dönmesi, kendi varlığını kuran *"ilke"*yi anlamaya çalışmasıyla olurdu. Kişi, gerçeğe varmak için, duyuların baskısından sıyrılıp, *sevgiyle* Tanrı'ya ulaşma çabasını sürdürmek durumundaydı. İnsan aklını aydınlatan bir *"ışık"* olan sevgi, yalnızca bir duygu değil, bilme eyleminin de temeliydi. *Ruh ile maddeden* oluşan insanın, sınırlı gücü ancak *sevgiyle* aşılabilirdi. Bilgi *doğuştandı*; düşünme gücünün çalışmasıyla kazanılmazdı; nereden geldiği, ne yolla oluştuğu *bilinemezdi.* Doğuştan bilgiler, ilk bilgilerdi; bu bilgilerin dışında, bir de *düşünme* yoluyla, *akıl yürütme* yoluyla sağlanan bilgiler vardı. Bilginin kazanılmasında bir diğer *yeti* de *sezgiydi.* Sezgi

---

boyutlu olarak tasarımlanmıştır. Varlık türlerinin, ruhun belli aşamalarda görünüş alanına çıkan dönüşümlerinden oluştuğunu savunan Hegel'e göre, felsefenin temelini düşünme eylemi oluşturur. Gerçeğin kaynağına deney ya da deney verileriyle değil, salt düşünmekle varılabileceğine inanır. Nesne, akılsal bir varlık olduğundan der Hegel, "felsefe, nesnenin düşünceyle görülmesidir." Hegel felsefesi, ruhun açılımına koşut üç aşamalı bir gelişim içerisine girer: Ruhun kendi kendisiyle sınırlanmış durumda bulunduğu, yalnız kendi kendine bir varlık olduğu birinci aşama; ruhun kendini bilmeye, kendi özünün bütünlüğünü kavramaya başladığı ikinci aşama ve ruhun, çelişkiden kurtulabilmek için yeni bir açılıma girdiği, yani kendine dönmeye başladığı üçüncü aşama. Yine Hegel'de ruhun açılımıyla beliren üç aşamayla üç varlık alanı oluşur: Kendiliğinden gelişen, bağımsız soyut nesneler alanı; ruhun yabancılaşmasıyla beliren ve bir "oluş alanı" olarak algılanan doğa; ruhun doğadan sıyrılarak kendi özüne uygun bütünlüğe kavuştuğu "sentez" alanı.

de iki türlüydü; biri *duyulara ve akla*, diğeri *düşünmeye* dayanıyordu. Duyulara ve akla dayanan sezgi, dış evreni *algılamaya*; düşünmeye dayanan sezgi ise nesnelerin ilkelerini *kavramaya* yarardı.

Farabi doğacı düşünürlerden kaynaklanan *"atom"* ve *"boşluk"* kuramlarını *yadsır*; Aristoteles'in *"madde"* ve *"biçim"* kuramını *benimser*. O'na göre, madde, tüm nitelik değişimlerine karşın, sürekli bir *oluştu*; doğada, *belirlenim* egemendi. Cisim, madde ile *bileşikti*. Evrenin özü *toprak, ateş, yel ve su* idi. Bu dört kurucu öğede bulunan nitelikler, evrenin tüm varlık türlerinin *yapısında* yer alıyordu.

Her cisim hareket olanağını kendi *içinde* taşımakla birlikte, madde evreni, zorunluluğunu *Tanrı*'dan alırdı.

Aristotelesçi felsefe anlayışını İslam düşüncesine göre yorumlayan, *görgücü-akılcı* bir yöntemin gelişmesine katkıda bulunan İslam filozofu İbn Sina(980-1037); Farabi *çizgisini* sürdürdü. O'na göre, bilginin gerçek kaynağı *sezgiydi*; ancak, bilginin oluşmasında *deneyin* de etkisi vardı. Bilginin kesinliği ve doğruluğu, aklın genel kurallarına olan *uygunluğuna* bağlıydı. Aklın kuralları ise insanın arılığında *doğuştan* bulunan, *değişmez ve genel geçerlik* taşıyan ilkelerdi; sonradan edinilen ve duyularla kazanılan *bilgi* için de bu kurallara *uygunluk* geçerliydi.

Varlık tasarlamakla ilgiliydi; bütün *düşünülenler* vardı ve varolanlar *tasarlanabilen* düşünülür biçimlerdi; bu nedenle, *düşünmekle varolmak özdeşti.*

İbn Sina'ya göre *tümeller*, bütün varlık türlerinin oluşmasından önce, Tanrı düşüncesinde, birer *tanrısal kavram* olarak vardı; bu bağlamda, varlıkların oluş nedeni *tümellerdi.*

Fiziğin konusu *madde* ve *biçimden* oluşan *nesnelerdi*; biçim, maddeden önce yaratılmıştı ve maddeye bir *töz* niteliği kazandıran biçimdi. Doğal nesneler, kendi *öz ve nitelikleriyle* bilinirdi. Nitelikler ikiye ayrılıyordu: a) Nesnelere bağlı olarak varlığını sürdüren nitelikler; b) Nesnelerden ayrı olarak varlığını sürdüren nitelikler. Nesneler, kendilerinde bulunan *gizilgüçle* harekete geçerler. Bu gizilgüç ise üçe ayrılıyordu: l) Doğal güç; doğal biçimlerle ilgili nitelikleri taşır; 2) Öznel güç; nesneyi hareket ettiren ya da durağan duruma getiren nitelikleri taşır; 3)Ruhsal güç; herhangi bir organın, aracın yardımı olmaksızın, doğrudan doğruya bir iradeyle eylemde bulunma niteliğini taşır.

Dirilik bir bileşimdi; doğal organların göksel güçler yardımıyla *bileşmesinden* oluşurdu. Bu olay *belli aşamalar*a uygun olarak gerçekleşirdi: l) Birinci aşama; bitki aşaması; tohumla üreme, beslenme ve büyüme; 2) İkinci aşama; hayvan aşaması; kendi kendine hareket etme ve algı.

Oluşların, yaratışların, varlık bütününün kaynağı *Tanrı*'ydı; Tanrı, *nesnelerde, olay ve eylemlerde* görünüş alanına çıkıyordu. Varlık vardı ve yok olmazdı; üç bölüme ayrılırdı: l) Olanaklı varlık; nesnelerle ilgili değişimin, oluş ve bozulmanın egemen olduğu varlık;2) Kendiliğinden olanaklı varlık; tümellerin, yasaların bulunduğu varlık evreni; 3) Kendiliğinden zorunlu varlık; ilk neden ya da Tanrı varlığı; değişmez ve çoğalmaz.

Aristoteles felsefesini yeniden yorumlayarak İslam düşüncesiyle bağdaştırmaya çalışan Endülüslü Arap filozof İbn Rüşd(ll26-ll98); din sorunlarının *felsefe* ışığında yeni bileşimlere ulaştırılabileceğini kanıtlamak istedi.

O'na göre, felsefenin temel sorunu *tümel varlığı* açıklamaktı; bu nedenle felsefe *tümeller* üzerine kurulmalı ve evreni anlamaya çalışmalıydı. Tümel varlığa, duyularla algılanan ve akıl ilkelerine göre açıklanan *varolandan* çıkılarak gidilebilirdi. Yaratılanlar arasında kurulan *"neden-sonuç"* ilişkisini yadsıyıp her nesneyi *Tanrı* iradesine bağlamak; varlığın kendine özgü *yasaları* olduğunu onaylamamak anlamına gelirdi. Oysa doğa yasaları, oluşlarındaki güçle *Tanrı iradesinden bağımsızdı.* Felsefe bakımından önemli olan *kanıtlama* yöntemiydi. Değişmeyen, önsüz-sonsuz olarak al ılanan *"ilk neden"* zorunluydu; gerçeğin *yetkin* örneği durumundaydı. Karşıtlıklar ise *"oluş"* ve *"yokoluş"* evrenindeydi; Tanrı, bu *kaşıtlıkların tümüydü.*

Düşüncenin, bilginin, bilimin bir *akıl ve bilinç* işi olduğunu, *doğadan* kaynaklandığını; bu alanda önyargılara, akılla *bağdaşmayan* görüşlere yer olmadığını ileri süren ilk öğreti *Mutezile* adını aldı. *"Ayrılan", "başka bir yol tutan"* anlamına gelen bu çığırın öncüsü Vâsıl b. Ata(699-749)'dır. O'na göre, Tanrı'da, Kuran ve Hadis'e dayanılarak ileri sürülen *özle*(zat) *nitelik*(sıfat) özdeşliği doğru değildir; gerek öz, gerek nitelik *ayrı* varlıklardır: Bunların tanrısal tözde *birliğe* ulaştığını söylemek, *"bir"* olanın iki ayrı nesne biçiminde yorumlanması sonucunu çıkarır ki bu bir *çelişkidir.*

Yazgı gerçek değildir; insan bir *istenç*(irade) varlığıdır; bütün eylemlerinde *bağımsızdır*; istencin dışında *denetleyici* bir güç yoktur. Yazgı, insanın istenç özgürlüğünü *ortadan* kaldırır, insanı önceden gösterileni *yapmakla* yükümlü kılar; bu da Tanrı'nın yüceliğiyle *bağdaşmaz*.

İnsan birey olarak eylemlerinin *yaratıcısıdır;* özgür istencine göre davrandığından, yaptıklarından *sorumludur*. Kendi elinde olmayan, yazgı gereği yerine getirilen bir eylemden ötürü *suç* ya da *ödül* söz konusu olamaz.Tanrısal bildiri, Tanrı ile insanın dolaylı da olsa *konuşması* olanaksız olduğu için, *esinden* öte bir anlam taşımaz. Peygamberler de insandır; onlarda *doğaüstü, insanüstü* yetilerin bulunduğu inancı bir *yanılmadır*.

İnsan bir *akıl varlığı* olduğundan yargıları, *önermeleri akla* uygun olmalıdır. Bilginin biri *duyu* verileri, diğeri *akıl yürütme* olmak üzere iki *kaynağı* vardır. Duyularla sağlanan izlenimler, akıl ilkelerine göre biçimlenerek *bilgiye* dönüşür, *kavram* niteliği kazanır.

Mutezile öğretisinin temelini, *insan ve bilgi* sorunları oluşturur. Bu öğretiye göre, akıl ilkeleriyle bağdaşmayan, insana duyularla verilmeyen bir nesnenin *gerçekliği* söz konusu değildi. Evren, bölünmez tözler olan *atomlardan* kurulu bir bütün olduğundan *sonluydu, sınırlıydı*; yoktan değil, kurucu *öğelerin bileşiminden* yaratılmıştı

Vâsıl b. Ata'nın Mutezile öğretisinin sürdürümcüleri İbrahim Nazzam ve Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf oldu.(*)

Akıl ilkelerine dayalı bir felsefenin kurulmasına öncülük eden Arap filozof Nazzam(? -845); *Mutezile* öğretisine bağlı kalmakla birlikte, *özgün* sayılan düşünceler de ileri sürdü. Nazzam'ın evren anlayışı Herakleitos, Demokritos, Anaksagoras'a dayanır. O'na göre, doğa *organik* bir bütündü; bu bütünde *gizil* olanlar, *gizilgüç* durumundan oluş durumuna geçmekteydi. Değişme ve zaman, bu gizliliğin *açılma* süreciydi.

Gerçekte nesneler başlangıçta bir bütün olarak vardı; olmuş ve olacak bütün olaylar bu *gizli evrenselliğin* içindeydi. Evren, *atom* denen

(*) Kimi Mutezile filozofları atomların Tanrı iradesiyle yaratıldığını ileri sürmüşlerse de bunu Sünni şeriata verilen bir "ödün" olarak değerlendirmek gerekir.

özlerden kurulu bir *bütündü*. Bu atomları da *Tanrı* yaratmıştı, ancak yaratılma olayı sürekli değil *bir* kezlikti.

Anadolu *bâtını maddecilik* anlayışının temel görüşleri *"zaman","evren","yaradılış", "Tanrı", "madde" ve "ruh"* kavramlarında toplanır. Zaman ve madde dışında yaratıcı,ortaya koyucu, geliştirici bir *güç* yoktur. Zaman, varlığı bakımından *maddeyle* bağlantılıdır. Ne *maddesiz* zaman, ne de *zamansız* madde söz konusudur. Dinlerin ve kimi felsefe öğretilerinin ileri sürdüğü gibi madde *dışında*, bağımsız bir *ruh* yoktur. Ayrıca,önsüz-sonsuz, yalnız kendi kendisiyle var olan *ruhsal bir nesne* düşünmek yanılgıdır. Varlık kavramı altında toplanan bütün nesneler *maddedir;* maddesiz bir *Tanrı* da yoktur. Gerçekte evrenle Tanrı bir *bütündür* ve özünü *madde* oluşturur. Tanrı'nın özgür istenciyle gerçekleştirdiği söylenen *"yaradılış"* olayı da gerçek dışıdır. Tektanrıcı dinlerin ileri sürdüğü ölümden sonra dirilme, yargılanma, ilk suç, ödül, ceza vb. olaylar da birer *boş* sanıdır. Madde evreninde, kaynağını maddede *bulmayan* bir olay, bir oluş sözkonusu değildir.

Bilgi duyularla sağlanan bir *algıdır*; onun *doğa* dışında bir kaynağı yoktur. *Tümeller*, duyu verilerinden yapılanan birer *soyutlama* ürünüdür, gerçek değildir. İnsanın tek yönetici yetisi *aklıdır*, o da *maddeye* dayalı bir gelişimin *doğal* sonucudur. Bu görüşleri en net biçimde savunanlar; gerçeklerin yalnız *akılla* kavranabileceğini ileri süren, İranlı filozof Ravendi(? -910), Mutezile düşüncesini benimseyen, *akılcılığı* savunan Horasanlı ozan Beşşar b. Bürd(?- 873) gibi düşünürler oldu.

Dehriyyun(*maddecilik*) adıyla anılan çığırın kurucusu olan Ravendi; yalnız maddeyi *gerçek* saydı; felsefe sorunlarına *maddeci ve akıl* ilkelerine dayalı bir yöntemle yaklaştı; evren, Tanrı, insan, bilgi, yaradılış, akıl, ölüm, ruh vb. konular üzerinde yoğunlaştı.O'na göre, inancın kaynağı *akıldı*; ötesinde akla *aykırı* gelen düşünceler bile *aklın* ürünüydü, örneğin *söylenceler* gibi. Bir doğa varlığı olan insan *yaratılmamıştı*; bu nedenle onda *doğaüstü* bir nitelik de yoktu. Doğaüstü sayılan varlıklar *duyu* verilerinden oluşmuştu. Yapı bakımından insanla *özdeş* olan evrende de bir *doğaüstülük* bulunmuyordu.

Akıl insanda, zamanla oluşup biçimlenen *doğal* bir yetiydi; akıl, bütün gerçeklerin ve doğruluğun *ölçüsüydü*. Sözgelimi; peygamber-

lerin işleri, akılla *bağdaşmadığından* birer kandırmacaydı.

Yaşanan olayların dışında bilinecek *varlık* yoktu; bilgi, duyularla sağlanan izlenimlerin, akıl ilkelerine göre *biçimlenmesiyle* oluşuyordu. Bu bağlamda dinlerin bilgi diye ileri sürdükleri veriler, duyularla kazanılmadığından *gerçek* değil, birer *boş* sanıydı.

Tanrı, *soyut* bir kavramdı; insan *düşüncesinin* bir ürünüydü. Evrende tanrısal bir *nesne*, tanrısal bir *erk* yoktu. Tanrı *olmadığı* gibi O'na bağlanan bir *lütuf, bağışlama* da yoktu; *Cennet, Cehennem,* ölümden sonra *dirilme*, geleceği önceden *bilme* gibi savlar da gerçek dışıydı. Gövdeyi kuran özlerin dağılması anlamında *ölüm*, doğal bir olaydı; *ölümsüzlük* tasarımı saçmaydı. Her nesne değişir, dağılır, yeniden birleşip bütünlenebilirdi. Ölümsüz olan yalnız *evren* denen bütündü.

Ruh ise gövdenin *doğal yaşama* gücüydür; bağımsız bir *varlık*, bir *töz* değildi. Bu nedenle dinlerin ileri sürdüğü görüşler *yanlıştı*. Bağımsız bir *ruh* varlığı olmadığına göre bir *ruhsal* evren ya da *ruhlar* evreni de yoktu. Ne yokluktan varlık, ne de varlıktan yokluk *çıkardı*. Yaradılış olayı, inasan *düşüncesinin* bir ürünüydü.

Sünni İslam dünyasında büyük bir *tepkiyle* karşılanan Ravendi'nin görüşleri *bâtını maddeciliğin* gelişmesine olanak sağladı. Platon-Aristoteles-Plotinos felsefesinin, yani *idealist düşünceciliğin* karşısına *İlkçağ materyalizminin* başat adı Demokritos'un *"atomcu"* anlayışını dikti.

Beşşar b. Bürd'e göre ise en iyi yol *akıl* yoluydu. İnsanın *balçıktan* yaratıldığı olayı bir yalandı. Bütün bilgilerimiz, yaşadığımız olaylardan, çevreden edindiğimiz izlenimlerden oluşurdu. İnsan *doğa* varlıkları arasında, taşıdığı *akıl* nedeniyle en üstün varlıktı. Düşüncelerimizin kaynağı *duyularımızdı*. İçinde yaşadığımız evren *gerçekti;* bu nedenle yalnız düşüncede varolan bir varlık alanını benimsemenin, ona kavuşma özlemiyle yanıp tutuşmanın bir *anlamı* yoktu.

Kesin ve genel geçerlik taşıyan bilgiye *deney ve akıl ilkelerine* dayanılarak varılamayacağı görüşü,*tektanrıcı* dinlerden kaynaklanan bir inancın etkisiyle, yeni bir öğreti niteliği kazandı. Bu öğretiye göre akıl *sınırlıydı, eksikti.* Bir akıl varlığı olan insanın, yapısı gereği, tanrısal ve evrensel gerçekleri *kavrama* olanağı yoktu. Çünkü, insanın sınırlı olmasına karşın, Tanrı ve tanrısal evren *sınırsızdı*. Sınırlı olanın sınırsız olanı *bilmesi* söz konusu olamazdı.

Oysa insan, *bilmek* isteyen bir varlıktı. Onun bu gereksinmesini gidermek için yol gösterici, aydınlatıcı bir *ışık* gerekti. Bu ışık ancak *tanrısal lütuf* olabilirdi. Tanrısal lütuf da aklı değil *gönülü* aydınlatırdı. Bu aydınlatma bir *içedoğuş* biçimindeydi ve bilmeyi gerçekleştiren *"sezgi"*yi oluşturuyordu.

Tanrısal lütuf ile aydınlanan *gönül*, aklın sınırlarını aşarak, *"bilinmez"*i kendiliğinden *görür, kavrardı*. Bilinmezin bilinmesini sağlayan bu görüşe Anadolu'da *tasavvuf*, Hristiyanlıkta *tanrıbilim*, bir öğreti niteliği kazandırdı.

Yeni-Platonculuk'tan etkilenen İranlı mutasavvıf Bayezid Bistami(?.- 874); *varlıkbirliği* inancına dayanarak, insanın *tanrısal* bir nitelik taşıdığını savundu.

Mazdek ya da Zerdüşt bir aileden geldiği kabul edilen Bistami'ye göre, insanla Tanrı *özdeşti*; insanda görünen *Tanrı*'ydı. Bütün varlık türleri *"bir"*di; ayrılık yanlızca *görünüşteydi*.

Varolmak Tanrı'da *bulunmak*; Tanrı'da bulunmak, varlık alanına *"çıkmak"*dı. Görünüş bir *biçimdi*; görünmeyen ve gerçek olan *öz* ise *"tanrısal nesne"*ydi. Bilgi edinmenin amacı, insanda görünüş alanına çıkan *Tanrı*'yı kavramaktı. İnsanda tanrısal *öz* olarak bulunan en yüce varlık *"ruh"*du; ruh, *ölümsüzdü*, gövdeden ayrılınca yüce kaynağına, *Tanrı*'ya kavuşuyordu.

Bilmek, kişinin kendini, kendinde *Tanrı*'yı tanımasıydı; Tanrı'yı arayan *kendini*, kendini arayan *Tanrı*'yı arıyordu.

Bistami, *"Tanrı benim içimdedir"* özdeyişiyle bunları anlatmak istiyordu. O'na göre, Tanrı'yı aramak *sevgiyle* olurdu: Kendini seven Tanrı'yı; Tanrı'yı seven kendini *severdi*. Kendine *tapan* Tanrı'ya; Tanrı'ya *tapan* kendine tapardı.

İslam toprağında *Doğacılık*'ın kurucusu İranlı filozof Ebubekir Zekeriya Razi(841-926); bilginin *kaynağı* konusunda yoğunlaştı. O'na göre insanı anlamanın ilk koşulu, onu *düşünen bir varlık* olarak yaşamın içinde incelemekti; bu da *deney ve gözlem* yoluyla başarılabilirdi; çünkü, bilginin kaynağı *duyulardı*; duyular ise deney ve gözlemin konusu olan *dış evrenle* ilgili izlenimlerin alındığı odaklardı. Dış evren *maddeydi ve gerçekti*; ruhla Tanrı bu evrenin dışındaydı. Varlık bütününü *beş ilke* oluşturuyordu:

1) Tanrı;

2) Boşluk(mutlak mekân);
3) Süre(mutlak zaman);
4) Ruh(ışık, aydınlık); ve
5) Madde(karanlık).

İnsan aklı hem bu varlık alanlarını *kavramaya* hem de yaşamı *düzenlemeye* yeterliydi. Bu nedenle doğaüstü güçlerle donatılmış *birilerinin* varlığına *inanmak* ya da onları *beklemek* gereksizdi; bu kapsama peygamberler de giriyordu; onların düşünceleri de akılla *bağdaşmadığı* için yeterli ve gerçek değildi.

Yine O'na göre evren Tanrı'nın *özgür istenciyle* yaratıldı; bu yaratmada temel ilke *"tanrısal bilgelik"* di. Yaradılışla beliren bütün varlıkların başlangıcı *mutlak ışık*'dı(nur); madde, bireysel öz ve doğal ışık, onunla oluştu; *"cevher"* gibi ruhsal nitelik taşıyan *yalın tözler* ondan doğdu.

Buna karşın *yaşlık-kuruluk, sıcaklık-soğukluk* gibi niteliklerin kaynağı *nesnel* varlıklardı; bir tür *"gölge varlık"* durumundaydı bu *nitelikler*. Göklerle yeryüzü, bu *dört nitelikten* oluştu; bu nedenle göklerle yeryüzü *özdeşti*.

Razi, evren oluşumunda temel öğe niteliği taşıyan ilk maddenin *dağınık atomlardan* kurulduğunu ileri sürdü. Değişmeye eğilimli olan bu *atomlar*, ayrı oranlarda *boşluğun* küçük bölümleriyle birleşerek doğanın *ilk kurucu ilkelerini* oluşturdu: Bu ilkeler;

1) Hava; gevşek olduğu için yukarıya doğru hareket eder;
2) Su; yoğun olduğu için odağına doğru hareket eder;
3) Toprak; yoğun olduğu için odağına doğru hareket eder;
4) Ateş; gevşek olduğu için yukarıya doğru hareket eder;
5) Göksel öğe; maddeyle boşluğun dengeli dağılımını sağlar.

Hallac-ı Mansur(857-922); insanla Tanrı'nın *özdeş* olduğu görüşünü ileri sürdü. *Tanrı-evren-insan* üçlemesini, *varlıkbirliği* kapsamında açıkladı. O'na göre, gerçek olan, var olan *"Bir"* di; çokluk bir *"görünüş"* dü; *"Bir"* in değişik biçim ve niteliklerdeki yansımasıydı. *"Bir"* Tanrı'ydı; ancak, evren ve insan bu *"Bir"* in dışında değildi, içindeydi; onunla *özdeşti*. Bu nedenle insanın *"Enel Hak"* demesi doğruydu ve gerekliydi. İnsan konuşan, dolaşan, düşünen, sevinen, gülen, üzülen, öfkelenen bir *Tanrı*'ydı. Tanrı'nın bütün nitelikleri *insanda*, insanın bütün nitelikleri *Tanrı*'da bir *birlik ve bütünlük* içindeydi.

Ölüm gerçek değildi, bir *değişmeydi*,bir *görünüştü*; bu nedenle kişinin ölümü *yaşamında*, yaşamı *ölümündeydi*. Evren *yaratılmamıştı*; bir ışık kaynağı olan Tanrı özünün *yansıması* sonucu oluşmuştu. Tanrı'dan başka bir varlık olmadığı için *"yaratılmış nesne"*den söz etmek doğru değildi.(*)

Arap filozof Ebulberekât Bağdadi(l076-ll66); varlığın *algı* ile bağlantılı olmadığı görüşünü savundu. Aristoteles'in görüşlerini eleştirdi; özellikle O'nun *hareket ve gizilgüç* konusundaki görüşlerinin, evrende görülen gerçeklerle *uyuşmadığını*, yalnızca *kavramlara* dayalı açıklamaları içerdiğini ileri sürdü. Yine Aristoteles'in bilimler sınıflamasına, *metafizik ve bilgi kuramıyla* ilgili görüşlerine karşı çıktı.

Bağdadi'ye göre bilimin konusu *varlık* idi. Bilimler içerik bakımından üçe ayrılıyordu:

l) Duyu bilimleri; insanın çevresini kuşatan varlıklardan duyular aracılığıyla sağlanan bilgileri; o bilgilerin kaynaklarını, nesnelerini konu edinir; doğa bilimleridir.

2) Anlık bilimleri; insanın çevresine değil kendi düşünme ortamına bağlı; dış olaylarla doğrudan doğruya ilgisi bulunmayan; anlığın üretici gücüyle işlenen, düzenlenen, açıklanan varlıkları kapsar.

3) Akıl bilimleri; tanrıbilim ve metafizik; duyularla ,duyulan evrenle ilgisi bulunmayan cisimsiz varlıklar bilimi.

Varlık sorununa *"algı"* olayıyla yaklaşan Bağdadi'ye göre; var olan bir nesnenin varlığı algıya ya da algılayana borçlu değildi. Algı, varlığın *koşulu* değildi; tam tersine varlık, algının *kesin* koşuluydu. Var

---

(*) Gerçek nesnesiz gerçek ya da gerçek olmayan gerçek nesne bağıntısı kurulamayacağına göre; gerçek nesnelerin bağıntılarından yola çıkarak gerçek olmayan bağıntılar kurulabilir; gerçek olmayan nesneler ve bağıntılar kutsanabilir; insana ve doğaya hükmedilebilir. Peki bu gereksinmeyi doğuran nedir? Bunun tek yanıtı vardır: Ölümün ölüm olduğunu kabul etmemek. Ölüme başkaldırı insanı 'sanki varlar'la(Uluğ Nutku; Felsefelogos; Sayı: 3; l998/2; İstanbul; İnancın 'Sanki Var' Bilgisi; Sayf.: 20-25 arası) ve onun bir parçası olarak yaşamaya iter. Buddha'nın Nirvana'yı, Hallac-ı Mansur'un Enelhakk'ı, genelde sufinin ölemeden evvel ölmek'i olumlaması, "gerçek varoluşun nedensizliğindeki saçmalığa karşı hiçliği(nihilizmi; doğaüstü nihilizmi; objektif nihilizmi) asıl varlık alanı sayarark karşı çıkışı, bu başkaldırının felsefi boyutunu oluşturur..

olan bir nesne, *kendi kendisiyle* vardı; algıdan *önce* var olduğu gibi algıdan *sonra* da vardı ya da var olabilirdi.

Bilme eyleminde,kişinin *bildiğini bilmesi* ana koşuldu; bu bir *bilinç* olayıydı. Bilinmeyenin bilgisiyle yargıda bulunmak, bildiğini *bilmemekti*. Bilginin kaynağı, genellikle *duyulardı*; ancak, duyu verilerinden aklın işleyerek geliştirdiği *ayrı nitelikler* taşıyan bilgiler de vardı. Bu bağlamda Bağdadi bilgiyi *niteliği* bakımından ikiye ayırır:

a) Yalın ve eksik bilgi; doğrudan doğruya duyularla sağlanan; aklın süzgecinden geçmeyen bilgi.

b) Bileşik ve ekisiksiz bilgi; aklın denetiminden geçmiş, süzülmüş, düzenlenmiş bilgi.

Ölüm konusunda İslam düşüncesine *karşıt* bir görüş savundu Bağdadi: O'na göre, ölümden sonra *dirilme* yoktu; *dirilik* kazanma söz konusu değildi.

Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan *"İhvanu's-Safa"* adlı felsefe çığırının beş kurucusundan biri olan Arap düşünür Avfi(10. yy); düşüncelerini, bir yaşama felsefesi bütünlüğü içinde dile getirdi. İçinde yer aldığı topluluğun ağırlık verdiği başlıca konu *eğitim* oldu.

İhvanu's-Safa topluluğunun görüşüne göre *evren*, Tanrı'dan *fışkırma* yoluyla oluştu. Fışkırma yukarıdan aşağıya aşamalı bir *iniş* niteliği gösterdi. Dokuz aşamada gerçekleşti:

l) Tanrı birliği aşaması; bütün varlık türleri Tanrı özündedir; tek varlık Tanrı'dır.

2) el-akl aşaması; tanrısal varlık olan akıl oluşur; bu oluşma da bir fışkırmadır.

3) el-nefs aşaması; diri varlıkların özünü oluşturan, nitelik bakımından akılla yakınlığı bulunan nefs oluşur.

4) İlk madde aşaması; yer kaplayan varlıkların oluşturucu gereci.

5) Evren aşaması; bütün varlık türlerini kuşatan bütün.

6) Nesneler aşaması; yer kaplayan tek tek varlıklar.

7) Gökkatları aşaması; ayrı ayrı özellikler taşıyan varlık alanları.

8) İlkeler aşaması; varlık türlerini oluşturan kurucu özler.

9) Madenler, bitkiler, hayvanlar aşaması; evrende bulunan bütün varlık türlerinin toplandığı üç büyük bölüm.

Yine Avfi'ye göre, ölüm bir *dağılmaydı*, ruhun gövdeden ayrılmasıyla gerçekleşiyordu. Gövdeden ruh, *Tanrı*'ya dönüyordu; bu bağlamda Tanrı'ya dönüş, *"Büyük Diriliş"*ti.

Bilgi üç aşamalıydı:

1) Birinci aşama; duyular, aşağı varlık katlarının bilgisini verir; nesnelerin bilgisi; duyu verileriyle sağlanır.

2) İkinci aşama; kanıtlama yoluyla daha üstün varlıkların bilgisi kazanılır.

3) Üçüncü aşama; akıl ve sezgi ile insan kendi özünün bilgisini sağlar; kendi kendini bilir; kendini bilmek, bilginin en yüksek aşamasına ulaşmaktır.

Akıl insanı başarıya ulaştıran en güvenilir yetiydi; Tanrı'dan ilk *fışkıran* akıl olduğu için Tanrı'ya en yakın olan da oydu. Bu nedenle insan bir *"akıl varlığı"*ydı.

İhvanu's-Safa topluluğunun akılcı görüşü, *imanı* akıldan üstün sayan Ortodoks İslam tarafından *tepkiyle* karşılandı.(*)

İranlı tasavvuf ve ozan Attar(1119-1193); *varlıkbirliği* görüşünü savunarak, insanla Tanrı *özdeşliğini* ileri sürdü.

Attar'ın işlediği tasavvuf konularının kaynağı, İslam Ortaçağı'nda çok geniş bir alana yayılan *Yeni-Platonculuk* akımıydı.

Attar'a göre; Tanrı, *önsüz-sonsuz* bir varlıktı; yaratılmamıştı; yalnız kendi kendisiyle vardı; özü kendisinden başka bir varlığı gerektirmiyordu. Tanrı, varlık kavramı altında toplanan *nesnelere* benzemiyordu; O, bütün nitelemelerin ve tanımlamaların üstünde yüce bir *ışıktı*(nur). Bütün varlık türleri Tanrı özünde *"ışık"* biçimindeydi. *Oluş*; Tanrı'dan çıkış ve Tanrı'ya dönüştü.

Var olmak, Tanrı özünden *fışkırmak*, görünüş alanına *çıkmaktı.*

(*) Nejat Bozkurt; Felsefeleştirilmiş Bir Din Olanaklı mı?; Felsefelogos; Sayı: 3; 1998/2; İstanbul; Sayf.: 32, "Düşünce tarihinde Yeni Platoncu eğilimler taşıyan İhvân-ı Safâ(Saflığın Kardeşleri) akımı ilk kez dinle felsefeyi uzlaştırarak felsefi bir din(dinsel felsefe olması gerekiyor-E.K.) ortaya koymaya çalıştı. 10. yy.'da Basra'da İsmailiye mezhebine bağlı bir grup İslam düşünürünün oluşturduğu bu dinsel felsefe topluluğunun amacı, insanlığın düşünce mirasını derleyip İslam kültürü içerisinde yeniden yorumlayarak İslam felsefesine açılımlar sağlamaktı..."

Tanrı bir *"ışık"* olarak değişik aşamalarda en yüceden en aşağı kata doğru, basamak basamak *görünüş alanına* çıktı. Bu görünüşün aşamaları *varlık katlarını*; yine bu görünüşün değişik nitelikleri *varlık türlerini* oluşturdu. Oluş, varoluş; *yoktan* yaradılış anlamına gelmiyordu; Tanrı özünden, görünmeyenden görünüş alanına *çıkış*, görünen duruma *geliş* anlamına geliyordu. Bu nedenle *"varolmak"*, *"görünmek"*ti, Tanrı özünden *"fışkırmak"*tı.

İnsan tanrısal bir varlıktı; Tanrı ile *özdeşti.* Tanrı insanda dile gelir, özel bir *biçim* kazanır, *somutlaşır*, görünüş *alanına* çıkardı. Varlık türleri içinde aklı, istenci, yetenekleri, özü, ruhu bakımından Tanrı'ya en yakın olan *insandı.* İnsan, *konuşan bir Tanrı* niteliği taşırdı. İnsan, taşıdığı tanrısal nitelikler nedeniyle *varlıkbirliği*'nin(vahdet-i vücut) odağı durumundaydı. İnsanda tanrısal ruh, *"tikel ruh"* olarak vardı; tikel istenç de tanrısal istencin bir bölümüydü.

Attar'a göre ruh *ölümsüzdü*; Tanrı'dan gelmişti ve yine Tanrı'ya, geldiği kaynağa *dönecekti.* Bu nedenle ruhun varlığı, gövdeye giriş olayına göre *önceydi.* Varoluş aşaması bakımından, tanrısal özden çıkış sırasına göre ruh *önce*, madde *sonraydı.* Varlık türlerinin en *üstünü* ruh, en *aşağıda* bulunanı ise maddeydi.

Ölüm, ruhun geldiği kaynağa, yani Tanrı'ya dönmesiydi; gövdeden ayrılan ruh, kaynağına dönerken *mutluluk* içindeydi, ölümsüzlüğe kavuşmanın *sevincini* duymaktaydı. Ruhun gövdede durması, Tanrı'ya duyduğu özlem nedeniyle *ayrılıktı*; ölüm bu ayrılığı *ortadan* kaldırıyordu.

Bilgi, *Tanrı*'yı bilmekti; bilmenin yolu, kişinin kendi *özünden* geçerdi; en kesin, en açık bilgi kişinin *kendini bilmesiydi.* Kendini bilen Tanrı'yı, öteki varlık türlerini de bilirdi. Kişi kendini Tanrı'ya adayınca, içine kapanınca Tanrı lütfundan kaynaklanan *sezgi* başlardı; bu sezgi kesin bilgiyi sağlayan, kişiyi Tanrı'yla karşı karşıya getiren *güçlü bir duyuştu, içe doğuştu.* Sezgi ile bilgi, bilme birbirini *gerektirirdi*; biri olmadan öteki de olamazdı. Sezginin özü ise *sevgiydi.*

Sevgi, Tanrı varlığıyla buluşma *özleminden* kaynaklanırdı. Tanrı'dan başka varlık olmadığından, sevgi de tanrısal olana *eğilim* duyma, *yönelme* anlamına gelirdi. Sevginin ilk çıkış yeri, kişinin kendi özüne duyduğu *yakınlıktı.* Bu nedenle kendini seven Tanrı'yı *sever*; Tanrı'yı seven kendini *severdi.*

Tanrı görünmeyen tanrısal evrendeyken, özü gereği kendine *eğilim* duydu; görünmek istedi ve *"fışkırma"* olayı gerçekleşti.

Yeni-Platonculuk ve Eski İran-Hint inançlarından esinlenen *İşrakilik* adlı *aydınlanma* felsefesinin kurucusu, İranlı filozof Şahabeddin Sühreverdi(1153-1191); varlık, bilgi ve yaratma olaylarını incelerken *sezgi* yönteminden yararlandı. Bu yöntem O'na göre tanrısal *gizlere* ulaşmanın yoluydu; gönüle , evrensel ve ruhsal bilgiler, *sezgiyle* sağlanabilirdi. Sezgiyi oluşturan öğe *ışın*'dı; ışın, insan gövdesinde *nesnel* olarak yansıyordu; bu yansıma insanda, bir *bilinç* aydınlığı yaratıyordu.

Sühreverdi felsefesinde, soyut düşünme yetisi yerine, *yaşanmış coşkunluğu* temel aldı. O'na göre, nesnelerin özü *ışımayla* oluştuğu için *anlıkla* bilinemezdi. Varlık evreni, aşağıdan yukarıya doğru, yani *maddeden ışığa* doğru giden bir düzendi. Tüm *ışınlar*, ışınlar ışını olan *Tanrı*'da birleşiyordu. Bu nedenle *akla* güvenilmezdi; akıl, kuşkuyu yokeden *gizemli sezgiyle* bütünlenmeliydi. İnsan sezgi yoluyla *"keşif"*te bulunurdu; adım adım karanlıklardan *ışığa* yükselir; doğasal ve ruhsal olayları *dolaysız* kavrama yeteneği kazanırdı. Gözlem ve içekapanışa dayalı *sezgiyle* insan, *hayvansı* varlığını aşar; düş gücünün *üstüne* yükselir ve görünmeyen varlık alanından *bilgi* alabilecek duruma gelirdi.

Tüm varoluş'un mutlak ilkesi, temel niteliği; sürekli aydınlanma olan *ışınların ışınıydı.* Bu ışının, kendi dışında bir *nedeni* yoktu. Yaradılış, onun özünden dışarıya *taşma, fışkırma* yoluyla yukarıdan aşağıya tüm varlık basamaklarına inmeydi; yani, *aydınlıktan karanlığa* doğru bir sıralama vardı.

Işının da iki türü bulunuyordu:

a) Soyut ışın; biçimi yoktur; kendi dışında bir nesnenin niteliği olamaz; kendini, kendi aracılığıyla bilir;

b) İlineksel(arızi) ışın; kendi dışında bir nesnenin niteliği olabilen ışın.

İnsanı eyleme geçiren üç güç vardı:

1) Akıl; anlayış gücünün ve bilginin kaynağıdır;

2) Yabanıl ruh; tutku, üstünlük, korkusuzluk, öfke vb. durumları yaratır;

3) Hayvansı ruh; üreme eylemini, doğal güdüleri yaratır.

Endülüslü Arap mutasavvıf Muhyiddin Arabi(1162-1240); bütün varlık türlerinin, Tanrı'nın *görünüşü* olduğu düşüncesini savunarak, *varlıkbirliği* görüşünü geliştirdi.

O'na göre,bütün varlık türlerinin değişmez kaynağı, başlıca ilkesi *Tanrı*'ydı. O, önsüz-sonsuzdu, *"bir"*di; yaratılmamıştı, *salt akıldı, salt ruhtu,salt ışıktı, salt istençti.* Tanrı dışında bir varlık, bir oluş yoktu. Varlık kavramı altında toplanan ne varsa *tanrısal görünüştü.* Oluş, tanrısal özün yansıması, duyulur alanda görünmesiydi. Bu nedenle oluş, bir *yoktan varoluş* değil,gizliden *açığa çıkış*, görünmezden *görünür duruma gelişti, bir fışkırmaydı.*

Evren *bağımsız* bir varlık olmadığı gibi *yaratılmış* da değildi; tanrısal *özün* bir bütünlük içinde görünüşüydü. Tanrısal *tözle* tanrısal *öz* ayrı ayrı şeyler değil, *özdeş* şeylerdi. Bu nedenle her *öz* bir *töz*, her *töz* bir *özdü*.Evren bütününde değişme, başkalaşma ve zaman *yoktu*; bunlar birer *görünüş* olmaktan öteye geçmezdi. Evren tanrısal özden çıkmadan önce, her nesne bir *gizlilik* içindeydi, *kesin gizlilik* ortamındaydı.

İnsan gizli evrenle görünen evreni *birleştiren* varlıktı; ancak tanrısal özden *ayrı* değildi.Tanrısal öz, bu yetkin insanda*(insan-ı kâmil)* dile gelir, *"söz"* niteliği kazanırdı. Bu nedenle insan *"Konuşan Tanrı"*; Tanrı ise somut bir varlık niteliğine bürünen, *"Konuşan İnsan"*dı. Bu ayrılık da *görünüşteydi*; gerçekte insanla Tanrı *birdi.* Yetkin insana *dirilik* kazandıran, onu *düşündüren, hareket* ettiren *ruh* ise Tanrı'nın *"kelamı"* durumundaydı.

Arabi'ye göre, yetkin insan olabilmenin belli koşulları vardı:

1) Akla dayanan, ondan kaynaklanan kesinlik;
2) Tanrısal coşkunlukla kendinden geçiş;
3) Derin sevinç;
4) Sezgi;
5) Yüce evreni bütünlüğüyle kavrama.

Yine O'na göre varlığın üç basamağı bulunuyordu:

a) Birinci basamak; tanrısal varlık basamağı; bilinemez, kavranamaz, yalnızca düşünülür.Görünmeyen mutlak bir ortamdır; bu ortamda bütün nitelikler, nicelikler, eylemler, türlülükler tanrısal "bir"e dönüşür.

b) İkinci basamak; varlığın belirlediği ilk alan; bütün ortaya

çıkış ve görünüş olaylarınınn başlangıç ortamı; bu alan Tanrı'ya göre görünen, ondan sonraki varlıklara göre ise gizlidir.

c) Üçüncü basamak; ikinci belirleniş alanı; tek oluş ve ilk oluş'un gerçekeleştiği alan; inasanlığın ilk örneği olarak Muhammet'in gerçekleştiği ortam.

Ortaya çıkış, *oluşun* belli aşamalara göre gerçekleşmesiydi:

I) Birinci aşamadaki görünüş; ruhlar evrenini oluşturur; Tanrı katından çıkışın en yüce aşamasıdır.

2) İkinci aşamadaki görünüş; bütün varlık türlerinin en yetkin, en olgun örneklerini içeren evren; bütün evrensel ilkeler, tümeller, biçimler bu aşamada görünüşe çıkar;bu örneklere göre varlıklar biçimlenir.

3) Üçüncü aşamadaki görünüş; nesnelerin ortaya çıktığı evren; bütün yer kaplayan varlık türlerini içeren bu evren, görünüş alanına çıkışın en somut biçimidir.

Vahdet-i vücut(varlıkbirliği) kuramını *sevgi ve sezgi* gibi iki ilke üzerine yapılandıran Arabi'ye göre insanın bütün eylemleri tanrısaldı. Tanrı'nın insana en yakın olduğu an; *sevginin*, sevişmeden duyulan *tadın* en yüksek aşamaya vardığı andı.

ANADOLU ALEVİLİĞİ BİR BİLGELİK ÖĞRETİSİDİR

İlkçağ Anadolu-Yunan kültürü, bir bakıma hem Batı, hem de Doğu'nun kaynağı oldu. Yerleşik yaşamla birlikte beliren toplumsal yabancılaşmaya koşut, bu yabancılaşmadan esin alarak yapılanıp biçimlenen "ters ilahi bilinç" nedeniyle medeni insan, İlkçağ'ın bu "basit" gerçeğini bir türlü anlayamadı(*). Anlamaya başladığında Batı'da Rönesans doğdu; Doğu'da ise yasaklı olarak bâtında yaşadı.

Alevilik-Bektaşilik temelde Anadolu halkının *"geleneksel"* düşüncesinin felsefesidir; denebilir ki aydınlanmanın çocuğudur; bu bağlamda bir sözel *"bilgelik ya da eren öğretisi"* dir;(**) bir *"halk sufiliği"* dir.

(*) Friedrich Nietzsche; Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çev.: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1992; Çevirenin Önsözü; Sayf.: 6, "Onun gözünde Yunan kültürü, her türlü kültürün örneğidir. Modern insan, bu kültürün(ve bu bilimin) asil ve vakarlı sadeliğini anlamak, ona hayran olmak yetisini yitirmiştir. Onun için de kültürlü sayılamaz. Bununla beraber, bu anlayışlı hayranlığı aşılamak için vakit henüz tamamen geçmiş değildir."

(**) Geleneksel düşüncenin felsefesi/öğretisi bağlamında Afrika örneğinin incelendiği/tartışıldığı çalışmaya bkz.: Kimmerle Heinz; *Afrika'da Felsefese/Afrika Felsefesi*(Çev.: Mustafa Tüzel); Kabalcı Yayınevi; İstanbul-1995; Sayf.: 89-90,

A) FELSEFİ BİLGELİK ÖĞRETİSİ OLARAK ALEVİLİK

> Eskiden en büyük günah Gökyüzü'ne(Tanrı'ya) karşı işleniyordu; şimdi ise günahların en büyüğü Yeryüzü'ne(insana ve doğaya) karşı işleniyor

Bu öğreti, adı öne çıkan ya da çıkarılan kimi bilgelerin, erenlerin felsefesi olarak algılanmasına karşın gerçekte adı anılmayan sayısız erenlerin, bilgenin katkılarını da kapsar. Bu yönüyle *"felsefi bir bilgelik"*tir. Ve son tektanrıcı din İslamiyeti *"felsefe"* durumuna dönüştüren asıl kaynaktır.

Örneğin, Dört Kapı Kırk Makam öğretisi, Hacı Bektaş Veli adına bağlanan *"felsefi bir bilgelik"* ürünüdür. Bu bağlamda Alevilik-Bektaşilik Anadolu halkının evrensel düşünüşünün bir simgesi olarak ulusal sınırları aşar: Düşünen halk bir *"aynayla"* yansıtır düşüncesini; işte bu *"ayna"* Alevilik-Bektaşiliktir.

İslamiyeti *"felsefe"* durumuna dönüştüren asıl kaynak durumundaki Dört Kapı Kırk Makam ile yakalanan *aydınlanma*; insanlığın akılla açtığı temel kanaldır. Felsefi ve teorik düzeyde ya da davranışlar boyutunda *gerçeklerin* evrenidir; nesnel süreçte yaşama geçirilen düşüncenin evrim dünyasıdır.

Bugün şeriatçı inanç *dayatması* karşısında, aydınlanma *savunmaya* çekilmiş durumda. Yöneltilen *baskı* ve beliren *yılgınlık*; en büyük *engelimiz* gibi. Toprağımızın şurasında burasında, kolektif cesaretimizi sergileyemediğimiz şu ya da bu yerde/ortamda, baskının zincirlerini kırarak *öne fırlayan* aydınlanmacılarımız *kuşatma* altına alınıyor.

Baskı ve yılgınlığa boyun eğip, aydınlanma zemininde düşüncenin *evrimi* ile sağlanan; insanlığın gelişmiş, derinleşmiş biçimi olarak algılanan ve bir *"kazanılmış hak"* durumunda bulunan *insanlık kazanımlarını* yadsıyacak mıyız?

Bunu yaparsak kendimizi *yadsımış* oluruz; aklın *karşı* kanalına gireriz; insanlaşmanın uzağına düşeriz.

Düşünce eylemi, insan organizmasının *doğal* bir etkinliğidir; *akıl*, bu etkinliğin bir ürünüdür. Doğal akışı içinde kalmak koşuluyla bu et-

kinlik hiçbir zaman *durmaz*; çünkü düşünme eyleminin itici gücü sürekli *"sorgulama"* dır. Evrim, bu nedenle onun özü gereğidir.

Düşünme eylemi ancak ortodoks bir inanç *dayatması* karşısında kendi kendini durdurabilir.Ateş çemberine alınan bir akrebin kendi zehiriyle kendini öldürmesi gibi. Çünkü Ortodoks inanç, her türden *"sorgulama"*nın son bulduğu noktada başlar; insanı insan yapan düşünme yetisini örseler, kısırlaştırır ya da ortadan kaldırır. Bu bağlamda Ortodoks inançta *evrim* yoktur; zaman içinde bir ilerleme göstermesi düşünülemez.

Aydınlanmacılar, akıl taşıyıcıları olarak insanlığın/insanımızdan bizden/bizlerden beklediği işleve/işlevselliğe bürüneceksek eğer; ortodoks inancın kesinliğine ve ödünsüzlüğüne *karşı durmak*, düşüncenin engellenemez evrimini koşulsuz benimsemek durumundayız.(*)

Alevilik-Bektaşilik, Anadolu insanının, egemen Sünni kirlenme nedeniyle var olan değil, bu kirlenmenin ortadan kaldırılmasıyla belirecek olan toplumsal *"vicdanı"*dır. Toplumsal mücadeleler bağlamında halkın *"isyanını"*, *"memnuniyetsizliğini"* , *"ütopyasını"* ve *siyasal özlemlerini* bugünlere taşıyan *"geleneğin"* dünyasıdır. Aynı zamanda, bu gelenekselliği kucaklayan, o temelden beslenerek günümüze uzanan *"çağdaş"* bir tavrın, toplumsal ölçekte halk çıkarına/yararına dayalı bir *kavganın* taşıyıcılarının evrenidir. Halk katından ya da emek cephesinden yürünerek varılacak olan *"eşitlikçi toplumsal sistem"* in bugünden yarına sürdürümcülerinin *"alanı"*dır. Bu dünyanın içine girmek, bu dünyayı yaşamak, genelde "insan" görüntüsü altında ezilen/sömürülen bireye; özelde *"insanlık"* görüntüsü altında halka/yaratana yönelik bir *"tapınmaya"* katılmak; neye sayarlarsa saysınlar sonuçta *insan olunduğuna* inanmak demektir.

Aleviliğin-Bektaşiliğin *"soyut dünyası"*nda kendi *"somut kimliğinden"* sıyrılan insan, *"toplumsal"* olanın sırrına erer; sır sahibi olduğunda, *"ben"* olmanın ötesinde, *"toplumsal ben"* ile bütünleşir. Toplumsal *"ben"*, nesnel besleme ile ulaşılan halkın bilincinin *"ortak paydası"* olduğu gibi, yaratılanın *"yaratandan"* uzaklaşmasına koşut olarak nesnel sınırların aşılmasıyla varılan *"yarı ilahi dün-*

(*)Esat Korkmaz; Dört Kapı Kırk Makam; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1998; Sayf.: 23-24

*ya"*nın da *"ortak paydası"*dır. Bu *"ortak payda"* halkın Tanrısından başka bir şey değildir.

Devlete ve Ortodoks Sünni dünyaya karşı *"halkın dünyası"*nı savunan, yüzyıllarca sürekli savunma içinde kalan, yazılı metin akışından çok, kuşaktan kuşağa anlatma biçiminde gerçekleşen *"geleneksel kanallarla"* beslenen, bu nedenle bir yandan *Sünni kirlenmeye* uğrayan, diğer yandan *"aklını inancına örseleterek"* yabancılaşan Alevilik-Bektaşilik; bugün, yaşanan anda kimliğini, kendi gelenekselliğinin yaşatkan özünü *kucaklayarak,* onu *çağdaş düşünce ve tavır ortamına* aktararak yapılandırmak istiyor.

Felsefi Bilgelik Öğretisi Olarak Alevilik-Bektaşiliği Besleyen Kaynaklar

Doğulu *"duygusal"* insanın *"gönlüne"* yerleşen ve *"gönül bilgisi"*yle beslenerek 700 yıl boyunca sürekli gelişen; yeni yeni düşünce ürünlerini kendinde *özümseyen* ve Sünni dogmalardan kendini *kurtaran* insanları bağrında toplayan Alevilik-Bektaşilik; Anadolu insanın evren görüşünü, davranış biçimini, çevreye ve insana bakışını, yaşamaktan, sevgiden ve ölümden ne anladıklarını dile getiren bir *"felsefi din"*dir, bu felsefi dinin gereği bir *"yaşama biçimidir"*, felsefi-dinsel-siyasal bir *"halk öğretisi"*dir, *"halk sufiliği"*dir.

Anadolu Aleviliği genelde *üç kaynaktan* gelen değerlerin bir yaratısıdır:

l) Doğu; genelde Asya, özelde Orta Asya; genelde medeniyet öncesi kandaş toplumsal yaşam, özelde İslamlık öncesi Türk yaşamı; eski Türk inanışları, Şaman inanışları;

2) Anadolu İlkçağı; eski Anadolu düşünce/inançları; buna dayanak oluşturan Dionysos törenleri; Orpheus-Pythagoras inançları;

3) Genelde tektanrıcı dinlerin, özelde İslamın bâtıni yorumu; bu yorumu destekleyen heterodoksi değerleri; bu yorumu ve değerleri aklayan/kutsayan olaylar, davranışlar.

Anadolu Aleviliğinin Asyalı kaynağı *Şamanizm*, Orta Asya kandaş *kan* topluluklarının bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemi, *"aşağı barbarlık"* konağındaki *"anahanlık"* düzenine denk düşer. İlk *cinsel*

yasakların yaşama geçmesiyle *kan kutsallığının* simgesi olarak öne çıkan *"totemler"* dinidir bir bakıma. *Ana hukuku* egemen olduğu için, totemlerin ve koruyucu ruhların hemen hepsi *dişidir.*

Şamanizmde ruhlarla, öbür dünyayla *ilişki* kurma ve *şifa* verme yeteneği taşıdığına inanılan, ayin ve törenleri düzenleyen kişiye *"şaman"* ya da *"kam"* denir. Şaman ya da kam, fiziksel ve ruhsal açıdan *olağandışı* bir kişidir. Görevlerini kendinden geçerek *"vecd"* durumunda yerine getirir. Bu halde iken ruhlar dünyasına ulaşır; kimi kez onların *sözcüsü* durumuna geçer. Doğaüstü yeteneklerini ya *soydan* alır ya da ruhların gerçekleştirdiği bir *"seçim"* sonucunda kazanır. Hangi durumda kazanmış olursa olsun şamanlığının toplumda kabul edilebilmesi için, öğretmenlerinden *eğitim* alması ve gelenek olan zorlu *sınavlardan* geçmesi gerekir.(*) Şamanın bütün yakarışları ve dansları *doğaçtandı*; vecd durumundayken davul, davul tokmağı, başlık, cübbe, madeni ses çıkaran takılar ve özel giysiler giyerdi; dans sırasında, görünmeyen ancak *hayvan(**)* şekilli olduğu kabul edilen *ruh* kimliklerine bürünmek zorundaydı.

(*) Mehmet Suat Bergil; Geçmişimizde "Tahta Kılıç" simge-nesne'si ve Mitolojik Bağlamdaki Evrensel Boyutu; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Seksiyon Bildirileri; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1997; Sayf.: 125, "Örneğin, şamanların yaşadıkları psişik yolculuklar; tarihsel akışı izleyen kültürler yerleştikçe, bu deneyimler önce Doğu'da Yoga, Taoizm vb. uygulamalarca, Batı'da ise 'kademeli olarak açığa vurulan gizler dizgesi'(mysterion) kültlerince üstlenilmiştir. Sonra giderek dinler ortaya çıkmış ve mitos unsurlarını etki alanlarına katmışlardır. Zamanla da bu alanların dış çemberinde oluşan simya, gnostisizim, tasavvuf vb. 'örtülü' ya da 'içrek'(ezoterik/bâtını) etkinlikler aracılığıyla, kültürel dokunun çözgüsü özlü bir mitos ipliğiyle örülmüştür. Nihayet bilim ve teknolojinin ağırlığını ortaya koymasıyla birlikte mitosların insanlarla doğrudan ilişkiye girebilen dinamik tözü yeraltına kaymış ve ancak masallar, halk dansları vb. sahalar ile özellikle de insanın rüyalarında ortaya çıkar olmuştur."

(**) Sevgi Babaoğlu; Türk Mitolojisinde Halk Motiflerinin Etkisi; a.g.e; Sayf.:75, " Şamanı bir kuş haline getirecek olan tüyler, kanat-lar,gagalar,onu bir meli hayvan şekline dönüştürecek kemik ve boynuzların yani şamanı toplu olarak hayvan dünyasının hayatına iştirak ettirmek için gerekli her türlü aracın elbisesi üstüne takılması söz konusu olacaktır. Ayrıca vazgeçilmez olan etkin bir maske de takılmaktadır."

Şamanlar kadın ya da erkek olabilirdi. İlk örgütlenme aşamalarının *anaerkil* niteliği, şamanların kimliğine yansıyordu ve bu durum uzunca bir dönem sürdü. Şamanlar ya *kadındı* ya da *anaerkillik* gereği gödevlendirilmiş *"kadın gibi davranan"* bir erkekti.(*)

Şamanizm; kandaş toplulukların içinde yaşadıkları *nesnel evrenin* Gök, Yer, Yeraltı gibi kimi bölümlerinin, topluluk zümrelerinin *toplu luk vicdanlarını* temsil etmek üzere *"bedenleştirilmesi"* ile oluşturulmuş, bir *simgeler, semboller* dinidir. Toplumda, *"insan"* denen kişilerin düşünce ve davranışlarına, kişilerüstü doğa güçlerini yorumlayarak uygulayan *olağanüstü pratik* bir evren yordamıdır.

Şamanizm, *toplumsal gelişime* koşut olarak bir *evrilme* sürecine girdi. Çevre medeniyetlerin *ilişkisi* bu süreci hızalandırdı. Toplum, *"aşağı barbarlık konağı"*ndan *"orta barbarlık konağı"*na sıçradı; bunu Şamanizmin *dönüşüme* uğraması izledi. Şamanizmin temeli olan *ana hukukuna* dayalı *kan* örgütü, erkek *yararına* değiştirilmeye başlandı. Sonuçta, kadın hukuku ile erkek hukuku arasında kurulmuş, *"eşit haklı bir uzlaşma dini"* olan *"il dini"* ortaya çıkmış oldu.

Bekir Şişman; Eski Türk İnançları ve Anadoludaki İzleri; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl: 6; Sayı 15; Ankara-1998; Sayf.: 10, "İslamiyeti kabul eden Türklerde Şamanizmin en önemli izleri ilk dervişlerin istedikleri zaman bir hayvan veya kuş şekline girebilmeleridir".... "En eski ve orijinal şaman elbiseleri kuş veya hayvan şekillerini taklit etme suretiyle yapılan elbiselerdir.Bunu giyen şaman hem kendi atasının hem de istediği zaman o kuşun şekline girebileceğini göstermek istiyordu. Bu şekil değiştirmeye mitoloji araştırmalarında 'metamorphose' denir. Türklerde bunun karşılığında 'donuna girmek' sözü kullanılır..."

(*) Basilov V. N.(Çev.: Handan Er); Orta Asya Şamanizminde Kadınsı Giyinmenin İzleri; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Cilt: 4; Sayı: 13; Ankara-1997; Sayf.: 27, "Karşı cins gibi giyinme veya cinsiyet değişimi, özellikle Kamchadal, Karyaklar ve Chukchiler arasındaki şamanizme mahsustur. Bu Sibirya halklarının inançlarında, bir kişiyi şaman olmaya zorlayan ruh o kişinin cinsiyet değiştirmesini de ister. Genellikle bu bir erkekten istenir; ruhların isteğini yerine getirirken kişi her bakımdan bir kadın gibi görünmeye çalışır ve hatta 'bir erkekle evlenir' ve onunla beraber yaşar. Bu olgunun temelini teşkil eden şey dini inançlarda biyolojik modelden ayrılışın doğaüstü güçlerin müdahale etmesinin bir neticesi olarak gösterilmesi ve diğer taraftan geleneksel kültürün ayrılmaz bir parçası olarak muhafaza edilmesidir."

Çin'de ve Irak'ta *tarım* ekonomisine girilmiş, *yerleşik* yaşama geçilmiş olmasına karşın Orta Asya'da hâlâ *"çobanlık"* ekonomisi egemendi. Derken *"yukarı barbarlığın" "teknik elemanı"* demir Türk toplumuna girdi; demirden kaynaklanan teknik, erkeğin *eline* geçti. Buna koşut olarak, o zamana değin kurulmuş olan ve barışçıl yanı ağır basan *"ilkel komünal toplum düzeni", "savaşçıl"* bir nitelik kazandı. Ama henüz bir *devlet* yoktu; çünkü devlet, *kan* teşkilatının yokolduğu yerde ortaya çıkıyordu. Ne *"il teşkilatı"* ne de *"ilhanlık teşkilatı"* devlet değildi; *kan* teşkilatıydı. Yenilen *"il"* ya yokediliyordu ya da *"il"* içine katılıyordu. Tanrısıyla birlikte yenilen, *kan*'ın içine katılan *"kan" oluyor,* onunla bir *federasyon* oluşturuyordu.

Şamanizmde her yer *"Orta Dünya"* idi; *Yer*'in altı ve üstü *"keşfedilmiş"* değildi; içinde yaşadıkları, parçası oldukları *nesnel* evrende her şeyin *"canı"* vardı; bu ilkel *"canlıcılık"* ortamında *"canlar"* arası iletişimi şamanlar kuruyordu. *İl dini*'yle birlikte *"Orta Dünya", "Aşağı Gök"*e dönüştü; iyiyle kötünün, doğruyla yanlışın kol kola gezdiği bir *yaşam alanı* oldu. Galipler için *"Yukarı Gök"*, mağluplar için *"Orta Dünya"*nın altı *"icat "* edildi.

Toplumsal gelişme *"orta barbarlık"*tan *"yukarı barabarlık"*a evrilince; *anahanlık* yenildi, *babahanlık* kesin egemenlik kurdu.

Artık toplumun vicdanı *erkekti*; bu vicdanın göklere yansımış biçimi olarak algılanan *din* de benzer *değişime* uğramak durumundaydı. Sonuçta, erkek egemenliğine dayanan *"ilhan dini"* ortaya çıkmış oldu.(*)

Şamanizm değerleri, *medeni* bir toprakta medeni insanların beslemesiyle yaratılan değerler değil, *medeniyet öncesi* kandaş toplum değerleriydi. Bu ilkel komünal değerler, kitleler halinde *batıya göç eden* insanlarca Anadolu toprağına taşındı ve Küçük Asya'da *bâtıni felsefgenin* oluşmasında *üretken bir kaynak* durumunda yaşama geçti. Yani Anadolu toprağında;

1) İnsanlığın kurtuluşuna yönelik, özel mülkiyetin, sınıfların ve devletin olmadığı *bâtıni ütopyaya* esin oldu;

(*) Hikmet Kıvılcımlı; Dinin Türk Toplumuna Etkileri; Diyalektik Yayınları; İstanbul; Sayf.: 9-79 arası.

2) Asıl üretim alanında *belirleyici ürtici güçlerle* taraf oldu; medeniyeti güden sisteme *kafa tuttu*; medeni topraktaki *muhalefet insanıyla* buluştu;

3) İnsan üretici gücü bağlamında, Alevilik-Bektaşiliğin yapılanıp biçimlenmesine en büyük *katkıyı* verdi;

4) İnsanseverliğin halkla *taraf* olmasına, kadın-erkek *eşitliğine* kaynaklık etti.

Anadolu Aleviliğinin Asyalı bir diğer kaynağı *Budizmdir*: Hint toprağında, *Brahmanizmin*(*) evrilmesiyle *Budizm* doğmuş oldu. Budizmin ilk biçimi *çocuksu* bir düşünceydi: İnsanlar istediklerini

(*) Kaynağını Veda dininden alan Brahmanizm İ.Ö. 2500-l500 yılları arasında egemen oldu. Brahmanizmde "atman" ruh, "brahman" ise madde anlamındaydı; bir diğer anlatımla "atman" öznel gerçeklik, "brahman" ise nesnel gerçeklikti. Mutlak gerçekliğe gelince o da "atman-brahman"dı, yani ikisi arasınadaki özdeşlikti.

Kutsal söylenceye göre Brahman, evrenin tek yaratıcısıydı; Meru Dağı'ndaki evinde yaşıyordu: İlk olarak Bhcani adındaki dişi tanrıyı yarattı; bu tanrının üç yumurtasından, üç tecelli belirdi; bunlar, Brahma, Vişnu ve Şiva idi.

Brahmanizm'deki Brahma-Vişnu-Şiva üçlemesi, Anadolu Aleviliğinin evren görüşünü oturtuğu Tanrı-evren-insan üçlemesinin, Doğulu kaynağını oluşturdu. Hint tasarımında:

1) Brahma; tez olarak belirdi ve yaradılışı gerçekleştirdi; bu nedenle geçmişi simgeliyordu. İnsan bilincinden bağımsız olan maddeyi kapsayan "brahman" ile insan bilincini meydana getiren psişik yapıyı yani ruhu kapsayan "atman"ın kişileşmiş kimliğiydi bir bakıma.

2) Şiva; antitez olarak belirdi ve yıkarken, yokederken yapmayı gerçekleştirdi; kimi durumlarda "cin" ya da "peygamber" donuna girerek görünüşe taşındı ve "Vişnu"nun korumaya çalıştığı dünyayı bozmak için uğraş verdi . Bir bakıma değişimi simgeliyordu.

3) Vişnu; sentez olarak belirdi ve dünyayı korumayı üstlendi; kimi durumlarda "Krişna" adıyla peygamber donuna bürünüp dünyaya indi, yani bir bakıma Anadolu Aleviliğinin son koruyucu kimliği olan "Mehdi" oldu.

Görüldüğü gibi Hint tasarımındaki bu kutsal üçleme "Doğa-Brahman"ın belirimleridir ya da kişileşmiş doğanın Brahman kimliğindeki üç ayrı görünümüdür. Evren böylesi bir diyalektik süreçte oluşmuştur. Doğasal diyalektiği yansıtan bu üçlemede "üçlükte teklik" ya da "teklikte çokluk" vardır: Her şey doğar(Yaratıcı-Brahma), sürer(Koruyucu-Vişnu) ve göçüp gider(Yıkıcı-Şiva).

elde edemediklerinden mutsuzdular; istemekten vazgeçerlerse mutlu olurlar; acı çekmemek için hiçbir şey *istememek* gerekir.

Bu kolay mutluluk felsefesi; sonradan *maddeci* ve *tanrısız* bir inanç durumuna dönüştü: Yaratılmamış ve yokolmayacak bir *ilk madde* vardı; bu ilk madde, *mekanik* bir yasayla evreni ve evrensel olan her şeyi oluşturmaktaydı; her şey doğuyor, yaşıyor ve ölüyordu; evren, *evrimseldi* ve sonsuza dek gelişecekti.

Buda(Buddha)'ya yüklenen kutsal söylenceye göre O, otuzüç *Veda*(**) tanrısının gözlerinde yaşıyordu. Derken bir *esin* geldi; yeryüzüne inmek gerektiğini anladı ve *insan donunda* doğmaya karar verdi: *Işık* saçarak gökyüzünden yeryüzüne inen beyaz bir *fil* görünümene büründü ve *"anne aday"*ın sağ böğründen karnına girdi. Anne, hiçbir *"kirlenmeye"* uğramadan göklerden inen *nurla*(ışıkla) Buda'ya gebe kaldı.

Süresi dolup sancılar artınca anne kırlara çıktı; bir ağaç dalına tutunarak çilesiz biçimde Buda'yı doğurdu; çünkü, annesi Maya'ya tanrılar ebelik yapmıştı. Doğar doğmaz, yürümeye başlayan Buda, dört yöne yedişer adım attı. Dünyaya gözlerini açtığı anda evleneceği eşi, bineceği atı ve arabacısı da doğdu. Buda doğduktan yedi gün sonra annesi öldü.

Buda'nın kurduğu din, Hint inançlarının bir *karışımı* olarak ortaya çıktı. Budizme göre insan, bir *"arınma"* varlığıydı: Mutluluk, yüce-

(**) Araştırmacıların düştükleri kayıtlara göre İ.Ö. yaklaşık dört bin yıllarında Hndistan'da Veda dini egemendi. Brahmanizme kaynaklık eden Veda dininin kuralları/ ilkeleri, dört kitap halinde düzenlenmişti; daha doğrusu bu dört kitabın her biri bir bölür.. durumundaydı ve tümü Veda kutsal kitabını oluşturuyordu.

Veda inancı; "Deva" adı verilen, tek ve büyük bir tanrı tanıyordu. Göklerin ve tanrısal âlemin simgesi durumundaydı bu tanrı. Süreç içinde "Deva" adı verilen büyük tanrıya, otuzüç yardımcı tanrı eklendi. Hindistan'ın en eski çokatanrılı dini olan Veda inancında; hava, su, ateş, güneş vb. doğa güçleri tanrı kabul ediliyordu. Bu tanrıların hoşnutluğunu kazanmak, yardımını sağlamak için düzenlenen törenleri Brahmanlar yönetiyordu; tapınma için belli bir yapı yoktu; törenler aile içinde ya da kırlarda yapılıyordu kurban etleri şarap eşliğinde tüketiliyor; dinsel şarkılar söyleniyor, dinsel danslar yapılıyordu. Bu törenler Brahmanizm-Budizm uzantısında Batı Anadolu'ya doğru yayılarak Anadolu Aleviliğinin dinsel ritüelini doğrudan ya da dolaylı olarak etkiledi.

lik, ölümsüzlük, doğruluk, bilgelik vb. bu *"arınma"*ya bağlıydı. Arınma kişinin kendini *aşması*, duyulur varlıkların *üstüne* çıkması, gövdenin tutkularından, yaşamın acı ve sıkıntı verici etkilerinden kurtulabilmesi için, bir *irade* olarak kalması demekti. Belli aşamalardan geçerek *arınan* insan *Nirvana*'ya ulaşır, *"yoklukta varlık"*ı yakalar. Nirvana öğretisine göre ise canlıların *ruhu*, dünyaya gelip giderek *kusursuzluğu* yakalar. Kusursuzuluğa ulaşan ruh, *acıdan* arınmış olur. Acı çeken ruhsa *bedenden bedene* geçerek acıyı sürdürür. Bu acının *son* bulması ancak *aydınlanma* ve *eğitimle* gerçekleşir. Aydınlanan ruh, *Nirvana*'ya geçebilir; artık *ruh göçü* son bulur, ruh acı çekmekten kurtularak *rahata* kavuşur. Bu tasarım tarihsel süreci içerisinde hemen hemen bütün *tasavvuf* akımlarını etkilemiştir.

Anadolu Aleviliğini besleyen Asya kaynaklı değerler genellikle çoktanrılı dönemden tektanrılı döneme geçiş sürecinde İran ve Doğu Anadolu toprakları üzerinde egemenlik kuran Zerdüş dininin potasında *olgunlaştırılmıştır*. Olgunlaştırılan bu değerler özellikle Zerdüşt dinini sonralayan Manicilik ve Mazdekçilik aracılığıyla Anadolu Aleviliğini yaratan değerler arasına *katılmıştır*.

Buda ve Pythagoras ile hemen hemen aynı dönemde yaşadığı kabul edilen Zerdüşt(İ.Ö. 628-551), çoktanrılı eski İran dinini *yıkmaya* çalışmadı; ama, Ahura Mazda'yı, ölümsüzlük ve sonsuz mutluluğun geçerli olduğu, *hak* ve *doğruluk* ülkesinin odağını yerleştirdi. O'na göre *"iyilik"* ve *"kötülük"* aynı kaynaktan çıkamazdı; bu nedenle iyiliği *Ahura Mazda*'ya, kötülüğü *Ehrimen*'e bağladı.Bunlar arasında *sürekli bir mücadeleyi* tasarımladı; sonunda kavgayı *iyilik* kazanacaktı.

İnsanların görevi iyilik ve kötülük için Tanrı'ya *yakarmak* değil, *olumlu* yana katılmaktı. İyiliği *ruhta*, kötülüğü *maddede* arayanlar da *yanılmaktaydı*; iyilik-kötülük hem *ruhları* hem de *maddeleri* kapsıyordu. *Mücadele* iyilikle kötülük,; ışıkla karanlık; gökyüzüyle yeryüzü arasındaydı.

Ahura Mazda, tapınılacak tek tanrıydı; göklerin ve yerin, başka bir anlatımla nesnel *olan* ya da *olmayan* dünyaların yaratıcısıydı.

Gatha'lara göre Ahura Mazda, *Spenta Mainyu*'nun yanı sıra Ameşa Spentalar'dan *Aşa Vhishta*,*Vohu Manah* ve *Spenta Armaiti*'nin babasıydı. Diğer üç Ameşa Spenta, *Kshathra Vairya*, *Haurvatat* ile *Ameretat* ise Ahura Mazda'dan kaynaklanan *niteliklerin*, *"ki-*

şileşmesi"nden başka bir şey değildi. Bu nedenle Zerdüştlük'te, tanrılar ve insanlar için aynı *etik kurallar* geçerliydi. Tanrısal düzenin işleyişini yansıtan *Ameşa Spentalar*, taşıyıcısı oldukları *nitelikleri "bedenleştirerek"*, Ahura Mazda'nın dünayasıyla O'na inananların dünyasını birbirine *yaklaştırıyordu.*

Bilge Tanrı'nın karşısında kötülüğü simgeleyen *Ehrimen* vardı ve bu tasarım, Zerdüştlüğün *"ikici"* yanını oluşturur. Bilge Tanrı'nın, Ameşa Spentalar aracılığıyla *kötü ruhu* alteceği inancı, *"ikiciliğin"* sona ereceğini belirtir. Başlangıçta dünya biri *"iyinin"*, diğeri *"kötünün"* egemenliği altında bulunan iki *"alana"* bölünmüştü: Her insan bunlar arasında bir *seçim* yapmak zorundaydı; kendi *özgür* iradesiyle *Bilge Tanrı*'yı ve O'nun egemenliğindeki alanı ya da Yalan Ülkesi'nde hüküm süren *Ehrimen*'i seçecekti. Doğru insanın ödülü,sonsuz dürüstlük ve ölümsüzlüktü. Yalan'ın yanında yer alan insanı ise yalnızca Bilge Tanrı yargılamayacak, aynı zamanda kendi *vicdanınca* da mahkum edilecekti. Öte dünya öğretisi kapsamında Ahura Mazda'nın yargısından sonra *iyi ruhlar*, sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine; *kötü ruhlar* ise korku ve karanlık ülkesine gönderilecekti. Diğer yandan *"yaradılışta son bir evre"* bulunduğunu belirten Zerdüşt'e göre bu noktaya taşınıldığında *Ehrimen* yokedilecek, dünya kusursuz biçimde yeniden kurulacak ve bu dünyaya yerleşen *iyiler*, sonsuz bir mutluluk içinde yaşayacaktı. Bu tasarım Anadolu Aleviliğindeki *Mehdi* anlayışını besleyen bir kaynak oldu.

İranlı *Mani*(216-276) tarafından Zerdüştlüğün bir *reformu* olarak yaşama geçirilen; *İsa, Buda* ve *Zerdüşt* düşüncesinin bir potada *eritilmesiyle* oluşan; kendinden önceki bütün inançların ve dinlerin *akla* uygun yanlarını alarak yaratılan dine *Maniheizm*(Manicilik) dendi. Manicilik özünde, kaynağını *iyilik* ve *güzellikten* alan bir *ahlak* öğretisiydi.Bu öğretiye göre insanlar, *toplumsal* düzlemde;

1) Kardeşçe ve barış içinde yaşamalı;
2) Dünya varlıklarından ortaklaşa yararlanmalı;
3) Aşırı kazanç peşinde olmamalı ve
4) Kendi emeğiyle geçinmeliydi.

Bireysel düzlemde ise;

1) Ağızdan kötü ve pis söz çıkmamalı;
2) El, iyiliğe zarar verecek eylemlereden kaçınmalı ve

3) Gönül, bedensel isteklerden uzak durmalıydı.

Mani'ye göre evrendeki varlıkların yapısı; iyilik-kötülük(ışık-karanlık) *karşıtlığı* üzerine kuruluyordu. Bu *kartlıktaki birliği* sezmekle Mani, *diyalektik bilimselliğe* yaklaşıyordu. Özellikle, evrenin ve evrendeki bütün varlıkların, bu karşıtlığın *sürekili kavga alanı* olduğunu belirtirken İlkçağ'ın doğacı bilgesi *Herakleitos*'u yeniden üretiyordu.

Mani'nin düşünceleri *"Erjeng"* adı verilen resimlerle bezeli yazmasındaki özdeyişlerle dile getirildi: O'nun üzerinde durduğu başlıca konu, iyilik ve kötülük arasındaki *karşıtlıktı*. İnsan iyiyle kötünün bir savaş alanıydı; bu nedenle iyiyle kötü birer *varlık ilkesiydi*; ötesinde ayrı ayrı özellikler taşıyordu. İyilik simgesi olan aydınlık, *ruh, ışık* ve *güzelliğin*; kötülük simgesi olan karanlık ise *gövde, madde* ve *şeytanın*, duyulur evrendeki *yansımalarıydı*.

Bu bağlamda insan *gövde* ile *ruhtan*, bir başka anlatımla *aydınlık* ile *karanlıktan* kurulu bir bütündü. Gövde *kötülüğün*, ruh *iyiliğin* simgesiydi. İnsanın mutluluğu yakalayabilmesi için, bu iki karşıt güç arasında bir *denge* sağlaması gerekiyordu. Bu *"denge"* ancak derin düşünce ortamında, *gönül bilgisi* ve *duyuşla* edinilebilirdi. Gönül bilgisi;

1) Kendini bilmek;

2) Kendi yapısında çatışma durumunda bulunan iki karşıt gücün niteliklerini kavramak ve

3) Yetkinleşmek, olgunlaşmak için gerekli düşünce üretimini edinmekle elde edilebilirdi.

Manicilik, genelde Anadolu bâtıniliğini, özelde Anadolu Aleviliğini *derinden* etkiledi. Alevi *gelenek-göreneklerinin*; bunlar üzerine yapılanan Alevi *ahlak ilkelerinin* başat kaynağı oldu. Bu kaynaktan beslenerek Aleviler; Maniciliğin *"ağız-el-gönül"* üçlemesini, *"el-dil-bel"* temizliğini belirten üçlemeye evrilterek; yine Manicilikte öne çıkarılan *sevgiyi,* hem inanç alanında Tanrı'ya ulaşmanın, hem de düşünce alanında kardeşliğin, uzlaşmanın, barışın, eşitliğin kaynağı durumudaki *"aşk"*a dönüştürerek, toplumsal ölçekte *etik bir felsefeyi* Anadolu toprağında yaşama geçirdiler

Zerdüştlük ve Manicilik *reformcusu* olarak ortaya çıkan ve bütün *malların ortaklaşa bölüşülmesini* savlayan İranlı Mazdek(? - 535);

İranlıların dinsel inançlarını *"kaba kamulcu"* bir inanca dönüştürdü. O'na göre yeryüzü, bütün insanların *ortaklaşa* yararlanmasına açık bir yaşama alanıydı. Bu yaşama alanında çalışan *geçinir*, çalışmayan *silinip* iderdi. Toplum, bireylerin oluşturduğu *ortaklaşa* bir kuruluştu; bu nedenle bütün toplum malları *ortaktı*; mal sahipliği doğaya *aykırıydı*. Toplumda kimsenin kimseyi baskı altına almaya, öz-gürlüğünü ortadan kaldırmaya ya da kısıtlamaya *hakkı* ve *yetkisi* yoktu.

Aile kurumu da doğaya *aykırıydı*; kadın erkeğin *tutsağı* değildi, *özgür* bir insandı; bu nedenle kadının da kendi iradesiyle *"ortak"* olmasında, dilediği gibi davranmasında doğallık *dışı* bir şey yoktu.(*)

Mazdek'e göre biri *"yüce"*, diğeri *"aşağı"* olmak üzere iki evren vardı. Bu iki evreni yöneten güçler dört, yedi ve oniki gibi üç gruba ayrılıyordu. Bir insanda bu üç grup güç *toplanırsa* o insan *"birlik"*e ulaşıyordu; *yetkin* ve *olgun* duruma yükseliyordu; yüce evrenin *yurttaşı* haline geliyordu. Böyle bir insan artık *toplum hizmetlisi* oluyor; halkı kötülüklerden, yöneticilerin baskısından, sömürüden, soygundan *kurtarıyordu*; eşitsizliği ortadan kaldırmak onun temel çabası olarak öne çıkıyordu.

Mazdekçilik tasarımları Anadolu Aleviliğinin *eğitim öğretisinin* yapılanıp biçimlenmesinde *esin* kaynağı oldu; bu bağlamda, *seyr-ü süluk* yolculuğunun, *Enel Hak* anlayışının, *ermişin, kâmil insanın*, kâmil insanın yüceltilmesi kanalında *kutbun*, kâmil toplumun kurulmasına *"harç"* olmak üzere *dünyalaşmasına* aracılık etti. Mazdek'in yaslandığı yoksul köylülüğün *düşleri*, Anadolu Aleviliğinde, sosyalizmi de öteleyen *siyasal bir ütopyaya* dönüştü; bu ütopya, insanlığın kurtuluşunu gerçekleştierecek bir *kâmil toplum projesi* olarak somutlandı.

Görüldüğü Anadolu Aleviliğini yaratan *"Asyalı" değerler*, birçok

(*) Özel mülkiyetin, sınıfların ve devletin olmadığı; erkeğin kadına, kadının erkeğe egemenlik kuramadığı geçmiş tarihsel süreçten gelen "ilkel komünal değerler"in, kadını koruma güdüsüyle canlandırılması sonucu gelişip biçimlenen bu anlayış; ataerkil bir toplumda, erkek değerlerinin baskın çıkmasıyla Mazdek'te bir "sapma"ya, bir "yanılsama"ya yol açtı. Bu "sapma" ya da "yanılsama" ortamında kadınla mal arasındaki ayrım "silindi"; tüketilen emek ürünlerinin arasına kadın vücudunun kullanımı da bir ürün olarak eklendi.

kanaldan süzülerek gelmiştir. Bu nedenle Alevilik doğrudan *Şamanizmin* bir *yaratısıdır* yargısında bulunamayız.

"Bektaşi menakıbnamelerini çok iyi incelediğimi hiçbir zaman iddia edemem. İnceleyebildiğim ve anlayabildiğim kadarıyla bu metinlerde, Hacı Bektaş Veli, Kızıl Deli vb. kahramanları On İki İmam soyuna bağlama dışında hemen hemen hiçbir Şii motife rastlanmaz. Bu aslında bizde gözden kaçan önemli bir olayı belgelemek bakımından büyük bir önem arzeder ki o da xv. yy sonlarına kadar bu motiflerin Anadolu Türk heterodoksisinde pek etkili ve birinci dereceden öneme sahip olmadığı gerçeğidir. Bu motifler Şah İsmail tarafından Aleviliğe sokulmuş ve geliştirilmiştir. Ama bu menakıbnamelerde, özellikle de Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnamesi'nde Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen bazı önemli menkabelerin, Kitab-ı Mukaddes'teki İlya(İlyas) ve İleşa(Elyesa) peygamberlerin hikayelerinin birer uyarlanması olduğuna vaktiyle dikkat çekmiş ve bu konudaki karşılaştırmalı metinleri, 'Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri' isimli çalışmamda yayımlamıştım.Bu metinlerin, İslamiyeti Hristiyan halk arasında yayabilmek için propaganda maksadıyla Bektaşi dervişleri tarafından söz konusu eşerlere konulduğunu, böylece Hristiyanlara alışık oldukları menkabelerin benzerleri aracılığıyla, onların iç dünyalarını pek sarsmadan daha kolayca İslamiyeti sunabilmek amacının güdüldüğünü sanıyorum.....Halbuki başlangıçta merhum Köprülü'nün etkisiyle daha çok Şamanizm faktörü üzerinde durulmuştu. Kaynaklara nüfuz etme imkanı bulamayanlar, yahut yeni araştırmalardan haberi olmayanlar veya onları kullanamayanlar, hâlâ Şamanizmi öne çıkarmaya devam ediyorlar. Fakat bugün bilim dünyasında artık böyle değildir. Şüphesiz Şamanizmin de çok etkisi vardır, fakat yalnız menakıbnamelerde değil, bilhassa bazı inanç, ritüel ve sembollerde münhasıran Budizmin ve Maniheizmin etkisi büyüktür."(*)

"...felsefenin Anadolu'da başladığını, ilk ürünlerini Anadolu'da verdiğini, ilk bilgelerin Anadolu kökenli olduğunu bilmeyen felsefeci

---

(*) Ahmet Yaşar Ocak; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 32-33

yoktur. Bilmeyen felesefe tarihçisi de yoktur. Bu uygarlık alanında kesin bir gerçektir. İlk doğacı filozoflar Tales, Anaksimandros, Anaksimenes, Anaksagoras, Herakleitos... bunlar Anadoluludur; ilk doğa bilginleridir. İ.Ö. vıı.yy'dan v. yy sonlarına doğru Anadolu'da yaşamış bu adamlar. Bunların ortaya koyduğu sorunların genellikle doğanın, hangi kurucu ilkelerden ortaya çıkışıdır. Doğayı, doğal varlıkları kuran ilk varlıklar nelerdir? Onlar bunların üzerinde dur-muşlardır. Thales su demiş, Herakleitos ateş demiş, Anaksimenes hava demiş. Bunlar uygarlığın felsefe alanındaki ilk ürünleridir. Sonra Ba-tı'ya geçiyor. Doğacı felsefe, gözlemci felsefedir. Doğrudan doğruya gözleme,doğa varlıklarına dayanan felsefedir. İçinde diyelim ki 'aperion' sınırsız varlık soyut bir kavram olarak görülüyor.Ancak bilge bu soyut kavramlarla nesnel varlığı düşünür. Onun soyut dediği kavram bize göre soyut, gerçekte bu kavram soyut değil. Göze görünmediği için biz soyut diyoruz. Bu kavram canlıdır. Cansızlık diye bir durum doğada yok. Şimdi bu değişiyor. Bu İslam dininden sonra Yeni-Platoncu felsefenin etkisiyle İslam dinine giriyor. Özellikle İran'da yayılıyor. Bundan tasavvuf akımı doğuyor. Tasavvuf akımı doğarken, İlkçağ'da ortaya konan doğayı oluşturan dört ilke; su, ateş, hava, toprak tasavvufun temel kavramlarından biri de bunlar. İlkçağda ortaya konan varlık türlerini oluşturan, ilkelerin hepsi biçim, boya, kimlik değiştirerek tasavvufa girmiştir. Tasavvuf, İslam dininin koyduğu kuralların katılığına karşı bir tepkiden doğmuştur. En büyük tasavvufçular İranlı'dır, Horasanlı'dır. İslam dininin doğduğu yörenin dışındadır. Bunlar İslam inançlarını benimserken kendi yörelerine göre bir yorum getirerek, benimseyerek, yani kısaca İslam dinini kendilerine göre biçimlendiriyorlar.... Bunu Yunus'ta da bulursunuz, Mevlana Celalettin'de de bulursunuz, Pir Sultan Abdal'da buursunuz. Hallac-ı Mansur, Seyit Nesimi'de de bulursunuz. Sözün kısası tasavvuf çığırı içinde yer alan bütün ozanlarda, yazarlarda, düşünürlerde İlkçağ Anadolusunda ortaya konan bu düşünce ürünlerinin ilkeselleşmiş, ancak yöresel düşünceye göre özelleşmiş, başka özellikler kazanmış"(*) biçimlerini buluruz.

(*) İsmet Zeki Eyuboğlu; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 83-84

Önem sırası ve etkinliği kimi yazarlarca *farklı* görülmekle birlikte Anadolu Aleviliği genelde çağdaşı durumundaki şu kaynaklardan beslenmiştir: Ort Asya'dan gelen Türk boyları *Horasan*'dan geçerek Anadolu'ya geldiler. Horasan yolunu izledikleri için bunlara *"Horasan erenleri"* dendi. Hacı Bektaş Horasan erenlerindendi ve *Baba İlyas-ı Harosani*'nin taraftarlarından biriydi. Doğal olarak öncelikle *Şii* etki'ye karşın eski Türk geleneklerinin, törelerinin egemen olduğu *Babailik*'ten etkilendi. *Siyasal eşitsizliğe* duyarlılaşmış kırsal kesimde hızla yayıldı. "Babai isyanı... Türkiye tarihindeki en büyük boyutlu ve kapsamlı halk hareketlerinin hem ilki, hem de belki etkilerinin boyutları düşünülürse en başta gelenidir. Bir defa çok geniş kapsamlı ve gerçek anlamda bir halk hareketidir. Etkisinin uzun süreli oluşu, Türk halkının, özellikle de konar-göçer heterodoks kesimin zihniyetine uygun ilk mesiyanik (yahut mehdici) bir hareket olmasından geldiği gibi, belki daha mühim olanı, Anadolu topraklarında heterodoks Türk Müslümanlığının oluşmasına yol açan bir hareket olmasından kaynaklanmaktadır. Türk heterodoksisi Babai hareketiyle derlenip toparlanmıştır. Alevilik ve Bektaşilik bu hareketle Anadolu'daki tarihsel temellerini bulur."(*)

Babai ayaklanmasından sonra "Anadolu Aleviliği kendi öz kimliğini daha da netleştirmiş ve bir ayrı inanç-yaşam-kültür olarak kurumlaşmıştır. Yani saflar belirginleşmiştir, kimin ne olduğu berraklaşmıştır."(**)

Daha sonra *Şii* etkinin ağırlıkta olduğu Ahiliği kendi içinde özümsedi. Kimi Ahi erkânı, Bektaşilik inancına eklendi.

Ahilik, herşeyden önce, Asya'da uygarlık öncesi eşitlikçi toplum örgütlenmelerinin bağrında yeşeren ama Anadolu'da uygar eşitsizlikçi toplum değerleri ortamında filizlendirilen bir örgüttür.Yukarı barbarlık konağını aşarak *yerleşik yaşama* geçen Türkmenlerin /

(*) Ahmet Yaşar Ocak;*Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 35

(**) Fuat Bozkurt; a. g.e.; Sayf.: 65

Türklerin, kente sokulan komünal değerlerin yediciliğinde yarattıkları dayanışmacı / paylaşmacı yatkınlığın ürünüdür.

Asya'dan kopup gelen eşitlikçi donanımlı, dayanışmacı / paylaşmacı insan yığınları, *insanlık yaşı* çok yüksek olan anadolu toprağında; yine aynı yatkınlık kanalında, bir köle dini olarak doğan ancak, zamanla egemenin ilahi bir ideolojisi durumuna düşen Hristiyanlığa *muhalefet* ederek kendine yer edinmiş bu toprağın yerlisi insanlarla *buluştu*; bir devlet dini olarak doğan İslamlığa inançsal / *sınıfsal* açıdan başkaldıran İslamın içindeki *Ali yandaşlarıyla* kaynaştı.

Bu buluşup kaynaşmayla genelde, Ortaçağ'ın temel üretim aracı olan *toprak / otlak* zemininde, *çarpıcı* gelişmeler oldu: Hz. Muhammet'i mürşit, Hz. Ali'yi rehber ve Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul eden; Arap Yarımadası'nda yeşerip, İslam İmparatorluğu'nun büyümesine koşut olarak Arap ve Arap olmayan halkların *memnuniyetsizliğiyle beslenip büyüyen* geleneksel başkaldırıyı, hoşgörü temeli üzerinde yeniden yorumlayıp İslamlık öncesi Türk kültürüyle yoğuran, Anadolu'ya özgü dinsel-siyasal-düşünsel bir inanç sistemi olarak Alevilik-Bektaşilik yapılanıp biçimlendi. Özelde ise kentlerde; *zanaat / esnaf zemininde, üretimi ve bölüşümü düzenleyen, Alevi*lik-Bektaşiliği yaratan kaynakların Arap kanalında örgütlenip Anadolu'ya sokulan *fütüvvet*, uygarlık öncesi eşitlikçi insanlık değerlerinin kuşatıcılığında yeniden yorumlanarak, yine Anadolu'ya özgü dinsel-siyasal-ekonomik bir *iş, uğraş örgütü* olan *Ahilik* yaratıldı.

Bâtın kanalında yapılanan bu iki oluşuma koşut olarak Sünni egemenin ve Moğol'un *"beşinci kolu"* gibi davranan *Mevlevilik*, kentlerde örgütlendi. Mevlevi *kuşatma*, kırda etkili olamadı; toprağa / otlağa sokulamadı; sömürünün dayanılmaz boyutlara ulaştığı siyasal eşitsizliğe duyarlı *kırsal kesimde* hızla yaygınlaşan Alevilik-Bektaşiliğe ulaşamadı ama kentlerde Ahiliği, zaman zaman önemli *"kirlenmelere"* uğrattı. Bütün bunlara karşılık Mevlevilik, Alevi-Bektaşi ve Ahilerin, Selçuklu / Moğol egemenine karşı *ortak* mücadelelerini *kırmaya* yetmedi. Osmanlı döneminde egemenin, bağlısı durumundaki tarikatların, mezheplerin yalnızca *adı* değişti; başkaldırı kanalında değişen bir şey olmadı; Alevi-Bektaşi / Ahi *dayanışması* sürdü.

Bu yolda, yönde o günlerden bu yana, *Sünni kuşatma, Sünnileştirme çabaları,* sona ermiş değildir. Sayısız *yanlı* yazar-araştırmacı *bâtını* bir örgüt olan Ahiliği, Anadolu Aleviliğini yaratan insanlarla *aynı* kökenden gelenlerin *kent koşullarında* yarattığı bu örgütü, bu örgütün insanlarını, Sünni anlayışın *daracık, karanlık* dünyasına çekmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Bu noktada azımsanmayacak bir *başarı* da sağlamış durumdalar.

Bugün bu anlayışa *dur* demek zamanı gelmiştir. Anadolu halkının tarihini *yeniden* yorumlamak; insan üretici gücü bağlamında Aleviliği yaratanlarla Ahiliği yaratanların *aynı* değerlerle insana, çevreye ve dünyaya baktıklarını, *aynı* inancı paylaştıklarını, *aynı* hoşgörüyle beslendiklerini kanıtlamak; Ahiliği ve Ahileri, Sünni *kirlenmişlikten* kurtarmak, onların *sınıfsal* kimliklerini, *neye* karşı *kimlerle* taraf olduklarını gözler önüne sermek; bu yolla oynanmak istenen oyunu / oyunları *bozmak* gerekmektedir.

"Alevilik-Bektaşilik mi Ahiliği yaratmıştır, yoksa Ahilik mi Alevilik-Bektaşiliği?" ya da *"Alevilik Ahiliktir; Ahilik Aleviliktir", "Ahilik, Aleviliğin bir türevidir"* vb. Fazla taraf kokan yüzeysel kestirimerle tartışmayı üretici kılmak olanaklı değildir.

Doğru olan, anlaşılması / bilinmesi gereken Ahiliğin bir Alevilik *yaratısı* ya da *türevi* olarak değil, Aleviliği yaratan insanlarla *köken ortaklığı* olan, *aynı değerler* tarafından eğitilen, *aynı kolektif bilincin* taşıyıcıları durumunda bulunan insanların, hemen hemen *aynı zaman* aralığında *kentlerde* yarattıkları bir örgütlenme olduğunun bilince çıkmasıdır.

Hangisi hangisini etkilemiştir?, sorusuna gelince,temel olan *karşılıklı* etkileşimdir. Ancak, ille de bir öncelik saptanacaksa bu öncelik *Ahilere* verilmelidir.

Bu yaklaşımda bir *çıkmaz* varmış gibi görülebilir. Asya'dan göç eden yığınlar önce Anadolu'nun *toprağını / otlağını, dağını / taşını* doldurdu, sonra da *kentlerini.*

Kaybedecek daha az şeyi ya da mal varlığı *"taşınabilir"* olduğu için öncelikle yerini yurdunu terkeden ve Ahilerin *"öncülleri"* olarak yorumlanabilecek olan Asyalı göçmenler Anadolu'nun kır insanı, tarım üreticisi, hayvan çobanı olunca, kendisine *yakın, özümseyebileceği yeterince olgunlaşmış kurallar* bulamadı. Bunu bir süreç

içerisinde, çeşitli kaynaklardan *beslenerek* ağır ağır gerçekleştirdi.

Buna karşın, kaybedecek daha çok şeyi ya da mal varlığı *"taşınamaz"* olduğu için daha sonraları iyice *umarsız* kalınca yerini terkeden Asyalı göçmen, Anadolu'nun *kent insanı, esnafı / zanaatkârı* olunca, kendine *yakın, özümseyebileceği, yorumlayabileceği, yeterince olgunlaşmış, örgütlü duruma gelmiş Fütüvveti* buldu.Bu nedenle Ahilik, alevilik-Bektaşilikle *zamandaş* olmasına karşın, daha çabuk *kurallandı*. Bu bağlamda, öncelikli etkilenme Alevilikten Ahiliğe doğru değil, *Ahilikten aleviliğe doğru* olmuştur, Alevilik-Bektaşiliği etkileyen *"öncü kol"* rolü oynamıştır, denilebilir

Ahilik nedir?

Ahilik, yalnızca Türkler / Türkmenler arasında varlığını sürdürmüş olan; düşünsel açıdan *Ali*'nin adıyla simgelenen toplumsal muhalefete bağlı, *bâtını* bir kuruluş olmasıyla belirgin, ancak geçimini sağlayacak bir *zanaata* sahip olanların girebildiği, alışılagelen anlamda bir *tarikattan* çok, belli *kuralları, koşulları ve inanç geleneği* bulunan, dine bağlı bir yapılanmadan *apayrı* özellikler taşıyan bir *uğraş* örgütüdür, bir *iş, emek* birliğidir; bu anlamda bir kurumdur.

Araştırmacılar, Ahiliğe temel olan *Ahi* sözcüğünün, kökeni konusunda tam bir görüş birliği içerisinde değildir. Ancak, genel kabul gören, tarihsel olaylar, olgular tarafından doğrulandığı savlanan anlayış; Türkçe, *"yiğit, cömert, eliaçık"* anlamlarına gelen *"akı"* sözcüğünün, zamanla Arapça, *"kardeş"* anlamına gelen *"ahi"* biçimine dönüştüğü şeklindedir.

Emevilere karşı Horasan'da, Abbasi ihtilalinin önderi Ebu Müslim el Horasani'yi (...-755) *destekleyenler*, bir bakıma Ahilerin öncülleriydi. Söylence yüklü de olsa Ebu Müslim sonraları, bir *meslek kesimini* temsil eder oldu. Anadolu Rum abdalları, Hacı Bektaş Veli düşüncesinin yılmaz savaşçıları olduklarının bir *simgesi* olarak, Demirci Ahi Hurdek tarafından Ebu Müslim'e bir savaş aracı olarak verilen *baltayı*, sürekli yanlarında taşıdılar. Ebu Müslim el-Horasani'nin tarihi kişiliği, efsaneleşmiş yaşamı ve savaşları kapsamında, Ali yandaşlarıyla, Muaviye yandaşları arasındaki *mücadeleyi* destanlaştırdılar. Horasan'dan / Türkistan'dan Anadolu'ya *"Alpler", "Alp erenler"* oldular.

Ahiliği birinci dereceden etkileyen ve ona önemli katkılar veren Fütüvvetçilik, X. yüzyıldan başlayarak örgütlendi. Fütüvvet, çoğulu

"fityan" olan Arapça "delikanlı, yiğit, eliaçık, gözüpek, iyi huylu kişi" anlamlarına gelen "feta" sözcüğünden gelir.

Emeviler yıkılıp, Abbasi soyu başa geçtikten sonra bu kez Horasan / Türkistan kökenli askeri birliklerin *güçlü ve imtiyazlı* duruma geçmelerine; merkezi otoritenin ekonomik sömürü ve siyasal eşitsizlik dayatmalarına karşı bir *tepki* olarak, IX. yüzyıldan itibaren *bâtını* bir şemsiye altında ve Arap *halk* katında, kimi örgütlenmeler belirmeye başladı. Abbasi yönetiminin güçlü olduğu dönemlerde *"sivil itaatsizlikten"* öteye geçemeyen bu kıpırdanmalar; devlet otoritesinin zayıflamasıyla *"tehlikeli"* boyutlara sıçradı. Toplu davranarak *kundakçılık* eylemlerinde bulunan, iktidar savaşında şu ya da bu güç tarafından kullanılan bu unsurlar; çoğulu *"ayyarun"* olan *"yasa tanımaz, yasadışı toplum"* anlamında *"ayyar"*, *"haydut"* anlamında *"evbaş"* ve çoğulu *"şuttar"* olan *"kurnaz"* anlamında *"şâtır"* adlarıyla anılmaya başladılar.

Kamu yararına davrandıkları savıyla hareket eden bu *fityan* ocakları, sonraları; devletin siyasal yapısı içerisine çekilerek etkisiz kılınmaya çalışıldı. Özellikle, asker ve güvenlik güçlerinin yetersiz kaldığı Arap olmayan İslam ülkelerinde *"seyyar milis gücü"* olarak kullanılmaya başlanıldı. Fityan ocaklarının, *siyasal* amaçlarla devreye sokulması onların, standart bir ahlaki disiplin altına girmeleri ya da sokulmaları zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu zorunluluk, fityan ocaklarının öncüleri / önderleri tarafından giderildi ve *ilk ilkeler* şekillenmeye başladı. Başlangıçta *fütüvvetçi kuralları* olarak bilinen bu ilkeler zamanla, fütüvveci, ayyar, şâtır vb. kuruluşların *ortak* nitelikleri olmaya başladı. Ayrı ayrı adlarla anılan bu tür kuruluşları kendi potasında toplayan *fütüvvetcilik*, giderek belli amaçlarla belli zamanlarda bir araya gelen ve belirlenen ahlaki / yiğitlik kuralları içinde davranan örgütlerin *genel* adı oldu.

Abbasi yönetiminin iyice zayıflamasıyla fütüvvetçilik, *siyasal bir kimlik* olarak öne çıktı. Bunun üzerine Fütüvvetçiliği, kendi başkanlığında örgütleyip politik / siyasal amaçları için kullanmayı planlayan Abbasi halifesi Nasır Lidinillah (saltanatı: 1180-1225) çağının büyük mutasavvıfı, Şahabüddin Abu Hafs Ömer al-Suhraverdi'ye (1145-1234), geniş kapsamlı bir *fütüvvetname* yazdırdı. Böylece fütüvvet, belli kurallar çerçevesinde bir *"öncü örgüt"*,olağan zamanlar-

da atıcılık vb. etkinliklerle kendini canlı tutan bir *"izci örgütü"* olarak kurumlaştı. Halife Nasır Lidinillah'ın amacı, bu *"öncü örgütü"*, bu *"izci örgütü"* kullanarak sarsılmış Abbasi egemenliğini yeniden *pekiştirmek*, güçlüyle güçsüzü birleştiren bir toplumsal *kaynaşma* sağlamak ve komşu yönetimleri egemenliği *altına* almaya çalışmaktı.

1183'te örgütün piri ve şeyhi Abdülcebbar'dan *fütüvvet şalvarını* giyerek, fütüvvet örgütlerinin *şefi* oldu. Bu noktadan sonra fityan örgütleri, ilk ortaya çıkış amaçlarına *zıt* bir kanalda, Abbasi yönetiminin *yüksek* çıkarlar doğrultusunda davranan aristokrat nitelikli bir *saray teşkilatı* olarak gelişti.

Fityan örgütleri Nasır'ın amaçlarını İslam ülkelerine *yaydı*; bu arada Anadolu Selçuklu Devleti de fütüvvet çağrısı'na uydu. Önce İzzeddin Keykavus (1210-1219), kendi başvurusuyla Halife'den *fütüvvet şalvarını* aldı; ardından da Alaaddin Keykubat (1219-12377), Halife'nin dinsel danışmanı ve fütüvvetname yazarı Suhraverdi'nin elinden Konya'da *fütüvvet şalvarını* giydi. Böylece, Abbasi saray fütüvvetçiliği, Anadolu'ya *taşınmış* oldu; Selçuklu sultanlarının korumasında hemen her yana rahatça *yayılma* olanağı buldu.

X. yy'dan başlayarak Batı Türkistan'da ve İran'da yoğunlaşan Oğuz kökenli Türkler / Türkmenler, 1040'ta Gazneliler Devleti'ne karşı kazandıkları Dandanakan Savaşı'ndan sonra Rey kentini kendilerine başkent yaparak Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular.

Anadolu'yu Bizansın elinden almak amacında olan Selçuklular; 1048'de Pasinler'e, 1054'te Muradiye'ye, 1059'da Sivas'a, 1064'te Kars'a girdiler. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu, bütünüyle Selçuklulara açılmış oldu. 1071'i izleyen göçler, XIII. yy'ın sonlarına değin sürdü. XIV. yy'dan başlayarak göç hareketleri *ters* yönde, yani Anadolu'dan İran'a yapılmaya başlandı.

1071'den 1225 yıllarına değin Anadolu'ya büyük dalgalar halinde giren Türk / Türkmen toplulukları, genellikle *göçebe* idiler.

1220'de Moğolların, Harezmşahlar Türk Devleti'ni ortadan kaldırmasından sonra, Maveraünnehir ve Türkistan'daki Türk kentlerinin *tüccar ve sanatkâr halkı*, dükkânlarını, tezgâhlarını bırakıp Anadolu'ya yöneldiler. Bu ikinci büyük göç dalgasıyla gelenler, öncekilerinin aksine çoğunlukla *kentliydiler*.

1240'ta, Baba İshak'ın önderliğindeki Türkmen ayaklanması, selçuklu ordusu tarafından acımasızca bastırıldı. Ancak, Baba İshak'ın müritleri, onun *bâtını* inançlarını devam ettirdiler.

Anadolu'nun kırında, yani toprak / otlak zemininde, ekonomik açıdan büyük sıkıntılar içinde kıvranan, siyasal açıdan sürekli istismar edilen *kitleler,* Hacı Bektaş Veli'nin (1209-1271) öncülüğünde / önderliğinde; Ali ve On İki İmam sevgisine dayanan, olgunluk, eşitlik, özgürlük vb. ilkelerle belirgin, bu toprağa özgü *Alevilik-Bektaşiliği* yapılandırdı.

Hristiyan kökenli ticaret erbabının ağırlıkta olduğu kentlerde, esnaf / zanaatkâr zemininde, ikinci büyük göç dalgasıyla gelip buralarda yerleşik yaşama geçen Türkmen kitleler; asıl adı Şeyh Nasreddin Ebu'l Hakayık bin Ahmet el-Hoyi (1169-1261) olan Ahi Evren' in öncülüğünde / önderliğinde, Arap kanalından gelip daha önce Anadolu'ya giren ve Selçuklu sultanlarının korumasında hemen her tarafa yayılmış bulunan *Fütüvvetçiliği*, Asya'da yarattıkları *kent* değerlerinin belirleyiciliğinde yorumlayarak bir uğraş örgütü, bir iş, emek örgütü olarak *Ahiliği* kurdu.(*)

(*) Asıl adı, Şeyh Nasir üd-Din Mahmut el-Hoyi olan Ahi Evren, Anadolu'da Ahiliğin kurucu piridir. Tartışmalı olmakla birlikte 1175'te Hoy'da doğduğu kabul edilir. 1262 yılında Kırşehir'de Hakk'a yürüdü. Moğol egemenliğine karşı direnen bir Türkmen önderidir. 1240-1245 yılları arasında Moğollara karşı başkaldıran Türkmen şeyhlerinden biri olan Ahi Evren; Sad ül-Din Köpek'in öldürülmesi olayına karıştığı savıyla hapsoldu ve zulüm gördü. Daha sonra 1247 yılında öldürülen Şemsi Tebrizi olayında azmettirici olduğu ileri sürüldü; bu nedenle Mevlevilerin sert saldırılarına uğradı. Gerçekte ise Şemsi Tebrizi'yi öldürten Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi'ydir. Olayların tırmanması üzerine Konya'yı terkedip Kırşehir'e yerleşen Ahi Evren, burada Ahi teşkilatı başkanı ve debbağlar şeyhi olarak yaşamını sürdürdü.

Bu dönemde Selçuklu sultanları II. İzzettin Keykavus ile Moğolların desteğini alan IV. Rukneddin Kılıçaslan arasındaki mücadelede Ahi Evren, II. Keykavus'u destekledi. Mücadeleyi IV. Kılıçaslan kazanınca Ahi Evren ve Ahiler üzerine baskılar arttı, medreseleri ellerinden alındı. Kırşehir'e vali olarak atanan Nurettin Caca Bey 1261 ya da 1262 yılında Kırşehir'de geniş bir askeri harekat başlattı. Bu sırada 90 yaşında olduğu sanılan Ahi Evren çarpışmada öldürüldü.

Baba İshak Ayaklanması, Selçuklu Devleti'nin ne denli *zayıf* olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Bunu sezinleyen İran'daki Moğol kuvvetleri kumandanı Baycu, 1243 yılında Selçuklu ülkesine yürüdü; Sivas'ın 80 km. doğusunda bulunan Köse Dağı'nda yapılan savaşta Selçuklu ordusu, sayıca kendisinden az olan Moğol ordusuna *utanç* verici bir biçimde yenildi. Bu yenilgi üzerine Selçuklu Devleti, Moğolların yönetimine girdi; Anadolu'da tam bir *düşkünlük* ve *feryat* devri başladı. Anadolu'da Moğollar'a karşı mücadele eden biricik unsur, *Türkmenler* oldu. Selçuklu sultanları ya da onlar adına iktidarı ellerinde tutanlar, göçebe unsuru ile yerleşik unsuru birleştirip Moğollar'a *karşı* bir direniş oluşturamadılar. Tam tersine Moğollar'a *dayandılar.* Tam bu noktada, önce Selçuklulara, ardından Moğollar'a yaslanan *Mevlevilik* devreye girdi; Mevlevilik yoluyla Alevilik-Bektaşilik ve Ahilik *baskı* altına alınmaya çalışıldı; düşünsel ürünleri *yok* edildi.

Bütün bunlara karşın, Türkmen direnişi kırılamadı; Alevi-Bektaşiler ve Ahiler Moğollar'a, bağlısı Selçuklular'a, yanlısı Mevlevilere *karşı* mücadelelerini sürdürdüler. Moğol bağlısı IV. Rüknettin Kılıç Arslan'ın Kırşehir emirliğine atadığı bir Moğol soylusu ve Mevlana müridi olan Nurettin Caca, ayaklanan Ahilerin tümünü *kılıçtan geçirdi*; Ahi Evren de bu *katliamdan* kurtulamadı (1261).

Anadolu'da *ilk feodal devlet* olan Selçuklu egemenliğinin geniş karnında ve kentlerde, *üretim / bölüşüm* temelinde bir meslek örgütlenmesinin insanları olarak öne çıkan *Ahiler*, başlangıçta merkezi yönetimle bir *çelişki* içerisinde değillerdi. Ancak giderek, *sömürünün ve siyasal eşitsizliğin* dayanılmaz boyutlara ulaşması, kırlardan kentleri *kuşatması* sonucu Ahiler, kendileri dışında kalan *Türkmen* kitle ile birlikte davranmaya başladı. Moğollar'a karşı Selçuklular'ı içtenlikle destekleyen ve bu yolda önemli direnmeler gösteren Ahiler, Selçuklu yönetiminin Moğollar'a dayanmasıyla onlarla kesin bir *kopuşmaya* girdi; bu süreç içerisinde, Selçuklu / Moğol *yanlısı* bir kanala oturan Mevlevilikten de iyice *uzaklaştılar.* Kırsal kesimde, köylülük arasında bir anda yaygınlaşan ve daha *sınıf yoğun* bir mücadelenin öncüleri durumunda bulunan Alevi-Bektaşilerle *birleştiler.* Böylece Ahilerin *devrimci* yanı öne çıkmış oldu.

Selçuklu sultanlarının Moğol yönetimine girmesi üzerine Türk-

menler *devlete* karşı tam bir *itaatsizlik* içine girdiler. Bu aşamada, Selçuklu sultanları Türkmenleri, itaat altına alacak bir güce de sahip değillerdi. Bu nedenle ilk İlhanlı hükümdarı Hülagü (1256-1265) Anadolu'daki Moğol kumandanlarına, Türkmenleri *tenkil etmeleri* buyruğunu verdi; Sivas ve Kayseri yöresindeki Türkmenler'e ağır bir darbe vuruldu; bir kesimi, güneye inerek *Memluk* topraklarına sığındı.

1277'de Mısır-Suriye Türk Memlukları hükümdarı Bay-Bars, Selçuklu devletinde iktidarı elinde tutan Pervane Muineddin Süleyman'ın daveti üzerine Anadolu'ya yürüdü ve Elbistan ovasında Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. İzleyen süreçte, Anadolu toprağında çok sayıda beylikler kuruldu.Ebu Sayid Bahadır Han'ın ölümü üzerine (1335) Moğollar arasında şiddetli bir *iç mücadele* başladı. Bu mücadele sonucu, Anadolu beylikleri tam bir bağımsızlığa kavuştu. Siyasal birlikten yoksun bu ortamda, Ahiler öne çıkarak kentleri *yönetmeye* başladılar. Hemen hemen her kentte, başlarında bir *Ahibaba* bulunan esnaf ve sanatkâr dernekleri vardı. Bunlar *silahlı* olup, aynı zamanda *siyasal* açıdan yerel bir kuvveti temsil ediyordu. Bütün gün çalışan yiğitler, geceleri dernek merkezinde toplanarak *sohbet ederler, türküler çağırıp, raksederlerdi*. Dernek merkezleri aynı zamanda birer misafirhane idi; uzak yakın yerlerden gelen yabancılar, bu Ahi odalarında çok sıcak bir konukseverlik görürlerdi. Bu yanlarıyla Ahiler, Osmanlı Devleti'nin *kuruluşunda* da büyük bir rol oynadı. Osman Gazi'nin kayınpederi Edebali, bir Ahi şeyhiydi; birçok silah arkadaşı örgüte üyeydi.Ahi örgütü, XVIII. yy'dan sonra *loncalara* dönüşmeye başladı; iç ve dış ekonomik gelişmelere koşut olarak *Meşrutiyet*'le birlikte iyice zayıflayıp ortadan kalktı.

Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan ve yaygınlaşarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna önemli katkılar veren; esnaf, zanaatçı, çiftçi gibi çalışma kollarından insanları kapsayan Ahiliğin, ülke düzeyinde *bütünlük* gösteren bir *iç işleyişi* vardı.

Ahi Evren, örgütün sürekliliğini sağlamak için Ahiliği, *tekke ve zaviyelere* bağlamıştı. Herhangi bir meslekte çalışabilmek için, o mesleğin Ahi zaviyesine *bağlanmak* zorunluydu. Bir meslekte çalışmak isteyen önce çırak olarak alınır, daha sonra kalfa ve usta olarak zanaatında ilerlerdi.

Yerel ahibabalarının atamaları ve azilleri, Kırşehir'deki Ahi Ev-

ren tekkesi *piri* tarafından onaylanırdı. Her yıl Anadolu'ya ve Rumeli'ye Ahi örgütü başkanının görevlendirdiği *nakibler ve halifeler* giderdi. Yerel örgütlerin durumunu inceler, esnafı toplar yeni taliplere, kalfalara ve ustalara *peştemal* kuşatırdı; tezgâh açacaklara *izin ve ruhsat* verirdi.

Ahilik bir örgüt olduğu için ona her isteyen *giremezdi.* Örgüte, örgütten yetkili birinin *aracılığı ve onayıyla* girilir; belli kurallara göre uygulanan bir *giriş töreni* yapılırdı. Yaş ve aşama bakımından küçükten, büyüğe gösterilen *sınırsız* bir saygı zemininde, herkes birbirinin *"kardeşi"* idi. Ahlaki bakımdan küçültücü, yerilmeye, kötülenmeye elverişli kimseler; bu kapsamda dinsizlerin, dedikoducuların, falcıların, yıldızlara bakarak geleceği bildirenlerin, peygamberlere saygısızlık edenlerin, tellakların, dellalların, pişekârların, cerrahların, alemdârların, beddua edenlerin ve hırsızların örgütte *yeri yoktu*; bilinmeyerek alınmışlarsa bir daha alınmamak üzere *kovulurlardı.*

Örgüte girmesi uygun görülen kimseye, örgütün bir üyesi olduğunun, kendini örgüte vereceğinin ve örgüt kurallarına uyacağının bir simgesi olarak *"Şed"* (kuşak) bağlanırdı.

Kuşak bağlamanın *12 koşulu* vardı: Bunlar; bilgi / amel / sabır / yol gösterici olma / kötülüklerden uzak kalma; iç arınmışlığı, kurtuluş / Tanrı'ya şükretme / tövbe / çaba gösterme / yakın dostluk kurma / sadakat / kendini Tanrı'ya, Tanrı inancına verme / alışkanlığı bırakma.

Örgüte girmek isteyen kişiye,özel törende; nefes vermesi, uğur getirmesi için *usta, yol atası, sağ yol yoldaşı ve sol yol kardeşi* olmak üzere *dört simgesel kişi* seçtirilirdi. Bunlar örgüte girene *tinsel* bakımdan öncülük eder, yardımına koşar, yol gösterirdi.

Örgüte giren kişi, Ahi olabilmesi için üç dalda eğitilirdi: *Şeriat, tarikat ve marifet bilgisi* verilerek gerekli bilgiyle donatılır; bir uğraşı alanında yetişmesi sağlanarak *meslek sahibi* kılınır ve gerekli beceriler kazandırılarak savaşacak duruma getirilirdi.

Ahilikte uğraşın öncüsü bir *peygamberdi*; bu nedenle peygamberler, bir *iş, uğraş sahibi* olarak algılanırdı. Âdem, tarımcı; Şid hallaç; İdris, terzi; Nuh, marangoz; Hut, ticaret erbabı; Salih, deveci; İbrahim, sütçü; İsmail, avcı; İshak, çoban; Yusuf, saatçi; Musa, ço-

ban; Zülküf, ekmekçi; Lut, tarihçi; Üzeyir, bağcı; İlyas, culhacı; Davut, zırhçı; Lokman, hekim; Yunus, balıkçı; İsa, gezgin ve Muhammet, tüccardı.

Ahiliğin genel kural niteliğinde *altı ilkesi* vardı: Elini açık tut / sofranı açık tut / gözünü bağlı tut / kapını açık tut / belini bağlı tut / ve dilini bağlı tut. Bunlardan ilk ikisi *eli sıkılıktan kaçınmayı, eli-açıklığı, yardımlaşmayı*; üçüncüsü, *başkalarının işine karışmamayı, her olup biteni görmemeyi*; dördüncüsü, *konukseverliği* ve son ikisi *kendine egemen olmayı, duyguların, tutkuların tutsağı olmamayı* simgelerdi.

Görüldüğü gibi Ahilik, Alevilik-Bektaşiliği yaratan insanlarla *aynı kökenden* gelenlerin,yine *benzer kaynaklardan beslenerek* yarattıkları, Anadolu *kırını kentte tamamlayan*, bütünleyen; bir *iş, uğraş* örgütüdür. Bugünün yazar-araştırmacılarına düşen *görev*, Ahiliğin kural, ilke ve inanç öğelerini tarihin *gerisine* giderek, kaynağına *ulaşarak* aydınlığa çıkarmak olmalıdır.

Bektaşiliğin kitle tabanını oluşturan Anadolu insanı, kaynaktan getirdiği *çoktanrılı döneme* ilişkin değerlerini, geleneklerini, törelerini *terk etmedi ya da edemedi.* Önceki ile sonraki arasınada bir *birlik, bütünlük* oluşturdu. Bir yandan Anadolu İlkçağı'ndan gelen düşünceleri kendinde *özümserken*; diğer yandan, göçer yaşamdan yerleşik yaşama yeni geçmiş insanların dünyayı bir yorumlaması olarak beliren son tektanrıcı din İslamlığı *bâtını* açıdan *sorguladı*; onu *dönüşüme* uğrattı. Dönüşüm sonunda *vahyi ve vahye bağlı kimlikleri yadsıyan* bir *"akıl dini"* yarattı; bu *felsefi dinden* başka bir şey değildi.

Bektaşilik XV. yy'dan başlayarak Şii öğelerin *egemenliği* altında eski Anadolu inançlarının yeni bir *senteze* ulaştığı *Hurufilik*'ten etkilendi. Uğradıkları zulüm ve baskıdan kurtulmak için Anadolu'ya, Bektaşiliğe *sığınan* Fazlullah'ın müritleri, Rumeli dahil hemen her yere *göçerek* oralara Hurufiliğin esaslarını *taşıdılar.* Bu eylemleriyle tektanrıcı dinlerin ,özellikle İslamın *felsefeleştirilmesine* önemli katkılar verdiler:

"İlk Bektaşilik üzerine etkilerin başlıcalarından biri; Şiilerce, altıncı İmam Cafer-i Sadık'a atf edilen harfler-bilimi temelli ve Tevrat yorumları kökenli bir öğreti olan, Hurufilik etkisidir. Bu öğreti, tasavvuf görünümü altında panteizm ve antropomorfizm olarak

tanımlanabilir.Öğreti, sapkınlıkla suçlanarak yargılanan ve 1394'te Nahçıvan yakınındaki Alıncak'ta idam edilen Astarabad'lı Fazulullah tarafından yayılmıştır. Fazlullah'ın vaaz merkezi Bakû idi; müritleri çoğunlukla Şirvan kökenli idi ve öğretisi, insanın tanrısallığı düşüncesine dayanıyordu.

Fazlullah'a göre, Tanrı'nın Tahtı(Arş'ı) insanın gönlünde idi ve Tanrı, insanda aranmalıydı. Fazlullah, kendisinin de Tanrı'nın mazharı, tecellisi olduğu inancındaydı.

Müritlerinin en tanınmışı, Bektaşilerin yedi büyük şairinden biri sayılan, Nesimi'dir. Nesimi'ye göre, yaradılışın merkezinde, nuru insana yansımış olan Tanrı vardır. İnsan kemale ererek ve kendini feda ederek, Tanrı ile 'bir'liğe ulaşabilir. 'Şüphe edilemez ondan ki', der Nesimi, 'ben dengi bulunmayan Tanrı ile birim; hem onun ezeli zatı, hem de sıfatlarıyım. Kendini tanırsan, Tanrı'yı tanırsın.'

'Kendini bilme' Bektaşi öğretisinin temellerinden biridir: İnsan, kendini tanıyarak, tanrısal doğası'nı kavrar.

Hurufilik, Azerbaycan'da doğdu, fakat özellikle Anadolu'da ve Rumeli'de yayıldı. Fazlullah'ın ölümünden sonra, öğrencilerinin birçoğu...Anadolu ve Rumeli'ye kaçtılar. Bunlar arasında İbnül-a'lâ ve Nesimi de bulunuyordu.

Ahmet Refik tarafından yayımlanan xvı. yy belgelerinde, Işık'lara(Bektaşiliğin bir kolu olan Hurifi zümrelere) ait tekkeler (dervişlerin barınakları) yer almaktadır. Benzer tekkeler, Trakya'da ve Balkanlar'da da vardı.

Nesimi'nin adının yanına, her ikisi de xvı.yy'da Anadolu'ya gelmiş bulunan ve onun gibi yedi büyük Bektaşi şair arasında sayılan Virani veYemini'yi de eklemek gerekir. Bu şairlerin her ikisi de adı insanın yüzünde(cemalinde) yazılı bulunan Fazlullah Astarabadi'nin tanrısal kişiliğini dile getirdiler. Fakat kısa zamanda, Fazlullah ve Ali, birbiriyle karıştı: İkisi birlikte, tek gerçek olan Tanrı'yı simgelediler: 'Ey sen, kendisine sığındığım Şahım, Fazl-ı Rahman'ım Ali! Selam sana Şah-ı Merdan Ali; selam, ey Fazl-ı Yezdan Ali.'

Bektaşilere göre, Tanrı adı her insanın yüzünde yazılıdır. Fakat bu Fazl değil, Ali biçimindedir. Kaşların duruşunda ayn, burun çizgisinde lâm, bıyıkların bükülüşünde ya simgelenmektedir. İstanbul'da Merdivenköy Şahkulu Tekkesi'nin son dedebabalarından biri

olan, Hilmi Dedebaba(Ölüm, 1907), ünlü şiirinde şöyle demektedir:

'Yüzüme bir ayna tuttum, gözüme Ali göründü; kendime bir göz attım, gözüme Ali göründü.'

Ünlü F. Hasluck gibi, bazı bilginler, Bektaşilikte, tümü ile Hurufiliğin bir Türk biçimini görmektedirler.Bektaşiliğin böylece soluk bir görünüş alması kabul edilebilir değildir. Öğretinin kendine özgü çizgileri vardır. Hurufilik, Bektaşi inanç karışımının yalnızca bir yanıdır; bununla birlikte Ali'nin yüceltilişinde ağırlığı bulunmaktadır."(*)

"Sanatsal anlamda ise belli başlı bir örnek vermek zor. Ancak şunu söyleyebiliriz. Bildiğiniz gibi İslam, resim ve heykel sanatına hoşgörüyle bakmamıştır. Bunun üzerine Bektaşiler, Hurufilik sanatından yararlanarak harfler aracılığıyla suret çizimleri yapmıştır. Böylece İslamın yasakçı anlayışını, harflerin içsel yapılarından kaynaklanan bir hat sanatıyla Hz. Ali ve arslanı, güvercin biçiminde besmele, yapılmıştır. Hz. Ali'nin devesi, 12 İmamlar, Hacı Bektaş Veli'yi bir yanında arslan, bir yanında ceylanla gösteren resmi ve çeşitli evliya resimleri sanatsal anlamda Alevi-Bektaşi külütürü ve inancının sayılabilecek örnekleridir."(**)

XVI. yy'ın başlarından başlayarak İslamın *felsefeleşmesine* koşut olarak *kolektif bir Türkmen tavrı* olarak ortaya çıkan Kızılbaşlık, Bektaşiliğe kesin damgasını vurdu. *Adama muhabbet*, yani insanı sevme, *ışığa muhabbet*, yani doğaya ve insana dirilik veren özü sevme ve *deme muhabbet*, yani insanın öğrenme-öğretme gücünü sevme ilkelerinin kuşatıcılığında, halkın *siyasal özlemleri* öne alınarak gerçekleştirilen Kızılbaş isyan, Bektaşiliğe *günümüze* kadar gelen biçimini verdi.. Tarikat adap ve erkânı, Kızılbaş yöntemlerden *derinden* etkilendi.

(*) Irène Mèlikoff; Orta Asya'dan Anadolu'ya Gök Tanrı'dan İnsan Tanrı'ya; Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi; Eylül-1998; Sayf.: 22

(**) İlhan Cem Erseven; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 252

"Kızılbaş adı Alevi adından da eskiye dayanır. 1976 yılında Afganistan gezim sırasında bir şeye tanık oldum. Orada Kazak Türkleriyle konuşurken bir olayı aktarmaları sırasında bir şey tespit ettim. 'Kâfir' bir 'Kızılbaşın' nasıl kesildiği anlatılıyordu. Kızılbaş sözü demek ki çok eskilerden beri tüm Asya'ya yayılmış. Türklerde başlıklarla ilgili sayısız sözcük vardır; Başkurtlar, Karakalpaklar... gibi. Kızılbaş adı da bunun bir devamıdır bence. Bu ismi temsil eden insanların da isyankâr olduklarını tespit ediyoruz. Sonra da bu bence Anadolu'daki Alevilikle birleşmiştir.

xvı. yy'da Anadolu Alevileriyle Osmanlıların bağı tümüyle kopuyor. Osmanlı Devleti Bizanslaşıyor. Anadolu insanına Osmanlının yabancılaşması ise başta Alevilerde Kızılbaş etkiyi son derece arttırıcı rol oynuyor. İran'a Venedikten çok fazla 'kızıl' başlıkların satıldığını öğreniyoruz, tarihi belgelerden.

Anadolu Alevileri, Kızılbaşları İran Safevi Devleti'ni kuran temel güçlerdir. Osmanlı baskısı karşısında ise Anadolu Kızılbaşları İran'a akar olmuştur. Şah Hatayi, kutsal bir kişi kabul edilmiş bu 'Şah' tüm Anadolu Kızılbaşlarının görmek, tanımak istedikleri, yüce bir insan konumuna gelmiştir. Anadolu'lu Kızılbaşlar, 'Biz ölüye değil, diriye gideriz' diye Şah Hatayi'yi ziyareti Hac kabul etmişlerdir...."(*)

Görüldüğü gibi Anadolu Aleviliği bir *"günde"* doğmuş değildir. Gelişimi *yüzyıllar* sürmüş; oluşumunda birçok *evreler* yaşanmıştır. Bu bakımdan onu birkaç kişinin bir *"kafa ürünü"* saymaktan öte Anadolu insanının bir *bilinç birikimi* olarak görmek gerekir.

Bu noktada genellikle *yanılmalara* yol açan bir olguyu tartışmak istiyorum: Kimi araştırıcıların savlarının tersine *İslamiyet-öncesi Asya halkı*, genelde *yerleşik* yaşama geçmiş değildi. Yani uygarlaşma *sancılarına* henüz yakalanmamıştı.

Vll. yy'a adım atarken Anadolu yerleşik halkı, uygar olmamanın değil, tam tersine *"uygar olmanın"* sancılarını yaşıyordu. Medeni insanın en büyük zaafı olarak yaşama geçen tektanrıcı inanç *"illetine"* çoktan tutulmuştu.

Son tektanrıcı dinin yaratıcıları olarak tarih sahnesine çıkan

---

(*) Fuat Bozkurt; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 65-66

Araplar ise yerleşik yaşama ve uygarlaşmaya *yeni* adım atmış olmanın *"karmaşaşı"* içindeydiler. *Dünü* temsil eden Bedevi ülküsü yabancılaşmış, *yarını* temsil eden yerleşik yaşam değerleri henüz egemenlik kurabilmiş değildi.

Orta Asya halklarına gelince; onlar, uygar olma ve uygarlaşmanın biraz *"gerisinde"* ancak, bu sürece bir sıçrama platformunda bulunuyorlardı. *Saf kandaşlığın* ve *sınıfsızlığın* bir ölçüde çözülmesine karşın, *ilkel kolektivizm* ülküsü henüz *yabancılaşmış* değildi. Özgürlük, doğruluk, eşitlik ve yiğitlik kapsamında özetlenebilecek olan *"barbar insanlık durumu"* değerlerinin güdücülüğünde bir kabile/ kavim demokrasisi, bir şefler aristokrasisiyle belirgin bir *"askeri demokrasi"* yaşanıyordu. Arap Yarımadası'nda somutta yaşanan bir olgu olamaktan *çıkmış* olan ve ancak *sözel* gelenekte *Bedevi ülküsü* olarak öne çıkarılan *ilkel eşitlikçi* değerlere öykünülürken, Orta Asya toprağında bunlar *yaşamın içindeydi.*(*)

Bu nedenle Orta Asya insanının *"barbar"* değerlerine *"öykünmek"*, onları yaşanan andaki değerlerden *"daha ileri"* bir aşamada görmek, tam bir *yanılsamadır.*Tersi doğru olsaydı insanlığı medeniyet-öncesi *"ilkel sosyalizme"* döndürmek gerekirdi. *"Barbarlık insanlık durumu"*, uygarlaşma yolundaki her halkın geçmek zorunda olduğu *"zorunlu"* bir aşamadır. Bu aşamayı *daha ileri* bir toplum örgütlenmesi olarak görmek/algılamak; *"barbar"* değerlerin yaşanan anda *"çözücü/ çözümleyici"* olduğunu kabul etmek demektir. Yaşadığımız sınıflı toplumda ezilen sınıf insanına *"modern kimlik"* önermek yerine *"barbar"* olmayı; ezilen *sınıf ideolojisi* yerine *sınıfsız* Asya toplumunun, yani *kandaş* toplumun düşünce yapısını *önermek* demektir. İnsanlık durumu bakımından *"gerilikle"* övünmek, tarihi *çarpıtmak* demektir.

Olması/ algılanması gereken uygarlık-öncesi *"ilkel eşitlikçi değerlerle"* yaşanan andaki *toplumsal muhalefet* değerlerinin *buluşmasını* saptamak/ yakalamak ve bunun gerçekleşmesine *çalışmak* olmalıdır.

(*) Hikmet Kıvılcımlı; İlkel Sosyalizmden Kapitalizme; Tarihsel Maddecilik Yayınları; Sıralar Matbaası; İstanbul-1965

Bu kapsamda uygarlığa gelinceye değin insanlığın ürettiği *"ilkel kolektivizm değerleriyle"* günümüz toplumunda geleceği temsil eden *"sınıf değerleri"* arasında bir *"ara halka"* oluşturan; barbar değerleri *onurlandıran* ve onları modern kimliğe *aktaran*; oluşturduğu isyan ideolojisiyle *"barbar"* olmayı değil *toplumcu* olmayı, sınıfsız toplumun, kandaş toplumun *ideoloji-öncesi* düşünce yapısını değil, *toplumculuğu* öneren Alevilik-Bektaşiliği *anlamak,* onu yerli yerine *oturtmak* bugünün aydını için *yaşamsal* bir görevdir.

Alevilik-Bektaşilik, Ortaçağ karanlığında son tektanrıcı din olan İslamiyeti *felsefeleştirerek* geleceği aydınlatacak bir *"ışık"* olarak belirmiş; taraftarları, birey değerlerinin ve toplumsal mücadelelerin ağırlıklı *taşıyıcıları* olarak yaşanan somutta, toplumu *ileriye* götürecek kimliklerin *arayıcıları* olagelmiştir. Bu anlamda inancını, tüm manevi değerlerini *aklını* kullanarak, yaşama yordamını onurlandıracak/ kucaklayacak biçimde *yeniden* üretmiştir. Geleceğe yönelik bir *"ışık"* olarak beliren kimliğini, Sünni Ortodoksluğa, bu inancı *ideoloji* edinmiş egemen sınıflara karşı *mücadele* koşullarında *"toplumsal memnuniyetsizlikle"* birleştirmiş ve bu kanalda *modern kimlikle* buluşmuştur. Bugün ülkemiz özelinde *insanlık kazanımı* olarak ne varsa onun elde edilmesinde, *Ortaçağ değerleriyle* yaşamsal bir mücadeleye giren ve bu mücadeleyi *günümüze taşıyan* Alevilerin-Bektaşilerin payı *yadsınamayacak* denli büyüktür.

Demek ki Alevi olmak, Bektaşi olmak ve Alevilik-Bektaşilik, bir *Ortaçağ kimliği* değildir. Tam tersine Ortaçağ koşullarında egemen Ortaçağ kimliğine karşı doğup biçimlenmiş; kendisini *sürekli yenileyerek günümüze taşınmış, modern, çağdaş bir kimliktir.*

Bu kimlik felsefenin temeline;

1- Dünyayı *"taşıyan"* ve *"koruyan";*

2- Kendini aşarak Tanrı'yla bütünleşmek için düşüncelerinde son derece cesur ve *"kural yıkıcı"* olan;

3- Fiziksel sorunlarını *dinsel dogmaların* dışında *çözmeye* çalışan;

4- Bedenini ve dünyasal yaşamını *"cendereye"* alan her türlü *baskıyı* kıran;

5- Düşünen, üzülen, *doğru* yaptığı gibi *yanlış* da yapan:

6- Öldüğünde sadece *düşünceleri* yaşayacak olan;

7- Kendini *yenileyen*, özsaygısını *yitirmeyen*;

8- Kendi kendisinin *efendisi ve tanrısı* olan;

9- Kendi kendisinin *yaratıcısı, şekillendiricisi, kanun koyucusu* olan bir insanın yerleştirilmesini *zorunlu* kılar.

Görüldüğü gibi Alevilik-Bektaşilikte birey *"yapıcı-yaratıcı bir yıkıcılık"* içindedir. Buna *"yıkıcı yaratıcılık"* diyebiliriz.

Felsefi Bilgelik Ürünü Olarak Dört Kapı Kırk Makam(*)

Dört Kapı: Hak Yolu'nda yürüyen tarikat yolcusunun geçmek zorunda olduğu manevi aşamalar.(**)

İrşatları olmayanlar, dört kapıda da dönektirler.

Sahibi: Muhammet-Ali.

Muhammet dini açıkladı sonra lam ve elif koydu; lam Muhammet, elif Ali demekti. Ardından şeriat ortaya çıktı; daha sonra tarikat, marifet ve hakikat sır oldu. Şeriat, Muhammet'in şanına geldi; tarikat, marifet ve hakikat Ali'nin şanına geldi.

(*) Sevgi Babaoğlu; Türk Mitolojisinin Halk Motiflerine Etkisi ; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1997; Sayf.: 78, "Bektaşi tarikatı Oğuz geleneğinden kalma 4 kapı üzerine kurulmuştur."

Belkıs Temren; Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu; Bektaşi Kültür Derneği Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 65, "Bizim araştırmamız açısından önem taşıyan nokta ise Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'daki yaşantısı sırasında eriştiği bilgi düzeyi ile Ahmet Yesevi'nin işlediği, 'dört kapı'(şeriat, tarikat, marifet, hakikat) doktrinini benimsemesi, Türk töresini iyi bilmesi ve Türk diline hakim olmasıdır. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geçtikten sonra bunları kullanarak şekillendirdiği ve çevresinde bulunanlara aşıladığı 'dört kapı, kırk makam' doktrini, bu düşünceyle bezenmiş Anadolu Türk kültürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Böylece, Anadolu'da oluşmaya başlayan yeni bir okul görmekteyiz."

(**) Buyruk ve Makalat'a göre dört ulu kapı ve bu dört ulu kapıya bağlı kırk

Simgesi: Eşik.

Hz. Muhammet'in, *"Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır"* hadisinden esinlenerek Hz. Ali'yi temsil ettiğine inanılan ve yolun bir simgesi olarak algılanan, meydanın giriş kapısının iç kısmı. Bu nedenle eşik kutsaldır; kişiyi Hakk'a götüren kapıdır; asla eşiğe basılmaz, eşik öpülür. Bu davranış; yol ışık ve bilgisine ulaşmış olmanın anısına, bir alçakgönüllülük ve teslimiyet ifadesi olarak, eşiğin önünde sol diz üzerine çökerek elleri eşiğe koyup her bir eli bir kez öpmek, biçiminde uygulanır.

Kıblesi: Secde.

Secde, ayinlerde , makama saygı için yere kapanma ya da eğilme davranışıdır. Secdede ellerin iç kısma yere konmaz; başparmak dışında kalan parmaklar avuca doğru bükülerek bu parmakların dış tarafıyla açık durumdaki başparmağın iç tarafı yere dokundurulur. Dizler bükülür ve sol diz yere dayanır. Önce sağ göz, sonra sol göz, ardından da alın yere değdirilir.

Bu işlemler bitince ayağa kalkılarak niyaz duruşuna geçilir. Secde edilecek yere Kerbela toprağı konur. Yaşlılar secdeyi ayakta niyaz ile de yapabilirler.

---

makam vardır. Birinci kapı şeriat; ikinci kapı tarikat; üçüncü kapı marifet ve dördüncü kapı, ana kaynak olan hakikat kapısıdır. Dört kapının dördünün de kendine özgü özellikleri/kuralları bulunur. Dört kapının da kaynağı birdir; dört kapı dört âlem'e denk düşer. Kırk makamın onu şeriat; onu tarikat; onu marifet ve onu hakikat içindedir. Yol ehli dört kapıya bağlı kırk makamdan geçerek Hakk'a ulaşır; bu sırada şeriat gemisi'ne biner; tarikat denizi'ne açılır; marifet dalgıcı olur ve hakikat inci'sini bulur. Bu nedenle tarikat yolcusu inançta/düşüncede amacına ulaşabilmek için şeriatın koşullarını yerine getirmek; tarikatın içinde olmak; marifetten ayrılmamak ve sürekli hakikatı arar olmak durumundadır. Bunun bir uzantısı olarak insan-ı kâmilin çerağ gibi durması; fitil gibi yanması; yağ gibi erimesi ve nur gibi ışık vermesi gerekir.

Cünubu: Dört kapının hizmetini bırakıp rızasız kendi başına iş yapmak.

Kırk Makam: Tarikat yolcusunun yükselerek geçmek zorunda olduğu manevi alt aşamalar.(*)

Sahibi: Hacı Bektaş Veli.

Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya geldiğinde, göçebe çiftçilerden oluşan, kendi öğretisine hiç de yabancı olmayan ve geliştirdiği felsefeyi anlayabilecek hazır bir kitle buldu. Eski Türk, İrap, Arap ve Helen düşünce ve inanışlarının bir bileşimi olarak Bektaşiliği biçimlendirirken; Ortodoks İslamlıktan ayrılan üç önemli yenilik getirdi:

1) Türkçe'yi ibadet dili yaptı;
2) Sünneti ve şeriatı kaldırdı; herkese şeriatsız bir yaşam sundu; zorunlu ibadet yoktu; cinsiyet ayrımı yoktu; içki yasağı yoktu;
3) İbadetin yerine, eski Türk Şamanizminden, Zerdüşt dininden ve diğer halkların toplumsal/dinsel pratiklerinden esinlenerek geliştirdiği cem'i koydu.

Cünubu: Kırk makamın hizmetini bırakıp rızasız kendi başına iş yapmak.

(*) Hacı Bektaş Veli, Kırk Makam'ı; Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, Hakk'a ulaşabilmesi için geçmesi gereken evreler olarak tanımladı. Yine Hacı Bektaş Veli, her kapının gereğini yerine getirenleri ayrı ayrı grupladı ve onlara birer sıfat verdi. İnsanın oluşumuna katılan ve toprak, su, ateş ve hava olarak belirtilen dört unsurdan her birini, bir kapı ehline simge olarak verdi.

(**) Dört Kapı Kırk Makam üzerine kurulu Alevilik-Bektaşilikte, ilk kapı vebuna bağlı on makam, şeriat ya da şeriat kapısıdır. Ancak buradaki şeriatın,Ortodoks İslamlıktaki şeriatla hiçbir ilişkisi yoktur.Öncelikle şeriatın kaynaklarını yorumlayış farklıdır. Ortodoks İslamlıkta Muhammet, Tanrı buyruklarını Cebrail aracılığıyla insanlara ileten bir aracıdır.Alevilik/Bektaşilikte ise şeriatın tanrısal kaynakları, doğrudan doğruya insan olarak Muhammet'in içgüdüsel zekasının, sezgisel aklının ürünleridir. Cebrail,Muhammet'in tanrısal özle buluşan içgüdüsel zekasının/sezgisel aklının bir simgesinden başka bir şey değildir.

Görünmeyen alanda (bâtın) Tanrı'nın kesin egemenliğine karşın, bu alanın bir

Şeriat Kapısı: Dört Kapı Öğretisi'ne göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ilk sırada yer alan, insanın kendi kendini eğitmesi evresi; şeriat.(**)

Sahibi: Hz. Muhammet.

Şeriat Hz. Muhammet'in şanına geldi.

Anlamı: yol kurallarına, yol erkânı ya da yol ululalarına ilişkin bilgi.

İnancı; ibadet.

Simgesi: hava; Sudur Öğretisi'ne göre, önsöz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan dört tür öğeden biri; şeriat simgesi.

Kavmi: Abidler; insan-ı kâmil aşamalarından ilkini temsil eden, şeriat kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin hava olduğu kabul edilen, dört tür insandan ilk tür insanlar; şeriat insanı.

Evi: nasip alıp yola girecek canın, tören yapılmadan önce hazırlandığı, yani yol kurallarını yeniden gözden geçirdiği, abdest alarak kefen giydiği yapı bölümü, yer; şeriat evi.

---

yansıması olarak algılanan ve şeriat adıyla anılan görünür dünyada (zahir) işler, Tanrı'nın bilgisi ve denetimi dışında yürür. Burada insan kesin egemendir. Zahirde olup biteni Tanrı, ancak insan kendisiyle bütünleştiğinde öğrenebilir. Yaşanılan yerde insan, Tanrı'nın bile kendisine muhtaç olduğu saygın ve yüce bir varlıktır. Aklıyla ve eylemleriyle zahiri yönetmekle yükümlüdür.

Özetlersek Alevilik/Bektaşilikte şeriat, başlangıçta kutsal kökenin bir yansıması olarak algılanan görünür nesnel dünyadır; bunun da ötesinde bu nesnel dünyaya ilişkin insan kararlarıdır ya da kaynağını bu nesnel dünyadan alan ve kolektif bir insan ürünü durumunda bulunan gelenek-göreneklerdir. Zahir, inançta tanrısal olanın bir yansıması biçiminde belirmesine karşın, yalnızca bu görüntüyle ya da bilinen yollarla yetinerek gerçeğe ulaşmak olanaklı değildir.

Bu nedenle bir Alevi-Bektaşi, iç âleminde sezgileriyle hakikatı bulmaya girişir; ten gözünü kapatıp can gözünü açar. Bu bir tür "yabancılaşma"dır. Bilinci "yabancılaşma" yoluyla Ortodoks Sünni şeriatın dışına atma; ona, daha özgür bir ortam yaratma; görünür olmadığı için bâtın olarak algılanan ve nesnel olanın ortak yasaları durumunda bulunan özü yakalamadır. Yakalanan öze ulaşmak için bilinci; kendisiyle çelişen zamanda ve mekânda "uçurma"dır.

Kardeşi: Tanrı'nın birliğine inanmak; Peygamber'i hak saymak; Hz. Ali ve oğullarının imamlığını hak sayıp onaylamak; bunları yapmakla şeriat ya da şeriat kapısına kardeş olunur.

Selamı: Esselam-ü aleyküm ey nur-u şeriat erenleri.

Cünubu: Kadınla cinsel ilişkide bulunmak.

Babası: Öz baba.

Abdesti: Su ile yapılan abdest.

Bu tarikat abdestidir. Tarikat abdestini yola girecek cana rehberi aldırır. Rehber her bir uzvun yıkanması için su dökerken kimi öğütlerde bulunur:

Makamlar(*)

I) İman etme:

Zahir; Tanrı'nın birliğine, meleklerine, peygamberlerine inanma.

Bâtın; Mürşit önünde, yol'un bütün kurallarına uyacağına söz verme; bu inancını ikrara bağlama; gönül yoluyla Hakk'a ilişkin anlamı, sezgiyi/bilgiyi yakalama.

Gerçekten ne denli çok uzaklaşılırsa asıl gerçeğe o denli yaklaşılır güdüsü içinde, inanç örtüsü altındaki toplumsal bilincin gücünü/kudretini, özlemini/kararlılığını sergilemedir. Bu bağlamda şeriat, "doğum" olarak algılanır ve gerçekten kaçış görüntüsü altında "ikinci doğum" olduğuna inanılan tarikat kapısına, kendini hazırlama dönemi olarak bilince çıkar.

(*) Buyruk'a göre şeriatın makamları: 1) İnanıp iman getirme; 2) İlim öğrenme; 3) İbadet etme; 4) Kazanç yeme; 5) Haramdan sakınma; 6) Hayız ve nifaz durumunda karısına yakın olmama; **7)** Şeriat evine girme; 8) Şefkatli olma; 9) Pak yiyip pak giyme ve 10) İyilik buyurma'dır.

Makalat'a göre şeriat kapısının makamları: 1) İman getirme; 2) İlim öğrenme; 3) Namaz, zekat, oruç tutma, hacca varma, gaza eyleme, cenabetten arınma; 4) Helal kisbetme, riyabı haram eyleme; 5) Nikah kılma; 6) Hayz'ın ve nifas'ın nikahını haram eyleme; 7) Sünnet-i cemaat olma; 8) Şefkatli olma; 9) Arı giyme, arı yeme ve 10) Emr-i maruf olma ve yaramaz işlerden sakınma'dır.

II) İlim öğrenme: Zahir; akla ve söylenenlere dayanan bilimleri öğren me.

Bâtın; tarikat yolunda gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulma; bunu etiğine indirgeme; sezgisel aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşma.

III) İbadet etme: Alevilik/Bektaşilikte Sünni Ortodoks İslamlığın algıladığı anlamda ibadet tümüyle biçimsel'dir. Asıl olan özdür. Kaldı ki İmam Ali, bu biçimsel görevleri tüm yandaşları adına yerine getirmiş ve Alevi-Bektaşileri bu görevlerinden bağışlamıştır. Bu nedenle inançta Ali, bir kurtarıcıdır.

A) Namaz:

Zahir; belli zamanlarda belli biçimlerde Tanrı'ya yakarma.

Bâtın;

a) Her an Tanrı'yı gönlünde taşıma; bu yolla sürekli namazda olma. İnançta gönül, hem Tanrı'nın evi hem de tanrısal olana ulaşma aracı olan gönül bilgisinin, sezgisel aklın birikmiş biçimidir. Emek vererek, yaşanarak elde edilen gönül bilgisi ile Tanrı'yı her an kendi evinde konuk etmek, gerektiğinde O'nunla söyleşmek, namaz anlamında asıl ibadet olarak algılanır.

b) Bir tarikat ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Tanrı'ya yakarma, yalvarma. İnançta bu tür bir ibadet niyaz olarak bilinir.

c) Cemevi'nde halka oluşturacak biçimde bir düzen alarak ve Tanrı'nın yansıması olarak algılanan didara (yüze, birbirinin yüzüne) dönerek, kendini Tanrı'ya teslim etme; halka namazı, halka niyazı.

B) Zekât::

Zahir; zengin Müslümanların mal ve paralarından, helalliğini sağlamak için her yıl yoksullara vermekle yükümlü oldukları kırkta birlik pay; varlıklı Müslüman bu payı vererek malını temizler.

Bâtın:

1) Tarikat yolunda Tanrı katına ulaşabilmek için kendi varlığından vazgeçme; kendi varlığından vazgeçerek kendini temizleme.

2) "Ben"ini yadsıyarak "Birlik"i yani herkesin herkes için ortak "ben"lerinin katılımıyla oluşan ve bağımsızlaşıp yabancılaşarak "kutsal köken" durumuna yükselen "toplumsal bilinci" ya da "topluluk bilinci"ni aklama; bu yolla toplumsallaşma; toplumsallaşarak topluluğu ya da toplumu günahlarından/eksikliklerinden temizleme;

3) Kendi bilgisinden diğer insanları yararlandırma; bu yolla kendini temizleme; kendindekini bir başkasına aktararak toplumsallaşmaya/topluluk ya da toplum bilincinin oluşmasına katkıda bulunma.

C) Oruç: Zahir; belli günlerde sahurdan iftara kadar bir şey yememe-içmeme.

Bâtın;

1) 1-10 Muharrem günleri Kerbela'da şehit edilenlerin anısına su içmeyerek, eğlencelerden uzak durarak yas tutma. Bu yas tutuş; zalimlerden gelen, ancak geriye getirilmesi olanaksız olan bir felaketin bedelini ödeme duygusunu sürekli canlı tutmayı amaçlar. Oruçlu günlerde kurban tığlanmaz; saç-sakal tıraş edilmez; cinsel ilişkide bulunulmaz; eğlence/düğün yapılmaz ya da bu tür yerlere gidilmez.

2) Kendi iradesiyle kendini yanlışa/kötüye karşı koruma; bunu sağlamak için bir tavır/eylem içine girme.

3) Yola girişten Hakk'a yürüyünceye değin yasaklanmış şeylerden uzak durma; bunu gerçekleştirebilmek için bir tavır/eylem içine girme.

4) Tarikat sırrını açıklamaktan kaçınma; bunu gerçekleştirebilmek için bir tavır/eylem içine girme.

D) Hac: Zahir; ömründe en az bir kez belirlenmiş günde Kabe'ye gitme; Kabe'ye gidip orayı tavaf etme.

Bâtın;

1) İmamı ziyaret etme; ziyaret edip hizmetinde bulunma.

2) Kabe olarak algılanan insanın kalbini kazanma, gönlüne

yönelme.

3) Hakk'a ermek için gönül yolculuğuna çıkma.

E) Gaza Eyleme:

Zahir; vatanını korumak için savaşa gitme; ülkesi için savaşma.

Bâtın; nefsiyle mücadele etme.

F) Cenabetten Arınma: Zahir; boy abdesti almayı gerektiren durumdan kurtulma.

Bâtın:

1) Tanrı'ya sırt çevirmeme; Tanrı'dan bilgisiz/habersiz olmama. Alevilik/Bektaşilikte Tanrı'ya sırt çevirmeme; Hakk'la Hak olmak için yola çıkan tarikat yolcusunun, kâmil insan olmak için verdiği uğraşta her türlü özveriye katlanması gerektiğini vurgular.

2) Gerekli olgunluğa ulaşarak yol sırlarını öğrenme. İnsan-ı kâmil aşamalarını geçerek yol bilgilerini öğrenme; bu yolla kendini manevi olarak temizleme.

3) Gerekli olgunluğa ulaşmadan yol sırlarını öğrenme durumuna düşmeme; bu yolla kendini kirlenmekten koruma.

IV) Haramdan uzaklaşma:

Zahir; kazancını yasal yollardan kazanma.

Bâtın; gönlünü/beynini bozguncu düşüncelerle doldurmama.

V) Nikah Kılma:

Zahir;

a) Evlilik dışı ilişkilerde bulunmama.

b) Yakın akraba ile evlilik yapmama.

Bâtın;

a) İkrar vererek yola girme. İkrar, tarikata girmek için verilen sözdür. İkrar vermek ise tarikata girmek için söz vermek; tarikata girdikten sonra yol'un bütün kurallarına uyacağını üstlenmek demektir. İkrar verilmesi durumunda talibin iradesi, mürşidin rızasında yok olur.

b) Yol'da şeytana uymama. İnançta şeytan, Tanrı'ya başkaldıran meleklerin, kötü ruhların başı olduğuna inanılan varlıktır. Somutta ise nefistir. O ne-

denle, nefsin isteklerine uymak, şeytana uymak anlamını taşır ve yoldan sapma nedeni olarak gösterilir. Tanrı evi olarak tanımlanan insan gönlündeki nefis, şeytani sultan olarak algılanır.

VI) Çevreye Zarar vermeme:

Zahir; çevreyi kirletmeme.

Bâtın; Hiçbir şeyin nedensiz/işlevsiz oluşturulmadığı kanısıyla tüm canlı-cansız varlıkları, doğayı, doğada var olan dengeyi koruyacağına, kollayacağına söz verme; sözünü yerine getirme.

VII) Sünnet-i Cemaat Olma:

Zahir; Peygamberin emirlerine, örfüne uyma; Hz. Muham met'in söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenme.

Bâtın;

a) Yol töreleri konusunda bilgisiz olmama;
b) Hz. Ali ve soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenme;
c) Pire, mürşide itaat etme. Pir, mürşit; müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, üstün aşamalı tarikat ulusudur. Bu nedenle, sözü/isteği yasa niteliği taşır. Mürit bu söze/isteğe uymakla sünnet-i cemaat olma şansını yakalar.

VIII) Şefkatli Olma:

Zahir; insanlara yumuşak, sevecen davranma.

Bâtın; bütün yaratılmışlarla kardeş olma; onları Tanrı emaneti bilip koruma. Genelde insan, özelde kâmil insan bir Tanrı halifesidir. Öte yandan tevhit anlayışının bir sonucu olarak doğadaki her şey Tanrı'nın bir görünümüdür. En fazla Tanrı/konuşan Tanrı olmak kimliğiyle kâmil insan, kendi dışındaki her şeyi korumak/kollamak göreviyle yükümlüdür. Bu bağlamda, canlı/cansız her şeye sevecen davranmak durumundadır.

IX) Arı Giyme-Arı Yeme:

Zahir;

a) Kuran'ın buyurduğu şeyleri yeme, giyme.
b) Temizliğe özen gösterme.

Bâtın; Tanrısal nitelikleri tanıma; onları etiğine indirme, davranışlarının bir parçası durumuna getirme. Gönül bilgisi yoluyla gerçeği yakalama; bunu tanrısal özellikler olarak algılama; algıladığı şeyleri ahlakının temeline yerleştirme; davranışlarına yansıtma.

X) Yaramaz İşlerden Sakınma (Emr-i maruf):

Zahir; Tanrı buyruklarına uyma; yasaklardan kaçınma.

Bâtın;

a) Tanrı'ya yaklaşma; bu çaba içinde olma.

b) Bu çaba içindeyken şeytandan uzak durma. Burada şeytan insanın nefsidir: İnsan, nefsinin dünyasal isteklerine gem vurmasını bilmelidir; aksi durumda yoldan sapar.

Tarikat Kapısı: Dört Kapı Kırk Makam öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ikinci sırada yer alan ve zahitlerle özdeşleştirilen; Bektaşiliğin kurallarını, ilkelerini ve törenlerini öğrenme, Hak yolunu bulma evresi; tarikat.(*)

(*) Alevilik/Bektaşilikte tarikat, bir pirin, mürşidin Hakk'a ulaşmak için İslam dinini yorumlayarak oluşturduğu, kendine özgü kuralları, ilkeleri ve törenleri bulunan bir inanç yoludur. Bir gönül yolu olarak algılanmasına karşın, diğer yandan, yaşanan anda, kendini bir örgüt olarak dayatan Sünni şeriata karşı konum'anan ve devletin/dinsel ortodoks özkaynağın uzağında adam yetiştiren bir okuldur. Bu anlamda yeri geldiğinde savunma yapan, yeri geldiğinde mücadele veren bâtını bir kurumdur. İslam ülkelerinde, Hz. Muhammet'in Hakk'a yürümesinden sonra halifelik sorununa bağlı olarak tümüyle dinsel nitelikli Sünni tarikatlarla dinsel-siyasal nitelikli Şii tarikatlar ortaya çıktı. Zamanla bunlar kendi içlerinde birçok kola ayrıldı. Kimileri bağımsız bir yapı kazanarak büyük bir etkinlik ve egemenlik kurdu.

Genelde dinsel nitelikli olan Sünni tarikatlar, şeriatın kurallarına yeni bir yorum getirmekten; tapınma biçimlerine, dinsel görevlere özel bir düzen vermekten öteye geçemedi. Buna karşın dinsel-siyasal nitelikli olan, kaynağını Hz. Ali'nin kişiliğinden alan, Ehlibeyt ve On İki İmam sevgisiyle beslenen Şii tarikatlar ise düşünsel düzeyde İslam dinine yeni bir yorum getirdi. Ali yandaşları hareketi, çeşitli adlar altında yayılıp güçlendi.

Sahibi: Hz. Ali.

Tarikat, Hz. Ali'nin şanına geldi.

Anlamı: Tarikatın kurallarına, ilkelerine ve törenlerine ilişkin bilgi.

Simgesi: Ateş; Sudur öğretisine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan, dört tür öğeden biri; tarikat simgesi.

İnancı:

Bâtın; niyaz.

Alevilik-Bektaşiliğin özünü oluşturan dört inançtan biri olan niyaz, tarikat kapısıyla özdeşleştirilir.

Kavmi: Zahitler; insan-ı kâmil aşamalarından ikincisini temsil eden tarikat kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin ateş olduğu kabul edilen, dört tür insandan ikinci tür insanlar; tarikat kavmi.

Kardeşi: Bir pirden el almak ve kâmiller önünde musahip olmak; bu yolla tarikat ya da tarikat kapısına kardeş olunur.

Selamı: Esselam-ü aleyküm ey Pir-i tarikat erenleri.

Cünubu: Pirsizlik; ikrardan dönüp andını bozmak.

Alevi/Bektaşi inancında pir, mürşit din demektir; piri, mürşidi olmayanın dini olmaz. İkrar, tarikata girmek için verilen sözdür; bu sözden vazgeçmek, en büyük suçu işlemek anlamına gelir.

Buna koşut olarak, "Kuran'daki ayetlerin anlamlarının altında gizli anlamlar olduğu ve bunu ancak İmam'ın bilebileceği" biçiminde tanımlanan bâtınilik temeli üzerinde, vahdet-i vücut ve ruh göçü felsefesiyle bütünleşti. Yayıldığı bölgenin uygarlık düzeyine, yerleşik inanç, gelenek ve göreneklerine göre değişik kollara ayrılarak günümüze değin geldi.Anadolu toprağında bu anlayış; Asya'dan kopup gelen ve ilkel komünal değerlerin taşıyıcıları olan insanlar ile İlkçağ'ın aydınlanma çizgisini izleyerek Hristiyan özkaynağına muhalefet eden insanlarla buluştu ve Ali yandaşlığı hareketi, Pir Hacı Bektaş-ı Veli'nin önderliğinde, sonraları Alevilik olarak anılacak olan Bektaşilik-Kızılbaşlık adı altında yeni bir kimlik kazandı. Aydınlanma zemininde, halkların her türden birikiminin yeni bir sentezi olarak evrilirken; katı cansız ve yaratıcılıktan uzak bir İslami ortodoksluk sergileyen Sünni tarikatlar karşısında, hoşgörü temeline dayalı, zengin, canlı, esnek ve yaratıcı bir dervişlik anlayışını geliştirerek, merkezi yönetimle/otoriteyle çelişkisi olan tüm toplum insanlarını kucaklayan bir dünya görüşü yarattı. Dört Kapı Kırk Makam üzerine kurulu Alevilikte ikinci kapı ve buna bağlı olan on makam, tarikat ya da tarikat kapısıdır. Bu kapı inançta, "birinci doğum" olarak algılanan şeriatı ya da şeriat kapısını izler ve "ikinci doğum" olarak bilince çıkar.

Babası: Mürebbi (mürşit).
Abdesti: Pire biat etmek.

Makamlar:(*)

I) El alma, tövbe etme:

a) Bir mürşide bağlanma.
b) Kötü ve günah işlerden vazgeçerek Hakk'a yönelme.
c) Dünyasal tutkulardan, nefsin isteklerinden sıyrılma, sıyrılarak tarikata yönelme.
d) Dünya ve dünya ile ilgili şeylerden vazgeçerek Hakk'a dönme.

II) Mürit olma:

a) Mürşidin isteğine uyma.
b) Eğitim alma isteğinde olma.
c) Düşünce ve davranış düzeyinde verilen eğitimi özümseyebilmek için canla başla çalışma.

III) Saçını giderme, libasını giyme:

a) Saçını giderme; cinsiyet farklarının ortadan kaldırılması bağlamında, "kadının dişiliği, erkeğin kişi-

(*) Buyruk'a göre tarikatın makamları: 1) Mürşitten el alıp tövbe kılma; 2) Talip olma; 3) Saçına ve giysilerine önem vermeyip dünya nimetlerine bağlanmama; 4) Sabir olma; 5) Hürmetli olma; 6) Korku duyma; 7) Tanrı'dan umut kesmeme; 8) Hidayete erme; 9) Toplum içinde uyumlu olma, öğüt dinleme, sevecen olma; 10) Aşk, şevk ve sefa.

Makalat'a göre tarikatın makamları: 1) El alıp tövbe kılma; 2) Mürit olma; 3) Saçın giderme, libasını giyme; 4) Mücahede, göyünme; 5) Hizmet etme; 6) Korku duyma; 7) Umut tutma; 8) Hırka, zenbil, makas, seccade; ibret, hidayet; 9) Makam sahibi olma, cemiyet sahibi olma, nasihat sahibi olma, muhabbet sahibi olma; 10) Aşk, şevk ve fakirlik.

liği"nin yokedilmesi olarak algılanan sembolik "çâr darp" erkânından geçme.

b) Libasını giyme; kutsal olarak algılanan tennure, haydariye ve hırkaya bürünerek, kanberiye, kemer kuşanarak, teslimtaşı takarak, taç giyerek ayıpları örtücü olma, kimsenin ayıbını görmeme.

IV) İyilik Yolunda savaşma:

a) En büyük düşman olarak algılanan nefsiyle mücadeleye girme.

b) Benliğin geçici ve dünyasal isteklerine karşı koyma.

V) Hizmetli olma:

a)Kendini insanların mutluluğuna adama.

b)Bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazır olma

VI) Haksızlıktan korkma:

a) Tanrı yolunda yürürken, gerçeğe kavuşurken yanlış bir adım atmaktan kaçınma.

Tanrı yolundaki tarikat yolcusu Dört Kapı Kırk Makam'dan geçerken "kutsal köken"e yönelik bir korku duymaz; yani bir Tanrı korkusu içinde değildir. Ancak, inançta kendini, amaçlanan noktaya taşırken, inanç Tanrı'sı durumundan Tanrı insan durumuna dönüşürken, bir hata yapmaktan korkar; bu korkuyu bir özeleştiri biçiminde, bir kendi kendini kontrol biçiminde sürekli canlı tutar.

b) Tanrı'nın bir yansıması olarak algılanan doğaya ve insana, kötülük/yıkım getirecek işlerden sakınma.

Bir Alevi/Bektaşi her şeyden önce insanlığa hizmetlidir; canlı cansız her şeye hizmetlidir; bu hizmet bir tür ibadettir. Tevhit anlayışına göre doğaki her şey, insan dahil; Tanrı'nın bir yansımasıdır. Ona getirilecek bir zarar, Tanrı'ya karşı işlenmiş kabul edilir.

VII) Umutsuzluğa düşmeme:

a) Kutsal gerçeğe bir gün kavuşacağı umudunu hiçbir zaman yitirmeme.

b) Haklının haksızı yeneceğine inanma, bu inancını

sürekli canlı tutma.

VIII) Hırka, zembil, makas, seccade; ibret alma, hidayete erme:

a) Hırka alma; tanrısal niteliklere bürünme, kutsallık kazanma.

b) Makas alma; tanrısal ahlaka uymayan sünnet dışındaki yenilikleri terketme; birey/toplum katında ahlak dışılıktan uzaklaşma.

c) Seccade:

a) Her zaman ve her yerde Tanrı tecelillerinin huzurunda olduğunu bilme.

b) Tanrısal tecelli olarak algılanan şeye, insana büyük bir saygı ve sevgi besleme; Tanrı sevgisini tecellisine aktararak aynı sevgiyi onda yaşama/bulma.

d) Zembil alma:

İrfan arayıcısı olma.

İrfan Arapça "bilme, anlama" anlamına geliyor. Alevilik-Bektaşilikte ise:

a) Evrenin sırlarını bilme, kavrama;

b) uyarıcıdan alınan bilgi; gönül yoluyla elde edilen sezgisel akıl, anlamlarına gelir.

e) İbret alma:

a) Her şeyde Tanrı'nın bir hikmeti olduğunu anlama.

b) Ben özelliklerinden arındırılmış ben özelliklerinin katılımıyla beliren toplumsal bilinçte yaratıcılık görme.

f) Hidayete erme:

a) Hak yoluna girme.

b) Tarikatı benimseme.

IX) Nimet dağıtma: Makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olma.

a) Makam sahibi olma; ruhsal bakımdan belli bir olgunluk aşamasına ulaşmış olma.

Makam, tarikat yolcusunun ruhsal bakımdan ulaştığı olgunluk aşamasını simgeler; bu anlamda pos-

tu simgeler.

b) Cemiyet sahibi olma; tarikata girmek isteyen, Bektaşi olmak isteyen talipleri olma.

c) Nasihat sahibi olma; yol kurallarını, ilkelerini ve törenlerini anlatacak denli bilgi ehli olma.

d) Muhabbet sahibi olma; Tanrı'ya, tarikat ulularına ya da tarikat yolunda yapılan bir işe, eyleme gönülden sevgi ve bağlılık duyma. Bir şikayetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi, bir sonuca bağlanması için muhabbet meydanı açma.

X) Aşka erme, şevke erme, özünü fakir görme:

a) Aşka erme; tanrısal varlığı içten gelen bir eğilimle sevme; sevilende kendini yoketme, sevilenle bir olma, seveni yok yalnızca sevileni var etme.

b) Şevke erme; Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkuyu duyma.

c) Özünü fakir görme; Tanrı uğruna dünya varlığından vazgeçme; benin geçici isteklerine aldanmama; büyüklük taslayarak tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tavır takınmama.

Marifet Kapısı:(*) Dört Kapı Öğretisi'ne göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında üçüncü sırada yer alan ve ariflerle özdeşleşti-

---

(*) Makalat'a göre; ilham, fehm, aşk, şevk ve muhabbet cana kondu; can dirildi; akıl egemen oldu; geleni, varanı bildi. Çünkü tüm nesneler canla dirilir, can marifet ile dirilir. Onun için marifetli canlar, erenler canıdır; marifetsiz canlar, hayvanlar canıdır. Su olarak algılanan marifet, gönül gözünden akar ve bostan olarak bilince çıkan canı sular. Burada ilham inançta, kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasına bağlı olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan, gönüle doğan anlam, sezgi, bilgi anlamına gelir. İlham, akıl ve duyuların aracılığı olmaksızın, tanrısal gerçeklerin ve sırların, varlık ve olayların iç yüzünün, velinin gönlüne doğması biçiminde algılanır. Bu durum ancak arınmış gönüller için söz konusudur. Akıl ve duyu yanılgılarından uzak olduğu için, ilham'da aldanma ve yanılma payı yoktur.

rilen; gönül yolunda en yüce düzeye ulaşma, tanrısal sırlara erme evresi; marifet.

Sahibi: Hz. Ali

Anlamı: Tarikat yolcusunun, gönül sezgisi yoluyla elde ettiği duyular üstü bilgi.

İnancı: Adak.

Alevilik-Bektaşiliğin özünü oluşturan dört inançtan üçüncüsü olan adak, marifet kapısıyla özdeşleştirilir.

Simgesi: Su

Sudur öğretisine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan, dört tür öğeden biri; marifet simgesi.

Geleneksel söylemde; Makalat'ın bu açıklamasının yüzeysel anlaşılması sonucu, "Akıl şeriat ve tarikat kapıları için gereklidir; marifet ve hakikat kapılarında akla gereksinme yoktur" biçiminde özetlenebilecek bir ters bilinç ortaya çıkmıştır.Bu doğru mudur?

Bence yanlıştır. Burada anlatılmak istenen şudur: İnançtan akla atlayarak şeirat ve tarikat kapılarında eğitilen yol ehli can; zahirden kaçış görüntüsü altında bâtını yani gerçeği akılla kavrama gücüne erişmiştir. Daha açık bir anlatımla beyin, marifet kapısı ile birlikte daha az düşünme etkinliğinde bulunarak daha üretken bir aşamaya sıçramıştır. Nesnel süreçteki doğal yasaları, birey ilişkilerini ve toplum yasalarını; özel bir düşünme çabası harcamadan kavrayabilmektedir. Özcesi üretkendir. Gördüğü, duyduğu şeyler; bunun da ötesinde görmeden, duymadan soyut olarak algıladığı şeyler arasında var olan ortak yasalar/kurallar/ilkeler kendiliğinden gibi gözüken ama kesinlikle daha önceki bilgi birikiminin bir sonucu olan süreçte, beynin bir yansıması durumundaki gönülde belirir. Hakk'la Hak olma yolunda yüründüğünden; yol ehli can, yüklendiği misyonun bir gereği olarak birey gücünün/yeteneğinin üstünde bir güç/yetenekle donanır. Akıl insanından çok inanç insanı durumuna dönüşür.

Akıl arkada, görülenler/duyulanlar, hatta, görülmeden/duyulmadan soyut olarak algılananlar öndeymiş gibi görünür; gerçeğinde önde olan akıldır. Akıl alanı terkedildiğinde; akla gereksinme duymadan ulaşıldığına/elde ediliğine inanılan hemen her şey yok olur.

Yine burada geçen fehm, inancı anlama ve bunun gereğini yerine getirme anlamını taşır.

Kavmi: Arifler.

İnsan-ı kâmil aşamalarından üçüncüsünü temsil eden marifet kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin su olduğu kabul edilen, dört tür insandan üçüncü tür insanlar; marifet kavmi.

Kardeşi: Bir Pir'den el tutup *kâmiller* önünde musahip olmakla tarikat ve marifet ya da tarikat kapısı ve marifet kapısına kardeş olunur.

Selamı: Esselam-ü aleyküm ey nur-u marifet erenleri.

Cünubu: Nefsini bilmemek.

Babası: Hz. Ali

Abdesti: Nefsini bilip Rabbini tanımak.

Makalat'a göre cana konan ve canın dirilmesine ve aklın egemen olmasına yol açan bir diğer durum ise şevk'tir. Şevk, Tanrı sevgisinden, tanrısal tecelilerden kaynaklanan coşkuyu anlatır. Bu inançtan akla atlanılarak yakalanan yol sürecinde; üretken kılınan aklın, kendi yaratıları karşısında duyduğu hazdır/onurdur.

Canı sulayan, düşüncenin evrimini kesintisiz besleyen muhabbete gelince; onun da ikili bir anlamı vardır:

a) Tanrı'ya, tarikat ululara ya da tarikat yolunda yapılan bir işe, eyleme karşı gönülde uyanan sevgi, bağlılıktır. Bu sevgi ve bağlılığın kesintisiz yaşanmasıyla tanrısal âlemin gücü içinde erimeye koşut olarak; Tanrı'nın tarikat yolcusundan "ben" özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koymasıyla elde edilen "bir" olma olgusuna ulaşılır. Kurgulanan inançla özdeşleşip halk'a dönülmesiyle inanç dünyalaşır; bunun doğal bir sonucu olarak Tanrı yeryüzüne iner ve yeryüzü tanrısallaşır.

b) Bir şikayetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi ve bir sonuca bağlanması için yapılan cem törenidir; muhabbet meydanıdır.

Makamlar:(*)

I) Edepli olma: Eline-diline-beline sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durma.

II) Bencillik, kin ve garezden uzak durma:

a) Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, ulaştığı marifet aşamasından düşme endişesini/kuşkusunu taşıması ve bu durumdan korku duyması.
Tarikat ehli canda, Tanrı korkusu yoktur; Tanrı'ya ulaşma yolunda bir yanlış yapacağı korkusu; bir şeyi yanlış anlayacağı kuşkusu vardır.

b) Kendine yönelik eleştiriyi/sorgulamayı sürekli canlı tutarak/öne çıkararak bencillikten, kinden ve garezden uzak durma.

c) Koruyucu bir korkunun/kuşkunun kuşatıcılığında her an vicdanını dinleme; ayna olarak algılanan secdede kendini izleme; eksikliklerini/kusurlarını saptama ve yeni güne daha arınmış olarak çıkma

III) Perhizli olma:

a) Hiçbir şeyde aşırı olmama/aşırıya kaçmama.

b) Ulaşılan manevi aşamanın verdiği sarhoşluktan korunma; bu hazzı yanlış algılayıp kendini yitirmeme.

c) Mahrem olan şeylerden kaçınma/uzak durma.

IV) Sabır gösterme:

a) Bir olgunluk belirtisi, bir aşama olarak algılanan, Tanrı'dan başka kimseye yakınmama.

(*) Buyruk'a göre marifetin makamları: 1) Edep; 2) Heybet; 3) Sabır; 4) Kanaat; 5) Utanmak; 6) Cömertlik; 7) İlim; 8) Teslim ve rızada olmak; 9) Marifet ve 10) Kendi özünü bilmektir.

Makalat'a göre marifetin makamları: 1) Edep; 2) Korku; 3) Perhizkârlık; 4) Sabr-u kanaat; 5) Utanmak; 6) Cömertlik; 7) İlim; 8) Miskinlik; 9) Marifet ve 10) Kendi özünü bilmektir.

b) Kutsal gerçeğe giderken aceleci olmama; taşkınlık yapmama; ölçüyü elden bırakmama.

c) Mürşidin verdiği kadarıyla yetinme; nefsine uyup mürşidinden taşıyamayacağı/kaldıramayacağı isteklerde bulunmama.

V) Utanma:

a) Yakışıksız davranışlardan, uygunsuz işlerden kaçınma.

b) Kınanma, ayıplanma endişesiyle bir şeyi yapmaktan ya da yapmamaktan sıkılma.

VI) Cömert olma:

a) Bilgisini ehlinden esirgememe.

b) Bilgisinden layık olanı yararlandırma.

c) Bunu bir ibadet olarak algılama ve bu yolla kendini temizleme/arı kılma.

VII) İlim öğrenme:

a) Tarikat yolunda, gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulma.

b) Sezgisel aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşma.

VIII) Miskin ola:

a) Kendisine hiçbir varlık tanımama.

b) Eyvallah Kapısı'nın kulu olma bağlamında; edilen bir sözü, yapılan bir işi, gösterilen bir tavrı olumlama/onaylama/benimseme; razı olma, itaat etme; teslim olma, bağlanma.

IX) Özünü bilme:

a) Son amacını âlem-i ekber'de bulan ve küçük evren olarak algılanan insanı tanıma.

b) Bu yolla son amacını âlem-i asgar'da bulan ve büyük evren olarak algılanan âlem'in farkına varma.

c) Bu bağlamda Tanrı'nın bütün sıfatlarının insanda tecelli ettiğinin ayrımına erme.

Alevilerde-Bektaşilerde "gönül bilgisi", özünü bilmenin bir koşulu durumundadır. İnançta gönül bilgisiyle donanmış yol ehli can, kendinin yüceltilmesinin bir ürünü olan ve büyük evren adıyla anı-

lan; bâtında, Tanrı adına tasarrufta bulunan kutbun teninden/canından başka bir şey olmayan, tanrısal âlemle buluşmak ister. Çünkü o, kendi kanıtıdır; bu yolda yürümesine engel oluşturan şeriatı yadsır.

X) Arif olma:

Tanrı'nın; gönül bilgisi, duyarlığı, derinliği yoluyla kendisiyle bütünleşmesine izin verdiği ve bu yolla, kendi yüce varlığını görebilmesi lütfunu sağladığı, kendi özünü tatmanın zevkini verdiği, yüksek olgunluk aşamasına ulaşma.

Arifin İlahi Hakk'ın özünü tatması durumunda; bilenle bilinen, tek bir varlık olur. Arif bu konuma, kendiliğinden ya da bilimle/öğrenimle değil, duyuş ve seziş yoluyla yükselir; bilgi ötesindeki dünyada olup bitenleri bilme yeteneğine kavuşur.

Hakikat Kapısı: Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında dördüncü sırada yer alan ve muhiplerle özdeşleştirilen; Hakk'ı görme, tanrısal âlemin gücü içinde erime evresi; hakikat.(*)

(*) Hakikat inançta, Hakk'ın tarikat yolcusundan özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koymasıyla elde edilen şeydir. Hakikat bir ilham makamıdır. İlham, kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasına bağlı olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan, gönüle doğan anlam, sezgi, bilgidir. Akıl ve duyuların aracılığı olmaksızın, tanrısal gerçeklerin ve sırların, varlık ve olayların içyüzünün, velinin gönlüne doğması biçiminde algılanır. İlham, ancak arınmış gönüllere iner. Akıl ve duyu yanılgılarından uzak olduğu için, ilham'da aldanma ve yanılma payı yoktur.

Akılla çelişir gibi görünen bu durum aslında bir görüntüdür. Şeriat ve tarikat kapılarında akılla donanan ve artık fazlaca bir düşünme eyleminde bulunmadan da akılla gidilen sürecin sonuçlarına ulaşabilen insan, üretici insandır. Bu üretici insan marifet kapısıyla birlikte ve inanç kanalında, Hakk'la Hak olmayı amaçlayan bir varlık olarak öne çıkar. Sezgileriyle yürüyor gözükür. Daha doğrusu genelde marifet kapısıyla, özelde hakikat kapısıyla Tanrı yolundaki tarikat yolcusu; inanç varlığı ile somut varlığının üst üste örtüşmesi sürecinde, normal insanlardan farklı kimi yetilerle, doğaüstü güçlerle donanmaya başlar. Bu durum, halk adına, topluluk adına kimi misyonları yüklendiğini gösterir.

Sahibi: Hz. Ali.

Hakikat, Hz. Ali'nin şanına geldi.

Anlamı: Bâtına, tarikata ilişkin bilgi.

Simgesi: Toprak; Sudur öğretisine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan, dört tür öğeden biri; hakikat simgesi.

İnancı: Vuslat.

Alevilik-Bektaşiliğin özünü oluşturan dört inançtan biri olan vuslat, hakikat kapısıyla özdeşleştirilir.

İnançta vuslat'ın ikili anlamı vardır:

a) Tarikat yolunda tüm manevi aşamaları geçerek Tanrı'ya ulaşma; visal-i Hak.

b) Tanrısal ülkeden ayrı düşerek gövdeye giren ruhun, gövdeden çıkarak yeniden tanrısal ülkeye dönmesi; Hakk'a yürüme.

Kavmi: Muhipler; insan-ı kâmil aşamalarından dördüncüsünü temsil eden hakikat kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin toprak olduğu kabul edilen, dört tür insandan dördüncü tür insanlar; hakikat kavmi.

Yüklendiği misyonun gücü, birey gücünün üstünde olduğundan, üstelik bu misyon akılla/mantıkla çelişen zaman ve mekânda gezdirildiğinden, bakıldığında duyulur ötesi bir kanalda ilerleniyormuş izlenimi uyandırır. Aklın altyapı görevi üstlendiği bir zeminde; toplumsal güç, inanç yaratısı biçiminde öne çıkar.

Gizli, örtük ve perdelenmiş olan ve toplumsal güçle giydirilmişi durumda bulunan tanrısal gerçeği açığa çıkarmak, hakikat kapısındaki can ehli için bir tür keşif olarak algılanır. Tanrı'nın kendine bağışladığı esin kaynağı ile sıradan insanlara kapalı olan gerçekleri kavrayabilir. Böylesi bir durumda Hakk'la arasındaki perde ortadan kalkar. Tarikat yolcusunun, gizli hakikatı açığa çıkarması üç aşamada gerçekleşir:

1) Aklın kesin kanıt kullanarak, Tanrı hakkında kesin bilgi sahibi olması (muhadara-ilm el-yakin);

2) Açıklama ve bilim yoluyla bilme (mükâşefe-ayn el-yakin);

3) Tanrı vergisi olan bir esinle aracısız bilme (müşahede-Hakk ül-yakin).

Kardeşi: Talip üzerinde pir hakkının var olduğunu **kabul etmekle** hakikat ya da hakikat kapısının kardeşi olunur.

Selamı: Esselam-ü aleyküm ey nur-u hakikat erenleri.

Cünubu: Kendi ayıplarını örtüp başkalarının ayıplarını açmaktır; aklı ile bildiğine kalbi ile onayladığına inanmamaktır.

Babası: Muhammet Mustafa.

Abdesti: Kendi ayıbını görüp başkalarının ayıbını örtmek.

Makamlar:(*)

I) Türab olma (Toprak olma):

a) Herkesin ayak toprağı anlamında alçakgönüllü olma.

b) Tanrı'dan gelen her şeyi gönül hoşluğuyla karşılama.

c) Tanrı'nın hoşnutluğunu, onayını kazanma.

d) Kendini yol kurallarına bırakma; teslimiyete erme.

II) Tüm insanları bir görme:

a) İnsanlar arasında din, dil, ırk ve cins ayrımı yapmama

b) Tüm insanların inançlarına hoşgörüyle bakma.

III) Elinden geleni esirgememe:

a) Elinden gelen bir hizmeti, yardımı vermekten/yapmaktan kaçınmama.

b) Verici olma.

IV) Kimsenin ayıbını görmeme:

(*) Buyruk'a göre hakikat kapısının makamları: 1) Türab olma; 2) İradet; 3) Eline-diline-beline sahip olma; 4) Seyir:5) Tevekkül; 6) Sohbet; 7) Sır; 8) Rıza; 9) Düşünce; ve 10) Tanrı özlemini yürekten çıkarmamama.

Makalat'a göre hakkita kapısının makamları: 1) Toprak olma; 2) Yetmiş iki milleti ayıplamama; 3) Elinden geleni men kılmama; 4) Dünya için yaratılmış mecmu nesne, ondan emin olma; 5) Mülk ıssına yüzün sürüp, yüzü suyun bulma; 6) Sohbette hakikat esrarın söyleme; 7) Seyir; 8) Sır; 9) Münacat; ve 10) Müşahede.

a) İnsanları iyi ve üretici yanından yakalama.
b) İnsanların kusurlarını, ayıplarını örtücü olma; onları çoğaltıcı/yayıcı olmama.

V) Tevhit anlayışında olma:

a) Bütün varlık türlerinin Tanrı'da "bir" olduğuna inanma.
b) Tanrı'dan başka varlık tanımama.
c) Tanrı'nın birliğine ve Ali'nin Tanrı'nın velisi olduğuna inanma.
d) Tanrı'nın görüntüsü durumunda bulunan canlı-cansız tüm varlıkları sevme; bunu bir ibadet olarak algılama.

VI) Vahdet-i mevcut anlayışında olma:

a) Tanrı'ya yakın olma; Tanrı'yla "bir" olma.
b) İnsan-Tanrı-Evren üçlüsünden oluşan "birliği" Tanrı olarak algılama.

VII) Manayı bilme-Sırrı öğrenme:

a) Gönül sezgisi yoluyla duyular üstü bilgiye ulaşma; marifete erme.
b) Bâtın bilgisini, tarikat bilgisini özümseme; hakikate erme.
c) Nefsin isteklerinden sıyrılıp derin düşünceye dalarak, "Tanrı Evi" olarak tanımlanan gönülde tecelli eden gayb durumundaki şeylerin, yani Hakk'ın gayb durumuna getirdiği ancak halk'a bildirmediği şeylerin ayrımına varma; sırra erme.
d) Ulaştığı manayı, erdiği sırrı, ehil olmayandan sakınma; sırrı sır etme; takiye sahibi olma.

VIII) Seyrü süluğunu tamamlama:

a) Seyrü süluk aşamaları sıralamasında dördüncü sırada yer alan ve Tanrı'dan halk'a dönme olarak algılanan seyr anillah (Tanrı'dan yolculuk) aşamasını tamamlamış olmak.
b) Gerçek gerçek olmak; gerçekle gerçek olmak. Manevi olgunluğa ulaşan tarikat yolcusunun ruhu/canı; tanrısal görüntüleri gözlemlemek için gayb âle-

mine seyahate çıkar. Tarikat yolcusunun seyrü süluğu, yani manevi yolculuğu dört aşamada gerçekleşir:

a) Seyr illallah (Tanrı'ya yolculuk); beşeri isteklerden sıyrılarak tanrısal iradeye teslim olma.

b) Seyr fillah (Tanrı'da yolculuk); tanrısal nitelikleri kazanma.

c) Seyr maallah (Tanrı ile birlikte yolculuk); ikiliğin ortadan kalkarak her şeyin tanrısal olması.

d) Seyr anillah (Tanrı'dan yolculuk); Tanrı'dan halk'a dönerek birey/toplum hizmetine adanma; hizmetli olma; ruhlar âleminden beşeriyet âlemine dönerek kendine gelme.

IX) Gerçeği gizlememe:

a) Sohbette, muhabbette hakikat sırrını Hakk'tan halk'a taşıma.

b) inançtan akla atlama; aklın kılavuzluğunda kâmil toplumu yaratmaya koyulma.

X) Münacat ve müşahede:

a) Tanrısal sırları ve tecelilleri seyretme; bu yolla tanrısal âlemi görme.

b) Her an Tanrı Evi olarak algılanan gönülde Tanrı ile söyleşide bulunma.

c) Tarikat ulularını övme, onlara bağlılıklarını bildirme.

Bu felsefenin hakkını vermezsek, felsefenin kendisi kendisi için tehlike olmaya başlar. Kültür ve anlatı birliğini sağlayamadığımız için felsefe ile ne yapacağımızı bilemeyiz: Alevi felsefesi oradan oraya koşuşturan aydınların "süsü" ya da söylencelerden çıkardıkları tartışmaya kapalı "sonuçların" peşinde koşan yığınların gözünde aydın bedenine girmiş "şeytan" olur

"Felsefi bilgelik" ötesinde Alevilik-Bektaşilik, tarihin uzak geçmişinde yaratılan ve geleceğe *esin kaynağı* olmak üzere gönüllerde yaşatılagelen *"halk bilgeliği"* dir(folk felsefe).

Bir örnekle *folk felsefe* yanını somutlayalım. Önce Hacı Bektaş Veli Vilâyetnamesi'ne kulak verelim:

"Hünkâr'a bir ikindi üzeri, güzel yüzlü, tatlı sözlü, Alevi saçlı, yeşil giysili bir aziz geldi.

Boz donlu bir ata binmişti; Saru İsmail karşıladı, atını tuttu. O kişi teklifsizce doğru Kızılcahalvet'e yöneldi ve içeri girdi.

Saru İsmail, 'Acaba bu atını tuttuğum er kim ola, şimdiye değin bunun gibi nurlu, güzel yüzlü ve heybetli bir er görmedim', diye düşüncelere dalmıştı. O sırada halifelerden biri geldi; İsmail'e, 'Tut şu atı', dedi ve Kızılcahalvet'in kapısına vardı. O aziz kişinin, Hünkâr'ın karşısında oturmakta olduğunu gördü. Tam bu anda Hünkâr, 'Ne yapalım Hızırım Ulu Tanrı seni bu işe koşmuş, Tanrı kullarını zordan kurtarman gerek; şu anda Karadeniz'de bir gemi batmak üzere, seni çağırıyorlar; sohbetine can atıyoruz ama ne çare; tez imdatlarına yetiş; Tanrı izin verirse yine şereflenirsiniz', diyordu.

Hızır Peygamber hemen kalktı. Saru İsmail dışarıda atı tuttu. Hızır dışarı çıkınca İsmail Hızır'ın üzengisini öptü. Hızır atını sıçrattığı gibi at, bir adımını Sulucakarahöyük'ün üstüne bastı, öbür adımda güneşle birlikte dolunay oldu ve gözden yitti; yalnızca karşıdan nalının parıltısı göründü.

Saru İsmail, huzura varıp gördüğünü anlatarak, 'Erenler Şahı, bu giden aziz kimdir?, diye sorunca Hünkâr, 'Kardeşimiz Hızır Peygamber'dir. Karadenizde bir gemi batmak üzereydi, oraya imdada koştu; O' nun yürüyüşü böyledir', dedi.

Saru İsmail Hızır'ı gördüğüne çok sevindi."(*)

Bu söylence somut olarak *gerçekleşmiş* bir olay değil, Anadolu halkının kendisini temsil eden bir kimliğe *yüklediği* ve özlemini-dileğini yaşama geçirmek üzere *soyut* olarak *düzenlediği* bir kurgudur, yani bir *"folk felsefe"* ürünüdür. Hacı Bektaş Veli bu tasarımda, halkın yüzyıllar içinde yarattığı *Hızır* kültünden, yani *folk felsefe* ürününden yararlanır. Söylencede Hacı Bektaş Veli'nin *"bireyüstü"*, *"doğaüstü"* gücü anlamına gelen *Hızır* kimliği nedir? Hızır özlemin *atlısıdır* bir bakıma. Anadolu halk inancında Hızır, *peygamber ve ulu* bir ermiş kabul edilir. Ondan, *"Hızır Peygamber"*, *"Hızır Aleyhisselam"* ya da *"Hızır Nebi"* olarak söz edilir. *Ölümsüzlük suyu* içmiştir. Zaman zaman dünyaya gelip halkın arasına katılarak darda olanların *yardımına* koşar ve doğaya yeniden *can* verir.(**)

Üzerinde çiçeklerden yapılan bir cübbesi bulunan, kırmızı pabuçlu, ak sakallı ve nur yüzlü bir yaşlı olarak betimlenir. Bastığı yerde güller, çiçekler açar; ekinler yeşerir; bülbüller ötmeye başlar. Elini sürdüğü kişi dertlerden, uğursuzluklardan ve hastalıklardan arınır; ömür boyu sürecek bir bolluğa kavuşur.

Hızır kültü, hemen hemen tüm halkların söylencelerini süsleyen bir öğedir. Söylencenin çok özel bir yeri olduğu Alevilik-Bektaşilik inancında-kültüründe ise daha bir *anlamlıdır*. Anadolu Aleviliğinin kurucu piri Hacı Bektaş Veli'nin söylence zemininde *birinci dereceden yardımcısıdır*.

(*) Vilâyetname(Yayına Hazırlayan: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1995; Sayf.: 140

(**) Hızır bu durumuyla Alevilik-Bektaşilikte Mehdi anlayışını besleyen, geçmiş insanlık özleminin yaşanan anda kişilendirilmesiyle üretilmiş bir kimliktir.

Hızır, bir türlü gereçekleştirilemeyen isteklerin, dileklerin *nesnelleşmesine, toplumsallaşmasına* duyulan özlemlerin beslediği, giydirip kuşattığı; doğaüstü yetilerle belirgin bir *düş* varlığıdır, bir kurtarıcıdır. Söylence dünyasında *"oynanan kumarda", "talih oyununda"*, bireydan yana *tavır* koyan, kimi kez onu kazandıran, onun dileğinin, özleminin gerçekleşmesini sağlayan *kutlu* kişidir. Bir anda yanlışı *doğruya* çevirebildiği gibi çirkini de *güzelleştiriverir.*

Bireyin-halkın inanç kanalında *gönül coşkusunu* dışa vurabilmek, bunu yaparken önündeki aşılamaz engelleri *aşabilmek* için yarattığı, zaman zaman kendi dünyasına *soktuğu*, eliyle saçıyla ya da bir sözüyle *kutsadığı* bir inanç kişisidir *Hızır.*

Bu bağlamda, insan için olanaksız olan zemine, *"özlem"* denen *"ata"* binilerek yapılan gezintinin baş kişisidir *Hızır*(*); rüyalarda muştulayıcıdır. Dondan dona girerek yeri geldiğinde insanı *sorgulayan*, yeri geldiğinde *onurlandıran, ödüllendiren*, kimi kez ipuçları vererek *araştırmaya* özendirendir. Kısaca insanoğlunun özlemle yarattığı, özlemle devindirdiği, iyilikle, saflıkla donattığı; kendi isteğiyle güdümüne girdiği, yönlendiriciliğinden hoşlandığı, zaman zaman birlikte eğlenip birlikte güldüğü, ağladığı, tümüyle kendi yaratısı olan *düşsel varlığın* adıdır Hızır.; "... Hızır inancı, çok değişik kültürlerin ve bu kültürleri üreten toplumların inançlarının zaman içinde oluşmuş bir bileşkesidir. Bu kadar geniş tabana dayalı oluşu da Hızır'ı toplumsal ruhta canlı olarak yaşatan önemli bir sosyal faktördür."(**);

"Toplumsal tarih ya da sosyal tarih kavramı dünya genelinde son zamanlarda çok önemli gelişmeler ve aşamalar kaydetti. ... Bu çerçevede folklor büyük bir önem kazanmış bulunuyor. Böyle olunca folklorun yeri ve önemi şüphesiz tartışılmazdır...folklor-tarih ilişkisine

---

(*) Esat Korkmaz; Alevi Süreğinde Bektaşi yolunda Enel Hak; Nefes Yayınları; İstanbul-1995; Sayf.: 134-135

(**) Ahmet Yaşar Ocak; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 58

bakıldığı zaman, özellikle toplumların kültür analizlerinde tarihsel bir zemine dayanmayan folklor araştırmalarının çok fazla bir fayda sağlayacağına inanmıyorum. Oysa tarihsel zemine dayalı folklor araştırmalarının, kültür analizlerinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu kanaatindeyim."(*)

Görüldüğü gibi Alevilik-Bektaşilik bir *bilgelik öğretisidir*, bir *"erlik ya da eren öğretisi"* dir. Bu öğreti, *"felsefi bilgelik"* ve *"halk bilgeliği"* ürünüdür.

"Ünlü bilgin Ahmet Yesevi'nin takipçisi Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi Abdal Musa ve diğer dervişlerin kurduğu ve örgütlediği 'Bektaşilik' ve onun daha çok halklaşmış bir şekli olan Alevilik kısa zamanda bütün Anadolu'ya, Trakya'ya, Balkanlar'a, Arnavutluk ve Yugoslavya'ya kadar yayıldı."(**)

Aleviler, *halk bilgeliği* ürünü kimlikleri kutsarlar: Bu bağlamda Hz. Ali Hızır'ın *yeni bedenidir*, yani *don değiştirmiş* biçimidir. Bu nedenle Hızır için üç gün *Hızır Orucu* tutulur. Oruç, kutsal gerekçesini şu söylenceden alır: Nuh'un gemisi fırtınaya yakalanır; halk;

"- Yetiş ya Hızır, bizi kurtar!", diyerek feryat eder. Dualar kabul olur; fırtına diner, gemi kurtulur. O günden başlayarak kurtulmanın anısına Hızır için üç gün oruç tutmaya başlanır.

Hızır Orucu eskiden Rumi aylara göre 31 Ocak ile 1 ve 2 Şubat günleri tutulurdu. Sonraları Miladi takvime göre *13-14 ve 15 Şubat* günleri tuutulmaya başlandı.(***)

(*) Ahmet Yaşar Ocak; a.g.e; Sayf.: 54

(**) Erdoğan Alkan; a.g.e.; Sayf.: 196-197

(***) Abdülhalûk M. Çay; Hıdrellez 'Kültür-Bahar Bayramı'; T.C. K .ltür Bakanlığı; 2. Baskı; Ankara-1997; Sayf.: 19, "Hıdırellez inancı Türkler'deki ahar bayramı geleneği ile doğrudan ilgilidir. Diğer yandan Türk inançlarında Türk destan ve efsanelerinde görüldüğü kadarıyla 'Boz Atlı Hızır' inancı 'yol iyi si' ile izah edilebilir *(Abdülkadir İnan; Şamanizm; sayf.: 132-134- Yaşar Kalafat Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri; Ankara-1990; Sayf.: 40).* Bu eski Türk inancı, İslamiyetin kabulünden sonra 'Hızır Nebi' veya 'Hızır-İlyas' (Hıdrellez) inancı olarak karşımıza çıkmaktadır."

ANADOLU ALEVİLİĞİ BİR YAŞAMA BİÇİMİDİR

"Hayvanların en geniş bir arada bulunuşlarına 'sürü' diyoruz. İnsanların en geniş bir arada bulunuşlarına 'toplum' adını veriyoruz...Burada toplumu sürüden, insanı hayvandan ayıran tek şey maddi-manevi alet kullanılmasıdır. Maddi alet: Aygıtlar, avadanlıklardır; insan onlarla varlığı işler. Manevi alet: Heceli diller ve sözlerdir; insan onlarla düşünceyi işler."(*)

Arapça *"felsefe"* teriminin kökeni Yunanca'ya dayanır: Yunanca *"bilgelik sevgisi"* anlamına gelen *"philosophos"* terimi Latince'ye *"philosophia"* biçiminde girmiş, daha sonra Arapça'ya geçmiştir. *"İnsanın düşünmesine konu olabilecek her şeyin varlığı ve anlamı üzerine sorular soran, yine insanın düşünme gücüne, aklına dayanarak yanıtlar vermeye çalışan bilgilerin tümü"* , biçiminde tanımlanabilecek olan felsefenin bir terim olarak ortaya çıkmasına, felsefesini *"sevgi-nefret"* karşıtlığı üzerine yapılandıran İlkçağ'ın büyük bilgesi

(*) Dr. Hikmet Kıvılcımlı; Metafizik Sosyoloji Eleştirileri; Ararat Yayınevi; İstanbul; Sayf.: 15

Herakleitos babalık etmiştir.(*) Tanımdan da anlaşılacağı gibi felsefe *"yaşamı anlatma"* biçimidir; demek ki felsefe bir *yaşama biçimidir*. Anadolu Aleviliği, *felsefi bir din* olduğuna göre Aleviliği bir *"yaşama biçimi"* olarak tanımlamak *yanlış* olmaz.

Nasıl bir yaşama biçimi?

Önemli olan bu soruya yanıt verebilmektir. *Yaşama biçimi* olarak Anadolu Aleviliğinin *"olmazsa olmaz"* koşulu *laikliktir*.

ALEVİ YAŞAMA BİÇİMİNİN KOŞULU OLARAK LAİKLİK

Bugünün somutunda; Anadolu insanını *esenliğe* kavuşturacak *laik-demokrat* güçlerin başında Alevi topluluğunun geldiği *savı*, hemen herkesin *ortak yargısı* durumundadır. Bu yargı *yapay* değildir; bu yargı, Alevilerin, Anadolu insanının *toplumsal mücalelerinde* oynadıkları *onurlu rolün* bilince çıkardığı bir *gerçekliktir*.

Ama bir başka gerçek daha var: Son günlerde yaratılan *"toz-duman"* içinde laikliğin *"ne olduğu/ ne olmadığı"* tartışılıyor. Bu tartışma Aleviler açısından daha da *yakıcı*. Bu nedenle daha fazla zaman geçirmeden *laiklik* konusunu açıklığa kavuşturmak ve laiklik mücadelesinde Alevi kimliğinin yerini *ikirciksiz* ortaya koymak; çağdaş ve uygar olmanın, çağdaş ve uygar bir toplum yaratmanın, buna olanak sağlayacak devleti biçimlendirmenin *"olmazsa olmaz"* ilk koşulu olan *laikliği* Aleviler açısından *yorumlamak* gerekiyor.

Doğanın yazgısını ele geçirdiğimiz çağları *geride* sıraktık. Biz o çağları aşarak *"hayvansal çaba"*dan uzaklaştık. Şimdi insansal niteliklerle *"insanlaşabilmek"* için kendi doğamızın yazgısına egemen

---

(*) Sedat Memili; Felsefe Kuramların Kuramı mı?; Bilim Teknik; 28 Kasım-1998; Sayı: 610; Sayf.: 17, " Etimolojide felsefe deyimi, sevgi anlamına gelen Yunanca *philia* deyimiyle bilgi anlamına gelen Yunanca *sophia* deyiminden meydana gelmiştir ve *bilgi sevgisi* demektir. Deyimin babası Herakleitos'tur. Bu açıklamaya dayanarak felsefenin çeşitli tanımları yapılmıştır. Oysa doğru tektir. Yaşam bir matematik, anlatım biçimi ise bir felsefedir. Yani felsefe bir yaşama biçimidir.

olacağımız bir çağı yaşamaya hazırlanıyoruz. Bu noktada ve bu coğrafyada *hazırlıksız* yakalandığımız da bir gerçek.

Niçin böyle bir durumla karşılaştık?

Karşılaştık çünkü; bizler Anadolu'da Ortaçağ kurumlarıyla/ değerleriyle yeterince *hesaplaşamadık*;yani, Cumhuriyet'le birlikte başlayan *demokratik devrimimizi* tamamlayamadık; *şeriat* değerlerini birey ve toplum yaşamımızdan *söküp* atamadık. Bu nedenlerle Ortaçağ'dan günümüze uzanan ve *"karayazgı"* çağına duyulan derin bir *özlem* biçiminde dışa vuran *köktendinci bağnazlık*, gelip karşımıza dikildi.

Ne yapmaya kalktı köktendinciler: *Şeriatı,* toplumun tümüne *dayatmaya* kalktı; bu dayatma yoluyla demokrasiyi, demokrasi mücadelesini, laikliği, laiklik mücadelesini *boğmaya* yeltendi. Dinsel taraflar arasındaki kavgayı öne çıkararak toplumsal düzeyde *sınıf* ilişkilerini, sınıflar arasında süregelen *çıkara* dayalı mücadeleyi *"perdele"*di. Yaşamın her alanında temsil edicilik kazanıp demokrasi ve laiklik kavgasına öncülük/ önderlik edecek olan devirimci güçleri ve devrimci çalışmayı *"kuşatma"* altına aldı.

Kuşatmanın getirdiği *yabancılaşma* ortamında, laiklik de *yabancılaştı.* Din ve dünya işlerinin birbirinden *ayrılması* temeline dayanan laiklik, *"din ve devlet işlerinin"* birbirinden ayrılması biçiminde algılanmaya/anlaşılmaya ve uygulanmaya başladı. Süreç içinde toplumsal yaşam *şeriata* terkedildi: *"Şeriatla birlikte özgürleşelim"* anlayışı egemen duruma yükseldi. Bu anlayışın bizi *nerelere taşıdığı* apaçık ortada.

Kısacası;*Cumhuriyet*'ten bugüne laik olmanın gereklerini yerine getirememenin *"bedeli"*ni ödüyoruz.

Bu *genel gidiş* koşutunda Aleviler *nasıl bir dönemi* yaşıyorlar acaba? Aleviler: a) Sünni kuşatılmışlığa *"boyun eğme"*yle belirgin *"Türk-İslam(Sünni) Sentezi"* zemininde boy veren düşünüş biçimlerinin tanımladığı *"kimliksizliğin"* kırılamadığı;

b) Alevi kesimin genelde politik alanın *dışına* itildiği;

c) Kimi grupların, kendilerini Alevilik açısından anlamlandırabilmek için bu *"inancın-kültürün"* geleneksel tabanından ve günümüz toplumundaki anlamlı yerinden habersiz bir *"kördövüşüne"* girdiği;

d) Alevilik pratiği açısından anlamlı olan *"laik-demokratik"* ve *"siyasal"* mücadelenin bir türlü amaçlanan politik öze kavuşamadığı, bir dönemi yaşıyor.

Böylesi bir ortamda Alevilerin *temel görevi* ne olmalıdır? Aleviler:

a) Alevi kimliğinin yeniden yapılanmasını olanaklı kılacak, ona hakettiği saygınlığı kazandıracak *araçları* biçimlendirmeli ve örgütlemelidir;

b) Laiklik-demokrasi mücadelesi zemininde sosyal pratiği bir ucundan yakalayarak *temsil edici/ kimlikli* bir mücadeleyi yaşama geçirmelidir;

c) Alevi-Sünni *"mezhep"* çatışması oyununu bozmalı, halkın ortak çıkarı kanalında toplumsal isyan hareketini geçmişten günümüze taşıyan Alevi dinamiğini, halk hareketinde ve örgütlenmesinde *"çimento"* olma görevini üstlenecek biçimde toplumsal muhalefete aktarmalıdır.

Demek ki:

1.- Çağdaş olmak ya da çağdaş olanı yaratmak;

2.-Aklı inançtan, bilimi dinden *bağımsızlaştırmak*;

3.-Kendini özgürleştirirken Sünnileri de *özgürleştirmek* ve bu yolla gerçek Alevi-Sünni *kardeşleğini* kurmak;

4.-Çağdaş insanlık ve demokrasi değerlerine sahip çıkarak toplumu ve bireyi *"kilitleyen"* zincirleri kırmak;

5.- Özgürlükleri, eşitliği, halk egemenliğini, ideolojik ve siyasal çoğulculuğu, kısaca, demokrasiyi yaşama geçirmek, her Alevi için *vazgeçilmez* koşuldur.

Alevilere göre *"şeriatla birlikte özgürleşme"* yolu terkedilmeden, *"şeriattan özgürleşmeden"* laik olunmaz. Öyleyse Önce *şeriatı* tanıyalım: Nedir *şeriat?*

Şeriat, gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan Tanrı buyruklarıdır. Bu buyruklar *iktidara* taşınır ve egemen sınıfın *dini* durumuna getirilirse o toprakta:

a) Egemenlik halkta değil, *Tanrı'*dadır;

b) Kişi ve toplum, Tanrı/ Peygamber kararı/ iradesi *buyruklarla* yönetilir;

c) Birey ve topluluk, kendi kaderini *kendi* çizemez; her şey *" kader ve kaza"* biçiminde Tanrı yazgısıdır;

d) Şeriat hükümleri, *insan yapısı* yasalarla asla değiştirilemez; şeriat kuralları dışında gerçek aramak, Tanrı iradesine *aykırı* davranmak demektir; bu yola sapanlar, öldürülmeleri durumunda *Cennet*'e girilecek kâfirlerdir;

e) İnsan *"doğal"* ve *"toplumsal"* nitelikte *"dokunulmaz haklarla"* donatılmış bir varlık değil, bir *"kul"* dur; insan olarak kutsal değildir;

f) Din ve dünya işleri bir *bütündür*; şeriat kuralları kişinin yalnızca *inançlarını* değil, tüm *yaşantısını*, bütün maddi ve manevi yönlerini düzenler; şeriat hükümlerine karşı gelen kişi hem *bu dünya* hem de *öte dünya* cezalarıyla cezalandırılır;

g) Tanrı algılaması yaratma ve yaşatma gücü bakımından hiçbir kurala, değer ölçüsüne *bağlı* değildir; iradesiyle keyfi ve korkutucudur; kul, köle edici, ezici ve yokedicidir;

h) İnsanın temel ve biricik görevi, Tanrı'ya-Muhammet'e ve bunun bir uzantısı olarak şeriat hükümlerini uygulama durumunda bulunan dinsel ya da siyasal otoriteye *kulluk* etmektir; *"küçülerek"* yalvarmak, bu yolla *değer* kazanmak ana amaçtır;

i) Geçmişi de geleceği de kucaklayan değişmez kurallar koyan Tanrı'ya kulluk etmenin doğal bir sonucu olarak gerçeğe araştırma, inceleme ve denemeyle yaklaşan ve *"sürekli değişmeyi"* savunan *bilim insanı* amansız düşmandır;

j) Dünyasal nimetlerin *eşitsiz* bölüşümü, zengin/ yoksul, cins ya da ırk *ayrımı* Tanrı iradesidir.

Bu anlayış *kimlerin* anlayışıdır?

Bu anlayış *köktendincilerin* özlemini çektiği, bir gün kurmak, yaşama geçirmek, ötesinde iktidara taşımak istedikleri anlayıştır. Bu anlayış, çağdaş topluma sokulmaya çalışılan bir *Ortaçağ* kurumudur; şeriatçı dinsel anlayışın *evrilmesiyle* ulaşılan ve feodalizmi *besleyen* bir kurumdur.

Alevi kimliği bu anlayışa *karşı* biçimlenmiştir ve bu anlayışın *düşmanıdır*. Demek ki Alevi yaşama biçiminin varlık koşulu *laikliktir*.

Şimdi sorumuzu soralım ve yanıtını aramaya çalışalım: *Aleviler niçin laik olmak zorundadır?*

Aleviler *felsefeleri, öğretileri, inançları ve yaşama biçimleri* gereği

laik olmak zorundadır. Çok konuşulmasına, çok yinelenmesine karşın, genel bir söylemin ötesine geçilemediği için bugün aydınlar katında, Aleviliğin *en az bilinen* yanlarından biri de onun *laiklik* boyutudur. *"Çağdaş"* bir görüntü verilerek edinilen bir *"söylem"* her derde çare sanılıyor.*"Şeriatçı İslamın kirlettiği"* bir Alevilik algısı kafalarda taşınarak *ikiyüzlüce* haykırılıyor: *"Alevi laiktir, Alevi demokrattır"*, diye.

"Laiklik", *"demokratlık"* vb. XVlll. yy'da bir insanlık kazanımı olarak ortaya çıkmış, ortak ve evrensel değerlerdir. Alevilik ise yüzyıllarca önce Anadolu'da biçimlenmiş-yapılanmıştır. Aleviler kendilerini tanımlayabilmek için artık kendi *otantik* geçmişlerini yeniden yorumlamak, *niçin laik-demokrat olduklarını* kanıtlayacak değerleri bulup ortaya çıkarmak zorundadır. Kendisini tanımlayarak, kendisiyle ve yaşadığı dünyasıyla sorunlarını çözümlemeli, *hesaplaşmak* gerekiyorsa *hesaplaşmalıdır*.

Özkaynaklarından özümsenen Alevi *laiklik anlayışı gün yüzüne* çıkarılamadığı için, bir Alevi kendi laikliğini ve demokratlığını *"sorgulayacak"*, dünya görüşüne uygun biçimde ayakları üzerine oturtacak *ölçütten* de yoksun kalıyor.

Nedir Alevielerin *nesnel-toplumsal* evren görüşü?

Bu evren görüşü her şeyden önce *"Bâtını Felsefe"* olarak algılanan *"Işık Felsefesi"* ve Hacı Bektaş Veli'nin *"Dört Kapı Kırk Makam"* öğretisidir: *"Işık"* sözcüğü tasavvuf terimi olarak ilk kez Hacı Bektaş Veli tarafından *"iç dünyası aydınlık veli"* anlamında kullanılmış. Bunu Kaygusuz Abdal'ın, *"Ve dahi Işık tabiren Hacı Bektaş-ı Veli vaz'eylemiş.."* sözlerinden anlıyoruz. *Işıkçılar* ya da *Işık Taifesi* adlarıyla anılan Alevi felsefesinin kurucusu *öncü sufiler*, egemen sınıf temsilcilerine göre *"zındık"*, halk katından insanlara göre ise sır olan şeyleri açığa vuran *"ermişler"* idi. Işık Felsefesi, *"doğayla Tanrı'yı özdeş kılma"* savına dayanan, *"Gerçek olan Tanrı'dır, her şey Tanrı'dan türemiştir; nesnel evren, ruhsal bir tözden oluşmuştur ya da evrensel ruh,diyalektik dönüşümlerle doğalaşmıştır"*, diyen inanç öncelikli Doğatanrıcılık anlayışının, öncü sufiler tarafından *"Vahdet-i Mevcut"* tasavvuf anlayışıyla haramanlanarak yeniden yorumlanıp yaşama geçirilen, *"Gerçek olan evrendir; evrendeki bütün varlıkların toplamı Tanrı'dır; Tanrı, maddesel bir tözden oluşmuştur"*, diyen

düşünceci Doğatanrıcılık anlayışından başka bir şey değildir. Daha düne kadar bu toprağın Alevi öncüleri, Doğatanrıcılığın *"doğaüstünü"* besleyen inanç öncelikli yanını, doğrudan doğanın kendisini Tanrı kabul eden *"düşünceci"* yanına *indirgemeye* çalışıyorlardı. Ama bugün Işık Felsefesi'nin sürdürümcüsü olduğunu ileri sürenler *tersi bir yol* izlemeye başladılar. Düşünceci yanını inanç yanına *nasıl indirgeyebiliriz'*i düşünüyorlar. Yani *akıldan inanca* atlamanın, inanca kilitlenmenin yollarını arıyorlar. Durum böyle giderse çok değil yakın gelecekte, köktendinci bir inanç ortamında, *"şeriatla birilikte özgürleşmekten"*, dahası yaratılmasına belirleyici anlamda can ve kan verdikleri Anadolu aydınlanmasının *"silinip süpürülmesinden"*, mutluluk duyacaklar. Bu aklı *dışlayan* eğilim, beslenilen felsefe kaynağına *"ihanet"* değil de nedir?(*)

Aleviliğin *laiklik* anlayışını tartışmaya açarak; tanrıbilimden *bağımsız* ya da tanrıbilime *egemen* bir felsefe yaratıp, İlkçağ aydınlanmasını Ortaçağ'da yeni bir yorumla *dirilten* , *hümanizm* üzerine yapılandırdığı *toplumsal etiği*, halkla taraf olarak egemene *karşı* bir felsefe durumuna yükselten *dünün* Aleviliğini, hem bugünün Alevilerine hem de tüm demokratlara, devrimcilere anlatmak her şeyden önce bizim *aydın olarak* görevimiz.

Görevimiz gereği Alevilerin *laik olmak zorunluluğunu* çeşitli boyutlarıyla tartışalım:

A) AYDINLANMA BOYUTU

Alevilik özünde tektanrıcı dinlerin şeriatından bir *özgürleşme* olgusudur. Bu bağlamda Alevilik aydınlanma, yani *akıl hareketidir*. Bu da laikliğin, İlkçağ'dan kaynağını alan, Ortaçağ'da yeni bir yorumla yaşama geçirilip o günden bugüne taşınan *temel* zeminidir. Böyle yaklaşıldığında, ben Aleviyim demek, ben laikim demektir; laik değilim demek, Aleviliğini *inkâr* etmektir.

(*) Esat Korkmaz; Kaygusuz Abdal ve Işık Felsefesi; Kaygusuz Abdal; Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları; 2. Baskı; Antalya-1997

Alevilik şeriattan *özgürleşmesini* nasıl gerçekleştirmiştir?

Her şeyden önce şeriatçı inançtan/dinden *bağımsızlaşarak* sağlamıştır bunu. Şeriattan özgürleşmeyi biraz daha yakından görelim:

Alevilikte inancın/dinin *ikili* bir anlamı vardır.

Birincisi, *Dört Kapı Kırk Makam* eğitim sürecinde beliren *inançtır*. Tektanrıcı inancın dünyalaşmasıyla ya da dinin felsefeleşmesiyle kazanılan ve yeni bir içerikle biçimlenen *bâtını* boyuttur. Akılla ulaşılan sonuçları kutsayan, düşüncenin evrimine koşut olarak değişimler-dönüşümler geçirerek yaşanan anda anlamlı ve güncel kalan *bâtını ilkeler-kurallar* bütünüdür. Tanrı'nın eksiksiz sureti olarak beliren *insan-ı kâmilin*, bunun yüceltilmesi bağlamında *kutbun* yaşama görüşüdür.

İkincisi ise *Aşktır, sevgidir*. Aşk, Dört Kapı Kırk Makam eğitim sürecinde beliren inanç dünyasında, kutsal köken olarak öne çıkan tanrısal varlığı, *içten gelen bir eğilimle* sevmedir; sevginin insanı bütünüyle egemenliği altına almasıyla sevenin sevilende kendini *yoketmesidir*. Sünni şeriatçı inançta *Tanrı*, âlemden *ayrı* ve *mutlak* yaratıcıdır. Bâtınilik ise Tanrı'yla âlemi *birleştirir*; Tanrı, âlemin *belirişidir*; Tanrı'nın *görünüşe çıkmış* biçimi olarak algılanan âlem, Tanrı'nın *kendisidir*. Bu nedenle insan *âlem-i sugra*(küçük âlem); Tanrı ise *âlem-i ekber*(büyük âlem)'dir. Hacı Bektaş Veli'nin anlatımıyla;

"Âlem âdem, âdem de âlem içindedir".

Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişini bir örnekle açıklayalım: Hamile bir kadın düşünelim. Annenin vücudu büyük âlem(âlem-i ekber) olsun; bu durumda annenin karnındaki bebek küçük âlem(âlem-i sugra) olur. Anne kendi kanıtını bebekte bulur. Demek ki bebeği incelemekle biz anneyi de tanımış oluruz. Bu örneği felsefe zeminine taşırsak bebek *'insan'*, anne ise *'âlem'* olarak simgelenir. Kendini bilmek, âlemi bilmenin önkoşuludur denirken anlatılmak istenen de budur.

Şeriatçı inancın varlığı, *"yaratan"* ve *"yaratılan"* diye ikiye ayırmasına karşın, Anadolu bâtıniliği varlığı bir *bütün* olarak görür. İkilik ortadan kalkar, doğada görülenler Tanrı'nın *tecellisidir* ve ancak onunla vardır; yaratan da yaratılan da *"bir"*dir. Bir *"yaratma"*değil, bir*"belirme"* söz konusudur. Her şey Tanrı'dır; demek ki *"yaratan"* da *"yaratılan"* da yoktur; sadece bir tanrısal *"varlaşma"* vardır; maddesel dünya, tanrılık varlığın *görünümüdür*.

Vahdet-i Mevcut, varbulunanların *birliği* anlamına gelir: Varbulunanın ötesinde, yani *maddesiz, varlıksız* bir varbulunmayanı düşün-mek *saçmalıktır*; yani, *nesnel evrensiz* bir Tanrı'yı kabul etmek *olanaksızdır*. Tanrı her zaman *maddeyle, varlıkla, varbulunanla* vardır.

Demek ki Tanrı, Doğatanrıcılığın anladığı biçimde doğadaki tüm *canlı-cansız maddelerin* toplamıdır.

Düşünceci maddecilik anlayışı bağlamında ise varbulunanların varbulunmasını sağlayan ve varbulunanlarda ortak olan *yasa/kural/ilke* anlamındaki soyut değerlerin *bağımsızlaşmış* biçimidir Tanrı.

Bu anlayış; doğanın insan bilincinden *bağımsız* olduğunu ileri süren; bilinçten bağımsız olarak varolan her şey, *varlıktır* diyen,*maddeci* anlayışla örtüşür. Buna karşın; doğayı bilincin *ürünü* sayan; varbulunanların gerçekte varolmadıkları, varbulunmayanların gerçek ve var olduğunu ileri süren *metafizik-idealist* anlayışla çatışır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Evreni, tanrısal özün görünüşe çıkmış biçimi olarak,yani Doğa Tanrı olarak algılamak, özünde *maddeci* bir anlayıştır. Evren, her şeyden önce *varolandır*; ilksiz ve sonsuzdur; ne *yaratılmıştır* ne de *yok olacaktır*; sürüp gitmekte olan bir *oluş* vardır; bu oluş *maddeseldir*; *aktif ilkeyle pasif ilkenin*, karşılıklı etkileriyle sürüp gitmektedir, anlayışı, *bilimi önceleyen* bir maddecilik anlayışıdır. Evrenin oluşması ve sürüp gitmesi, doğaüstü güçlerle değil, *doğal güçlerle* açıklanmaktadır.

Dünyanın bilince yansıyan çıplak gerçekliği, bilinç tarafından giydirilerek, yani *"mistik mayayla"* hamur durumuna getirilerek dünyaya *geri* yansıtılır.

Bunu yaparken *"gerçek nesneyi, gerçek varlığı"*, Tanrı'nın görünüşe çıkmış biçimi olarak da algılasa da kendi dışında bir *"gerçek"* olarak kabul eder. Geleceğe yönelik düşünü bu *"gerçek varlıklardan"* aldığı algılarla kurar.

Olaya *"aklının kurnazlığı"* ile değil, *"inancının kurnazlığı"* ile yaklaşan *Şeriatçı İslam*, algı dayanağı olmayan bir düşünce eylemiyle bir *"düşünce nesnesi"* yarattı. Böylesi bir *"düşünce nesnesi"*, insanın biyolojik donanımını aştığından, yani aklına *"aşkın"* olduğundan, yarattığı *"düşünce nesnesi"*ni ölümsüz *"ruh"* biçiminde kutsayıp evrimin *dışına* yerleştirdi. *Vahiy, mucize* vb. aracılığıyla şeriatçı inanç açılımına *bilimsel bir görüntü* vererek kurguladı.

Kolektif bilgelik felsefesi olan Alevi Felsefesi, bu anlayışa *cepheden* karşı çıktı. İnancın kurnazlığına *aklın kurnazlığıyla* tavır aldı: Ruhun, ölümsüzlüğünü, özdeşi biçiminde algıladığı *bilincin ölümsüzlüğüne* çevirdi. Kaynağını doğrudan *nesnel dünyanın* kendisinden alan düşünsel evrimin yolunu açtı. Ölümü, ölüm olarak kabul etmedi; ölüme başkaldırının, kesintisiz düşünsel evrim sürecinde bireysel/toplumsal aklın bürüneceği yeni *"bedenlerle"* sonsuza değin sürüp gideceğini gördü. Bunun bilincine varmayı, *"yaşarken yeniden dirilmek"* olarak yorumladı: Beliren *"Ölmeden evvel ölmek"* zemininde, tektanrıcı dinlerin *"varoluşa"* yönelik *"saçmalığına"* ya da *"bilimdışılığına"* karşı *"Enel Hak"* diyerek felsefi bir *karşı* çıkış yaptı.

Enel Hak savı, doğaüstü her türlü inanç yaratısını *yadsımanın* ötesinde; insanın ve doğanın, tüm evrim basamaklarını kendisinde *barındırdığı* savını içeriyordu. Bu bir inanç savı değil, bir *bilgi* savıydı.

Görüldüğü gibi Alevilik İlkçağ doğacılığından kaynağını alan ve Ortaçağ'da yeni bir yorumla yaşatılan bir *aydınlanma* hareketidir. Din dışında, *akıl yürütmelerle* ulaşılan *nesnel-toplumsal* bir anlayışı temel alır. İnanç ya da *din* bu nesnel-toplumsal anlayışı *kutsayan bâtıni yoğunluk* olarak belirir. Bu nedenle Alevi inancı *halkın manevi yoğunluğu* olarak adlandırılır. Bir bakıma akıl *Tanrı*, beden ise onun *don*'udur. Bu anlayış, bu tasarım, hem Batı'da, hem Doğu'da *laikliğin toplumsal temelidir*. Batı'da XVIII. yy'da burjuvazinin feodalizme karşı önderlik ettiği mücadele sonucu kurumlaşan *laiklik*, Anadolu'da *Cumhuriyet*'e değin kurumlaşamadı. Kendi tarihimizin özelliklerini özümseyemediğimiz için, Batı'dan daha boyutlu biçimde *kitleselleşen* ve *kesintisiz* biçimde varlığını sürdüren *Alevi aydınlanma* olgusunu göremedik. Bu nedenle denebilir ki *laik olmayan bir Alevi, Alevi olamaz; kimliğini inkâr etmiş olur.*

Hristiyan şeriatına Rönesansla başlayan *laik tepki* dönemi, XVIII. yy'da yaşanan aydınlanma devrimine değin sürdü. Sonuçta kamusal alanın *din kurallarına* göre düzenlenmesinden vazgeçildi; devlet ve toplum yönetimi erki dinsel temellerden uzaklaşarak *hukuksal* temellere dayandırıldı.

İslam şeriatına *"laik"* tepki ise Batı'dan *çok önce* Anadolu'da başladı. Cumhuriyet'e değin şeriatın uzanamadığı, istese de başedemediği dağ başlarında kelle koltukta yaşatıldı *"laiklik"*.

B) HÜMANİST BOYUTU

Anadolu *doğumlu* olan Alevilik-Bektaşilik, her şeyden önce *hümanist* bir evren görüşüdür. Bu evren görüşünün görevi, yaşamın ve toplumun *entelektüel ilkelerini* araştırmaktır. *Halk adına* dünyayı *yorumlamak*, dünyanın ve yaşamın anlamını *temellendirmek* ama bütün bunları *felsefeleştirilmiş bir din* aracılığıyla, yani *mistik bir mayayla* sunmak.

Anadolu coğrafyasında Aleviler; tektanrıcı üç dinin(*İbrahim-İsa-Muhammet dinleri*) şeriatıyla kendinden *"kopartılıp"* gökyüzüne çıkarılan insanı, önce felsefesinin vè öğretisinin *yorumuyla* kuşattı. *Akıldan inanca* atlanılan zeminde kendi ürünü inanç yaratısınca zincire vurulan ve zavallılaşan insanı,*inançtan akla* inilen çizgi üzerinde *"yukarıdan aşağıya uçurarak"* yere, ait olduğu toprağa indirdi. İndirir indirmez de *hümanizmin*(*) bireysel-kitlesel tabanını *yaratmış* oldu.

Toprak üzerinde gezindirdiği insanı; önce *bireyselleştirdi*, sonra *toplumsallaştırdı*. Onu bir inanç varlığından bir *yorum ve yetenek* varlığına dönüştürdü: İnsan ya da insanlık sorunlarına *akılcı* çözümler bulma yolunda *hizmetli* yaptı. Hizmetli olmanın *aydınlığında*, devletin ve şeriatın *uzağında*, ona *karşı* kanalda, hümanizmi yaratan/ üreten asıl toplumsal *tabanı* yakalamış oldu. İçinde yer aldığı toplum katında; uygarlık öncesi eşitlikçi toplum değerlerinin *taşıyıcısı* durumunda bulunan *muhalefet* insanının yaşama yordamı olarak algıladığı *hümanizmi*, devlete karşı *halkla taraf* etti.

Aydınlanma dünyasında:Gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan *Tanrı buyruklarına* göre *bedenleşen* ve egemenin güdümünde *canavarlaşan* insana *karşı* üretici/ yaratıcı insanı; *konuşan Tanrı* duru-

---

(*) Hümanizm, insanı ve temel insansal değerleri her şeyin üstünde gören, insanlık sorunlarına akılcı çözümler bulmayı amaçlayan, insanın her yönden gelişmesini temel ilke edinen bir öğretidir. Dilimize insancılık olarak girmiştir. Geniş anlamda hümanizm, tarihsel süreçte insanı insan etme çabalarının bir ürünü olarak algılanır. İnsanın yaratıcı güçlerinin geliştirilmesini, onu özgür ve gönençli kılmayı ve her bakımdan yükseltip ilerletmeyi dile getirir. Tarihsel süreç içinde hümanizm birbirinden farklı üç biçim gösterdi: İlkçağ hümanizmi, burjuva hümanizmi ve toplumcu hümanizm.

munda ve *halk kimliğinde* kişilendirdi. Bu potada, yani mazlumlar katında *72 milleti* eritti; *bir* yaptı. *İnsan-evren-Tanrı* sorununu yeniden irdeledi: İnancın yerini *akıl* aldı. İnanca dayanan *tanrıbilimin* karşısına, inancı aklın denetimine veren *bâtını felsefeyi* yerleştirdi. Tanrı-evren sorunu *inanç sorunu* olmaktan çıktı, bir *insan sorunu* durumuna geldi.

Batı'da *burjuva hümanizmi*(*) daha tarihin *gündemine* gelmeden Anadolu toprağında Aleviler; İlkçağ aydınlanmacılığının uzantısında ve *İlkçağ hümanizminin*(**) kuşatıcılığında insanın *bedensel ve ansal* (anlama-kavrama) yeteneklerini geliştirdi. Bu yolda, genelde *şeriatçı* dinsel değerlere, özelde *feodal despota* ve onun *uşaklarına* başkaldırdığında, *burjuva sınıf* kimliğinin henüz ufukta gözükmediği bir toprakta; ilkel eşitlikçi toplum değerlerini *bayraklaştırarak,* mistisizm bağlamında ancak *sezgiyle* ulaşılabileceğini varsaydığı insanlığın *son kurtuluşunu* tarihin gündemine *taşıyıverdi.* Ütopik de olsa *toplumcu hümainizmi*(***) en üretici halkasından yakalanmış oldu.

Farkında mısınız-farkında mıyız bilemem ama bu toprağın Alevileri; *hümanizmi,* halk *memnuniyetsizliğinin* uzantısında ezilenin *iktidara*

(*) Burjuva hümanizmi Rönesansla başladı. Antikçağ yapıtlarını meydana çıkararak bilimi kilise baskısına karşı savunma ve geliştirme amacını güttü. Gericiliğe karşı insanın her türlü haklarını savundu. Ortaçağ'da kendini yitirme noktasına gelen insan; burjuva hümanizminin güdücülüğünde Eski Yunan-Anadolu ve Latin yapıtlarından kendini yeniden keşfetti. Dünyanın insan eliyle değişitirilebileceği inancını, insan sevgisinin ve insana saygının temeline koydu.

(**) İlkçağ hümanizmi; insanın bedensel ve ansal yeteneklerinin eğitimle geliştirilmesini amaçladı. Protagoras, Sokrates ve ardılları tarafından geliştirildi.

(***) Toplumcu hümanizm, tarihin nesnel yasalarına dayandı. İnsanlık-öncesi çağdan, insanın özgürce gelişebileceği ve bütün insanlığın hızla ilerleyebileceği insanlık çağına geçişin nesnel koşullarını sergiledi ve yasalarını açıkladı. İnsancılığın taşıyıcısı olarak algıladığı toplumsal insanı, yabancılaşma kaynağı olarak yaşama geçen üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı örgütleyerek insanın kendisini yeniden ele geçirmesini sağladı. İnsanlaşmış olarak evrensel varlığına sahip oldu.

yönelik özlemlerinin *taşıyıcısı* durumuna getirdiğinde,kendilerini de tanrıbilimin *karşısına* koydular. Mistik maya biçiminde algıladıkları *hümanizmi*, egemene yönelik *isyanla* bugünlere taşıdılar. Onbinlerle seslendirilen *kıyımlara* uğradıklarında ödedikleri *bedel*, *toplumcu hümanizmi* yaşama geçirebilmek için ödedikleri bir *bedeldi* bir bakıma. Bu anlayış en net ve en boyutlu anlamını; Şeyh Bedrettin'in, *"Yarin dudağından gayri her şey her yerde ortak olmak için* " ileri haykırışında buluyordu.

Alevi hümanizmi bugün: Ortaçağ'dan günümüze feodal değerlere/ kurumlara karşı verdiği *kavganın*, bu yolda kazandığı *deneyimlerin* güvencesinde; kendisini *geleceğe* hazırlıyor. Kendisine *yardımcı* olacak toplumsal dinamikler özlenen *toplu davranışı* yaratamamış olsalar da Aleviler; mistisizmlerinde *"ters"* duran gerçekleri ayakları üzerine oturtarak tarihin *nesnel yasalarını*, insanın özgürce gelişebileceği ve insanlığın hızla ilerleyebileceği insanlık çağına geçişin *maddi koşullarını* yakalama uğraşında *kararlı* gözüküyor.(*)

İnsanı aşağılaştırarak, uşaklaştırarak hümanizmi *boğmaya* çalışan sistemin *dayatmasını*; insanın insanı sömürmesine *son verecek* asıl kimliği, *emekçi kimliğini-halk kimliğini* öne çıkararak-onurlandırarak *çözmeye* çalışıyor.

Talihin hep talihliden yana güldüğü bu toplumsal *"cangıl"* da Aleviler; *inadına* aklının yolundan yürüyerek, insanı, *okunacak en büyük kitap* olarak algılayarak, idealizmini çağdaş insanı *okşayacak* bir *"damak tadı"* na dönüştürerek, genişleyen akıl alanında toplumcu hümanizmin *tohumlarını* ekiyor.

Görüldüğü gibi Alevilik, *doğaüstü* ya da *ötesi* bir gücü, anlayışının *merkezine* koymaz. Tam tersine şeriattan özgürleşilerek kazanılan *nesnel-toplumsal* zeminde, *insanı* merkeze alır. Onu *kutsar*, onu *sever*. Bu da *laikliğin insansal-toplumsal* zemidir. Bu anlayışı Aleviler dünden bugüne taşımıştır. Bu nedenle bir Alevi *ben hümanistim diyorsa aynı zamanda laikim demek zorundadır*.

(*) Mistik maya nedeniyle gerçeklik ters durur. Sır bunu 'düz' olarak algılayabilmektir.

C) TOPLUMSAL ETİK BOYUTU

Yine Alevilik-Bektaşilik *toplumsal bir etiktir.*

Alevi etiği nedir?

Alevi etiği; etikle felsefenin *anlamdaş* olduğu geçmiş *"anının"* yeni bir yorumla *"görünüşe taşınması"* olarak algılanır. Görünüşe taşınanlarsa *"kaynağını nesnel-toplumsal dünyadan alan ve kolektif bir ürün durumunda bulunan gelenek-görenekler"* dir. Özünde ise halk katının *ahlak ilkelerine* göre düzenlenmiş bir *toplumsal felsefedir.* İnanç alanının *dışına* taşınarak yaratılmış olan İlkçağ ahlak anlayışının, akıl alanında ve mistik bir *örtü* altında, tektanrıcı dinlerin ahlak anlayışına *karşı* tasarımlanmış bir *"manifesto"* dur.

Geçmişten gelerek bir toplumun üyelerini birbirine bağlayan kökleşmiş alışkanlıklara *"gelenek"*; görgüye dayanan yaptırımsız alışkanlıklara ise *"görenek"* adı verilir. Gelenek ve görenek toplumsal yaşamda, önemli etkinliği bulunan iki olgudur. Gelenek ve görenekler *töreyi* oluşturur.

Bu bağlamda töre, *insanların yaşayışlarını düzenleyen davranış kurallarıdır*, biçiminde tanımlanabilir. Bu alışkanlıklar toplumun ekonomik etkinliği, inançları, doğa koşulları vb. çeşitli etkilerle oluşur.

Törelerin dogma durumuna gelmiş, yani *"gerici"*; ya da toplumun gelişmesinde geleceğe yönelik anahtar konumunda bulunan, yani *"ilerici"* olanları vardır. Belli bir yer ve zamana özgü olarak iyi davranışlarla kötü davranışların tanımlarını yapan ve kurallarını saptayan bilime de *törebilim* adı verilir. Demek ki törebilim, toplumsal ekonomik oluşum tarafından belirlenen tarihsel bir olgudur.

Törebilimin tarihi, *bireysel vicdan* üzerine yapılanan *ahlakla* başlar; daha sonra, insanların birbirlerine karşı ve toplumsal olaylara karşı izlemek durumunda bulundukları tutumları yönlendiren, kimi kez güden bir *"toplumsal bilinç"* biçimine dönüşür. İlkel eşitlikçi toplum düzeninde doğan bu nesnel ve pratik törebilime de *"örf ve âdet"* adı verilir. İzleyen süreçte ahlakın, örf ve âdetin özünü ve kaynağını inceleyen kuramsal törebilim olarak *etik* oluşur. Törebilim adıyla anılan *etik*, başlangıçta felsefe terimiyle *anlamdaştı*; bu nedenle felsefe yapmak, *törebilim* yapmaktı.

İlkçağ'da törebilim, bir *ahlak felsefesiydi.* Kişilerin bilincine,

özlerinin ne olduğunu göstermeye yönelik bir çaba olarak yaşama geçti.Bu felsefeye göre hiç kimse bilerek *kötü* olamazdı; insanların ahlak ölçüleri dışına çıkmaları, temelde *yanlış* bilgilenmenin sonucuydu; doğruları öğrenen her insan ister istemez *iyi* olmak durumundaydı.

Ortaçağ'da ise törebilim, *tanrıbilimsel* ya da *dinsel* törebilim haline dönüştü. Burada törebilimin kaynağı *Tanrı*'ydı; iyi davranışlarla kötü davranışlar, Tanrı iradesine *uygunluk* ya da *uygunsuzlukla* ölçülüyordu. Boyun eğme, acılara ve kötülüklere direnmeme, her şeye katlanma, kadere razı olma tanrısal erdemlerdi.

Törebilimin tarihsel bir olgu olarak toplumun ekonomik *altyapısınca* belirlendiğini ilk kez XIX. yy'ın ikinci yarısında *diyalektik ve tarihi materyalizm* öğretisi çözümledi: Törebilimin toplumla birlikte oluştuğunu, kurallarının yasalarla değil, *toplumsal tepkilerle* biçimlendiğini; kuralların doğurduğu yaptırımların, yükümlülüklerin *üretim ilişkileriyle* belirlenerek evrimleştiğini ve üretim ilişkilerindeki *değişikliklerle* değiştiğini açıkladı. Bu bağlamda törebilimin kuralları ve yükümlülükleri, köleci toplumda *sınıfların* ortaya çıkmasıyla birlikte *sınıfsal* bir nitelik kazandı; izleyen süreçte her sınıfın kendi biçimlenişine uygun bir törebilimi oluştu.

Gelelim Aleviliğe: Alevilikte *etik* dendiğinde, kolektif bir ürün drumundaki *gelenek-görenekler* anlaşılır. Bu algılama, *ahlak* sorununu *başat* bir ilke olarak öne çıkartır. Şöyle de söyleyebiliriz: *Alevi etiği*; genelde *zâhiri* koşullanmadan/ bilgilenmeden, özelde ise *şeriatçı* İslamdan, yani Sünni şeriattan *"özgürleşme"*dir. Bâtıni gelenek-görenekler bir bakıma, zâhire *karşı* özgürleşmenin, şeriatçı İslama karşı tavır alışın *"görünüş alanına çıkması"*dır.

Bu bağlamda *özgürlük;* kendini bilmek, bilinçli insan olmak için olmazsa olmaz *tek koşul* durumundadır. *"Gönül bilgisi"*, kendini bilmenin bir koşuludur. Kendini bilme, inanç temelinde nesne-madde *ötesinden* geldiği savlanan her türlü dogmaya, bu bağlamda Sünni şeriata; düşünce temelinde ise yaşadığı toplumdaki eşitsiziliğe, zulme, haksızlığa, ezilmişliğe karşı bir tavır, davranış olarak kendini gösteren ve *"emek vererek"*, *"yaşanılarak"* ulaşılan bir *"insan olgunluğu"*dur. Kişinin kendi özgürlüğünü *bilmesi, ahlak* denen yetiyi oluşturur. Bu nedenle, *"iyi"*, *"kötü"* gibi ahlak kavramlarıyla *özgürlük* birbirine

bağlıdır. İyiyle kötünün ortaya çıkışını sağlayan *eylemdir*; eylem ise özgürlüğün *etkinliğidir* ya da bu *etkinliğin sürdürülmesidir.* Özgürlüğün içerdiği etkinlik eksik değilse eylem *"iyi"* dir; bir eksiklik varsa eylem *"kötü"* dür.

Özgürleşme ise kaynağını *akıl ilkelerinden* alır: Kişinin kılavuzu *aklı* olursa *özgürleşebilir*; aklını kullanarak, inançtan özgürleşerek iyi düşünmek, iyi söylemek, iyi yapmak gibi *başarılar* elde eder. Bu yolla kendini bilir; kendini bilen için en güvenilir kaynak *"küçük evren"* olarak algılanan ve *"büyük evren"* in, yani tüm doğanın *kanıtı* durumunda bulunan *"kendisi"* dir. Kişinin *"kendisi"*, onun iç evrenidir; bu nedenle insana en yakışan davranış biçimi, gövdeden çok *ruha*, yani *cana, bilince* önem vermesidir. Çünkü, gövdeyi koruyan, ona değer kazandıran, ruhun, yani canın, bilincin *yetkinliği ve olgunluğudur.*

Ahlaklı kişi, düşünceleriyle davranışları arasında *uyum* bulunan kişidir; *mutluluk* bu uyumla bağlantılıdır. Tutkularının tutsağı olan kişi, aklını *gereğince* kullanamaz; bu nedenle *mutsuz* olur. Mutlu olabilmek için; tutkularının *baskısından ve geçici-gereksiz* eğilimlerden, kurtularak aklın ilkelerine göre davranması gerekir. Gerçekte mutluluk da mutsuzluk da gövdeyle değil, *ruhla*, yani *canla, bilinçle* ilgilidir. Bu nedenle ruhu, gövdeye ilişkin eğilimlerden *uzak* tutmak, aklın *aydınlığında* bulundurmak gerekir. Bunun anlamı, *doğal kişiliği edilgenleştirerek insani kişilikle yeniden doğmaktır*; bedensel istekleri, ruhu, yani canı, bilinci yüceltecek bir *"kalıba"* dökmektir.Bu ise *ölmeden evvel ölmek* ya da *yaşarken dirilmek* tasarımının *etik* boyuttaki anlatımından başka bir şey değildir.

Alevi geleneği-göreneği, bu noktada kişiye *ibadet* (*)olarak inanca

(*) Bâtında ibadet dendiğinde iki şey anlaşılır: a) Her an Tanrı'yı gönlünde taşıma; bu yolla sürekli namazda olma. İnançta gönül, hem Tanrı'nın evi hem de tanrısal olana ulaşma aracı olan gönül bilgisinin, sezgisel aklın birikmiş biçimidir. Emek vererek, yaşanarak elde edilen gönül bilgisi ile Tanrı'yı her an kendi evinde konuk etmek, gerektiğinde O'nunla söyleşmek, namaz anlamında asıl ibadet olarak algılanır b) Bir tarikat ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Tanrı'ya yakarma, yalvarma. İnançta bu tür bir ibadet niyaz olarak bilinir; bkz.: Dört Kapı Kırk Makam; Esat Korkmaz; Şahkulu Sultan Dergahı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1998

çıkan kimi *yükümlülükler* yükler. Dört Kapı Kırk Makam eğitim öğretisinde bu yükümlülükler *"gaza eyleme"*(nefsiyle mücadele etme) biçiminde yaşama geçer. İnsanda, her türlü kötülüğü yapmaya *yatkın* duygu durumu olarak algılanan *nefis*, en büyük düşman kabul edilir. Gaza ya da cihat denince, insanın kendini *"terbiye etmesi"*, aklından bağımsızlaşarak etkin-egemen duruma gelmiş inancının dogmalarından *"özgürleşmesi"*, ahlakı, iyiliği, kötülüğü, insanseverliği vb. aklın sonuçlarına uygun davranmaya *"indirgemesi"* anlaşılır.(*)

Nefsini terbiye eden insan *"edepli"* davranışlarıyla öne çıkar. Edepli olma; *eline-diline-beline* sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durmadır.

Diğer yandan bir Alevi *"edepli"* olmanın kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmelidir. Kendisini insanların mutluluğuna adamalı, bunun için her türlü özveriye katlanmaya *hazır* olmalıdır. Bu

---

(*) İnançta nefis, insanda her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu durumu olarak tanımlanır ve en büyük düşman kabul edilir. Bu nedenle nefisle mücadele, iyilik yolunda savaşmadır ve cihad-ı ekber (büyük savaş) olarak algılanır.Tarikat yolcusunun ruhsal arınmaya ulaşmak için geçmek zorunda olduğu yedi aşama (makam) vardır. Bunlar:

1) Nefs aşaması (ben makamı): Kişi duyusal eğilimlerinin etkisi altındadır. Henüz tanrısal gerçekliği karayabilecek durumda değildir; arınmak zorundadır.
2) Gönül aşaması (sadr makamı): Kişi gönül yoluyla düşünmeye, tutkularından uzak kalmaya başlar.
3) Ruhsal aşama (ruh makamı): Kişi ruhsal varlık alanına yönelir; tanrısal gerçekliği anlama yolundadır.
4) Gizem aşaması (sır makamı): Kişi, dünyaya özgü tüm geçici varlıklardan sıyrılmış ve tanrısal gerçekliğe ulaşmış durumdadır.
5) Gizemlerin gizemi aşaması (sırru's-sır makamı): Kişiye, tanrısal gizlilikler bir bütünlük içinde açılır.
6) En gizli aşama (ahfa makamı): Kişi, nurun (ışığın) siyah olarak algılandığı, tanrısal evrene en yakın alandadır.
7) Salt gerçeklikler aşaması (mutlak hakikatlar makamı): Kişi, bütün kişisel niteliklerinden sıyrılmış, tanrısal varlığın özünde ölümsüzlüğe ulaşmış durumdadır. Kişi, kendinde değildir, Tanrı'dadır; söz ve davranışları, tanrısal özün belirtileridir.

bağlamda bir Alevi *eğitildiğinde*; eğitimle almış olduğu her türlü kazanımı/ donanımı, önce *bireyin*, sonra bireyin nesnel sınırlarını aşarak *toplumun* hizmetine sunmalıdır, yani *birey ve toplum hizmetlisi* olmalıdır. Çünkü, insanı eğitmenin *amacı* budur. Bu aynı zamanda bir *ibadettir*; birey ve toplum hizmetinde bulunma zemininde *mutluluğu*, mutluluğu yakalamak için gösterilmesi gereken *özveriyi* paylaşmadır.

Kişinin mutluluğa ulaşabilmesi için aklıyla vardığı sonuçların yarattığı yükümlülükleri *"özveri"* ile yerine getirmesi gerekir. Özveri bir *davranış* biçimidir ve *ruhsal* yaşamla ilgilidir. Amacı, bireyin, bireyin ötesinde toplumun, insanlığın *mutluluğudur*. Demek ki *özveriden* kaynaklanan doğruluk, bağlılık, sözünde durma, yardımseverlik, tutkulardan arınmışlık gibi nitelikleri *yaşama geçirmek gerekir. Bu koşullar nedeniyle yaşamdan kaynağını alan ve kolektif bir ürün durumunda bulunan gelenek-görenek* üzerine yapılanan Alevi *etiği*, halk katının ahlak ilkelerine göre düzenlenmiş bir *toplumsal felsefedir.*

Alevi ahlaklılığı, *'göksel değil'* yersel, yani kendi *geleneksel yaşama biçimlerinin* bir parçasıdır. Bu yaşama biçimi, *eğitim*, toplumsal denetim ve ritüellere *katılımla* iletilir ve içselleştirilir. Bu nedenle kırdan kente göç sürecinde geleneksel yaşama biçiminin *bırakıldığı* yerlerde *"etik"* sorunlar ortaya çıkar.

Bu sorunların çözümü Alevi gelenekselliğini yeniden yorumlayıp *çağdaş* koşullara *taşımaktan* geçer.

Görüldüğü gibi *Alevi ahlakı*, doğaötesinden geldiğine inanılan *Tanrı*'nın görüşlerine göre düzenlenmiş bir ahlak *değil*; tersine çalışanın/ yaratanın yer aldığı *halkın* geleneklerine-göreneklerine göre düzenlenmiş bir ahlaktır. Bu zemine, ancak *şeriattan özgürleşilerek* taşınılabildiği için bir Alevi, *kendi ahlakını yaşama geçirirken laik olmak zorundadır.*

Tartışmamızın bu noktasında bir soru daha yöneltelim kendimize ve yine yanıtlamaya çalışalım: *Laiklik niçin Doğu'da değil de Batı'da kurumlaştı?*

Batı'da *laiklik*,burjuvazinin sınıf olarak *iktidara* taşınmasına koşut olarak Batı insanının *İlkçağ aydınlanmasına* yönelerek kendi insansal kimliğini *"keşfetmesi"* ile yaşama geçti.

Neydi bu *laiklik?*

Genelde siyasal ve toplumsal sistemin *din ve devlet* ayrılığı ilkesine dayandırılmasıdır; bunu savunan anlayıştır. Teokratik devlet anlayışının kökenindeki *tanrısal iradenin* yerini *akıl ve bilime* dayalı yönetimin almasıdır. İnsanın, doğanın ve toplumun kural ve yasalarını *akıl* ile kavrama ve yine *akıl* ile yazgıya, doğaya ve topluma *egemen* kılmadır. Başka bir anlatımla devlet yönetiminde din adamlarının yorumlarına dayanan dinselliğin, irdelenemeyen tanrısal ilke ve buyrukların, *yadsınmasıdır* laiklik.

Görüldüğü gibi Batı'da laikliğe *kaynak* olacak değerler *geriye* dönülerek yakalandı. Anadolu'da ise laikliği besleyecek, ona can verecek değerler *zaten* vardı: İlkçağ aydınlanmasını, hümanizmi ve halk ahlakını Ortaçağ'da *yeni* bir yorumla dirilten ve bu değerleri egemene karşı halkla *taraf* ederek kesintisiz bir biçimde sürdüren *Alevi kitle* bulunuyordu.

Peki Batı'da yaşama geçirilen laiklik, *niçin* daha önce Anadolu'da gerçekleşmedi?

Neden *sınıfsaldır*: Batı'da, her sınıfın kendi kimliği ile *"boy gösterdiği"* bir tarih sürecinde gereken *bedel* ödenerek ulaşıldı. Orada *burjuva devrimleri*, genelde tüm Ortaçağ kurumlarına/değerlerine, özelde feodal sınıfa karşı yapıldı. Sürece koşut olarak burjuvazi ve burjuvazi adına davranan toplumsal güçler, kapitalizm-öncesi dönemin sınıfsal yapısını, dayandığı sömürüyü, feodal devletin karakter ve zorbalığını, örgütlü Ortodoks dinin aristokrasiden yana oynadığı rolü, bütün *çıplaklığıyla* sergilediler. Önceleri kendi kimliğiyle ve bağımsız olarak *başkaldıran* köylüler, *"sınıfların olmadığı/insanın insanı ezmediği"* düşsel bir topluma göndermeler yaparken; sonraları, yaşanan sürecin mantığına uygun olarak, *burjuva eşitliğinin* coşkusuna kapılmaktan kurtulamadılar. Burjvaziyle birlikte, kapitalizm-öncesi egemenlik ilişkilerine ve geçmiş değerlere karşı *amansız* bir mücadeleye giriştiler. Feodal devlet ve bu devletle iktadarda olan kilise *alaşağı* edildi; egemenlik, *Tanrı*'dan alınıp *halka* verildi; *din işleriyle dünya işleri* birbirinden ayrıldı.

Genelde Doğu'da, özelde Anadolu'da bu tarih süreci, sınıflar ve sınıf kimliği açısından daha *"sisli"* yaşandı. Dar bir askeri aristokrasisinin egemenliğinde biçimlenen *barbar* krallıklardan, organize *feodal*

devlete geçildi. Toplum, askeri nitelikli egemen bir *zümreyle* geniş *köylü* yığınlarına ayrıldı. Köylülerin artı ürününe el konulması sürecinde, sınıflaşma kimliğinin *karmaşıklığına* koşut olarak, ilkel eşitlikçi toplumdan kalma davranış biçimlerinin/anılarının ve bunların yaratısı durumunda bulunan geleneklerin *yönlendiriciliğinde*; İslam özkaynağının ve devletin *ötesinde*, merkezi feodal otoriteye karşı *başkaldıran* köylülerin *özlemlerini* kucaklayan, onların bireysel/toplumsal *düşlerine* yanıt veren bir *bâtını*, bir *yarı-ilahi ideoloji*, bir *halk dini* yapılandı. Bu Alevilik/Bektaşilikti. Hukuku *(şeriatı)* yoktu; *devlet* olamadı; halk *sufiliği/dini* olarak kaldı. Şeriatın zayıf karnında kendi *kuralını* kendi koydu; eğer bu kurallara bir hukuk *"geçirilmek"* istenseydi, *"sınıfların olmadığı/insanın insanı ezmediği"* düşsel toplumu, kendi hukukuyla yaşanan anda *yaratmak* gerekecekti. Ama bu durum, tarihin gündemi *değildi*. Umarsız, uygarlık *öncesinden* gelen ve uygarlığa adım atılır atılmaz *yokedilmek* istenen *"ilkel eşitlikçi toplum"* değerlerine sarılarak, Anadolu insanının toplumsal muhalefetini *"canlı tutma"* yoluna gitti. Sınıflaşma *"silikliğinin"* yarattığı *"bulanık"* ortamda; coşkusuna kapılacakları, sınıf kimlikli bir burjuvaziyi boşuna *aradı/durdu*. Bu olanağı *Cumhuriyet*'le birlikte yakaladı: Ulusal burjuvazinin çizdiği sınırlar içerisinde şeriata, teokratik devlete, Ortaçağ değerlerine *karşı* verilen savaşa omuz verdi; yaşama geçirilmek istenen *burjuva demokratik devrimine*, bu devrimi gerçekleştiren *Kemalizme/Kemalistlere*; burjuva demokrasisinin *insanlık* kazanımlarına; bu kazanımların aracısı olan *devletin kurumlarına* sahip çıktı. Egemenliğin Tanrı'dan alınıp *halka* verilmesi, *din ile dünya* işlerinin birbirinden ayrılması zemininde *laikliği*, şeriata karşı *ölümüne* savundu.

O günlerden bugüne uzun yıllar geçti; yaşanan süreçle birlikte o günün *laikliği* de, *laik devleti* de artık gerilerde kaldı. Burjuvazi şimdi *gericileşti* laikliğin *karşı* cephesinde; köktendinci söylemi, şeriatı yeniden *"doğuma"* hazırlıyor; şeriat yasalarıyla *pazar* yasalarını nasıl yan yana götürecek onun hesabını yapıyor. Laiklik ve laiklik mücadelesi artık *örgütlü halk güçlerinin* sorunu; Kemalist Devrim'le kazanılan ancak aradan geçen yaklaşık 75 yıl içinde birer birer yitirilen laiklik/demokrasi mevzilerini yeniden *ele geçirmek* artık onların işi.

Devlet, gerçekte ekonomik olarak güçlü ve en iyi örgütlenmiş *sınıfın* elindedir. Bu sınıf, devletin *ilgisiz ve yansız* olması gereken tutu-

munu, kendi çıkarları doğrultusunda *ustaca* kullanmaktadır. Bugün ülkemizde uygulanmakta olan *laiklik* budur. Devlet görünüşte, değişik inançlar karşısında *"yansızdır"*; değişik inançların varlığını kabul etmektedir. Ama gerçek bundan *öte* bir şeydir: Siyasal iktidarı elinde bulunduranlar, bu gücü kendi görüşleri doğrultusunda kullanarak toplumsal-siyasal yapıyı *belli bir amaca* doğru yönlendirmektedir. Sözgelimi, anayasamızda laiklik ilkesi bulunmasına karşın, devlet belli bir *mezhebin* görüşü doğrultusunda *din dersleri* okutmaktadır.

O zaman insan sormadan edemiyor: *"Laiklik bu mudur?"*, diye. Eğer buysa sorgulanıp *mahkum* edilmesi gerekiyor.

Günümüzde laiklik;

a) hiçbir dinin, dinsel anlayışın devlet ve toplum düzenini biçimlendirip yönlendirmesine *olanak tanımamak*;

b) tüm inançlara *özgürlük vermek*;

c) herhangi bir inançta olanların özgürlüğünü engellemek isteyenlere *"müdahale" etmek*, demektir.

Gerçek laik devlette, din devlet işlerine hiçbir biçimde *karıştırılmaz* ama devlet, gerektiğinde *dine karışır*, *müdahale eder*. Bu bağlamda, *"din ve devletin birbirinin işine karışmaması"* tanımı; burjuvazinin feodal devlete/Ortaçağ değerlerine karşı mücadele ettiği ve kendi ilerici konumu altında tüm toplumsal güçleri topladığı, bir ulusal devlete evrildiği dönemler için *geçerli ve anlamlıdır*. İçinde bulunduğumuz çağdaş uygarlık düzeyinin *gerisindedir;* bu tanım doğrultusunda davranmak, burjuvazinin ekmeğine *yağ* sürmektir. Alevi kimliğinin laiklik anlayışı bu *değildir, olamaz*.

Somutlarsak; sözgelimi, Alevilerin inançlarının gereklerini özgürce yerine getirmelerine başka inançta olanlar *engel* çıkarırsa, laik devlet buna *"müdahale"* etmekle yükümlüdür. Alevilerin inançlarına ters düşen devlet uygulamalarına *son vermek* zorundadır. Alevilerin bunu istemesi, bu istemlerini toplumsal ölçekte dile getirmeleri onların *demokratik haklarıdır*.

Çağdaş, uygar, laik bir toplumsal düzende birey açısından devlet ne *dinlidir ne de dinsiz*; devletin inanç özgürlüğünü sağlamakla yükümlü olması, bireyin *inançlı ya da inançsız olduğunun*; buna karşılık, devletin bir dininin, bir inancının *olamayacağının* önkoşul olarak kabul edilmesi demektir.

Bir insan dinli/dinsiz, inançlı/inançsız olabilir ama bu durum devlet için *sözkonusu edilemez*. Çünkü o bir insan değildir; o bir *tüzel kişiliktir*, bir *varsayımdır*. Bu nedenle *"laik devlet, dinsiz devlettir"*, savı *anlamsızdır;* pratik açıdan *kucaklayıcı*, teorik açıdan *üretici* değildir. Önemli olan devlet gücünün *kimin elinde* bulunduğudur; bu bağlamda ancak devlet gücünü elinde bulunduranların *dinliliğinden/dindarlığından, inançlılığından/inançsızlığından* söz edilebilir.

Alevi kimliğinin laiklik anlayışı budur. Aleviler devletin *değil* ama devleti yönetenlerin *"inançlara karşı yansızlık ve ilgisizlik"* görüntüsü arkasında Ortodoks Sünniliği bu topluma *dayattıklarının* bilincindedir. Bu bilinçle tarihten getirdikleri kimliklerinin gösterdiği *yolda* davranarak gerçek demokrasi ve laikliğin *güvencesi* olma konumlarını bugün olduğu gibi bundan *sonra* da sürdürecektir.

ANADOLU ALEVİLİĞİ BİR ÜTOPYADIR

Anadolu Alevileri felsefeleri aracılığıyla geçmişi, bugünü ve geleceği "aşan" bir savı, yani insanlığın kurtuluş ütopyasını yaşama dayattılar; bizler, gerçekleşmesi gereken bir "cennete" doğru gitme isteğini işte bu felsefeden aldık.(*)

Alevilik-Bektaşilik felsefesi, inanç alanının dışında yapılanıp biçimlenen doğacı/insan merkezli bir felsefedir. İçinde yaşadığı dünyanın karşısına konulan insanın, doğanın ve toplumun bir parçası olarak, doğayla ve toplumla bir *hesaplaşmasıdır*. Metafizik düşünceyi dönüşüme uğratarak aklı belirleyici kılmanın *çileli* bir çabasıdır.

Alevilik-Bektaşilikte bireyin önemi, eylemlerinde ve uğraşlarında Alevi-Bektaşi *topluluğuyla* ne ölçüde ilgili olduğuna, *ortak esenliğe* ne ölçüde *katkıda* bulunduğuna göre belirlenir. Görüldüğü gibi belirleyicilik *topluluktadır.*

Bu savı biraz açalım:

Açalım da nasıl açacağız?

(*) Faik Bulut'la Söyleşi; Alevilere Ütopya Gerek; Alevi Halk Gerçeği; Sayı:2; Ağustos-1997: "...Ayrıca Aleviliğin bir ütopyasının olmaması da onları sıkıntıya sokuyor. Bugün Pir Sultan Abdal dönemindeki kadar bile bir ütopyaya sahip değiller. Gelecek yüzyıla böyle ütopyasız girmeleri Alevilere hüsran getirebilir."

Alevi-Bektaşi *ütopyası* olarak öne çıkarılan ve insanlığa kesin kurtuluş getirecek düşsel proje olarak tasarımlanan *"kâmil toplum projesini"* çağdaş koşullara taşıyarak *güncelleştirmeye* çalışalım. Ama önce Şeyh Bedrettin'de çarpıcı tümcelerle tanımlanan(*) kâmil toplum projesinin belki de ilk örneği durumunda bulunan ve Buyruk'ta *Rıza Şehri* anlatımıyla kurgulanan tasarımı görelim.

Işık Felsefesi ve Dört Kapı Kırk Makam öğretisiyle kurtuluşa taşınan, yani *"kâmil insan"* durumuna yükselen insan, artık kendini toplum hizmetine adayacak ve kâmil toplum projesinin gerçekleşmesi için bütün gücüyle çalışacaktır. Bu düşsel proje, *kent-toplum* bağlamında ele alınıp işlenmiştir. Buyruktaki *"Rıza Kenti"*, Aleviliğin geleceğe yönelik kestiriminde, *düşsel kâmil toplumun* bir anlatımı olarak algılanabilir. Toprağın *temel üretim* zemini, köylülüğün egemen *ezilen sınıf* olduğu Ortaçağ koşullarında; sınıflı toplum öncesinden taşınan *ilkel eşitlikçi toplum* değerlerinin güdücülüğünde, gelecekte insanlığa kesin kurtuluş getirecek olan düşsel kurtuluş projesidir bir bakıma. *Sınıfların* olmadığı, paranın ortadan kalktığı, herkesin *gereksinimine* göre tükettiği, özlemine göre *yaşadığı*, söylencenin yüzyıllardır *canlı* tutmaya çalıştığı geleceğe yönelik rüyanın projeye

(*) İnsanlığın kurtuluş düşü konusunda daha düne kadar eksik bilgilere sahiptik: XX. yy'da Marksistler tarafından sınıfsız toplum mücadelesinin habercisi kabul edilen, Alman din adamı Thomas Müntzer(1489-1525); dinde reform hareketini, eşitliğe yönelik toplumsal bir devrime dönüştürmeye çalıştı. Müntzer dinde reform girişimini, baskıya ve feodal sömürüye karşı topulumsal adaleti sağlayacak "Tanrı Krallığı"nın kuruluşunu amaçlayan, bir siyasal hareketin ilk işareti olarak değerlendirdi. Bu nedenle kısa zamanda, reformu, Roma Katolik Kilisesi'nden bağımsızlıkla sınırlamaya çalışan Luther hareketinden uzaklaştı. Müntzer başlangıçta, Luther'in öğretisini izleyerek kiliseye başkaldırmıştı; ancak, kısa zamanda yolları ayrıldı. Dinsel öğretinin Kutsal Ruh'tan kaynaklandığını savunarak Luther'in, iman yoluyla aklanma ve Kitab-ı Mukaddes'i tanrısal gerçeğin tek kaynağı olarak kabul etme öğretisine karşı çıktı. Müntzer'in görüşlerinin devrimci yanı ise Hristiyanlık düşmanı saydığı dünya yönetiminin, Tanrı'nın aracısı sıradan insanlar tarafından eninde sonunda yıkılacağına, mülksüz insanların, Tanrı'nın iradesini yerine getireceğine yönelik inancıydı. Çevresinde toplanan Anabaptist tarikatı üyelerinin, köylüler arasında yürüttüğü propaganda etkinlikleri, köylü ayaklanmasının başlamasında önemli rol oynadı.

bağlanmış bir biçimidir. Buyruğa dönelim: "Bir zamanlar bir sufi dünyaya seyahata çıkar. Bir gün yolu, bir kente düşer. Bu kent, şimdiye değin gördüğü kentlere benzemiyordur. Sabah zamanı herkes işine gücüne gitmekte, sessizlik içinde yaşam sürmektedir.Kentin alışılmamış bir düzeni vardır. Sufi kentin bu düzenini görünce şaşar kalır. Öyleki yaklaşıp birine bir şey sormaya cesaret edemez. Karnı acıkmıştır. Kenti gezerken bir fırın görür. Ekmek almak için içeri girer. Fırıncıya para uzatarak ekmek ister. Ama fırıncı hayretle paraya bakar:

"-Nedir bu? Biz bunu kaldırmak için yıllarca uğraştık, büyük savaşlar verdik. Anlaşılan sen rıza kentinden değilsin, Dünyalı olmalısın", der. Sufi:

"-Evet ben bu kentten değilim" diye karşılık verir. Fırıncı:

"-Belli oluyor. Dur, öyleyse seni görevlilere teslim edeyim. Onlar seninle ilgilenirler. Bizim kentimizde para pul geçmez", der. Ve sufiyi görevlilere teslim eder. Görevliler önce kendi aralarında tartışırlar. İçlerinden biri:

"-Meclise götürelim. Ulular karar versin" der. Diğerleri de bu görüşe katılırlar. Bunun üzerine tümü meclisin yolunu tutar. Yol boyu sufi düşünür. İçinden:

Müntzer'in tanıbilimsel öğretisi, her türlü simgeden arınmış, arı bir Tanrı inancına dayanıyordu. O'na göre, Tanrı her şey, her şey de Tanrı idi. Bu nedenle aracılık rolü üstlenen kiliseler bütünüyle ortadan kaldırılmalı ve yeryüzünde gerçek bir "Tanrı Krallığı" kurulmalıydı. Katıldığı köylü hareketinin hedefini de ortak mülkiyete dayalı, bir eşitlik ve kardeşlik düzeni olrak görmekteydi. Mayıs 1525'te prenslerin üstün gücü karşısında yenik düştü; tutuklanarak işkence edilen Müntzer; prenslerin karargâhında yargılanarak idam edildi. Köylü savaşlarının kanlı biçimde bastırılmasından sonra Müntzer'in görüşleri, devrimci hareketlerin simgesi durumuna geldi; izleyen süreçte Marksist *tarih anlayışı* açısından yeniden yorumlandı ve sınıfsız toplum mücadelesinin habercisi, ütopik komünist toplum projesinin ilk tasarımcısı kabul edildi.

Bugün biliyoruz ki Müntzer'in Alman toprağında yaşama geçirdiği bu mücadele, bu tasarım; ondan yakalaşık 100 yıl önce Anadolu toprağında Şeyh Bedrettin(1358-1420) tarafından gerçekleştirilmişti. "Bu dünyadaki adaletsizlikleri öbür dünyaya havale edenlerin başını kesmek için ileri", diyen Müntzer'e; "Yarin dudağından gayri her şey her yerde ortak olmak için" ileri diyen Şeyh Bedrettin yol göstermişti.

"-Paranın geçmediği bir kent. Görevliler, ulular meclisi. Ne büyük,ne görkemli yerdir Ulular Meclisi", diye kurar. Neyse bir süre yürüdükten sonra divana varırlar. Ama sufi bu kez iyice şaşırır. Çünkü Divan denilen meclis, hiç de düşündüğü gibi büyük ve göz kamaştırıcı değildir. Düşündüğünün tam karşıtıdır. Sessiz bir köşede küçük bir yapıdır. Yerlere basit kilimler serilmiştir. Ak sakallı ulular, bağdaş kurmuş kentin sorunlarını tartışmaktadırlar. Görevliler ululara selamladıktan sonra:

"-Bu Dünyalı kentimize girmiş. Acıkmış. Ekmek almak için bir fırına girmiş. Fırıncıya para vermeye kalkmış. Yabancı olduğunu anlayan fırıncı gelip bize teslim etti. Ne yapalım?" diye sorarlar. Ulular:

"- Neden buraya getirdiniz? Törelerimizi biliyorsunuz. Konakta bir yere yerleştirin, Aşevine götürün, gerekeni yapın!" diye buyururlar.

Bunun üzerine görevliler sufi ile birlikte geri dönerler. Önce Aşevi'ne götürürler. Karnını doyururlar. Sonra konuklar için yapılmış konağa götürürler. Bir odaya yerleştirirler. Sufiye kentte ne yapması, nasıl yaşaması gerektiğini anlatırlar.

"-Burada para pul geçmez. Burası rıza kentidir. Rızalıkla her istediğini alır, her istediğini yaparsın" derler. *"-Yeter ki rızalık olsun. Bunu unutma"* diye de uyarırlar.

Sufi konağa yerleşir, gezip dolaşır. Rahatı yerindedir. İstediği yerde yiyip içer. Hiç kimse *"-Ne arıyorsun?"*, diye sormaz. Birkaç gün sonra eşyalarını toplar. Kentten ayrılmak ister. Ama görevlileri karşısında bulur. Görevliler:

"-Gidemezsin", derler. *"-Bu kent rıza kentidir, adı üstünde. Sen buraya rızan ile geldin. Biz de sana yiyecek verdik, yatacak yer sağladık. Bu kentte kaldığın sürece bizden razı kaldın mı?"* Sufi:

"-Kuşkusuz razı kaldım, sağ olun!", diye karşılık verir. Görevliler:

"-Şimdi bizim de sizden razı kalmamız gerek. Bu yiyip içtiğin, yattığın günler için çalışman gerek". Sufi:

"-Madem ki töreniz böyle çalışayım", der ve kabul eder.

Görevliler sufiye yapabileceği bir iş verirler. Konakladığı odadan alıp daha büyük bir eve yerleştirirler. Artık o da rıza kentinin bir insanı olmuştur. Her sabah işine gider; akşama değin çalışıp evine dö-

ner. Yavaş yavaş dost, arkadaş edinme çabasına girer. Ama her kiminle konuşmaya kalksa ilk sorulan; *"-Sen Dünyalı mısın?"* olur. Bu kentin insanları kavga, çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi tüm kötülüklerden arınmış durumdadır. Böylece günler, aylar geçer. Sufi kenti iyiden iyiye sever . Dünyayı gezme düşüncesinden vazgeçer. Bu kentte kalmaya karar verir. Ama hâlâ yalnızdır. Bir gün yakın bulduğu bir arkadaşına açılır:

"-Sizin bu kentte nasıl evlenilir?" ,diye sorar. Arkadaşı:

"-Kentin ortasındaki bahçe var ya, işte orada her cuma günü tanışmak, dost edinmek isteyenler toplanır. Gençler gelirler. Herkes orada beğendiği, anlaştığı biri ile evlenme yolunu arar. Orada tanışırlar. Anlaşırlarsa evlenirler" der.

Sufi cuma günü söylenilen bahçeye gider. Kocaman bahçe tıklım tıklım doludur. Türlü giysiler içinde genç kızlar kelebek gibi dolaşmaktadır. Genç kızlar, oğlanlar sohbet etmektedir. Birbirini beğenip anlaşanlar uzaklaşmaktadır. Anlaşamayanlar ayrılıp başkasına yaklaşmaktadır. Sufi olup bitenleri bir süre hayranlıkla izler. Sonra kanının kaynadığı bir kıza yaklaşır. Ama o bacının ilk sorusu:

"-Sen Dünya mısın?" olur. Sufi aylardan beri bu sözü duymaktan iyiden iyiye bıkmıştır:

"-Evet, Dünyalıyım, ne olacak?", diye karşılık verir. Bacı:

"-Davranışlarından hemen belli oluyor. Ama alınma zararı yok. Sen ki beni kendine eş seçmek istiyorsun, bu konuda ben de sana yardımcı olurum, davranışlarını düzeltirsin", der.

Bacı ile sufi arkadaş olmaya karar verirler. İşten artan zamanlarında buluşup konuşurlar. Sufi bir gün bacı ile buluşmaya giderken yolun kıyısında kocaman bir nar bahçesi görür. Bahçcenin ne duvarı, ne bekçisi, ne de korucusu vardır. Hemen bahçeye dalar. Kimse görmeden bahçeden birkaç nar koparır. Yakalanırım korkusuyla acele davranıp ağacın birkaç dalını kırar. Ama ne gelen vardır, ne de soran. Sufi narları toplayıp bacı ile bulaşacakları yere gelir. Henüz bacı ortalıkta yoktur. Narları bir tabağa koyar. Masanın üzerine yerleştirir. Bacının gelmesini bekler. Bir süre sonra bacı gelir. Narları görmesine karşın, hiç ilgilenmez. Oysa sufi bacının narları görüp ilgilenmesini, sevinmesini bekler. Her zamanki gibi yerine oturur. O zaman sufi dayanamaz ve bacıya narları gösterir. Bacı:

"-Bunları nereden aldın?" diye sorar. Sufi narları nereden koparıdığını söyler. Bunun üzerine bacı:

"-Beni düşündüğün için sağ ol. Ama o bahçenin yerini, varlığını ben de biliyorum. Canım isteseydi gidip ben de alibilirdim. Şimdi benim canım istemiyor. Bu narlar burada boşuna çürüyecek. Başkalarının hakkını boşuna çürütmüş olacağız. Gelirken öğrendim. Narları koparırken bahçeye de büyük zarar vermişsin. Oysa daha dikkatli davranıp bahçeye zarar vermeyebilirdin. Burada senden kimse bir şey kaçırmıyor ki... Bunca zamandır rıza kentinde yaşıyorsun. Bu kentte rızalıkla her şeyin serbest olduğunu bilmeliydin. Şimdi anlıyorum, sen bu kente ayak uyduramayacaksın."

Bunları söyledikten sonra bacı sufiyi bırakıp gider. Görevlilere söylemiş olmalı ki, görevliler sufinin yaptıklarını divana bildirirler. Divan sufinin durumunu tartışır. Sonunda sufinin rıza kentine uyamayacağına karar verir. Bunun üzerine görevliler Dünyalı sufiyi rıza kentinden atarlar."(*)

Bu kısa anlatımdan sonra şunu söyleyebiliriz: Alevi Felsefesi *insan merkezli* bir *bilgelik felsefesidir*. Aklı inançtan, bilimi dinden *bağımsızlaştırabilmek* için, Alevi Felsefesi olarak adlandırılan bu geleneksel bilgelik felsefesini *temel almak* durumundayız.

Bir örnekle incelediğimiz *"Düşsel Toplumsal Projeye"* baktığımızda; bireyin önemi, eylemlerinde ve uğraşlarında toplumsal grupla ne ölçüde *"ilgili"* olduğuna, ortak esenliğe hangi *"katkıda"* bulunduğuna göre belirlendiğini görürüz. Yani, bireyin yaptığı her şey için *topluluk* önkoşuldur. Topluluğun önkoşul olması, *bireysel mülkiyetin* olmadığı, *her şeyin herkese* ait olduğu ve *gereksinmelere* göre paylaştırıldığı *toplumsal tasarımı* öne çıkarıyor. Bu bağlamda Alevi-Bektaşi ütopyası, göksel değil, bireyin *topluluğa ve doğaya* karşı sorumluluklarından ve toplumsal/doğasal *yükümlülüklerinden* doğar. Böyle olmasına karşın öğreti, bireycilikle *karşıtlık* içinde bulunmaz. Kolektivizm ve bireycilik bağlamında, topluluk üyesi birey, kendi varlığını kanıtlamak için, kendi *"özerkliğini"* talep eder.

(*) İmam Cafer Buyruğu(Yay. Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 143-147

Şöyle bir kestirimde bulunabiliriz: *Felsefeleştirilmiş bir din* olan Alevi Felsefesi, laikliğin *"düşünsel"* zeminini, Alevi toplumsal projesi ise laikliğin *"kitle"* zeminini oluşturur.

Görüldüğü gibi Alevi-Bektaşi *ütopyası*, kendi *geleneksel* yaşama biçimlerinin bir parçasıdır. Yaşama biçimi eğitim, toplumsal denetim ve ritüelere katılımla *iletilir ve içselleştirilir*. Bu nedenle geleneksel yaşama biçiminin *terkedildiği* yerlerde bu ütopya yer yer *örselenir*. Alevilik-Bektaşilik *"İslamlaştırıldığı"* ölçüde Alevi-Bektaşi ütopyası *yokolur*. Onun yerini *"Cennet"* alır.

Alevilik-Bektaşilikte topluluk dendiğinde iki şey analaşılır:

a) Yaşayan bireylerin oluşturduğu topluluk; ve

b) Ölmeden evvel ölmek zemininde Hakk'a yürümüş olanların yeni don'daki kimliklerinin oluşturduğu *"can birliği"* anlamında topluluk.

Bu açıklamadan sonra şöyle de söylenebilir: Alevi-Bektaşi ütopyası, kaynağını bireyin, topluluğun yaşayan ve Hakk'a yürümüş olan üyelerinin oluşturduğu topluluğa *karşı* düşünce ve eyleminden alır. Ortodoks *Tanrı*'dan değil. Burada bir düşünme aracı olarak, bireyin topluluğa *karşı* ilişki aracı olarak *söylence* devreye girer. Demek ki, bireyin, ötesinde halkın *"hayal dünyası"* olan söylenceler, onların *"tek"* gerçeğidir.(*)

(*) "İnsan hayal ettiği müddetçe yaşar"(Y.K. Beyatlı)

ALEVİLİKTE CEM ERKÂNI

CEM VE ON İKİ HİZMET

"Şimdi de cem'e: Dinsel tören/ dinsel dua/ kadın ve erkeklerin birlikte yaptıkları dinsel dans/ dinsel yemek ve dinsel içki... Ve bir arınma/ iç hesaplaşması/ gönül yunması/ göze/ kulağa/ yüreğe/ topluluğa güzellik, hoşluk sunmadır desem?"(*)

CEM TERİMİNİN KÖKENİ

Genel kabul gören anlayışa göre *"cem"* terimi kökenbilimsel açıdan Arapça'ya bağlanır. Arapça, *"toplama, biriktirme"* ya da *"toplu-luk, kalabalık"* anlamlarına gelen *"cem"* sözcüğü zamanla; Alevilerin-Bektaşilerin cemaatla birlikte yaptığı, ibadetin *adı* olarak *terimleşir*.Böyle olmakla birlikte "cem" teriminin kökeni tartışmalıdır: "... *'Âyin-i Cem'* denen bu törenin adının nereden geldiğini, birçok Alevi yurttaşın bilmediğini, bunu Arapça 'toplanma' anlamında söylenen *'cem'* sözcüğüyle karıştırdıklarını gördüm. Arapça *'cem'* sözcüğü,

(*) Fikret Otyam; Gelin Canlar Birlik Güzelliğinin Ceminel; Nefes; Yıl: 4; Sayı: 38; İstanbul-1996

eski söyleyişiyle cim-mim-ayn gibi üç harfle yazılır, gerçek anlamı toplanmak, bir araya gelmek, birikmek, yığılmak bg. içerikleri kapsar. Oysa Alevilikte geçen *'cem'* sözcüğü Farsça'dır. İran söylencelerinde içkiyi(şarabı) bulan, içkili toplantıları düzenleyen Kisra'nın(şahın, padişahın) adıdır. İran'ın eski Zerdüşt dininde, şarabı bulan, içkili toplantıları düzenleyen, bu geleneği kuran padişahın adına, belli aylarda törenler düzenlenir, söyleşiler sürdürülür, içki içilir, çalgı çalınır, şiir okunur, oyun oynanırdı.Bütün amaç *Cem* denen padişahı anmak, ona saygı göstermek, onun bulduğu şarabı içip gönül eğlendirmek, kutsallaştırmaktı. Bu törene yine İran diliyle *'âyi-i cem'* denirdi ki *Cem*'i anma, onu kutlama, onun adına içkili, çalgılı, söyleşili toplantılar düzenleme gibi anlamlara gelir. Burada ortaya çıkan benzerlik(*Cem-cem*) iki sözcüğün birbirine karıştırılmasına yol açmıştır.

İran söylencelerinde olay şöyle anlatılır: Bir çoban yaylımda koyunlarını güdüyordu Birden gökte bulutlar belirdi(ak bulutlar), ortalık yumuşak bir gölgeye bürünmeye başladı. Derken yıldırımlar düştü, şimşekler çaktı. Çoban korku içinde sağına soluna bakınır oldu. Bir de ne görsün, yere inen ak bir bulutun içinden çırılçıplak bir kız çıkıverdi. Kızın yakınında dallarından üzüm salkımları sarkan bir ağaç belirdi. Çoban kıza tutuldu, ona yaklaştı, duygulandı. Kız, çırılçıplak durumda ağaçtan kopardığı üzüm salkımını avucunun icinde sıktı, çıkan suyu çobana içirdi, çoban esridi, gözü gönlü açıldı, sevindi, kıvandı.

İşte bu olayın geçtiği günden sonra, *cem* törenleri düzenlenmeye başlandı.Bu olayın, bu tören niteliğinde gerçekleşmesini sağlayan kişi *Cem* adı verilen padişahmış. Gökten inen, kızın içinden çıktığı söylenen ışınlı buluta da *'Cem'in ışığı'* anlamında *'Cem-şîd'* denmiş, burada geçen *'şîd'* sözcüğü eski Farsça'da *'ışık'* anlamındadır. Olayın söylence yanı budur, Araplarla, Arapçayla ilgisi yoktur, dahası şarabın bulucusu da, söylenceye göre(İran'da) bu *Cem*'dir, İranlıdır, Araplara sonradan geçmiştir. Kendileriyle konuştuğum Alevi arkadaşlar olayı, sözcüklerin benzerliğine kapılarak Arapça'dan gelmiş sandılar. Ben, başka bir yazımda, bu *Cem* töreniyle İlkçağ Anadolusu'nun Dionysos törenleri arasında bir bağlantı bulunduğunu, geleneğin çok eskilere gittiğini ileri sürmüştüm. Sözlerim yanlış anlaşılmış, iki söylencenin birbirinden doğduğu kanısı uyanmış. Oysa anlatmak istediğim bu tür

benzerliklerin bir uygarlık ürünü olduğunu, kimi güncel uygulamalara kaynaklık ettiğini açıklığa kavuşturmaktı. Bu İlkçağ törenlerinin birbirine benzemeleri çok eskilere giden bir uygarlık alışverişi olmaktan öteye geçemez, ortada uygarlıkların birbirlerini etkiledikleri gerçeği vardır.(*) Konuya daha kolay bir açıklık getirebilmek için, yine geriye dönelim. Eski Farsça'da *'âyin'* sözcüğü toplanma, söyleşi, toplantı, tören, bir yere gelme, birikme gibi anlamlara gelir. bunun Arapça karşılığı da *'cem'*dir besbelli, bu nedenle *'âyin-i cem'* denince, sözcük Arapça anlamıyla alınınca 'toplantının toplantısı' gibi çelişik, saçma bir durum ortaya çıkar(nedeni de Farsça *âyin* ile Arapça *cem*'in eşanlamlı olmasıdır). Arabın *cem* dediğine Farsça *âyin* denir...."(**)

CEMİN TOPLUMSAL KÖKENİ

Cemin *toplumsal kökeni* konusunda da bir birlik sağlanmış değildir. Özellikle geleneksel zeminde söylencelerin *nesnel* olarak gerçekleşmiş olaylar olarak algılandığı; söylence dilinin *Tanrı'nın dili*; söylence kahramanlarının *mucizeler* gösteren *yarı-tanrı* kimlikler olduğu, *sanısının* izinde başat inanç kaynağına yaygın bir *yönelme* vardır.

(*) Eski Yunan ve Trakya topraklarında Orpheusçuluğu önceleyen Dionysos tapımı vardı: Yunan-öncesi Tarım Tanrısı, Dionysos'du. Dionysos dininin bütün özelliği; bağlılarının "çıldırmışcasına" kendilerinden geçmeleri ve Tanrı'yı kendi içlerine aldıklarına inanmalarıydı. Amaçları, insanı tanrısal yetkinliğe ulaştırmak ve Tanrı'yla özdeşleştirmek idi. Süreç içinde Dionysos tapımının arıtılmış biçimi Orpheusçuluk; Orpheusçuluk'un arıtılmış biçimi ise Pythagorasçılık oldu. Bir bakıma Anadolu İlkçağ düşüncesinin uzantısında Yeni Platonculuk'tan, Orta Asya, Çin, Hint ve İran düşünce/inançlarından beslenerek gelişen ve Anadolu Aleviliğini yaratan asıl felsefe kaynağı durumunda bulunan tasavvuf, daha bu topraklara girmeden ya da bu topraklarda doğmadan önce, hemen hemen aynı değerler silik biçimde de olsa Orpheusçuluk-Pythagorasçılık "anafor"uyla "Rum İli"nde gezinmeye başlamıştı bile.

(**) İsmet Zeki Eyuboğlu; Cem Töreni; Nefes;Yıl:4; Sayı:38; İstanbul-Aralık/1996; Sayf.: 47

Kimi *"aydınlar"* da bu yönelime *"olanak"* sağlamaktadır; düşünsel *"lojistik"* vermektedir. Cemin toplumsal kökeninin nesnel kaynakları *Asya*'da bulunmasına karşın, *"geriye dönüş kültü"* nedeniyle bu nesnel kaynaklar, *"inanç torbası"*na doldurularak İslamın doğuş koşullarına *taşınmıştır*. Bu gerçeği göremeyen geleneksel sözcüler ve bu sözcülere düşünsel *"lojistik"* veren *"aydınlar"*; cemin toplumsal kaynağını, somut olarak gerçekleştiğine inandıkları *Kırklar Cemi*'nde *arama* yoluna gittiler. Bilimsel gerçekler ise bunun tersini doğruluyor: "Ayin-i Cem, Aleviliğin temel ibadet kurumudur. Bilimsel olarak ele alındığında bunun da tıpkı dedelik gibi, Türkler arasındaki eski Şamanist geleneklerle sıkı sıkıya ilgili bulunduğunu görürüz. Nitekim bilimsel çalışmalar ayin-i cem'in İslam'dan önce Orta Asaya'da Türklerin sürekli olarak belli zamanlarda Şaman'ın yönetiminde icra ettikleri 'ritüel nitelikli kımız içme' töreninin bir devamı olduğunu göstermiştir....Bu kımız ritüeli, belirlenen günün gecesinde, Şaman'ın çadırında yapılırdı. Törene yalnızca evli çiftler katılabilirlerdi. Şaman kopuz refakatinde dualar okur,bu arada törene katılanlara kımız sunulurdu. Tören gece geç vakte kadar sürer, sonra herkes kendi çadırına çekilirdi. Görüldüğü gibi bu tören, ayin-i cem'in esasını çok iyi gösteriyor.

Daha sonra bu Şamanist ritüele Budist ve Maniheist unsurlar da katılmıştır ki Alevilikteki ikrar ayini cemi ve musahiplik ayin-i cemi hemen hemen bütünüyle bunların izini taşır. Bu iki ayin de bugünkü haliyle Maniheizm'deki inisiyasyon ayinine çok benzer. .. Alevilikteki cem merasimlerinde, eski Şamanist, Maniheist ve Budist duaların, ilahilerin yerini nefesler, kopuzla ilahiler okuyup ayini yöneten Şaman'ın yerini, sazıyla nefes okuyan dede(mürşit) almıştır."(*) "Aleviler Eski Türk inançlarını hep sürdürmüşlerdir.... Cem törenleri Şamanizm'deki ayinlerin ayrılmaz bir parçasıdır. ..Şamanizm'deki ayinlerin bir devamı niteliğindedir."(**) "Cem olayı Zerdüştlük'te de var, Şamanlık'ta da var, Budizm'de de var."(***)

(*) Ahmet Yaşar Ocak; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-l997; Sayf.: 52

(**) Fuat Bozkurt; a.g.e. ; Sayf.: 67

(***) Nejat Birdoğan; a.g.e ; Sayf.: llO

CEM NEDİR? NE DEĞİLDİR?

Cem, Alevilerin-Bektaşilerin cemaatla birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal törenin adıdır.

Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya geldiğinde temel üretim zemininde Asya kökenli *göçerlerden* ya da *yerli halktan* oluşan, kendi öğretisine hiç de *yabancı* olmayan ve geliştirdiği felsefenin/ öğretinin büyüklüğünü anlayabilecek *hazır* bir kitle buldu. Bektaşiliği biçimlendirirken, Ortodoks İslamı *felsefeleştiren* üç önemli yenilik getirdi:

1- Türkçe'yi *ibadet dili* yaptı. Alevilik-Bektaşilikte Türkçe hem yazı dili, hem konuşma dili hem de ibadet diliydi.Türkçe'nin ibadet dili olması, Anadolu insanının *asimile* olmasını öneleyen en önemli etkenlerden biridir.

İnsan temelde üç türlü *iletişimde* bulundu:

a) İnsanın insanla iletişimi;
b) İnsanın hayvanla iletişimi ve
c) İnsanın doğayla iletişimi.

İnsanın insanla iletişimi teorik olarak *eksiksiz ve iki yönlüdür*; insanın hayvanla iletişimi yine teorik olarak *eksikli ve iki yönlüdür*. İnsanın doğayla iletişimi ise sözel açıdan *tek yönlüdür*, yani bir taraf *konuşur*, diğer taraf *suskundur*.

İlkçağın Anadolulu *doğacı bilgeleri* tarafından yapılandırılan *Doğatanrıcılık* anlayışının gereği olarak gelişen *insan-doğa* iletişimi, daha doğrusu inanç alanının dışında, insanı merkeze alarak doğanın *sorgulanması;* tektanrıcı dinlerin *metafizik* kuşatması sonucu inanç alanına taşınarak *insan-Tanrı* iletişimine dönüştü. Bu tek yönlü bir diyalogdu; *"kör"* bir diyalog; insanı yalnızlığa ve mutsuzluğa iten bir durum olarak yaşama geçti.

Bu *"kör"* diyaloğu, Anadolu Alevileri-Bektaşileri kendi felsefelerini, öğretilerini *araç* olarak kullanarak *"körlükten"* kurtardılar. Tanrı'yı insanda somutlayıp insanı *Konuşan Tanrı* durumuna dönüştürürken; Tanrı'nın aklını insanın aklına, Tanrı'ının dilini insanın diline çevirdiler. *İnsan-Tanrı* diyaloğunu, tanrıbilim alanından, yani inanç alanından alıp felsefenin odağına *insan- İnsan Tanrı* iletişimi biçiminde yerleştiriverdiler. Artık *insan-Tanrı* iletişimi tek yönlülük-

ten kurtulmuştu; insanla insan arasındaki *üretken* iletişime evrildi. İşte Anadolu Alevilerinin-Bektaşilerinin, inanç alanı dışında ancak *mistik* bir örtü altında gösterdikleri bu olağanüstü *"kıvraklık"* bu coğrafya insanını mutsuzluktan ve yalnızlıktan kurtardı.

Bir de olgunun diğer yönüne bakalım: Tanrı'yla iletişimde, bireyin kimliğini yansıtan en içten anlatım, dil yeteneğinin ilk kez açıldığı *sözel iletişim* aracılığıyla sağlanabilir. O da insanın *ana dilinden, kökdilinden* başkası olamaz.

Alevilik-Bektaşiliğin kimlik edindiği dönemlerde Anadolu'da sözlü dil, Türkçe idi, yani anadildi. Buna karşın resmi ve devlet dili Farsça ağırlıklı, ibadet dili ise doğrudan Arapça'ydı. Yani İslam dini, günlük iletişim dili olmayan *Arapça* ile sunuluyordu.

Peki Anadolu insanı *anadili* dışında kalan bir ikinci dille Tanrı'yla iletişimde bulunamaz mıydı? Eksikli olmak koşuluyla bulunabilirdi elbet. Ancak o günün koşulları bir ikinci dili öğrenmeye olanak vermiyordu. Kutsal iletişim için açıkçası bir *ikinci dil* öğrenmeye de gerek yoktu.

Son tektanrıcı din olan İslamlığı Türkler, daha Anadolu'ya gelmeden önce anadillerine yapılan *çeviriler* aracılığıyla tanıdı. Ortodoks İslamı sorgulamada asıl yakıcı *"ateş"* olan *tasavvufu* da Türkçe yoluyla öğrendiler. Bu öğrenme süreci sonunda edindikleri bilgi birikimini *göçlerle* Anadolu'ya taşıdılar.

Kuran'a dayalı Sünni inanış, medreselerde yalnızca *Arap* diliyle öğretildi. Bugün de şeriatçı İslamın dili Arapça'dır. Ancak XI. yy'dan başlayarak din metinleri zenginler için Türkçe'ye çevrilmeye başlandı. Ne var ki eğitimsiz, sıradan bireylerin bu çeviri metinleri anlaması olanaksızdı. Bu nedenle Sünni din eğitimi, *namaz* kılmayı öğrenmek ve Arapça duaları *ezberlemekten* öteye geçemedi. Sünni inanışa ilişkin kutsal metinler hiçbir zaman ve hiçbir dönemde, *sözlü iletişim* aracı olamadı, resmi yazılı dilin bir *parçası* olageldi. Aslında kutsal iletişim, gerek duygusal yükü, gerekse toplumsal değişim açısından ancak güncel dilde *sözlü* olarak kurulabilir. Alevilik-Bektaşiliğin kitle tabanını oluşturan göçerler ve yarı-göçerler de öyle yapmış; İs-lamı kendi dillerinde *öğrenmiş ve sorgulamıştır.* Daha doğrusu Ale-vilerin-Bektaşilerin Tanrı ile dilsel bir *sorunları* olmamış, dil ve ile-tişim sorunu tarih boyunca *yönetim ile halk arasında* yaşanmıştır.

Sünni, anlamını bilmediği ancak ezberlediği Arapça sözcüklerle kutsal iletişimde bulunurken, Alevi-Bektaşi, kendi anadilinin sözcükleriyle ibadet ediyordu:

Sabah olup güneş ışıdığında bir Alevinin-Bektaşinin dilinde Türkçe sözcükler *"gülbank"* olup *"uçuşur"*;

" Bismişah. Allah Allah... Erenler sabahlar hayr ola. Hayırlar feth ola. Münkir, münafık yuf ve mat ola. Niyazımız kabul ola. Muradımız hasıl ola. Şah-ı Merdan, On İki İmam yardımcımız ola. Hazreti Pir efendimiz hayırlar verdikçe vere. Şah Abdal Musa Sultan gözcümüz ve bekçimiz ola. Kaygusuz Abdal himmeti üzerimize hazır ve nazır ola. Allah eyvallah. Gerçekler demine Hû".

Yatağa girerken, uyurken, kalkarken, elini yüzünü yıkarken, mürşidinin, pirinin huzuruna çıkarken Türkçe sözcükler *"terceman"* olup dillerden dökülür;

"Allah Allah... Hizmetlerimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na yazıla. Hizmetimiz kabul ola. Muradımız hasıl ola. Allah istediğimizi nail eyleye. Hizmetinde bulunduğumuz erenlerin, evliyaların himmetleri bizimle beraber ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, gerçeklerin demine Hû".

Türkçe sözcükler, günlük yaşamın her anında *"dua"* olup insandan insana koşar;

"Pirimiz, mürşidimiz ruhsatını açık eyleye. İşimiz sağ, yüzümüz ak olsun.Hizmetimizden şefaat bulalım. Gerçeğin demine, devranına Allah eyvallah".

Pirin, mürşidin, dedenin, babanın, rehberin dilinde Türkçe sözcükler *"telkin"* olur kabından taşar;

" Allah eyvallah kapısında, döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıktığın varsa kaldır. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rıza ol. Yalan söyleme, haram yeme, zina etme. Elinle koymadığın şeyi alma. Gözünle görmediğin şeyi söyleme. Gelme gelme, dönme dönme. Gelenin malı, dönenin canı... Söylediğin meydanın, sakladığın senin. Allah eyvallah".

2- *Sünneti* ve *şeriatı* kaldırdı; herkese şeriatsız bir yaşam sundu; zorunlu ibadet yoktu, cinsiyet ayrımı yoktu.Bu yolla doğayı ve insanı şeriatın *pençesineden* kurtardı; şeriattan *özgürleşerek* aydınlanmanın, hümanizmin ve toplumsal etiğin taşıyıcısı oldu.

3.- *Namaz* anlamında ibdetin yerine Şamanizmden, Zerdüştlükten ve diğer halkların toplumsal-dinsel pratiklerinden esinlenerek geliştirdiği *cem*'i koydu. Cem, dedelerin ya da babaların önderlik ettiği genelde bütün bir geceyi dolduran dinsel bir törendir: Dinsel *dua*, kadın-erkek birlikte yapılan dinsel *dans*, dinsel *yemek* ve dinsel *dem*, bu törenin ana bölümleri durumundadır.Cemevi ya da cem odasında bir araya gelen cemaat, *halka* halinde *yüz-yüz*e bakacak biçimde oturur. Sıralı erkânlar biçiminde ve erkânların gerektirdiği disiplin içinde tören yerine getirilir.

Cem erkânına geçmeden önce tartışılması gereken bir konu var: *Halka namazı*. Aleviler, *"namaz"* sözcüğünü ya da terimini genelde kullanmazlar. Kanımca *"halka namazı"* tanımı, cemde *yüz-yüze halka oluşturacak* biçimde oturulmasından ve *halka halinde toplu niyaz yapılmasından* esinlenilerek geliştirilmiş bir anlatım biçimidir. *"Halka niyazı"*, zamanla *"halka namazı"* biçimine dönüşmüştür. Bu bağlamda cem, *halka niyazlarından* oluşan bir bütündür.*Halka niyazı* ya da dönüşmüş biçimiyele *halka namazı*, bir bütün olarak cemin adıdır. *Bağımsız* bir halka "namazı" uygulamasına, temel cemlerde yani görgü ceminde, musahiplik ceminde, ikrar ceminde ve dâr ceminde sıralı erkân olarak *rastlanmaz*. Bu bile ceme bir bütün olarak *halka niyazı* denmesinin bir kanıtıdır. Bu böyle olmakla birlikte özellikle *muhabbet cemlerinde* kimi yörelerde sıralı erkân olarak *"halka namazı"* uygulamasına rastlanır. Uygulama şöyledir:

Cem açılış gülbangı'ndan sonra cemevine gelen canlar, gözcünün denetiminde halka oluşturacak biçimde otururlar. İnsanın insana tapmasının anısına yüz yüze *halka namazı* kılınır. Rehber ya da gözcünün;

"- Namazı kılalım erenler!", demesiyle cemdeki canlar toparlanıp dizüstü oturuşuna geçerler.Bu sırada rehber;

"- Gönüller bir mi erdenler!", der. Cem erenleri;

"- Eyvallah... Eyvallah!", cevabını verirler. Daha sonra rehber şu duayı okur;

"- Hû diyelim ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", der. Bu sırada yere niyaz edilir. Rehber üç kez;

"- Bi hakkı İmam Hasan, İmam Hüseyin!", diyerek şöyle devam eder;

"- Zâhirde, bâtında yatan evliyaların yüzü suyu hürmetine: Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali, Pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli hürmetine, bir Allah diyelim!" Cem erenleri yere niyazla;

"- Allah... Allah...!", diye seslenir. Rehber duasını sürdürür; duada *'... kabul eyle Yarabbim!'* sözleriyle biten cümle sonlarında cem erenleri;

"- Allah, Allah!", diyerek eşlik eder.

"- Bismişah. Allah Allah...

Akşamlar hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Geldiğimiz haneler şen, mamur ola. Yarabbi biz tarikat namazını eda ettik, kabul eyle Yarabbim!

Ehlibeyt'in yüzü gözü hürmetine kabul eyle Yarabbi! İyi kullarının yüzü gözü hürmetine kabul eyle Yarabbim!

Kerbela'da yetmiş iki şehid-i şühedanın yüzü gözü hürmetine kabul eyle Yarabbim! On Dört Masum-u Paklar'ın yüzü gözü hürmetine kabul eyle Yarabbim!

Yetmiş İki Rum Erenleri'nin, Doksan Bin Horasan Pir-leri'nin, Yüz Bin Gayb Erenleri'nin yüzü gözü hürmetine kabul eyle Yarabbim!

Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket kese Allahım! Ne edeyim, ne işleyeyim dedirtme bizlere Yarabbim! Yarabbim, bu cem gecelerinin yüzü suyu hürmetine sana sığınarak, sana dayanarak, sana inanarak dualar ediyoruz, kabul makbul eyle Yarabbim!"

Pirimizin daima böyle demi devranı, yolu erkânı sürsün. Dil bizden , nutuk da Pir'den olsun.

Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!...Özürümüz, nazımız, niyazımız kabul olsun. Gerçeğe Hû!"

Rehber duasını tamamlayınca;

"- Erenler safaya varsın!", diyerek namazın sona erdiğini belirtir.

Piri Er'in yaptığı alan çalışmaları kapsamında başvurduğu kaynak kişiler, *halka namızına* ilişkin şu bilgileri vermektedir: *"Sünni Müslümanların ibadetinde kıbleye dönülür. Alevi ceminde ise karşısındaki insanın cemaline niyaz edilir. Halka şeklinde oturulmasının nedeni de budur. Allah'ın güzelliği insanın cemalindedir. Onun için insana*

secde edilir..." (Amasya-Gümüşhacıköy/ Sarayözü; Haydan Altun Dede); *"Halka namazı cemde cemal cemala kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder, çünkü Hak âdemdedir. Allah insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir"* (Amasya Hamamözü/ Yemişen; Abdullah Balcı); *"Aleviler için asıl namaz halka namazıdır. Hazreti Peygamber ibadetini cemal cemale yapmıştır, çünkü Allah âdemdedir."* (Çorum-Osmancık/ Çampınar; Davut Bayral); *"Aleviler için asıl olan halka namazıdır. Kuran-ı Kerim'de Cenab-ı Hak buyurmuştur ki biz geceyi ibadet ve dinlenme, gündüzü ise çalışıp rızkını temin vakti kıldık, onun için gündüz göstermelik olarak yapılan ibadet günahtır. Bundan dolayı biz halka namazı kılarız. İlk secde Âdem'e indiği için de âdem'e secde ederiz."* (Çorum-Merkez/ Eşençay; Veli Gürlek)(*)

Şeriatsız yaşayan Alevilik-Bektaşilikte cem, aynı zamanda *adli* bir işlevi de yerine getirmiştir. Bu işlevi *Cumuhuriyet*'e değin sürmüştür. Yasal yaptırım gerektiren suçlar dışında kalan dargınlık, küskünlük vb durumlar için bugünde belli bir işlevi yerine getirmektedir. Cemde dede ya da baba, halkın sorunlarını dinler ve çözümler getirir; küskünleri, dargınları barıştırır. Suç işleyenler ya da başkaları bilmemekle birlikte kendi *vicdanlarına* borçlu düşenler, üyelerini tekke/ dergâh/cemevi büyüklerinin oluşturduğu *cem mahkemesi* tarafından cemaatin huzurunda yargılanır, suçları kanıtlanırsa durumlarına uygun cezaya çarptırılır. *Halk mahkamesi* olarak algılanan cem mahkemesinin verdiği en ağır ceza, *düşükünlük*'tür.

Cem Alevilikte; Alevi felsefesinin/ öğretisinin yaşama geçtiği, bu felsefeye/ öğretiye esin oluşturan inancın dünyalaştığı bir *"toplumsal olgu"*dur; bu olgunun *"üretildiği"* bir *kurumdur.*

Cem olgusu yaşanırken;

a) Meydan; ceme katılanları, onların bilinçlerini/ inançlarını temsil edecek biçimde bir *"yol alanı"*, bir *"ibadet yeri"*, bir *"düşünce üretim merkezi"*, özcesi cem olgusunun üretildiği bir *"yer" olarak* ortaya çıkar;

b) Cemin yapıldığı yapı, yani cemevi ya da dergâh, tekke

(*) Piri Er; Geleneksel Anadolu Aleviliği; Ervak Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 11-22 arası.

vb. görünen ve görünmeyen evrenin *"kanıtı"* anlamında *"küçük âlem"* olarak tanımlanan insanın *'içinde gezindiği"* bir *"büyük âlem"* olarak kendini ortaya koyar;

c) Enel Hak diyen Hallac-ı Mansur'un anısına, yol'a bağlanmanın, yol uğruna canını vermenin, bir mürşit eli tutmanın simgesi olarak meydan'ın orta yeri *Dâr* ya da *Dâr'ı Mansur* olarak öne çıkar; Aleviler-Bektaşiler,felsefelerinin biçimlenme sürecinde, görüşlerine kaynak alarak yücelttikleri Hallac-ı Mansur'u; dünyalaşan inançlarının toplumsallaştırıldığı yerle, yani meydanla özdeş kılarak ölümsüzleştirdiler.

"Dâr" ya da "Dâr'ı Mansur" adı altında bir kurum yaratarak, ortodoks Sünni dünyanın uzağında ve şeriat yaptırımlarının dışında, tam yedi yüz yıldır yaşamanın yolunu,yordamını buldular.

Dâr, Alevilik-Bektaşilikte; Hallac-ı Mansur'un asıldığı direk anlamında darağacını simgelediği gibi tarikatla ilgili törenlerin yapıldığı meydan ya da meydan odasının orta yerini de simgeler.Bunun ötesinde dâr, inanca ilişkin tapınmanın toplumsallaştırıldığı; bireysel-toplumsal sorunların tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu; yani kullanış biçimine göre işlev kazanan bireysel-toplumsal bir olgudur; bu olgunun yaşama geçirildiği bir kurumdur.

Genelde insan-Tanrı-evren, özel-de Hak-Muhammet-Ali üçlüsünün birlendiği insanın, insanlaşan tanrının tapınma; sazıyla sözüyle, müziği ve dansıyla birlik ve beraberlik içinde yiyip içme; muhabbet ederek, kusurdan, günahtan arınma; kendine ve topluma görevlerini yerine getirme; bu yolla iyi insan olma yeri, kurumudur.

d) Zâhirden bâtına *atlayışın*, inançtan akla *"inişin"*, vahiylerden/ dogmalardan *kurtuluşun*; Hz. Ali'yi öncü/ önder *kabul edişin* bir sembolü olarak giriş kapısının iç kısmı *"eşik"* anlamında *"dünyalaşır"*;

e) insanın tanrısal gerçeklere ulaştığı yer olarak *gönül, "Tanrı'nın Evi"* anlamında insanda *"somutlanır"*.

f) İnsan somutunda gönlün, kalbin yönelme yeri anlamında çerağ, post *"nesnelleşir"*, mürşit *"bedenleşir"*;

g) Tanrı sözünü anlamaya ve bunun gereğini yerine getir-meye yönelme yeri anlamında çerağ tahtı *"nesne-kimlik"* olarak belirir;

h) Hemen her şeyin "tanığı" anlamında insan *"konuşan tan-*

rı" ya da "*insan tanrı*" olarak ayakları üzerine *dikelir* ve asıl "*ta-pınma*" kaynağı durumunda öne çıkar;

i) Erkândan geçmenin "*kanıtı*", kötülükleri, çirkinlikleri temizlemenin "*aracı*" anlamında *alacadeğnek*(erkân-ı evliya, tarik, serdeste) olarak somutluk kazanır . *Alacadeğnek*, kaynağını Asya'nın "*ağaç kültü*"nden alır: Kanımca şamanın kötü ruhlara karşı savaş aracı olan "*tahta kılıç*", Anadolu ereninin elinde düşmanlara karşı savaş aracına; aynı "*tahta kılıç*" tinsel önder durumundaki "*dede*"nin ya da "*baba*"nın elinde ise "*tahta çubuk*" durumuna dönüşmüştür.(*)

"Şamanlardan veli/derviş/eren tipi kişilere geçişte, toplumdaki konumlarındaki farklılığa karşın, mitolojik paradigmalar bağlamında hemen hemen kesintisiz bir devamlılık olduğunu bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar açıkça göstermektedir. Bu süreklilik sayesinde de kullanılan araç-gereçler bir evrenden ötekine-yerine göre belki biçim değiştirerek belki de hiç değişikliğe uğramadan- rahatça aktarılmış olabilir."(**)

"Bir kısım dedeler 'âsâ', erkân değneği, tarik' denilen bir değnekle cemi yönetirler. Bu değnek cem dışında yeşil bir çuha içerisinde, dede evinin baş köşesinde kalır ve sadece cemden ceme çıkarılır. Bir kısmı ise onu kullanmayarak ellerini kullanır. İşte bunlara 'pençeciler" denir, diğerlerine 'erkânlılar" denilir."(***)

(*) Ahmet Yaşar Ocak; Bektaşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç motifleri; Enderun Kitapevi; İstanbul-1983; Sayf.: 129, "Bektaşi velilerinin ortak bir yanları da, tahta bir kılıca sahip olmaları, bununla yerine göre ejderha, yerine göre kâfirlerle savaşarak onları öldürmeleridir. Bu motif, menakıbnamelerden başka Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını anlatan ilk devir vekayinamelerinde bile vardır."

(**) Mehmet Suat Bergil; Geçmişimizde 'Tahta Kılıç' Simge-Nesne'si ve Mitolojik Bağlamdaki Evrensel Boyutu; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri; Ankara-1997; Sayf.: 129

(***) Nejat Birdoğan; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 117

j) Bilgiyle yıkanmayı sağlamak üzere aklın *"sıvı"* biçimi olarak *dolu* (ya da şerbet-su) *nesnelleşir*; şerbet ya da dolu inançta, *aklın nesnelleşmiş* biçimidir; bilgiyle *yıkanmayı* simgeler. Kırkların Cemi'ndeki üzüm suyu, yani dolu; Kırklar'ın taşıyıcısı oldukları *toplumsal aklın* nesnelleşmiş halinden başka bir şey değildir. İnanç tanrısına kul olarak çıkan Muhammet; insan tanrı kılığında ve bir yorum-yetenek varlığı olarak yeryüzüne iner. Kırkların Cemi'nde *nesnelleşmiş akılla* yani üzüm suyuyla yıkanarak, toplumsal aklın temsilcileri olan Kırklar'a *biat* eder.

k) Nefs olarak algılanan *"ten"*in yönelme yeri anlamındaysa ceza makamı olarak algılanan *"meydan taşı" gerçeklik* kazanır.

Bu bağlamda;

l) Genelde *"İnsan-Evren-Tanrı"*, özelde *"Ali-Muhammet-Hak"* üçlüsünün *birlendiği* insanın, insanlaşan Tanrı'nın *tapınma*;

2) sazıyla sözüyle müziğiyle ve semahıyla birlik ve beraberlik içinde *muhabbet* ederek kusurdan/ günahtan *arınma*;

3) kendine ve topluma görevlerini yerine *getirme;* bu yolla *"iyi insan"* olma *yeril kurumu* olarak karşımıza çıkar *cem.*

Aleviler-Bektaşiler *cemle*, dinsel inancı gökyüzünden yere indirip yeryüzünü *tandısallaştırırken,* ahireti de *dünyalaştırırlar*; dünyada, insanlığın *"düşsel"* kurtuluşu olarak algıladıkları *"Cennet"*i,yani *kâmil toplumu* kurmak için *"Cehennem"* yaratıcılarına,yani *egemen sınıflara* karşı, verilen mücadeleyi *kutsallaştırırlar.*

Cem, *12 hizmetin* yürütülmesiyle yapılır. Her hizmetin bir sahibi vardır:

1- Sahibini *mürşidin(dede'nin-baba'nın)* oluşturduğu *cemi yönetme* hizmeti. Mürşit inançta,tıpkı pirde olduğu gibi aklın bedenleşmiş biçimi olarak algılanır.Her şeyi akılla sorgulayan bir odağın, inanç olarak yansıyan akıl sonuçlarının kutsandığı halkın *manevi odağının* merkezidir bir bakıma.Bu nedenle Alevi inancının toplumsallaştığı yer olan meydanda *akıl kıblesi* olarak öne çıkar.

Cemi yönetme kurumu olan *dedelik-babalık kurumu*; kaynağını Şamanizmden alır: "Dedelik bilindiği gibi Aleviliğin belkemiğini teşkil eden bir kurumdur. Nasıl Hz. Ali Kültü inanç yapılanması bakımından Aleviliğin temelini teşkil ediyorsa, dedelik kurumu da cemaat yapılanması bakımından Aleviliğin temelini oluşturur. Bu

kurumun kökü Şamanizme kadar uzanır. Başka bir ifadeyle Alevi dedeleri, Şamanların İslami versiyonlarıdır. Şamanlar da Orta Asya'da çoğu zaman hem dini reis, hem de kabilenin şefi durumundaydı. İslamiyetin tasavvuf yoluyla kabulü sonucunda bu Şamanlar, Köprülü'nün çok yerinde deyişiyle Türkmen babaları haline geldiler. Bugünkü dedelerin mensup bulundukları ocaklar, XIII. yy Anadolusu'na göçlerle gelip muhtelif yerlere yerleşen Dede Garkın, Hacı Bektaş, Sarı Saltık vb. bu Türkmen babalarının soyundan gelir. Onlar tıpkı Şamanlar gibi kabilelerinin yöneticileri idiler ve kabileleri genellikle, onların isimlerini taşırdı. ...Şah İsmail Aleviliği organize ederken, dedelik kurumunu da bir tarikat şeyhinin yetki ve hüviyetiyle donattı. Ayrıca Hz. Ali soyunca nisbet ederken ellerine birer siyasetname (seyyidlik belgesi) verip hepsini kendine bağladı. Bu dedelik kurumunu kutsal bir yapıya kavuşturdu. Böylece bugünkü bildiğimiz dedelik kurumu teşekkül etmiş oldu. Kısaca söylemek gerekirse, kökü Şamanlara dayanan Alevilikteki dedeliğin, bir yanıyla tarikat şeyhleri, bir yanlarıyla da On İki İmam temsilcisi seyyidler olarak onların vekilleri kimliğini taşıdıklarını görürüz. Bu itibarla, Aleviliğin yapısını analiz edebilmek ve anlayabilmek bakımından bu kurum hakkında bilimsel çalışmalar yapılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum."(*)

"...Mani Dini'nde din adamlığı babadan oğula geçer. Baba ölünce onun yerine büyük oğlu ya da en yetenekli oğlu onun yerine geçer. Bugün Anadolu Aleviliğindeki dedeliğin babadan oğula geçmesi sanıldığı gibi ve söylendiği gibi Peygamber soyundan, geleneğinden değil de Mani'den gelmedir. Çünkü İslam Dini'nde babadan oğula geçen din adamlığı yoktur. Halifelik olgusu da yalnız Kureyş Hanedanı'na verilmiştir. Ama babadan oğula geçme diye dinsel bir motif yoktur, İslamiyette."(**)

(*) Ahmet Yaşar Ocak; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 51-52

(**) Nejat Birdoğan; a.g.e; Sayf.: 97-98

2- Sahibini *rehberin* oluşturduğu, *ceme katılanlara yardımcı olma, yol insanını yetiştirme* hizmeti. Rehber de tıpkı pirde,mürşitte olduğu gibi *aklın bedenleşmiş* kimliğidir.Bir yol öğretmeni olarak yol ehli cana hem "su abdesti" aldırır;vücut organlarının yüzey kirliliğinden arındırılmasının ötesinde o organlarla gerçekleştirilen kötü/olumsuz işlerden sıyrılmanın *ikrara* bağlanmasını sağlar.Hem de *"kulak abdesti"* verir; yol ehli canı *bilgiyle* yıkar,onun bir *akıl varlığı* durumuna dönüşmesini sağlar.

3- Sahibini *gözcünün* oluşturduğu, *cemde düzeni ve sessizliği sağlama* hizmeti. Gerçekte, felsefeye, öğretiye dayalı olarak tasarımlanan ve kurallara bağlanan hizmetin gereklerine uygun biçimde yürütülmesini kontrol eder; simgesel anlamda, Alevi-Bektaşi felsefesinin, öğretisinin ve bu felsefeye, öğretiye dayalı ibadetin, istenmeyen kişilere-kimliklere ya da bu kişilerin-kimliklerin güdümünde bulunan alanlara *"yayılmasını"* önlemek işlevini üstlenir.

4- Sahibini *çerağcının* oluşturduğu, *meydanı aydınlatma* hizmeti. Gerçekte, geceleri, belirlenen hizmetlerin felsefeye, öğretiye uygun biçimde yürütülmesini sağlamak için meydan ya da cemevini aydınlatır; simgesel anlamda ise kişiye - doğaya dirilik veren öz olarak algılanan doğasal enerjinin, ışık biçiminde ve Tanrı adıyla kendini dışa vurmasının anısına, tanrısal kaynağı esin odağı olarak sürekli *canlı* tutma işlevini üstlenir.

"... 'ocağın kutsallığı' önemlidir Alevilikte.Bu Zerdüştlükten gelmedir.... Ateş, Alevilikte kutsaldır. Ateşe su dökülmez. Ateşe sırtınızı dönemezsiniz. Ateş, büyük bir ocakta sürekli yanar....O büyük ocaktan küçük ocaklara ateş alınır. Bugünkü uygulama ve gelenek, Anadolu Alevilerinde Horasan'dan gelen ... çerağdan, mumdan, cem salonundaki diğer mumların yanması şekline dönmüştür."(*)

5- Sahibini *zâkirin* oluşturduğu, *deyiş-düvaz-miraçlama söyleme/okuma* hizmeti. Gerçekte, Alevi-Bektaşi felsefesini anlatan yoğunlaştırılmış dil durumundaki nefesleri, sıralı erkânların gerekli yerlerinde okumak; simgesel anlamda ise özelde *insan aklının*, genelde *toplumsal aklın* taşıyıcısı olma işylevini üstlenir.Zâkir bâ-

(*) Nejat Birdoğan; a.g.e.; Sayf.: 109

tında,*akıl yayıcı* kimliğin bedenleşmiş biçimidir.Ortodoks inançta Cebrail,Tanrı'dan aldığı bilgileri Muhammet'e ileten bir melektir, yani bir inanç varlığıdır. Bâtıni inançta ise Cebrail,insanın aklıdır. Bu aklın taşıyıcısı da zâkirdir.

6- Sahibini *ferraş(süpürgeci-carcı)'ın* oluşturduğu, *meydanı silme-süpürme* hizmeti. Simgesel anlamda, Alevi-Bektaşi felsefesinin Doğatanrıcılık ve İnsantanrıcılık yanlarını dışa vuran *üçlemeleri* sürekli canlı tutma işlevini üstlenir.

Alevi-Bektaşi felsefesinde/ öğretisinde "iki üçleme" öne çıkar:

a) Tanrı-Doğa[Evren]-İnsan ve

b) Hak-Muhammet-Ali.

Birinci üçleme Doğatanrıcılığın; ikinci üçleme ise İnsantanrıcılığın bir dışa vurumudur.

Birinci üçlemede *"Doğa[Evren]"*; aktif ilke olarak algılanan ve *"tez"* olarak beliren *akl-ı kül(evrensel akıl)* ile pasif ilke olarak algılanan ve *"antitez"* olarak beliren *nefs-i kül(evrensel ruh)* arasındaki *çatışmadan* doğar. Zıtların birliği olarak algılanan akıl-nefis olgusunda; akıl *tamlığı, eksiksizliği*, nefis ise *noksanlığı, eksikliği* belirtir. Doğa, bu noksanlığın, eksikliğin, *tamlık, eksiksizlik* isteğinden ötürü *hareket* etmesinden doğar.

Bu üçleme bağlamında ve doğasal evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkan insan, tüm doğanın(âlem-i ekber) *kanıtı* anlamında bir *küçük âlem*(âlem-i sugra) olarak varlıkların en üstünde yerini alır. İnsan burada doğanın *"ilk örneği"* anlamında bir *Doğa Tanrı*'dır.

İkinci üçlemede insan; aktif ilke olarak algılanan ve *"tez"* olarak beliren *"aşk"* ile pasif ilke olarak algılanan ve *"antitez"* olarak beliren *"nefs"* arasındaki *çatışmadan* doğar. Zıtların birliği olarak bilince taşınan *"aşk-nefs"* olgusunda; aşk tamlığı, eksiksizliği, nefs ise noksanlığı, eksikliği belirtir. Bâtıni insan; bu noksanlığın, eksikliğin *tamlık* isteğinden ötürü bir gelişim sürecine girmesinden doğar. Bir *sentez* varlığı olarak ortaya çıkan bâtıni kimlikli birey, Tanrı'nın, uzantısında doğanın, evrenin *kanıtı* anlamında bir *"akıl varlığı"* olarak yine bir *"akıl varlığı"* olan Tanrı'yı da önceleyen bir *İnsan Tanrı*'dır.

Bu nedenle Alevi-Bektaşi felsefesinde/ öğretisinde her şeyin *"başı"*, *"kendini bilmek"*tir.

7- Sahibini *sofracının(kurbancının)* oluşturduğu, *yemek ve*

kurban işlerine bakma hizmeti. Gerçekte, dergâha, cemevine gelen lokmaların pişirilip hazırlanması işlerine bakar; simgesel anlamda ise "kanlı ve kansız" kurbanların sunulmasıyla *ölmeden evvel ölünebileceğini* betimler.

8- Sahibini *semahçının(pervanenin)* oluşturduğu, *semah dönme* hizmeti. Kırkların Cemi'nde, *toplumsal akılla* yıkandıktan sonra gerçekleştirilen *semah*; kul durumundan yorum ve yetenek varlığı durumuna dönüşen insanların, kadın erkek ayrımına gitmeden yaşama geçirdikleri *teatral* nitelikte ilk toplu davranıştır. İnanç tanrısına değil, *tanrı insana ve onun sorumluluklarına* yönelik toplu bir tapınmadır bir bakıma.Semah, Alevi-Bektaşi dinsel söylence ürünlerinin *sanatsal* biçimlendirilişidir; bu da ortodoks dinde *sonun başlangıcı* ve felsefi dinin *doğuma* hazırlanmasıdır.Çünkü, burada doğaüstü güçlerin insansal olarak biçimlendirilişi bu güçleri *insansal* kılmakta, öbür dünyaya ilişkin güçler olmaktan çıkarmaktadır. Demek ki semah, mutluluk içgüdüsünü tatmin edebilmek için kendini söylence dünyasına taşıyan insanın özünün, *görünüşlerinden* ya da *ortaya çıkışından* başka bir şey değildir.

"Semah, Arapça kökenli bir sözcüktür. 'işitmek, uçmak, gökyüzü' gibi sözlük anlamları vardır. Ayrıca terim olarak, müzik ezgilerini dinlemek, vecde gelip devinmek, kendinden geçip oynamak, dönmek demektir. Bu nedenle Alevilerin yaptıkları ritüel dansa semah, Mevlevilerin yaptıklarına ise sema denmektedir. Semah adının ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekle beraber, Orta-Asya Şaman ve diğer Uzak-Doğu inanç kalıntılarını taşır. Bu nedenle gökbilimsel danslardan sayılır. Semahların eski dönemlerdeki izleri oldukça belirsizdir. Eldeki verilere göre, semahların İsa'dan önce de oynandığı ileri sürülmektedir. İlk olarak ateş çevresinde yapılan ritüel Şaman dansları, da-ha sonraları tasavvuf ve islamlığın etkisiyle cem denilen toplantılara girmiştir.Anadolu öncesi biçimi hakkında fazla bilgimiz yoktur. Anadolu'ya göç eden Oğuzlar tarafından getirildiği düşünülmektedir. Benzer dans figürlerine Erken Çin dönemi kaynaklarında da rastlanmaktadır. Bunlar kadın-erkek birlikte, yalnızca kadınların ya da erkeklerin oynadıkları dans-oyunlarıdır.

Semahların doğuşu konusunda ise Alevi-Bektaşi inancında Kırklar Cemi olayı vardır. Aleviler ilk semahın Kırklar Meclisi'nde oy-

nandığını kabul ederler.... Semahlar, her ne kadar çıkış kaynağı olarak Kırklar Meclisi olayına indirgense de aslında İslamlık öncesi, Orta-Asya çoktanrılı inançlardan, gökbilimsel danslardan kalıntılar taşır. Semahta gezegenlerin, Güneş çevresinde dönüşleri simgelenir ki bu da çoktanrılı inanç sisteminden geldiğini gösterir....Cem töreninde mürşit postunda oturan Dede, Güneş'i temsil etmektedir.Diğer oyuncular ve ana-bacılar, yıldızları ve gezegenleri oluştururlar. Semah oyununda ellerin yukarı kalkması Gök-Tanrı'ya, yere doğru uzanması Yer-Tanrı'ya olan inancı ve tapınmayı anlatır. Ayakların yere vuruşuyla kötü ruhlar kovulur. Ellerin göğüste çapraz olarak birleşmesi, tüm insanlığı kucaklamak ve sevgi dağıtmaktır.... semahlarda İslami motifler fazla yer almaz. Yalnızca Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Veli sevgisi, Ehlibeyt ve 12 İmam kültü, ulu sayılan kişilere saygı ve bağlılık aşırı biçimdedir. Dairesel dönüşlerde bir gülün biçimleriyle bir atın yürüyüşünü ya da turna kuşunun uçuşunu, kanat süzüşünü görürüz....."(*)

9- Sahibini *peykin* oluşturduğu, *cem yapılacağını duyurma* hizmeti.

10- Sahibini *iznikçinin* oluşturduğu, *cemevini temizleme* hizmeti.

11- Sahibini *saka(saki, ibrikdar, ibrikçi)nın* oluşturduğu, *su getirme-dağıtma* hizemeti ve

12- Sahibini *bekçinin* oluşturduğu, *cemin ve ceme katılanların güvenliğini sağlama* hizmeti.(**)

(*) İlhan Cem Erseven; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan:Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 252-253

(**) Bu hizmetlerin sahipleri Ali evladıdır: Hz. Şah, ayin-i cemde bu hizmetleri her bir evladına gülbank verip teslim etti; sonra da erkânı sürdü. 1) Tarikatçı: İmam Hasan; 2) Berber: Muhammet Hanefi; 3) Saki: Tayyip; 4) Süpürgeci: Turab; 5) Ferraş: İmam Hüseyin; 6) Zâkir: Abdüssamet; 7) Sofradar: Abdülvahit; 8) Hadim: Abdülmumin; 9) Gözcü: Abdülkerim; 10) Pervane: Abdullah; 11) Çerağcı: Hadi-i Ekber; 12) Kapıcı: Abdülcelil.

Cem, mürşidin *eşgüdümünde* ve hizmet sahiplerinin *denetiminde* yürütülen sıralı erkânlardan oluşan bir bütündür. Cem bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu *nitelikleriyle* öne çıkar:

1- Cem, hak açısından *eşitlerin* bir etkinliğidir-tapımıdır: Doğrudan demokrasinin uygulandığı cemde herkes *"can"*dır; zengin-fakir, kadın-erkek, büyük-küçük yoktur; herkesin sözü birdir.

2- Cem bir *dayanışma* etkinliğidir, yani bir *imecedir*: Herkes *olanağına* göre verir; *ihtiyacına* göre alır.

3- Cem bir *arınma* etkinliğidir: ceme ölü gelinir, diri çıkılır

4- Cem bir *eleştiri-özeleştiri* etikinliğidir.

5- Cem bir *yargılama* etkinliğidir.

6- Cem bir *aydınlanma* etkinliğidir.

7- Cem bir *yardımlaşma ve dayanışma* etkinliğidir.

GÖRGÜ
CEMİ

[ANLAMI](*)

Görgü cemi, *ikrar tazelemek*, bu yolla *tövbe etmek* ve ruhsal açıdan *temizlenmek* için yapılan cemdir.

Genellikle *musahipliler,* daha önce *görülmüş* olanlar ve görülmeye *talip* olanlar girebilir.

Cem töreni özellikle *kış* aylarında gerçekleştirilir; *cuma* akşamları yapılması kuraldandır.

Her Alevi yılda *bir kez* görgüden geçer; hal ve durumunun *sorgulamasını* yapar; *ikrarını* tazeler ve topluma *hesap* verir.

Cemin en önemli özelliklerinden biri *barışı, kardeşliği* ve *birliği* sağlamasıdır. Şikayetçi olanlar, cemde bulunan canlar tarafından şikayetlerinde *hak'lı* görülürse, şikayet ettiklerini *razı* etmek durumundadırlar. Kimse kimseyle *küs, dargın ve kavgalı* kalamaz. Birine hakları geçtiyse ya da başkalarının hakkı kendilerinde kaldıysa

---

(*) Fuat Bozkurt; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan:Ayhan Aydın; Pencere Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 68; "Dilbilim açısından da ilginç bazı şeyler tespit ettim, Alevi ürünlerinde. Mesela cem'in Öztürkçesi aslında "görgü"dür. Görmekten geliyor yani. Cemevininki ise "babadam"dır; o da Öz-türkçe. Alevilikte hemen tüm inanç terimlerinin kökeni Türkçe'dir. Bu bile başlı başına araştırma konusudur.

hesaplaşmak ve *helallık* almak zorundadırlar. Aralarında barış ve kardeşlik sağlanmadıkça görgüleri *yapılmaz*. Eğer borçları varsa, görgüden önce bu borçlarını *ödemekle* yükümlüdürler.

Yıllık görgüden geçen talipler, aynı zamanda daha önce yaptıkları hataları *tekrarlamamaya* da söz verirler. Ancak görgüden geçmekle talip, manevi olarak *temizlenmiş* olur. Bu sağlanmadıkça, yani *görgüden-sorgudan* geçerek *temizlenmedikçe* o talibin kurban lokması *yenmez*.

[KİMLER ALINMAZ]

Ceme kimler alınmaz?, sorusuna gelince; ceme:

a) Haksız yere ve keyfi olarak eşini boşayanlar;
b) Haram kazanç edinenler;
c) Yalancı şahitlik yapanlar;
d) Nefsine hakim olamayanlar;
e) Hırsızlık yapanlar;
f) Cana kastedenler;
g) Annesine-babasına evlatlık görevini yapmayanlar;
h) Çevresine, komşusuna rahatsızlık verenler;
ı) Çalışanın ya da yetim hakkı yiyenler, giremez.Böylece cem halkı, *kötü, yaramaz* insanlardan *temizlenmiş* olur.

[CEME ÇAĞRI]

Zamanı geldiğinde cemin yapılacağı, on iki hizmet sahiplerinden *peyk* ya da *peyklerce* cem halkına duyurulur. Bütün talipler *mürşit-rehber* huzuruna çağrılır. Çağrıyı alan canlar, *"dış abdest"* anlamında yıkanır, temizlenir; en iyi giysilerini giyer. Sonra *musahibiyle* buluşur, kendi ev halkı ve musahibinin ev halkıyla birlikte, mürşidin belirttiği gün ve saatte *"Hak Meydanı"* olarak algılanan *cemevine* gelir. Getirdikleri yiyecekleri hizmet sahibine teslim ederler. Yiyecekler pişirilip, eksikler tamamlanır.

Tüm canlar, görgü cemine *"ölü gelir, diri döner"*; yani bir bakıma *görgü* ceminden geçmekle *"yaşarken yeniden dirilir"*; kötülüklerden arınır, kini, kibiri, benliği atar.

Anadolu Aleviliğinde kişi kendini ve evreni *"ruh"* ya da *"bilinç"* olarak algıladığı *"ben"* inden yola çıkarak açıklamaya çalışır.

Kişideki *"ben"*; Hakk'tan ilk dönüşüm ürünü olarak beliren *"ilk aklın"* (evrensel akıl) *bedenleşmiş* biçimidir. Alevilikte *Tanrı*, evrensel akıl anlamında *"düşünce üreten düşünce"* dir; *"ben"* ise Tanrı'nın, yani aklın kişideki *yansımasıdır*.

Demek ki kişideki *"ben"* düşünen, düşünce üretiminde bulunan bir *tözdür, cevherdir*. Bir başka nesneyle değil, Tanrı'yla özdeştir. Bu nedenle kendi kendisini düşünme konusu yapabilir. İşte *"kendini bilmek"* bu noktada başlar. Kişi bilinciyle önce kendini, sonra çevresini anlamaya girişir.

Kişi herhangi bir şeyi düşünürken önce *kendini* ortaya koyar. Bunun iki nedeni vardır:

Birincisi evrensel akıl olarak algılanan Tanrı'nın *"bedenleşmiş"* biçimi olduğu için Tanrı'nın *kanıtıdır*.

İkincisi ise Tanrısal özün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan büyük âlemin bir *"ilk örneği"* olduğu için evrenin *kanıtıdır*.

İnançta/düşüncede, tanrısal öz, dönüşümler geçirerek *"doğalaşırken"* ya da *"bedenleşirken"* kendine *yabancılaşır*, kendi kendisiyle *çelişmeye* başlar.

İnsan bu çelişkiden kurtulabilmek için yeni bir açılıma girer. Açılım süreci iki karşıt gücün, yani *"aşk"* ve *"nefs"* güçleri arasındaki *çatışma* biçiminde yaşama geçer.

"Aşk" gücünün galip gelmesiyle kişi *zâhirden bâtın*'a atlar; Dört Kapı Kırk Makam'ın öğretildiği yolda eski "ben"ini, bilincini *terkeder*, inkâr eder; yeni "ben"iyle *yeniden doğar; yaşarken dirilir*.

Buna eskiyi *"öldürme"*, yeniyi *"doğurma"* anlamında *"kendini kurban etme"* denir. Bu da ancak cem denilen eğitim ortamına *"ölü gelinip, diri dönülerek"* sağlanabilir.

Diğer yandan bu bir *"iç abdest"* anlamında *"bilgiyle yıkanma"* olarak algılanır.Alevilik-Bektaşilikte *abdest* dendiğinde;

1) *Su* ile alınan abdest (*dış abdest*) ve

2) *Bilgi* ile alınan abdest (*iç abdest*), anlaşılır.

Su ile alınan abdest bir *"küçük temizlenme"*dir ve *"taharet-i sugra"* ya da *"tarikat abdesti"* adıyla anılır. Yola girecek cana *rehberi* tarafından aldırılır. Yol öğretmeni durumundaki *rehber* her bir vücut organını, yani elleri, burnu, yüzü, kolları, başı ve ayakları yıkatırken kimi *öğütlerde* bulunur. Burada iki nokta önemlidir:

a) Su ile yıkayarak vücut organlarını yüzey kirliliğinden arındırma ve

b) Aklın nesnelleşmiş biçimi olarak algılanan su ile kutsayarak vücut organlarını bir "iç yıkanmaya" uğratma. Daha doğrusu bu görüntü arkasında ve aklın belirleyiciliğinde kişiyi bir özeleştiri sürecine sokma, sokarak onu, o güne değin yapmış olduğu suçlardan, olumsuzluklardan temizleme.

Alevilik-Bektaşilikte *abdest* bağlamında asıl önemli uygulama *bilgiyle* yıkanmadır ki *"kulak abdesti"* ya da *"iç abdest"* olarak algılanır.

Felsefenin verdiği bu yükümlülük, Alevilik-Bektaşiliğin eğitim öğretisi olan *Dört Kapı Kırk Makam*'ın ilk kapısının ikinci makamında;

l) Tanrısal buyrukları, gökyüzünden yeryüzüne indirilen kutsal metinler olarak değil,sezgisel akılla kutsal olanın algılanmasıyla dışa vurulan "yarı-ilahi" nitelikte sözler olarak algılama; bunu biçimsel görme; öz arayışına girme;

2) Doğa ve toplum olaylarını, nesnel yasaları, yaşamı ya da çevreyi düzenleyen insan kararlarını konu edinen bilimleri öğrenme; aklın asıl üretim alanını çizme; çizilen bu alanı kutsama, biçiminde yaptırım olarak öne çıkarılır.

Kulak abdesti vermek yetkisine-sorumluluğuna sahip kimlik öncelikle *pir-mürşittir;* uzantısında *rehberdir;* pirin-mürşidin sözlerini taşıyan kimlik anlamında *zâkirdir.* Kulak abdesti almak durumunda olan kimlik ise *taliptir.*

Alevilik-Bektaşilikte kulak abdesti vermek de almak da hem alan hem de veren için bir *ibadettir* ve bâtında *namaz* olarak algılanır. *Cem* bir *ibadettir* ve kulak *abdesti verme-alma* uygulamalarından oluşan bir *bütündür*.

İnançta *namaz*; Tanrı'yı kendi evinde, yani gönülde *mihman* edip O'nunla *söyleşmektir* ki bu insanın kendi kendisine abdest vermesinin-kendini yetiştirmesinin bir başka anlatımıdır.

Diğer taraftan yine inançta abdest alıp vermek aynı zamanda *zekat* olarak algılanır. Edinilen bilgiyi gerektiğinde gerekli olana aktararak, yani kulak abdesti vererek kişinin kendini *kirlilikten* temizleme-eğitme sürecinin *bâtını* anlatımıdır.

[YOKLAMA]

Cemin başlama saati gelince *gözcü* tarafından ceme katılanların *"yoklaması"* yapılır. Hasta ya da mazereti olanlar saptanır. Hizmet sahiplerinin görevlerinin başında olup olmadıkları *kontrol* edilir.

[MÜRŞİT POSTU]

Önce *"Mürşit Postu"* serilir: Niçin mürşit postu?, sorusunu ise şu şekilde yanıtlayabiliriz.

Sorunun yanıtını bulabilmek için Kırklar Cemi'ni yorumlamak durumundayız. Kırklar Cemi *bâtını* anlamda, toplumsal bir özlemin dışa vurumudur. Bâtını kimliğin, Alevi kimliğinin; kendini yaratan ya da medeni bir toprakta olağanüstü bir kıvraklık göstererek içine taşındığı *İslam* zemininde, kendini etkileyen kanallardan biri durumunda bulunan *Ali Yandaşları Hareketi*'nin izini geriye doğru sürerek kurgulayıp bilince çıkardığı, eğitici bir *söylencedir*.

Söylencede *Cebrail* bir inanç kişisi olarak tanımlanmasına karşın gerçekte o Muhammet'in *sezgisel aklı, içgüdüsel zekasıdır*. Bu nedenle özünde Muhammet, *nesnel* bir yolculuğa değil, sezgisel aklının kılavuzluğunda bir *gönül yolculuğuna* çıkar.

İbrahim-İsa-Muhammet şeriatının *temsilcisi* ve son ortodoks tanrının *elçisi* olarak çıktığı bu yolculuktan, *halkın temsilcisi* ve *halk elçisi*, yani bir *halk adamı* olarak döner.

İşte Kırkların Cemi söylencesi Muhammet'in *eğitilmesi* anlamına gelen bu değişimin/ dönüşümün kutsal bir anlatımıdır.

Bâtını kimliğin, Alevi kimliğinin özlem yüklemesiyle bir *"iç hesaplaşma"*ya itilen Muhammet'in gönül "serüveni", *inanç* örtüsü altında *Miraç* yolculuğuna dönüşür. Yolculuk sonunda ortodoks tanrı, yani inanç tanrısı *insan tanrıya*,yani *konuşan tanrıya* indirgenir. İnancına egemen olan, kendisini inanç baskısından arındıran *Ali*, Muhammet'i *etkiler*, bir bakıma *eğitir*. Bu eğitim/ etkileme sonucu Muhammet, tanrı *elçisi* olarak çıktığı gökyüzünden birey/ toplum *hizmetlisi* olarak yeryüzüne iner; bir yorum ve yetenek varlığı olarak toplumun ama *yoksul toplumun* duyarlı bir üyesi olur.

Görünürde inanç yaratısı olan *Cebrail*, Tanrı'nın davetini Muhammet'e bildirir ve O'nu alıp Tanrı katına çıkarır. Tanrı da gerçekleri Muhammet'e açıklar. Bu görüntünün arkasında olan ise Muhammet'in Cebrail olarak algılanan kendi *aklı* aracılığıyla yorumlamaya çalıştığı şeylerin nereden geldiğini *anlamaya/ bulmaya* çalışması yatar.

Söylencede bâtın âlemin/ gayb âleminin ya da tanrısal âlemin görünüşe çıkmış bir biçimi olarak beliren *Kırklar Meclisi*, gerçekte ezilenler adına davranan, onların sözcüsü/ öncüsü durumunda olan; ortodoks inanca, despot devlete karşı duruş almış bulunan bir örgüt *kurmaylığından* başka bir şey değildir. Buradaki bâtın âlem, gayb âlemi ya da bunun kutsanmış biçimi olan tanrısal âlem; yoksulların/ ezilenlerin *dünyasıdır*. Kaldı ki bu gerçeklik söylencede örtük de olsa *Tanrı diliyle* açıklanır: Tanrı-Muhammet muhabbetinde *doksan bin* söz edilir; bunun *otuz bini* şeriat olur ve *Kuran* olarak iner; kalan *altmış bini* ise Ali'de *sır* olur.

Buradaki otuz bin sözün taşıyıcısı olan Muhammet kimliği, ortodoks inanç kimliğidir; Tanrı'nın elçisi, peygamberidir. Bu otuz bin söz Tanrı'nın buyruklarıdır. Cebrail, Tanrı'ya en yakın olan dört melekten, peygambere haber getirip götürmekle görevli olanıdır. Cebrail,Tanrı'nın buyruklarını Muhammet'e taşır; Muhammet, ümmetine duyurur; bunlar toplanır Kuran ortaya çıkar.

Görüldüğü gibi Muhammet'in ortodoks kimliği, bütünüyle bir *inanç* kimliğidir; *kulluk* üzerine kuruludur.

Bu kimlik Miraç yolculuğu sonunda *terkedilir:* Ortodoks Tanrı,

tanrı insan ya da *insan tanrı* kılığında bedenleşirken, Muhammet peygamberlikten, asıl kimliğine, yoksulların *hizmetçiliğine* "soyunur". Tanrı buyruğu olarak algılanan Kuran ayetleri, Muhammet'in *yaptına/ makalesine* dönüşür. *Cebrail,* Tanrı'ya en yakın dört melekten biri olmaktan *çıkar* ve genel olarak *insan aklına,* özel olarak *Muhammet'in aklına* dönüşür.

Kimlik değiştiren Muhammet'in aklı yani Cebraili, gayb âleminde yani yoksulların dünyasında gezindiğinden; söylenceye göre hemen her şeyin *Kırklar Meclisi*'nden geldiğini sezer ve onların bulunduğu kapıyı çalar.

Aleviler-Bektaşiler için Muhammet'in Kırklar Meclisi'ne *katılması,* O'nun *Ali'nin yolunu* bulması olarak algılanır.

Ali'de sır olan *altmış bin söz;* Kırklar'ın toplu eğitimiyle, yani *cem*'le kendilerini yönetecek *kurallar/ ilkeler* biçiminde *belirmeye* başlar. Aklın sınırı dışında bir yerlerde duran, kendini sorgulatmayan ortodoks tanrının *anlayamayacağı* ya da denetim *kuramayacağı* bir zeminde yani *akıl alanında* "görünüşe çıkan" sırlar; ezilenleri *kurtuluşa* taşıyacak bir bâtını *ideolojiye,* bir *felsefi dine* dönüşür.

Miraç yolculuğu sırasında ve dönüşte Kırklar'ın kapısında *"kulak abdesti"* yoluyla akılla/ sözle *yıkanan* Muhammet; Kırklar Meclisi'ne katıldıktan sonra inançta aklın nesnelleşmiş biçimi olan *dolu* ya da *şerbetle* bir kez daha yıkanır; bilgiyle *iç yıkanmaya* uğratılır. Kırkların Cemi'ndeki üzüm suyu yani *dolu;* Kırklar'ın taşıyıcısı oldukları toplumsal aklın *nesnelleşmiş* halinden başka bir şey değildir.

Bilgiyle yıkanmış olan muhammet, toplumsal aklın temsilcileri olan Kırklar'a *biat* eder. O artık *mürşittir.* İşte *ceme* başlarken önce *mürşit postunun* serilmesi bu yüzdendir.

Bu yıkanmadan sonra gerçekleştirilen *semah;* kul durumundan yorum/ yetenek varlığı durumuna dönüşen insanların, kadın-erkek ayrımına gitmeden yaşama geçirdikleri *teatral* nitelikte ilk toplu davranışıdır. İnanç tanrısına değil, *doğa tanrıya, insan tanrıya* ve onun sorumluluklarına yönelik toplu bir *tapınmadır* bir bakıma.

Görüldüğü gibi *Kırklar Cemi* söylencesi ortodoks inanca, yani Şeriatçı İslama bir *manifestodur.*

Ama diğer taraftan Hz. Ali gayb âleminin *piridir;* bu demektir ki *mürşit* olarak Muhammet'in de *piridir.* Bu durum Kırklar söylen-

cesinde açık olarak belirtilir: " Bir gün Cebrail, Hz. Muhammet'e Hakk'ın davetini bildirir ve O'na Miraç yolculuğunda rehberlik eder. Sema'da, yolculuk sırasında, önlerine bir arslan çıkar ve kükremeye başlar. Muhammet, ne yapacağını şaşırmış durumdadır. O anda bir ses; "*-Ey Muhammet, yüzüğünü arslanın ağzına ver!*", der. Muhammet, söyleneni yapar; yüzüğünü, arslanın ağzına verir. Arslan, yüzüğü alınca sakinleşir.

Muhammet, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hakk'ın yüzünü görür; dost dosta kavuşur. Dost dostla sessiz ve sözsüz olarak doksan bir sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat olur, insanlara iner; kalan altmış bini ise Ali'de sır olur.

Cennet'te Muhammet'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdir. İnsan için sütün ve balın yüz yararı vardır; buna elma da eklenince yararı bin bir olur. Balın peteği insanın mayası; sütün sağıldığı meme insanın ana rahmi; elmanın kabuğu ise insanın derisi kabul edilir. Tanrı süte sevgiyi, bala aşkı,elmaya ise dostluğu bağışladı: üçünü de Cennet ürünü olarak insanlara yolladı.

Muhammet, Miraç'tan dönerken kentte bir kubbe ilgisini çeker; yürüyüp kapısına varır; kapıyı çalar. İçeriden bir ses;

"*-Kimsin, niçin geldin?*", diye sorar. Hz. Muhammet;

"*-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim!*", karşılığını verir. Bu kez içeriden;

"*-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap*", yanıtı gelir. Bunun üzerine Muhammet, kapıdan ayrılır. Tam gideceği sırada Tanrı dile gelir ve;

"*-Ey Muhammet, o kapıya var!*", buyurur. Muhammet, Tanrı'nın buyruğu üzerine yeniden o kapıya varır; kapıyı çalar. İçeriden;

"*-Kim o?*", diye bir ses duyulur. Muhammet;

"*-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Mübarek yüzlerinizi göreyim*", der. Bu kez içerideki ses;

"*-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Ayrıca bizim peygambere de gereksinimimiz yok*", karşılığını verir.

Tanrı elçisi umarsız geri döner; makamına varıp sakinleşmeyi diler. Uzaklaşırken Tanrı yeniden dile gelir;

"-Ey Muhammet geri dön. Nereye gidiyorsun? Var o kapıyı arala, o meclise dahil ol!", buyurur. Muhammet, Tanrı'nın buyruğuna uyar. Yine o kapıya varır; kapının halkasına el vurur. İçeriden;

"-Kimsin?", diye ses geldiğinde;

"-Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?, diye sorar. O an kapı açılır;

"-Merhaba! Hoş geldin, kadem getirdin. Gelişin kutlu olsun, ey kapılar açarı!",diyerek kendisini karşılarlar. Tanrı'nın elçisi;

"-Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla", deyip, önce sağ ayağını basarak içeri girer.

İçeride otuz dokuz can oturmaktadır; yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır. Muhammet'in içeri girdiğini görünce hepsi kıyama dururlar; O'na yer gösterirler. Muhammet, geçip Ali'nin yanına oturur, ama O'nun Hz. Ali olduğunu anlayamaz. Derken;

"-Bunlar kimler? Büyükleri hangisi, küçükleri hangisi?" diye düşünmeye başlar. Sonunda dayanamaz ve;

"-Sizler kimlersiniz? Size kim derler?", diye bir soru yöneltir.

"-Bizler Kırklar'ız", karşılığını verirler. Muhammet;

"-Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayabilmiş değilim?", deyince;

"-Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır", yanıtını verirler. Muhammet'in;

"-Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu?", sorusuna içeridekiler;

"-O birimiz Selman'dır; taşraya, parsaya çıktı. Hem niçin soruyorsun? Selman da buradadır. O'nu aramızda say", derler.

Hz.Muhammet, Kırklar'dan bunu kanıtlamalarını ister. O an Hz.Ali, mübarek kolunu uzatır. Kırklar'dan biri destur çekip Hz. Ali'nin koluna bıçakla bir kesik atar; kolu, kan revan içinde kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın kolundan kan akmaya başlar. Bir damla kan da pencereden gelip meydana dökülür; bu kan taşrada, parsada bulunan Selman'ın kolunun kanıdır.

Sonra Kırklar'dan biri Hz. Ali'nin kolunu bağlar; kanı diner. O an tüm diğer canların da kanı durur. Bu sırada devşirmeden dönen Selman,getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammet'in önüne koyar ve;

"-Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini paylaştır!", der. Muhammet kendi kendine;

"*-Bunlar kırk kişi, üzüm ise bir tane. Bu bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim?*", diyerek kararsızlığa düşer. Bunu gören Tanrı Cebrail'e;

"*-Sevgili Muhammet zorda kaldı. Tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzüm tanesini bu tabağın içinde ezip şerbet etsin, Kırklar'a paylaştırıp içirsin*"; buyurur.

Cebrail, Cennet'ten bir nur tabak alır; Tanrı elçisinin huzuruna gelir; Tanrı'nın selamını arzedip o tabağı Muhammet'in önüne koyar;

"*-Şerbet eyle, ya Muhammet!*", der.

Kırklar, üzüm tanesini ne yapacak, nasıl paylaştıracak diye seyrederken birden Hz. Muhammet'in önünde, nurdan bir tabak belirdiğini görürler. Tabak güneş gibi balkır. Muhammet, tabağın içine bir damla su koyar; sonra mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder; Kırklar'a sunar. Kırklar, şerbetten içer; tümü mest olur. Ayağa kalkar, "*Ya Allah*" diyerek dest verirler. Uryan büryan semaha dururlar. Muhammet de bunlarla birlikte semaha girer. Semah sırasında Hz. Muhammet'in başından mübarek imamesi düşer. Kırklar, imameyi alıp kırk parça ederler. Herbir parçayı biri alarak kırk parçayı kırk kişi, bağlayıp tennure yaparlar.

Sohbet/semah sona erdikten sonra Muhammet bunlara pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar;

"*-Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail Aleyhisselam'dır*" derler.

Bu yanıt üzerine Muhammet, Hz.Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Ali, Muhammet'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Muhammet, tecella ve temanna ile O'na yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammet'e katılır; saygıyla eğilip O'na yol açarlar. Bu sırada Hz. Muhammet Hz. Ali'nin parmağında, Mirac'a giderken arslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.

Bu nedenle *ceme* başlarken önce *mürşit postu* serilir ama "*post duası*"yla Hz. Ali *kutsanır*.

[POST DUASI]

Mürşit konumundaiki *dede* ya da *baba*; postun duasını okuyarak *makamına* geçer.

Post Duası

Yücelik sana olsun ya Ali
Cömertlik sana olsun ya Ali
Selamet sana olsun ya Ali
Nimetler sana olsun ya Ali(*)

Post Duası 'nda birinci dize(*Yücelik sana olsun ya Ali*),postun sağını; ikinci dize(*Cömertlik sana olsun ya Ali*), postun solunu; üçüncü dize(*Selamet sana olsun ya Ali*), postun arkasını ve dördüncü dize(*Nimetler sana olusun ya Ali*), postun önünü simgeler.

Post duası'ndan sonra talipler *eşiğe, meydana* ve *dede*'ye *niyaz* ettikten sonra *"Hak-Muhammet-Ali"* diyerek birbirleriyle niyaz-

---

(*) Kimi cemlerde "post duası"nın değişik Türkçe biçimleri okunur: Hüseyin Gazi Metin(Dede); Alevilik'te Cem; Uyum Yayınları; Ankara-l997; Sayf.: 59,

"Bu post Hz. İmam Ali Şah-ı Merdan'ın postudur
Bu post Şah-ı Şehid-i Kerbela İmam Hüseyin'in postudur
Bu post On İki İmamlar'ın postudur
Bu post Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin postudur
Bu post insanlık ve mazlumların postudur
Bu post zulme, haksızlığa isyan edenlerin postudur
Bu post çağdaşlığın, özgürlüğün postudur
Bu post eline, beline, diline sahip olanların postudur
Bu post Enel Hak diyenlerin postudur"

Kimi cemlerde ise sıralı erkânda verilen "post duası"nın Arapçası okunur:

Azemtü ileyke ya Ali
Ekremtü ileyke ya Ali
Eslemtü ileyke ya Al
En'amtü ileyke ya Ali

Ancak Alevi-Bektaşi ceminin ibadet dili Türkçe'dir. Türkçe dışında başka bir dille kutsal iletişim kurmak doğru değildir.Türkçe'nin taşıyıcısı savında olanlar; Alevi-Bektaşi kimliğinin "yeniden keşfedilmesi" ve bunun kitleselleşmesiyle Türkçe'yi kimlerin taşıdıklarını öğrendiler. Arapça ve Farsça'nın egemenliğine giren Anadolu toprağında Türkçe'ye birinci dönüş, Anadolu Selçukluları döneminde, halkın dilinin taşıyıcıları Alevilerin-Bektaşilerin öne çıkmasıyla gerçekleşti; devlete, yönetici sınıfa, devletin ve yönetici sınıfın Arapça-Farsça ağırlıklı diline yönelik batını köylü tepkisinin ürünü oldu.

laşırlar. Dede, kendisine niyaz edenlere,

"- *Niyaz Hakka!*", diyerek karşılık verir.

Herkes yerine oturduktan sonra Dede, şu *telkinle* söze başlar:

"- *Cem erenleri, Meydan-ı Ali'de lokma sahiplerinin gereken hizmetlerini yerine getireceğiz. Ancak önce kendi aramızda birliğimizi, dirliğimizi sorgulayalım; ardından çerağımızı uyandıralım; sonra da hizmetleri görelim.*

Şunu hiçbir zaman unutmayın bu cemde, sizlerin yerine getirmek zorunda olduğunuz kimi görevler vardır.

Nedir bu görevler?

Bu andan başlayarak hizmetler yürümeye başlayacak; meydan, başta mürşit olmak üzere hizmet sahiplerinin denetiminde/ gözetiminde olacak. Hizmete herkesin uyabilmesi için sessiz olunacak,

---

Türkçe'ye ikinci dönüşü ise dilin bağımsızlığı ile ülkenin bağımsızlığını aynı değerde gören Kemalist Hareket gerçekleştirdi; bu da halkla taraf olan ulusal burjuvazinin tepkisinin bir ürünü oldu.

Bugün yine Türkçe yabancı dillerin "boyunduruğu" altına girmiş durumda. Bu bağlamda Türkçe'ye üçüncü dönüş kendi aydınıyla, sanatçısıyla, yazarıyla buluşan halkın her türden kültür emperyalizmine tepkisinin bir ürünü olacaktır.

X. yy'dan başlayarak Türkler İslam din ve kültürüyle kitlesel ölçekte tanıştı: Karahanlılar, İslamlığı resmen benimseyen ilk Türk devleti oldu. İslam din ve kültürünün temel kavramları Kuran dili Arapça'dan ya da "medeniyet" dili Farsça'dan Türkçe'ye akmaya başladı.

Yani Kök Türkçe'nin taşıyıcıları olan göçer ve yarı-göçerler Anadolu'ya ayak bastıklarında; bir yandan halk katında İslamın tanrıbilimine(teolojisine) karşı bâtını kurtuluş felsefesi, yani Alevi-Bektaşi felsefesi ve bunun yaşama müdahalesi bağlamında bir halk örgütü olarak bâtını tarikat biçimlenirken; yönetenler katında, dar bir askeri aristokrasinin egemenliğinde yapılanan barbar krallıklardan, organize feodal devlete geçilmiş oldu. Feodal Selçuklu Devleti'nin "demir pençesi" altında toplum bir bakıma; askeri nitelikli egemen bir zümreyle geniş köylü yığınlarına ayrılmıştı. Köylülerin artı ürününe el konulması sürecinde, sınıflaşma kimliğinin karmaşıklığına koşut olarak, ilkel eşitlikçi toplumdan kalma davranış biçimlerinin, anılarının ve bunların yaratısı durumunda bulunan geleneklerin; bu kaynaklar üzerinde yapılanan Alevi-Bektaşi felsefesinin ve öğretisinin yönlendiriciliğinde, merkezi feodal otoriteye karşı sayısız isyanlar oldu.

davranışlara dikkat edilecek: Konuşmak da, oturmak da, muhabbet de, ibadet de izinle olacak. Bunlara dikkat etmek durumundayız"

Rehber'in;

"- *Edep erkân!*", demesiyle; bağdaş durumunda oturmakta olan cem erenleri; toparlanıp dizüstü oturuş durumuna geçerler. Dede *telkinini* sürdürür:

" *-Değerli canlar! Meydan-ı Ali için, insanda bulduğumuz Hakk'ın nurunu, yani* ***çerağı*** *uyandıracağız. Ancak önce gönüllerimizin bir olması gerekiyor. İçinizde küskün/ dargın varsa gönül açıklığı ile ortaya döksün. Küçük büyüğün elini, büyük küçüğün yanaklarını öpsün; aradaki kırgınlıklar kalksın. Çünkü aramızda kin-kibir olmaz. Diğer taraftan Meydan-ı Ali'de erkeğin kişiliği, kadının dişiliği or-tadan kalkar; bu nedenle bu meydanda kadına dişi gözüyle bakılmaz,*

İşte Kök Türkçe bu isyan ortamında geçmişten alınıp Anadolu toprağına taşındı.Daha açık bir anlatımla Arapça özellikle Anadolu Selçukluları döneminde Küçük Asya'yı egemenliği altına almıştı . Yine aynı dönemde, yazında ve iç yazışmalarda yerleşik yaşam dili, yani "medeniyet dili" durumuna evrilen Farsça ağırlık kazandı. Bunun da ötesinde bu diller, zaman zaman devlet dili olarak benimsendi. Farsça, Fars kültürünün bölgede İslam kültürüyle birlikte güçlü bir çekim merkezi oluşturması nedeniyle resmi dil olarak kabul edildi; yazı dili ürünlerinin çoğu bu dille kaleme alındı. Beylikler döneminde Karamanlı Mehmet Bey, hemen her yerde Türkçe konuşulmasını bir buyrukla yasalaştırarak yaşama müdahale ettiyse de bölgesel kalmaktan kurtulamadı. O dönemde Türklerin ve Türkçe'nin ne denli dışlandığını Âşık Paşa(1272-1333)'nın şu dizeleri çarpıcı biçimde açıklar:

" Türk diline kimesne bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi"

Anadolu'daki bu altüstlük ortamında göçerler ve yarı-göçerler, geldikleri bu yeni topraklarda kendi doğal müttefikleriyle yani toprak-otlak üzerinde çalışan üretici halkla buluşmuş oldu. Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya geldiğinde, toprak-otlak üzerinde gerçekleşen bu buluşma zemininde, kendi öğretisine hiç de yabancı olmayan, geliştirdiği felsefeyi ve öğretiyi anlayabilecek hazır bir kitle buldu. Anadolu toprağında Alevilik-Bektaşilik yeni bir sentez biçiminde yapılanırken Pir Hacı Bektaş Veli, çalışan-üreten insana Şeriatçı İslamlıktan ayrılan üç önemli yenilik getirdi: 1) Türkçe'yi ibadet dili yaptı; 2) Sünneti ve şeriatı kaldırdı; herkese şeriatsız bir yaşam sundu; zorunlu ibadet yoktu; cinsiyet ayrımı yoktu;

kişi gözüyle bakılır. Hak erkeğe, bacıya can verdi, gönlüne iman verdi, göresiniz diye göz verdi, duyasınız diye kulak verdi, yürüyesiniz diye ayak verdi, tutasınız diye el verdi, düşünesiniz diye akıl verdi ve konuşasınız diye dil verdi. Öyleyse döktüğün varsa doldur, ağlattığın varsa güldür, düşürdüğün varsa tut elinden kaldır. Derdini söyle ki derman bulasın. Döktüğün bizim, sakladığın günahıyla sevabıyla senin. Kaldırın başlarınızı, hakkı olan hakkını talep etsin. Barışmamakta ısrarlı olan varsa lütfen cemi terketsin; bizi boşuna meşgul etmesin.

Cemde bulunan bütün canlara soruyorum:

- Gönüller bir mi erenler?"

"- Eyvallah..."

"- Gönüller bir mi erenler?"

"- Eyvallah..."

---

3) Namaz anlamında ibadetin yerine Şamanizmden, Zerdüştlükten, Anadolu İlkçağ inançlarından ve diğer halkların toplumsal-dinsel pratiklerinden esinlenerek geliştirdiği "cem"i koydu.

İşte insan üretici gücü bağlamında Alevilik-Bektaşiliği besleyen-yaratan kitlesel göçlerle Türkçe'ye ilk dönüş gerçekleşmiş oldu. Beylikler döneminde doruk noktasına çıktı; Osmanlıların ilk dönemlerine değin sürdü.

Egemenin dünya görüşü şeriatçı İslamlıktı; yani ortodoks Tanrı'nın dünya görüşüydü; dili ise "gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine" inanılan Tanrı buyruklarının dili olan Arapça'ydı. Halkın dünya görüşü ise Tanrı donunda kimlik edinen çalışan-yaratan insanın dünya görüşüydü; dili ise kaynaktan getirdiği Türkçe'ydi.

Görüldüğü gibi Kök Türkçe'ye ilk dönüşte en büyük pay Anadolu Alevilerinin-Bektaşilerinin oldu.Bu gerçeklik hiçbir biçimde yadsınamaz. Çünkü Anadolu Aleviliği-Bektaşiliği XII. - XIII. yy'larda, Küçük Asya'da, devletin ve devletin ilahi ideolojisi olan şeriatın uzağında, doğal olarak Arapça ve Farsça'nın karşısında; hemen hemen tamamı Türkçe konuşan göçerlerin ve yarı-göçerlerin oluşturduğu köylülüğün inancı-felsefesi- kurtuluş ideolojisiydi. Alevilik-Bektaşilikte Türkçe hem yazı dili, hem konuşma dili hem de ibadet diliydi.

Türkçe'nin ibadet dili olması, Anadolu insanının asimile olmasını öneleyen en önemli etkenlerden biridir; bkz. Nefes; Alevilik-Bektaşilik ve Türkçe; Yıl: 4; Sayı: 37; İstanbul-1996; Sayf.: 32-50 arası.

"- Gönüller bir mi erenler?"

" - Eyvallah..."

"- Aşka nişan, davaya delil isterler. Öyleyse nişan, delil gösterin!"

Dede'nin buyruğu üzerine cemde bulunanlar öne doğru eğilerek *Meydan-ı Ali*'ye niyaz ederler.Dede *telkinine* devam eder:

"- Eyvallah. Hak tümümüzden razı olsun. Canlar kusur işler, Hünkâr bağışlar. Bilerek bilmeyerek işlediğimiz kusurlarımız olabilir.", der ve *"cem açılış gülbangını"* okur:

"- Bismişah... Allah Allah...

Akşamlarınız hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Meydan abad ola. Hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hasıl ola. Münkir, münafık matola. Hak-Muhammet-Ali yardımcımız, gözcümüz ola. Demler daim, cemler kaim ola. İbadetlerimiz makbul ola. Gönüller sevinçle dola. Fakir fukara mamur ola. Üçler, Beşler, Yediler, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Pak, On Yedi Kemerbest efendilerimiz; Meydan-ı Ali'mizde bulunan canlarımıza ve dünya üzerinde bulunan can kardeşlerimize doğrusunu, düzgününü, hayırlısını vere. Erenler, evliyalar cümle muhip canlarımızı dirliğimizden, birliğimizden, kardeşliğimizden ayırmaya. Dertlerimize derman, gönülleri-mize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza edalar; gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Dert verip derman aratmaya. Münkire, münafığa dalattırmaya. Her türlü şerden, betten, afetten, insanlık dışı hal ve hareketlerden uzak eyleye. Ve cümle insanlığı doğruluk, dürüstlükle baş beden sağlığıyla beraber eyleye. Niyaz-larımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli ve gerçek erenler demine devranına Hû!" (*)

(*) Bir bütün olarak cem töreni ya da bölümleri, öz aynı kalmak koşuluyla çeşitli yörelerde farklılıklar gösterir; kimi kez doğaçlama yeteneğine, donanımına bağlı olarak dede'den dede'ye ya da baba'dan baba'ya uygulama değişiktir. Konu için bkz.: Dr. Hüseyin Bal; Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar; Ant Yayınları; İstanbul-l997 ve Alevilikte Cem; Nefes; Yıl: 4; Sayı: 38; İstanbul-l996; Sayf.:37-53 arası.

[HİZMET SAHİPLERİNİN ÇAĞRILMASI]

Halka oturuşundan sonra hizmet sahipleri, saz ile çağrılır:

Hakk'tan bize name geldi
Pirim sana ayan olsun
Şah'tan bize name geldi
Mürşidime ayan olsun

(Mürşit ayağa kalkar)

Kimi okur kimi yazar
Can ansur yoldan azar
Mihmanları ceme dizer
Rehberime haber olsun

(Rehber ayağa kalkar)

Hak kuluna eyler nazar
Seyyah olup âlem gezer
Kalleş gelir cemi bozar
Gözcü sana haber olsun

(Gözcü ayağa kalkar)

Şeyda bülbül bağın ister
Delil yanmaz yağın ister
Yak delili nurun göster
Delilciye haber olsun

(Delilci ayağa kalkar)

Âşıkların zikri sazdır
Daim Hakk'a niyazdır
Okunan nefes düvazdır
Zâkirlere haber olsun

(Zâkir ayağa kalkar)

Cemde herkes kardeş bacı
Bunlardır güruh-u naci
Seyyid-i Ferraş süpürgeci
Ferraşa da haber olsun

(Ferraş ayağa kalkar)

Bu ceme gelenler hacı
Bunlardır Hakk'a duacı
Cemin kilidi kapıcı
Kapıcıya haber olsun

(Kapıcı ayağa kalkar)

Ey gözü gönlü tok kişi
Daim Hak iledir işi
Hazırla lokmayı aşı
Niyazcıya[sofracı] haber olsun

(Niyazcı ayağa kalkar)

Ta ezelden dedik beli
Muhammet Ali'nin yolu
Engür tasla gelsin dolu
Sakacıya haber olsun

(Saka ayağa kalkar)

Gerçek olan dolu içer
Cemiyete güller saçar
Canlar gelir ceme geçer
Peyikçiye haber olsun

(Peyik ayağa kalkar)

Bir üzümü böldü Kırklar
Yiyemez özü çürükler
Allah deyip dönsün çarklar
Semahçıya haber olsun

(Semahçılar ayağa kalkar)

***Şah Hatayi'm** pire geldi*
Hak yolunu süre geldi
Mümin, müslim dâr'a geldi
İznikçiye haber olsun

(İznikçi ayağa kalkar)

Çağrılan hizmet sahipleri *hizmet gülbangı*'nı almak üzere dede'nin karşısında *rehber* sağ başta olmak üzere sırayla dâr'a dururlar. Dede, *hizmet gülbangı*'nı okur:

"- *Bismişah... Allah Allah...*

Akşamlar hayır ola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Hizmetlerimiz

kabul ola. Muratlarımız hasıl ola. Hazır, gaib, zâhir, bâtın ayin-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk ola. Onsekiz bin âlemle birlikte cümle mümin müslim kardeşlerimizi Muhammet Ali eşiğinden, gülbangından mahrum etmeye. Allah cümlemizi Didar-ı Ehlibeyt'e, Meşreb-i Hüseyin'e nail eyleye. Muhammet-ül Mustafa, Aliyyül Murteza, gözcümüz Cebrail-ül Mustafa, çerağcımız Cebrail-ül Ensari, zâkiri-miz Bilal Habeşi, ferraşımız Selman-ı Pir-i Pâk, iznikçimiz Huzeymet-ül Ensari, kurbancımız Mahmut-ül Ensari, sakacımız Şehitler Şahı İmam-ül Hüseyin , ibriktarımız Gulam Kanber, peykimiz Amr-ı Eyyar, semahçımız Abuzer Gaffari ve bacımız Fatımat-ün Zehra hazretlerinin şefaatlarına nail eyleye. Bu efendilerimizin hüsn-ü himmetleri üzerimizde ola. Yolsuza Hızır yoldaşımız, evliya haldaşımız ola.Saklaya bekleye...

Dil bizden, nefes kutb-ül arifin, gavs-ül vasilin Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Dem-i Pir Hünkâr Hacı Bektaş-ı i-Veli ve gerçek erenler demine Hû!"(*)

Hizmet gülbangı okunurken kimi kez özellikle Bektaşi erkânında hizmet sahipleri değişik gösterilir. Örneğin gözcü Karaca Ahmet; zâkir, İmam Zeynel Abdulsamet; ferraş, Seyidül Farraş; iznikçi, Selman Farisi; kurbancı, Emür Meryem; peyk, Cebrail Emin ve semahçı , Kırklar gibi.

Dede'nin okuduğu *hizmet gülbangı*'ndan sonra hizmet sahipleri topluca meydana niyaz eder ve yeniden dâr'a dururlar. Dede bu kez *tecella tercemanı*'nı okur:

"- *Tecella,tevella(**) Hakk'a yazıla. Tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Tecella gören Cehennem narı görmeye. Erenlerden himmet, Allah eyvallah!*."

(*) Değişik söylenişler için bkz.: İsmail Özmen; Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi; Saypa Yayın Dağıtım; Ankara-1995

(**) Aleviler-Bektaşiler, "kurtarıcı bâtını bilinç"le donanmış "gönül erleri"nin kurmaylığında; bir yandan, "inanç susuzluğuna" ve özlemlerine yanıt verecek bir sezgisel akıl dünyası (duygu kanalı) yaratarak şeriata tavır alırken, diğer yandan, doğanın ve toplumun gereklerine göre düzenlenecek bir yaşam, bir yaşama ortamı için egemene isyan ettiler.

Tecella tercmanı'nın okunmasından sonra hizmet sahipleri hizmetlerinin başına döner. Dede *telkin* verir:

"- *Eyvallah. Hak tümünüzden razı olsun. Canlar kusur işler, Hünkâr bağışlar. Bilerek bilmeyerek işlediğimiz kusurlarımız olabilir. Bu nedenle hizmet sahibi dervişler dilinden söylerken sizler de içinizden ona uymaya çalışın.*"

Dede *telkininin* sonunda;

"- *Hak gelsin erenler!*, der.

Telkinden sonra önce *ibrikçi* hizmete başlar; gerçekleştirdiği meydan hizmetiyle cem erenlerine simgesel anlamda ve *"dış abdest"* bağlamında bir *"su abdesti"* aldırır. Özünde, 12 hizmetin yürütüldüğü ceme bir bütün olarak bakıldığında ise bu erkânın, bilgiyle yıkanma anlamında bir *"iç abdest"*ten oluştuğunu görürüz.

Hizmet sırasında *ibirikçi*'ye elinde havlusu bir *bacı* eşlik eder: Önce birbirlerinin eline; sonra *dede*'den başlayarak canların eline *Hak-Muhammet-Ali* diyerek üç damla su dökerler. Dede, hizmetini tamamlayan ibrikçi'ye *hayırlısını* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Kıyıma uğramalarına karşın kan akıtmadan "gönül suyu" sunarak, Anadolu'yu içten ele geçirdiler; Anadolu insanıyla içli-dışlı, senli-benli oldular. Anadolu insanı bu yolda özlemini, sevgisini "gönül erleri" biçiminde "kişileştirdi" ve onlara "olağanüstü", "insan üstü" "yetiler" verdi. Onlar aracılığıyla İslamlığı yorumladı; ruhsal inanç zenginliğini, insan sıcaklığını, eşitsizliğe, sömü-rüye ve baskıya duyarlılığı kucaklayan bir kültür, bir "Halk İslamlığı" yarattı. Bu yolla dini, insanı insan yapan özgürlüğü, toplumu toplum yapan demokrasiyi ve direnmeyi olanaklı kılan dayanışmayı üretmenin; bu dünya sorunlarını bu dünyada çözmenin, hesaplaşmayı "burada" yapmanın; güzelliği, erdemi, mutluluğu, doğruluğu, saygıyı, sevgiyi, "düş ürünü" bir dünyada değil, "yaşanılan yerde" aramanın bir aracı durumuna dönüştürdü .Bu aracı kullanarak var olan her şeyi, bir daire yayı çizecek biçimde akan zamanının devingen halkaları biçiminde algılayarak yeniden yorumladı.

Hayır hizmetiniz kabul ola. Hizmetinizle şefaat bulasınız. Selman-ı Pak'ın kerameti üzerinizde hazır ve nazır ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli hizmetlerinizi dergâhın defterine kayıt eyleye.

Gerçeğe Hû!".

[ÇERAĞIN UYANDIRILMASI]

Dede'nin *desturu* üzerine *çerağcı* hizmet alır. Hatayi ya da Pir Sultan Abdal'dan bir *düvazümam* okur:

"*- Dünü günü hata etmektir işim*
Tövbe günahıma estağfirullah
Muhammet Ali'ye bağlıdır başım
Tövbe günahıma estağfirullah

Hasan Hüseyin'im balkır nur ise
İmam Zeynel sır içinde sır ise

Dünyada yalnızca bu toprağa özgü Alevilik-Bektaşilik adını alan bir kültür "vücuda getirdi". Bu kültürün gelişmesine koşut olarak: Tevella (Ehlibeyt'i, Ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onları sevenleri sevme) ilkesi, insanseverlik zemininden bireyin temel insan haklarına kavuşacağı, toplumun kendi kendini yöneteceği, herkesin üretime katılacağı ve üründen hakça pay alacağı bir toplum için mücadele aşamasına; teberra (Ehlibeyt'e, Ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri sevmeme, bunları sevenleri de sevmeyip onlardan uzak durma) ilkesi ise nefret zemininden insana yönelik baskıya, aşağılanmaya, sömürüye karşı verilen mücadele aşamasına evrildi. Bu gelişme, toplumda ezilen, sömürülen katmanlar, sınıflar temelinde çıkarları ve umutları bir olan, aynı geleceği koşan Alevi-Sünni tüm insanları kucaklayan; genelde din kardeşliğini, özelde Alevi-Alevi ve Sünni-Sünni kardeşliğini yapaylaştıran; "özgür bireyin", "özgür yurttaşın" öne çıktığı gerçek Alevi-Sünni kardeşliğinin maddi ve düşünsel temellerini de yarattı.

Eğer gözümüzde benlik var ise
Tövbe günahıma estağfirullah

Muhammet Bakır'ın izinden çıkmak
Yüzünü Hızır'dan tutagör ahmak
İlayık değildir hatırlar yıkmak
Tövbe günahıma estağfirullah

Kazım, Musa, Rıza katınca maya
Taki, Naki emeğ vermesin zaya
Dünü günü ettiğimiz bed-huya
Tövbe günahıma estağfirullah

Hasan Askeri'nin gülleri bite
Mehdi gönlümüzün gamını ata
Leyl ü nehar ettiğimiz gıybete
Tövbe günahıma estağfirullah

***Şah Hatayi'm** eyder Bağdat Basıra*
Böyle zamana kaldık böyle asıra
Sen keremkânısın kalma kusura
Tövbe günahıma estağfirullah"

[ya da]

"- Mümin müslim meydan açtı ya Ali
Yansın halk aşkına uyansın çerağ
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli
Yansın halk aşkına uyansın çerağ

Hatice Fatıma nura boyandı
Hasan, Hüseyin'de içenler kandı
Zeynel Abidin'e semalar yandı
Yansın halk aşkına uyansın çerağ

İmam Bakır'dan Cafer yoluna
Musa-yı Kazım'ın gonca gülüne
İmam Rıza'nın sadık kuluna
Yansın halk aşkına uyansın çerağ

Taki, Naki meydanımız varımız
Hasan Ali Askeri sadık yarimiz
Muhammet Mehdi'dir sevgi nurumuz
Yansın halk aşkına uyansın çerağ

***Pir Sultan Abdal'ım** zikrim Hak ile*
Hakikata halk katarı çekile
Kıyamete kadar yanıp yakıla
Yansın halk aşkına uyansın çerağ"

Okunan *düvazümam*dan sonra birlikte Muhammet-Ali'ye *salavat* getirilir:

"- *Çerağ-ı evliye nurü's-semavat ki bu menzildir ol tur-u münacat. Kaçan kim ruşen ola kıl niyaz.*
Muhammet- Ali'ye candan salavat'."

Çerağcı salavattan sonra çerağları *uyandırır*. Niyaz ederek ayağa kalkar ve dâr'a durur. Ardından *çerağ gülbangı*'nı okur:

"-*Çün çerağı fahri uyandırdık, Hüda'nın aşkına!*
Fahr-ı âlem ol Muhammet Mustafa'nın aşkına!

Saki-i Kevser Aliyyel Murtaza'nın aşkına!
Hem Hatice Fatıma Hayrünnisa'nın aşkına!

Şah Hasan, hulki Rıza, hem Şah Hüseyin-i Kerbela,
Ol İmam-ı Evliya Zeynel âbânın aşkına!

Hem Muhammet Bakır, ol kim nesl-i pak-ı Murtaza,
Cafer'üs Sadık İmam-ı Rehnüma'nın aşkına!

Musa-i Kazım, imam-ı sefinaz-ı ehl-i Hak,
Hem Ali Musa Rıza'yı sabiranın aşkına!

Şah-ı Taki ve Naki hem Hasan'ül Askeri,
Ol Muhammet Mehdi-i sahip livanın aşkına!

Pirimiz üstadımız Hacı Bektaş Veli'nin aşkına!
Haşre dek yanan yakılan âşıkanın aşkına!."

Düvazıimam ve *çerağ gülbangı*'nın okunmasından sonra dede *hayırlı* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*
Halk için meydanda yanan çerağı
Pirim Abdal Musa kabul etsin
Aliyyel Murtaza erenler şahı
Pirim Abdal Musa kabul etsin

İmam Musa Kazım, Rıza var için
İmam Taki, Naki, Askeri için
Evliyanın, enbiyanın nuru için
Pirim Abdal Musa kabul etsin

Demanı yalvarır Mehdi mah için
Ufukda doğan güneş hakkı için
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli için
Pirim Abdal Musa kabul etsin".

Dede'nin verdiği *hayırlıdan* sonra *carcı*(ferraş) hizmet alır. Meydana üç kez süpürge çaldıktan sonra, süpürgeyi sol koluna alarak dâr'a durur. Dâr'da *carcı(ferraş) tercemanı*'nı okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Güruh-u Naci'yem. Kırklar meydanında süpürgeciyem. Hüseyn-i Kerbela için gözlerim kan yaştır. Yüz bin lanet Yezit'in bağrı kara taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seyyid-i Ferraş'tır.Ber cemal, Muhammet kemâl, İmam Hasan, İmam Hüseyin Ali ra bülende salavat!."

Dede dâr'daki süpürgeciye *ferraş gülbangı*'yla karşılık verir:

"- *Bismişah... Allah Allah...*

Cümle hizmetin kabul ola. Muradın hasıl, yüzün ak ola. İsteğin feto-la. Seyyid-i Ferraş efendimizin hayır himmetleri üzerinde ola. Er Hak Muhammet Ali, zâhir bâtın yar ve yaverin ola. Hazret-i Pir efen-dimiz destgirin ola.

Dem-i pir, kerem-i evliya, gerçek erenler demine Hû diyelim Hû!."

[GÖRGÜ]

Ferraş bulunduğu yere niyaz edip geri geri çekilerek meydanı terkeder. Daha sonra *iki musahip ailenin görülmek-sorulmak üzere meydana gelmesiyle Görgü Cemi* başlamış olur. Görgüye çıkacak olanlar genellikle *iki musahip ailedir.* Yaşı büyük erkek sağ başta yerini alır; solunda eşi; onun solunda diğer erkek ve eşi olmak üzere *yalın ayak*, bellerinde *kemerbest* kuşağı, dâr'a dururlar. Daha doğrusu dâr'a durmadan önce kadınlar eşlerinin beline üç kez *"-Ya Allah ya Muhammet ya Ali"* diyerek *kemerbest kuşağı* bağlarlar. Sonra de-de'nin önündeki *posta* otururlar. Bu sırada eşler birbirlerine dönerek yine *"-Ya Allah ya Muhammet ya Ali"* diyerek görüşürler. Sonra ayağa kalkarak yan yana dâr'a dururlar. Kadınlar eşlerinin kuşaklarından tutmuş durumdadır.

Gözcü sopasını yere vurur ve;

"-Edep erkân!", der.

Bu söz üzerine cem erenleri saygıyla *dizüstü oturuşuna* geçerler. *Rehber* musahiplilerin sağında durur. Musahipliler birbirinden hoşnut olduklarını belirtmek üzere birbiriyle görüşür. Sırası geldiğinde mürşitten başlamak üzere *"pir niyazı"*, *"halka niyazı"* ve *"cümle niyazı"* yaparlar. Rehber niyaz ettikten sonra şu *tercemanı* okur:(*)

(*) Kimi cemlerde tercemandan önce Araf Suresi'nin 23. Ayeti okunur: a.g.e.; "[Âdem ile eşi] dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. "

"- *Allah Allah...*

Eli erde, yüzü yerde, özü Dâr'ı Mansur'da, Hak-Muhammet-Ali yolunda; erenler meydanı, pir divanında canı kurban, teni terceman; On İki İman, On Dört Masum-u Pâk efendilerimizin dostalarına dost, düşmanlarına düşman olmak kavlıyle Hak erenlerin nasihatını kabul, gereğince amel etmek üzere, yalın ayak, yüz üzere sürünerek, cem erenlerinin izni icazetiyle Muhammet-Ali yoluna, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli tarik-i nazeninine dahil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler. Hakk'ı görmüş,yolu Hak bilmiş, Nesimi gibi yüzülüp, Mansur gibi asılıp, Fazlı gibi borçtan kurtulmak dilerler. Himmet-i pir niyaz ederler. Allah eyvallah!."

[ÖZ SORGUSU]

Rehberin *tercemanından* sonra dede, cem erenlerine şöyle seslenir:

"- *Ayin-i cem erenleri, ayin-i cem kardeşleri, Meydan-ı Ali'de post üstüne çıkmış olan bu hizmet sahibi canlarımız, ağyarlarından sorgusual ediyorlar. İkrar vermiş olan canlar, kendi düşüncelerini söyleme hakkına sahiptirler.*

'Bizim ağrıtmış, incitmiş canlarımız var ise kırdığımız kalpler, yıktığımız gönüller var ise işte meydandayız, postun üzerindeyiz. Bizden şikayeti olan meydana koysun', diyorlar.

Meydana çıkan bu canlardan memnun ve hoşnut musunuz?"

Cem erenleri *dede*'nin sorusuna;

"- *Eyvallah...*", diye karşılık verirler.

Dede yine;

"- *Herhangi bir şikayeti, kırgınlığı olan meydana koysun. Bunlardan hoşnut musunuz?*", sorusunu yineler.

Cem erenleri;

"- *Eyvallah...*", karşılığını verirler.

Dede bir kez daha sorar;

"- *Bu canlardan mumnun musunuz?*"

Cem erenleri, son kez yanıtlarlar;

"- *Eyvallah...*"

Soru üzerine görülen sufi ve bacılardan bir *isteği, şikayeti* olan varsa söyler. Sorun yöntemine göre *çözümlenir*; istekler yerine geti-

rilir. *Razılık* sağlandıktan sonra cem erenleri oturdukları yere *niyaz* ederler. Dede şu soruyu yöneltir:

"- *Aşka nişan, davaya bürhan isterler. Hoşnutluğunuzu gösteren nişan, delil gösterin öyleyse.*"

Bunun üzerine tüm canlar niyaz ederler. Böylece *postun* üzerine çıkmış olan taliplerden mumnun olduklarını, söyleyecek bir şeylerinin bulunmadığını belirtmiş olurlar. Ardından Dede *tevbe tercemanı*'nı okur:(*)

"- *Tövbe günahlarımıza estağfurullah. Elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz gönahlarımıza tövbe estağfurullah. Kalbimizle, organlarımızla işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfurullah. İsyanımıza tövbe estağfurullah.*

Can-u dilden el bağladığım evliya erkânına
Hamd-ü lillah gene durdum pirimin divanına
El-aman sığındım erenler lutf-u ihsanına
Bu yolda canım kurban pirimin fermanına

Ber cemal-i Muhammet, Kemal-i Hasan, Hüseyin. Ali ra bülende salavat!."

Dede'nin *çağrısına* uyan cem erenleri toplu bir biçimde:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammedin ve âlâ Âl-i Muhammet*", salavatını verirler.

Görülenler dâr'da, yüz üzeri kapanıp *secdeye* varırlar. Bu sırada *dede* şöyle seslenir:

"- *Cem erenleri, Hak cümlenizden razı olsun. Sevgili canlar, sizi Meydan-ı Ali'deki canlara sorduk, memnun olduklarını söylediler. İçiniz, gönlünüz Hakk'a malum; dış görünüşünüz bize malum; bir de sizi sizden soralım.*

Geldiğin Ali yolu, durduğun Mansur dâr'ı, gördüğün Hak didarı. Hak cesedine can verdi, kalbine iman verdi. Ağız talip, dil mürşit. Erenler meydanında ne gördün, ne işitin?

Görülenler, başlarını *secdeden* kaldırmadan:

(*) Kimi cemlerde dede Tevbe Tercemanı'ndan önce Kuran'dan Tevbe Suresi'nin 119.'cu ayetini okur : a.g.e.; "- Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."

"- *Hak gördük, Hak işittik*" ya da

"- *Er gördük, pir meydanına geçtik*", derler.

Dede, başları secdede olan taliplere şu *telkini* yapar:

"- *Allah eyvallah kapısında döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıktığın varsa kaldır. Doğru gez, dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rıza ol. Yalan söyleme, kov kovlama, haram yeme, zina etme. Elinle koymadığını alma, gözünle görmediğini söyleme.*

Gelme gelme, dönme dönme. Gelenin malı, dönenin canı. Riya ile ibadet, şirk ile taat olmaz. Söylediğin meydanın, sakladığın senin. Allah eyvallah...!"

Dede, secdeden kalkıp dâr'a duran *görülenlere* bu kez şu *telkini* yapar; her telkine cem erenleri:

"- *Allah eyvallah!*", diye karşılık verir.

"- *Erenler meydanında pir huzurunda mürşide teslim oldunuz mu?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"- *Allah-Muhammet-Ali, On İki İmam ve Ehlibeyt soyuna iman-ı ikrar ettiniz mi?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"- *Kazaya razı olup alınyazısına bağlandınız mı?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"-*Nacilerin pişüvası İmam Cafer Sadık'ın ictihadı üzere Hak dediğimizi Hak bilip, batıl dediğimizi batıl bildiniz mi?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"- *Muhammet-Ali'nin ve Ehlibeyt'inin sevdiğini sevip tevella, sevmediğini sevmeyip teberra ettiniz mi?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"- *Dört Kapı Kırk Makam hak mı?*"

"- *Allah, eyvallah*"

"- *Suret-i haktan görünüp dünya menfaatleriyle gözünü kamaştıracak münafıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzakalaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu?*"

"- *Allah, eyvallah*"

Dede *telkinini* sürdürür:

"- *Hakk'ı gören gözler yad olur inşallah. Kendi yolunuzdan, takındığınız hareketlerden bir eksiğiniz, öz çürüklüğünüz var mı erenler? Varsa açıklayın!*"

Cem erenleri;

"- *Eyvallah!...*", karşılığını verir.

Dede sorgusunu sürdürrür;

"- *Sizler, evli bacılısınız, birbirinizden mumnun musunuz?*"

Cem erenleri;

"- *Eyvallah!...*" der.

Dede bu kez telkinini görülenlere tek tek yönelerek sürdürür; her birine:

"- *Sen kendinden memnun musun?*", der.

Soruya;

"- *Eyvallah!*", yanıtını alınca sözü bağlar:

"- *Hak da hepinizden razı olsun. Öyleyse birlik, dirlik ve beraberlik içinde bulunduğunuza, ikrarınızda sonuna dek duracağınıza bir nişan da siz gösterin.*"

Görgüye çekilenler *niyaz* eder. Dede şu *duayı* okur:

"- *Hak-Muhammet- Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ikrarınızda sabit kadem eyleye. Gerçek erenler demine Hû!* "

[ERKÂN ÇALMA]

Bunun üzerine *görülenler* aynı sırada olmak üzere, dede'nin önünde diz üzeri otururlar. Dede, en sağdaki talibin sağ elinden yakalar; başparmağını kendi başparmağına bağlar. Talip ise sol eliyle dede'nin eteğinden tutar; solunda oturan eşi ve diğerleri, kendi sağında bulunanın eteğinden tutar. Dede şu *duayı* okur:(*)

"- *Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr.*
Nasrun minallahi ve fethun karib. Ve beşirilmüminin.
Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali.

(*) Kimi cemlerde dede bu duadan önce görülenlere yaklaşarak ve ancak onların duyabileceği bir sesle kuran'dan Fetih Suresi'nin l0.Ayeti'ni okur:a.g.e.; " Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükafat verecekitir."

Pirimiz, üstadımız Kutb-ı âlem Hünkâr Hacı Bektaş Veli Şah-ı Horasan... Destur-ı Pir..."

Duanın ardından dede, görülen taliplerin sırtına ayrı ayrı *erkân* çalar; yani sembolik anlamda üç kez *vurur* ya da *sıvazlar.*

Ve yüksek sesle şu *gülbangı* okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Sitemleriniz hak ola. Kalpleriniz pak ola. Gönülleriniz pür nur ola. Hak erenler, eksik noksan kapılara, namerde muhtaç eylemeye. Çıktığınız postlardan ayağınızı kaydırmaya, münkire, münafığa dalattırmaya. Sizleri edeb-i erkân, insan-ı ahkam yolunda, doğrulukla, dürüstlükle, insanlıkla, baş-beden sağlığıyla, nice uzun ömürler sürdürmeyi nasip eyleye.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Duanın okunması sırasında cem erenleri;

"- *Allah Allah!*", diyerek gülbanga katılırlar.

Görülmekte olan talipler;

"- *Cümleden cümleye!*", diyerek cem erenlerine *niyazlarını* yaparlar. Ardından tekrar dâr'a dururlar. Dede bu kez şu *gülbangı* okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Özür, niyaz, teslim, tecelli, teberra, tevella, münacat, iltica Hak kapılarınız açık ola. Hak erenler niyaz eden başlarınıza, Hak diyen dillerinize,sallanan kollarınıza, dâr çeken dizlerinize acı, zeval, kötülük vermeye. Hak erenler, evliyalar cümle muhip canlarla birlikte nice uzun seneler postlarına çıkıp böyle hizmetler nasip eyleye.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i evliya gerçeğe Hû!."

Sorguya çekilenler niyaz ettiklerinde dede:

"- Eyvallah, hizmetleriniz Hak olsun, kabul olsun, makbul olsun.", der.

[MİRAÇ]

Bu sırada sitemden geçen ailenin oğlu dede'nin postunun altına bir miktar *terceman* bırakır. Dede şu gülbangı okuyarak sözü bağlar:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Nazınız, niyazınız, tercemanınız Hak divan-ı dergâhında kabul ola. Hak erenler meydanında döktüğünüz tercemanlar da insanlık yolunda, böyle hizmetlerde yiyip- içmek nasip eyleye. Hak cümleyi sağlıktan ayırmaya.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i evliya gerçeğe Hû! Miraçlarınız kutlu olsun."(*)

Cem erenleri, görülen canlara;

"- Miracınız kutlu olsun!", diyerek aynı dilekte bulunurlar. Kadınlar eşlerinin belindeki *tığbentleri* çözer; dede, son duasını okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Erenler demi safasına vara, münkirler cezada kala; müminler selamete ere, insan olmayanlar lanet ola.

Gerçeğe Hû! "

Sonra *görgüsü* yapılan canlar meydana niyaz edip geri geri çekilerek yerlerine giderler. Böylece iki çift musahip, mürşit huzurunda ve toplum önünde görgüden geçmiş; suçları açıklanmış ya da suçsuzluğu onanmış; borcu ödenmiş olur. Ödenemeyenler *gayb erenlerinin* affına sığınılarak bağışlanır; Görülenler aklanır, gönül rahatlığına kavuşur.

[KURBANIN MEYDAN ALMASI]

Sıra *kurbanın* meydana alınmasına gelmiştir. Meydana alınan kurbana *su* ve *tuz* verilir: Kurban sahibi yüzü dede'ye dönük biçimde sağ eliyle kurbanın sağ ön ayağını havaya kaldırır; sağ ayağının ucuyla sol ayağını kapatır. Kurban meydanda iken dede :

(*) Mirac'ın iki türlü tasarımı vardır: Ortadoks tasarım ve bâtını tasarım. Ortodoks miraç tasarımı; Hz. Muhammet'in bedeniyle katıldığı bir Tanrı yolculuğu üzerine yapılandırılır. Kaynağını, akıl alanında olanaksız olan bir "mucize"den alır. Bâtını tasarıma gelince; ham ervahlıktan kâmil insan durumuna gelmenin bir kanıtı anlamında bir "gönül yolculuğu" olarak algılanır. Kaynağı, kişinin yetişmişliğidir. Bu bağlamda Alevilik-Bektaşilikte bir "sufi miracından" söz edilir. "Sufi miracına" ulaşma yolunda her aşama ise talibin geçmek zorunda olduğu basamaklar olarak algılanır. Yani, bir "talip miracı" da söz konusudur.Yola girme, görgüden geçme vb. bir "talip miracıdır".

"- *Kurban-ı Halil, Ferman-ı Celil, Tığ-ı Cebrail, İtaat-ı İsmail...*", diyerek kurbancılarla birlikte *tekbir* getirir:

"- *Allahü ekber, Allahü ekber, Allahü ekber... Lâ ilâhe illallahü vallahü ekber. Allahü ekber ve lillah-il-hamd.*", tekbirini üç kez söylerler. Dede bu kez aşağıdaki *tekbiri* yalnız söyler:

"- *Lâ fetâ illa Ali, lâ seyfe illa Zülfikâr.*
Nasrun minallahi ve fethun karib ve beşşir-il-müminin.
Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali.
Pirimiz, üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli.
Diyelim gönül birliğiyle Allah Allah..."

Dede'nin *tekbirinden* sonra cemdekiler *secdeye* varır. inanç yoğunlaşması sonucu

"-*Allah... Allah...*" ,derler. Dede secdedekilere şu *duayı* okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Kurbanınız kabul ola. Muratlarınız yerin bula. Yüzünüz ak, gönlünüz pak ola. Kurbanlarınız belalarınıza, kazanıza karşı dura. Hastalarınıza şifa, borçlarınıza eda, dertlerinize deva nasip eyleye.

Üçler, Beşler, Yediler, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Paklar, On Yedi Kemerbestler ve Kırkların kerametleri üzerinizde hazır ve nazır ola. Sizleri bu demden, bu cemden, bu ikrardan mahrum etmeye.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli kurbanlarınızı, hizmetlerinizi ilahi değerine kayıt eyleye.

Dil bizden, nefes Hünkâr'dan ola. Gerçeğe Hû!"

Dede'nin duasından sonra *zâkirler* hizmet alır. Kurbanla ilgili *3 deyiş 1 düvaz* söylerler; kimi kez düvaz sayısı artabilir:

[Deyiş:1]

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik
Kanarayı mekan ettik

Didar defterine yettik
Sıraya saydılar bizi

Halimizi hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Pir defterine yazıldık
Bal olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

***Pir Sultan**'ım Haydar şunda*
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi."

[Deyiş: 2]

Bu gün erenlere kurban
Serim meydanda meydanda
Kalbim ikrar canım feda
Canım meydanda meydanda

Kellemi koltu'ma aldım
Kan ettim kapına geldim
Ettiğime nadim oldum
Elim meydanda meydanda

Yoktur mülküm timarım
Asla kalbimde gûmanım
Al malım varlığım canım
Başım meydanda meydanda

Müminlere hülle biçin
Şer işleklerden kaçın
Bülbül oldum bir gül için
Zarım meydanda meydanda

Mürid olan olur veli
Veli olan olur gani
***Nesimi'**yem yüzün beni*
Derim meydanda meydanda

[Deyiş: 3]

Yüz bin matah gelir satılmak için
Dükkânlar kurulmuş şâr'a vardın mı
Müşteri var anda mal almak için
Mürşit huzuruna dâr'a vardın mı

Mürşidin emrine olursan teslim
Hak senden ayrılmaz sendedir kadim
Nefsin Nemrud senin, ruhun İbrahim
Halil ile bile nâr'a vardın mı

Erenler yoluna doğru gelirsen
Pir'den hayır himmet alabilirsen
Gerçekler dâr'ına durabilirsen
Medet, mürüvvet deyip Pir'e vardın mı

Pir'in söylediği Hakk'ın sözüdür
İnsanı kurtaran kendi özüdür
Kimi saf mümin olur kimi azıtır
Sofi bin can ile Yar'e vardın mı

***Virdi Derviş** kurban edegör seri*
Ayrılma yolundan olma serseri
Ali'nin evladı, Rasul'ün yarı
Hacı Bektaş gibi er'e vardın mı

[Düvaz:1]

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammet Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel'in destinde idim
Muhammet Bakır'ın dostunda idim
Cafer-i Sadık'ın postunda idim
Musa Kazım, Rıza'ya indi bu kurban

Muhammet Taki'nin nurunda idim
Aliyyün-Naki'nin sırrında idim
Hasanü'l-Askeri'nin dâr'ında idim
Muhammet Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şah-ı Merdan, güruh-u naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir-i tarikata indi bu kurban

Tarikattan hakikata ereler
Cennet-i Âlâ'ya hülle sereler
Muhammet Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

***Şah Hatayi'm** eder bilir mi her can*
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mümin müslümana indi bu kurban"

[Düvaz: 2]

Cebrail kanadın batırdı nura
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Serim Mansur gibi çekildi dâr'a
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Delili Cebrail sırda sırdaşım
Hakk'a teslim ettim bu garip başım
İsmail'e inen koça kardeşim
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Muhammet-Ali'nin yoluna geldim
Hasan, Hüseyin'in dâr'ına durdum
İmam Zeynel ile kırk pare oldum
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Bakır'la Cafer'le erkâna yattım
Kazım, Musa, Rıza'ya göz gönül kattım
Taki'yle Naki'yle dergâha gittim
On İki İmamlar'a inen kurabanım

Hasan Ali Asker'le kılıç kuşandım
Günde yüz bin kerre doldum boşaldım
Mehdi'yle bir mağarada sır oldum
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Sadık günahkarım söyler bu hali
Gah yeşil giyindim gahı da alı
Arş-ı Âlâ'da gelir kurbanın yolu
On İki İmamlar'a inen kurbanım.

Düvaz bittikten sonra *zâkirler*, sazlarının üstüne hafif bir biçimde eğilerek:

"- *Allah Allah...!* ", diye dua ederler.

Dede hizmetini bitiren zâkirlere *hayırlısını* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola. Ağzınız ağrı, dert görmeye. Zikrettiğiniz erenlerin, evliyaların himmetleri üzerinizde hazır ve nazır ola.

Dem-i Hünkâr, Kerem-i Evliya, gerçek erenler demine Hû!."

Hayırlının bitiminden sonra *ferraş* hizmet alır ve meydana üç kez süpürge çalar. Daha sonra süpürgeyi sol kolunun altına alarak dâr'a durur. Dede;

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Muradınız hasıl ola. Seyyid Ferraş efendimizin himmeti üzerinizde ola. Erenler demine Hû!.", der.

Kurban hizmetinin bitmesiyle dede, o zamana değin dizüstü oturmakta olan cem erenlerine;

"- *Dâr çeken didar göre... Erenler safasına vara... Gerçeğe Hû!*"" ya da

"- *Edep erkân getire, herkes yerine otura...!*", diyerek erkâna ara verir.

Arada, eşik yoklamak isteyenler destur alır; açık havaya çıkmak isteyenler dışarı çıkar; tuvalet gereksinmesi olanlar tuvalete gider; sigara içmek isteyenler sigara içer.

[HİZMET ÇERAĞININ UYANDIRILMASI]

Erkâna *çerağ uyandırılması* ile başlanır: Çerağcı çerağ malzemesini, dede'nin bulunduğu yere yakın olmak üzere meydana koyup dâr'a geçer.(*)

Sonra eğilip çerağı *uyandırır*. Çerağ yanarken dizüstü oturur; şu *tercemanı* okuyarak, cem erenlerini salavat vermeye çağırır:

"- *Çerağ-ı ruşan, fahr-i dervişan, zuhur-u iman, himmet-i piran, Pir-i Horasan, küşad-ı meydan, kuvve-i abdalan, kanun-ı evliya, gerçek erenler demine Hû!...*

Çerağ-ı evliya nur-üs-semavat
Ki bu menzildir ol Tur-ı münacat
Kaçan kim ruşen ola kıl niyazı
Muhammet-Ali'ye candan salavat."

Bu sırada tüm cem erenleri *salavat* verir:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mustafa*
Allahümme salli âlâ seyyidina Aliyye'l Murtaza
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan-ül-Mücteba
Allahümme salli âlâ seyyidina Hüseyn-i Kerbela
Allahümme salli âlâ seyyidina Zeyn-el-Âbâ
Allahümme salli âlâ seyyidina Bakır Baha

(*) Kimi cemlerde dede bu sırada Nur Suresi'nin 35. Ayeti'ni okur: a.g.e.;"- Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden(çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."

Allahümme salli âlâ seyyidina Cafer Rehnüma
Allahümme salli âlâ seyyidina Kazım Musa
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Sultan Rıza
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Taki
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Naki
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan Askeri
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mehdi..."

Çerağcı *salavattan* sonra, çerağın sağına, soluna ve önüne *niyaz* eder; ardından ayağa kalkar, geri geri çekilerek, meydanın orta yerinde dâr'a durur. Şu *düvazı* okur:

"*- Çün çerağ-ı fahr uyandırdık Huda'nın aşkına*
Seyyid-ül-Kevneyn Muhammet Mustafa'nın aşkına

Saki-i Kevser Aliyye'l-Murtaza'nın aşkına
Hem Hatice, Fatıma Hayrünnisa'nın aşkına

Şah Hasan Hulk-ı Rıza hem Şah Hüseyn-i Kerbela
Ol İmam-ı Evliya Zeynel-Âbâ'nın aşkına

Hem Muhammet Bakır ol kim Nesl-i Pak-i Murtaza
Cafer-üs-Sadık İmam-ı Rehnüma'nın aşkına

Musa-i Kazım İmam-ı Serfiraz-ı ehl-i hak
Hem Ali Musa Rıza-yı sabiranın aşkına

Şah Taki ve ba Naki hem Hasan-ül Askeri
Ol Muhammet Mehdi-i sahib-i liva'nın aşkına

Pirimiz, üstadımız Bektaş Veli'nin aşkına
Haşredek yanan yakılan âşıkanın aşkına..."

Düvazı bitiren Çerağcı;
"*- Ber Cemal-i Muhammet, Kemal-i İmam Hasan, Şah Hüseyin Alira bülende salavat*", diyerek cem erenlerini *salavata* çağırır. Bu

sırada cem erenleri:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve ala Al-i Muhammet...*", diyerek *salavat* verirler.

Dede, dâr duruşunda bulunan çerağcı'nın *hayırlısını* verir:

"- *Allah Allah...*

Hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Cabir-i Ensari'nin himmeti üzerinde ola.

Gerçek erenler demine Hû!".

ya da;

"- *Allah Allah...*

Delil kadim ola. Muradlar hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Evimiz, ocağımız şen, kısmetimiz gür ola. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. On İki İmam, On Dört Masum-u Pak ve On Yedi Kemerbestlerin himmeti üstümüzde hazır ve nazır ola. Şavkımız Şah-ı Merdan şavkı ola.

Gerçeğin demine Hû!", der.

[DÜVAZ ÜÇLEME]

Hayırlısını alan *çerağcı* meydanı terkeder. *Zâkirler* meydan alır ve *üç düvaz* okur. Düvaz seçiminde çerağ ile ilgili düvazlar tercih edilir. Eğer zâkir tekse ve düvaz dağarcığı sınırlı ise Hatayi'nin çok bilinen bir düvazı, *nakarat* kısmı değiştirilmek yoluyla üç kez okunur:

Hata ettim Huda yaktı delili
Muhammet Mustafa yaktı delili

Ol Âl-i âbâ'dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyü'l Murtaza yaktı delili

Hatice'tül Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayrü'n nisa yaktı delili

İmam Hasan aşkına girdim meydana
Hüseyin-i Kerbela yaktı delili

İmam Zeynel, İmam Bakır-ü Cafer
Kazım Musa Rıza yaktı delili

Muhammet Taki'den hem Ali Naki
Hasanü'l Askeri yaktı delili

Muhammet Mehdi ol sahip zaman
Eşiğinde ayet yaktı delili

Bilirim günahım aşubdur
Hünkar-ı Evliya yaktı delili

On İki İmamdan'dır bu nur ***Hatayi***
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili

Hatayi'nin düvazındaki *"yaktı delili"* nakaratı; ikinci söyleyişte *"kurdu bu yolu"*; üçüncü söyleyişte ise *"kabul eylesin"* biçiminde değiştirilerek düvaz *üçlenir.*

Ya da *zâkirler* belli bir *kurala* göre ve *dönüşümlü* olarak düvaz üçlerler:

[l.Zâkir]

Muhammet Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
İmam Hasan'ın yüzünü görenler
Şah Hüseyin'den mahrum kalmaz inşallah

Zeynel Abidin'den bir dolu içtim
Muhammet Bakır'dan kaymadım coştum
İmam Cafer'e vardım ulaştım
Bundan özge yollara sapmaz inşallah

[2. Zâkir]

Sabrını sevdaya salan
Hak Muhammet, Pirim Ali

Aklımı başımdan alan
Hak Muhammet, Pirim Ali

Çok olur kulun hatası
Rıza demir yetesi
Hasan Hüseyin atası
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Medet Allah ya Muhammet, ya Ali
Bizi dergâhından cüda düşürme
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Bizi dergâhından cüda düşürme

Atam Âdem Safiyullah hakkı çün
Eyyub'a kıldıkları sitem hakkı çün
Muhammet Mustafa'nın hatemi çün
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1.Zâkir]

Musa-i Kazım'dan gelen erenler
Can baş feda edip cemler sürenler
İmam Rıza'ya ağı verenler
Divan'da şefaat bulmaz inşallah

[2.Zâkir]

Musa-i Kazım'dır şahım
Taki, Naki kıblegâhım
Yerden gökten çok günahım
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Hasan'ın aşkına kılar zarı
Hüseyindir şehitler serveri
Ey Cebrail âlem cenabları
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1. Zâkir]

Bir gün olur okuturlar defteri
Şah olanın belindedir teberi
Uyanırsa Taki, Naki, Askeri
Açılan güllerimiz solmaz inşallah

[2. Zâkir]

Asker, Mehdi sevdim candan
Sürek On İki İmam'dan
İhsan senden, noksan senden
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Zeyenel'in canına kıldılar ceza
Muhammet Bakır'dır sırrı Murtaza
Ol Cafer Sadık, Ali, Musa, Rıza
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1.Zâkir]

Şah Hatayi'm bu iş bizi bitire
Özünü kata gör ulu katara
Mehdi şavkları şu cihanı dutara
Şah oğluna sitem olmaz inşallah

[2. Zâkir]

*Coştu **Kul Himmet**'im coştu*
Deli gönül serden geçti
Kırk bir renkten pazar açtı
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3.Zâkir]

***Şah Hatayi**'m ganidir kadirdir*
Taki, Naki sırrı errahimdir
Muhammet Mehdi'ye niyazım vardır
Bizi dergâhından cüde düşürme

Düvaz ya da düvazlar bitince sazlarının üzerine eğilen zâkirlere dede şu *duayı* verir:

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Muhammet-Ali, Ehlibeyt katarlarından, didarlarından ayırmaya. Adlarını zikrettiğiniz On İki İmamlar'ın himmeti üzerinizde ola.

Diliniz dert görmeye.

Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola.

Gerçeğe Hû!"

Daha sonra *ferraş* hizmet alır: Meydana üç kez süpürge çalıp dâr'a durur. Dede şu *duayı* eder:

"- *Allah Allah...*

Hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Seyyid-i Ferraş yoldaşın ola. Ellerin dert, gönlün keder görmeye.

Gerçekler demine Hû!"

Ardından *ibrikçi* hizmet alır; sağ elinde ibrik, sol elinde leğen meydana gelir. Dâr'a durarak şu duayı okur:

"- *Bismişah...*

Men Gulam-ı Haydar'ım, addan etmem havf-u bak. Çünkü bu hizmette bana örnektir Selman-ı Pak. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat"

Gözcü'nün;

"- *Hak gelsin, pir!*", demesi üzerine dede, *Selman hizmeti* için *hayır duada* bulunur:

"- *Yardımcın Şah-ı Merdan Ali olsun. Muhammet-Ali şefaatçin olsun.*

Gerçeğin demine Hû!"

[ABDEST]

Daha sonra *ibrikçi* leğeni dede'nin önüne koyar. Dede, şehadet parmağını leğenin üzerine uzatır. İbrikçi dede'nin şehadet parmağına üç damla su döker ve her damlatışta;

"- *Ya Muhammet ya Ali* ", der. Ardından cem erenlerine döner ve;

"- *Erenler hayır himmet eyleyin!*", diye seslenir Cem erenleri;

"- *Himmet erenlerin!*", karşılığını verir.(*)

İbrikçi'ye hizmeti sırasında elinde havlu bir *bacı* yardımcı olur. Dede'den başlamak üzere cem erenlerinin eline su dökerek sembolik anlamda *abdest* aldırır. Ardından bacıyla birlikte dâr'a durur. Dede şu *hayırlıyı* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Dileğinizi Hak- Muhammet-Ali vere. Elleriniz dert görmeye. Gönlünüz incinmeye. Yoluna hizmet ettiğiniz pirin himmeti üzerinizde ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr'dan ola.

Gerçeğe Hû! ".

(*) Geçmiş cemlerde ibrikçi, dede'nin şehadet parmağından süzülüp leğene dökülen üç damla suyu , dede'nin bilgisiyle yıkanmak, yani bir "iç abdest" alabilmek için içerdi. Bu sırada cem erenleri;

"- Nur olsun, iman olsun! Gittiği yer gam kasevet görmesin. Hak-Muhammet-Ali şefaatçin olsun!," diye yakarırlardı.

Artık sıra *tevhide* gelmiştir. Tevhidde, *üç tevhit* ya da *taçlama düvazı* okunur. Dede'den destur alan *zâkirler* düvaza başlarlar. Taçlama düvazının kıtaları arasında yer alan *"Lâ ilahe illallah"* cümlesi toplu olarak söylenir; aynı zamanda sazın ritmine uyularak eller hafifçe *dizlere* vurulur.

[Tevhit: 1]

Hak-Muhammet Pirim Ali
Amana geldim amana
Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Amana geldim amana

Fatma Ana'yı ararım
Yüz sürmek kavlim kararım
Hatasettim günahkarım
Amana geldim amana

Şah Hasan şehitler başı
Şah Hüseyin garındaşı
Sel sel oldu gözüm yaşı
Amana geldim amana

Zeynel Bakır Cafer Kazım
Musa Ali Rıza'ya
Cümlesinde var niyazım
Amana geldim amana

Taki Naki Şah Askeri
Divanda geliyor yolu
Mürvet Ali'nin Kanberi
Amana geldim amana

*Aman **Kul Himmet**'im aman*
İmam Mehdi sahip zaman
Yardım eyleye On İki İmam
Amana geldim amana

[Tevhit: 2]

Medet ey Allah'ım medet
Gel dertlere derman eyle
Yetiş ya Ali Muhammet
Gel dertlere derman eyle

Hasan, Hüseyin aşkına
Yardım ederler düşküne
Zeynel Abidin aşkına
Gel dertlere derman eyle

İmam Bakır'ın katına
Cafer'in ilm-i zatına
Kazım Musa Rıza hürmetine
Gel dertlere derman eyle

Şah Taki'yem bah Naki'yem
Askeri'yem kemteriyem
Pirim sana yalvarırım
Gel dertlere derman eyle

Var Allah'tan dilek dile
Mehdi sahip zaman gele
***Dedemoğlu** secde kıla*
Gel dertlere derman eyle

[Tevhit: 3]

Ağlar gezerim cihanda
Ali diye Ali diye
Çağırırım Muhammet'e
Ali diye Ali diye

Bektaş Veli'de hal var
Fatmana'da bir hayel var
Gece gündüz Hakk'a yalvar
Ali diye Ali diye

Hasan, Hüseyin inleşir
Gökte melekler çağrışır
Sinemde bülbül ötüşür
Ali diye Ali diye

Zeynel zindanlarda yatar
Bakır Cafer zehir yutar
Kumru dost dost diye öter
Ali diye Ali diye

Musa-yı Kazım'la coştuk
İmam Rıza'ya ulaştık
Şah'ın sevdasına düştük
Ali diye Ali diye

Taki, Naki bu dediler
Askeri'ye Hû dediler
Mehdi çağırdı Yediler
Ali diye Ali diye

***Kul Himmet'im** katar katar*
Gevher alır gevher satar
Arş-ı Âlâ'da bir kuş öter
Ali diye Ali diye

"-Bugün Pir bize geldi
Gülleri taze geldi
Önü sıra Kanber'i
Ali Murtaza geldi
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Ali Murtaza Şahım
Yüzüdür kıblegâhım
Mirac'daki Muhammet
Âlemde padişahım
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Padişahım Yaradan
Okur akdan karadan
Ben Pir'den ayrılalı
Yüz yıl geçti aradan
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Aramı uzattılar
Yareme tuz attılar
Bir kul geldi Fazlı'ya
Bedestende sattılar
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Sattılar bedestende
Ser verir gülistanda
Muhammet'in hatem'i
Bergüzar bir arslanda
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Arslanda bergüzarım
Pir hayalin gözlerim
Hep hasretler kavuştu
Ben hâlâ intizarım

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

İntizarım çekerim
Lebleri bal şekerim
Ben Pir'den ayrı düştüm
Gözyaşları dökerim

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Dökerim gözyaşını
Bak Mevla'nın işini
Kurban eyledi keşiş
Yedi oğlunun başını

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Keşiş kurban eyledi
Kafirler kan eyledi
Gökten indi melekler
Yerde figan eyledi

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Figan eyler melekler
Kabul olsun dilekler
Yezid bir dert eyledi
O dert beni helâkeder

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Yezid bir dert eyledi
Erenler vird eyledi
Pirim bir şehir yaptı
Kapısın dört eyledi
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Dört eylemiş kapısın
Lal-ü gevher yapısın
Yezidler şehit etti
İmamların hepisin
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Hasan'a ağu virdiler
Hüseyne kıydılar
Zeynel ile Bakır'ı
Bir zindana koydular
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Zindanda bir ezadır
Cafer yolu gözedir
Caferin de bir oğlu
Musa Kazım Rıza'dır
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Taki Naki ağlarım
Sinem yara dağlarım
Askeri'yi Mehdi'yi
On ikiye bağlarım
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
On ikidir katarım
Dürlü matah tutarım

Yüküm lal-ü gevherdir
Müşteriye satarım
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Satarım müşteriye
Kervan kalsın geriye
Cebrail hûş eyledi
Cennet'teki huriye
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Cebrail huş eyledi
Hatırın hoş eyledi
Kanat verdi kuluna
Havada kuş eyledi
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Kuş eyledi havada
Gezer dağda ovada
El kaldırmış melekler
Saf saf durmuş duada
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

El kaldırmış hakkına
İsm-i Azam okuna
İsm-i Azam duası
Tatlı cana dokuna
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Dokunur tatlı cana
Ağlarım yana yana
İmamlar'ın davası

Kaldı ulu divana
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Ulu duvan kuruldu
Cümle mahluk derildi
Yezdan işaret etti
Sur'u mahşer vuruldu
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Pir dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Veli'ye
Hacı Bektaş'ın tacını
Vurdu Kızıl Deli'ye
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Kızıl Deli tacımız
Şeyh Ahmet miracımız
Karaca Ahmet gözcümüz
Yalıncak duacımız
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Kul Himmet üstadımız
Bunda yoktur yadımız
Şah-ı Merdan aşkına
Hak vere muradımız
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Bu sırada cem erenleri hep bir ağızdan yedi mısradan oluşan aşağıdaki *tevhidi* üç kez okuyarak, alınlarını yere koyup *secdeye* varırlar:

"- *La ilahe illallah*

Ali mürşit Ali şah
Ali HayderAli şah
Ali esed Ali şah
Ali şir'dir Ali şah
Eyvallah Şah'ım eyvallah
La ilahe illallah"

Dede secdedeki canlara şu *gülbangı* okur:

"- *Allah Allah...*

Vakitler hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Secdeye inen başlarınız ağrı dert görmeye. Adlarını çağırdığımız On İki İmamlar'ın hüsn-ü himmetleri üzerinizde sayeban ola.

Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola.

Dem-i Pir, Kerem-i Evliya, gerçek erenler demine Hû! "

Gülbanktan sonra dede ya da rehber:

"- *Allah Allah...*

Dâr çeken didar göre. Didar gören Cehennem narı görmeye. Erenler safasına vara. Gerçeğe Hû!", diyerek erkâna ara verir.

Bu sırada gereksinmesi olanlar dışarı çıkar; sigara içmek isteyenler sigara içer. Belli bir süre geçtikten sonra *dede*:

"- *Edep erkân!*", der.

Cem erenleri *dizüstü* oturuşuna geçerler.

Meydanın ortasında dar'a duran ferraş şu *gülbangı* okur:

"- *Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kanlı yaştır. Yüz bin lanet olsun, Yezit'in bağrı taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seyyit Ferraş'tır. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat!*" ya da

"- *Hamdülillah pirimiz Hazret-i Bektaş'tır. Üstadımız Âl-i Muhammet'ten Seyid-i Ferraş'tır. Ber Cemal-i Muhammet, Kemal-i Hasan, Hüseyin. Ali ra Bülend'e salavat!*"

Bu sırada tüm cem erenleri:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve âlâ Âl-i Muhammet*", diyerek *salavatta* bulunur. Ardından dede *car duası*'nı verir:

"- *Allah Allah...*

Hayırlar fetola. Şerler defola. Münkir, münafık mat ola. Süpürgeci Selman... Kör olsun Yezid-i Mervan. Carımıza yetişsin ol Şah-ı Merdan. Hizmetin Hakk'a geçe. Seyyid Ferraş'ın himmeti üzerinde ola. Yüzün ak ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli demine Hû!"

Dede'nin *dua* vermesinden sonra *miraçlama* okunmasına geçilir:

Geldi Cebrail çağırdı
Hak Muhammet Mustafa
Hak seni Mirac'a okur
Davete kadir Huda
Evvel emanet budur

Piri rehber tutasın
Kadimi erkâna yatıp
Tarik-i müstakime

Muhammet sükuta vardı
Yoktu senden bir aziz
İmdi senden el tutayım
Hak buyurdu vedduha

Muhammed'in belin bağladı
Anda ahir Cebrail
İki gönül bir oldular
Yürüdüler Dergâh'a

Vardı Dergâh kapısına
Gördü bir arslan yatar
Arslan anda hamle kıldı
Başa koptu bir tufane

Buyurdu sırr-ı kainat
Korkmasın habibim dedi
Hatemi ağzına verdi ki
Arslan ister nişane

Hatemi ağzına verdi
Arslan anda oldu sakin
Muhammed'e yol verdiler
Arslan gitti nihane

Vardı Hakk'ı tavaf etti
Evvel bunu söyledi
Ne heybetli senin şirin
Hayli cevreyledi bize

Gördü bir biçare derviş
Hemen yutmak diledi
Ali bile olayıdı
Dayanırdı bu cevre

Ey benim sırr-ı devletim
Sana tabidir ümmetim
Eğiliben secde kıldı
Eşiği Kıblegâha

Kudretten üç hon geldi
Sütü, elmayı, balı aldı
Elmayı kırk pare böldü
Uzattı Emrullah'a

Doksan bin kelam danıştı
İki gönül dostuna
Tevhidi armağan verdi
Yeryüzünde insanlara

Muhammet ayağa durdu
Ümmetini diledi
Cümlesine rahmet olsun
Dedi anda kibriyaya

Eğiliben secde kıldı
Hoş kal sultanım dedi
Kalkıp evine giderken
Yol uğrattı Kırklar'a

Vardı Kırklar makamına
Oturuben oldu sakin
Cümlesi de secde kıldı
Hazret-i Emrullah'a

Muhammet secdeye koydu yüzün
Hakk'a teslim etti özün
Cebrail getirdi üzüm
Hasan ile Hüseyin'e

Selman anda hazır idi
Şey'en lillah diledi
Bir üzüm danesi koydu
Selman-ı keşkül-ullaha

Kudretten bir el geldi
Ezdi engür eyledi
Hatemi ol elde gördü
Uğradı müşkül hale

Ol şerbetten biri içti
Cümlesi mes-ü hayran
Mümin müslim üryan büryan[**semah dönmeye başlanır***]*
Hepsi de girdi semaha

Cümlesi de el çırpuben
Dediler Allah Allah
Muhammet de bile girdi
Kırklar ile semaha

Muhammet de cuşa geldi
Tacı başından aldı
Kemerbestin kırka böldü
Sarıldılar Kırklar'a

Muhabbet galip oldu
Yol-erkân yerin buldu
Muhhammed'i gönderdiler
Hatırlar oldu safa

Muhammet evine gitti
Ali Hakk'a tavaf etti
Hatemi önüne koydu
Dedi Saddak Mürteza

Evveli sen ahiri sen
Ey velâyetler madeni
Cümlesi de sana tabi
Dedi Şah-ı Evliya

Şah Hatayi'm vakıf oldu
Bu sırrın ötesine
Hakk'ı inandıramadı
Özü çürük ervaha"

Miraçlama okunurken; "*Muhammet ayağa durdu*" dizesi söylenirken hep birlikte ayağa kalkılır.

" *Cümlesi de secde kıldı*" dizesi söylenirken herkes yere secde edip doğrulur.

" *Muhammet secdeye koydu yüzün/ Hakk'a teslim etti özün*" dizeleri okunurken, herkes yere eğilir.

" *Cebrail getirdi üzüm*" dizesi söylenirken, halkanın ortasına bir avuç üzüm atılır.(*) Kırklar'ın lokması olarak algılanan üzüm taneleri toplanıp engür şerbeti adına yenir.

" *Mümin müslim üryan büryan*" dizesi söylenirken cem topluluğundaki ehl-i kâmil bacılardan üçü ya da bir erkek bir bacı semaha kalkar. Art arda üç semah dönülür ve her semahta dede *dua* verir. Ağırdan başlayıp sonra hızlanan ve kısa süren bu semahta, bağlamayla verilen ezgi eşliğinde şu dizeler söylenir:

"- *Şol yüce dağın başını*
Süreyim harman edeyim
Şahıma geldi diyene

(*) Mehmet Yaman; Alevilik(İnanç-Edep-Erkân); Ufuk Yayıncılık; İstanbul-1994; Sayf.: 193

Canımı kurban edeyim
Allah Allah illallah
Gel güzel Şahım eyvallah".

Miraçlama bittikten sonra semah dönenler yan yana dar'a durur. Bu sırada dede şu *duayı* verir:

"- *Allah Allah...*

Hayır, hizmetiniz kabul, muradınız hasıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak-Muhammet-Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebu Zer-i Gaffari'nin, Hazret-i Fatıma'nın hüsn-ü himmetleri üzerinizde ola. Semah dönen bacılar ya da bacı ve kardeş, miraçlama söyleyen zâkirler hizmetleri için pirden şefaat bulalar. Semahlarımız Kırklar semahına yazıla.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola.

Gerçek erenler demine Hû!".

[SEMAH ÜÇLEME]

Dede dua verdikten sonra zâkirler ayrıca bir destur beklemeden *Kırklar semahının ağırlamasına* girerler.

Miraçlama sırasında semah dönenler, yerlerine oturur. Semahçılar, Kırklar semahı dönmek üzere hizmet alır. Genellikle altı erkek, altı bacı olmak üzere *on iki* kişidir.

[Ağırlama]

"- *Sabah kalktım yönümü döndüm Hakk'a*
Muhammet-Ali'yi göreyim diye
Dünyanın gamından çektim elimi
Mürşid-i kâmile ereyim diye

Varıp bir kâmile yoldaş olmaya
Ahd eyleyip ikrarında durmaya
Dört duvarın binasını kurmaya
Ararım üstadım bulayım diye

Âşıkım serimi sevdaya saldım
Aşkın ateşine tutuldum yandım
İmam eşiğinde peymançe durdum
Ali'nin yoluna öleyim diye

[Yürüme]

Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim
Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum
İmam Zeynel ile zindanda durdum
Kendimi kırk pare böleyim diye

Her zaman anarım kesmem zikrim
Adına kurbanım İmam Bakır'ın
Dün günü vird'eyleyip okurum
Cafer'den bir nasip alayım diye

[Hızlanma]

Muza Kazım demine niyazım
İmam-ı Rıza'ya bağlıdır özüm
Taki Naki Askeri'yedir sözüm
Mehdi ile kılıç çatayım diye

***Kul Veli**'yim Hakk'a secde ederim*
Hakk'ın buyurduğu yola giderim
Dinim Hakk'dır Hak kelamı ederim
On İki İmam'a ereyim diye"

Semah bittikten sonra *semahçılar* duaya durur. Bu sırada dede şu duayı okur: "- *Allah Allah...*

Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak-Muhammet-Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebu Zerr-Gaffari'nin, Hazret-i Fatıma'nın hüsn-ü himmetleri üzerinizde ola. Aliyye'l Murtaza Kırklar semahına kayde-de. Gerçeğe Hû!".

Semah dönenler, dede'nin karşısında edep erkân üzere dize gelir. Bir *taçlama* söylenir.

Ol Kırklar'ın ceminde
Hak lailaha illallah
Erenler meydanında
Hak lailaha illallah

El çaldılar deskafa
Dediler canlara sefa
Ya Muhammet Mustafa
Hak lailaha illallah

İmam Hasan meydanında
Şah Hüseyin al kanında
İmam Zeyenel zindanında
Hak lailaha illallah

İmam Bakır sultanım
Cafer yolum erkânım
Yeriş ey kerem kanım
Hak lailaha illallah

Musa-i Kazım şakirim
Daim Hakk'a şükürüm
İmam-ı Rıza okurum
Hak lailaha illallah

Taki, Naki denginde
Hasan'ül Askeri renginde
Mehdi Resul'ün cenginde
Hak lailaha illallah

Kalmaz İmamlar derdi
Aşkın sohbete verdi

Derviş Ali'm böyle gördü
Hak lailaha illallah"

Taçlamadan sonra dede, semahçılara seslenir:
"- *Bismişah. Allah Allah...*
Semahlar saf ola. Münafıklar berbat ola. Gönüller abad ola. Yiğitler meydan ala. Yardımcımız mert ola. Hizmetleriniz boşa gitmeye. Seyir için olmaya, Hak için ola. Döndüğünüz semahlar Kırklar'ın döndüğü semah ola. Birliğimiz, dirliğimiz ve beraberliğimiz kaim ola, daim ola. Dergâh-ı ilahiye kayıt ola. Gerçeğe Hû!"

Kadın-erkek *semah* başlar:

" *Devredip gezersin bari semayı*
Bağdat diyarına vardın mı turnam
Medine şehrinde Fatma Ana'yı
Makamı ordadır gördün mü turnam

Biz de beli dedik bizden uluya
İkrar ile iman verdik Veli'ye
Necef deryasında Pirim Ali'ye
O deryaya yüzler sürdün mü turnam

Hür şehit de Kerbela'da çürümez
Hakk'tan emrolmadı kalkıp yürümez
İmam Hüseyin'in kanı kurumaz
Şehitler serdarın gördün mü turnam

Behlül evlik yaparıdı zeminde
Makamını gördü Kırklar Evi'nde
İmam Mehdi hangi vakit zamanda
Nasıl zuhur eder sordun mu turnam

Eğiben tenine iki kurt düştü
Biri ipek dokur biri baldandır

Şükür ile sabırı seçti
Bunların sırrına erdin mi turnam

Genci Abdal *der ki Şah'a varalım*
Varıp Şah'ın divanına duralım
Can baş feda edip ceme girelim
Sen de o Şahımı gördün mü turnam"

Semah bittikten sonra semahçılar dede'nin karşısında edep erkân ile dize gelir. Bir *taçlama* okunur:

Erenler sükuta vardı
Emme ne cemimiş bu cem
İznikçi Kamber oldu
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Muhammet Mirac'a gitti
Önüne bir arslan yattı
Hatemi ağzına attı
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Selman üzümü ezdirdi
İbtidasına süzdürdü
Kırklar'ı katara düzdürdü
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Kalktı Kırklar'ın birisi
Şah-ı Merdan'dır ulusu
Kemteri kef delisi
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzzel Şah
Eyvallah Şah'ım eyvallah"

Taçlamadan sonra dede dua verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Allah Muhammet Ali, Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli hürmetine yaptığımız cem ibadetleri, okuduğumuz gülbanklar, döndüğümüz semahlar ve cümle hizmetler kabul-ü makbul ola. Hak erenler cümle günahlarımızı bağışlaya. Doğruluktan, dürüstlükten, insanlıktan ayırmaya, bekleye, koruya... Kötülere yoldaş etmeye. Eşimize, dostumuza, komşumuza, çocuklarımıza, herkesle beraber hayırlı işler, hayırlı düşünceler nasip eyleye. Semah dönen, taçlama söyleyen canlar hizmetlerinden şefaat bula.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Gülbang-ı Muhammet Mustafa gerçek erenler demine Hû!"

Dede'nin duasından sonra semahçılar yeniden *semaha* başlar:

"Yine katarladı aşkın kervanı
Çekilip giderler dost ellerine
Erenler cem olmuş piri civanı
Kemerbest bağlamış hep bellerine

Bu yola gidenler menzile yeter
Birlik Divanı'nda muhabbet artar
Cümlesi bu yolda bir dilden öter
Âşık oldum güzel hoş dillerine

Hak Muhammet Ali bir bina kurmuş
Nuru muhabbeti kalbine dolmuş

Erenler yolunu bize bildirmiş
Sır içinde gizli nur yollarına

Şah-ı Merdan çerağları uyandı
Dost elinde dolu içenler kandı
Cemiyet bahçesi açtı donandı
Hak nazar eyleye dost güllerine

***Güvenç Abdal** Şah'ım dergâha vardım*
Bir niyaz eyleyip dâr'ına durdum
Hidayet kapısı açıldı gördüm
Gör ne ihsan eyler Hak kullarına"

***

" Yine dertli dertli iniliyorsun
Sarı turnam sinen yaralandı mı
Hemen el değmeden siniliyorsun
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Baş perdeden çalınıyor bağlama
Dertli ötüp şu sinemi dağlama
Yine bulam ustam deyip ağlama
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Yoksa sana yad düzen mi düzdüler
Tellerini haddeden mi süzdüler
Yad el değmiş perdelerin bozdular
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Yas mı tuttun giyinmişsin karalar
Senin derdin açar bana yaralar
Esiri der nedir derde çareler
Sarı turnam sinen yaralandı mı"

Semahçılar yine edep erkân ile dede'nin karşısına otururlar. Bir *taçlama* söylenir:

"Dünü günü arzumanım Kerbela
Varalım İmam Hüseyin' in aşkına
Senden başka sermayem yok elimde
Duralım İmam Hüseyin' in aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah' ım eyvallah

Kapıyı çaldı Kırklar' ın birisi
Birinde mest oluyor hepisi
Sarı Kaya güzel şahin korusu
Konalım İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Sarayın önünde akıyor arklar
Kurulmuş semahlar dönüyor çarklar
Hani bir üzümü bölüştü Kırklar
Bölelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvellah Şah eyvallah

Talip rehberini evine götürür
Tamam eyle eksiklerini yetir
Rıza lokmasını meydana getir
Yiyelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Ne hoş öter has bahçe bülbüllleri
Mani söyler Hakk'a yarar kulları
Tazeçılmış Erdebil'in gülleri
Derelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şahım illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şahım eyvallah

Şah Hatayi'm bu yolda Hû deyu
Çağıralım Muhammet-Ali'yi deyu
Cümlemiz de bu ikrarla Hû deyu
Diyelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şahım illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şahım eyvallah"

Dede semah dönenlere *dua* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Akşamlar hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola. Hazır cem erenlerinin nur cemallerine aşkola. On sekiz bin âlemle birlikte mümin, müslim cümle can kardeşlerimizi Muhammet-Ali katarından ayırmaya. Didar-ı Ehlibeyt'e, Meşreb-i İmam Hüseyin'e nail eyleye. Yâh münkire,kötüye; lanet Yezit'e. Rahmet Ehlibeyt'e, sevenlere, haksızlığa karşı duranlara, zalimin zulmüne boyun eğmeyenlere. Tecellanız, tevallanız temiz, yüzünüz ak ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola. Gerçeğin demine Hû! "

Semah dönenler yerlerine oturduktan sonra, *saka* hizmet alır. Rehber'in;

"- *Edep erkân!*", demesiyle cem erenleri diz üzeri ğelir. Saka su dolu bir kapla dâr'a durur ve yüksek sesle şu *gülbangı* okur:

"- *Selamullah ya Hüseyin. Selamullah Muhammet'in torunu ya Hüseyin. Selamullah Aliyyel Murtaza'nın, Fatımat-ı Zehra'nın evladı, gözünün nuru İmam Hüseyin. Selamullah Yezit'in saltanatına, yalnış gidişatına, gücüne, kuvvetine boyun eğmeyen, insanlığın, mertliğin, yiğitliğin simgesi olan İmam Hüseyin. Selamullah yalnış bir düzene karşı 70 kişiyle 70 bin kişiye karşı aç, susuz, çoluk çocuğuyla direnen, eyvallah etmeyen, kararlı bir biçimde canını, başını feda eden İmam Hüseyin. Selamullah örnek zat, örnek sıfat, erlerin eri, pirlerin piri, her çağın nuru İmam Hüseyin.*

Yezidiler yaptı hile
Aşıkın ile düştük yola
Saka suyun aldım ele
İçenlere ab-ı hayat kıl ya İmam Hüseyin
Dertlere deva, hastalara şifa kıl ya İmam Hüseyin
Ahmed-i Muhtar aşkına, Haydar-ı Kerrar aşkına
Can-u baştan geçmişiz biz Şah Hüseyin aşkına
Kerbela'ya düşüp gamdan can verenler aşkına
Ol yezitler elinde su su su diyen ser verenler aşkına
Gözüm yaşı zebil ettim On İki İmamlar aşkına"

Gülbanktan sonra *saka*, elindeki suyu ayrı bir tasa koyarak dede'ye, rehber'e ve bir kişiye daha olmak üzere *üç* cana sunar. Ardından sıra ile tevhiddeki canlara verir. Su çoğaltıralarak isteyene sunulur; yetişmeyenlere elle *serpilir*. Bu sırada *saka;*

"- *Aşkolsun içenlere. Nalet Yezit'e. Rahmet İmmam Hüseyin'e, Ehlibeyt'e!*" der.

Hizmetini tamamlayan saka, meydanın ortasında dar'a durur. Dede şu *duayı* verir:

"- *Allah Allah... Hizmetini şehitler Şahı kabul etsin.Selman-ı Pak'ın himmeti üzerinde olsun. Gerçeğe Hû!*"

Bundan sonra zâkirler *mersiye* okur

[1]

" Deli gönül çok açılıp şad olsun
Kerbela'dan Şah Hüseyin'e baksana
Nefsine aldanıp kahkaha gülme
Ehlibeyt yastadır kana baksana

Yezit kasteyledi vermedi suyu
Orada tutuldu Kasım'ın soyu
Sırrıye ağlıyor ne murat deyi
Fatıma'nın kınasına baksana

Ümmü Gülsüm Zeynep çekerler tesif
Kerbela çölleri İmam'a nasip
Sîması Peygamber cemali Yusuf
Ali Ekber'in leylasına baksana

Çok cefaya malik Zeyneb-i sani
Müseyip Gazi ala onların kanı
Hür şehhit de Kerbela'nın kurbanı
Fırat suyu kan ağlıyor baksana

İnsi cinsi hep yasda âlem
Âlem der Abbas'ın kolları kalem
Takdir midir Yezit elinde ölen
Haymagâhın yanmasına baksana

Esri cuş eyledi bu dünya cefa
Bunca kahramanlar sürmedi sefa
Ağalar ağası ey Necef Şahı
Harabeda Zakine'ye baksana"

[2]

"- İtmeyüb Şah-ı Peygamber'den haya Hakk'tan hazer
Kufiyan-ı bi vefalar nakz-ı ahd etmiş meğer
Kuretül-ayn-ı Rasul-ü eylemişler derbeder
Var ise gel Hatır-ı Şah-ı Resululah eğer
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzar
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Teşnegane kıl nazar bir katre su bulumuş mudur
Gülistan'ı Ahmed-i Muhtar'ı gör solmuş mudur
Kerbela toprağı hep al kan ile dolmuş mudur
Ol Hüseyn-i Kerebela'ya bak şehid olmuş mudur
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Kırdılar mı gülbün-ü Şah-ı Nebi'nin dalini
Kestiler mi ol Aliyyel-Murtaza'nın balini
Hiç soran var mı yetimanın acep ahvalini
Eyle tahkik Hanedan-ı Ehl-i Beyt'in halini
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Gel yetimler haline rahmet Huda'nın aşkına
Sadık-ul va'd-ül emin ol Mustafa'nın aşkına
Fatih-i Hayber Aliyyel-Murtaza'nın aşkına
Kaffe-i ervah-ı pak-i enbiyanın aşkına
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Hazret-i Abbas şehid olmuş mu eyle cüst ü cu
Kavm-i Süfyan ordugâhı Şah'a etmiş mi gulu
Zaptına almış mıdır nehr-i Fırat'ı ol adu
Verdiler mi bak yetimane acep bir katre su
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Zulm ile seddoldu mu Rah-ı Şehid-i Kerbela
Çıktı mı eflake dek Şah-ı Şehid-i Kerbela
Bak zevale erdi mi Şah-ı Şehid-i Kerbela
Hun ile alude mi Şah-ı Şehid-i Kerebela
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Masuman u mazuluman hep anda kurban oldu mu
Damen-i Pak-i Sekine, Zeyneb al kan oldu mu
Kasım u Leyla Züleyha hep perişan oldu mu
Ehl-i belt'e bak esir-i âl-i Mervan oldu mu
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali' den bir haber

Bir haber yok mu ***Harabi Şah****'dan hayretteyiz*
Ağlayub şam ü seher ah düzah-ı firkatteyiz
Hatır-ı na şad pür hüzn ü keder uzletteyiz
Biz muhibb-i Ehl-i Beyt matem-i suz mihnetteyiz
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

[LOKMA]

Mersiyenin okunmasınadan sonra *sofracı* hizmet alır: Elinde ekmek ve kurban *lokması*, meydanın orta yerinde dar'a durur ve şu *tercemanı* okur:

"*-Eyvallah diyelim... Kadim Allah diyelim... Geldi Ali sofrası, Hak versin biz yiyelim.*

Allah eyvallah, gerçeğe Hû!".

Dede ise sofracıya şu *duayı* verir:

"*- Bismişah. Allah Allah...*

Hayır hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Sofran, Kanber'in verdiği sofra ola.

Gerçek erenler demine Hû!"

Lokmacı, duası verilen lokmayı götürür diğer lokmalara katar. Ardından sofralar kurulur, lokmalar dağıtılıp hazır duruma getirilir.

Dağıtım işi bitmeden dede dahil hiç kimse izinsiz lokma yiyemez. Amaç lokmanın eşitçe dağıtılıp dağıtılamadığını gözlemektir. Eşitsizlik sözkonusuysa *çoktan* alınıp *aza* katılır. Ayrıca herkes yöredeki kimsesiz ve yaşlı hastalar için kendi lokmasından bir parça *"Selman Payı"* ayırır. Yol düşkünlerinin dışında herkes bu cem lokmasından *eşitçe* yararlanır.

Her şey tamam olunca sofracı dâr'a durur ve;

"- *Elimizde yoktur terazi, büyük küçük herkes hakkına razı oldu mu?*", der. Cem erenleri ;

"- *Hakkımıza razıyız*", dedikten sonra *dede;*(*)

"- *Allah Allah...*

Lokma hakkına, evliya keremine, gerçek erenler demine... Destur-u Pir, izn-i mürşit yürüyenin lokması yürüye... Gerçeğe Hû!", der ve;

"- *Şah yürüsün!*", diyerek *destur* verir.

Ardından herkes lokmasını yemeye başlar: dede'den lokma isteyenler olur; dede onlara kendi lokmasından verir. İsteyen çok olursa bir lokma alarak;

"- *Ummanın, küsenin, Abdal Musa'nın olsun, cem erenleri bu lokmayla kansın!*", der ve lokmaya uzanan bir cana verir.

Lokma bitiminde dede sofranın *duasını* yapar: Bu sırada lokma yiyenler ve hizmet edenler, iki ellerinin *parmak uçlarını* sofraya koyarak o durumda dede'nun duasını dinlerler; cümle sonlarında;

"- *Allah Allah...*", diyerek eşlik ederler .

"- *Bismişah. Allah Allah...* ,

Bu gitti ganisi gele. Hak-Muhammet-Ali bereketin vere. Niyazınız nur ola. Şah zuhur ola. Yiyene helal, yedirene delil ola. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifa ola. Gittiği yerler gam, kasevet görmeye. Lokmalarınız halka ve Hakk'a yaraya, ilahi dergâha kayıt ola.

Gerçeklerin demine Hû!"

(*) Kimi cemlerde İnsan Suresi'nin 8. ve 9. ayetleri okunur; a.g.e.; " Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."(İnsan Suresi/8. Ayet); " Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."(İnsan Suresi/9.Ayet)

Ya da

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Elhamdü lillah, Elhamdü lillah, Sümme Elhamdü lillah... Nimet-i Celil, Berekat-ı Halil, Şefaat-ı Rasul, İnayet-i Ali, Himmet-i Veli..Bu gide, ganisi gele. Hak-Muhammet-Ali kabul ede. Yiyene helal, yedirene delil ola...Yiyeni, yedireni, pişirip getireni Hak saklaya, Hızır bekleye...

Şey'en lillah Allah eyvallah Hû!"

Lokmadan sonra *carcı* hizmet alır ve meydana üç kez süpürge çalarak dar'a durur. Dede:

"- *Allah Allah...*

Hayır hizmetlerinden şefaat bulasın. Seydi Ferraş'ın himmeti üzerinde olsun.

Gerçeğe Hû!", diyerek *dua* verir.

[ÜÇ DÜVAZ, BİR NEFES]

Ardından *zâkirler* hizmet alır ve *üç düvaz bir nefes* söyler.

[Düvaz: I]

Şükür dergâhımız rabbülâlemin
Çektiğimiz cefalara bağışla bizi
Karşımızdan göründü arşıl rahman
Muhammet Mustafa'ya bağışla bizi

Düldülün ağasıdır sahib el Kanber
Hasan, Hüseyindir, şebbiri şebber
Beytül Mukaddes'te harami Hayder
Fatma-tül Zehra'ya bağışla bizi

Ya Zeynel Abidin matlubum sende
Haşa ki siz bizi koyasınız gamda
Muhammet Bakır'a bendeyiz bende
Cafer-is Sadık'a bağışla bizi

Evliyalar makamına eriştim
Çar-ı anasır cihete karıştım
Kıbletül heftim, imam heştim
Musa-i Kazım'a bağışla bizi

Taki'nin, Naki'nin erişti çağı
Hasan-el Askeri çeşmin çırağı
***Şah Hatayi'm** dünya bakidir baki*
Mehdi-i sahip zamana bağışla bizi

[Düvaz: 2]

Günah ettim dedem dâr'ına durdum
Allah bir Muhammet Ali aşkına
Kırklar eşiğine yüzümü sürdüm
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Hazreti Hasan'a mürüvvete vardım
İmam Hüseyin'i sefiyim gördüm
Şah Zeynel Abidin eyledi yardım
Allah bir Muhammet Ali aşkına

İmam Bakır'ın yüzünün nuruna
Cafer-is Sadık'ın vardım dâr'ına
Kalma günahımın külli varına
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Musa-i Kazım'a nakleden nurlar
Şah İmam Rıza'da görünen sırlar
Geçin günahından erenler, pirler
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Muhammet Taki'nin yolu aşkına
Ali-yül Naki'nin hali aşkına
Bağışla cürmümü Veli aşkına
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Hasan-el Askeri nuru hakkı çün
Muhammet Mehdi'nin sırrı hakkı çün
Af eyle suçumu bari Hak içün
Allah bir Muhammet Ali aşkına

***Seyyit Dedem** eder beni dahi vardım*
Yüzümün karasın elime çaldım
Kul Hüseyin ile dâr'ına vardım
Allah bir Muhammet Ali aşkına

[Düvaz: 3]

Ali'nin selamına hali dedim
Temelim Muhammet Ali'den oldu
Bülbül gibi dost bağında şakıdım
Figanım Muhammet Ali'den oldu

On İki İmamlar'ın sancağı açıldı
Rahmet on yedi iklime saçıldı
Saki kadeh sundu, dolu içildi
Kevserim Muhammet Ali'den oldu

Hasan, Hüseyin'dir sakinin başı
Zeynel Abidin'in divandadır işi
Muhammet Bakır'ın çeşit kumaşı
Pazarım Muhammet Ali'den oldu

İmam Cafer derya açtı farıdı
Musa-i Kazım bir balığı nur etti
Mucı yeni geldi talka yörüttü
Coşumuz Muhammet Ali'den oldu

İmam Rıza ile sırrım sır-daşım
İmamlar dağında niyaz ateşim
İmam Taki, Naki mahşer yoldaşım
Divanım Muhammet Ali'den oldu

Hasan-el Asker geldi, Mehdi çıkınca
Yer gök titredi Ali gelince
Ali Zülfikârı yezide çalınca
Baharım Muhammet Ali'den oldu

***Şah Hatayi'm** Ali sırrın öğüyor*
Rahmet on yedi iklime yağıyor
Bin bir ayak, bin bir ayağa giriyor
Sırrımız Muhammet Ali'den oldu

[Nefes]

Neyleyeyim deli gönül elinden
Bulunmayan senin gibi yar olsun
Sinem vurdu ecel vakti dilimden
Benim yarim yoksa, serim sağ olsun

Kadir mevlam üstümüzde var ise
Güzel itikat karşısında durursa
Yardan bize bir tek selam gelirse
Bizden yara yüz bin selam var olsun

Kadir mevlam üstümüzde hazırdır
Ağyarın kalbinde ikilik nedir?
Dilerim Allahtan bed duam budur
Geniş dünya başımıza zar olsun

Turnam vaktinde sökün eder sökün
Yarim yüreğimde dikendir diken
Helalinden tuz ile ekmek hakkın
Haram ye de gözlerine dur olsun

***Pir Sultan Abdal'**ım kovan kaçanı*
İndirirler yükseklerden uçanı
İkrar verip de ikrardan geçeni
Sürün dergâhtan, yüzü kara olsun

Düvaz-nefes bitince dede dua verir. Bu gülbank aynı zamanda *"cem birleme gülbangı'*dır". Ancak *düvaz-nefesten* sonra cemin sona ermesi gerekmez; cem erenleri diler dede de uygun görürse muhabbet, deyiş, düvaz ve semahlarla istenildiği denli sürdürülebilir.

Kural, görgü ceminin bu düvaz-nefesten sonra dede'nin verdiği *cem birleme gülbangı*'yla bitmesidir:

"- *Allah Allah...*

Akşamlar hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Müminler şadola. Meydanlar abad ola...

Sırlar mestur ola. Hak-Muhammet-Ali erenler ceminde hizmet bezledenleri, cemde bulunan bacıları, kardeşleri cümle Muhibb-i Ehl-i Beyt'le beraber didarlarından, katarlarından ayırmaya...

On İki İmam, On Dört Masum Pak, On Yedi Kemerbest'in himmetleri üzerimizde ola. Kutbü'l Arifin, Gavs'el Vasilin Seyyid Muhammet Hünkâr Hacı Bektaş Veli muin ve destigiri-miz ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar ve rical-el-gayb erenleri safa-nazarlarını esirgemeye. Cenab-ı Hak cümlemizi münkir-münafık şerrinden, adu mekrinden hıfz-ı emande eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasib eyleye. Güruh-u Naci'ye ve Zümre-i Salihin'e katılmak müyesser eyleye. Namerde muhtaç eylemeye...

Vaktimiz hayır gele. Dil bizden, nefes Hazret-i Pir Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli'den ola.

Oturan duran, koğsuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koyan, sağ yata, selamet kalka..Ali yoldaşı, Hızır kılavuzu ola.

Gerçek erenler demine Hü! "

Cemde bulunanlar, meydana *niyaz* ettikten sonra evlerine giderler. Dede ile hizmet sahipleri kalınca dışarıdaki *bekçiler* de çağrılır. Rehber sağ başta olmak üzere dâr'a dururlar. Dede;

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz Hünkâr Hacı Bektaş Veli dergâhına yazıla. Hizmetiniz kabul, muradınız hasıl ola. Allah korktuğunuzdan emin, istediğinize nail eyleye. Hizmetinde bulunduğunuz erenlerin, evliyaların himmetleri sizinle beraber ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali gerçekler demine Hû!"

Duanın ardından *dede* ayağa kalkar; *çerağı* meydanın ortasına getirir; yönü oturduğu posta dönük olmak üzere *dizüstü* duruşuna geçer.*Hizmet sahipleri* dede'nin gerisinde duadaki sırayı bozmadan ayakta beklerler. Bu sırada dede;

"- *Allah Allah...*

Bâtın oldu, Çerağ-ı Nur-u Ahmed.

Zâhir oldu Şems-i Mah-ı Muhammet.

Allah eyvallah Hû dost!", der ve çerağı *sır* eder.

Sonra hep birlikte *niyaz* ederek, *cemevini terkederler.*

[Kanıt Metinler]

BÖLÜM EKLERİ

[EK: I]

İMAM CAFER BUYRUĞUNDA GÖRGÜ CEMİ(*)

Tarikatın on iki hizmeti vardır.Cem,bu on iki hizmetin yerine getirilmesiyle gerçekleştirilir;on iki hizmet yerine getirilmezse yenilen içilen helal olmaz.

Kökende Alioğulları,on iki hizmetin sahibi durumundadır. Şah-ı Velâyet gülbank eşliğinde her hizmeti bir oğluna vermiştir.Bu dağıtımdan sonra hizmet kesintisiz sürmüştür.

Birinci hizmet cemi yönetmedir;bu bir post hizmetidir ve mürşit postuyla temsil edilir.Bu hizmetin sahibi pirdir,mürşittir.Cemi yönetecek,sorunları çözecek,sohbeti sürdürecek,âşıkların sözlerini açıklayacak olan odur.

Mürşit postunun yeri baş köşedir.Diğer hizmet sahipleri meydanda yan yana,ayaklan mühürlenmiş durumda pirden hizmetlerini alırlar.Pir hizmet sahiplerine şu duayı okur:

"- *Bismişah... Allah Allah...*

Akşamlar hayır ola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Hizmetlerimiz kabul ola. Muratlarımız hasıl ola. Hazır, gaib, zâhir, bâtın ayin-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk ola. Onsekiz bin âlemle birlikte cümle mümin müslim kardeşlerimizi Muhammet Ali eşiğinden, gülbangından mahrum etmeye. Allah cümlemizi Didar-ı Ehlibeyt'e, Meşreb-i Hüseyin'e nail eyleye. Muhammet-ül Mustafa, Aliyyül Murteza, gözcümüz Cebrail-ül Mustafa, çerağcımız Cebrail-ül Ensari, zâkirimiz Bilal Habeşi, ferraşımız Selman-ı Pir-i Pâk, iznikçimiz Huzeymet-ül

(*) İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 90-110 arası.

Ensari, kurbancımız Mahmut-ül Ensari, sakacımız Şehitler Şahı İmam-ül Hüseyin , ibriktarımız Gulam Kanber, peykimiz Amr-ı Eyyar, semahçımız Abuzer Gaffari ve bacımız Fatımat-ün Zehra hazretlerinin şefaatlarına nail eyleye. Bu efendilerimizin hüsn-ü himmetleri üzerimizde ola. Yolsuza Hızır yoldaşımız, evliya haldaşımız ola.Saklaya bekleye...

Dil bizden, nefes kutb-ül arifin, gavs-ül vasilin Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Dem-i Pir Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ve gerçek erenler demine Hû!"

Duadan sonra hizmet sahipleri topluca meydana niyaz eder ve yeniden dâr'a dururlar.Pir bu kez:

*"-Tecella,tevella Hakk'a yazıla.Tecellanız temiz,yüzünüz ak ola.Tecella gören Cehennem narı görmeye.Erenlerden hizmet,şeyan-lillah,Allah eyvallah!...",*der.

Hizmet sahipleri hizmetlerinin başına gider.Carcı,meydana üç kez süpürge çaldıktan sonra dâr'a durur.Dâr'da:

*"-Allah...Allah...Güruh-u naciyem,Kırklar meydanında süpürgeciyem.Hüseyn'i Kerbela için gözlerim kan yaştır;yüz bin lanet,Yezit'in bağrı kara taştır.Pirimiz Kırklar içinde Seyyid-i Ferraş'tır.Ber Cemal ,Muhammet kemal,İmam Hasan,İmam Hüseyin Ali ra bülende salavat ! ",*tercümanını okur.

Ardından pir;

*"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola.Muradın hasıl ola.Seyyit Ferraş efendimizin himmeti üzerinde ola.Gerçek erenler demine hü ! ",*der.

Süpürgeci bulunduğu yeri niyaz ederek geri geri çekilir ve meydandan ayrılır.Bunu her hizmet sahibinin hizmetini alması izler.Sırasıyla hizmetler yapıldıktan sonra carcı meydana süpürge çalar.

Cemin akışı içinde on iki hizmet yerine getirilir.Sözgelimi iki musahip aile görülmek üzere meydan alır.Dört candan oluşan bu katarda yaşça büyük olan erkek sağ başta durur.Solunda o canın eşi vardır;diğer çift de onun yanındadır.Hepsi yalınayaktır ve bellerine kemerbest kuşağı bağlanmıştır.Dâr'a durduklarında katarın sağ başına rehber geçer.Rehber,on iki hizmet sahibinden üçüncüsüdür ve pirin yardımcısı,pirin bulunmadığı zamanlarda onun temsilcisidir.Yolun gereklerini iyi bildiği için görülecek canların önüne düşer.Rehber meydanı niyaz ettikten sonra:

"-Allah...Allah... Eli erde,yüzü yerde,özü dâr'ı Mansur'da,Hak-Muhammet-Ali yolunda.Erenler meydanı,pir divanında, canı kurban,teni tercüman.On İki İmam ve On Dört Masum-u Pak efendilerimizin dostlarına dost,düşmanlarına düşman olmak kavliyle Hak erenlerin nasihatını kabul,muktezasıyla amel etmek üzere,yalın-ayak,yüz üzere sürünerek gelmiş,cem erenlerinin izni icazetiyle Muhammet-Ali yoluna,Seyit Muhammet Hünkâr Hacı Bektaş Veli tarik-i nazeni-

nine dahil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler.Hakk'ı görmüş,rah-ı hak bilmiş, Nesimi gibi yüzü-üp,Mansur gibi asılıp,Fazlı gibi borçtan halas olmak dilerler. Himmet-i pir niyaz ederler.Allah eyvallah !",der.

Pir cemde bulunanlara yüksek sesle üç kez şu soruyu yöneltir:

"-Cem erenleri siz bu canlardan razı mısınız?"

Soru üzerine görülen sufi ve bacılardan bir isteği,şikayeti olan varsa söyler.Sorun varsa yöntemine göre çözümlenir;istekler yerine getirilir.Razılık sağlandıktan sonra cem erenleri oturdukları yerden elleriyle niyaz ederler.

Ardından pir bir ayet okur ve;

"*-Tövbe günahlarımıza estağfurullah.Elimizle,dilimizle,belimizle işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfurullah.İsyanımıza tövbe estağfurullah.*

Can-u dilden el bağladım evliya erkânına/hamd-ü lillah gene durdum pirimin divanına/El 'aman sığındım erenler lutf-u ihsanına/Bu yolda canım kurban pirimin fermanına.

Ber Cemal-i Muhammet,kemal-i Hasan,Hüseyin Ali ra bülend-e salavat ! ",diyerek tüm cem erenlerini salavata çağırır.Çağrıya uyan cem erenleri toplu bir biçimde;

"*-Allahümme salli âlâ seyyidine Muhammed'in ve Âlâ Âl-i Muhammet*", salavatını verirler.

Görülmek üzere meydan almış olan canlar yüzüstü secdeye kapanırlar.Bu sırada pir;

"*-Geldiğin Ali yolu, durduğun Mansur Dâr'ı, gördüğün Hak didarı.Hak cesedine can verdi.Kalbine iman verdi.Ağız talip,dil mürşit.Erenler meydanında ne gördün ne işittin?*",diye sorar. Dâr'daki canlar başlarını secdeden kaldırmadan;

"*-Hak gördük,Hak işittik*",yanıtını verirler.Pir secdede duran canlara;

"-Allah eyvallah.kapısında döktüğün varsa doldur.Ağlattığın varsa güldür.Yıktığın varsa kaldır.Doğru gez;dost gönlünü incitme.Mürşide teslim-i rıza ol.Yalan söyleme,kov kovlama,haram yeme,zina etme.Elinle koymadığını alma,gözünle görmediniği söyleme.Gelme gelme,dönme dönme.Gelenin malı,dönenin canı.Riya ile ibadet,şirk ile taat olmaz.Söylediğin meydanın,sakladığın senin.Allah,eyvallah !",öğüdünü verir.Secdeden kalkan canlara pir;

"*-Erenler meydanında,pir huzurunda mürşide teslim oldunuz mu? Allah-Muhammet-Ali,On İki İmam ve Ehlibeyt soyuna iman-ı ikrar ettiniz mi? Kazaya razı olup alınyazısına bağlandınız mı? Nacilerin pişuvası İmam Cafer Sadık'ın içtihadı üzere Hak dediğimizi hak bilip,bâtıl dediğimizi batıl bildin mi? Muhammet-Ali'nin ve Ehlibeytinin sevdiğini sevip tevella, sevmediğini sevmeyip teberra ettin mi? Dört kapı kırk makam hak mı? On İki İmam yas-ı matem hak mı? Suret-i haktan görünüp dünya menfaatleriyle gözünü kamaştıracak münafıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu?*",telkinini yapar. Görülenler;

"-Allah,eyvallah !",der.Pir bu kez;

"-Allah-Muhammet-Ali,Hünkâr Hacı Bektaş Veli ikrarınızda sabit kadem eyleye.Gerçek erenlerin demune hû !" ,duasını okur.

Görülen canlar pirin önünde dizüstü otururlar.Pir sağ başta oturan talibin sağ elini;talip,sol eliyle pirin eteğini;diğer üç kişi ise birbirlerinin eteğini tutarlar.Pir önce bir ayet, ardından da;

"-Lâ feta illa Ali lâ seyfe illa Zülfikâr,Nasrun min Allahi ve fethun karib ve beşril müminin.Ya Allah,ya Muhammet,ya Ali,pirimiz üstadımız kutb-ı amel Hünkar Hacı Bektaş Veli Şah-ı Horasan...Destur-ı pir",duasını okur.Daha sonra taliplerin sırtına erkân çalar. Görgüsü yapılan canlar meydanı niyaz eder,geri geri çekilir ve yerlerine otururlar.

Sıra kurbanın meydana alınmasına gelmiştir.Meydana alınan kurbana su ve tuz verilir.Kurban sahibi yüzü pire dönük biçimde sağ eliyle kurbanın sağ ön ayağını havaya kaldırır;gerektiğinde kurbancılar ona yardımcı olur.Kurbancı ve sofracı cemde, kurban ve yemek işleri hizmetinin sahibidir.Bu gelenek oğlu İsmail'i Tanrı'ya kurban etmek isteyen Hz.İbrahim'den kalmıştır.Tığlanan kurbanın bağırsak ve kemikleri dışarı atılmaz,açıkta bırakılmaz,toprağa gömülür.

Kurbanlar meydanda iken pir;

"-Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükafatlandırırız. Bu, gerçekten çok açık bir imtihandır, diye seslendik"(Saffat suresi/103-104-105-106. Ayetler) ayetlerini okur. Ardından da kurbancılarla birlikte;

"-Kurban-ı Halil, ferman-ı Celil, tığ-ı Cebrail, itaat-ı İsmail",tekbirini söyler.Bu kez kurbancılar;

"-Allah-û ekber, Allah-û ekber, Allah-û ekber... Eşhedü enla ilahe illallah vallah-ü ekber... Allah-û ekber ve lillah il hamd",tekbirini üç kez söylerler.Pir;

"-Lâ feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr.Nasrün min Allahi ve fethün karib ve beşer-ül müminin.Ya Allah,ya Muhammet,ya Ali. Pirimiz,üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli.Gönül birliği ile diyelim bir Allah... Allah...",der.Ve cemdekiler secdeye varır.İnanç yoğunlaşması sonucu *"Allah... Allah..."*,derler.Pir secdedekilere;

"-Allah... Allah... Akşamlar hayırola.Hayırlar fetola.Şerler defola.Münkirler mat,münafıklar berbat ola.Müminler şadola.Meydanlar abadola.Sırlar mesrur ola.Hak-Muhammet-Ali yardımcımız ola.On İki İmam,On Dört Masum-u Pak,On Yedi Kemerbest,katarlarından,didarlarından ayırmaya.Pirimiz,üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli muin ve destgirimiz ola.Cenab-ı Hak münkir,münafık şerrrinden,adû mekrinden hıfz-ı emande eyleye.Dertlerimize derman,hastalarımıza şifa,borçlarımıza eda nasip ve müyesser eyleye.Allah devlet ve milletimizin kılıcını keskin,sözünü üstün eyleye.Gökten hayırlı rahmet,yerden hayırlı bereket ihsan eyleye.Namerde muhtaç eylemeye.Kurbanlarımızı dergâh-ı

izzetinde kabul eyleye.Lokmaya sevap yazıla.Kazaları,afetleri,belaları defetmiş ola.Dil bizden,nefes Hz. Hünkâr'dan ola.Nur-u nebi,kerem-i Ali, gülbang-ı evliya,Hünkâr Hacı Bektaş Veli... Gerçek erenler demine hû",duasını okur.

Beşinci hizmet zâkirindir.Zâkir üç nefes kurban düvazı söyler.Zâkir cemin sazıdır,sözüdür;düvazları okur,semahları çalar.Düvaz bittikten sonra zâkir sazın üzerine eğilir ve "*-Allah... Allah*",diyerek dua alır.Pir zâkire;

"*-Allah Allah... Hizmetiniz kabul ola,muradınız hasıl ola.Ağzınız ağrı,dert görmeye.Zikrettiğiniz erenlerin,evliyaların himmetleri üzerinizde hazır ve nazır ola.Dem-i Hünkâr,kerem-i evliya,gerçek erenlerin demine hû* ",der.

Böylece hizmet yerine getirilmiş olur.Duanın bitimini süpürgecinin meydana üç kez süpürge çalması izler.Ardından dâr'a durur.Pir;

"*-Allah Allah... Hizmetiniz kabul ola.Seyit Ferraş efendimizin himmeti üzerinde ola.Erenler demine hû*",duasını geçer.Pir cemdeki erenlere ve bacılara dönerek;

"*-Dâr çeken didar göre.Erenler sefasına vara...Gerçeğe hû*",der ve ara verir.

Eşik ve beşik yoklamak isteyenler "*destur*" alır.Bir süre dinlenmeye geçilir; herkes ihtiyacını karşılar.

Yeni hizmete çerağın uyandırılmasıyla başlanır. Altıncı hizmetin sahibi çerağcıdır: çerağların yakılması,meydanın aydınlatılması onun görevidir. Çerağcı hizmetini yerine getirmek üzere önce temiz bir bez içine tuz koyar.Kurbanın eritilen yağını bir kaba boşaltır. Sonra geçer dâr'a durur. Önce;

"Allah,göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden(çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna ulaştırır. Allah insanlara(işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir"(Nur suresi/35.Ayet) ayetini okur. Ve;

"*-Çerağ-ı ruşan, fahr-i dervişan, zuhur-ı iman, himmet-i Pir-i Horasan, kürşad-ı meydan, kuvve-i abdalan, kanun-ı evliya, gerçekler erenler demine hû*"; "*-Çerağ-ı evliya, nurus-semavat ki menzildir ol tur-u münacat. Kaçan kim ruşen ola. Kıl niyaz.Muhammet-Ali'ye candan salavat!* ",der. Cemde bulunanlar salavat getirirler:

"*-Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mustafa.*
Allahümme salli âlâ seyyidina Aliyyel Murtaza.
Allahümme salli âlâ seyyidina Hüseyn-i Kerbela.
Allahümme salli âlâ seyyidina Zeynel Âbâ.
Allahümme salli âlâ seyyidina Bakır Baha.

Allahümme salli âlâ seyyidina Cafer Rehnüma.
Allahümme salli âlâ seyyidina Kazım Musa.
Allahümme salli aââ seyyidina Ali Sultan Rıza.
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Taki.
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Naki.
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan Askeri.
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mehdi..."

Salavat bitince çerağcı çerağın sağına, soluna ve önüne niyaz eder ve ayağa kalkar. Geri geri giderek meydanın ortasında dâr'a durur ve;

"-Çün çerağı fahr uyandırdık Hüda'nın aşkına
Fahr-ı âlem ol Muhammet Mustafa'nın aşkına

***

Saki-i kevser Aliyyel Murtaza'nın aşkına
Hem Hatice Fatıma Hayrünnisa'nın aşkına

***

Şah Hasan Hulk-ı Rıza hem Şah Hüseyn-i Kerbela
Ol İmam-ı evliya Zeynel Âbâ'nın aşkına

***

Hem Muhammet Bakır ol kim Nesl-i Pak-i Murtaza
Cafer'üs Sadık İmam-ı Rehrüma'nın aşkına

***

Musa-i Kazım İmam-ı Serfiraz-ı Ehl-i hak
Hem Ali Musa Rıza-yı Sabira'nın aşkına

Şah Taki ve Ba Naki hem Hasan-üll Askeri
Ol Muhammet Mehdi-i sahib-i livanın aşkına

***

Pirimiz, üstadımız Hacı Bektaş Veli'nin aşkına
Haşre dek yanan yakılan âşikanın aşkına",dûvazını okur.

Cemde bulunanlar düvazın bitiminde;

"-Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve âlâ Âl-i Muhammet",diyerek salavat verirler.

Pir dâr'daki çerağcıya şu duayı verir:

"-Hata ettim Hüda suçum bağışla
Muhammet Mustafa suçum bağışla
Ol Âl-i Abâ'dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyü'l Murtaza suçum bağışla
Haticetü'l kübra,Fatıma Zehra

Ol Hayrünnisa suçum bağışla
İmam Hasan aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbela suçum bağışla
İmam Zeynel, İmam Bakır-ı Cafer
Kazım Musa Rıza suçum bağışla
Muhammet Taki'den hem Ali Naki
Hasan-ül Askeri suçum bağışla
Muhammet Mehdi ol sahip zaman
Eşiğinde ayet suçum bağışla
Bilirim günahım hadden aşubdur
Hünkâr evliya suçum bağışla
On İki İmam'dandır bu nur Hatayi
Şir-i Yezdan Ali suçum bağışla"

Düvaz bitince zâkir sazının üzerine eğilir ve pirden şu duayı alır:

"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Muhammet-Ali, Ehlibeyt katarından,didarından ayırmaya. Adlarını andığımız On İki İmamlar'ın himmeti üzerinizde ola. Diliniz dert görmeye. Dil bizden, nefes Hz. Hünkâr'dan ola. Gerçeğe hû! "

Böylece çerağcının hizmeti bitmiş olur. Süpürgeci meydana üç kez süpürge çalıp dâr'a durur. Pir süpürgeciye;

"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Seyyid-i Ferraş'ın yoldaşı olasın. Ellerin dert, gönlün keder görmesin. Gerçekler demine Hû",duasını okur.

Daha sonra yedinci hizmetin sahibi olan ibrikçi meydan alır.Sağ elinde ibrik, sol elinde leğen olduğu halde meydana gelir.

Ve şu duayı okur;

"-Bismişah. Men Gulam-ı Haydar'ım, addan etmem havf-u bak. Çünkü bu hizmette bana örnektir Selman-ı Pak. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali bülend ra salavat"

Gözcünün;

"-Hak gelsin, pir!",demesi üzerine pir, selman hizmeti için hayır duada bulunur:

"-Yardımcın Şah-ı Merdan Ali olsun. Muhammet-Ali şefaatçin olsun. Gerçeğin demine Hû".

İbrikçi leğeni pirin önüne kor; pir, şahadet parmağını leğenin üzerine uzatır.İbrikçi pirin parmağına üç damla su damlatır ve her damlatışında;

"-Ya Muhammet, ya Ali ", der.Ardından cemaata döner ve;

"-Erenler hayır himmet eyleyin",diye seslenir. Cemaat;

"-Himmet erenlerin", karşılığını verir.

İbrikçi pirin parmaklarından süzülüp leğene dökülen o üç damla suyu içer. Bu sırada cemaat;

"-Nur olsun, iman olsun! Gittiği yer gam kasevet görmesin. Hak-Muhammet-Ali şefaatçın olsun!",diye yakarırlar. İbrikçi dâr'a durur;pir:

"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Dileğini Hak-Muhammet-Ali vere. Ellerin dert görmeye. Gönlün incinmeye.Yoluna hizmet ettiğin pirin himmeti üzerinde ola. Dil bizden, nefes Hünkâr'dan ola. Gerçeğe Hû",duasını yapar.

Sıra tevhide gelmiştir.Zâkir,pirden izin alır ve Hatayi, Pir Sultan, Kul Himmet vb. üstatlardan tevhid deyişleri okur. Ardından pir:

"-Medet ey Allahım medet
Gel derdime derman eyle
Yetiş ey Ali-Muhammet
Gel derdime derman eyle

Hasan Hüseyin aşkına
Yardım eyle düşküne
İmam Zeynel'in aşkına
Gel derdime derman eyle

İmam Bakır'ın katına
Cafer'in ilm-ü zatına
Musa Rıza hürmetine
Gel derdime derman eyle

Şah Taki ve Naki
İmam Hasan'ül Askeri
Yarlıga men kemteri
Gel derdime derman eyle

Gel Hakk'tan dilek dile
Mehdi sahip zaman gele
***Dedemoğlu** secde kıla*
Gel derdime derman eyle..." düvazını okur.Bitirdikten sonra;

"-Allah... Allah... Vakitler hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Secdeye inen başlarınız ağrı, dert görmeye. Adlarını çağırdığımız On İki İmamlar'ın himmetleri üzerimizde ola. Gerçek erenlerin demine Hû! Allah... Allah... Dâr çeken didar göre. Didar gören Cehennem narı görmeye. Erenler safasına vara. Gerçeğe Hû! ", der.

Burada hizmete ara verilir;cem erenleri bir süre dinlenir;ihtiyaçlarını giderir.Pirin;

"-Edep erkân! ",demesiyle ayin yeniden başlar. Cem erenleri diz çöker. Süpürgeci meydan alır; dâr'a durur ve;

"-Hüseyn-i Kerbela için gözlerim kanlı yaştır .Yüz bin lanet olsun,Yezit'in bağrı taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seyyit Ferraş'tır. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat.",gülbangını okur.Gülbahk bitince cemaat;

"-Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve âlâ Âl-i Muhammet",diyerek salavat getirirler.

Pir car duasını verir:

"-Allah... Allah... Hayırlar fetola. Şerler defola. Münkir, münafık mahvola. Süpürgeci selman... Kör olsun Yezid-i Mervan. Carımıza yetişsin ol Şah-ı Merdan. Hizmetin Hakk'a geçe. Seyyid-i Ferraş'ın himmeti üzerinde ola. Yüzün ak ola. Nur-u Nebi,Kerem-i Ali demine Hû."

Ardından miraçlama okunur:

"-Geldi Cebrail çağırdı,Hak-Muhammet Mustafa
Hak seni Mirac'a ister,davete kadir Hûda
Evvel emanet budur ki piri rehber tutasın
Kadim-i erkâna yatıp, Hak buyurdu vedduha
İmdi senden el tutayım, ahi anda Cebrail
İki gönül bir ediben yürüdüler dergâha
Vardı dergâh kapusuna,gördü bir arslan yatar
Arslan anda hamle kıldı, başa koptu bir fena
Buyurdu sırr-ı kainat, 'Korkma ben habibim' dedi
Hatemin ağzına verdi ki arslan ister nişane
Vardı Hakk'ı tavaf etti, evvel bunu söyledi
Ne yeğin şirin var imiş, hayli cevr etti bana!
Eğiliben secde etti, eşiğin kıblegâha
Doksan bin kelam danıştı iki gönül dostuna
Ayak üzerine kalktı ümmetini diledi
Ümmetine 'Rahmet olsun' dedi anda kibriya
Kudretten üç hon geldi, süt elma baldan aldı
Muhammet'e destini sundu, nuş etti azametullaha
Eğiliben secde kıldı, 'Hoş kalk sultanım' dedi
Oturub oldu sakin cümlesi secde kıldı Hz. Emrullah'a
Koyup evine giderken yol uğrattı Kırklar'a
Vardı Kırklar kapusuna, cümlesi oldu hayran
Selman anda hazır idi, şeydullahın diledi
Bir üzüm tanesi koydu,Selman-ı keşküllaha

Kudretten bir el geldi, ezdi engür eyledi
O şerbetten biri içti, cümlesi oldu hayran
Mümin müslüm üryan büryan hep girdiler semaha
Muhammet de Kırklar ile bile girdi semaha
Çun muhabbet kaim oldu, Muhammet beytine vardı
Ali Hakk'ı devah kıldı,hatemin uğruna koydu
Dedi Saddak Murtaza! Evveli sen, ahiri sen,ey velâyet sahibi
Cümlesi de sana bağlı ey İmam-ı Evliya!
Şah Hatayi'm, ben bu sırra vakıf oldum söylerim
Hak sözünü anlatamadım özü çürük ervaha! "

Miraçlamayı pirin duası izler.Duanın sonu yaklaşınca hafif bir sesle Kırklar semahı çalınmaya başlar.Kırklar semahını yapacak erenler ve bacılar meydana çıkar ve semah başlar:

"-Sabah kalktım yönümü döndüm Hakk'a
Muhammet-Ali'yi göreyim diye
Dünyanın gamından çektim elimi
Mürşid-i kamile ereyim diye

Varıp bir kamile yoldaş olmaya
Ahd eyleyip ikrarında durmaya
Dört duvarın binasını kurmaya
Ararım üstadım bulayım diye

Aşkım serimi sevdaya saldım
Aşkın ateşine tutuldum yandım
İmam eşiğinde peymançe durdum
Ali'nin yolunda öleyim diye

Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim
Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum
İmam Zeynel ile zindanda durdum
Kendimi kırk pare böleyim diye

Her zaman anarım kesmem zikrim
Adına kurbanım İmam Bakır'ın
Dünü gün vird eyleyip okurum
Cafer'den bir nasip alayım diye

Musa Kazım demine niyazım
İmam Rıza'ya bağlıdır özüm
Taki Naki Askeri'yedir sözüm
Mehdi ile kılıç çatayım diye

Kul Veli'm Hakk'a secde ederim
Hakk'ın buyurduğu yola giderim
Dinim Hakk'tır, Hak kelamı ederim
On İki İmam'a ereyim diye "

Kırklar semahını bitiren semahçılar dâr'a durur.Cemdeki sekizinci hizmet semahtır;bu hizmetin sahipleri ise er ve bacılardır;hizmet sahibine pervane de denir.

Dâr'a duran sehahçılara pir;

"-Allah... Allah... Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Dileğinizi Muhammet-Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenet göresiniz. Ebu Zerr-Giffari'nin, Hz. Fatıma'nın hüsn-ü himmeti üzerinizde ola. Aliyyel Murtaza Kırklar semahına kaydade. Gerçeğe Hû!", diyerek hayır dua eder. Semahçılar yerlerine oturur.

Daha sonra rehberin;

"-Edep erkân! ",diye seslenmesiyle cem erenleri diz çöker. Saka su dolu bir kapla gelerek dâr'a durur ve şu duayı okur:

"-Allah... Allah... Din Muhammet dinidir. Sallü ala nazik cemal kevser suyun verenler aşkına, Şahım Ali hem şehsuvar, hem sakidir,hem saklıdır, kainatın aynıdır. Kimse bilmez bu sırrı Hak bilir. Perverdigâr arşı yarıldı çıktı. Düldül ebr ile hem bile, ey havaric yola gel, eyleme Şah'a inkar. Çeşmi bedden saklasın Hak seni: O gevher harmanından sen kalmışsın yadigar! dediler ki şu cihanın nuru kimdir? Kim ola? Şah Hasan, Şah Hüseyin adı kaldı yadigâr? Cömertler cömerdi sensin ey emir el-müminin, cömertler erkânı budur dedi kamber sofrası. Ben Şah'ın mecnunuyum,Şah bana leyla göründü. Eşiğinde bunca yıl olmuşum tozlu gubar. Şah Hatayi'm kande olsan sen bu sırrı söylegil. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar. Mey olsun içenlere rahmet gençlere. Geçmişiz bir canü baştan erenler aşkına. Ahmed-i Muhtar,Haydar-ı Kerrar aşkına! Kerbela'yı deşti gamda ser verenler aşkına ! Gözüm yaşın sel ettim Şah-ı Şahidan aşkına! Derdim ya Ali, saka İmam Hasan,İmam Hüseyin! "

Duayı bitiren saka ocağa su döker; ardından isteyenlere su dağıtır. Bu sırada cemdeki canlar;

"-Rahmet İmam Hasan, İmam Hüseyin! ",diye çağrışırlar. İmam Hüseyin için ah çekip ağlayanlar Cehennem'den kurtulur; gözyaşı dökenlerin gözyaşını

melekler bir şişe içine koyup mahşer günü için saklarlar. Öbür dünyada ağlayan inananın gözyaşı bir ırmak olur ve onu ateşte yanmaktan korur, Cehennem ateşini söndürür.

Saka elindeki suyu avucuna döker ve;

"-Saka İmam Hasan, Şah Hüseyin; aşk olsun içenlere gerçeğe rahmet, lanet Yezit'in canına! ",diyerek cemde bulunanların üzerine serper. Serpme işini tamamladıktan sonra pirin karşısına geçip şu gülbangı okur:

"-Yüz bin lanet olsun münafık canına
Ben demedim, Hak buyurdu bunu senin Şahına
Ümmetiyim dersin ,salavat verirsin Peygamber'e
Ali'ye şekkin var, ne amel ahd-i peymanına
Elli kere Hacc'a varsan tevafın olmaz kabul
Arafat'a çıkarsın da kelp düşer kurbanına
Ali hazretinden adaveti kesmedin
Şefaatı kimden uman cürmüne isyanına
Ey Azrail, ah seni takvim-i inkar eyledin
Yuh senin çürük geçmiş,ol fasit imanına
Gel sultan Hatayi'm, sen bu sırrı söylegil
Şah bir keremkanidir, kalmaya cümlenin isyanına
Lâ feta illa Ali, lâ seyfe illa Zülfikâr! "

Sonra gelir meydanın ortasında dâr'a durur. Pir sakaya;

"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Selman-ı Pak'ın himmeti üzerinde ola. Gerçeğe hû! ",duasını okur.

Cuma gecesi ise üç tekbir alınır. Ardından pir gülbank okur;zâkir ise mersiye söyler.

Sıra sofracının meydan almasına gelmiştir.Elinde ekmek ve kurban lokması ile sofracı meydana gelir, dâr'a durur ve;

"-Evvel Allah diyelim
Kadim Allah diyelim
Geldi Ali sofrası
Hak versin biz yiyelim
Gerçeğin demine Hû diyelim",der.

Pir sofracıya şu duayı verir:

"-Allah... Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Sofran Kamber sofrası ola. Gerçek erenlerin demine hû! "

Sofralar serilir;lokmalar konur; cemde bulunan herkes sofraya oturur. Yemeğe başlamadan önce pir ;

" Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler "; " Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de

bir teşekkür bekliyoruz."(İnsan suresi/8-9. Ayetler), ayetelerini okuduktan sonra;

"-Allah... Allah... Lokma hakkına, evliya keremine, gerçekler demine, destur-u pir, izn-i mürşit.Yürüyenin lokması yürüye. Gerçeğe hû", diyerek dua eder. Yemek bitince pir sofraya şu duayı eder:

"-Allah... Allah... Elhamdülillah, elhamdülillah. Sümme elhamdülillah. Nimet-i Celil , berakat-ı Halil, şefaat-ı Resul, inayet-i Ali, himmet-i Veli.Bu gide ganisi gele! Hak-Muhammet-Ali kabul ede. Yiyene helal, yedirene delil ola... Yiyeni yedireni , pişirip getireni Hak saklaya, Hızır bekleye. Sey'en lillah Allah eyvallah... Hû!"

Pir dua ederken hizmet edenler ve yemek yiyenler parmak uçlarını sofraya koyarlar. Her dilek sonunda;

"-Allah... Allah... " çekerler.Sofralar kaldırıldıktan sonra süpürgeci meydan alır;meydana üç kez süpürge çalıp dâr'a durur.

Pir dâr'a duran süpürgeciye;

"-Allah... Allah... Hayır hizmetinden şefaat bulasın. Seyyid-i Ferraş'ın himmeti üzerinde ola. Gerçeğe hû!",der. Ardından zakir üç düvaz okur.Bunu pirin cem birleme gülbangı izler:

"-Allah... Allah... Akşamlar hayır ola. Hayırlar fetola. Müminler şadola. Meydanlar ababola. Sırlar mestur ola. Hak-Muhammet-Ali erenler ceminde hizmet bezledenleri, cemde bulunan bacılar kardeşleri cümle muhibi Ehlibeyt'le birlikte didarlarından, katarlarından ayırmaya. On İki İmam,On Dört Masum-u Pak,On Yedi Kemerbest'in hizmetleri üzerimizde ola.Kutbül Arif'in, Gavs -el Vasil'in, Seyyit Muhammet, Hünkar Hacı Bektaş Veli muin ve destgirimiz ola... Üçler, Beşler,Yediler,Kırklar ve Rical el gayb erenleri, sefa nazarlarını esirgemeye. Cenab-ı Hak cümlemizi münkir münafık şerrinden, adu mekrinden hıfz-ı emande eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasip eyleye.Güruh-u Naciye ve zümre-i Salihine katılmak müyesser eyleye. Namerde muhtaç eylemeye. Vaktimiz hayır gele... Dil bizden, nefes Hz. Şah-ı Merdan Ali'den ola. Oturan,duran, koğsuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koyan, sağ yatan selamet kalkan... Ali yoldaşı,Hızır kılavuzu ola. Gerçek erenlerin demine hû! "

Cem birleme gülbangından sonra bütün erkân tamamlanmış olur. Razılık alınır ve cemde bulunanlar meydanı niyaz ettikten sonra evlerine giderler. Herkes gidince dışarıdaki bekçiler içeri alınır. Rehber başta olmak üzere bütün hizmet sahipleri dar'a durur. Pir karşısında dâr'a duran on bir hizmet sahibine şu duayı okur:

"-Allah... Allah... Hizmetleriniz kabul, muradınız hasıl ola. Allah

korktuğunuzdan emin, istedinize nail eyleye. Hizmetinde bulunduğunuz erenlerin, evliyaların hizmetleri sizinle birlikte ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali,gerçeklerin demine hû! "

Daha sonra pir ayağa kalkarak çerağı meydanın ortasına getirir. Yüzünü mürşit postuna döner ve oturur. Hizmet sahipleri pirin arkasında ve ayakta beklerler. Bu sırada pir;

"-Allah... Allah... Bâtın oldu çerağ-ı nur-u Ahmet. Zâhir oldu şemş-i mah-ı Muhammet. Allah, eyvallah hû dost...",der.Ve çerağı sır eder.Hizmet sahipleri erenler meydanına niyaz ederek cem odasından ayrılırlar.

[EK: 2]

TAHTACI CEMİNDE DOLU-NEFES-SEMAH ÜÇLEMELERİ(*)

Kurban etinin pişmesi sırasında sofra hizmetinden önce dede, Saki ve şemsilerin gelmesini söyler. Böylece dolu üçleme, nefes üçleme ve semah üçleme erkânı başlamış olur. Çağrılanlar dolularıyla gelir;dede dolunun hayırlısını verir;

"- Bismişah. Allah Allah...

Dolusu kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Yüzü ak, özü pak ola. Taşa dökülmeye, arta eksilmeye. Dolusu ab-ı kevser ola. Divan-ı dergâha yazıla.

Gerçek erenler demine Hû!"

Hayırlıyı aldıktan sonra yerlerine geçerler. Saki meydan alır; dizüstü oturuşuna geçer ve dede'ye bir fincan dolu sunar. Dede;

"- Bade seni, bade seni

Vermiyelim yada seni

Münkirin ne hakkı var?

Bir yudum tada seni", dizelerini makamla üç kez söyler. Ardından;

"- *Hayır himmet eyleyin!*", diyerek fincandaki doludan delilin kenarına damlatır. Bu sırada cem erenleri bulundukları yerden *niyaz* alırlar. Doluyu içen dede kadehi saki'ye iade eder. Saki kadehi yeniden doldurur ve dede'den sonra gelen ikinci büyüğe ya da mürebbiye sunar; o da içip iade edince yeniden doldurup üçüncü bir büyüğe sunar. Ardından yeniden dede'ye sunarak bu üç büyüğe üç kez, ara vermeden dolu uzatır.

Bu üçlemenin ardından bacılar ikişer üçer olup dede'den başlamak üzere herkese dolu sunarlar. Doluyu verirken;

(*)Bu metin; Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekleri); Rıza Yetişen; Memleket Matbaacılık; İzmir-1986; Sayf.: 71-72; 76-77; 87-88-89-90-91; 98-99-100; Cemaat-ı Tahtacıyan;Murat Küçük; Nefes Yayınları; İstanbul-1995; Sayf.: 75-94 arası ve İmam Cafer Buyuruklarında verilen bilgilerin düzenlenmesiyle oluşturuldu.

"- *Hû! Erenler dolu geliyor, Ali geliyor. Muhammet-Ali'nin gülü geliyor!*", diyerek hizmetlerini sürdürürler. Doluyu alan ise;

"- *Nur-u iman olsun içenlere!*", diye yanıtlar. Bu kez bacı;

"- *Şah yardımcımız olsun!*", diyerek karşılık verir.

Sıra nefes üç!emeye gelmiştir. Üç nefesçi belirlenir: Her nefesçi bir nefes okuyacaktır; ancak okumanın belli kuralları vardır. Dönüşümlü olarak önce ikişer kıta, ardından yine dönüşümlü olarak birer kıta okunur. Dede'nin destur vermesiyle zâkir sazını çalmaya başlar. Nefesler aynı ezgiyle okunduğundan dörtlükler değişse de ezgi aynı kalır:

[I. Nefesçi]

Ahirette ne gerektir bilemez
Aklı, bilisi yok kimi canların
Varup bir mürşidden irşat olmazların
Mürebbi eli yok kimi canların

Töbe etmiş nefsin öldürememiş
Halin âşıklara bildirememiş
Evin yapmış, için dolduramamış
Mumu var, balı yok kimi canların

[2. Nefesçi]

Döne döne ötme turna yanımda
Ötme turna ötme, gönül şen değil
Yar yarası, pir yarası sinemde
Ötme turna ötme, gönül şen değil

Turnam bir telin ver kendi telinden
Senin yalanların geçer yolumdan
Ayrı düştüm vatanımdan elimden
Ötme turnam ötme, gönül şen değil

[3. Nefesçi]

Muhammet Ali'yi candan seversen
Evladına eğri bakma zarardır

Hak yoluna beli deyip varırsan
Çatallatup özün bükme zarardır

Havadan özünü alçağa indir
Müşkülün hal eyle kanalığın kandır
Rehberin önünde özün imandır
Ham edip tarlayı ekme zarardır

[I. Nefesçi]

Âşıkların gönlü Hakk'ın eviye
Hakk'ın evin koyup gitme gayriye
Elde sofu, kendi evde maviye
Dili var, hali yok kimi canların

[2. Nefesçi]

Turnam bir gül ver gönlümü eyleyeyim
Yarsız dünya nimetini neyleyeyim
Yaran ne ise sana söyliyeyim
Ötme turnam ötme, gönül şen değil

[3. Nefesçi]

Kendi ateşinle kendin yakarsın
İsmini kendi kendine takarsın
Yediğinde mala zarar çekersin
Hak olmayan lokma yeme zarardır

[I. Nefesçi]

Üçü bir sıfata uğrasa atar
Arifler önüne ne gelse tutar
Bülbül olmuş gayri bahçede öter
Dili var gülü yok kimi canların

[2. Nefesçi]

Turnam bakmaz mısın akan coşana
Bir değil yarası gider hoşuna

Kerbela'da Şehit Hüseyin aşkına
Ötme turnam ötme, gönül şen değil

[3. Nefesçi]

Gel beri gel beri doğru yaz isen
Marifetten bilip mağna anlarsan
Her kuşun nzkı vardır bilirsen
Gevheri çalıya dökme zarardır

[l. Nefesçi]

***Şah Hatayi** eder pirim Ali'dir*
Gittiğimiz İmamlar'ın yoludur
Benliğinden geçen âşık uludur
Kemanı kalı yok kimi canların

[2. Nefesçi]

***Kul Himmet** keser mi yardan amanı*
Kabul etmez haksız olan gümanı
Sever Ali'yi, On İki İmam'ı
Ötme turnam ötme, gönül şen değil

[3. Nefesçi]

***Pir Sultan Abdal'ın** yörü pazını*
Havadan alçağa indir sözünü
Su arıtmaz sakın kalbden tozunu
Olura olmaza bakma zarardır

Nefes üçlendikten sonra dede hayırlısını verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Nefesler can ola. Muratlar hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. Eksiğimiz tamam sayıla. Cümle günahlarımız Kaf Dağı'nın ardına atıla. Dostlarımız dost ola. Düşmanlarımız kör ola. Uzakta yakında, özü bu dergâhta olan müminleri Hak yarlığa kabul ede. Çalıp çağıran, işitip dinleyen âşıkların, sadıklann, Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet erenlerin himmeti üstümüzde hazır ve nazır ola. Cemimiz Kırklar cemi ola. Dilde dilekte, gönülde muratlanmız hasıl ola. Allah evlatsıza evlat, devletsize devlet

vere. Yizit'in başı bulut, ağzı kilit ola. Ceddimiz eksiğimizi tamamlaya.
Gerçeğin demine Hû!"

Dede'nin nefes üçleme hayırlısını vermesinden sonra sıra üç semah dönmeye gelir. Musahiplik ceminde yalnız bacılar semah döner. Semahçılar ayağa kalkıp dâr'a dururlar. Dede hayırlı verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*
Semahları saf, günahları afola. Muratları hasıl ola. Evi, ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Hizmeti ile yüzü ak, özü pak ola. Semahları Kırklar semahı ola. On İki İmamlar katarından ayırmaya.
Gerçeğin demine Hû!"

Zâkir ezgiye girer; semahçılar niyazlaşır; göğüs üzerinde birleştirilmiş durumda bulunan iki el, yavaşça yana bırakılır. Zâkirin söze girmesiyle semah dönülmeye başlanır. Ayaklar dâr durumunu bozmadan, kollar ezgiyle uyum içinde iki sağa, iki sola hareket ettirilir:

Ilgıt ılgıt esen seher yelleri
Yazıcıya bildir halımız turnam
Biz de seyreyledik yüce belleri
Gurbet ele düştü yolumuz turnam

Tutuşup da aşk oduna yanarım
Çarkı vurdum cümle âlem dönerim
Hak ihsan ederse varıp konarım
Daim dört budaktır dalımız turnam

Ağırlama adı verilen bu ilk bölüm sona erince semah dönenler dâr durumunu bozmadan bekler. Zâkir usul usul sazın tellerine dokunurken dede ağırlama hayırlısını verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*
Semahları saf, günahları affola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide, evleri ocakları şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola. Eksik noksan yere uğratmaya. Hizmetleri ile yüzleri ak, özleri pak ola. Semahları Kırklar semahı ola. On İki İmamlar katarından ayırmaya.
Gerçeğin demine Hû!"

Yeldirme adı verilen son iki dörtlük daha hareketli okunur; ezgi de değişir. Ayaklar dâr durumunda değildir. Zâkirin söze girmesiyle semahın yeldirme bölümü başlar. Sağ kol niyaz eder gibi göğüse götürülürken sol kol yana açılır;

sol kol niyaz durumunu alırken bu kez sağ kol yana açılır. Kolların hareketine uyumlu biçimde sağdan sola adım adım yürünerek dönülür.

Sabahtan uğradım babam dolap zarına
Seyreyledim erenlerin bağrına turnam
Erişilmez şu feleğin sırrına turnam
Ezelden büküktür bizim belimiz turnam

Beli dedik babam bir dem yoldan dönmedik
Ümidim var cehennemde yanmadık turnam
Pınardan çaylardan babam gölden kanmadık
Süzülür ummandan bizim yolumuz turnam

Ardından bir bacı bir erkek daha semaha kalkar ve semah üçleme tamamlanmış olur.

Zâkir bitiş ezgisiyle semaha son verir. Semahçılar, dönüşlerini tamamlayıp dâr'a geçerler. Dede hayırlı verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Semahları saf ola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide. Evleri ocakları şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola. Eksik noksan yere uğratmaya. Yüzleri ak, özleri pak ola. Semahları Kırklar semahı ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Kurbanın pişip pişmediğini anlamak için Dede;

"- *Kurbanımız ne oldu?*", diye kurbancılardan sorar. Onlar da gidip bakar; eğer pişmişse;

"- *Kurbanı indirin!*", der.

Kurban ocaktan indirilip leğenlere konunca dolu hizmetine son verilir. Şems ve ona yardımcı bacılar meydana gelip dâr'a dururlar ve hayırlılarını alırlar:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Dolusu kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi ocağı şen, kısmmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Yüzü ak, özü pak ola. Taşa dökülmeye, arta eksilmeye. Dolusu ab-ı kevser ola. Divan-ı dergâha yazıla.

Gerçek erenler demine Hû!"

MUSAHİPLİK
CEMİ

[MUSAHİPLİK NEDİR?]

Musahip; Alevi inancında terim olarak, ikrar vermiş, evli erkek ve kadının(karı-koca) seçtiği kefil anlamında *yol kardeşi* demektir.

Musahiplik dendiğinde ise ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakk'a yürüyünceye değin kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan *"toplumsal bir akrabalık"* kurumu anlaşılır.

Alevilikte musahip ve musahiplik kurumu çok önemlidir. Aleviliğe kabul töreni olarak algılanan eş meydanı ya da nasip meydanında, yola giren talip kefil olarak musahibini seçer.

Mücerret dervişlik kolu olarak doğan Bektaşiliğin Babagan Kolu'nda musahiplik yoktur, genelde Bektaşilikte ise yaygın değildir.(*)

Buna karşın Tahtacı Alevilerinde son derece önemlidir. Tahtacılarda musahiplikten sonra üç aşamanın daha bulunduğu görülür. Hz.

(*) Geleneksel Anadolu Aleviliği; Piri Er; Ervak Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 39;"Bektaşilikte özellikle Babağan kolunda yaygın olmayan musahiplik (Babağan kolunda musahipliğin bulunmayışında bu koldaki mücerretlik kavramının ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin de mücerret= evlenmemiş olduğu inancının etkili olmuş olabileceği gözönünde bulundurulmalıdır. Zira musahiplik için aranan şartlardan birisi de evli olmaktır..."

Ali'nin yaşadığı olgunluk basamakları olarak algılanan ve yol'da *"Dört Kapı"* adıyla bilinen(*) bu aşamalar şu şekilde sıralanır:

1.- *Musahiplik:* İkrar vermiş, evli canların yaşam boyu dayanışması olarak algılanır; *Hz. Ali-Hz. Muhammet* ile temsil edilir.

2.- *Aşinalık:* İki musahiplinin yarattığı dayanışma kurumu olarak yaşama geçer; Hakk'la dost olma olarak algılanır; söylenceye göre Hz Ali adına davranan, peygamber olduğunu söylediği için Kırklar Meclisi'ne alınmayan Hz. Muhammet'e yol gösteren ve O'nun Kırklar Toplantısı'na katılmasını sağlayan Veysel Karani'nin anısına *Hz. Ali-Veysel Karani* ile temsil edilir.(**)

Hatayi'nin iki musahipliyi *aşina olmaya çağıran* nefesini hatırlayalım:

Senin muhabbetin cesette canda
Gel kardeş seninle aşna olalım
Cevap vermezsen ulu divanda
Gel kardeş seninle aşna olalım

(*) Rıza Yetişen; Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekleri); Memleket Matbaacılık; İzmir-1986; Sayf.: 110-111, "Tarikatta dört kapı diye anılan mertebeden birincisi... musahipliktir; diğer üçü de şunlardır: Aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlık(..). Bugün için musahip olan çoktur, aşınalık çok azalmıştır, peşinelikte de hayatta olan birkaç kişi ancak vardır, çiğildaşlık uzun zamandan beri yoktur; bunun sebebi, bu mertebeyi alacak kimsenin bulunacağı merasimde, aynı mertebeyi almış en az bir kişinin bulunması zorunludur...".

(**) İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 44 , "Musahip iki canı aşina yapma, pirin belirlediği bir zamanda gerçekleşir.O akşam cem birlendiğinde önce cebrail (horoz) tekbirlenir; döşek atılır. Mürebbi aşina olacak dört canı yedeğine alarak meydana gelir. Sonra öz kurbanı veren canlar, mürebbisiz ortaya gelirler. Döşek kaldırılır. Ferraş ile selman gelir ve hizmetlerini alırlar. Ardından aşina dolusu ile meze gelir. Aşina olacak canlara birer dolu verilir. Bu dolu içilip sır olunca öz kurbanı dolusu gelir. Tüm erkan yürüdükten sonra cebrail gelir. Ardından aşina olacak canlar bacılarıyla birlikte mürşit ya da rehberin sofrasına oturur. Cebrailden aşina olacak canlara birer lokma verilir. Sonra sofra kalkar. Hizmetin tamamlanmasının ardından "Yatan Oturan Duası"nı, yeni aşina olan bacıların on iki kapıyı gezip hak görmeleri izler. Aşina olmayan sufinin aşina, hizmet, lokma, dolu ve mezesinde hakkı olmaz. Aşinası olmayan kimse kesinlikle bu hizmetlere katılmaz".

Yaradan saklasın bet amel huydan
Biz de okuyalım elifle badan
Gel izin alalım mürşitten pirdan
Biz de okuyalım elifle badan

Aşna dedikleri zâhiri bâtın
Aşna sevmeye vardır niyetin
Gel Hakk'ı seversen musahip tutun
Aşna sevmeye vardır niyetin

Musahip dedikleri bir sınır taşı
Ziyade tatlıdır aşnanın aşı
Gönülden seversen Hacı Bektaşı
Ziyade tatlıdır aşnanın aşı

Sır dedikleri ezelden bir yol
Eğersen boynunu olursun sen kul
Olurmuş zakirler elinde bülbül
Eğersen boynunu olursun sen kul

Uçulmaz yalnız olmayınca eşin
Er Hak meydanında uğradım başın
Mürebbi, musahip cümle kardeşin
Erhak meydanında uğradım başın

Musahiple bir bahçeden giresin
Muhabbet bahçesinin gülün deresin
Erenlerin sırrına sen de eresin
Muhabbet bahçesinin gülün deresin

***Hatayi'**m birliğe yiteyim dersin*
Erenler sırrına ereyim dersin
Gümüşü gevhere katayım dersin
Erenler sırrına ereyim dersin.

3.-*Peşinelik:* iki aşinanın yarattığı dayanışma kurumu; Mecusi bir Hristiyan iken Müslümanlığı seçen, sürekli gerçeği arayan ve en sonunda *"Boz Atlı Hızır"* olarak algıladığı Hz. Ali'yi bulan Selman-ı Farisi[Selaman-ı Pâk] anısına *Hz. Ali-Selman-ı Farisi* ile temsil edilir.(*)

4.- *Çiğindaşlık(çiğildaşlık, çığıldaşlık):* İki peşinenin yarattığı dayanışma kurumu; Tanrı'nın müdahalesi dışında canlı cansız her oluşumu sağlayan kurucu nesnelerin en üst basamağında yer alan *"toprak"*la özdeşleşme olarak algılanır. Ulaşılması çotk zor bir aşama olarak inanca taşınır; bu nedenle yalnızca Hz. Ali tarafından yaşandığına inanılır. Toprak-Hz. Ali özdeşleşmesi nedeniyle *"Toprak-oğlu"* anlamında Ebu Turabi adını alan *Şah-ı Merdan Ali* ile temsil edilir.(**)

[İNANÇ KAYNAĞI]

Musahip olma ya da musahiplik kurumu; Alevilikte ilk toplumsal

(*) İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-l997; Sayf.: 85, "Tercüman sırasında pir, aşinalı iki talibi peşine etmek üzere bacılarıyla birlikte karşısına çağırır. Dört can, eşiğe niyaz ederek pirin karşısına gelirler. Aşina dolusundan bir fincan dolu verilir. Dördü de niyazlaşıp dâr'a dururlar. Dâr gülbangı okunur: "-Bismişah, Allah, Allah. Erenler yüzüm yerde, özüm dâr'da. Erenler meydanında, Muhammet Ali divanında, pir huzurunda. Canım kurban, tenim tercüman. Bu fakirden ağrınmış, incinmiş, gücenmiş karındaş varsa: Dile gelsin, bile gelsin, hakkını istesin. Allah, eyvallah, gerçeğin demine hû! Dost!" Mürebbinin bacısı o gece bacıların ikisini yanına alır ve on iki kapı açıp hak gördürür".

(**) a.g.e.; Sayf.: l97-l98-l99, "İnsan kökende "anasır-ı erbaa" adı verilen dört nesnenin birleşiminden oluşur. Bunlar ateş, hava, su ve topraktır. Bu dört nesne, dört tabana oturur. Bu dört nesnenin dört işlevi vardır: Ateş, insanı kötülüğe sokar; kötü benlik, ateşin uzantısı durumundadır. On özelliği vardır: l) Cahillik; 2) Kendini beğenmişlik; 3) Öfke; 4) Üzüntü; 5) Kıskançlık; 6) Tanrı'ya isyan; 7) Hırs; 8) Kin; 9) Küfür ve l0) Kışkırtma ve arabozuculuk. Hava azarlar; azarlama, havanın uzantısı durumundadır. On özelliği vardır: l) Zahitlik; 2) Tanrı'dan korkma; 3) Namaz; 4) Kulluk; 5) Abdest; 6) Oruç; 7)Hac; 8) Tanrı'ya boyun eğme; 9) Kelime-i şahadet getirme ve l0) Tanrı'nın adını anma.

dayanışma biçimidir. Bir taraftan Alevi toplu davranışını, uzantısında halkın toplu eylemini besleyen bir halka olarak yaşama geçerken diğer taraftan Alevi topluluk örgütlenmesini, ötesinde halkın toplumsal örgütlülüğünü yaratan ilk basamak olur.

Hz. Muhammet ile Hz. Ali'nin musahip olma kutsal söylencesi, Hz. Muhammet'in zâhir/ şeriatçı kimliğinin yadsınması buna karşın bâtını kimliğinin olumlanması öyküsüdür. İnanç tanrısının dilinden, insan tanrıların belirleyiciliğinde yaratılan gayb âleminin öncelikli durumunun bildirilmesidir. Muhammet, özlenen bir kimliğe büründürülerek, şeriatçı inanç dünyası kaynakta *"çökertilir"*.

Hz. Muhammet ile Hz. Ali'nin musahip olmasını anlatan kutsal söylence, Kırklar söylencesinin bir devamı niteliğindedir. Miraç yolculuğu sırasında ve dönüşte Kırklar'ın kapısında kulak abdesti yoluyla akılla/ sözle yıkanan Muhammet; Kırklar'ın meclisine katıldıktan sonra inançta aklın nesnelleşmiş, yani sıvı biçimi olan dolu ya da şerbetle bir kez daha yıkanır; bilgiyle iç yıkanmaya uğratılır. Bilgiyle

---

Su ilham verir, gönül verir; gönül verme, kabul etme suyun bir uzantısı durumundadır.On özelliği vardır: l) Akıl; 2) Bilgelik; 3) İlim; 4) Öğüt; 5) Düşünce; 6) Hayır; 7) Kemal; 8) Erdem; 9) Bağışlama ve l0) Cömertlik.

Toprak rahatlık sağlar; kişinin ruhundaki huzur toprağın uzantısı durumundadır. Tanrı Cennet'i toprağın üzerine kurmuştur. Toprak "Adem"in karşılığıdır; en yüce bilimin ayrıntılı kitabıdır. Tanrı;

"-Benliğini bilen Tanrı'yı bilir", buyurmuştur.

Her kişi durumunu, konumunu bilmesi ona göre doğru yolu, doğru düzeni seçmesi gerekir. Toprağın on özelliği vardır: l) Yoksulları gözetici olma; 2) Hayır öğütlü olma; 3) Adil olma; 4) İnsaflı olma; 5) Rızadan geleni nur bilici olma; 6) Bilim sahibi olma; 7) Hakikatı sayan olma; 8) Hakk'a yakın olma; 9) Andında durma ve l0) Vefalı olma.

Toprak inançta Şah-ı Merdan Ali'dir. Bu nedenle, "toprak oğlu" anlamında Ebu Turabi adıyla anılmıştır. Velilik ve kerameti o ortaya çıkarmıştır. Toprak insanoğluna sunulmuş en yüce varlık olduğu için, toprak olmak kişinin kendi özünü bilmesi anlamına gelir".

yıkanmış olan Hz. Muhammet, toplumsal aklın temsilcileri olan Kırklar'a biat eder.

İşte Hz. Muhammet ile Hz. Ali'nin musahip olma kutsal söylencesi, bu noktadan sonra devreye girer ve bâtını kimlikli Hz. Muhammet'in ilk eylemi olarak yaşama geçer.

Söylenceye göre herkes yerine oturduktan sonra Muhammet inananlara dönerek;

"-Ey inananlar, her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin", buyurur.

Hz. Muhammet'in buyruğu üzerine her inanan kendisine bir kardeş bulur. Her iki kişi karşılıklı birbirini kardeşliğe kabul eder.

Bu yolla tüm inananlar birbirinin musahibi olur. Hz. Ali yalnız kaldığını görünce ayağa kalkarak;

"-Ey Tanrı'nın elçisi ben tek kaldım; ben kiminle kardeş olayım?", der. Bunun üzerine Hz. Muhammet;

"-Ey Ali, sen benim kardeşimsin; tıpkı Musa ve Harun gibi. Ya Ali, bundan böyle sen de seni izleyenlerin, sana inananların belini bağla", buyurur.

Dileğe uyan Hz. Ali Muhammet katında, önce Selman-ı Farisi'nin, sonra Kamber'in, ardından da Süheyl'in kuşağını bağlar.

İnananlar bu durumu kutlamak isterler. İçlerinden biri peksimet, hurma ve yağ getirir. Hz. Ali,Hz. Muhammet'in önünde peksimet, hurma ve yağdan lokma yapar ve herkese sunar. Tüm inananlar bu lokmadan yiyerek doyar.

Sonuçta bir lokma artar. Bu lokmayı, o sırada Medine'de bulunan Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Fatümatüz-Zehra'ya göndermeye karar verirler. Meclis'te bulunanlar artan lokmayı bir kaba koyarlar ve kabı, hanedanın hizmetkârı Selman-ı Farisi'ye verirler. Selman-ı Farisi, kabı hiç yere koymadan Medine'ye ulaştırır ve bir sehpanın üzerine bırakır.

Sufiler, Ehlibeyt'e lokma gönderilmesini bir sevgi belirtisi olarak algılarlar; birbirlerine lokma göndererek bu olayı sürekli canlı tutarlar. Bu geleneğin bir devamı olarak günümüzde yol ehli canlar, birbirine lokma verirler.

Hz. Ali ile Hz. Muhammet'in musahip olma kutsal söylencesinin, insanlığın yaradılış söylencesiyle bütünlendiği de gözlenir. İnanca göre Yer ile Gök yaratılırken Cebrail, Âdem'in belini bağlar. Böylece Ceb-

rail ile Âdem musahip olur. Bunu kutlamak üzere Tanrı buyruğuyla melekler, Âdem'e bir kap içinde helva ile taze ekmek sunarlar. O sırada Havva Ana'mız henüz yeryüzünde yoktur ama bu durum Âdem'e malum olduğundan bir parça lokma da Havva Ana'mıza saklar. Bu nedenle huzurda bulunmayan birine yönelik olarak lokma saklamak, süreç içinde bir dayanışma simgesi olarak öne çıkar.

Şunu hiçbir zaman unutmayalım: Alevilik Anadolu'da yapılanıp biçimlenmiştir. Ayrıntılarını tartıştığımız nedenlerle bir "bilgelik öğretisi", bir "felsefi din" olarak kimlik edinen bu oluşum; taşındığı son tektanrıcı din coğrafyasında, Şeriatçı İslamı sorgulamak, sorgulayarak "dönüşüme" uğratmak, "vahiy" dışında bir "akıl dini" yaratmak üzere, İslam heterodoksisi bağlamında geçmişten kendisine taşınan *Ali Yandaşları Hareketi*'nin izini geriye doğru sürmüştür. İslam coğrafyası dışından getirdiği *"nesnel kayanakları"*,*"inanç kaynakları"* durumuna dönüştürerek yarattığı felsefi dinin belirleyici *"terimleri"*ne çevirmiştir. Sonra da geriye doğru izini sürdüğü Ali Yandaşları Hareketi'nin tarihsel sürecine taşımıştır. Bu nedenle bizi *"yanıltan" ters bir görüntü* ortaya çıkmaktadır: Asya'dan ya da Anadolu İlkçağı'ndan gelen nesnel değerler, Şeriatçı İslamın felsefi bir dine dönüşümü sürecinde, inanç kaynaklarına evrilerek *"baş aşağı"* bir konum ka-zanmış ve kendisini yaratan coğrafyanın dışına taşınmıştır. Bu anlaşılamazsa Anadolu Aleviliği, İslam heterodoksisi değerleriyle *"kenar süsü"* verilmiş, *vahiyli* bir din olarak tanımlanır. Böylesi bir tanımlama, Aleviliği İslam şeriatına *teslim* eder; ortodoks İslamın Anadolu yorumu olan Sünnilik *"büyük din"*, heterodoks İslamın Anadolu yorumu olan Alevilik *"küçük din"* olur. Ama gerçek hiç de böyle değil. Önemi nedeniyle bu tartışmayı biraz daha açmak istiyorum:

Şeriatçılar son dönemde kendileri için mantıklı görünen bir süreci başlatarak büyük ölçüde gündemi belirlediler: Topluma sundukları kurtuluş *"mesajı"* kapsamında, *"Medine Vesikası"* ya da *"Medine Anayasası"*nın biçimlendirdeiği *"Asr-ı Saadet toplumunu"* gündeme getirerek tartışmaya açtılar. Onlara göre *"örnek toplum ve altın çağ"* olarak nitelenen Asr-ı Saadet, *"Allah tarafından vahyedilmişti"*; *"daha güvenli"*, *"daha çoğulcu"* ve *"daha katılımcı"* olduğunu ileri sürdükleri bu sistem, aynı zamanda kapitalizme ve sosyalizme de alternatif *"ilahi"* ve *"ebedi"* bir modeldi.

Asr-ı Saadet, hiç de köktendincilerin anlattığı gibi değil. Önce onu görelim:

Asr-ı Saadet (İslamın ilk yayılış yıllarında Hz. Muhammet'in gerçekleştirdiği toplumsal-siyasal dönem), kervan ticaretinin, mal alışverişinin ve metanın görece hızlı dolaşımına karşın, doğrudan çalışmanın ve üretimin olmadığı; kandaş kabile ilişkileri zemininde yaratılan *federasyon* örgütlenmesi aracılığıyla kazanmaktan daha kolay ve şerefli olarak algılanan *yağmanın*, sürekli bir *"uğraş"* durumunda yaygınlaştırılmak istendiği; altyapıda ortaya çıkan *feodal filizlenmelerin*, üstyapıyı biçimlendiren *kabile kültürüyle* uyuşmazlığa düştüğü *uygarlık öncesi* dönemin yerine, feodal toplumun ve bunun zorunlu bir kurumu olan *devletin* zor ve cebir yoluyla oluşturulduğu; insanlığı kurtuluşa götürecek gerçek kanalı yaratacak olan *"doğrudan çalışmanın"* temel alındığı, sınıflaşmayla belirgin bir sürecin yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Daha önceki toplumsal konumlanışa göre ileri bir aşamayı simgeleyen bir olgunun yaşanmasına yol açan Asr-ı Saadet, Allah tarafından *vahyedilen ilahi* ve *ebedi* bir sistem olarak algılandığından; tartışılamaz, değiştirilemez, esnetilemez kurallara/ ilkelere bağlandığından, hızla değişen nesnel dünyayı ve insan düşüncesini yakalayamadı/ kavrayamadı; tam tersine *yeniye* düşman oldu, *yaratıcı* olan her şeyi yoketti; Sünni Ortodoksluk biçiminde *kemikleşerek* tüm değerleri Ortaçağ'a *"kilitledi."*

Her din doğuşunda yaşanan nesnel süreçte, altyapı olarak algılanan ve geleceği temsil eden güçler/ değerler adına; ölmekte olan *dün* için değil, doğmakta olan *yarın* adına bir üstyapı oluşturur. İslamlık da *"Medine Vesikası"* ya da *"Medine Anayasası"* ile kabile toplumunun çelişkilerini aşarak devletleşirken Asr-ı Saadet'i kurmuş; bir yandan, doğrudan çalışma temelinde sürekli *artı ürün* elde edilmesini ve buna bağlı olarak *özel mülkiyetin* gelişmesini savunarak, bir önceki toplumun *yağmaya* dayanan altyapısını ve *kandaş kabile ilişkilerine* dayanan üstyapısını yadsımış; diğer yandan, paranın doğrudan *kendisinin* ticaretine dayalı sermayenin ilkel birikim biçimlerinden *faizi* ya da tefeciliği yasaklayarak, sömürülen sıradan halk kitlelerini kendisine bağlamıştı. Nesnel yaşamdan kaynaklanan zorunlulukların dayatmasıyla kendi varlığını güvenceye alabilmek için ustaca bir *taktik* uygulayarak; Mekkeli Müslümanları (muhacirun), Medineli Müslümanları

(ensar), Yahudileri ve bunların müttefiklerini *ümmet* temelinde ve eşit koşullar altında tek bir siyasal otorite ve yasal düzen çerçevesinde geçici olarak bir araya toplamıştı.

Kısa zamanda bu zorunluluklar ortadan kalktı; İslam, kendi devletini, egemenliğini kurdu. Ona *ilerici, devrimci* niteliğini veren; *yaşanılana* ve *yaşanılacak olana uygun* inanç yaratma dönemi de son buldu. Doğanın ve toplumun yasaları yadsınarak, *inanca, dileğe* göre bir dünya yaratmak, yaşam kurmak görüntüsü altında, sınıflara dayalı *kazanımların* ve *çıkarların* mutlaklaştırılması yoluna gidildi. Bu nedenle çok geçmeden Asr-ı Saadet çöktü; İslamın *kıyıcı* ve *sömürücü* yüzü ortaya çıktı. Despot bir devletin *resmi ideolojisine* dönüşen Sünni Ortodoksluğa karşı başlatılan toplumsal *muhalefet* koşullarında, *İmam Ali*'nin adıyla simgeleşen, *sezgisel akla* öncelik veren ve Kuran'ın *özüne* yönelik yorumlarla kendine bir dünya görüşü kuran *Ali Yandaşlığı* gelişip boy verdi. Uygarlık öncesi *kandaş* toplumun kimi eşitlikçi öğelerini de kullanarak, İslam İmparatorluğu'nun zayıf *"karnında"*, Ortodoks Sünni dünyanın *uzağında* yerli halkın, çoktanrıcı dinlerden kopup gelen yığınların inançlarıyla birleşip bütünleşerek yeni bir *"halk dini/ felsefi din"* yarattı. Sürekli *değişen, değişimi* savunan, yaşanan süreçte *geleceği* temsil eden güçlere/değerlere *üstyapı* oluşturan; merkezinde *insanın* bulunduğu; o *insanın* yüceltildiği; o *insan* üzerinden *Tanrı* dahil tüm değerlerin yargılandığı, eleştirildiği *idealizm-materyalizm* bileşimi bir kültür yaratıldı. Bu kültür en *özgün* biçimine, Orta Asya kökenli insanların yoğun akınına uğrayan, uygarlık beşiği Anadolu'da kavuştu. Anadolu insanının *gönlüne* yerleşip *gönül bilgisiyle* beslenerek Alevilik-Bektaşilik adı altında biçimlendi. Bizim insanımızın yaşama biçimini; dünyaya ve çevreye bakışını; yaşamaktan, sevgiden, kavgadan ve ölümden ne anladığını dile getiren bir *yaşam görüşü* oldu. Toplumsal başkaldırılara ağırlıklı olarak *kaynaklık* ederek horlanan, sömürülen, haksızlığa uğrayan yine bizim insanımızın *kolektif bilincini, toplu eylemini* ve *tarihini* temsil etti.

Nesnel kaynakları/nesnel değerleri, inanç değerlerinin taşındığı *"yerde"* aramaya çalışan kimi Alevi aydınları, İslamcı şeriatçıların elinden bayrağı almış gözüküyorlar.Ortodoks değerlere yaslanarak Aleviliği Arap Yarımadası'ndan başlatmak, Aleviliğin kurumlarını oralarda aramak çabası içindeler. *Musahiplik* kurumu bu çabada

önemli bir yer tutuyor. Bu aydın *"açmazı"* aşılamadığı sürece, Alevilik yerli yerine oturtulamayacaktır. Bundan hiç kimsenin kuşkusu olmasın.(*)

[NESNEL KAYNAĞI]

İnançta böyle olmakla birlikte *musahiplik* kurumunun *nesnel kaynaklarını*; devletin hukuk sisteminin dışında, yani şeriatın dışında ve ona karşı yaşamak zorunda/ durumunda olan bâtıni kimlikli Anadolu halkının bu coğrafya toprağına/ otlağına ve zanaat üretimi zeminine taşıdığı, yerleşik yaşam öncesi toplumların dayanışma biçimlerinde

---

(*) İsmail Onarlı; Medine Vesikası ve Alevilik; Kervan; Mart-1998; Sayı: 66; Sayf.: 10-11, "... Çok kısa bir şekilde özetlersek;

1. Medine kenti üç değişik sosyal bloktan oluşmaktadır. a. Mekke'den göç etmiş Müslümanlar(muhacir), b. Medine'li Müslümanlar(ensar), c. Müslüman olmayanlar.

2. Topulumun üç sosyal blokunun her birinin ayrı ayrı hakları vardır.

3. Müşrik Arap kabileleri kendi kendilerini yönetme özgürlüklerine sahip olup inançlarında da özgürdürler.

4. Yahudiler dinlerini uygulamada özgürdürler...

5. Hz. Muhammet mahkeme safhasında Müslümanlar için 'hakim', Müslüman olmayanlar için ise 'hakem' olarak görev ifa etmektedir....

Aslında 52 maddelik vesikanın 2. maddesi gereğince muhacir ve ensarın ikişerli kardeşmeşmesi sonucu bir camia, tek bir sosyal dini blok oluşur. Diğer iki bloku ise Yahidiler ve müşrik Arap kabileleri oluşturmaktadır.

Muahat(Kardeşlik Akdi) Sahîh-i Buhari'de özetle şöyle anlatılıyor; ' Resul-i Ekrem bir gün Enes İbn-i Malik'in evinde muhacir ve ensardan doksan sahabi arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti. Bunlardan bazıları Siyret-i İbn-i Hişam'da İbn-i İshak(liste olarak) bildiriyor. Resul-i Ekrem ikişer ikişer çağırıp aralarında uhuvvet akdettikten sonra, İbn-i İshak'ın rivayetine göre, Zat-i Risalet-Penahileri de Ali İbn-i Ebi Talib'in elinden tutarak; -Bu da benim kardeşimdir, buyurdu.'

' Bu muahatın hedefi: Kardeşlerin yek diğerine yardımı, sıla ve ihsan, nasihat ve rehberlik etmeleri, daha mühimi Zevi'l-Erham'dan evvel yekdiğerine varis olmaları idi. Enfal Suresi 72. Ayet'te bu durumu farz kılmaktadır. İbn-i Abbas'ın bu hadisinden sonra rivayet ettikleri ise; Bedir Savaşı'ndan sonra mirasın kan akrabalıklara bırakıldığını ama, Akdi Kardeşlere de yardımı, birbirine ihsan ve atıfeti, birbirine hayır-hasane nasihatı devam etmiş ve edegelmiş ve Allahın dilediği zamana kadar da devam edecektir.'

aramak gerekir. Yerleşik yaşam öncesi toplumların dayanışma biçimi,medeni bir toprakta ve Ortaçağ toplumsal örgütlenmesinin karnında; kapalı köy topluluklarının sınırlarının aşılmasıyla ulaşılan ve şeriatçı kuşatmanın zincirlerinin kırılmasıyla yaşama geçirilen bâtını tarikat örgütlenmesini, bu anlamda Bektaşiliği; bâtını iş/ emek örgütlenmesini, bu anlamda Ahiliği içten pekiştiren, insanları birbirine karşı sorumluluk altına iten, bâtını toplumsal bilincin en altta ete kemiğe bürünmesini sağlayan bir *toplumsal olguya* dönüşür.(*)

İnançta ise son tektanrıcı dinin şemsiyesi altında heterodoksi kimliğin izi sürülerek yaratılan ve İslamın kurucu ailesinin kutsal söylencesine bâtını bir nitelik kazandıran *mistik bir anlatıma* bürünür.

Sünni kesimce reddedilen bu durum Kuran'ın iki ayetine dayandırılmaktadır ki tamamen hilafi hakikattır....Ali Bulaç kardeşleşme(müsahiplik) için şöyle demektedir: Öyle ki kardeşleşme, aralarında kan, akrabalık ve kabilevi bağ olmadığı halde onları birbirine mirasçı bile kıldı. Deyim yerindeyse komünal bir hayat biçimi geliştirildi....' Hz. Muhammed'in uyguladığı 'Kerdeşleşme Akdi' İslam toplumu içinde sosyo-ekonomik eşitlik sağlayarak Müslümanlar arasındaki farklılıkları giderecek bir bütünlük arzetmektedir. Alevi toplumu da bu ilkeyi bugüne değin 'müsahiplik' adı altında yaşatmıştır.. Ali Bulaç'ın, Medine Vesikası'nı örnek alarak çeşitli dergilerde önerdiği; katılımcı, çok sesli, çok inançlı vb. unsurları içeren 'Çoğulcu Toplum Projesi' tasarımı ve 'Çok Hukuklu Toplum Sözleşmesi' akdinin, gönüllülük temelinde hayat bulabilmesi, mutabakat sağlanabilmesi için öncelikle kendisinin, Medine Vesikası'nı ve Hz. Muhammed'in uygulamalarını Aleviler gibi algılayarak yorumlaması gerekmektedir. Aleviler, Medine Vesikası'yla başlayan Hz. Muhammed'in öngördüğü Yeni Toplum Modelini, o günden(622) bugüne kadar kurum ve kuruluşlarıyla yaşatagelmişlerdir. Dünden bugüne gelen kurumları sıralarsak: Namaz-niyaz-tevhit-sitem akideleri için CEM, hukukun temeli DAR,müslümanların birlik ve dirliğinin, eşitliğinin kaynağı MÜSAHİPLİK, coşkulu vecd içinde Allah'la bütünleşme ibadet tarzı olan SEMAH dönme ritüelini, kurban tığlama-adak- lokma şölen ve töreni HAKKULLAH'la da maddi yaşamı paylaşma/ üleşme/ ortaklaşma anlayışını sunma-katma-katılma kurumlarıyla sistematik yaşam biçimine dönüştürülmüştür."

(*)Fuat Bozkurt; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayın.; İstanbul-l997; Sayf.: 69-70,"Burada söyleyeceklerimi ilk kez size açmış oluyorum... 'Soğut' diye bir Ön Asya halkı vardır. İran halklarından birisi. Hatta Kürtler'le de akrabalıkları var, bu halkın.

Görüldüğü gibi kaynak bağlamında musahipliğin İslamiyetle, İslamiyetin doğduğu topraklarla bir ilgisi *yoktur*. Musahiplik kurumu kaynağını Asya'nın *kandaş* toplumlarından alır; tarihsel süreci içinde batıya doğru yayılarak *Zerdüştlüğe*, oradan da *Ahilik* aracılığıyla Anadolu Aleviliğine geçmiştir. Ana hukukunun egemen, ergin her erkeğin savaşçı olduğu bu dönemde, henüz halktan farklı ve ona karşıt olarak bir kamu gücü yoktu. Bir bakıma ilkel demokrasi, en parlak dönemini yaşıyordu. Bu kandaş topluluklarda *kandaş akrabalık*, topluluğun belirleyici olgusuydu; hiçbir üye, topluluk içi evlenme hakkına sahip değildi.Yaşamın dayatması sonucu, kandaş akrabalığa dayanan topluluk üzerinde, savaşanlarla geride kalanlar arasında *"toplumsal*

Bunlar Horasan ci-varında yaşamışlar. Soğutlar Asya'nın en kurnaz tüccar insanları. Onlardan Türkçe'ye de bir söz geçmiştir; "Biste" diye. Bu esnaf kardeşliği anlamına geli-yor. Sözcük Türkçe değil. Fakat zamanla Türkler arasında da 'esnaf kardeşliği' manasında kullanılır olmuş. Yani Türk külütürüne girmiş bu kavram. Bir de savaşçı gazilerde bu sözcüğün kullanımını görüyoruz. Savaşa giden insanlar, eşlerini, çocuklarını, mal ve mülklerni en sevdikleri insanlara teslim ediyorlar.

'Can yoldaşlığı' kavramı da buradan doğuyor. Eğer gaziler savaşta ölürlerse, karısı, bıraktığı arkadaşının kardeşi oluyor. Çocukları ise onun çocukları olmuş oluyor. Kadınlarla ve çocuklarla asla evlenme diye bir şey söz konusu olamıyor. Can yoldaşı artık o aileye de bakmak, göz kulak olmak zorunda. Esnaflar batarlarsa bu sefer onun gönül dostu, can dostu olan arkadaşı batana yardım ediyor. Orta Asya'da kadın şamanlar arasında da yakın bir dayanışmanın olduğunu biliyoruz. Tabii musahipliği herkes farklı kaynaklardan başlatıyor. Hayber Kalesi Cenkleri'nden başlatanlar da var elbette. Şunu söyleyiyim ki, hiçbir Arap ülkesinde ne cem vardır, ne semah vardır, ne de musahiplik vardır. Bu saydıklarım Asya kaynaklıdır. Musahiplik Alevilik içinde çok önemlidir. Ben burada ilginç bir noktaya değineceğim. Tahtacılar üzerinde incelemelerim olmuştu. Tahtacıların inanç ve gelenekleri ile diğer Aleviler arasında çeşitli farklılıklar vardır... musahipliğin anlamı ve kapasamı da Tahtacılar'da diğer Alevi zümrelere göre farklı. Musahipliğin kolları bile var Tahtacılar'da. Bir musahip ölürse onun yerine bir başkasıyla musahip olmak gerekiyor. Musahiplerin kız kardeşleri de musahip oluyorlar...."

akrabalık" temelli bir dayanışma örgütlülüğü yaratıldı. İşte bu dayanışma örgütlülüğü, Alevilikteki musahiplik kurumunun kaynağıdır. Savaşa gidenlerin eşini , çocukalarını ve malını mülkünü en yakın arkadaşına, dostuna emanet etmesi biçiminde yaşama geçen bu *toplumsal dayanışma,* zamanla *"yol kardeşliği" ,"can yoldaşlığı"* biçiminde öne çıkmıştır. Eğer savaşa giden ölürse, karısı bıraktığı arkadaşının kardeşi , çocukları ise çocukları oluyor. Kadın ve çocuklar, emanet edilen arkadaşın kardeşi ve çocuğu olduğu için hiçbir biçimde evlenme sözkonusu olmuyor. Bu da kandaş toplumda kana bağlı "toplumsal birim"in kendi içindeki evlenme yasağının, yaratılan "toplumsal akrabalığa" taşınmasından başka bir şey değildir.Yalnızca savaşa, sefere

---

Nejat Birdoğan; a.g.e; İstanbul-1997; Sayf.: 105-106,"Mesela musahiplik, tümüyle eski Budizm'den, Zerdüştlik'ten Aleviliğe geçmiştir. Bu da aşama aşama birbirini izlemiştir. Yani çeşitli uluslarda ve dinlerde gördüğümüz bu gelenek birbirine geçmesiyle günümüze kadar gelmiştir.

Buna 'yol kardeşliği' de-nilebilir. Ben savaşa gittiğimde çoluk-çocuğumu en yakın arkadaşıma dostuma emanet edeceğim. O da kendi ailesiyle beraber benim çocuklarıma ve eşime de bakacak. Burada eşlerin bırakılmasına rağmen kesinlikle evlilik toplum kuralı olarak yasaklanmıştır. İşte buradaki toplumsal yapıyı, 'yol kardeşliğini' yani musahipliği de tutup İslamiyet'e bağlıyorlar. Kuran'da bir sureyle bunun arasında bağlantı kurup bunu da İslamiyet'e bağlıyorlar. Sabe Suresi'nde güya buna ilişkin bir yorum varmış. 'Onlardan öncekilerle de peygamberlerini yanılttılar. Bunların öbürlerine verdiklerinin onda birine ermemişlerdir.

Böyleyken öbürlerinin peygamberi terkedişlerinin akibeti ne oldu. Rabbim de size sırrı Allah için ikişer ikişer, teker teker karşıma, sonra da dönüp arkanıza hiçbir memnunluk olmadığını iyi düşünüp günlerinizi vaaz edin'! E be kardeşim musahiplikle bunun ne alakası var, Allah aşkına. Varsa buyrun beraberce arayalım...."

Nejat Birdoğan; Anadolu Aleviliğinde Yol Ayırımı; Mozaik Yayınları; İstanbul-1995; Sayf.: 83," Zerdüşt kendi yöresinde kardeş birlikler oluşturmuş ve bu daha sonra günümüzde bile var olan ruhani dervişler birliğinin temelini atmıştır. Anadolu Alevilerinin bir kesiminde var olan musahip örgütünün bu olaydan çıkmış olması da akıldan çıkarılmamalıdır."

gidenleri ve onların arkadaşlarını kapsayan *"yol kardeşliği"*, *"can yoldaşlığı"* olgusu, Anadolu Aleviliğinde daha tanımlı ve kurumsal nitelikte, herkesi kucaklayan bir *toplumsal örgütlenmeye* dönüşüyor.

Musahiplik somutta, iki canın yaşam boyu sürecek olan kardeşliğidir. Hz. Muhammet ile Hz. Ali'den kaldığına inanıldığı için musahiplik andı içenler, Ali-Muhammet yoluna girmiş sayılır.

Hakk'a yürüme, ayrılık, dargınlık gibi nedenlerle musahiplik andının koşulları geçici ya da sürekili olarak ortadan kalksa bile bu and bir daha yapılmaz. Musahiplik andıyla birlikte musahipler; birbirleirine teslim-i rıza olma zemininde, aklın bedenleşmiş biçimi olarak algılanan mürşidin izniyle Hak musahibi olurlar.

Nejat Birdoğan; Milletlerarası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri; Kültür Bakanlığı Yayınları; Ankara-1996; Sayf.: 20," Var olan fütüvvetnameler, incelemeler gösteriyor ki Ahiliğe katılmak isteyen acemi çırağın(nâzil) ya da katılırken kendisine öncelikle bir yol atası bulması gerekir. Bu Alevilikteki rehberin karşılığıdır. Sanırız ki Ahilikten geçmedir. Gene fütüvvet yolunda ilerlerken kendisinden daha kıdemli olan nâziller arasından iki de yol kardeşi seçecektir. Bu olay da Aleviliğin bir kesimine yol kardeşi olarak geçmiştir."

Baki Öz; Alevilik Tarihinden İzler; İstanbul-1997; Sayf.: 108, "Musahipliğin kaynağı Asya'dır. İskidler'de(Saka) ileri ölçüde bir kardeşlik vardır. Bu örgütlenme Harezm'de yaygındır. Asya ve Şaman kökenli olan musahiplik Oğuzlar yoluyla Ahilere geçmiş oradan da Aleviliğe girmiştir."

Piri Er; Geleneksel Anadolu Aleviliği; Ervak Yayınları; Ankara-1998; Sayf.: 46,"Musahipliğin kaynağının Asya ve Şaman kökenli olduğu ya da Zerdüşt inancı kökenli olduğu konusundaki görüşlerin ise her ikisinde de haklılık payı olabileceği, her iki kaynağın da Anadolu Aleviliği üzerindeki belirleyici etkilerinin bulunduğu bir gerçektir. Ancak bu etki konusunda kesin bir kaynak göstermek eldeki mevcut bilgiler ışığında mümkün değildir. Kanım Asya ve Şaman kökenli olabileceği yolundadır."

Bu nedenle musahip musahibine kin tutarsa, musahip musahibinin evine hiyanet ederse inançta cünüb düşmüş olur.(*)

[KİM KİMİNLE MUSAHİP OLUR?]

Belli bir yaşa gelen her Alevi, kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik için en uygun yaş, 18-20'dir. Bu yaşa gelen gencin fiziksel olgunluğa eriştiği ve kişiliğinin oturduğu kabul edilir. Ancak yine de sınırlanmış bir yaş basamağı yoktur; daha küçük ya da daha büyük yaşlarda musahip tutulabilmektedir.

Musahip olacak talipler öncelikle gerçekten talip olmalıdır; yani:

a) Mürşidine, rehberine bağlı; olgun, söz dinler ve güvenilir olmalıdır;

b) Yalandan dedikodudan uzak durmalıdır;

c) Doğrudan ve doğruluktan ayırılmamalıdır;

d) Dört Kapı ve onun koşullarını yerine getirmelidir;

e) Toplum içinde dirlik ve birliği sağlamalıdır;

f) Başkalarına kendini sevdirmelidir;

g) Başkalarını sevmeli ve

h) Sürekli bilmek ve öğrenmek isteği içinde bulunmalıdır.

(*) Aleviler dün musahipliği nasıl anlıyorlardı?, sorusuna Buyruğun diliyle cevap verelim:

"Musahipsiz kimselere, musahipliğe inanmayanlara aramızda yer yoktur. Onların çabaları boşunadır. Onlar Mervan'la birlik olmuşlar demektir. İnançsız yezit oldukları için Hakk'ı görüp inanmamışlardır.Musahipsiz kimselerin yanında menakıp okumak,ayin-i erkân göstermek doğru değildir.Böylelerinin şeriattan,tarikattan,marifetten,hakikattan ve kırk makam ile on yedi erkandan nasipleri yoktur.

Musahiplikte birbirine teslim olmak temel koşuldur. Bu teslim rıza kapısında olmazsa, musahipler birbirine gönül vermezse ve birlik olmazsa, onlar görünüşte musahiptirler. Onların ikrarı bozuktur. Kim olursa olsun onlar musahip sayılmazlar. İkrarları geçerli değildir.

Gerçekten onların yoldan, erkândan haberleri yoktur. Onlar düşkündür. Musahiplikleri haramdır. Emekleri boşunadır. Onlar musahip olamazlar.Yaptıkları ikrarlarına olanak tanımaz.

Her an rıza kapısında mürşidin ve meşayihin buyruğunu yerine getirirlerse ikrarları geçerli olur.

Şimdi de musahip olacak taliplerde aranan koşulları sıralayalım:

1) Her iki musahip adayının ikrar vermiş olması gerekir.

2) Her iki musahip adayının evli olması gerekir.

3) Her iki musahip adayının yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olması gerekir.

4) Her iki musahip adayının aileleri arasında küskünlük, dargınlık, kan bağı ve iki göbek ötesine kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmaması gerekir.

Musahip kardeşini kendi seçer ancak bu seçimde kimi ölçütler de vardır. Temelde üç ortak özellik aranır:

1) *Dil ortaklığı;* musahip olacakların aynı dili konuşuyor

Özünde bir kişinin dört kapıda dört musahip bulması erkàndır.Ancak pir birdir,yol birdir, erkân süreklidir.

İkrarın geçerli olması için ikrar rıza kapısında olmalıdır.Meşayih ve mürşidin buyurdukları yerine getirilmelidir.

Yedi türlü kardeşlik vardır: 1.Kardeşlik; şeriat kardeşliği. 2.Kardeşlik; tarikat kardeşliği. 3.Kardeşlik; marifet kardeşliği.Allah, bir, Resul hak, Hz. Ali ve on bir oğulun imamlığı hak demekle müminler, şeriat, tarikat ve marifet kardeşi olurlar.4.Kardeşlik; hakikat kardeşliği. Hakk'ı insanda, insanı Hakk'ta görmek; ehl-i hak ve ustad-ı kamile sevgi göstermekle hakikat kardeşi olunur. 5.Kardeşlik; Kırklar'ın kardeşliği.Dört kapının hizmetini bilen, bu hizmetleri yerine getiren, kırk makamda Kırklar ile kardeş olur. 6.Kardeşlik; On Yedi Erkân kardeşliği. On Yedi Erkânı bilip gereğini yerine getirmekle sır ehli olmakla kâmil mürşit gözünde ve yetmiş yedi erkânda, On Yedi Erkân sahibi ile kardeş olunur. 7.Kardeşlik; ceset kardeşliğidir. Bir babanın belinden, bir ananın karnından gelmekle ceset kardeşi olunur.

Eğer bir pir ve talip birbiriyle musahip olurlarsa,rıza kapısında nur âlâ nur olurlarsa onların ikrarları geçerlidir.Onlara rıza göstermek erkândır.Mürşidin sır nefesi budur.

Ancak her sufinin musahip olması esastır.Hak bir olmak için her canın musahip olması gerekir.Musahip olanlar ne maldan,ne candan ne de halden birbirinden gizlisi,saklısı olmayanlardır;iki dünyada yüzleri ak,sözleri saftır.

Musahip musahibinin evine teklifsizdir. Malını teklifsiz alır. Yemeğini teklifsiz yer. Çünkü musahip musahibin kardeşidir. Kardeş kardeşin evine teklifsiz gider.

Mürebbi babadır. Talip, mürit oğuldur. Baba oğulun evine teklifsiz gider. Bu nedenle mürebbi de talip de mürit evine teklifsiz giderler.

olmaları gerekir. Tersi durumda anlaşmaları olanaklı değildir. Çünkü Anadolu bir kültürler mozayiğidir ve pek çok dil konuşulmaktadır. Süreç içinde ve mazlumlar katında Türkçe ortak dil olarak öne çıkmış olmakla birilikte yine de "kültürlerin konuşma dili" önemini korumuştur. Bu bağlamda musahiplik, aynı dili konuşanları yumuşak bir örgütlenme içine sokmuş ve "kültürlerin konuşma dilleri"nin günümüze ulaşmasına aracılık etmiştir.

2) *Aile durumu, yaş ve düzey eşitliği;* evlenmemiş biriyle evli birinin; genç biriyle yaşlı birinin; bilgiliyle cahilin; zalimle mazlumun; mürşitle müridin; inananla inanmayanın; pirden el almış biriyle pirsizin; sanat ehliyle sanat ehli olmayanın birbirini musahip tutması

Musahip musahibin kardeşidir.Bir elmanın yarısı niyaz,yarısı tercüman olmak erkân değildir.Meşrep Ali'dir;muhabbet Muhammet'tir.Meşrebin muhabbetin evine varması için davet gerekir.Nitekim Şah-ı Merdan Murtaza, Muhammet Mustafa'nın evine gitmeyi düşündü.Muhammet Ali'yi davet etti,muhabbet gösterdi.Muhabbetin evine o davet olmayınca varmak erkan değildir.Zira Tanrı Muhammet'i Cebraille davet ederek Mirac'a götürdü.

Ancak haftada üç kez davet erkandır:Salı,çarşamba ve cuma gecesi.

Salı,Hz. Muhammet ile Hz. Ali'nin muhabbet ettiği gecedir.Bu nedenle çarşamba hoş geldi.Cuma ise inananların ziyaret gecesidir; günlerin seyididir.

Davet ile haya ile varmak,rica ile oturmak,erkân ile söylemek ve halifelere hizmet etmek gerekir. Musahiplerin Tanrı katında işleri bir demektir. İşin Tanrı katında bir olması demek, musahibin malda, canda ve her konuda birbirinden gizlisi saklısı olmaması demektir. Ancak böyle musahiplerin iki cihanda yüzleri ak, sözleri pak olur. Yarın günahlarına yardım eli uzanır. İyilikleri ağır gelir, dünya kazançları bir olmadan nasıl ahiret kazançları bir olur. Ama günümüzde insanların kimisi el musahibi, kimisi dil musahibidir. Gerçek musahip, öbürünün yararına ilaç olandır. Musahip, kardeşinin inleyişini duyandır. Kardeşinin derdine derman olandır. Kardeşinin küfürünü iman sayandır. Kardeşinin derdine derman olmayan, küfürünü iman saymayan musahip olamaz.Musahiplerin her durumda, her konumda birbirine bağlılıklarının sonsuz olması gerekir.

Namus dışında musahibin musahibe malı, rızkı ve canı haram değildir.Birbirlerine kem gözle bakarlarsa ahirete imansız giderler. Musahip musahibe muhabbet edecekse cana etmesi gerekir. Çünkü ten sürekli değildir çürür.

Musahibin düşkünü pir, rehber kaldıramaz. Yine musahip kaldırır. Musahibin derdine derman yine musahiptendir. Musahip musahibin evine varsa:

uygun değlidir. Bu bağlamda musahiplik toplumun aile durumu,yaş ve düzey eşitliği bakımından denklik gösteren kesimlerini, karşılıklı sorumlulukların bağlayıcılığında ve yaşamı kucaklama, düşmana karşı duruş alma anlamlarında ortak bir tavır içine itmiştir.

3) *Yaşama yeri birliği;* musahip olanların aynı kentte, aynı köy ya da mahallede oturuyor olmaları gerekir. Sözgelimi bir asker ile bir çiftçinin musahip olması uygun düşmez. Bu bağlamda musahiplik; dertleri, sevinçleri, duyguları bir olan insanları ortak bir dayanışma içine sokar.

Musahiplik inançta "iki kişinin ayrılmaz birliği" olarak algılanır. Bir musahip musahibiyle bir bakıma yaşam boyu sürecek bir "birlik"

"-Birbirimizle Tanrı sözü söyleşip öbür dünya üzerine danışalım", dese; musahibinin evine giderken attığı her adım için on yıllık sevap sayılır.

Musahibin musahip gücünü çalması doğru değildir. Çünkü musahip cesettir. Onun üzerinde: 1) Ölüm, 2) Ağız, 3) Kurt-kuş, 4) Toprak, olmak üzere dört nesnenin hak kı vardır.

Zamanımız sufilerinin musahiplikleri tümüyle tuzaktır. Musahipliğin nasıl olduğunu bilmezler, gereklerini yerine getirmezler. Böyle musahiplik olmaz. Bir sufi yaramaz bir iş yaptığında onu önce musahibi uyarmalıdır. Onu doğru yola çağırmalıdır. Yok, musahip kardeşi bildiğini yapar da kendini dinlemezse cemde herkesten önce onun yaptıklarını anlatmalı ve onu cemden, pir ve cem erenleriyle birlikte kovmalıdır. O zaman o sufi;

"-Ben kardeşimden, bacımdan, toplumdan kopuyorum. Onlar beni soyutluyor. Ben bir daha bu işi yapmayayım", diye düşünecektir.Musahipler birbirini haklamasa,birlik etmese,birbirinden düşkün olsa;günah işlemiş olur.Bu günahın sitemleri birdir.Bunlara seksen tarik çalınır;seksen tarik akçesi,seksen tercüman ve bir kurban alınır.

Musahiplerin işte böyle birbirlerine kilit olup şeytanı aralarına sokmamaları gerekir Musahiplik şuna benzer: Bir adam yola giderken yanında birkaç adam olsa, eşkiya gelse onu soyamaz. Ama adam yalnız olursa ne denli yiğit olursa olsun eşkıya bir yolunu bulup onun malına canına el atar.

Pir, rehber, aşina, musahip Tanrı yolunun yoldaşlarıdır. Şeytan eşkiyadır. Onun şerrinden insanların birbirlerini korumaları gerekir.

Pir , rehber yada musahipten birinin haksız işini görüp de ortaya atmazsa onun pirliği, rehberliği ya da musahipliği yalandır. Mahşerde iki yüzü karadır. İster tutsun ister tutmasın yanlış yapanı uyarmak gerekir. Bu sizin boynunuzun borcudur."; İmam Cafer Buyruğu(Yayına haz.: Esat Korkmaz) Ant Yayınları; İstanbul-l997

oluşturur. Henüz musahip tutamamış olanlar ise kişiyi toplumsal davranışa iten "birlik"ten mahrum demektir. Musahibi Hakk'a yürümüş olan musahiplik andı içerek yeniden musahip tutamayacağı için ömür boyu "yalnız"dır.

Musahiplik kurumu, toplumsal örgütlüleşmenin ilk halkası olduğu için; anlaşmalarına, birbirlerini anlamalarına zaaf getirmesi söz konusu olan durumlarda da uygun görülmemiştir. Çünkü andını bozmak durumunda kalanlar, inançta Muhammet-Ali yolundan ayrılmış kabul edilir. Bunların işleri bozuk, sonları karanlıktır; Dört Kapı'nın sürgünü, Kırk Makam'ın lanetlisidirler.

Musahip olacak kişilerin baba, ana ve karılarının da bu durumu onaylamaları gerekir. Bu nedenle iki kişinin evlenmeden önce musahip olmaları doğru bulunmaz. İleride eşler arasında çıkacak bir anlaşmazlık, andın bozulmasına yol açabilir.

Alevilikte musahiplik önemi nedeniyle hem *felsefi* boyutta, hem *düşünsel* ve *davranış* boyutunda *onurlandırılır, kutsanır*. Kimi özdeyişlerle mistik bir örtü içinde bilince taşınır. Bu özdeyişlerin diliyle konuşursak; bir musahip musahibiyle düşkün olsa yine kendileri birbirini kaldırır. Musahibin düşkününü pir, rehber kaldıramaz. Musahibin dermanı musahiptir. Bir musahip musahibinin evine gidip söyleşeyim, danışayım dese adının başına on iyilik yazılır.

Görüldüğü gibi musahiplik:

a) Ortaçağ koşullarında yapılanıp biçimlenmiş;

b) değişim ve dönüşümlerle yaşanan anda anlamlı kılınmış;

c) çağdaş dayanışma biçimlerini önceleyen;

d) medeniyet öncesi toplumların dayanışma biçimlerini geçmişten günümüze taşıyan;

e) resmi hukuka/ etiğe/ estetiğe ve bireysel/ toplumsal yabancılaşmaya karşı duruşu harekete geçiren;

f) çalışan/ yaratan insanın gelecek düşünü sürekli canlı tutan, toplumsal bir olgudur/ kurumdur.

[MUSAHİPLİK CEMİ]

Musahiplik cemi bugün geçmişteki otantik uygulanışından hem kısa hem de bölge özelliklerinden kaynaklanan farklılıklarla uygulanmaktadır. Bunun da ötesinde kentlerde ve kimi bölgelerde tümüyle uygulamadan kalkmış durumdadır.

Biz bu başlık altında Buyruğu temel alan otantik, ancak ayrıntılarından arındırılmış bir musahiplik erkânı vereceğiz:

Birbiriyle musahip olmak isteyenler, anne ve babalarının razılığını aldıktan sonra, rehbere başvururlar. Rehber, başvuruyu değerlendirir; olumlu kanıya varırsa durumu mürşide bildirir.

Mürşit, musahiplik erkânı için cem kurulmasına karar verir.

Eğer yalnızca musahiplik erkânı için cem kurulmuşsa, "Görgü Ceminde" ayrıntıları verilen "Post Duası", "Hizmet Sahiplerinin Çağrılması" ve "Çerağın Uyandırılması" sıralı erkân olarak uygulanır; ardından musahiplik törenine geçilir; sonra da yine "Görgü Cemi"nde ayrıntıları verilen 12 hizmet tamamlanır. Tersi yaşanıyorsa, yürümekte olan bir cem içinde musahiplik töreni yapılacaksa, hizmetler yürümekte olduğundan, musahiplik töreni, burada anlatacağımız biçimiyle yeri geldiğinde, sıralı erkân olarak meydan alır.

Musahiplik töreni meydan aldığında; başta *mürşit*, onun alt yanına *mürebbi*, onun alt yanına ise *rehber* oturur. Rehbere bitişik durumda ve daire biçiminde öndegelen kişiler sıralanır. Onlardan biraz aralıklı olarak diğer canlar yaş sırasına göre otururlar. 12 hizmet sahipleri, görevlerine hazır beklerler.

Cem bu şekilde kurulduktan sonra *rehber* ayağa kalkar ve mürşide *niyaz* olur. Sonra avuç içleri yukarı gelecek şekilde secdeye kapanır ve cem erenlerine sevgi, saygı ve bağlılığın bir ifadesi olarak kendi elini öper. Ardından mürşidin ve mürebbinin elini öper; sonra cem erenleri-ne dönerek halka ile *"cümlenizin niyazı"* der; niyaz olur ve halkadaki yerini alır.

Musahip olacak canlar mürşit karşısında dâr'a durur. Mürşit öncelikle bunlara, musahip olmanın *yükümlülüklerini ve koşullarını* anlatır. Gerekli koşulları yerine getirip getirmediklerini; gerekli yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul edip etmediklerini sorar. Musahip olacakların olumlu karşılık vermeleri durumunda pir, bir *gülbank* okur:

"-Bismişah, Allah... Allah... Yüzüm yerde, özüm dâr'da. Dâr-ı Mansur'da ellerim gani dergâhında. Erenlerden hak hayırlısı şey'en ederim. Allah... Eyvallah, hû dost!"

Bu gülbanktan sonra musahip olacak canlar yerlerine oturur. Bu canların musahip olmak için bu duadan sonra en az *bir yıl* -kimi kez bu süre daha kısa olabilir- beklemeleri gerekir.(*)

Bu bir *sınama süresidir.* Musahip adayların, birbirlerini denemeleri ve musahipliği yürütüp yürütemeyeceklerine karar verebilmeleri için belirlenen bu tanıma süresine *"sınama"* ya da *"kazanç"* adı verilir. Eğer canlar anlaşamayacak olursa sınama süresi içinde musahip olmaktan vazgeçerler. Sınama ya da kazanç süresi *olumlu* geçerse, o canların musahipliği uygundur. Bu kez sufilerin gündüzden *boy abdesti* almaları gerekir. Boy abdesti sırasında;

(*) Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu(Yayına Haz.: Mehmet Yaman); Ufuk Matbaası; İstanbul-1994; Sayf.: 99, ""Sınama' ya da 'kazanç' adı verilen bu süre daha kısa da olabilir. Sözgelimi bu süre Şeyh Safi Buyruğunda birkaç gün olarak belirtilmektedir: "Bir talip bir talip ile musahip olmak dilese, önce birkaç gün birbirinin gözleğinde olmaları gerekir. Tarikat içinde buna KAZANÇ derler. Bir talip şöyle kazanç kazanmak gerektirir ki; birbirinin yükünü götüreler, birbirinin gözüne ve gönlüne gireler, birbirinin yoluna ve uğruna baş ve candan geçeler. Cem ehli de bunların durumunu bakıp göreler: Eğer onlarda yolerkân uyarınca musahip hali varsa, güzelce erkândan geçirip, kurbanını yiyip, onları birbirine vereler. Ve eğer ki birbirinin halinde nesne yok ise onlar musahip değildir; onu alıp bir musahibe verin. Zira musahip musahibin her haline haldaş ve her yoluna yoldaş olmak gerektir; hatta ispat gerektir; can verip, ömür harcetmek gerektir. Ta ki birbirinin kadrini, kıymetini bileler. Ve de musahip musahibinin yoluna kesik baş gerektir bu tarik içinde. Öyleyse, bilesin ki musahipliğin erkânı budur. Ey talip! Sen dahi bir kimse ile musahip olayım dersen, bu tarz ile yürü, bu düzen ile var ki işin temiz ola; kemâle eresin; noksanın olmaya. Erenlerin nutku budur."

a) ellerin yıkanması, Tanrı'nın yasakladığı şeylere geçmişte el uzatıldı ise bu kirlenmeden elin arınması içindir;

b) ağıza alınan su, kötü şeyler söylenmişse onlardan ağızın arınması içindir;

c) buruna çekilen su, burunla alınan yasak kokulardan burunun arınması içindir;

d) yüze sürülen su, utanılacak işlerden yüzün arınması içindir.

***

Akşam olup cem birlendiğinde önce cem erenleri gelir; *delil gülbangı* okunur:

"-Allah, Allah Allah... Hizmeti kabul ola. Muhammet muradı hasıl ola. Divan-ı dergâhta yüzü ak, özü pak ola. Hizmetinle şefaat bulasın. Şevkimiz Şah-ı Merdan şevki ola. Gerçeğin demine Hû!"

Daha sonra cemde bulunan herkes kenetlenip *delile* niyaz eder. Ardından kurban içeri alınır. *Kurbancı* dâr'a durur. Bu sırada koyunun, nişan getirinceye değin meydanda gezdirilmesi uygundur. Nişanla anlatılmak istenen; kurbanın silkinme, geviş getirme ya da esneme gibi bir şey yapmasıdır..

Bir süre beklenir; kurbanın nişan göstermesi üzerine kurban sahipleri, eşiğin sağına ve soluna niyaz eder; ardından hayır dualarını alırlar.

Sonra kurbancı kurbanın, sağ kulağını sağ gözüne kapatır. Ön sağ ayağını da sağ gözünün üzerine tutar. Bir süre ayaklarını mühürleyip Kıble'ye doğru durur. Bu sırada mürşit ya da rehber, *tekbir çeker.* Tekbirden sonra kimi cem erenleri, kurbanın boynuzuna niyaza varırlar. Bu sırada kurbancı:

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek hizmet alır. Ardından,kurbanı tekbirleyerek tığlar.Aşçı bacılar kapıdan girerek;

-*"Hayır himmet eyleyin"* deyip kurbanı ocağa koyarlar. Hizmete başlamadan önce yardımcılarıyla niyazlaşır. Bu arada kuyucular da gelir; hizmetlerini alıp niyazlaşırlar; dâr'a durup hayırlılarını alırlar.

Rehber kurban sahipleriyle birlikte içeri girer. Musahip olacaklar bacılar ve rehber, beşi birlikte eşiğin sağına ve soluna niyaz ederler; rehber sağ başta olmak üzere dâr'a dururlar. Rehberin elini öpen kurban sahipleri onun sol yanında ve döşek üzerinde dâr'a durmuşlardır.

Arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir; ancak bacılar, yer değiştirmiş durumdadır.

Rehber, musahip olacakların boyunlarına birer *mendil* ya da *tülbent* bağlar. İki mendilin ucunu sağ eliyle tutar; bu sırada musahip olacaklar pir karşısında, dâr'da ayaklarını mühürlemiş durumdadır. Rehber:

"-Aşk ola!", der.

Bunun üzerine beşi de meydanı niyaz eder ve yeniden dâr'a dururlar. Rehber:

"-Hû tarikat erenleri!", deyince mürşit:

"-Hû şeriat yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?", der. Ardından rehber:

"-Şeriattan gelip tarikata gidiyoruz", diye yanıtlar.

Sonra beşi birlikte dâr'dan ayrılıp eşiğe varır ve geri dönerler. Rehber yeniden söze başlar:

"-Hû tarikat erenleri!" Ardından mürşit:

"-Hû tarikat yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?", der. Rehber:

"-Tarikattan gelip marifete gidiyoruz!", diye yanıtlar.

Bu kez yine beşi birden dâr'dan ayrılıp eşiğe varırlar ve geri dönüp dâr'a dururlar. Rehber:

"-Hû marifet erenleri!" der. Bunu mürşidin:

"-Hû marifet yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz!" sorusu izler. Rehber:

"-Marifetten gelip sırrı hakikata gidiyoruz", der. Mürşit ise:

"-Gidemezsiniz! Kış var, aşılmaz yüksek dağlar var, geçitsiz ırmaklar var. Bu belleri aşamazsınız, bu selleri geçemezsiniz. Çok zor bir ortama gireceksiniz; çok büyük engeller var; bunlar demirden leblebidir yenilmez, ateşten gömlektir giyilmez. Gelme gelme! Gelirsen dönme! Gelenin malı gider, dönenin canı gider. Öl ama ikrar verme. Öl, ikrarından dönme!. Hal böyledir; bu halleri ben size demiş ve duyurmuş olayım evladım.", açıklamasını yapar. Bu kez rehber:

"-Pirim cemaatın varlığına, Tanrı'nın birliğine inanarak Muhammet-Ali'nin yoluna, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin katarına girererek, Muhammet'e ümmet, Allah'a kul, Hüseyin'e talip olmak için adlarını andığımız kişilere inanarak, güvenerek geldik. Ölümümüz olur, dönü-

şümüz olmaz. Önünüzde başımız açık, ayağımız yalındır. Özümüz dâr'da, yüzümüz yerdedir. Pirden ne gelirse 'Allah Allah eyvallah' dedik durduk dâr'ına. Boynumuz kıldan ince, yolumuz kılıçtan keskin. İnandık iman getirdik. Huzurunuzda birliğe yettik."

Rehberin sözünden sonra mürşit:

"-Eyvallah talip! ikrarın imanına yoldaş olsun! Hak, Şah-ı Merdan, tümümüzü doğru yoldan ayırmasın. Diz çökün!", der. Rehber:

"-Sana, Muhammet-Ali'nin yoluna girmek üzere bir çift kurban getirdim. İşte yularları" diye karşılık verir. Sonra mendillerin ucunu mürşide uzatır; mürşit , musahiplere öğüt verir:

"-Evladım, siz musahip oldunuz. En başta musahip, musahipten evini ayırmayacak, mallarını ayırmayacak. Birbirinin evinde olanı, izinsiz alıp gidecek. Aranızda bir tartışma çıkması durumunda, Allah korusun, bu dargınlığı, temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya değin sürdürürseniz, derdinize derman bulunmaz.

Musahip musahibe demese beli,
Dünya ahirette eğridir yolu.
Ona şefaat etmez Muhammet-Ali
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.

Musahip musahiplikten yolun ayıra,
Hak vura onun temelin devire,
Yedi cehennem narın ona buyura,
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.

Talip olmak için sizden dört şey isterim. Önce şeriatı bilmek gerekir. İkincisi tarikatı bilmek gerek. Üçüncüsü marifetten bilgi sahibi olmak gerek. Dördüncü sırrı hakikat ehli olmak gerek. Bunlara layık olmak için ise yalan söylememek, haram yememek, zina yapmamak, dedikodu etmemek, elinle koymadığını almamak, gözünle görmediğini gördüm dememek gerek. Kimseyi incitmemek gerek. Bütün bu dediklerimi yapacaksınız. Büyükleri sayacaksınız. Küçükleri seveceksiniz. Yani sonuçta Ulu Tanrı'nın buyurduklarını tutup, yasak dediğini yasak, gerçek dediğini gerçek bileceksiniz. Tanrı'nın yolundan ayrılmayacaksınız .İşittiniz mi evlatlarım!"

Mürşidin öğüdüne musahipler karşılık verir:

"-Eyvallah!" Bu kez mürşit:

"-Ey talip, benim bu sözleri sana söylediğime bu cemaat şahit olsun mu? Vaktin imamı şahit olsun mu? Ay, Güneş şahit olsun mu? Yer, Gök şahit olsun mu? Ölünceye değin ikrarınızdan dönmeyeceğinize, elinizden geldiğince, gücünüzün yettiğince Allah'a kul, Muhammet'e ümmet, Ali'ye talip olacağınıza, Hüseyin'in yolundan ayrılmayacağınıza söz veriyor musunuz?" der. Musahipler:

"-Eyvallah, pirim!", karşılığını verirler.

Daha sonra musahipler ve bacılarının üzerine bir çarşaf çekilir. Bu sırada rehber kenarda durur. Pir, *İsm-i Azam* duasını okur. Dua bitinceye değin çarşaf, dört kişinin üzerinde kalır, sonra kaldırılır. Ardından rehber sağ başta olmak üzere yan yana dizilip *ayak mühürleyerek* mürşit karşısında dâr'a dururlar. Mürşit şu *gülbangı* okur:

"-Allah, Allah, Allah... Geldiğiniz yoldan, durduğunuz dâr'dan, çağırdığınız pirden, şefaat göresiniz! Cenab-ı Hak, Hünkâr Hacı Bektaş Veli sultan ikrarınızda ber karar eyleye. Hünkâr Hacı Bektaş Veli Sultan Allah'a kul, Muhammet'e ümmet, Ali'ye talip eyleye. Bu yoldan, bu dâr'dan, bu pirden ayırmaya! Cedd-i cemalim yaramaza, uğursuza, pirsize duş getirmeye! Şeytanın şerrinden, gafil gadadan, görünmez beladan koruya! Cenabı Allah hayırlı evlat,hayırlı devlet, gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket nasip eyleye! Dâr'ınız, niyazınız kabul ola! Gerçeğin demine Hû". Mürşidin gülbangından sonra musahipler secdeye varır. Bu sırada mürşit sorar:

"-Ey talip, girdiğin Hak kapısı, durduğun Mansur Dâr'ı; ne gördün, ne işittin?" Rehber:

"-İkrar, iman!" mürşit:

"-İkrarın imanına yoldaş olsun. Dâr'a gel doğru söyle! Dost gönlünü incitme. Doğrulun!", deyince musahipler başlarını secdeden kaldırır. Diz çökerler. Mürşit cemdeki topluma seslenir:

"-Göz erenler gözü, nicesiniz? Bu sufilerin dostu olan onların ayıbını, yanlışını söylesin!"

Mürşidin seslenmesi üzerine cem erenlerinden şikayetçi çıkarsa, musahip olanların eşleri, gidip o sufi ile niyazlaşırlar. Mürşit yeniden musahip olan canlara döner:

"-Önce özünüzü arayın, sonra Hakk'a yarayın! Kendi özünüzle

nasılsınız?", diye sorar. Bu sırada rehberin solundaki sufi, rehberin elini öper; ardından dört can birbiriyle niyazlaşır. Mürşit sorar:

"-İlk kapı şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet, sonra sırrı hakikat, Hak mı?" Rehber:

"-Eyvallah-" mürşit:

"-On iki Matem-i Muharrem Orucu, üç Hıdırellez, kırk sekiz perşembe, bunlar Hak, tutacaksınız! Yalan söylemeyeceksiniz! Dedikodu yapmayacaksınız! Elinizle koymadığınızı almayacaksınız! Gözünüzle görmediğinizi söylemeyeceksiniz! Hû!"

Mürşidin sözlerinden sonra musahip canlar,bacıları ile birlikte ayağa kalkarlar. Pir ve rehberden başlayarak cemdeki büyüklerin *ellerinden*, küçüklerin *gözlerinden* öperler. Cemde bulunanlarla konuştuktan sonra yeniden mürşidin önünde dâr'a dururlar. Mürşit, küçük bir *dua* ya da *dâr gülbangını* okur:

"-Naz, niyaz, tecella,temenna Hak defterine kayıt olsun", diyerek duayı bağlar. Bu sırada cemaat:

"-Hû sufiler! Menziliniz mübarek olsun! Cenabı Allah ikrarınızda ber karar eylesin!", diye dilekte bulunur.

Ardından musahip olacaklar, bacılar ve rehber, beşi birlikte erkâna girerler. Rehberin yanındaki sufi, rehber ile yüzyüze yatar; diğerleri birinci sufinin arkasına yatarlar. Parmaklar açık durumdadır. Mürşit, rehberin omuzlarından başlayarak parmaklarına kadar üç kez sıvazlar. Bu sırada:

"-Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", der. Rehber:

"-Tacı-ı devlet", diyerek niyaz alır. Rehberin yanındaki sufi ise rehberin omuzundan:

"-Selman-ı Pak", diye niyaz alırken, sol eli ile sağ dirseğini tutar. *Hutbe-i Şerif* okunur. Erlere ikişer, bacılara birer tarik vurulur; Daha sonra rehber:

"-Kalkınız, ya Allah!", der. Bunun üzerine başlarını kaldırıp dâr'a dururlar. Arkada bulunan bacıyı çağırırlar; bacı gelir önce mürşidin *dizlerini*, sonra *kuşağını* ve *elini* öper. Bunu, beşine birden çekilen *erkân gülbangı* izler.

Musahip canlar yerlerine oturur. Ardından ferraş gelir:

"-Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!" diyerek sağ eliyle üç kez süpürgeyi çalıp dâr'a durur. Ve şu duayı okur:

"-Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kan yaştır. Yüz bin lanet Yezit'in bağrı taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seşit Ferraş'tır. Ber Cemal Muhammet, Kemal-i İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali bülende ra salavat!"

Ardından selman(ibrikçi) meydan alır; önce delilin dibine su damlatır. Sonra mürşit ve rehberin eline su döker; ferraşın ayağına su damlatır.

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek geçer ferraşın sol yanına durur. İkisine bir gülbank okunur. Gülbangın sonunda:

"-Selman-ı Ferraş'ın, Selman-ı Pak'ın hizmeti hazır ola! Gerçeğin demine hû!", denir.

Dâr'a duranlar birbiriyle niyazlaşır.

Et pişip ocaktan indiği zaman kurbancı gelip haber verir; ve erkâna başlanır.

Cemde dört kapı sahibi tamam olmayınca, bu on iki erkân tümüyle yürümez: Her erkân da *erkân gülbangı* çekilir. Ve gülbank, *"içeriden alınan, dışarıdan alınmaya"* ya da *"Nur ola, sır ola, gerçeğin demine Hû!"*, diye bağlanır.

Bundan sonra ortaya ferraş, ardından da selman gelir. Ayrı ayrı hizmetlerini yaparlar. Bunu sofracının sofrayı getirip ayaklarını *mühürlemesi* izler;

"-Evel Allah diyelim,
Kadim Allah diyelim
Gelen Ali sofrası
Yiyen gazilere Şah diyelim
Allah, eyvallah, Hû, destur Şah!", der.

Sofrayı açar; tığlanan kurbanın eti bir leğen içinde getirilip ortaya konur. Cem erenlerine paylaştırılır. Sofracı kurbanın kellesini ayırır: Dört kapısı tamam olmayan kelleden yiyemez.

Kurban sahiplerinin *dördü birlikte* mürşit sofrasına oturur. Mürşit ya da rehber:

"-Destur Şah!", diyerek kurbandan bir lokma alır. Ardından kurban sahiplerine:

"-Kurbanınız kabul olsun", der.

Daha sonra dördüne birden *lokma* verir. Ardından delilciye ve mü-

rebbiye lokma verir. Bunu cem erenlerinin birbirine lokma sunması izler. Son lokma *Kırklar* aşkına yenerek sofra bağlanır. *Hayırlısı* verilir. *"-Bismişah, Allah, Allah. Elhamdülillah, nimet-i devlet ziyade ola. Er, Hak bereketin vere. Bu gitti, yenisi gele. Nimet-i Celil, berakat-ı Halil ola. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin! Bir nimet-i nur ola! Düşmanımız mekruh ola! Cömert lokma sahibi ve bil cümle Âl-i resul cümlemizin, yüzümüz ak, gönlümüz pak, düşmanlarımız helak ola! Er Hak Muhammet-Ali, On İki İmam, On Dört Masum Pak, On Yedi Kemerbest zan gözcümüz ve bekçimiz ola! Didarından, katarından, dirilik ve birliğinden ayırı şaşırıp düşürmeye! Çağırdığımızda omuzumuzda ola. İmdadı resul ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Üç Yüz Altmış Altılar, Bin Birler'in hizmeti daim, nazarları üzerlerimizde hazır ve nazır ola! Kutb-ı âlem, Şah-ı ekrem, zat-ı tamam, hayat-ı müdamın desteği has-u am, pirimiz üstadımız, melce-i mülazımımız, Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimizin kerametleri, zahiren ve bâtınen üzerimizde hazır ve nazır ola! Arafat'ta İmam Cafer sürüsüne karışa, gerçeğin demine hû!"*, diye bağlanır.

Sırasıyla önce ferraş, ardından selman gelir ve hizmetlerini görürler. Saki dışarıdan iki tas su getirir: Gelirken iki kez:

"-Hû cem erenleri, aşk ile meydana geliyorum!", der. Ardından bir kez:

"-Hû cem erenleri, aşk ile meydana geldim!", der ve dâr'a durur. El bağlamadan şu gülbangı okur:

"-Bismişah. Allah, Allah. Canı baştan geçmişiz biz Rum erenleri aşkına. Can gözüyle dem be dem Hakk'ı görenler aşkına! Kerbela-yi deşt-i gamda can verenler aşkına! Şol Yezit'in elinden susuz kalanlar aşkına! Sebil ederim canlar, Şah Hüseyin aşkına! Ber cemal, Muhammet kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin Ali ra bülende salavat. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikâr."

Saki suyu gülbankı okunurken eller *bağlanmaz* ya da *oğuşturulmaz.*

Gülbank bitince saki önce delilin dibine birkaç damla **su** döker. Ardından suyu mürşit ya da rehbere verir. Daha sonra tüm cem erenlerine *sunar*. Tasta az miktarda su kalınca meydana gelir ve:

"-Himmet eylen!", diyerek kalan suyu içip dâr'a durur. Hizmetini alır. saki giderken:

"-Saki-i pak, Selman-ı Pak", denir.

Sonra baştan, candan, gönülden geçen Rum erenleri anılır. Daha sonra *cem dağılma gülbagnı* okunur:

"-Oturan duran, koğusuz gaibetsiz evine varan, hazıran gaiban piran, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, kerem-i evliya, Allah Allah, evyallah.. Cümle gerçeklerin demine hû·", diye bağlanır.

Bacılar kalkar; birer birer mürşidin elini öper; ardından tüm cem erenleriyle *niyazlaşırlar*. Daha sonra mürebbi, delilci, gözcü ve cem erenleri kalkar; önce mürşidin elini öperler, sonra da birbirleriyle *niyazlaşırlar*.

Sonra mürebbinin bacısı yeni musahip olan bacıların önüne düşer ve onları on *iki kapı-makam* gezdirir; her hizmet sahibi bir kapı-makamı temsil eder. Bu arada gerekli uyarılarda bulunur.

[HİZMET VERME]

Ertesi sabah *musahipliler*, birinin evinde toplanan mürşit ve cemaatın elini öperler. Mürşit, yeni musahip olanlara akşamki törende verilen *öğütlerden* ne anladıklarını sorar. Pekiştirmek için bir kez daha açıklar. Daha sonra dâr'a geçen yeni musahip canlara, *on iki hizmetten* hangilerini kabul edeceklerini sorar. Yeni musahip canlar istediklerini bildirir, Mürşit ve cem erenleri uygun görüyorsa;

"- Allah eyvallah!", der.

Ardından *dâr gülbangı* okunur:

"-Bismişah. Hamdüllilah kim men oldum bende-i has huda. Can-ı dilden aşk ile hem çaker Al-i Abâ. Rah-ı zulmetten çıkıp doğru yola bastım kadem. Hab-ı gafletten uyandım can gözüm kıldım küşa. On İki İmam bendesiyem, men güruh-ı naciyem. Yetmiş iki fırkadan oldum beri, dahi cüda. Mezhebim hak Caferidir gayrilerden el yudum. Pirim üstadım Hacı Bektaş Kutb-ul Evliya. Hak deyip bel bağladım, ikrar verip erenlere. Mürşidim oldu Muhammet, rehberimdir Murtaza! Ber Cemal-i Muhammet, kemal-i İmam Hasan ve İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat! Erenlerden haklı hayırlı hizmet, şey'en lillah, Allah, eyvallah!"

Dâr gülbangı bağlanınca cemde bulunan tüm erenler:

"-Mübarek olsun", derler.

Bu canlar artık hizmetlerinin eridirler; eksiklikten kıçınıp güçleri yettiğince tam yapmaya çabalarlar; şefaat kazanmaya çalışırlar.

Musahiplik geçmişte Aleviliğin en büyük ve en saygın törenleirinden biriydi. Bu nedenle musahiplik törenine çocuklar, henüz yola girmemiş bekar ve evliler, yabancılar hiçbir biçimde alınmazdı. Bir bütün olarak törenin kendisi ve ayrıntıları *sır* olarak kabul edilir ve *gizlenirdi.*

Topluluğu birbirine bağlayan, *ortak sorumlulukların* yaşama geçmesini sağlayan musahiplik kurumu, işte böylesi bir özveriyle yüzyılların içinden süzülüp geldi.

Bugün gelenekesel eğitilme ve davranma koşullarından koparak yeni üretim ve yaşama koşullarına taşınan Aleviler için musahiplik kurumunu *"düne"* uygun biçimde yaşatma olanakları çok sınırlıdır. Ancak, musahiplik kurumunun tarihsel süreci içinde oynadığı *önemli ve yaşamsal işlevi*, çağdaş dayanışma biçimlerini *örselemeden* sembolik de olsa günümüze taşımak; bireysel/ toplumsal yabancılaşmaya karşı Alevi inancının/ felsefesinin yaşatıldığı bir *kurum/ olgu* olarak yaşama geçirmek gerekir.

[Kanıt Metinler]

BÖLÜM EKLERİ

[EK: I]
İMAM CAFER BUYRUĞUNDA MUSAHİPLİK CEMİ(*)

Sıralanan koşullar yerine getirildikten sonra, durumlarında bir aykırılık yoksa, musahip olacak kişilerin cemde pir karşısına çıkmaları gerekir. Pir öncelikle bunlara, musahip olmanın yükümlülüklerini ve koşullarını anlatır. Gerekli koşulları yerine getirip getirmediklerini; gerekli yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul edip etmediklerini sorar. Musahip olacakların olumlu karşılık vermeleri durumunda pir, bir gülbank okur:

"-Bismişah, Allah... Allah... Yüzüm yerde, özüm dâr'da. Dâr-ı Mansur'da ellerim gani dergâhında. Erenlerden hak hayırlısı şey'en ederim. Allah... Eyvallah, hû dost!"

Bu gülbanktan sonra musahip olacak canlar yerlerine otururur. Bu canların musahip olmak için bu duadan sonra en az bir yıl beklemeleri gerekir. Bu bir sınama süresidir. Eğer canlar anlaşamayacak olursa sınama süresi içinde musahip olmaktan vazgeçerler; böylece kardeşlik andı bozulmamış olur. Sınama süresi olumlu geçerse, o canların musahipliği uygundur. Bu kez sufilerin gündüzden boy abdesti almaları gerekir. Boy abdesti sırasında ellerin yıkanması, Tanrı'nın yasakladığı şeylere geçmişte el uzatıldı ise bu kirlenmeden elin arınması içindir; ağıza alınan su, kötü şeyler söylenmişse onlardan ağızın arınması içindir; buruna çekilen su, burunla alınan yasak kokulardan burunun arınması içindir; yüze sürülen su, utanılacak işlerden yüzün arınması içindir.

(*) İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 25-43 arası.

Akşam olup cem birlendiğinde önce cem erenleri gelir; dellil gülbangı okunur: "-Allah, Allah... Allah, hizmeti kabul ola. Muhammet muradı hasıl ola. Divan-ı dergâhta yüzü ak, özü pak ola. Hizmetinle şefaat bulasın. Şevkimiz Şah-ı Merdan şevki ola. Gerçeğin demine hü!"

Daha sonra mümin müslüm kenetlenip delile niyaz eder. Ardından koyun içeri alınır. Kurbancı dâr'a durur. Bu sırada koyunun, nişan getirinceye değin meydanda gezdirilmesi uygundur. Nişanla anlatılmak istenen; koyunun silkinme, geviş getirme, işeme, esneme ya da dışkılama gibi bir şey yapmasıdır. Koyun işer ya da dışkılarsa sidiği ya da dışkısı, kuyuya atılacaktır.

Bir süre beklenir; koyun herhangi bir nişan göstermezse kurban sahipleri, eşiğin sağına ve soluna niyaz eder; ardından sürünerek gelip dâr'a dururlar. O anda Tanrı'nın mürüvvet kapıları açık olduğu için hayır dualarını alırlar.

Sonra kurbancı kurbanın, sağ kulağını sağ gözüne kapatır. Ön sağ ayağını da sağ gözünün üzerine tutar. Bir süre ayaklarını mühürleyip Kıble'ye doğru durur. Bu sırada mürşit ya da rehber, tekbir çeker. Tekbirden sonra kimi cem erenleri, koyunun boynuzuna niyaza varırlar. Bu sırada kurbancı:

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek hizmet alır. Ardından,koyunu tekbirleyerek tığlar.Aşçı bacılar kapıdan girerek;

-"Hayır himmet eyleyin" deyip kurbanı ocağa koyarlar. Hizmete başlamadan önce yardımcılarıyla niyazlaşır. Bu arada kuyucular da gelir; hizmetlerini alıp niyazlaşırlar. Bir bacı eşiğe niyaz edip döşeği getirir:

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek döşeği atar. Döşek üzerinde dâr'a durup hayırlısını alır.

Rehber kurban sahipleriyle birlikte içeri girer. Musahip olacaklar bacılar ve rehber, beşi birlikte eşiğin sağına ve soluna niyaz ederler; rehber sağ başta olmak üzere dâr'a dururlar. Rehberin elini öpen kurban sahipleri onun sol yanında ve döşek üzerinde dâr'a durmuşlardır. Arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir; ancak bacılar, yer değiştirmiş durumdadır.

Rehber, musahip olacakların boyunlarına birer mendil ya da tülbent bağlar. İki mendilin ucunu sağ eliyle tutar; bu sırada musahip olacaklar pir karşısında, dâr'da ayaklarını mühürlemiş durumdadır. Rehber:

"-Aşk ola!", der.

Bunun üzerine beşi de meydanı niyaz eder ve yeniden dâr'a dururlar. Rehber:

"-Hû tarikat erenleri!", deyince Pir:

"-Hû şeriat yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?", der. Ardından rehber:

"-Şeriattan gelip tarikata gidiyoruz", diye yanıtlar.

Sonra beşi birlikte dâr'dan ayrılıp eşiğe varır ve geri dönerler. Rehber yeniden söze başlar:

"-Hû tarikat erenleri!" Ardından Pir:

"-Hû tarikat yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?", der. Rehber:

"-Tarikattan gelip marifete gidiyoruz!", diye yanıtlar.

Bu kez yine beşi birden dâr'dan ayrılıp eşiğe varırlar ve geri dönüp dâr'a dururlar. Rehber:

"-Hû marifet erenleri!" der. Bunu Pirin:

"-Hû marifet yolcusu! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz!" sorusu izler. Rehber:

"-Marifetten gelip sırrı hakikata gidiyoruz", der. Pir ise:

"-Gidemezsiniz! Kış var, aşılmaz yüksek dağlar var, geçitsiz ırmaklar var. Bu belleri aşamazsınız, bu selleri geçemezsiniz. Çok zor bir ortama gireceksiniz; çok büyük engeller var; bunlar demirden leblebidir yenilmez, ateşten gömlektir giyilmez. Gelme gelme! Gelirsen dönme! Gelenin malı gider, dönenin canı gider. Öl ama ikrar verme. Öl, ikrarından dönme!. Hal böyledir; bu halleri ben size demiş ve duyurmuş olayım evladım." açıklamasını yapar. Bu kez rehber:

"-Pirim cemaatın varlığına, Tanrı'nın birliğine inanarak Muhammet-Ali'nin yoluna, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin katarına girererek, Muhammet'e ümmet, Allah'a kul, Hüseyin'e talip olmak için adlarını andığımız kişilere inanarak, güvenerek geldik. Ölümümüz olur, dönüşümüz olmaz. Önünüzde başımız açık, ayağımız yalındır. Özümüz dâr'da, yüzümüz yerdedir. Pirden ne gelirse 'Allah Allah eyvallah' dedik durduk dâr'ına. Boynumuz kıldan ince, yolumuz kılıçtan keskin. İnandık iman getirdik. Huzurunuzda birliğe yettik."

Rehberin sözünden sonra Pir:

"-Eyvallah talip! ikrarın imanına yoldaş olsun! Hak, Şah-ı Merdan, tümümüzü doğru yoldan ayırmasın. Diz çökün!", der. Rehber:

"-Sana, Muhammet-Ali'nin yoluna girmek üzere bir çift kurban getirdim. İşte yularları" diye karşılık verir. Sonra mendillerin ucunu Pir'e uzatır; Pir , musahiplere öğüt verir:

"-Evladım, siz musahip oldunuz. En başta musahip, musahipten evini ayırmayacak, mallarını ayırmayacak. Birbirinin evinde olanı, izinsiz alıp gidecek. Aranızda bir tartışma çıkması durumunda, Allah korusun, bu dargınlığı, temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya değin sürdürürseniz, derdinize derman bulunmaz.

Musahip musahibe demese beli,
Dünya ahirette eğridir yolu.
Ona şefaat etmez Muhammet-Ali
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.

Musahip musahiplikten yolun ayıra,
Hak vura onun temelin devire,

Yedi cehennem narın ona buyura,
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.

Talip olmak için sizden dört şey isterim. Önce şeriatı bilmek gerekir. İkincisi tarikatı bilmek gerek. Üçüncüsü marifetten bilgi sahibi olmak gerek. Dördüncü sırrı hakikat ehli olmak gerek. Bunlara layık olmak için ise yalan söylememek, haram yememek, zina yapmamak, dedikodu etmemek, elinle koymadığını almamak, gözünle görmediğini gördüm dememek gerek. Kimseyi incitmemek gerek. Bütün bu dediklerimi yapacaksınız. Büyükleri sayacaksınız. Küçükleri seveceksiniz. Yani sonuçta Ulu Tanrı'nın buyurduklarını tutup, yasak dediğini yasak, gerçek dediğini gerçek bileceksiniz. Tanrı'nın yolundan ayrılmayacaksınız. İşittiniz mi evlatlarım!"

Pirin öğüdüne musahipler karşılık verir:
"-Eyvallah!" Bu kez Pir:
"-Şah Hatayim demiş ol
Her meyveden yemiş ol
İster tutsun ister tutmasın.

Ey talip, benim bu sözleri sana söylediğime bu cemaat şahit olsun mu? Vaktin imamı şahit olsun mu? Ay, Güneş şahit olsun mu? Yer, Gök şahit olsun mu? Ölünceye değin ikrarınızdan dönmeyeceğinize, elinizden geldiğince, gücünüzün yettiğince Allah'a kul, Muhammet'e ümmet, Ali'ye talip olacağınıza, Hüseyin'in yolundan ayrılmayacağınıza söz veriyor musunuz?" der. Musahipler:
"-Eyvallah, pirim!", karşılığını verirler.

Daha sonra musahipler ve bacılarının üzerine bir çarşaf çekilir. Bu sırada rehber kenarda durur. Pir, İsm-i Azam duasını okur. Dua bitinceye değin çarşaf, dört kişinin üzerinde kalır, sonra kaldırılır. Ardından rehber sağ başta olmak üzere yan yana dizilip ayak mühürleyerek pir karşısında dâr'a dururlar. Pir şu gülbangı okur:

"-Allah, Allah, Allah... Geldiğiniz yoldan, durduğunuz dâr'dan, çağırdığınız pirden, şefaat göresiniz! Cenab-ı Hak, Hünkâr Hacı Bektaş Veli sultan ikrarınızda ber karar eyleye. Hünkâr Hacı Bektaş Veli Sultan Allah'a kul, Muhammet'e ümmet, Ali'ye talip eyleye. Bu yoldan, bu dâr'dan, bu pirden ayırmaya! Cedd-i cemalim yaramaza, uğursuza, pirsize duş getirmeye! Şeytanın şerrinden, gafil gadadan, görünmez beladan koruya! Cenabı Allah hayırlı evlat,hayırlı devlet, gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket nasip eyleye! Dâr'ınız, niyazınız kabul ola! Gerçeğin demine hû". Pirin gülbangından sonra musahipler secdeye varır. Bu sırada pir sorar:

"-Ey talip, girdiğin Hak kapısı, durduğun Mansur Dâr'ı; ne gördün, ne işittin?" Rehber:

Pir:

"-İkrar, iman!""-İkrarın imanına yoldaş olsun. Dâr'a gel doğru söyle! Dost gönlünü incitme. Doğrulun!", deyince musahipler başlarını secdeden kaldırır. Diz çökerler. Pir cemdeki topluma seslenir:

"-Göz erenler gözü, nicesiniz? Bu sufilerin dostu olan onların ayıbını, yanlışını söylesin!"

Pirin seslenmesi üzerine cem erenlerinden şikayetçi çıkarsa, musahip olanların eşleri, gidip o sufi ile niyazlaşırlar. Pir yeniden musahip olan canlara döner:

"-Önce özünüzü arayın, sonra Hakk'a yarayın! Kendi özünüzle nasılsınız?", diye sorar. Bu sırada rehberin solundaki sufi, rehberin elini öper; ardından dört can birbiriyle niyazlaşır. Pir sorar:

"-İlk kapı şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet, sonra sırrı hakikat, Hak mı?" Rehber:

"-Eyvallah·" Pir:

"-On iki Matem-i Muharrem Orucu, üç Hıdırellez, kırk sekiz perşembe, bunlar Hak, tutacaksınız! Yalan söylemeyeceksiniz! Dedikodu yapmayacaksınız! Elinizle koymadığınızı almayacaksınız! Gözünüzle görmediğinizi söylemeyeceksiniz! Hû!"

Pirin sözlerinden sonra musahip canlar,bacıları ile birlikte ayağa kalkarlar. Pir ve rehberden başlayarak cemdeki büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperler. Cemde bulunanlarla konuştuktan sonra yeniden pirin önünde dâr'a dururlar. Pir, küçük bir dua ya da dâr gülbangını okur:

"-Naz, niyaz, tecella,temenna Hak defterine kayıt olsun", diyerek duayı bağlar. Bu sırada cemaat:

"-Hû sufiler! Menziliniz mübarek olsun! Donunuz kutlu olsun. Cenabı Allah ikrarınızda ber karar eylesin!", diye dilekte bulunur.

Ardından musahip olacaklar, bacılar ve rehber, beşi birlikte erkâna girerler. Rehberin yanındaki sufi, rehber ile yüzyüze yatar; diğerleri birinci sufinin arkasına yatarlar. Parmaklar açık durumdadır. Pir, rehberin omuzlarından başlayarak parmaklarına kadar üç kez sıvazlar. Bu sırada:

"-Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", der. Rehber:

"-Tacı-ı devlet", diyerek niyaz alır. Rehberin yanındaki sufi ise rehberin omuzundan:

"-Selman-ı Pak", diye niyaz alırken, sol eli ile sağ dirseğini tutar. Hutbe-i Şerif okunur. Erlere ikişer, bacılara birer şaplak vurulur; bacı gebeyse şaplak vurulmaz; omuzundan niyaz alınır. Daha sonra rehber:

"-Kalkınız, ya Allah!", der. Bunun üzerine başlarını kaldırıp dâr'a dururlar. Arkada bulunan bacıyı çağırırlar; bacı gelir önce pirin dizlerini, sonra kuşağını ve elini öper. Bunu, beşine birden çekilen erkân gülbangı izler. Sonra döşek

gülbangı okunur. Döşek atan bacı, döşeği alır, dışarı götürür ve güneşin battığı yöne üç kez silker. Sonra döşeği sağ koltuğunun altına alarak gelir ve dâr'a durur; hizmet duası alır.

Musahip canlar yerlerine oturur. Ardından ferraş gelir:

"-Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!" diyerek sağ eliyle üç kez süpürgeyi çalıp *dâr'a durur. Ve şu duayı okur:*

"-Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kan yaştır. Yüz bin lanet Yezit'in bağrı taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seşit Ferraş'tır. Ber Cemal Muhammet, Kemal-i İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali bülende ra salavat!"

Ardından selman(ibrikçi) meydan alır; önce delilin dibine su damlatır. Sonra mürşit ve rehberin eline su döker; ferraşın ayağına su damlatır. Leğenin içindeki suyu ise:

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek içer. Geçer ferraşın sol yanına durur. İkisine bir gülbank okunur. Gülbangın sonunda:

"-Selman-ı Ferraş'ın, Selman-ı Pak'ın hizmeti hazır ola! Gerçeğin demine hû!", denir.

Dâr'a duranlar birbiriyle niyazlaşır. Ardından dolunun hayırlısı alınır. Şemis gelir, doluyu bir tasa boşaltır; sonra bir bez ile fincanın dibini siler. Dolu, beze damlatılmış olur. Şems;

"-Hayır himmet eyleyin!", diyerek doludan delilin dibine bir damla döker. Burada:

"Kadeh seni, bade seni
Vermeyelim yade seni
Münkirin ne haddi var
Zerre kadar tade seni" okunur. Ardından Şems:

"-Hayır himmet eyleyin, Ali aşkına, Şah aşkına", diyerek doluyu mürşit ya da rehbere sunar. Mürşit ya da rehber:

"-Hayır himmet eyleyin!" diyerek içer ve niyaz eder.

Cem erenlerine dolu verilmez. Mürşit ya da rehber şemsden doluyu aldıktan sonra musahip olan dört canı karşısına çağırır. Doluyu baştakine verir; onlar da birbirine sunar ve niyazlaşırlar. Bir dolu da ikinci sufiye verilir; onlar da birbirine sunup niyazlaşırlar. Mürşit ya da rehber bu dört cana;

"-Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın, çiğ lokma yemeyin; malı mala canı cana katın; halinize haldeş, yolunuza yoldaş olun!" diye öğüt verir.

Bu sırada dem gülbangı okunur:

"Bismişah.
Gel ey saki-i vahdet sun piyale
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren
Hayat ersin elinden ehl-i hale
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren

Dudağın şerbetinden kane kane
İçip âşıkların vaslınla kane
Yürekler nice bir fırkatle yane
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren

Meyinden ehl-i dilber mest-i medhuş
İçen âşık eder derya gibi cuş
Ezelden eyledik biz o badeyi cuş
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren

İçenler bir kadeh cam-ı Ali'den
Den urdular ezel kalü beliden
Bize erkândır iş bu mey veliden
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren

Götürsün dillerin cümle hecabın
Ayan etsin gönüller mahıtabın
Getür meydana şol kevser şerabın
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren

Ol saki kulun aşkınla mecnun
Sebil eyler yolunda eşk-i pürhûn
Yine devr eylesin ol cam-ı gülgün
Sekahüm rabbühüm şaraben tahuren"

Ardından delilciye, mürebbiye ve cem erenlerine dolu verilir. Dolu verme işlemi, kurban eti pişip ocaktan ininceye değin kesintisiz sürer. Et pişip ocaktan indiği zaman kurbancı gelip haber verir; ve erkâna başlanır.

On iki erkân yürür:

1. erkân; nefes; Hatayi'den üç nefes okunur.

2. erkân; semah; üç semah çalınır; ardından sazcı, sazı ile dâr'a durur, hizmet alır; daha sonra şems tası ile dâr'a durur, hizmet alır:

3. erkân; mesel; erkân sırasında rehber ile gözcü arasında şu sorgulama geçer:

"-Hû!"
"-Hû!"
"-Me sana!"
"-Nedir?"
"-Pire vardı"
"-Baba hü!"

"-Hû!"

"-Hû!"

"-Nedir?"

"-Pire vardı"

-"Benim sana veridiğim ne idi?"

"-Pire vardı"

"-Hakk'ı severseniz niyazlaşın, sırra vardı"

Rehberin son sözü üzerine tüm cem erenleri niyazlaşırlar.

"-Me sana?"

"-Nedir o?"

"-Sürüsün! Hakk'ı severseniz erkân yürüsün!"

Ardından iki örnek de cem erenleri verir. Daha sonra erkân gülbangı okunur:

"-Allah Allah, Allah... Erkânı temiz ola, muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Elimizin karası yüzümüze vurmaya. Ceddimiz eksiğimizi tamamlaya!"

4. erkân; seki.

5. erkân; tekne.

6. erkân; değirmenci.

7. erkân; namaz.

8. erkân; pehlivan.

9. erkân; berber.

10. erkân; posi.

11. erkân; kıdırcık.

12. erkân; Lale; bu erkân sırasında, altı kadın ve altı erkek, ayakları mühürlü olarak ayakta dururlar.

Cemde dört kapı sahibi tamam olmayınca, bu on iki erkân tümüyle yürümez: Sekiz ya da on bir erkân yapılır. Her erkân da erkân gülbangı çekilir. Ve gülbank, "içeriden alınan, dışarıdan alınmaya" ya da "Nur ola, sır ola, gerçeğin demine hû!", diye bağlanır.

Bundan sonra ortaya ferraş, ardından da selman gelir. Ayrı ayrı hizmetlerini yaparlar. Bunu sofracının sofrayı getirip ayaklarını mühürlemesi izler;

"-Evel Allah diyelim,

Kadim Allah diyelim

Gelen Ali sofrası

Yiyen gazilere Şah diyelim

Allah, eyvallah, hû, destur Şah!", der.

Sofrayı açar; tığlanan kurbanın eti bir leğen içinde getirilip ortaya konur. Cem erenlerine paylaştırılır. Sofracı kurbanın kellesini ayırır: Dört kapısı tamam olmayan kelleden yiyemez.

Kurban sahiplerinin dördü birlikte mürşit sofrasına oturur. Mürşit ya da rehber:

"-Destur Şah", diyerek kurbandan bir lokma alır. Ardından kurban sahiplerine:

"-Kurbanınız kabul olsun", der.

Daha sonra dördüne birden lokma verir. Ardından delilciye ve mürebbiye lokma verir. Bunu cem erenlerinin birbirine lokma sunması izler. Son lokma Kırklar aşkına yenerek sofra bağlanır. Hayırlısı verilir.

"-Bismişah, Allah, Allah. Elhamdülillah, nimet-i devlet ziyade ola. Er, Hak bereketin vere. Bu gitti, yenisi gele. Nimet-i Celil, berakat-ı Halil ola. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin! Bir nimet-i nur ola! Düşmanımız mekruh ola! Cömert lokma sahibi ve bil cümle Âl-i resul cümlemizin, yüzümüz ak, gönlümüz pak, düşmanlarımız helak ola! Er Hak Muhammet-Ali, On İki İmam, On Dört Masum Pak, On Yedi Kemerbest zan gözcümüz ve bekçimiz ola! Didarından, katarından, dirilik ve birliğinden ayırı şaşırıp düşürmeye! Çağırdığımızda omuzumuzda ola. İmdadı resul ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Üç Yüz Altmış Altılar, Bin Birler'in hizmeti daim, nazarları üzerlerimizde hazır ve nazır ola! Kutb-ı âlem, Şah-ı ekrem, zat-ı tamam, hayat-ı müdamın desteği has-u am, pirimiz üstadımız, melce-i mülazımımız, Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimizin kerametleri, zahiren ve bâtınen üzerimizde hazır ve nazır ola! Arafat'ta İmam Cafer sürüsüne karışa, gerçeğin demine hü!", diye bağlanır.

Sırasıyla önce ferraş, ardından selman gelir ve hizmetlerini görürler. Saki dışarıdan iki tas su getirir: Gelirken iki kez:

"-Hû cem erenleri, aşk ile meydana geliyorum!", der. Ardından bir kez:

"-Hû cem erenleri, aşk ile meydana geldim!", der ve dâr'a durur. El bağlamadan şu gülbangı okur:

"-Bismişah. Allah, Allah. Canı baştan geçmişiz biz Rum erenleri aşkına. Can gözüyle dem be dem Hakk'ı görenler aşkına! Kerbela-yi deşt-i gamda can verenler aşkına! Şol Yezit'in elinden susuz kalanlar aşkına! Sebil ederim canlar, Şah Hüseyin aşkına! Ber cemal, Muhammet kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin Ali ra bülende salavat. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikâr."

Saki suyu gülbankı okunurken eller bağlanmaz ya da oğuşturulmaz.

Gülbank bitince saki önce delilin dibine birkaç damla su döker. Ardından suyu mürşit ya da rehbere verir. Daha sonra tüm cem erenlerine sunar. Tasta az miktarda su kalınca meydana gelir ve:

"-Himmet eylen!", diyerek kalan suyu içip dâr'a durur. Hizmetini alır. Saki giderken:

"-Saki-i pak, Selman-ı Pak", denir.

Sonra baştan, candan, gönülden geçen Rum erenleri anılır. Ardından gözcüler hizmetlerini alır. Çömceci hizmetini alır. Onu pervanelerin hizmetlerini al-

maları ve birbirleriyle niyazlaşmaları izler. Gizenekçiler hizmetini aldıktan sonra kurban sır ediciler gelir; onlar da hizmetlerini alır; niyazlaşırlar. Delilci delili alıp gelir ve hizmetini alır. Daha sonra cem dağılma gülbagnı okunur:

"-Oturan duran, koğusuz gaibetsiz evine varan, hazıran gaiban piran, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, kerem-i evliya, Allah Allah, evyallah.. Cümle gerçeklerin demine hü·", diye bağlanır.

Bacılar kalkar; birer birer pirin elini öper; ardından tüm cem erenleriyle niyazlaşırlar. Daha sonra mürebbi, delilci, gözcü ve cem erenleri kalkar; önce pirin elini öperler, sonra da birbirleriyle niyazlaşırlar. Böylece cem dağılmış olur.

Sonra mürebbinin hacısı yeni musahip olan bacıların önüne düşer ve onları yedi ya da on iki kapı-makam gezdirir. Birinci kapı mürşit; ikinci kapı rehber; üçüncü kapı mürebbi; dördüncü kapı delilci; beşinci kapı gözcü; altıncı kapı kurbancı; yedinci kapı sazender; sekizinci kapı şems; dokuzuncu kapı selman; onuncu kapı kuyucu; on birinci kapı gizenekçi ve on ikinci kapı oduncu kapısıdır. Bu on iki ya da yedi kapı gezildikten sonra mürebbi bu dört cana;

"-Bu gece dördünüz bir döşekte yatacaksınız", diye uyarıda bulunur.

Sabah olunca mürebbinin bacısı o iki bacıya gider; on iki hizmetten uygun gördüğü iki hizmeti verir. Bacılar bu iki hizmeti yerine getirirler.

Cemde musahipler bacılarıyla birlikte dâr'a dururlar. Onlara Dâr gülbangı okunur:

"-Bismişah. Hamdüllilah kim men oldum bende-i has huda. Can-ı dilden aşk ile hem çaker Al-i Abâ. Rah-ı zulmetten çıkıp doğru yola bastım kadem. Hab-ı gafletten uyandım can gözüm kıldım küşa. On İki İmam bendesiyem, men güruh-ı naciyem. Yetmiş iki fırkadan oldum beri, dahi cüda. Mezhebim hak Caferidir gayrilerden el yudum. Pirim üstadım Hacı Bektaş Kutb-ul Evliya. Hak deyip bel bağladım, ikrar verip erenlere. Mürşidim oldu Muhammet, rehberimdir Murtaza! Ber Cemal-i Muhammet, kemal-i İmam Hasan ve İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat! Erenlerden haklı hayırlı hizmet, şey'en lillah, Allah, eyvallah!"

Dâr gülbangı bağlanınca cemde bulunan tüm erenler:

"-Mübarek olsun", derler.

Bu canlar artık hizmetlerinin eridirler; eksiklikten kıaçınıp güçleri yettiğince tam yapmaya çabalarlar; şefaat kazanmaya çalışırlar...

[Ek:2]

MUSAHİPLİK CEMİNDE DOLU -NEFES-SEMAH ÜÇLEMELERİ(*)

Musahip olanlara dâr hayırlısı verildikten sonra dede, Saki ve Şemsilerin gelmesini söyler. Böylece yarı-dini ya da eğlence erkânı başlamış olur. Çağrılanlar dolularıyla gelir; dolunun hayırlısını alarak yerlerine geçerler. Saki meydan alır; dizüstü oturuşuna geçer ve Dede'ye bir fincan dolu sunar. Dede;

"- Bade seni, bade seni
Vermiyelim yada seni
Münkirin ne hakkı var?
Bir yudum tada seni", dizelerini makamla üç kez söyler. Ardından;

"- Hayır himmet eyleyin!", diyerek fincandaki doludan delilin kenarına damlatır. Bu sırada cem erenleri bulundukları yerden niyaz alırlar.

Daha sonra ikişer üçer olup Dede'den başlamak üzere erkeklere dolu sunarlar. Doluyu verirken;

"- Hû! Erenler dolu geliyor, Ali geliyor. Muhammet-Ali'nin gülü geliyor", diyerek hizmetlerini sürdürürler. Doluyu alan ise;

"- Nur-u iman olsun içenlere!", diye yanıtlar. Bu kez bacı;

"- Şah yardımcımız olsun!", diyerek karşılık verir.

Erkân boyunca bacılar;

"- Kaba leblebi satarım, elma satarım", diyerek kuruyemiş servisi yaparlar.

Sıra nefes üçlemeye gelmiştir. Üç nefesçi belirlenir: Her nefesçi bir nefes okuyacaktır; ancak okumanın belli kuralları vardır. Dönüşümlü olarak olarak önce ikişer kıta, ardından yine dönüşümlü olarak birer kıta okunur. Dede'nin destur vermesiyle zâkir sazını çalmaya başlar. Nefesler aynı ezgiyle okunduğundan dörtlükler değişse de ezgi aynı kalır:

(*) Bu metin; İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 33-34 ve Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekleri); Memleket Matbaacılık; İzmir-1986; Sayf.: 71-72; 76-77; 87-88; 97-98-99-100; verilen bilgilerin düzenlenmesiyle oluşturuldu.

[I. Nefesçi]

Sırrı cavidana ereyim dersen
Verdiğin ikrara sahip ola gör
Mürşit meydanına varayım dersen
Musahip babına yüzünü süre gör

Musahipten sonra aşina tutmalı
Mürebbi ile rehbere yetmeli
Malı mala, canı cana katmalı
Bülbül olup gülistanda öte gör

[2. Nefesçi]

Senin muhabbetin candan ciğerden
Gel kardeş seninle aşina olalım
Cevap vermezsin ulu divanda
Gel kardeş seninle aşina olalım

Musahip dedikleri bir sınır taşı
Tatlıdan tatlıdır aşina aşı
Siz de severseniz Hacı Bektaş'ı
Gel kardeş seninle aşina olalım

[3. Nefesçi]

Üç sünnet yedi farza girenler
Uykuda olanlar! erkân dönüyor
Kemerbest olup meydana gelenler
Açın gözünüzü semahlar oluyor

Kulak verin hep okunan duaya
Kaldır kolunu çalınan havaya
De salavat Muhammet Mustafa'ya
Hak eyle kurbanı sabah oluyor

[I. Nefesçi]

Dört k kapının on ikidir duvarı
Haydar-ı Kerrar'dır onun minberi

On Yedi Kemerbest'in kurduğu yolu
Seç özünü yediyi üçe kata gör

[2. Nefesçi]

Musahip ile ektiğimiz gül bitti
Rehber kalbinde can mekân tuttu
Bu yola girenler hep Hakk'a yetti
Gel kardeş seninle aşina olalım

[3. Nefesçi]

İşle işlerini mahşere koyma
Özüne gelmeyen lokmayı yeme
Benim özümde eksiklik yok deme
Her kusurumuz erenler biliyor

[I. Nefesçi]

Yetmiş üçten gelen güruh-u naci
Anlar da urunur elifi tacı
Mürşidin eşiği mümine hacı
El uzatıp eteğinden tuta gör

[2. Nefesçi]

Başına giymiş elifi tacı
Budur müminlerin miracı
Gayet keskin olur yolun kılıcı
Gel kardeş seninle aşina olalım

[3. Nefesçi]

Hakk'ı seven bacı erkâna kalkar
Salınır meydanda süzünür bakar
Ela gözlerine sürmeler çeker
Daha bacılar ne zaman kalkıyor

[I. Nefesçi]

Şah Hatayi'm bu sırra ermeli
Üç sünnet, yedi farzı bilmeli
Üryan büryan Hak cemine gelmeli
Kemerbest olup erkâna yata gör

[2. Nefesçi]

Şah Hatayi'm özünü tanı
Gerçekler önünde verirler canı
Musahip tutmuşsun aşinan hani
Gel kardeş seninle aşina olalım

[3. Nefesçi]

Şah Hatayi'm bu böyle olacak
Ahir zaman günümüz var görecek
Hakk'tan bizlere hidayet gelecek
Bilemiş teberin Mehdi geliyor

Nefes üçlendikten sonra dede hayırlısını verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Nefesler can ola. Muratlar hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. Eksiğimiz tamama sayıla. Cümle günahlarımız Kaf Dağı'nın ardına atıla. Dostlarımız dost ola. Düşmanlarımız kör ola. Uzakta yakında, özü bu dergâhta olan müminleri Hak yarlığa kabul ede. Çalıp çağıran, işitip dinleyen âşıkların, sadıkların, Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet erenlerin himmeti üstümüzde hazır ve nazır ola. Cemimiz Kırklar cemi ola. Dilde dilek, gönülde muratlarımız hasıl ola. Allah evlatsıza evlat, devletsize devlet vere. Yezit'in başı bulut, ağzı kilit ola. Ceddimiz eksiğimizi tamamlaya.

Gerçeğin demine Hû!"

Dede'nin nefes üçleme hayırlısını vermesinden sonra sıra üç semah dönmeye gelir. Musahiplik ceminde yalnız bacılar semah döner. Dede;

"- Kementlenin, gelin dolunuzu alın!", deyince bellerine kementi simgeleyen iki beyaz kuşak bağlayan iki bacı, Dede'nin önüne gelir; dizüstü duruşuna geçerek niyaz eder. Şems bacılara dolu sunar; doluyu içen bacılar, dolu fincanını geri verirken şems ile niyazlaşırlar. Ardından ayağa kalkıp dâr'a dururlar. Dede hayırlı verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Semahları saf, günahları afola. Muratları hasıl ola. Evi, ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Hizmeti ile yüzü ak, özü pak ola. Semahları Kırklar semahı ola. On İki İmamlar katarından ayırmaya.

Gerçeğin demine Hû!"

Zâkir ezgiye girer; bacılar niyazlaşır; göğüs üzerinde birleştirilmiş durumda bulunan iki el, yavaşça yana bırakılır. Zâkirin söze girmesiyle bacılar semah dönmeye başlar. Ayaklar dâr durumunu bozmadan, kollar ezgiyle uyum içinde iki sağa, iki sola hareket ettirilir:

Ilgıt ılgıt esen seher yelleri
Yazıcıya bildir halımız turnam
Biz de seyreyledik yüce belleri
Gurbet ele düştü yolumuz turnam

Tutuşup da aşk oduna yanarım
Çarkı vurdum cümle âlem dönerim
Hak ihsan ederse varıp konarım
Daim dört budaktır dalımız turnam

Ağırlama adı verilen bu ilk bölüm sona erince semah dönen bacılar dâr durumunu bozmadan bekler. Zâkir usul usul sazın tellerine dokunurken dede ağırlama hayırlısını verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Semahları saf, günahları affola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide, evleri ocakları şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola. Eksik noksan yere uğratmaya. Hizmetleri ile yüzleri ak, özleri pak ola. Semahları Kırklar semahı ola. On İki İmamlar katarından ayırmaya.

Gerçeğin demine Hû!"

Yeldirme adı verilen son iki dörtlük daha hareketli okunur; ezgi de değişir. Ayaklar dâr durumunda değildir. Zâkirin söze girmesiyle semahın yeldirme bölümü başlar. Sağ kol niyaz eder gibi göğüse götürülürken sol kol yana açılır; sol kol niyaz durumunu alırken bu kez sağ kol yana açılır. Kolların hareketine uyumlu biçimde sağdan sola adım adım yürünerek dönülür.

Sabahtan uğradım babam dolap zarına
Seyreyledim erenlerin bağrına turnam
Erişilmez şu feleğin sırrına turnam
Ezelden büküktür bizim belimiz turnam

Beli dedik babam bir dem yoldan dönmedik
Ümidim var cehennemde yanmadık turnam
Pınardan çaylardan babam gölden kanmadık
Süzüllür ummandan bizim yolumuz turnam

Ardından musahipli iki bacı daha semaha kalkar ve semah üçleme tamamlanmış olur.

Zâkir bitiş ezgisiyle semaha son verir. Bacılar, dönüşlerini tamamlayıp dâr'a geçerler. Dede hayırlı verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Semahları saf ola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide. Evleri ocakları şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola. Eksik noksan yere uğratmaya. Yüzleri ak, özleri pak ola. Semahları Kırklar semahı ola.

Gerçeğin demine Hû!"

[EK:3]

TAHTACI MUSAHİPLİK CEMİNDE EĞLENCE ERKÂNI(*)

Dolu ve delil belli törenle kaldırıldıktan sonra, cemdeki canlar daha rahat bir oturuşa geçer ve yarı-dini, yani eğlence erkânına başlanır. Bu erkânların sayısı da on ikidir:

I) Mesel erkânı:Dede ile Gözcü arasında geçen bir söyleşme erkânıdır. Bu bölümde dede gözcü'ye seslenerek;

"- Al bu senindir!", der. Gözcü ise;

"- O nedir?", diye yanıtlar. Dede;

"- Pir'e var diye", der. Gözcü;

"- Pir'e var diye" ,diyerek aynı sözleri yineler. Dede bu kez;

"- Benim sana verdiğim neydi?", diye sorar. Gözcü;

"- Pir'e var diye", diyerek yanıtlar. Dede;

"- Cem erenleri niyazlaşsın sıra var diye", der. Dede'nin sözleriyle birliktke kadın-erkek tüm canlar, birbirleriyle niyazlaşırlar.

2) Seki erkânı: İki bacı, başlarına "çıngıllı börk" adı verilen, sivri tepeli, uzunca külahlar geçirir. Aslında bu börkler özel olarak bu erkân için hazırlanmıştır. Börkün çevresine boncuk dizileri, küçük zincirler, para ve gümüş parçacıkları takılıdır. Hareket edildiğinde bu madeni parçalar bir "çıngıltı" sesi çıkarır. Börk adını bu sesten almıştır. Kimi kez giysileri ters giymek, sırtı kamburlaştırmak, yaşlı gözükmek için ele baston almak, postekiden sakal takıp yüzü boyamak ya da yüzé kara çalıp Arap kimliğine bürünmek gibi kılıklara girilir.

Bacılar meydanın ortasına gelip;

"- Kırı kırı, hani benim kırım?", diyerek eşek çağırma seslemesini yaparlar.

(*) Bu metin; İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 34-35-36 ile Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekleri); Rıza Yetişen; Memleket Matbaacılık; İzmir-1986; Sayf.: 101-102-103-104-105-106; verilen bilgilerin düzenlenmesiyle oluşturuldu.

Çevreyi arar gibi yaparak önceden belirlenmiş iki erkeği seçerler. Daha sonra eşek kimliğindeki erkeklerin üzerine binerler: Bacı eşeğe binerken sözde çok dikkatlidir; bir erkek , bacı eşeğe rahat binebilsin diye binektaşı olur. Ancak tam bineceği sırada ters döner ve bacıyı üzerine düşürür. Bu sırada cem erenleri gülerek boşalır. Sonunda bacılar eşeğe biner. Oyun gereği bir bakarsın eşeği döver, bir bakarsın koşturur, bir bakarsın satılığa çıkarır. Eşekler de yine oyun gereği bir bakarsın cem erenlerinin üzerine koşar, bir bakarsın tekme atar, bir bakarsın anırır ya da huysuzlanıp üzerindeki bacıyı düşürür. Şaka ve hoşgörü içinde eğlenceli anlar yaşanır. Şakalar kimi teklifsiz durumları çağrıştırsa bile hoşgörüyle karşılanır; kimse birbirine darılmaz, kıskançlık duymaz. Eğlence erkânında kötü düşünceye yer yoktur: Çünkü cemevine girildiği anda erkeğin kişiliği, kadının dişiliği yokedilir. Bu anlayış; "Cemevine ölü gelinir", özdeyişiyle dile getirilir.

3) Pehlivan erkânı: Bir bacı Hz. Ali'nin gücünü simgeleyecek biçimde pehlivan kimliğine bürünüp ortaya çıkar;

"- Var mı bana yan bakan, kendine güvenen çıksın karşıma!", der ve dönenmeye başlar. Arar arar ve gözüne kestirdiği bir erkeği kolundan tutup meydana çeker. Oyun gereği bir güreş başlar; Hz. Ali'nin gücünü simgeleyen bacı, erkeği tuttuğu gibi yere çalar. Oyundaki karamizah yoğun gülüşmelere yol açar. Erkek ne yapar yapsın bacıyla başa çıkamaz.

4) Çamaşır yıkama erkânı: Bir bacı, bir elinde leğen, diğer elinde ibrik meydan alır ve meydanın ortasında çamaşır yıkamaya başlar. Aranır aranır ve sonunda bir erkeği kaldırır; onu iç giysileri üzerinde kalıncaya değin soyar. Oyun gereği oğlu kabul ederek yıkar gibi yapar; ama yeri geldiğinde arkasında gizlediği bir tas suyu başından aşağıya boca eder. Erkek şaşırır ve sıçrayarak kaçar. Alaylı gülüşmeler olur.

5) Doktor erkânı: Cemdeki canlar içinden seçilmiş biri, telden yapılmış sadece çerçeveden oluşan bir gözlük takar ve meydan alır. Doktor tavırları sergilemeye başlar. Canlardan biri hasta kimliğine bürünür. Doktor hastayı muyeneye girişir. Elindeki çekiç, testere ya da sopa ile hastaya vurur; vücudunun kimi yerlerini kaba bir biçimde sözde muayene eder. Muayene belden aşağı inince hasta utanır ve kaçar. Mizah yerini bulmuş olur.

6) Dimirci erkânı: Bu erkânla Peygamber Zekeriya anılır. İki bacı meydan alır; ararlar tararlar ve bir erkek seçip onu örs yaparlar; başlarlar üstünde demir dövmeye; yumruk darbeleri bir süre sonra rahatsız edecek boyuta ulaşınca erkek kaçar. Oyun yerini bulmuş olur.

7) Başka demirci erkânı: Bu erkân daha kalabalık oyuncu grubuyla oynanan bir tiyatrodur. Bir vezir, demirciden bir gemi dolusu çivi ister. Demirci;

"- Bir gemi dolusu çiviyi ben nasıl yaparım ?", diye kara kara düşünmeye başlar. Karısı;

"- Yat uyu. Gün doğmadan neler doğar", der.Ama ne çare, demirciyi sabaha kadar uyku tutmaz.

Sabah erkenden kapı vurulur. Çok korkan demirci titreyerek kapıyı açar. Karşısında bir haberci;

"- Demircibaşı vezir öldü. Şimdi tabutuna çivi keseceksin", der. Korku sevince döner. Demirci bir taraftan demir döverken, bir taraftan da şu türküyü söyler: " Ben bir kanlı vezirim,
Bir gemi dolusu çivi isterim.
Ben bir demirciyim,
Bir gemi çivi kesemem.
Bir tabuta çivi döverim."

8) Çoban erkânı: Bir can oyun gereği; elinde bir kaval, sırtında bir kebe meydan alır. Çoban sürüyü yitirmiştir. Sağa sola bakar, arar tarar, sonunda tarlada bir çiftçi görür. Ancak hem çoban, hem de çiftçi sağırdır. Çoban çiftçiye yaklaşır; sürüsünü yitirdiğini, görüp görmediğini sorar. Çiftçi sağır olduğu için kendince anlar;

"- Benim tarla taa şuradan şuraya kadardır, az ama bana yetiyor", diyerek eliyle işaret eder. Çoban çiftçinin işaret ettiği yöne gider ve sürüsünü bulur. Çok sevinir ve çiftçiye boynuzu kırık bir kuzu verir. Çiftçi;

"- Vallahi ben kırmadım bunun boynuzunu", diye isyan eder. Çoban ise alması için ısrar eder; iş uzar, tartışma büyür ve kadıya gidilir. Sorun anlatılır. Kadı işin ayrımına varır ve çobana; "-Sen üzülme, var git köyüne; ben onun gönlünü alır ve kuzuyu ona veririm", der. Çoban gider. Kadı bu kez çiftçiye;

"- Sen tasalanma ben işi hallettim. Senin hiçbir suçun yok; git işine bak", der. İkisini de savar kuzu kadıya kalır.

9) Kadı erkânı: İki kişi, sırtlarına birer adam alıp sıkı sıkı tutarak kadının huzuruna gelirler. Biri diğerini işaret ederek;

"- Bu adam benim eşeğimi çaldı", diye davacı olur. Öteki;

"- Hayır o benimkini çaldı", der. Kadı bu kez her ikisinin de hırsız olduğuna karar veirir. Çeker sopayı sırtlarına vurmaya başlar. Sopayı sırtlarındaki adamlar yediğinden kaçmak isterler, ancak onları sırtlarında taşıyanlar bırakmaz. Kadı vurmasını sürdürür. Oyun bu şekilde sürer.

10) Tekne erkânı: Oyun gereği bir erkek tekne olup yere yatar.Bir bacı onun üzerinde çamaşır yıkamaya başlar. Yoğurur, çitiler; sonra da elindeki tokaçla vurmaya başlar. Bu sırada erkek fırlar, kaçar.

11) Değirmenci erkânı: Oyun gereği bir can değirmenci olur; diğer can öğütmek üzere buğday getirir. Doğaçtan bir türkü tutturur ve buğdayı bir an önce öğütmesi için yalvarır.

12) Lale erkânı: Altı kadın altı erkek meydan alır; bir erkek, bir kadın gelecek biçimde halka oluştururlar; kadınlardan birisi de halkanın ortasında yerini alır. Ortadaki bacı taklit eşliğinde;

"- Laleyi böyle ekerler", diye bir türkü tutturur. Ardından herkes sırayla yine taklit eşliğinde;

"- Laleyi böyle ekerler", diye yinelerler. Daha sonra hep birlikte iki kez;

"- Laleyi böyle ekerler", derler. Bu kez ortadaki bacı taklit eşliğinde ezgiyle;

"- Laleyi böyle biçerler", der. Diğerleri bunu olduğu gibi yinelerler. Yine ortadaki bacı;

"- Laleyi böyle koklarlar", der. Halkadaki canlar bunu yineler.Ardından halkadaki erkekler sağ ve solundaki bacılarla niyazlaşır; aynı anda cemdeki canlar birbiriyle niyazlaşır.

Son erkânın son hayırlısı verildikten sonra cemdeki canlar dâr'a durur; saz eşliğinde ve farklı bir makamda On İki İmamlar'ı anlatan bir nefesle bağlantı verilir:

[Düvaziimam(Bağlantı Nefesi)]

Elhamdülillah şükrünü bildim
Rabbülâlemin Hak yoluna geldim
Errahmanirrahim rahmeti buldum
Maliki yevmettin Ali görünür

İnna ağtana, kelkevserin başı
Kevser dağıtmaktır Ali'nin işi
Ağıyla yoğruldu Hasan'ın aşı
Şah Hüseyin'in elinde dolu görünür

Zeynel Abidin zindanda durdu
Hulata suresini dilinde virdi
Hasrun minallah Bakır'a indi
Velfethün garip Cafer yolu görünür

Elem neşri hallak yasin teha
Musa-i Kazım'a kılırlar cefa
İmam Rıza'yı sevmek, mümine sefa
Sırr-ı muhabbetin dâr'ı görünür

Veşşemsi Muhammet Taki'ye indi
Vel Kamer Ali-yül Naki'ye indi

Okundu ayetler Hak yolu bilindi
Kırklar'ın ceminin narı görünür

Niyazı bend olup dâr'ına durduk
Asker'le Mehdi'ye yüzümüz sürdük
Şah Hatayi'me özümüz verdik
Hakk'ın bin bir ismi ulu görünür

İKRAR CEMİ

İkrar cemi, yol'a girmek için düzenlenen ilk büyük törendir. Bu törenden geçmeyen ibirinin yol'a girme, Alevi-Bektaşi olma olanağı yoktur.

Yol'a girmek isteyen istekli(talip) dileğini / isteğini açıklamak için öncelikle bir rehber bulur. Yol'a girmek için gerekli işlemleri ondan öğrenir.

Talibin isteğini/ dileğini öğrenen, düşüncelerini, amacını anlayan rehber; durumu, mürşit konumundaki Dede'ye ya da Baba'ya bildirir. Yol'a alınmasının uygun olduğunu önerir. İstekli bir süre denenir; uygunluğu iyice anlaşıldıktan sonra, kendisini yetiştirmekle görevli yol büyüklerinden nasip alır.

[POST DUASI]

Cem mürşit postunun serilmesiyle başlar:

Post Duası
Yücelik sana olsun ya Ali
Cömertlik sana olsun ya Ali
Selamet sana olsun ya Ali
Nimetler sana olsun ya Ali

Post Duası'nda birinci dize(*Yücelik sana olsun ya Ali*),postun sağını; ikinci dize(*Cömertlik sana olsun ya Ali*), postun solunu; üçüncü dize(*Selamet sana olsun ya Ali*), postun arkasını ve dördüncü dize*(Nimetler sana olusun ya Ali*), postun önünü simgeler.

Post duası'ndan sonra talipler *eşiğe, meydana* ve *dede*'ye *niyaz* ettikten sonra *"Hak-Muhammet-Ali"* diyerek birbirleriyle niyazlaşırlar. Dede, kendisine niyaz edenlere,

"- *Niyaz Hakk'a!*", diyerek karşılık verir.

Herkes yerine oturduktan sonra dede, şu *telkinle* söze başlar:

"- Cem erenleri, Meydan-ı Ali'de lokma sahiplerinin gereken hizmetlerini yerine getireceğiz. Ancak önce kendi aramızda birliğimizi, dirliğimizi sorgulayalım; ardından çerağımızı uyandıralım; sonra da hizmetleri görelim.

Şunu hiçbir zaman unutmayın bu cemde, sizlerin yerine getirmek zorunda olduğunuz kimi görevler vardır.

Nedir bu görevler?

Bu andan başlayarak hizmetler yürümeye başlayacak; meydan, başta mürşit olmak üzere hizmet sahiplerinin denetiminde/ gözetiminde olacak. Hizmete herkesin uyabilmesi için sessiz olunacak, davranışlara dikkat edilecek: Konuşmak da, oturmak da, muhabbet de, ibadet de izinle olacak. Bunlara dikkat etmek durumundayız"

Rehber'in;

"- *Edep erkân!*", demesiyle; bağdaş durumunda oturmakta olan cem erenleri; toparlanıp dizüstü oturuş durumuna geçerler. Dede *telkinini* sürdürür: " *-Değerli canlar! Meydan-ı Ali için, insanda bulduğumuz Hakk'ın nurunu, yani çerağı uyandıracağız. Ancak önce gönüllerimizin bir olması gerekiyor. İçinizde küskün/ dargın varsa gönül açıklığı ile ortaya döksün. Küçük büyüğün elini, büyük küçüğün yanaklarını öpsün; aradaki kırgınlıklar kalksın. Çünkü aramızda kin-kibir olmaz. Diğer taraftan Meydan-ı Ali'de erkeğin kişiliği, kadının dişiliği ortadan kalkar; bu nedenle bu meydanda kadına dişi gözüyle bakılmaz, kişi gözüyle bakılır. Hak erkeğe, bacıya can verdi, gönlüne iman verdi, göresiniz diye göz verdi, duyasınız diye kulak verdi, yürüyesiniz diye ayak verdi, tutasınız diye el verdi, düşünesiniz diye akıl verdi ve konuşasınız diye dil verdi. Öyleyse döktüğün varsa doldur, ağlattığın varsa güldür, düşürdüğün varsa tut elinden kaldır. Derdini söyle ki derman bulasın. Döktüğün bizim, sakladığın günahıyla sevabıyla senin. Kaldırın başlarınızı, hakkı olan hakkını talep etsin. Barışmamakta ısrarlı olan varsa lütfen cemi terketsin; bizi boşuna meşgul etmesin.*

Cemde bulunan bütün canlara soruyorum:

- Gönüller bir mi erenler?"

"- Eyvallah..."

"- Gönüller bir mi erenler?"

"- Eyvallah..."

"- Gönüller bir mi erenler?"

" - Eyvallah..."

"- Aşka nişan, davaya delil isterler. Öyleyse nişan, delil gösterin!"

Dede'nin buyruğu üzerine cemde bulunanlar öne doğru eğilerek *Meydan-ı Ali*'ye niyaz ederler.Dede *telkinine* devam eder:

"- Eyvallah. Hak tümümüzden razı olsun. Canlar kusur işler, Hünkâr bağışlar. Bilerek bilmeyerek işlediğimiz kusurlarımız olabilir.", der ve *"cem açılış gülbangını"* okur:

"- Bismişah... Allah Allah...

Akşamlarınız hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Meydan abad ola. Hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hasıl ola. Münkir, münafık matola. Hak-Muhammet-Ali yardımcımız, gözcümüz ola. Demler daim, cemler kaim ola. İbadetlerimiz makbul ola. Gönüller sevinçle dola. Fakir fukara mamur ola. Üçler, Beşler, Yediler, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Pak, On Yedi Kemerbest efendilerimiz; Meydan-ı Ali'mizde bulunan canlarımıza ve dünya üzerinde bulunan can kardeşlerimize doğrusunu, düzgününü, hayırlısını vere. Erenler, evliyalar cümle muhip canlarımızı dirliğimizden, birliğimizden, kardeşliğimizden ayırmaya. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza edalar; gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Dert verip derman aratmaya. Münkire, münafığa dalattırmaya. Her türlü şerden, betten, afetten, insanlık dışı hal ve hareketlerden uzak eyleye. Ve cümle insanlığı doğruluk, dürüstlükle baş beden sağlığıyla beraber eyleye. Niyazlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli ve gerçek erenler demine devranına Hû!"

[HİZMET SAHİPLERİNİN ÇAĞRILMASI]

Halka oturuşundan sonra hizmet sahipleri, saz ile çağrılır:

Hakk'tan bize name geldi
Pirim sana ayan olsun
Şah'tan bize name geldi
Mürşidime ayan olsun

(Mürşit ayağa kalkar)

Kimi okur kimi yazar
Can ansur yoldan azar
Mihmanları ceme dizer
Rehberime haber olsun

(Rehber ayağa kalkar)

Hak kuluna eyler nazar
Seyyah olup âlem gezer
Kalleş gelir cemi bozar
Gözcü sana haber olsun

(Gözcü ayağa kalkar)

Şeyda bülbül bağın ister
Delil yanmaz yağın ister
Yak delili nurun göster
Delilciye haber olsun

(Delilci ayağa kalkar)

Âşıkların zikri sazdır
Daim Hakk'a niyazdır
Okunan nefes düvazdır
Zâkirlere haber olsun

(Zâkir ayağa kalkar)

Cemde herkes kardeş bacı
Bunlardır güruh-u naci
Seyyid-i Ferraş süpürgeci
Ferraşa da haber olsun

(Ferraş ayağa kalkar)

Bu ceme gelenler hacı
Bunlardır Hakk'a duacı
Cemin kilidi kapıcı
Kapıcıya haber olsun

(Kapıcı ayağa kalkar)

Ey gözü gönlü tok kişi
Daim Hak iledir işi
Hazırla lokmayı aşı
Niyazcıya haber olsun

(Niyazcı ayağa kalkar)

Ta ezelden dedik beli
Muhammet Ali' nin yolu
Engür tasla gelsin dolu
Sakacıya haber olsun

(Saka ayağa kalkar)

Gerçek olan dolu içer
Cemiyete güller saçar
Canlar gelir ceme geçer
Peyikçiye haber olsun

(Peyik ayağa kalkar)

Bir üzümü böldü Kırklar
Yiyemez özü çürükler
Allah deyip dönsün çarklar
Semahçıya haber olsun

(Semahçılar ayağa kalkar)

Şah Hatayi'm pire geldi
Hak yolunu süre geldi
Mümin, müslim dâr'a geldi
İznikçiye haber olsun

(İznikçi ayağa kalkar)

Çağrılan hizmet sahipleri *hizmet gülbangı*'nı almak üzere dede'nin karşısında rehber sağ başta olmak üzere sırayla dâr'a dururlar. Dede, *hizmet gülbangı*'nı okur:

"- *Bismişah... Allah Allah...*

Akşamlar hayır ola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Hizmetlerimiz kabul ola. Muratlarımız hasıl ola. Hazır, gaib, zâhir, bâtın ayin-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk ola. Onsekiz bin âlemle birlikte cümle mümin müslim kardeşlerimizi Muhammet Ali eşiğinden, gülbangından mahrum etmeye. Allah cümlemizi Didar-ı Ehlibeyt'e, Meşreb-i Hüseyin'e nail eyleye. Muhammet-ül Mustafa, Aliyyül Murteza, gözcümüz Cebrail-ül Mustafa, çerağcımız Cebrail-ül Ensari, zâkirimiz Bilal Habeşi, ferraşımız Selman-ı Pir-i Pâk, iznikçimiz Huzeymet-ül Ensari, kurbancımız Mahmut-ül Ensari, sakacımız Şehitler Şahı İmam-ül Hüseyin , ibriktarımız Gulam Kanber, peykimiz Amr-ı Eyyar, semahçımız Abuzer Gaffari ve bacımız Fatımat-ün Zehra hazretlerinin şefaatlarına nail eyleye. Bu efendilerimizin hüsn-ü himmetleri üzerimizde ola. Yolsuza Hızır yoldaşımız, evliya haldaşımız ola.Saklaya bekleye...

Dil bizden, nefes kutb-ül arifin, gavs-ül vasilin Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Dem-i Pir Hünkâr Hacı Bektaş-ı i-Veli ve gerçek erenler demine Hû!"

Hizmet gülbangı okunurken kimi kez özellikle Bektaşi erkânında hizmet sahipleri değişik gösterilir. Örneğin gözcü Karaca Ahmet; zâkir, İmam Zeynel Abdulsamet; ferraş, Seyidül Farraş; iznikçi, Selman Farisi; kurbancı, Emür Meryem; peyk, Cebrail Emin ve semahçı ,Kırklar gibi.

Dede'nin okuduğu *hizmet gülbangı*'ndan sonra hizmet sahipleri topluca meydana niyaz eder ve yeniden dâr'a dururlar. Dede bu kez *tecella tercemanı*'nı okur:

"- *Tecella, tevella Hakk'a yazıla. Tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Tecella gören Cehennem narı görmeye. Erenlerden himmet, Allah eyvallah!.*"

Tecella tercmanı'nın okunmasından sonra hizmet sahipleri hizmetlerinin başına döner. Dede *telkin* verir:

"- *Eyvallah. Hak tümünüzden razı olsun. Canlar kusur işler, Hünkâr bağışlar. Bilerek bilmeyerek işlediğimiz kusurlarımız olabilir. Bu nedenle hizmet sahibi dervişler dilinden söylerken sizler de içinizden ona uymaya çalışın.*"

Dede *telkininin* sonunda;

"- *Hak gelsin erenler!*, der.

[İKRAR VERME]

Meydana geçirilmeden önce istekliye rehberi tarafından yol abdesti ya da tarikat abdesti aldırılır. Rehber, her bir uzvun yıkanması için su dökerken kimi öğütlerde(telkinlerde) bulunur.

Ellerini yıkatırken;

"- *Ey talip! Ezelden bu ana gelinceye kadar Tanrı'nın yasak ettiklerine el sürdünse cümlesinden arı olmak için ellerini yıkamak Cenab-ı Resul'ün sünnet-i saniyesidir. Yıka...*" ;

Burnunu yıkatırken;

"- *Ey talip! Elest Bezmi'nden bu ana gelinceye kaadar koklադığın iğrenç kokuların giderilmesi için burnuna su vermek Muhammet Mustafa'nın sünnet-i seniyesidir. Yıka...*";

Yüzünü yıkatırken;

"- *Ey talip! Ezelden bu ana kadar yüz kızartıcı işlerin cümlesinden arı ve beri olmak için yüz yıkamak Cenab-ı Hakk'ın farzıdır. Yıka...*";

Kollarını yıkatırken;

"- *Ey talip! Bu ana gelinceye kadar kol salmış olyduğun yasaklarının cümlesinden temizlenmek için kollarını yıkamak Cenab-ı Hakk'ın farzlarındandır. Yıka...*";

Başını mesh ettirirken;

"- *Ey talip! Baş Âbâ'nın en değerlisidir. Gövde insanı taşıyıcı, baş bilip anlayıcıdır. Akıl ve fikir başta gerekir. Bu ana kadar akılsızca*

yaptığın işlerin ve suçların cümlesinden arı ve beri olmak için başını yıka... Bu dahi Cenab-ı Hakk'ın farzıdır.";

Ayaklarını yıkatırken;

"- Ey talip! Ezelden bu ana değin Tanrı rızasına uymayan günah ve suça götürür yerlere vardın ise cümlesinden arı ve beri olmak için ayağını mesh edesin. Bu dahi Cenab-ı Hakk'ın farzıdır", telkinlerini yapar.

Yol abdesti bittikten sonra silinmesi için omuzundaki havluyu istekliye verirken;

"- Ey talip! Ervah-ı ezelden, nahn ü kasemna'dan bu ana gelinceye kadar işlemiş olduğun şirk ve hatadan, masiva çamurundan silinip pak olmak içindir. Sil...

Ey talip! Bu yıkanan yerleri temizlemekten maksat, bu uzuvların ile yapılmış suç ve başkaldırmaların var ise seni ve oralarını bunlardan temizlemek içindir. Bu abdest, İmam Cafer-üs Sadık erkânındandır. Cenab-ı Hak erenler abdestinde sabit kadem eyleye...

Allah, eyvallah... Hû dost!", der. Ardından iki rekat namaz kıldırır; bu işlemleri, talibin beyaz bir kefene sarılması izler. Kefene sarılan talip bir bakıma ölmüştür ve yeni bir inanç/ felsefe dünyasında yeniden dirilecektir.

Beyaz kefen içindeki talibe dede tarafından şu telkin verilir;

"- Erenler meydanında, pir huzurunda, mürşidine teslim-i rıza oldun mu? Yalan söyleme, haram yeme, livata ve zina etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme...

Hak-Muhammet-Ali'ye, On İki İmam'a, Hanedan-ı Ehlibeyt'e iman ettin mi, kaza ve kadere bel bağladın mı? Bunun ikisini bir bilip gece ve gündüz gönlünde Hak-Muhammet-Ali'yi mürşidin aracılığıyla bir bildin mi? Hak dediğimizi hak, batıl dediğimizi batıl bildin mi? Tarikat-ı Naciye'den olup Cafer-i Sadık'ın mezhebini hak tanıdın mı? Tevella ve teberrayı kıldın mı? Bu ikrardan dönersen huzur-u mahşerde yüzün kara olsun mu?

Hak-Muhammet-Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ikrarında sahip kadem eyleye...

Gerçeğe Hû!"

Telkinin ardından tığbenti boynuna takılan talip, meydana alınır. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını temsil eden erenlere tek

tek selam verilir; her selam verişte bir adım ilerlenir. Böylece ikrara giren talip, *dört kapıdan* girmiş kabul edilir.

Daha sonra Dede, sağ elini talibin iki omuzu arasına koyar ve bir ayet okur. Boynundaki tığbent çözüldükten sonra kulağına;

"- *Girme girme; dönme denme... Eline, beline, diline sağ ol... Mürşidin Muhammet, reheberin Ali*", der. Ardından kefen çıkarılır. Böylece talip yeniden dirilmiş, yeni yaşamına başlamış olur.

[KURBANIN MEYDAN ALMASI]

Sıra *kurbanın* meydana alınmasına gelmiştir. Meydana alınan kurbana *su* ve *tuz* verilir: Kurban sahibi yüzü dede'ye dönük biçimde sağ eliyle kurbanın sağ ön ayağını havaya kaldırır; sağ ayağının ucuyla sol ayağını kapatır. Kurban meydanda iken dede :

"- *Kurban-ı Halil, Ferman-ı Celil, Tığ-ı Cebrail, İtaat-ı İsmail...*", diyerek kurbancılarla birlikte *tekbir* getirir:

"- *Allahü ekber, Allahü ekber, Allahü ekber... Lâ ilâhe illallahü vallahü ekber. Allahü ekber ve lillah-il-hamd.*", tekbirini üç kez söylerler. Dede bu kez aşağıdaki *tekbiri* yalnız söyler:

"- *Lâ fetâ illa Ali, lâ seyfe illa Zülfikâr.*
Nasrun minallahi ve fethun karib ve beşşir-il-müminin.
Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali.
Pirimiz, üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli.
Diyelim gönül birliğiyle Allah Allah..."

Dede'nin *tekbirinden* sonra cemdekiler *secdeye* varır. inanç yoğunlaşması sonucu;

"-*Allah... Allah...*" ,derler. Dede secdedekilere şu *duayı* okur:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Kurbanınız kabul ola. Muratlarınız yerin bula. Yüzünüz ak, gönlünüz pak ola. Kurbanlarınız belalarınıza, kazanıza karşı dura. Hastalarınıza şifa, borçlarınıza eda, dertlerinize deva nasip eyleye.

Üçler, Beşler, Yediler, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Paklar, On Yedi Kemerbestler ve Kırkların kerametleri üzerinizde hazır ve nazır ola. Sizleri bu demden, bu cemden, bu ikrardan mahrum etmeye.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli kurbanlarınızı, hizmetlerinizi ilahi değerine kayıt eyleye.
Dil bizden, nefes Hünkâr'dan ola. Gerçeğe Hû!"

Dede'nin duasından sonra *zâkirler* hizmet alır. Kurbanla ilgili *3 deyiş 1 düvaz* söylerler; kimi kez düvaz sayısı artabilir:

[Deyiş:1]

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik
Kanarayı mekân ettik
Didar defterine yettik
Sıraya saydılar bizi

Halimizi hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Pir defterine yazıldık
Bal olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

***Pir Sulatan**'ım Haydar şunda*
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi."

[Deyiş: 2]

Bu gün erenlere kurban
Serim meydanda meydanda

Kalbim ikrar canım feda
Canım meydanda meydanda

Kellemi koltu'ma aldım
Kan ettim kapına geldim
Ettiğime nadim oldum
Elim meydanda meydanda

Yoktur mülküm timarım
Asla kalbimde gûmanım
Al malım varlığım canım
Başım meydanda meydanda

Müminlere hülle biçin
Şer işleklerden kaçın
Bülbül oldum bir gül için
Zarım meydanda meydanda

Mürid olan olur veli
Veli olan olur gani
***Nesimi**'yem yüzün beni*
Derim meydanda meydanda

[Deyiş: 3]

Yüz bin matah gelir satılmak için
Dükkânlar kurulmuş şâr'a vardın mı
Müşteri var anda mal almak için
Mürşit huzuruna dâr'a vardın mı

Mürşidin emrine olursan teslim
Hak senden ayrılmaz sendedir kadim
Nefsin Nemrud senin, ruhun İbrahim
Halil ile bile nâr'a vardın mı

Erenler yoluna doğru gelirsen
Pir'den hayır himmet alabilirsen
Gerçekler dâr'ına durabilirsen
Medet, mürüvvet deyip Pir'e vardın mı

Pir'in söylediği Hakk'ın sözüdür
İnsanı kurtaran kendi özüdür
Kimi saf mümin olur kimi azıtır
Sofi bin can ile Yar'e vardın mı

***Virdi Derviş** kurban edegör seri*
Ayrılma yolundan olma serseri
Ali'nin evladı, Rasul'ün yarı
Hacı Bektaş gibi er'e vardın mı

[Düvaz:1]

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammet Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel'in destinde idim
Muhammet Bakır'ın dostunda idim
Cafer-i Sadık'ın postunda idim
Musa Kazım, Rıza'ya indi bu kurban

Muhammet Taki'nin nurunda idim
Aliyyün-Naki'nin sırrında idim
Hasanü'l-Askeri'nin dâr'ında idim
Muhammet Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şah-ı Merdan, güruh-u naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir-i tarikata indi bu kurban

Tarikattan hakikata ereler
Cennet-i Âlâ'ya hülle sereler
Muhammet Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

***Şah Hatayi**'m eder bilir mi her can*
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mümin müslümana indi bu kurban"

[Düvaz: 2]

Cebrail kanadın batırdı nura
On İki İmamlar'a inen kurbanım
Serim Mansur gibi çekildi dâr'a
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Delili Cebrail sırda sırdaşım
Hakk'a teslim ettim bu garip başım
İsmail'e inen koça kardeşim
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Muhammet-Ali'nin yoluna geldim
Hasan, Hüseyin'in dâr'ına durdum
İmam Zeynel ile kırk pare oldum
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Bakır'la Cafer'le erkâna yattım
Kazım, Musa, Rıza'ya göz gönül kattım
Taki'yle Naki'yle dergâha gittim
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Hasan Ali Asker'le kılıç kuşandım
Günde yüz bin kerre doldum boşaldım
Mehdi'yle bir mağarada sır oldum
On İki İmamlar'a inen kurbanım

Sadık günahkarım söyler bu hali
Gah yeşil giyindim gahı da alı
Arş-ı Âlâ'da gelir kurbanın yolu
On İki İmamlar'a inen kurbanım.

Düvaz bittikten sonra *zâkirler,* sazlarının üstüne hafif bir biçimde eğilerek:

"- *Allah Allah...!* ", diye dua ederler.

Dede hizmetini bitiren zâkirlere *hayırlısını* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola. Ağzınız ağrı, dert görmeye. Zikrettiğiniz erenlerin, evliyaların himmetleri üzerinizde hazır ve nazır ola.

Dem-i Hünkâr, Kerem-i Evliya, gerçek erenler demine Hû!."

Hayırlının bitiminden sonra *ferraş* hizmet alır ve meydana üç kez süpürge çalar. Daha sonra süpürgeyi sol kolunun altına alarak dâr'a durur. Dede;

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Muradınız hasıl ola. Seyyid Ferraş efendimizin himmeti üzerinizde ola. Erenler demine Hû!.", der.

Kurban hizmetinin bitmesiyle Dede, o zamana değin dizüstü oturmakta olan cem erenlerine;

"- *Dâr çeken didar göre... Erenler safasına vara... Gerçeğe Hû!*'" ya da

"- *Edep erkân getire, herkes yerine otura...!*", diyerek erkâna ara verir.

Arada, eşik yoklamak isteyenler destur alır; açık havaya çıkmak isteyenler dışarı çıkar; tuvalet gereksinmesi olanlar tuvalete gider; sigara içmek isteyenler sigara içer.

[HİZMET ÇERAĞININ UYANDIRILMASI]

Erkâna *çerağ uyandırılması* ile başlanır: Çerağcı çerağ malzemesini, dede'nin bulunduğu yere yakın olmak üzere meydana koyup dâr'a geçer. Sonra eğilip çerağı *uyandırır*. Çerağ yanarken dizüstü oturur; şu *tercemanı* okuyarak, cem erenlerini salavat vermeye çağırır:

"- *Çerağ-ı ruşan, fahr-i dervişan, zuhur-u iman, himmet-i piran, Pir-i Horasan, küşad-ı meydan, kuvve-i abdalan, kanun-ı evliya, gerçek erenler demine Hû!...*

Çerağ-ı evliya nur-üs-semavat
Ki bu menzildir ol Tur-ı münacat
Kaçan kim ruşen ola kıl niyazı
Muhammet-Ali'ye candan salavat."

Bu sırada tüm cem erenleri *salavat* verir:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mustafa*
Allahümme salli âlâ seyyidina Aliyye'l Murtaza
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan-ül-Mücteba
Allahümme salli âlâ seyyidina Hüseyn-i Kerbela
Allahümme salli âlâ seyyidina Zeyn-el-Âbâ
Allahümme salli âlâ seyyidina Bakır Baha
Allahümme salli âlâ seyyidina Cafer Rehnüma
Allahümme salli âlâ seyyidina Kazım Musa
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Sultan Rıza
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Taki
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Naki
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan Askeri
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mehdi..."

Çerağcı *salavattan* sonra, çerağın sağına, soluna ve önüne *niyaz* eder; ardından ayağa kalkar, geri geri çekilerek, meydanın orta yerinde dâr'a durur. Şu *düvazı* okur:

"- *Çün çerağ-ı fahr uyandırdık Huda'nın aşkına*
Seyyid-ül-Kevneyn Muhammet Mustafa'nın aşkına

Saki-i Kevser Aliyye'l-Murtaza'nın aşkına
Hem Hatice, Fatıma Hayrünnisa'nın aşkına

Şah Hasan Hulk-ı Rıza hem Şah Hüseyn-i Kerbela
Ol İmam-ı Evliya Zeynel-Âbâ'nın aşkına

Hem Muhammet Bakır ol kim Nesl-i Pak-i Murtaza
Cafer-üs-Sadık İmam-ı Rehnüma'nın aşkına

Musa-i Kazım İmam-ı Serfiraz-ı ehl-i hak
Hem Ali Musa Rıza-yı sabiranın aşkına

Şah Taki ve ba Naki hem Hasan-ül Askeri
Ol Muhammet Mehdi-i sahib-i liva'nın aşkına

Pirimiz, üstadımız Bektaş Veli'nin aşkına
Haşredek yanan yakılan âşıkanın aşkına..."

Düvazı bitiren Çerağcı;

"- *Ber Cemal-i Muahammet, Kemal-i İmam Hasan, Şah Hüseyin Ali-ra bülende salavat*", diyerek cem erenlerini *salavata* çağırır. Bu sırada cem erenleri:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve âlâ Âl-i Muhammet...*", diyerek *salavat* verirler.

Dede, dâr duruşunda bulunan Çerağcı'nın *hayırlısını* verir:

"- *Allah Allah...*

Hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Cabir-i Ensari'nin himmeti üzerinde ola.

Gerçek erenler demine Hû!".

ya da; "- *Allah Allah...*

Delil kadim ola. Muradlar hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Evimiz, ocağımız şen, kısmetimiz gür ola. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. On İki İmam, On Dört Masum-u Pak ve On Yedi Kemerbestlerin himmeti

üstümüzde hazır ve nazır ola. Şavkımız Şah-ı Merdan şavkı ola. Gerçeğin demine Hû!", der.

[DÜVAZ ÜÇLEME]

Hayırlısını alan *çerağcı* meydanı terkeder. *zâkirler* meydan alır ve *üç düvaz* okur. Düvaz seçiminde çerağ ile ilgili düvazlar tercih edilir. Eğer zâkir tekse ve düvaz dağarcığı sınırlı ise *Hatayi*'nin çok bilinen bir düvazı, *nakarat* kısmı değiştirilmek yoluyla üç kez okunur:

Hata ettim Huda yaktı delili
Muhammet Mustafa yaktı delili

Ol Âl-i âbâ' dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyü' l Murtaza yaktı delili

Hatice' tül Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayrü' n nisa yaktı delili

İmam Hasan aşkına girdim meydana
Hüseyin-i Kerbela yaktı delili

İmam Zeynel, İmam Bakır-ü Cafer
Kazım Musa Rıza yaktı delili

Muhammet Taki' den hem Ali Naki
Hasanü' l Askeri yaktı delili

Muhammet Mehdi ol sahip zaman
Eşiğinde ayet yaktı delili

Bilirim günahım aşubdur
Hünkar-ı Evliya yaktı delili

On İki İmamdan' dır bu nur ***Hatayi***
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili

Hatayi'nin düvazındaki *"yaktı delili"* nakaratı; ikinci söyleyişte *"kurdu bu yolu"*; üçüncü söyleyişte ise *"kabul eylesin"* biçiminde değiştirilerek düvaz *üçlenir*.

Ya da *zâkirler* belli bir *kurala* göre ve *dönüşümlü* olarak düvaz üçlerler:

[l.Zâkir]

Muhammet Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
İmam Hasan'ın yüzünü görenler
Şah Hüseyin'den mahrum kalmaz inşallah

Zeynel Abidin'den bir dolu içtim
Muhammet Bakır'dan kaymadım coştum
İmam Cafer'e vardım ulaştım
Bundan özge yollara sapmaz inşallah

[2. Zâkir]

Sabrını sevdaya salan
Hak Muhammet, Pirim Ali
Aklını başımdan alan
Hak Muhammet, Pirim Ali

Çok olur kulun hatası
Rıza demir yetesi
Hasan Hüseyin atası
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Medet Allah ya Muhammet, ya Ali
Bizi dergâhından cüda düşürme
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Bizi dergâhından cüda düşürme

Atam Âdem Safiyullah hakkı çün
Eyyub'a kıldıkları sitem hakkı çün
Muhammet Mustafa'nın hatemi çün
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1.Zâkir]

Musa-i Kazım'dan gelen erenler
Can baş feda edip cemler sürenler
İmam Rıza'ya ağı verenler
Divan'da şefaat bulmaz inşallah

[2.Zâkir]

Musa-i Kazım'dır şahım
Taki, Naki kıblegâhım
Yerden gökten çok günahım
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Hasan'ın aşkına kılar zarı
Hüseyindir şehitler serveri
Ey Cebrail âlem cenabları
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1. Zâkir]

Bir gün olur okuturlar defteri
Şah olanın belindedir teberi
Uyanırsa Taki, Naki, Askeri
Açılan güllerimiz solmaz inşallah

[2. Zâkir]
Asker, Mehdi sevdim candan
Sürek On İki İmam'dan

İhsan senden, noksan senden
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3. Zâkir]

Zeyenel'in canına kıldılar ceza
Muhammet Bakır'dır sırrı Murtaza
Ol Cafer Sadık, Ali, Musa, Rıza
Bizi dergâhından cüda düşürme

[1.Zâkir]

***Şah Hatayi'm** bu iş bizi bitire*
Özünü kata gör ulu katara
Mehdi şavkları şu cihanı dutara
Şah oğluna sitem olmaz inşallah

[2. Zâkir]

*Coştu **Kul Himmet'**im coştu*
Deli gönül serden geçti
Kırk bir renkten pazar açtı
Hak Muhammet, Pirim Ali

[3.Zâkir]

***Şah Hatayi'm** ganidir kadirdir*
Taki, Naki sırrı errahimdir
Muhammet Mehdi'ye niyazım vardır
Bizi dergâhından cüde düşürme

Düvaz ya da düvazlar bitince sazlarının üzerine eğilen zâkirlere Dede şu *duayı* verir:

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Muhammet-Ali, Ehlibeyt katarlarından, didarlarından ayırmaya. Adlarını zikrettiğiniz

On İki İmamlar'ın himmeti üzerinizde ola.
Diliniz dert görmeye.
Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola.
Gerçeğe Hû!"

Daha sonra *ferraş* hizmet alır: Meydana üç kez süpürge çalıp dâr'a durur. Dede şu *duayı* eder:

"- *Allah Allah...*
Hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Seyyid-i Ferraş yoldaşın ola. Ellerin dert, gönlün keder görmeye.
Gerçekler demine Hû!"

Ardından *ibrikçi* hizmet alır; sağ elinde ibrik, sol elinde leğen meydana gelir. Dâr'a durarak şu duayı okur:

"- *Bismişah...*
Men Gulam-ı Haydar'ım, addan etmem havf-u bak. Çünkü bu hizmette bana örnektir Selman-ı Pak. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat"

Gözcü'nün;

"- *Hak gelsin, pir!*", demesi üzerine dede, *selman hizmeti* için *hayır duada* bulunur:

"- *Yardımcın Şah-ı Merdan Ali olsun. Muhammet-Ali şefaatçin olsun.*
Gerçeğin demine Hû!"

[ABDEST]

Daha sonra *İbrikçi* leğeni dede'nin önüne koyar. Dede, şehadet parmağını leğenin üzerine uzatır. ibrikçi dede'nin şehadet parmağına üç damla su döker ve her damlatışta;

"- *Ya Muhammet ya Ali* ", der. Ardından cem erenlerine döner ve;

"- *Erenler hayır himmet eyleyin!*", diye seslenir Cem erenleri;

"- *Himmet erenlerin!*", karşılığını verir.

İbrikçi'ye hizmeti sırasında elinde havlu bir *bacı* yardımcı olur. Dede'den başlamak üzere cem erenlerinin eline su dökerek sembolik anlamda *abdest* aldırır. Ardından bacıyla birlikte dâr'a durur. Dede şu *hayırlıyı* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Hizmetleriniz kabul ola. Dileğinizi Hak- Muhammet-Ali vere. Elleriniz dert görmeye. Gönlünüz incinmeye. Yoluna hizmet ettiğiniz pirin himmeti üzerinizde ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr'dan ola.

Gerçeğe Hû! ".

[TEVHİT]

Artık sıra *tevhide* gelmiştir. Tevhidde, *üç tevhit* ya da *taçlama düvazı* okunur. Dede'den destur alan *zâkirler* düvaza başlarlar. Taçlama düvazının kıtaları arasında yer alan *"Lâ ilahe illallah"* cümlesi toplu olarak söylenir; aynı zamanda sazın ritmine uyularak eller hafifçe *dizlere* vurulur.

[Tevhit: l]

Hak-Muhammet Pirim Ali
Amana geldim amana
Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Amana geldim amana

Fatma Ana'yı ararım
Yüz sürmek kavlim kararım
Hata ettim günahkarım
Amana geldim amana

Şah Hasan şehitler başı
Şah Hüseyin garındaşı
Sel sel oldu gözüm yaşı
Amana geldim amana

Zeynel Bakır Cafer Kazım
Musa Ali Rıza'ya
Cümlesinde var niyazım
Amana geldim amana

Taki Naki Şah Askeri
Divanda geliyor yolu
Mürvet Ali'nin Kanberi
Amana geldim amana

*Aman **Kul Himmet**'im aman*
İmam Mehdi sahip zaman
Yardım eyleye On İki İmam
Amana geldim amana

[Tevhit: 2]

Medet ey Allah'ım medet
Gel dertlere derman eyle
Yetiş ya Ali Muhammet
Gel dertlere derman eyle

Hasan, Hüseyin aşkına
Yardım ederler düşküne
Zeynel Abidin aşkına
Gel dertlere derman eyle

İmam Bakır'ın katına
Cafer'in ilm-i zatına
Kazım Musa Rıza hürmetine
Gel dertlere derman eyle

Şah Taki'yem bah Naki'yem
Askeri'yem kemteriyem
Pirim sana yalvarırım
Gel dertlere derman eyle

Var Allah'tan dilek dile
Mehdi sahip zaman gele

Dedemoğlu *secde kıla*
Gel dertlere derman eyle

[Tevhit: 3]

Ağlar gezerim cihanda
Ali diye Ali diye
Çağırırım Muhammet'e
Ali diye Ali diye

Bektaş Veli'de hal var
Fatmana'da bir hayel var
Gece gündüz Hakk'a yalvar
Ali diye Ali diye

Hasan, Hüseyin inleşir
Gökte melekler çağrışır
Sinemde bülbül ötüşür
Ali diye Ali diye

Zeynel zindanlarda yatar
Bakır Cafer zehir yutar
Kumru dost dost diye öter
Ali diye Ali diye

Musa-yı Kazım'la coştuk
İmam Rıza'ya ulaştık
Şah'ın sevdasına düştük
Ali diye Ali diye

Taki, Naki bu dediler
Askeri'ye Hû dediler
Mehdi çağırdı Yediler
Ali diye Ali diye

Kul Himmet'im katar katar
Gevher alır gevher satar
Arş-ı Âlâ'da bir kuş öter
Ali diye Ali diye

[Taçlama Düvazı]

"-Bugün Pir bize geldi
Gülleri taze geldi
Önü sıra Kanber'i
Ali Murtaza geldi
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Ali Murtaza Şahım
Yüzüdür kıblegâhım
Mirac'daki Muhammet
Âlemde padişahım
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Padişahım Yaradan
Okur akdan karadan
Ben Pir'den ayrılalı
Yüz yıl geçti aradan
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Aramı uzattılar
Yareme tuz attılar
Bir kul geldi Fazlı'ya
Bedestende sattılar
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Sattılar bedestende
Ser verir gülistanda
Muhammet'in hatem'i
Bergüzar bir arslanda

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Arslanda bergüzarım
Pir hayalin gözlerim
Hep hasretler kavuştu
Ben hâlâ intizarım

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

İntizarım çekerim
Lebleri bal şekerim
Ben Pir'den ayrı düştüm
Gözyaşları dökerim

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Dökerim gözyaşını
Bak Mevla'nın işini
Kurban eyledi keşiş
Yedi oğlunun başını

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Keşiş kurban eyledi
Kâfirler kan eyledi
Gökten indi melekler
Yerde figan eyledi

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Figan eyler melekler
Kabul olsun dilekler

Yezid bir dert eyledi
O dert beni helâkeder
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Yezid bir dert eyledi
Erenler vird eyledi
Pirim bir şehir yaptı
Kapısın dört eyledi
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Dört eylemiş kapısın
Lal-ü gevher yapısın
Yezidler şehit etti
İmamların hepisin
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Hasan'a ağu virdiler
Hüseyne kıydılar
Zeynel ile Bakır'ı
Bir zindana koydular
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Zindanda bir ezadır
Cafer yolu gözedir
Caferin de bir oğlu
Musa Kazım Rıza'dır
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Taki Naki ağalarım
Sinem yara dağlarım
Askeri'yi Mehdi'yi
On ikiye bağlarım
La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

On ikidir katarım
Dürlü matah tutarım
Yüküm lal-ü gevherdir
Müşteriye satarım

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Satarım müşteriye
Kervan kalsın geriye
Cebrail hûş eyledi
Cennet'teki huriye

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Cebrail huş eyledi
Hatırın hoş eyledi
Kanat verdi kuluna
Havada kuş eyledi

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Kuş eyledi havada
Gezer dağda ovada
El kaldırmış melekler
Saf saf durmuş duada

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

El kaldırmış hakkına
İsm-i Azam okuna
İsm-i Azam duası
Tatlı cana dokuna

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Dokunur tatlı cana
Ağlarım yana yana
İmamlar'ın davası
Kaldı ulu divana

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Ulu divan kuruldu
Cümle mahluk derildi
Yezdan işaret etti
Sur'u mahşer vuruldu

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Pir dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Veli'ye
Hacı Bektaş'ın tacını
Vurdu Kızıl Deli'ye

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Kızıl Deli tacımız
Şeyh Ahmet miracımız
Karaca Ahmet gözcümüz
Yalıncak duacımız

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

***Kul Himmet** üstadımız*
Bunda yoktur yadımız
Şah-ı Merdan aşkına
Hak vere muradımız

La ilahe illallah
İllallah Şah illallah

Bu sırada cem erenleri hep bir ağızdan yedi mısradan oluşan aşağıdaki *tevhidi* üç kez okuyarak, alınlarını yere koyup *secdeye* varırlar:

"- *La ilahe illallah*
Ali mürşit Ali şah
Ali Hayder Ali şah
Ali esed Ali şah
Ali şir'dir Ali şah
Eyvallah Şah'ım eyvallah
La ilahe illallah"

Dede secdedeki canlara şu *gülbangı* okur:
"- *Allah Allah...*
Vakitler hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Secdeye inen başlarınız ağrı dert görmeye. Adlarını çağırdığımız On İki İmamlar'ın hüsn-ü himmetleri üzerinizde sayeban ola.
Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola.
Dem-i Pir, Kerem-i Evliya, gerçek erenler demine Hû! "

Gülbanktan sonra dede ya da rehber:
"- *Allah Allah...*
Dâr çeken didar göre. Didar gören Cehennem narı görmeye. Erenler safasına vara. Gerçeğe Hû!", diyerek erkâna ara verir.

[MİRAÇLAMA]

Bu sırada gereksinmesi olanlar dışarı çıkar; sigara içmek isteyenler sigara içer. Belli bir süre geçtikten sonra dede:

"- *Edep erkân!*", der.

Cem erenleri *dizüstü* oturuşuna geçerler.

Meydanın ortasında dar'a duran ferraş şu *gülbangı* okur:

"- *Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kanlı yaştır. Yüz bin lanet olsun, Yezit'in bağrı taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seyyit Ferraş'tır. Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülende salavat!*"

Ya da

"- *Hamdülillah pirimiz Hazret-i Bektaş'tır. Üstadımız Âl-i Muhammet'ten Seyid-i Ferraş'tır. Ber Cemal-i Muhammet, Kemal-i Hasan, Hüseyin. Ali ra Bülend'e salavat!*"

Bu sırada tüm cem erenleri:

"- *Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet ve âlâ Âl-i Muhammet*", diyerek *salavatta* bulunur. Ardından dede *car duası*'nı verir:

"- *Allah Allah...*

Hayırlar fetola. Şerler defola. Münkir, münafık mat ola.

Süpürgeci Selman... Kör olsun Yezid-i Mervan. Carımıza yetişsin ol Şah-ı Merdan. Hizmetin Hakk'a geçe. Seyyid Ferraş'ın himmeti üzerinde ola. Yüzün ak ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli demine Hû!"

Dede'nin *dua* vermesinden sonra *Miraçlama* okunmasına geçilir:

Geldi Cebrail çağırdı
Hak Muhammet Mustafa
Hak seni Mirac'a okur
Davete kadir Huda

Evvel emanet budur
Piri rehber tutasın
Kadimi erkâna yatıp
Tarik-i müstakime

Muhammet sükuta vardı
Yoktu senden bir aziz
İmdi senden el tutayım
Hak buyurdu vedduha

Muhammed'in belin bağladı
Anda ahir Cebrail
İki gönül bir oldular
Yürüdüler Dergâh'a

Vardı Dergâh kapısına
Gördü bir arslan yatar
Arslan anda hamle kıldı
Başa koptu bir tufane

Buyurdu sırr-ı kainat
Korkmasın habibim dedi
Hatemi ağzına verdi ki
Arslan ister nişane

Hatemi ağzına verdi
Arslan anda oldu sakin
Muhammed'e yol verdiler
Arslan gitti nihane

Vardı Hakk'ı tavaf etti
Evvel bunu söyledi
Ne heybetli senin şirin
Hayli cevreyledi bize

Gördü bir biçare derviş
Hemen yutmak diledi
Ali bile olayıdı
Dayanırdı bu cevre

Ey benim sırr-ı devletim
Sana tabidir ümmetim
Eğiliben secde kıldı
Eşiği Kıblegâha

Kudretten üç hon geldi
Sütü, elmayı, balı aldı
Elmayı kırk pare böldü
Uzattı Emrullah'a

Doksan bin kelam danıştı
İki gönül dostuna
Tevhidi armağan verdi
Yeryüzünde insanlara

Muhammet ayağa durdu
Ümmetini diledi
Cümlesine rahmet olsun
Dedi anda kibriyaya

Eğiliben secde kıldı
Hoş kal sultanım dedi
Kalkıp evine giderken
Yol uğrattı Kırklar'a

Vardı Kırklar makamına
Oturuben oldu sakin
Cümlesi de secde kıldı
Hazret-i Emrullah'a

Muhammet secdeye koydu yüzün
Hakk'a teslim etti özün
Cebrail getirdi üzüm
Hasan ile Hüseyin'e

Selman anda hazır idi
Şey'en lillah diledi
Bir üzüm danesi koydu
Selman-ı keşkül-ullaha

Kudretten bir el geldi
Ezdi engür eyledi
Hatemi ol elde gördü
Uğradı müşkül hale

Ol şerbetten biri içti
Cümlesi mes-ü hayran
Mümin müslim üryan büryan[**semah dönmeye başlanır***]*
Hepsi de girdi semaha
Cümlesi de el çırpuben
Dediler Allah Allah
Muhammet de bile girdi
Kırklar ile semaha

Muhammet de cuşa geldi
Tacı başından aldı
Kemerbestin kırka böldü
Sarıldılar Kırklar'a

Muhabbet galip oldu
Yol-erkân yerin buldu
Muhhammed'i gönderdiler
Hatırlar oldu safa

Muhammet evine gitti
Ali Hakk'a tavaf etti

Hatemi önüne koydu
Dedi Saddak Mürteza

Evveli sen ahiri sen
Ey velâyetler madeni
Cümlesi de sana tabi
Dedi Şah-ı Evliya

***Şah Hatayi**'m vakıf oldu*
Bu sırrın ötesine
Hakk'ı inandıramadı
Özü çürük ervaha"

Miraçlama okunurken;

"Muhammet ayağa durdu" dizesi söylenirken hep birlikte ayağa kalkılır.

" Cümlesi de secde kıldı" dizesi söylenirken herkes yere secde edip doğrulur.

" Muhammet secdeye koydu yüzün/ Hakk'a teslim etti özün" dizeleri okunurken, herkes yere eğilir.

" Cebrail getirdi üzüm" dizesi söylenirken, halkanın ortasına bir avuç üzüm atılır. Kırklar'ın lokması olarak algılanan üzüm taneleri toplanıp engür şerbeti adına yenir.

" Mümin müslim üryan büryan" dizesi söylenirken cem topluluğundaki ehl-i kâmil bacılardan üçü ya da bir erkek bir bacı semaha kalkar. Art arda üç semah dönülür ve her semahta dede *dua* verir.

Ağırdan başlayıp sonra hızlanan ve kısa süren bu semahta, bağlamayla verilen ezgi eşliğinde şu dizeler söylenir:

"- Şol yüce dağın başını
Süreyim harman edeyim
Şahıma geldi diyene
Canımı kurban edeyim
Allah Allah illallah
Gel güzel Şahım eyvallah".

Miraçlama bittikten sonra semah dönenler yan yana dar'a durur. Bu sırada dede şu *duayı* verir:

"- *Allah Allah...*

Hayır, hizmetiniz kabul, muradınız hasıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak-Muhammet-Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebu Zer-i Gaffari'nin, Hazret-i Fatıma'nın hüsn-ü himmetleri üzerinizde ola. Semah dönen bacılar ya da bacı ve kardeş, miraçlama söyleyen zâkirler hizmetleri için pirden şefaat bulalar. Semahlarımız Kırklar semahına yazıla.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola.

Gerçek erenler demine Hû!".

[SEMAH ÜÇLEME]

Dede dua verdikten sonra zâkirler ayrıca bir destur beklemeden *Kırklar semahının ağırlamasına* girerler.

Miraçlama sırasında semah dönenler, yerlerine oturur. Semahçılar, Kırklar semahı dönmek üzere hizmet alır. Genellikle altı erkek, altı bacı olmak üzere *on iki* kişidir.

[Ağırlama]

"- *Sabah kalktım yönümü döndüm Hakk'a*
Muhammet-Ali'yi göreyim diye
Dünyanın gamından çektim elimi
Mürşid-i kâmile ereyim diye

Varıp bir kâmile yoldaş olmaya
Ahd eyleyip ikrarında durmaya
Dört duvarın binasını kurmaya
Ararım üstadım bulayım diye

Âşıkım serimi sevdaya saldım
Aşkın ateşine tutuldum yandım
İmam eşiğinde peymançe durdum
Ali'nin yoluna öleyim diye

[Yürüme]

Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim
Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum
İmam Zeynel ile zindanda durdum
Kendimi kırk pare böleyim diye

Her zaman anarım kesmem zikrim
Adına kurbanım İmam Bakır'ın
Dün günü vird'eyleyip okurum
Cafer'den bir nasip alayım diye

[Hızlanma]

Muza Kazım demine niyazım
İmam-ı Rıza'ya bağlıdır özüm
Taki Naki Askeri'yedir sözüm
Mehdi ile kılıç çatayım diye

***Kul Veli**'yim Hakk'a secde ederim*
Hakk'ın buyurduğu yola giderim
Dinim Hakk'dır Hak kelamı ederim
On İki İmam'a ereyim diye"

Semah bittikten sonra *semahçılar* duaya durur. Bu sırada dede şu duayı okur: "- *Allah Allah...*

Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak-Muhammet-Ali vere. Döndüğünüz semahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebu Zerr-Gaffari'nin, Hazret-i Fatıma'nın hüsn-ü himmetleri üzerinizde ola. Aliyye'l Murtaza Kırklar semahına kayde-de. Gerçeğe Hû!".

Semah dönenler, Dede'nin karşısında edep erkân üzere dize gelir. Bir *taçlama* söylenir.

Ol Kırklar'ın ceminde
Hak lailaha illallah

Erenler meydanında
Hak lailaha illallah

El çaldılar deskafa
Dediler canlara sefa
Ya Muhammet Mustafa
Hak lailaha illallah

İmam Hasan meydanında
Şah Hüseyin al kanında
İmam Zeyenel zindanında
Hak lailaha illallah

İmam Bakır sultanım
Cafer yolum erkânım
Yeriş ey kerem kanım
Hak lailaha illallah

Musa-i Kazım şakirim
Daim Hakk'a şükürüm
İmam-ı Rıza okurum
Hak lailaha illallah

Taki, Naki denginde
Hasan'ül Askeri renginde
Mehdi Resul'ün cenginde
Hak lailaha illallah

Kalmaz İmamlar derdi
Aşkın sohbete verdi
***Derviş Ali**'m böyle gördü*
Hak lailaha illallah"

Taçlamadan sonra dede, semahçılara seslenir:
"*- Bismişah. Allah Allah...*
Semahlar saf ola. Münafıklar berbat ola. Gönüller abad ola. Yiğitler

meydan ala. Yardımcımız mert ola. Hizmetleriniz boşa gitmeye. Seyir için olmaya, Hak için ola. Döndüğünüz semahlar Kırklar'ın döndüğü semah ola. Birliğimiz, dirliğimiz ve beraberliğimiz kaim ola, daim ola. Dergâh-ı ilahiye kayıt ola. Gerçeğe Hû!"

Kadın-erkek *semah* başlar:

" Devredip gezersin bari semayı
Bağdat diyarına vardın mı turnam
Medine şehrinde Fatma Ana'yı
Makamı ordadır gördün mü turnam

Biz de beli dedik bizden uluya
İkrar ile iman verdik Veli'ye
Necef deryasında Pirim Ali'ye
O deryaya yüzler sürdün mü turnam

Hür şehit de Kerbela'da çürümez
Hakk'tan emrolmadı kalkıp yürümez
İmam Hüseyin'in kanı kurumaz
Şehitler serdarın gördün mü turnam

Behlül evlik yaparıdı zeminde
Makamını gördü Kırklar Evi'nde
İmam Mehdi hangi vakit zamanda
Nasıl zuhur eder sordun mu turnam

Eğiben tenine iki kurt düştü
Biri ipek dokur biri baldandır
Şükür ile sabırı seçti
Bunların sırrına erdin mi turnam

***Genci Abdal** der ki Şah'a varalım*
Varıp Şah'ın divanına duralım
Can baş feda edip ceme girelim
Sen de o Şahımı gördün mü turnam"

Semah bittikten sonra semahçılar dede'nin karşısında edep erkân ile dize gelir. Bir *taçlama* okunur:

Erenler sükuta vardı
Emme ne cemimiş bu cem
İznikçi Kamber oldu
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Muhammet Mirac'a gitti
Önüne bir arslan yattı
Hatemi ağzına attı
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Selman üzümü ezdirdi
İbtidasına süzdürdü
Kırklar'ı katara düzdürdü
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Kalktı Kırklar'ın birisi
Şah-ı Merdan'dır ulusu
***Kemteri** kef delisi*
Emme ne cemimiş bu cem
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzzel Şah
Eyvallah Şah'ım eyvallah"

Taçlamadan sonra dede dua verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Allah Muhammet Ali, Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli hürmetine yaptığımız cem ibadetleri, okuduğumuz gülbanklar, döndüğümüz semahlar ve cümle hizmetler kabul-ü makbul ola. Hak erenler cümle günahlarımızı bağışlaya. Doğruluktan, dürüstlükten, insanlıktan ayırmaya, bekleye, koruya... Kötülere yoldaş etmeye. Eşimize, dostumuza, komşumuza, çocuklarımıza, herkesle beraber hayırlı işler, hayırlı düşünceler nasip eyleye. Semah dönen, taçlama söyleyen canlar hizmetelerinden şefaat bula.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den ola. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Gülbang-ı Muhammet Mustafa gerçek erenler demine Hû!"

Dede'nin duasından sonra semahçılar yeniden *semaha* başlar:

"Yine katarladı aşkın kervanı
Çekilip giderler dost ellerine
Erenler cem olmuş piri civanı
Kemerbest bağlamış hep bellerine

Bu yola gidenler menzile yeter
Birlik Divanı'nda muhabbet artar
Cümlesi bu yolda bir dilden öter
Âşık oldum güzel hoş dillerine

Hak Muhammet Ali bir bina kurmuş
Nuru muhabbeti kalbine dolmuş
Erenler yolunu bize bildirmiş
Sır içinde gizli nur yollarına

Şah-ı Merdan çerağları uyandı
Dost elinde dolu içenler kandı
Cemiyet bahçesi açtı donandı
Hak nazar eyleye dost güllerine

Güvenç Abdal Şah'ım dergâha vardım
Bir niyaz eyleyip dâr'ına durdum
Hidayet kapısı açıldı gördüm
Gör ne ihsan eyler Hak kullarına"

***

" Yine dertli dertli iniliyorsun
Sarı turnam sinen yaralandı mı
Hemen el değmeden siniliyorsun
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Baş perdeden çalınıyor bağlama
Dertli ötüp şu sinemi dağlama
Yine bulam ustam deyip ağlama
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Yoksa sana yad düzen mi düzdüler
Tellerini haddeden mi süzdüler
Yad el değmiş perdelerin bozdular
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Yas mı tuttun giyinmişsin karalar
Senin derdin açar bana yaralar
Esiri der nedir derde çareler
Sarı turnam sinen yaralandı mı"

Semahçılar yine edep erkân ile dede'nin karşısına otururlar. Bir *taçlama* söylenir:

"Dünü günü arzumanım Kerbela
Varalım İmam Hüseyin'in aşkına
Senden başka sermayem yok elimde
Duralım İmam Hüseyin'in aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah'ım eyvallah

Kapıyı çaldı Kırklar'ın birisi
Birinde mest oluyor hepisi
Sarı Kaya güzel şahin korusu
Konalım İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Sarayın önünde akıyor arklar
Kurulmuş semahlar dönüyor çarklar
Hani bir üzümü bölüştü Kırklar
Bölelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvellah Şah eyvallah

Talip rehberini evine götürür
Tamam eyle eksiklerini yetir
Rıza lokmasını meydana getir
Yiyelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah eyvallah

Ne hoş öter has bahçe bülbüllleri
Mani söyler Hakk'a yarar kulları
Tazeçılmış Erdebil' in gülleri
Derelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şahım illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şahım eyvallah

***Şah Hatayi'm** bu yolda Hû deyu*
Çağıralım Muhammet-Ali'yi deyu
Cümlemiz de bu ikrarla Hû deyu
Diyelim İmam Hüseyin aşkına

Aşkına pirim aşkına illallah
İllallah Şahım illallah
Ali mürşit güzel Şah
Eyvallah Şahım eyvallah"

Dede semah dönenlere *dua* verir:

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Akşamlar hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola. Hazır cem erenlerinin nur cemallerine aşkola.

On sekiz bin âlemle birlikte mümin, müslim cümle can kardeşlerimizi Muhammet-Ali katarından ayırmaya. Didar-ı Ehlibeyt'e, Meşreb-i İmam Hüseyin'e nail eyleye.

Yuh münkire,kötüye; lanet Yezit'e. Rahmet Ehlibeyt'e, sevenlere, haksızlığa karşı duranlara, zalimin zulmüne boyun eğmeyenlere. Tecellanız, tevallanız temiz, yüzünüz ak ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola. Gerçeğin demine Hû! "

[SAKA SUYU]

Semah dönenler yerlerine oturduktan sonra, *saka* hizmet alır. Rehber'in;

"- *Edep erkân!*", demesiyle cem erenleri diz üzeri gelir. Saka su dolu bir kapla dâr'a durur ve yüksek sesle şu *gülbangı* okur:

"- *Selamullah ya Hüseyin. Selamullah Muhammet'in torunu ya*

Hüseyin. Selamullah Aliyyel Murtaza'nın, Fatımat-ı Zehra'nın evladı, gözünün nuru İmam Hüseyin. Selamullah Yezit'in saltanatına, yalnış gidişatına, gücüne, kuvvetine boyun eğmeyen, insanlığın, mertliğin, yiğitliğin simgesi olan İmam Hüseyin. Selamullah yalnış bir düzene karşı 70 kişiyle 70 bin kişiye karşı aç, susuz, çoluk çocuğuyla direnen, eyvallah etmeyen, kararlı bir biçimde canını, başını feda eden İmam Hüseyin. Selamullah örnek zat, örnek sıfat, erlerin eri, pirlerin piri, her çağın nuru İmam Hüseyin.

Yezidiler yaptı hile
Aşıkın ile düştük yola
Saka suyun aldım ele
İçenlere ab-ı hayat kıl ya İmam Hüseyin
Dertlere deva, hastalara şifa kıl ya İmam Hüseyin
Ahmed-i Muhtar aşkına, Haydar-ı Kerrar aşkına
Can-u baştan geçmişiz biz Şah Hüseyin aşkına
Kerbela'ya düşüp gamdan can verenler aşkına
Ol yezitler elinde su su su diyen ser verenler aşkına
Gözüm yaşı zebil ettim On İki İmamlar aşkına"

Gülbankatan sonra *saka,* elindeki suyu ayrı bir tasa koyarak dede'ye, rehber'e ve bir kişiye daha olmak üzere *üç* cana sunar. Ardından sıra ile tevhiddeki canlara verir. Su çoğaltıralarak isteyene sunulur; yetişmeyenlere elle *serpilir.* Bu sırada *saka;*

"*- Aşkolsun içenlere. Nalet Yezit'e. Rahmet İmmam Hüseyin'e, Ehlibeyt'e!*" der.

Hizmetini tamamlayan saka, meydanın ortasında dar'a durur. Dede şu *duayı* verir:

"*- Allah Allah...*

Hizmetini şehitler Şahı kabul etsin.Selman-ı Pak'ın himmeti üzerinde olsun.

Gerçeğe Hû!"

[MERSİYE]

Bundan sonra zâkirler *mersiye* okur

[1]

" Deli gönül çok açılıp şad olsun
Kerbela' dan Şah Hüseyin' e baksana
Nefsine aldanıp kahkaha gülme
Ehlibeyt yastadır kana baksana

Yezit kasteyledi vermedi suyu
Orada tutuldu Kasım' ın soyu
Sırrıye ağlıyor ne murat deyi
Fatıma' nın kınasına baksana

Ümmü Gülsüm Zeynep çekerler tesif
Kerbela çölleri İmam' a nasip
Siması Peygamber cemali Yusuf
Ali Ekber' in leylasına baksana

Çok cefaya malik Zeyneb-i sani
Müseyip Gazi ala onların kanı
Hür şehhit de Kerbela' nın kurbanı
Fırat suyu kan ağlıyor baksana

İnsi cinsi hep yasda âlem
Âlem der Abbas' ın kolları kalem
Takdir midir Yezit elinde ölen
Haymagâhın yanmasına baksana

Esri cuş eyledi bu dünya cefa
Bunca kahramanlar sürmedi sefa
Ağalar ağası ey Necef Şahı
Harabeda Zakine' ye baksana"

[2]

"- İtmeyüb Şah-ı Peygamber'den haya Hakk'tan hazer
Kufiyan-ı bi vefalar nakz-ı ahd etmiş meğer
Kuretül-ayn-ı Rasul-ü eylemişler derbeder
Var ise gel Hatır-ı Şah-ı Resulullah eğer
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzar
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Teşnegane kıl nazar bir katre su bulumuş mudur
Gülistan'ı Ahmed-i Muhtar'ı gör solmuş mudur
Kerbela toprağı hep al kan ile dolmuş mudur
Ol Hüseyn-i Kerebela'ya bak şehid olmuş mudur
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Kırdılar mı gülbün-ü Şah-ı Nebi'nin dalini
Kestiler mi ol Aliyyel-Murtaza'nın balini
Hiç soran var mı yetimanın acep ahvalini
Eyle tahkik Hanedan-ı Ehl-i Beyt'in halini
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Gel yetimler haline rahmet Huda'nın aşkına
Sadık-ul va'd-ül emin ol Mustafa'nın aşkına
Fatih-i Hayber Aliyyel-Murtaza'nın aşkına
Kaffe-i ervah-ı pak-i enbiyanın aşkına
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Hazret-i Abbas şehid olmuş mu eyle cüst ü cu
Kavm-i Süfyan ordugâhı Şah'a etmiş mi gulu
Zaptına almış mıdır nehr-i Fırat'ı ol adu
Verdiler mi bak yetimane acep bir katre su
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Zulm ile seddoldu mu Rah-ı Şehid-i Kerbela
Çıktı mı eflake dek Şah-ı Şehid-i Kerbela
Bak zevale erdi mi Şah-ı Şehid-i Kerbela
Hun ile alude mi Şah-ı Şehid-i Kerebela
Ey saba. var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Masuman u mazuluman hep anda kurban oldu mu
Damen-i Pak-i Sekine, Zeyneb al kan oldu mu
Kasım u Leyla Züleyha hep perişan oldu mu
Ehl-i belt'e bak esir-i âl-i Mervan oldu mu
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber

Bir haber yok mu ***Harabi Şah'****dan hayretteyiz*
Ağlayub şam ü seher ah düzah-ı firkatteyiz
Hatır-ı na şad pür hüzn ü keder uzletteyiz
Biz muhibb-i Ehl-i Beyt matem-i suz mihnetteyiz
Ey saba var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lutfet Hüseyn İbn-i Ali'den bir haber"

[LOKMA]

Mersiyenin okunmasınadan sonra *sofracı* hizmet alır: Elinde ekmek ve kurban *lokması*, meydanın orta yerinde dar'a durur ve şu *tercemanı* okur:

"*-Eyvallah diyelim... Kadim Allah diyelim... Geldi Ali sofrası, Hak versin biz yiyelim.*

Allah eyvallah, gerçeğe Hû!".

Dede ise sofracıya şu *duayı* verir:

"*- Bismişah. Allah Allah...*

Hayır hizmetin kabul, muradın hasıl ola. Sofran, Kanber'in verdiği sofra ola.

Gerçek erenler demine Hû!"

Lokmacı, duası verilen lokmayı götürür diğer lokmalara katar. Ardından sofralar kurulur, lokmalar dağıtılıp hazır duruma getirilir.

Dağıtım işi bitmeden dede dahil hiç kimse izinsiz lokma yiyemez. Amaç lokmanın eşitçe dağıtılıp dağıtılamadığını gözlemektir. Eşitsizlik sözkonusuysa *çoktan* alınıp *aza* katılır. Ayrıca herkes yöredeki kimsesiz ve yaşlı hastalar için kendi lokmasından bir parça *"Selman Payı"* ayırır. Yol düşkünlerinin dışında herkes bu cem lokmasından *eşitçe* yararlanır.

Her şey tamam olunca Sofracı dâr'a durur ve;

"- Elimizde yoktur terazi, büyük küçük herkes hakkına razı oldu mu?", der. Cem erenleri ;

"- *Hakkımıza razıyız*", dedikten sonra dede;

"- *Allah Allah...*

Lokma hakkına, evliya keremine, gerçek erenler demine...

Destur-u Pir, izn-i mürşit yürüyenin lokması yürüye...

Gerçeğe Hû!", der ve;

"- *Şah yürüsün!*", diyerek *destur* verir.

Ardından herkes lokmasını yemeye başlar: Dede'den lokma isteyenler olur; dede onlara kendi lokmasından verir. İsteyen çok olursa bir lokma alarak;

"- *Ummanın, küsenin, Abdal Musa'nın olsun, cem erenleri bu lokmayla kansın!*", der ve lokmaya uzanan bir cana verir.

Lokma bitiminde dede sofranın *duasını* yapar: Bu sırada lokma yiyenler ve hizmet edenler, iki ellerinin *parmak uçlarını* sofraya koyarak o durumda Dede'nun duasını dinlerler; cümle sonlarında;

"- *Allah Allah...*", diyerek eşlik ederler .

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Bu gitti ganisi gele. Hak-Muhammet-Ali bereketin vere. Niyazınız nur ola. Şah zuhur ola. Yiyene helal, yedirene delil ola. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifa ola. Gittiği yerler gam, kasevet görmeye. Lokmalarınız halka ve Hakk'a yaraya, ilahi dergâha kayıt ola.

Gerçeklerin demine Hû!"

Ya da

"- *Bismişah. Allah Allah...*

Elhamdü lillah, Elhamdü lillah, Sümme Elhamdü lillah...

Nimet-i Celil, Berekat-ı Halil, Şefaat-ı Rasul, İnayet-i Ali, Himmet-i Veli...

Bu gide, ganisi gele. Hak-Muhammet-Ali kabul ede. Yiyene helal, yedirene delil ola...
Yiyeni, yedireni, pişirip getireni Hak saklaya, Hızır bekleye...
Şey'en lillah Allah eyvallah Hû!"

Lokmadan sonra *carcı* hizmet alır ve meydana üç kez süpürge çalarak dâr'a durur. Dede:
"- *Allah Allah...*
Hayır hizmetlerinden şefaat bulasın. Seydi Ferraş'ın himmeti üzerinde olsun.
Gerçeğe Hû!", diyerek *dua* verir.

[ÜÇ DÜVAZ, BİR NEFES]

Ardından *zâkirler* hizmet alır ve *üç düvaz bir nefes* söyler.

[Düvaz: I]

Şükür dergâhımız rabbülâlemin
Çektiğimiz cefalara bağışla bizi
Karşımızdan göründü arşıl rahman
Muhammet Mustafa'ya bağışla bizi

Düldülün ağasıdır sahib el Kanber
Hasan, Hüseyindir, şebbiri şebber
Beytül Mukaddes'te harami Hayder
Fatma-tül Zehra'ya bağışla bizi

Ya Zeynel Abidin matlubum sende
Haşa ki siz bizi koyasınız gamda
Muhammet Bakır'a bendeyiz bende
Cafer-is Sadık'a bağışla bizi

Evliyalar makamına eriştim
Çar-ı anasır cihete karıştım

Kıbletül heftim, imam heştim
Musa-i Kazım'a bağışla bizi

Taki'nin, Naki'nin erişti çağı
Hasan-el Askeri çeşmin çırağı
***Şah Hatayi**'m dünya bakidir baki*
Mehdi-i sahip zamana bağışla bizi

[Düvaz: 2]

Günah ettim dedem dâr'ına durdum
Allah bir Muhammet Ali aşkına
Kırklar eşiğine yüzümü sürdüm
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Hazreti Hasan'a mürüvvete vardım
İmam Hüseyin'i sefiyim gördüm
Şah Zeynel Abidin eyledi yardım
Allah bir Muhammet Ali aşkına

İmam Bakır'ın yüzünün nuruna
Cafer-is Sadık'ın vardım dâr'ına
Kalma günahımın külli varına
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Musa-i Kazım'a nakleden nurlar
Şah İmam Rıza'da görünen sırlar
Geçin günahından erenler, pirler
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Muhammet Taki'nin yolu aşkına
Ali-yül Naki'nin hali aşkına
Bağışla cürmümü Veli aşkına
Allah bir Muhammet Ali aşkına

Hasan-el Askeri nuru hakkı çün
Muhammet Mehdi'nin sırrı hakkı çün
Af eyle suçumu bari Hak içün
Allah bir Muhammet Ali aşkına

***Seyyit Dedem** eder beni dahi vardım*
Yüzümün karasın elime çaldım
Kul Hüseyin ile dâr'ına vardım
Allah bir Muhammet Ali aşkına

[Düvaz: 3]

Ali'nin selamına hali dedim
Temelim Muhammet Ali'den oldu
Bülbül gibi dost bağında şakıdım
Figanım Muhammet Ali'den oldu

On İki İmamlar'ın sancağı açıldı
Rahmet on yedi iklime saçıldı
Saki kadeh sundu, dolu içildi
Kevserim Muhammet Ali'den oldu

Hasan, Hüseyin'dir sakinin başı
Zeynel Abidin'in divandadır işi
Muhammet Bakır'ın çeşit kumaşı
Pazarım Muhammet Ali'den oldu

İmam Cafer derya açtı farıdı
Musa-i Kazım bir balığı nur etti
Mucı yeni geldi talka yörüttü
Coşumuz Muhammet Ali'den oldu

İmam Rıza ile sırrım sır-daşım
İmamlar dağında niyaz ateşim
İmam Taki, Naki mahşer yoldaşım
Divanım Muhammet Ali'den oldu

Hasan-el Asker geldi, Mehdi çıkınca
Yer gök titredi Ali gelince
Ali Zülfikârı yezide çalınca
Baharım Muhammet Ali'den oldu

***Şah Hatayi'm** Ali sırrın öğüyor*
Rahmet on yedi iklime yağıyor
Bin bir ayak, bin bir ayağa giriyor
Sırrımız Muhammet Ali'den oldu

[Nefes]

Neyleyeyim deli gönül elinden
Bulunmayan senin gibi yar olsun
Sinem vurdu ecel vakti dilimden
Benim yarim yoksa, serim sağ olsun

Kadir mevlam üstümüzde var ise
Güzel itikat karşısında durursa
Yardan bize bir tek selam gelirse
Bizden yara yüz bin selam var olsun

Kadir mevlam üstümüzde hazırdır
Ağyarın kalbinde ikilik nedir?
Dilerim Allahtan bed duam budur
Geniş dünya başımıza zar olsun

Turnam vaktinde sökün eder sökün
Yarim yüreğimde dikendir diken
Helalinden tuz ile ekmek hakkın
Haram ye de gözlerine dur olsun

***Pir Sultan Abdal'ım** kovan kaçanı*
İndirirler yükseklerden uçanı

İkrar verip de ikrardan geçeni
Sürün dergâhtan, yüzü kara olsun

Düvaz-nefes bitince dede dua verir. Bu gülbank aynı zamanda *"cem birleme gülbangı'*dır". Ancak *düvaz-nefesten* sonra cemin sona ermesi gerekmez; cem erenleri diler dede de uygun görürse muhabbet, deyiş, düvaz ve semahlarla istenildiği denli sürdürülebilir.

Kural, görgü ceminin bu düvaz-nefesten sonra dede'nin verdiği *cem birleme gülbangı*'yla bitmesidir:

"- *Allah Allah...*

Akşamlar hayrola. Hayırlar fetola. Şerler defola. Müminler şadola. Meydanlar abad ola...

Sırlar mestur ola. Hak-Muhammet-Ali erenler ceminde hizmet bezledenleri, cemde bulunan bacıları, kardeşleri cümle Muhibb-i Ehl-i Beyt'le beraber didarlarından, katarlarından ayırmaya...

On İki İmam, On Dört Masum Pak, On Yedi Kemerbest'in himmetleri üzerimizde ola. Kutbü'l Arifin, Gavs'el Vasilin Seyyid Muhammet Hünkâr Hacı Bektaş Veli muin ve destigirimiz ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar ve rical-el-gayb erenleri safa-nazarlarını esirgemeye. Cenab-ı Hak cümlemizi münkir-münafık şerrinden, adu mekrinden hıfz-ı emande eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasib eyleye. Güruh-u Naci'ye ve Zümre-i Salihin'e katılmak müyesser eyleye. Namerde muhtaç eylemeye...

Vaktimiz hayır gele. Dil bizden, nefes Hazret-i Pir Hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli'den ola.

Oturan duran, koğsuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koyan, sağ yata, selamet kalka..Ali yoldaşı, Hızır kılavuzu ola.

Gerçek erenler demine Hü! "

Cemde bulunanlar, meydana *niyaz* ettikten sonra evlerine giderler. Dede ile hizmet sahipleri kalınca dışarıdaki *bekçiler* de çağrılır. Rehber sağ başta olmak üzere dâr'a dururlar. Dede;

"- *Allah Allah...*

Hizmetleriniz Hünkâr Hacı Bektaş Veli dergâhına yazıla. Hizmetiniz

kabul, muradınız hasıl ola. Allah korktuğunuzdan emin, istediğinize nail eyleye. Hizmetinde bulunduğunuz erenlerin, evliyaların himmetleri sizinle beraber ola.

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali gerçekler demine Hû!"

Duanın ardından *dede* ayağa kalkar; *çerağı* meydanın ortasına getirir; yönü oturduğu posta dönük olmak üzere *dizüstü* duruşuna geçer.*Hizmet sahipleri* dede'nin gerisinde duadaki sırayı bozmadan ayakta beklerler. Bu sırada Dede;

"- *Allah Allah...*

Bâtın oldu, Çerağ-ı Nur-u Ahmed.

Zâhir oldu Şems-i Mah-ı Muhammet.

Allah eyvallah Hû dost!", der ve çerağı *sır* eder.

Sonra hep birlikte *niyaz* ederek, *cemevini terkederler.*

[Kanıt Metinler]
BÖLÜM EKLERİ

[EK: 1]
TAHTACI TOPLUMUNDA İKRAR CEMİ(*)

Hakk'a yar olmak isteyenin, bu yolda atacağı ilk adım, talipliğe talip olmak, yani yol'a girmektir. Buna "boğaz ipleme" adı verilir. Olgunlaştığına inanılan kişi "iplenir", meydana geçirilir. İkrar cemi, bir genç kızın ya da delikanlının çocukluktan olgunluk çağına geçişini ve yol'a girişini belirtir. Gelenekte talip olma yaşı 7-13 arasında değişir. Ancak uygulamada 18 yaş ya da erkekler için asker dönüşü meydan görmek yaygınlaşmıştır. Kızlar ise " kiminle evleneceği belli olmadığından", evlenmeden talip olamaz.

Belirlenen günde canlar en temiz giysileriyle cem yapılacak odada ya da cemevinde toplanır. İkrar verecek gençler dışarıda bekler.

Önce delil uyandırılır. Hazırlanan delil bakır bir tabağın içine oturtulur; çevresi tuzla kaplanır. Hazırlık tamam olunca delilci, hazırlanan delil ve üç çıra ile Dede'inin önünde dâr'a durur;

"- Hayır himmet eyleyin cem erenleri, delil uyanıyor!", der. Cem erenleri ise;

"- Himmet erenlerden!", diye karşılık verir. Bu söyleşme üç kez yinelenir. Ardından Dede, delilcinin elindeki üç tane çırayı kibritle yakar ve delili o çıra ile ateşler; sonra çırayı üflemeden söndürür. Dede'nin soluna yerleştirilen delil, cem sonuna değin sürekli ışır. Delil sönerse bundan delilci, gözcü ve mürebbi sorumluudur. Her biri ayrı ayrı kurban tığlama cezasına çarptırılır. Bu nedenle

---

(*)Bu metin; Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekler); Rıza Yetişen; Memleket Matbaacılık; İzmir-1986; Sayf.: 80-88 arası ile Cemaat-ı Tahtacıyan; Murat Küçük; Nefes Yayınları; İstanbul-1995; Sayf.: 75-84 arası; verilen bilgilerin düzenlenmesiyle oluşturuldu.

delilcinin gözü sürekli delilin üzerindedir. Delil uyandırılırken dâr'daki delilciye Dede şu hayırlıyı verir;

"- Allah Allah!... Delil kadim ola. Muratlar hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Evimiz, ocağımız şen, kısmetimiz gür ola. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. On İki İmam, On Dört Masum-u Pak, On Yedi Kemerbest'in himmeti hazır ve nazır ola. Şavkımız, Şah-ı Merdan şavkı ola.

Gerçeğin demine Hû!".

Hayırlısını alan delilci, delili de yanına alarak Dede'nin sol tarafına geçer ve cem boyunca delilin yanmasını sağlar.

Daha sonra Dede başta olmak üzere belleri kementli herkes aşama sırasına göre kapı eşiğinden törenle içeri girer. Ancak bu her zaman ve her yerde olanaklı olmadığından eşik makamını temsil etmek üzere alacadeğnek konularak üzerinden geçilir. Alacadeğneği getiren gözcü, kapının iç tarafında eliyle yere paralel biçimde tutar. Önce Dede, ardından cem erenleri eşiğe niyaz eder. Dede şu hayırlıyı okur;

"- Allah Allah...

Eşiğimiz kabul ola, Hakk'a geçe. Muradımız hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Evimiz, ocağımız şen, kısmetimiz gür ola. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. Eşiğimiz tarikat kapısı ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Ardından Dede eğilir,

"- Ya Allah!", diyerek alacadeğneğin ortasını;

"- Ya Muhammet!", diyerek alacadeğneğin sağ ucunu ve;

"- Ya Ali!", diyerek alacadeğneğin sol ucunu öper.

Eşiği dirsekler ve eller yerde olmak üzere dizüstü geçer ve yere niyaz eder. Aynı şekilde bir iki adım ilerledikten sonra tekrar yere niyaz eder. Üçüncü olarak delile niyaz edip postuna oturur. Cem erenleri Dede'yi izler; aynı davranışları yaparak önce erkekler, sonra kadınlar eşiği geçer ve yerlerine oturur. En sonunda da ikrarı alınacak çocuklar törene katılır.

Gözcü niyaz boyunca alacadeğneği;

"- Destur iman, destur Şah!", diyerek tutar. Niyaz bitince hayırlısını alır ve alacadeğneği kaldırır;

"- Allah Allah...

Eşiğimiz kabul ola, Hakk'a geçe. Muradımız hasıl ola. Tuttuğumuz ileri gide. Evimiz, ocağımız şen, kısmetimiz gür ola. Şah-ı Merdan yardımcımız ola. Eşiğimiz tarikat kapısı ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Sıra Süpürgecinin meydan almasına gelmiştir. Süpürgeci;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek meydana süpürge çalar; ardından dâr'a durur ve hayırlısını alır;

"- Allah Allah...

Hizmeti kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi, ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Selman-ı Ferraş'ın himmeti hazır ve nazır ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Sonra Şems(Sucu) gelir; üç damla su delile, üç damla su Dede'nin ellerine, üç damla su da Süpürgeci'nin ayağına damlatır. Ardından Dede'nin önünde dizüstü duruşuna geçer. Dede iki elinin üç parmağını uzatır; sucu üç parmağın ıslanması için biraz su döker. Bu su bolca ancak sabunlu değildir ve "cem abdesti", "cemaat abdesti" ya da "dış abdest" olarak algılanır. Sucu;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek bu abdest suyunu içer. Tasta kalan suyu cem erenlerine serpererek çekilir. Dede hayırlı verir;

"- Allah Allah...

Hizmeti kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi, ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Selaman-ı Pak'ın himmeti hazır ve nazır ola.

Gerçekler demine Hû!"

Bu sırada kurbancılar meydan alır; kurbanın ocağa konduğunu bildirirler. Hayırlılarını alıp meydanı terkederler. Sıra Mansur Dâr'ı olarak algılanan Şah-ı Merdan döşeğinin getirilmesine gelmiştir. Şah-ı Merdan döşeğini simgeleyen şilteyi, mürebbi bacısı sol koltuğuna alarak, eşiğe niyaz edip meydana getirir. Bu sırada şöyle seslenir;

"- Hû! Cem erenleri! Döşek geliyor!", der. Biraz bekler yine seslenir;

"- Hû! Dedem erenler! Döşek geliyor!", der. Ve son olarak;

"- Hû! Şahım erenler! Döşek geldi!", der. Ve;

"- Destur iman! Destur Şah!", sözlerini söylerken döşeği Dede'nin önüne doğru yayar. Dede, döşekten niyaz alır. Bacı döşeğin üzerinde dâr'a durur. Dede şu hayırlıyı verir;

"- Allah Allah...

Hizmeti kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi, ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Fatma Ana şefaatçısı ola. Döşeği Şah-ı Merdan döşeği ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Sonra ikrarı alınacak olan erkeklerin boyunlarına mürebbi, birer kement dolar. Ardından ikrarı alınacak erkekler bir katar oluşturur. Öndeki sol eliyle arkadakinin kemendini tutar. Mürebbi önde olan en büyüğünün kemendini tutup eşiğe getirir, niyaz eder ve içeri seslenir;

"- Hû! Erenler şahı katar uzatıyorum!", der. Cem erenleri;

"- Kataın uzun olsun!", diye karşılık verir. Böylece eşikten geçip Dede'nin huzurunda saf olurlar. Dede;

"- Aşk olsun!", deyince diz çöküp yere niyaz ederler ve dizüstü oturuşuna geçerler. Bu sırada mürebbi;

"- El ele, el Hakk'a!", diyerek çocukları Dede'ye teslim eder. İki adım geri çekilerek dâr olup bekler. Dede çocukların boyunlarındaki kemendi tutarak her birine on iki telkinde bulunur:

"- Dinğ dinğleme, koğ koğlama, gaybet eyleme. Elinle koymadığını alma. Gözünle gördüğünü eteğinle ört. Mürşidini hak bil. Teberra anma. Küfür anma. edepsiz olma, yalan söyleme. hırsızlık etme. Tevella kıl. Bu sözüme hak dedin mi?" Çocuklar;

"- Allah eyvallah!", diye karşılık verir. Dede bu soruyu üç kez sorar; çocuklardan üç kez yanıt alır. Daha sonra;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek kemendini çocuğun beline bağlar. Ve;

"- Nasrun minallah velfethün gariba vel beşir-ül-müminin!", diyerek kemende üç düğüm atar. Ardından;

"- İkrarın binası kaim olsun!", der. Çocuk Dede'nin elini öperek mürebbinin yanına çekilir. Diğer çocuklar da aynı erkândan geçip mürebbinin yanında sıraya girer. Dede'nin;

"- Aşk ola!", demesiyle mürebbiyle birlikte yere niyaz eden çocuklar ayağa kalkarak dâr'a durur. Dede sorar;

"- Erenler meydanına, pir huzurunda, mürşidine teslim-i rıza oldun mu?" Çocuklar;

"- Eyvalllah!", der. Yine Dede sorar;

"- Girdiğiniz Hak kapısı, durduğunuz Hasan Mansur Dâr'ı. Ne gördünüz, ne eyvallah dersiniz?" Çocuklar yine;

"- Eyvallah!", deyince Dede;

"- Gelme gelme, dönme dönme. İkrarına kaim olmazsan yarın huzur-u mahşerde yüzün kara olsun mu?", diye sorar. Çocuklar;

"- Eyvallah!", yanıtını verir. Dede bu kez cem erenlerine döner ve sorar;

"- Yüzler yerde, özler dâr'da. Nicesiniz bu sofulardan cem erenleri?" Cem erenleri;

"- Katarları uzun olsun, evliya muratlarını versin!", diye cevaplarlar. Daha sonra Dede çocuklara dönerek;

"- Evvel özünüzü arayın, sonra Hakk'a yaranın. Kendi özünüzle nicesiniz?, deyince çocuklar;

"- Allah eyvallah!", der. Ardından Dede, dâr'da duran mürebbi ve çocuklara şu hayırlıyı verir;

"- Allah Allah...

İkrarları kaim ola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide. Evi, ocağı şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Dede'nin hayırlısından sonra çocuklar mürebbinin elini öper;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek aralarında niyazlaşırlar.

Sıra çocukaları meydana geçirmeye gelmiştir. Yere serili bulunan döşeğin bir ucuna Dede oturur. Mürebbi, döşeğin sağ ucuna yanüstü yatış duruşunda ve altta kalan kolu arkaya doğru uzanacak biçimde başını Dede'nin dizine koyar. Yanındaki büyük çocuk, yüzü mürebbiye dönük olarak ve yine yanüstü yatış durumunda başını Dede'nin sol dizine koyar. Diğer çocuklar da büyük çocuğun arkasına aynı yatış biçimini koruyarak dizilir. Üstte kalan kollarını da birbirlerinin üstte kalan omuzlarını kavrayacak biçimde tutarlar; ancak parmaklar doğal durumunda ve açıktır. Dede sağ eliyle ve;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek hepsinin üstte kalan kollarını üç kez sıvazlar. Ardından;

"- Tac-ı devlet!", diyerek mürebbinin başından niyaz alır. Sonra;

"- Selman-ı Pak!", diyerek mürebbinin önünde yatan çocuktan niyaz alır. Katar oluşturan çocuklar, kollarıyla birbirinin omzunu kavradıklarından tek bir kimlik oluşturur ve bu niyazla tümünden niyaz alınmış olur. Üçüncü kez ise Dede;

"- Kemerbest!", diyerek öteki çocuktan niyaz alır. Çocuk tek ise kemendinden niyaz alır.

Niyaz bittikten sonra Dede, mürebbinin sağ kolunun dirseğini alttan sol eliyle tutarak;

"- Dest-i peyker!", der ve şu duayı okur:

"- La ilahe illallah Aliyyül Veliyullah. Arifi billah, mürşidi kamilullah. La feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr.

Hal gaziler hali, yol erenlerin kadim yolu. Hey erenler gafil olmayın diyen üstaz eli ustaz-ı tarikat-ı iman, ayın Ali, sin Veli, destur iman, destur Şah!"

Ardından iki kez mürebbiye, birer kez de ikrarı alınan çocuklara şaplak(Pençe-i Âli Âbâ) vurur. Ve;

"- Kalkmanıza diyelim bir Allah, Allah!", der. Sonra başlarından tutup kaldırır; hepsi dâr'a durur. Dede şu hayırlıyı okur:

"- Erkânları temiz ola. Muratları hasıl ola. Tuttukları ileri gide. Evi, ocağı şen, kısmetleri gür ola. Şah-ı Merdan yardımcıları ola. Eksik noksan yerlere uğratmaya. On İki İmamlar katarına katıla.

Gerçeğin demine Hû!"

Kadınların ikrarı erkeklerin ikrarına göre kimi değişiklikler gösterir. Kadınların da aynı erkânla ikrarları alınmakla birlikte, bunlarda katar başı mürebbi değil, onun eşidir. Öncelikle bekâr kızların ikrarı alınmaz. Meydana geçirilen kızların ikrarları da teker teker alınır.

Mürebbi bacısı, erkeklerin ikrarı alınırken anlatılan aynı erkânla kızları teker

teker meydana getirir; birinin ikrar töreni bitince, bir diğerini meydana alır. Diğer bir farklılık da mürebbi bacısının erkâna yatmamasıdır. Kocasıyla birlikte dışarı çıkıp yine yukarıda anlatılan törenle eşikten geçerek Dede'nin önünde dâr olur. Dede'nin işaret vermesiyle kadın, kocasının ayak başparmağına ve kemendine niyaz eder; ardından dâr'a durur ve bu durumunu bozmaz. Dede;

"- Aşk ola!", deyince yere niyaz edip tekrar dâr olurlar. Bu sırada Dede şu telkini yapar;

"- Girdiğiniz Hak kapısı. Durduğunuz Hasan Mansur Dâr'ı. Ne gördünüz, ne eyvallah dersiniz?", der. Onlar da;

"- Allah eyvallah!", karşılığını verirler. Dede bu kez cem erenlerine dönerek;

"- Yüzler yerde, özler dâr'da. Gözler erenler gözü; nicesiniz bu sofilerden?", der. Cem erenleri;

"- Katarları uzun olsun, evliya muratlarını versin!", diye cevaplarlar. Dede ikrar törenindeki kızlara;

"- Evvel özünüzü arayın, sonra Hakk'a yaranın. Kendi özünüzle nicesiniz?", diye sorar. Onlar da;

"- Allah eyvallah!", karşılığını verir. Daha sonra karı-koca niyşazlaşırlar. Dede dâr hayırlısını verir. Hayırlıdan sonra dâr'dan inerler ve döşek üzerinde erkâna yatarlar. Yatış durumu, yukarıda anlatılan mürebbi ile erkek çocuğun yatış durumu gibidir. Dede tarafından erkân çalındıktan sonra ayağa kalkarlar; erkek dâr olur; kadın ise Dede'nin dizine ve kemendine niyaz edip elini öper ve gider eşinin yanında dâr'a durur. Dede, dâr hayırlısını verir. Hayırlıdan sonra erkek yerine oturur; kadın ise herkesin elini öper ve yerine geçer. İkrarı alınacak diğer kadınlar da aynı törenle ikrarlarını tamamlarlar.

Sıra tarikat nikahının yapılmasına gelmiştir. Nikah töreninde Dede'nin yanında oturan mürebbi, yanına bacısını da alır. Bacı, gebe olan kadını Dede'ye bildirir. Çünkü gebe olana erkân çalınmaz.

Tarikat nikahı, resmi nikahtan daha anlamlı olarak algılanır. Tarikat nikahından sonra boşananlar ağır cezalara çarptırılır.

Dede ikrarı alınmış erkek ile bacısını(eşini) çağırır. Çağrı üzerine dışarı çıkan erkek ile bacısı, yukarıda anlatılan törenle eşikten geçerek Dede'nin dizinden niyaz alırlar; ve önünde diz çökerler. Dede şu duayı verir:

"- Allah ,Allah...

La ilahe illallah, Aliyyül Veliyullah, arifi billah, mürşid-i kamilullah, la feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr, la ilahe farz-ı ilahi, emr-i Muhammedi, mezhebimiz ehl-i sünnet-i Caferi, kalbimizde severiz ehl-i Ali nikahı, On İki İmam rehberi Sultan Şah Hatayi.

Gerçeğin demine Hû'"

Herkes niyaz alır. Nikahlananlar da niyaz edip kalkar ve yerlerine otururlar. Ardından döşek kaldırmaya geçilir: Herkes döşeğin bir yerinden yakalar;

geride kalanlar ise birbirlerini tutarlar. Bu durumda iken Dede şu hayırlıyı okur:

"- Allah Allah...

La ilahe illallah , Aliyyül Veliyullah, arif-i billah, mürşid-i kamillullah, la feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr. Yezidin boynundan gitmesin tığ ile teber. Müminin kalbinden çıkmasın leyli nihar. Cümle belayı defeden perverdigar dostumuz dost ola. Düşmanımız kör ola. Uzakta yakında özü bu dergâhta olan müminleri Hak yarlığa kabul ede. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, alçakta, yüksekte yatan erenler, sınır bekçileri, gaip gerçekler, seksen bin Rum eri, doksan bin Horasan piri, elli altı bin Şam evliyası, yetmiş yedi bin gaip erenler, otuz altı bin Bağdat halifesi, yüz yirmi dört bin peygamberlerin yüzü suyu hürmetine, neferlerimiz kadim ola, döşeğimiz Şah-ı Merdan döşeği ola, seksen bin melaike döşeğimize niyaz ede.

Gerçeğin demine Hû!"

Duasının okunmasından sonra herkes niyaz alır. Döşeği ilk getirmiş olan kadın, döşeği kaldırma hizmetine başlar. Döşeği katlar ve dışarı çıkarır; batı yönüne doğru;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek üç kez silkeler. Ve eşiğe niyaz ederek içeri girer, dâr'a durur. Dede hizmet hayırlısını verir:

"- Allah Allah...

Hizmeti kabul ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi ocağı şen, kısmeti gür ola. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Yüzü ak, özü pak ola. Fatma Ana'mız şefaatçısı ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Dede süpürgeci, sucu ve sakinin de hayırlısını verince sıra dolu üçleme, nefes üçleme ve semah üçlemeye gelir.Bu hizmetler tamamlandıktan sonra Dede hayırlılarını verir.

Bu arada ikrar verenlerin getirdiği kurbanlar da tığlanıp pişirilmiştir. Hayırlısı tören başlamadan önce verilmiş ve kurbancıya teslim edilmiştir. Süpürgeci meydan alır ve;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek simgesel anlamda üç kez süpürge çalar; hayırlısını alır ve çekilir. İbrikçi ibrik ve leğenle gelir, Dede hayırlısını verir. Sonra talipler de sırayla su dökerek hayırlısını alır.

Ardından sofralar kurulur. Lokma önce Dede'nin önüne gelir. Dede kurban sahibini çağırır; kurban lokmasından bir parça koparıp eliyle yedirir. Lokmasını yiyen talip,sofraya döner. Daha sonra ikrar veren canlar sırayla bu törenden geçer. Yenilip içildikten sonra Dede şu hayırlıyı verir:

"- Allah Allah...

Kurbanı kabul ola, Hakk'a geçe. Hak divanına yazıla. Kazasına kalkan, belasına bekçi ola. Cebrail Aleyhisselam'ın katarına katıla. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Muradı hasıl ola. Tuttuğu ileri gide. Evi ocağı şen, kısmeti gür

ola. Yiyip yedireni Hak yarlığa kabul ede. On İki İmamlar şefaatından mahrum eylemeye.

Gerçeğin demine Hû!"

Sofralar toplanır. Dede son olarak "yatan oturan hayırlısı"nı ve-rerek ikrar cemini sona erdirir:

"- Allah Allah...

La ilahe illallah, Aliyyül Veliyullah, mürşid-i kamilullah. La feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr. Yatan oturan, özünü Hakk'a yetiren. Koğsuz, gaybetsiz yastığa niyaz eden sofuları Hak yarlığa kabul ede. On İki İmamlar şefaatçımız ola.

Gerçeğin demine Hû!"

Canlar Dede'ye niyaz ederek evlere dağılırlar.

[EK: 2]
İMAM CAFER BUYRUĞUNDA İKRAR CEMİ(*)

[OĞLAN İKRARI ALMA]

Öncelikle kaç tane cebrail varsa her biri ayrı ayrı tekbirlenir. Cebrailin sağ kanadı ile sol gözü kapatılır. Bunu delilin uyanması ve döşek atılması izler. İkrar alacak olanların boğazına birer mendil bağlanır. Mürebbi büyük ya da büyükçe görünen oğlanın mendilini eline alır; öbür oğlanlar, birbirinin boğazındaki mendilleri tutarlar. Önde mürebbi olmak üzere tümü gelip eşiği öperler. Mürebbi:

"-Hû erenler Şahı! Katar uzatıyorum", diye üç kez seslenir. Katardakiler topluca gidip delili niyaz ederler. Mürebbi, eliyle tuttuğu oğlanın mendilini sağ eliyle mürşide ya da rehbere teslim eder. Bu sırada;"-El ele, el Hakk'a!", der. Mürşidin ya da rehberin elini öper. Ardından dâr'a durur. Mürşit ya da rehber oğlana:

"-Koğu koğlama, gıybet eyleme, dini dinleme, elinle koymadığını alma. Gözünle gördüğünü, eteğinle ört. Kendinden büyüğünün sözünden çıkma. İnkarcı olma! Bu sözüme hak dedin mi?", diye sorar. Rehber ya da mürşit bu öğüdü üç kez yineler. Aynı soruyu sorar. Daha sonra çocuğun boğazındaki mendilini, kuşak yapıp beline bağlar. Bu sırada şu gülbangı okur:

"-La ilahe illallah, Aliyyün veliyyullah, arifi billah., mürşid-i kamilullah. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikâr! İkrarın binası sağlam ola!"

Kuşağa üç düğüm atar. Sonra sırasıyla tümü mürebbinin elini öperek, sol yanında dâr'a dururlar. Dâr gülbangı okur ve erkâna yatarlar. Mürebbi oğlanlardan ikisine birer şaplak vurur. Erkândan kalkıp dâr'a dururlar. Bu sırada erkân gülbangı okunur.

(*) İmam Cafer Buyruğu(Yayına Haz.: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 123-124 ve 125

Mürebbi yerine oturur. Oğlanlar, içeride oturan canların ellerini sırayla öptükten sonra dâr'a dururlar. Bu kez de dâr gülbangı çekilir.

Sıra döşeğin kalkmasına gelmiştir. Döşek kaldırılır ve ferraş meydan alır. Bir gülbank çekildikten sonra dolu gelir. Doludan önce delile damlatılır. Ardından mürşit içer. Çocuklara kendi dolularından verilir.

Cebrailler piştiğinde önce hangi cebrail tekbirlenmişse sofraya öncelikle o gelir. Ferraş sofrayı getirir; cebrailler sofraya yerleştirilir. Mürşit ya da rehber kendi lokmasını aldıktan sonra oğlanlara:

"-İkrarınız kaim olsun", diyerek kendi cebraillerinden birer lokma verir. Oğlanlar, lokma verilinceye değin kuşaklarını çıkarmazlar. Lokmalar yendikten sonra sofra kalkar. Ferraştan sonra çömceci gelir. Artık işin sonuna gelinmiştir.

Delil kalkar; duran oturan gülbangı okunur ve toplum dağılır.

[KIZ İKRARI ALMA]

Kız ikrarı alma töreninde önce delil uyanır; sonra kurban tekbirlenir ve döşek atılır. İkrarı alınacak kız ile eri, döşek üzerinde dâr'a dururlar.

Tarikat nikahı gülbangı çekilirken ardından mürebbinin bacısı ikrar alacak kızı yedeğine alır ve:

"-Hû erenler Şahı! Katar uzatıyorum, üçünüze!", der. Ardından da;

"-El ele, el Hakk'a!", diyerek yedeğindeki kızı mürşide teslim eder. Kız, mürşidin elini öper ve dâr'a durur. Mürşit, öğüt verir ve kuşağını bağlar. Kız mürebbinin bacısının elini öpüp dâr'a durur. Bu sırada dâr gülbangı çekilir.

Kız erkâna yatmaz, el öper. Ardından temenna gülbangı çekilir. Gülbank bitince kız dışarı çıkar. Eri ile birlikte gelir ve birlikte erkândan geçerler. Doludan ve kurbandan kıza bir lokma verilir.

Kızların ikrarı ayrı ayrı alınır. Oysa oğlanların tümünün birden ikrarı alınabilir.

DÂR CEMİ

Dâr cemi için özel cem kurulmuşsa, post duası'ndan başlanarak hizmetlerin yürütülmesine geçilir; hizmet çerağının uyandırılmasıyla Dâr Cemi uygulanır; ardından diğer hizmetler görülür. Eğer açılmış olan cemde, Dâr Cemi yürütülecekse, yeri geldiğinde, sıralı erkân olarak uygulanır.

Dâr'dan indirme erkânı ya da Toprak cemi adlarıyla da anılan Dâr ceminde; Hakk'a yürüyenin kızı, damadı, torunu ve eşi, yakın akrabalarından iki kadın ve bir erkek meydana alınır. Dede'nin önünde dâr olurlar. Dede;

"- Eyvallah... Derviş'in[ya da Bacı'nın] dâr'ı için meydandasınız değil mi?", der.Dâr sahipleri;

"- Eyvallah!", diye karşılık verir. Dede bu kez;

"- Değerli canlar... Öncelikle sizlerden söz edelim. Hakk'a yürnüyen merhum ... Derviş'in[ya da Bacı'nın] dâr'ındasınız. Şu anda onun hizmetine kurban tığladınız değil mi?", diye sorar.

"- Eyvallah!", cevabını alınca şöyle devam eder;

"- Hakk'a yürüyen merhumun ikrarı alınmış mıydı? Yolunu doğru dürüst sürdürmüş bir can mıydı?" Dâr'dakiler ya;

"- Eyvallah!", diyerek dede'nin sorusunu olumlarlar. Ya da gerçeği söylerler. Olumlu yanıt alması durumunda dede devam eder;

"- Yolunu sürerken ömrü hayatında bir hataya, noksana, düşkünlüğe uğradı mı?" Dâr'dakilerden ya;

"- *Elvallah!*", biçiminde olumla yanıt alır ya da sözgelimi;

"- *Düşkünlüğe uğradı; cezasını çektikten sonra düşkünlüğü kaldırıldı*", cevabını alır. Bu kez sorar;

"- *Düşkünlüğü kaldırıldıktan sonra doğru dürüst yolunu sürdürdü öyle mi?*" , sorusuna cemdeki canlar ya;

"- *Eyvallah!* ya da;

"-*Düşkünlüğü kaldırıldıktan sonra fazla yaşamadı Hakk'a yürüdü*", derler. Dede;

"- *Öyleyse önce size soralım. Onun vekili olarak dâr'dasınız değil mi?*", diye soru yöneltir.

"- *Eyvallah!*", cevabını alınca bu kez;

"- *Cem erenlerinden ya da burada bulunmayanlardan herhangi biri; '- Benim o candan alacağım vardı, şikayetim vardı, şöyle eksiği vardı', derse siz o can için dâr'da dikiliyorsunuz. Gelecek şikeyetlerin tümünü karşılamaya, yerine getirmeye kefil misiniz?*", der. Hakk'a yürüyenin yakınları;

"- *Eyvallah!*", karşılığını verince dede yineler;

"- *Kefil misiniz?*"

"- *Eyvallah!*", cevabını alınca bir kez daha yineler;

"- *Kefil misiniz?*"

"- *Eyvallah!*", cevabının üzerine şöyle seslenir;

"- *Peki öyleyse. Sizler o cana karşı özünüzden, canınızdan hakkınızı helal ettiniz mi?*" Dede'nin sorusuna dâr'a duranlar hep bir ağızdan;

"- *Helal ettik!*", diye ses verirler. Dede bu kez;

"- *Burada bulunmayan canlara da onun hakkını helal ettirdiniz mi?* Dâr'daki Hakk'a yürüyenin yakınları;

"- *Eyvallah! Helal ettirdik*", cevabını verirler. Dede bir kez daha sorar;

"- *Görüştünüz mü, sordunuz mu?*" Dâr'dakiler;

"- *Sorduk, görüştük*", diye seslenirler. dede;

"- *Hakkını helal ettirdiniz mi?*", diye sorunca dâr'dakiler;

"- *Helal etitirdik!*", cevabını verirler. Yine Dede;

"- *Her konuda vebali boynunuza alıyor musunuz?*", diye sorar. Dâr'dakiler;

"- *Alıyoruz!*", karşılığını verince dede yineler;

"- *Alıyor musunuz?*" Dâr'dakiler;

"- Eyvallah. Alıyoruz!", diye seslenirler. Dede üçüncü ve son kez sorar;

"- Alıyorsunuz değil mi?" Dâr'dakiler;

"- Eyvallah!", derler. Dede bu sırada şöyle seslenir;

"- Bütün vebali boynunuza aldığınızı kanıtlayan bir niyaz da siz edin."

Bunun üzerine dâr'a duranlar niyaz ederler; niyaz etmekle sorumluluğu aldıklarını cem erenlerine anlatmış olurlar. Tekrar dâr'a geçtiklerinde dede;

"- Cem erenleri, cem kardeşleri, bu canlar Hakk'a yürüyen ... Derviş'in(ya da Bacı'ının) dâr'ındalar. O'nu bilen, gören, O'nu tanıyan canlara soruyorum. Bu canı ikrarında, imanında, yaptığı hata ya da hatalarla, düzelttiği hal ve hareketleriyle iyi bilir miydiniz?" Bunun üzerine cem kardeşleri;

"- Eyvallah! Düşkünlüğü kalktıktan sonra olumsuz bir davranışını görmedik", derler. Dede devam eder;

"- Sizler de O'nun düşkünlüğünün kalkmasından yana mıydınız? Cem erenleri;

"- Yanaydık!", karşılığını verirler. Dede bu kez;

"- Peki! Bu cana hakkınızı helal ettiniz mi?", diye sorunca cem erenleri;

"- Helal ettik", der. Dede yineler;

"- Helal ettiniz mi?" cevabını alınca bir kez daha sorar;

"- Helal ettiniz mi?" Yine aynı cevabı alınca şöyle der;

"- Eyvallah Hak cümlenizden razı olsun"

Okunan düvazların ardından Dede dua verir:

"- Bismişah. Allah Allah...

Bi hakkın mefta merhumun ruhu şad ola, taksiratını affeyleye, menzilini yakın, mekânını cennet eyleye. Meydan-ı Ali'de merhum can için hizmet yapan canların da hayır muratlarını vere. Cümlesini ele, yere düşürmeye. Münkire, münafığa dalattırmaya. Yollarını şaşırtmaya, Daima dileklerini, gönüllerindeki hayır muratlarını ihsan eyleye. Çıktıkları postlardan kendilerine hayır göstere.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola.

Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Dede'nin verdiği duadan sonra merhum için hizmet gören yakınları;

"- Cümleden cümleye!", diyerek cem erenlerine toplu halde niyaz ederler. Bir derviş dede'nin önündeki postu toplar ve dâr'a durur.. Dede hayırlısını verir;

"- Bismişah. Allah Allah...

Hizmetin kabul ola. Meydana serdiğin postlardan Hak erenler, cümle muhip canlarımızın ayağını kaydırmaya. Postçu Baba'nın da himmeti seninle ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola.

Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Hayırlısını alan derviş niyazla karşılık verir. dede ise;

"- Niyaz Hakk'a!", der. Daha sonra dervişle Dede;

"- Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!", diyerek görüşürler.

Süpürgeci meydan alır: Görülen hizmetin sona erdiğini belirtmek için meydana üç kez süpürge çalar. Ardından dâr'a durarak hayırlısını alır;

"- Bismişah! Allah Allah...

Hizmetler kabul, muratlar hasıl ola. Ettiğin hizmetten kendine şefaat ola. Çar çalan elin, dâr çeken dizin, sallanan kolun, Hak diyen dilin zeval görmeye. Meydan-ı Ali'den Seyyid-i Ferraş'ın da himmetleri senle beraber ola.

Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola.

Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Dede'den hayırlısını alan süpürgeci niyaz eder; cem erenleri olduğu yere niyaz eder. Böylece Hakk'a yürüyen canın dâr cemi tamamlanmış olur.

MATEM ORUCU

Aleviler-Bektaşilerce; Hicret'in 61. yılının 10 Muharrem Cuma günü[18 Ekim 680 M.] Hz. Ali'nin küçük oğlu, Hz. Muhammet'in torunu *Hz. Hüseyin* ve yandaşlarının *Kerbela*'da şehit edilmesinden duyulan derin üzüntü ve acı, *matem* olarak algılanır.(*) Bu nedenle

(*) Kerbela olayı tarihsel ve toplumsal haklılığa yaslanmış bir kıyımdır. Bir isyan olarak onu sevmemek; bir kıyım olarak ona yanmamak elde değil.Bu kapsamda her insan Kerbela için yanar, tutuşur: O'nun anısını yaşatmak için bir işlev üstlenmek, orada katledilenlerle saf tutmak ister. Çünkü bu, insan olmanın şeref ve onuruyla ilgili bir durumdur.

Ama olaya akılla yaklaştığımızda, onu ağlama duvarı ya da eziyet günü olarak öne çıkarmanın doğru olmadığını görürüz. Yapılması gereken bugünü anlamanın ve geleceğe ışık tutmanın anahtarı olarak yeniden yorumlamak gerektiğidir. Kerbela olayı, Aleviler-Bektaşiler için, hangi inançtan olursa olsun, hangi ulustan gelirse gelsin, haksızlığa, zulme uğramış insanın/ insanların acısını, insanlığın acısı durumuna getirmenin ortak anısıdır. Demek ki Kerbela olayı,aynı zamanda Kerbela şehitleri gibi katledilenlerin bir öyküsüdür.

Bu nedenle Kerbela olayı, Alevi-Bektaşi felsefesinin/ düşüncesinin/ inancının bir izdüşümüdür. Kerbela'da Peygamber'in yakınları, torunları öldürüldü. İş bu kadarla da kalmadı; suç, suçluya değil de suçsuza yüklendi; acı, acıyı verenden değil, acıyı çekenden , baskı yapandan değil, baskıya uğrayandan soruldu.

Kerbela olayı, haklıyla haksızın, mazlumla zalimin, iyiyle kötünün, onurlulukla onursuzluğun, güçlüyle cesaretin bir kavgasıydı. Bu kavga o gün başladı ama bitmedi; 1300 küsur yıldır sürmektedir; kötülük, haksızlık, sömürü yeryüzünden kazınmadıkça da bitmeyecektir. Bu açıdan bakıldığında Kerbela'da kazanmış görünenler her gün kaybediyor aslında.

l-l2 muharrem günleri; Ker-bela'da şehit edilenlerin anısına *oruç* tutulur.

Aleviler, Sünniler gibi Ramazan ayı boyunca oruç tutmazlar. Ancak Hz. Ali, Ramazan ayının l9.'unda yaralandığı ve 2l.'inde Hakk'a yürüdüğü için; Ramazan ayının l9-20 ve 2l. nci günleri yas günü kabul edilip oruç tutulur. Yine Muharrem orucunadan önce kimi bölgelerde, dermansız bir hastalığa yakalananların iyileş-mesi dileğiyle "oğundurma orucu" adı verilen bir oruç tutulur. Piri Er'in kaynak kişisi Çorum/Merkez/Esençay'dan Veli Gürlek; *"Mu-harrem orucundan önce üç gün de oğundurma orucu tutulur, oğundurma orucunu herkes tutmaz, çünkü hiç su içmeden birer dilim ekmekle üç gün oruç tutmak gerekir"*, diyor. Böyle olmakla birlikte Anadolu Alevileri için temel olan Muharrem ayında l2 gün süreyle

---

Çünkü Kerbela olayı, orada şehit düşen Hz. Hüseyin ve yandaşlarının haklılığına dayanan mazlumların gücüdür de ondan. Kerbela çölüne ekilen bu haklılık tohumu, yezitler varoldukça filiz verip dondan dona bürünen erenler olacak; sevgi, barış, özgürlük olacak; ağaç, orman ya da deniz, göl olacak.

Kerbela acısını, insanlığın acısı durumuna getirme yolunda Aleviler ve Bektaşiler, ağıt türünün en yetkin örneklerini vererek, bu olayı bir yaşama anlayışının kaynağı durumuna getirdi, onu insan sevgisine dönüştürdü. Bu sevgiyi halkla taraf etti.

Şeriatçı İslamlıkla "hesaplaşmanın" bir bakıma başlangıç öyküsüdür Kerbela olayı. Günümüzün Kerbela olaylarına gelince saymakla bitmez, ancak, Kerbela olayının bir uzantısı olarak yaşama geçirilen, 37 canın diri diri yakıldığı Sivas olayını anmak bile yeter. Fikret Otyam uyarıyor:

"... bugünün Hızır Paşalarına, Amrlarına, Yezidlerine, Muaviyelerine dikkat etmek, bin bilmem kaç yüz yıl öncesinin soruşturmasını, araştırmasını yapmaktan çok, ama çok daha önemlidir.

' İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir.'

Bu eşitlik için uğraşmak ne güzel uğraştır; bu uğurda acılar çekmek ne güzel acıdır; bu uğurda ölmek ne güzel ölümdür.

Ey insanlar, bu eşitlik için birleşiniz, yoksa tüm o uğursuzluklar, belalar, zulümler, bize mehel olcaktır..."

Şii-Sünni çatışması Emevi dönemiyle birlikte yükselişe geçti.

tutulan oruçtur. Bu oruç kimi yörelerde Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim Akil ve iki oğlu (Muhammet ve İbrahim) için de tutularak 15'e tamamlanır.

Matem orucu, *zalimlerden* gelen ancak yerine getirilmesi olanaksız olan bir yıkımın *bedelini* ödeme duygusunu *yaşatmayı* amaçlar. Matem orucu süresince;

a) Su içilmez, ancak, oruç açıldıktan sonra hoşaf, ayran gibi sulu gıdalar alınır;

b) Kurban tığlanmaz;

c) Saç-sakal tıraş edilmez;

d) Çamaşır değiştirilmez;

e) Cinsel ilişkide bulunulmaz;

f) Eğlence, düğün yapılmaz ya da bu tür yerlere gidilmez;

Bu çatışma Emevi-Haşimi kabile soy rekabeti zemininde; ekonomik açıdan Medine-Şam, kişisel açıdan Ali-Muaviye anlaşmazlığı üzerine yapılandı. Muhammet dönemi İslamlık ülküsüyle beslenen kabile soy ağırlıklı Arabistan devlet anlayışıyla, Bizans-Sasani deneyimleriyle beslenen kabileler üstü kabile soy ağırlıklı Suriye devlet anlayışı arasındaki siyasal mücadelenin tırmanmasıyla boyutlandı.

Tarihi iyi insanlarla kötü insanlar; sapmış olanlarla sapmamış olanlar arasındaki kişisel mücadelelere indirgeyen araştırmacılar yanılıyordu. Emevi ve Abbasi dönemleri; Asr-ı Saadet'ten sapmanın, sivil topluma karşı devletin olağanüstü büyümesinin bir yansıması olan resmi toplumun ağır basmasının değil, temeli doğrudan Hz. Muhammet tarafından atılan yayılmacılığa bağlı İslam devletinin, zorunlu ve geçici olarak oluşturduğu Medine toplumunu aşarak girdiği, doğal gelişmesinin bir ürünüydü.

Ebu Sufyan oğlu Muaviye Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olmuştu; daha sonra Kuran katipliğine getirildi. Muhammet döneminde kendini bir devlet adamı olarak yetişdirdi. Emevi soyunu iktidara taşıdığında; İslamın ruhuna hiç de aykırı olmayan, hatta daha önce Ömer zamanında gerçekleştirilen ve Osman'ın halifeliğinde silik biçimde sürdürülen kimi düzenlemeler ve uygulamalarla, devlet anlayışına yeni bir yorum getirdi.

g) İçki içilmez;
h) Ağaç kesilmez;
i) Böcek öldürülmez;
j) Kokulu maddeler koklanılmaz;
k) Süslenilmez;
l) Aynaya bakılmaz;
m) Türkü söylenmez;
n) Oyun oynanmaz vb.

Anadolu Alevisi yaşam tarafından yadsınan ya da yaşamla çelişen hiçbir şeyi kabul etmez. Bu bağlamda geçmişten gelen bu yasakların *"banyo yapmama"*, *"tıraş olmama"*, *"çamaşır değiştirme me"* vb yaptırımları, toplumsal çağdaş yaşamda geçerliliğini yitir-

İslam devletinin yakın geleceğini iyi okuyan Muaviye, dönemin ideolojik siyasal hesaplaşmasının bir gereği olarak iki yol tuttu:

a) bir yandan, kutsal olarak algılanan Muhammet'in saç tellerinden ve tırnaklarından birkaçının, ölümü sırasında dudaklarına konulmasını vasiyet edip kendisini kutsadı;

b) diğer yandan; asıl tehlike kaynağı olarak gördüğü Hz. Ali ailesini siyasetten uzak tutmak için onlara sürekli para yardımı yapma eğilimine girdi.

Bunlarla yetinmeyen Muaviye Bizanslılarla geçici bir işbirliğine gitti; duygusal anlatımla, Müslümanın Müslümanı kesmesi için kâfirle müttefik oldu. Artık, İslam devletinin hükmettiği topraklarda azımsanmayacak bir Hıristiyan nüfus vardı; onların gönülleri hoş tutulmaya çalışıldı. Bu tavır, İslamın "engin" hoşgörüsünden değil, her geçen gün biraz daha tırmanan Şii-Sünni çatışmasında onları küstürmemek, onları kazanmak içindi.

İslamlık misyonerlikle değil, kılıçların ucunda taşınarak yayıldı; kılıç ve merkezi güç her şeydi; talan ve sömürgecilik asıl amaçtı. İslam adına işgalden işgale, talandan talana koşan Emevi egemenliği, kendi sonunu kısaltacak bir süreci başlattı.

Kılıca dayalı yayılma o denli hızlı oldu ki bir süre sonra hükmedilen ülkelerdeki kavimlerin nüfusu Arabı geçti; diğer yandan bu yayılma, o denli büyük bir vahşet ve soygun eşliğinde gerçekleştirildi ki Müslümanlık adına temiz çok az şey kaldı; çoğu değer kirlendi.

diğinden terkedilmiştir. Önemli olan Muharrem orucuyla yaşatılmak istenen ruhtur.

Aleviler-Bektaşiler, muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle zamanına değin *su orucu* tutarlar; onuncu gün öğleyin oruç *biterse* de *matem,* on ikinci günün *sabahına* değin sürer ve on ikinci gün, *aşure günü* olarak kutlanır. Şiiler'de uygulama Anadolu Alevilerinden farklıdır: Onlar, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği 10 Muharrem gününe değin oruç tutarlar ve o gün, vücutlarını zincirlerle döverek ya da kesici aletlerle vücutlarının kimi yerlerini keserek kan akıtırlar.

Kimi yörelerde Muharrem orucunun başlangıç ve bitim tarihleri değişmez: Piri Er'in alan araştırması kapsamında yürüttüğü çalışmalarda başvurduğu kaynak kişi Çorum/Merkez/Esençay'dan

---

Bu geniş toprakları ve büyük nüfusu, Arap kökenli ve kabileler üstü kabila soy karakterli bir din ile yönetmek hemen hemen olanaksızlaşıyordu. Emevilerin kendini üretebilme koşullarını ortadan kaldırıyordu. Bu sürece koşut olarak Hz. Muhammet'in ölümüyle başlayan Arabın kendi içindeki dinsel-siyasal çatışmalar; Emevileri iktidarsızlaştıran bir tehdit düzeyine sıçramıştı. İslam, kabile örgütlenmesinden devlet örgütlenmesine geçerken doğrudan çalışmayı ve doğrudan üretimi "keşfetmişti"; ancak bunu egemen ilişki durumuna yükseltemedi; üretimci ve demokratik olmaktan çok talancı, yayılmacı ve tekçi oldu. Bu nedenle iktidarı elinde tutan kabile soyu ve ona bağlı olan bürokrasi, ganimetten aslan payını alıyordu. Bu durum henüz İslamlık öncesi kabile demokrasisinin alışkanlıklarından kendini sıyıramayan diğer Arap boy ileri gelenlerini çok rahatsız ediyordu. Ya bu baskıya boyun eğecekler ya da savaşacaklardı. Uygarlık öncesi kahramanlık çağının ve İslamlığın ilk kuruluş ülküsünün koşullanmalarıyla biçimlenen o günün kültür ortamında savaşmak en doğal, en erdemli tepkiydi; bu nedenle muhalefet savaşmak yolunu seçti.

Çatışmanın boyutlanmasıyla Muaviye önce,Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ı zehirletti. Kesin hesaplaşmaya girilmesiyle camilerde Hz. Osman'ın ruhuna dua edilmeye, hemen ardından da Hz. Ali'ye küfredilmeye başlandı. Bu durum Ali yandaşlarının çoğunlukta olduğu Irak'ın kimi kentlerinde ayaklanmalara yol açtı. Hz. Ali yandaşı olarak ünlenen Hücr;

Veli Gürlek konuya ilişkin şu bilgileri veriyor: *"Hz. Hüseyin Kerbela'ya Mart'ın 27'sinde gelmiş ve Nisan'ın 8'inde şehit olmuştur. Bu tarihleri Muharremin başlangıç ve bitişi olarak kabul ediyoruz ve bu aradaki 12 gün oruç tutuyoruz. Muharremin tarihleri sabitlendi."*

Matem orucuna şu şekilde *niyet* edilir:

" Bisimişah! Allah, Allah...

Er Hak-Muhammet-Ali aşkına; İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine; Kerbela'da şehit olanların temiz ruhlarına; Fatıma Anamızın şefaatına; On İki İmamlar aşkına oruç tutmaya niyet eyledim.

Ulu dergâh kabul eylesin..."

"-Ali'ye okunan küfür ve lanetin geri teperek yönetimi devireceğini, Ali'ye küfredenlerin lanetleneceğini" haykırarak, halkı isyana çağırdı. Bu karmaşa ortamında, Kufe valisi olan Muaviye'nin üvey kardeşi Ziyat İbni Ebihi, Kufe mescidinin minberine çıkarak konuşmak isteyince, halk kendisini taşa tuttu. Bunun üzerine Vali Ziyat, mescidin kapısını asker gücüyle kontrol altına alıp cemaatı tek tek, kendisine taş atmadığına yemin etmeye zorladı; yemin etmeyenlerin ellerini kestirdi.

Gelişmelerin tehlikeli bir aşamaya sıçramasıyla vali, olayların yaratıcısı durumundaki Hücr'ü, her yerde arattı. Bu arada düşünce ve davranışlarıyla Hz. Ali yandaşı olduğunu açıktan açığa sergileyen öndegelen bir sürü insan tutuklandı ve Hz. Ali'yi inkâr etmeye zorlandı; ama hiçbir tutuklu, cezadan kurtulmak için Hz. Ali'yi yadsımaya yeltenmedi. Çevresindeki baskı çemberinin sürekli daralmasıyla bir karar vermeye zorlanan Hücr; yandaşlarının silahlı mücadele istemelerine karşın, büyük bir iyimserlikle, zincirlenerek Suriye'ye götürülmeye razı oldu. Muaviye'ye dostlukla el uzattıysa da O'nun;

"-Kesin, kellesini!" emriyle boynu vuruldu.

Büyük bir itibara sahip olan Hücr'ün katledilmesi İslam dünyasında tepkiyle karşılandı. Bu olay Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin bir ön adımı idi.

Araplararası kavga, Arap olmayan Müslümanları yakından ilgilendiriyordu.

Matem *orucu açılırken* ise şu dua okunur:

" Bismişah... Allah, Allah...

İmam Hüseyin'e, O'nun soyuna ve dostlarına selam olsun. Yezit'e, soyuna ve yandaşlarına yüz bin lanet olsun.

Yüce Allah, İmam Hüseyin aşkına tuttuğumuz oruçları kabul eylesin.

Gerçeğe Hû!"

Şimdi de *"matem duası"*nı verelim:

" Bismişah...

Esselatü vesselamü âlâ seyyidine Muhammedin ve âlâ seyyidina âli Muhammedin ve âlâ âli etba-ı Muhammedin. Ve elhamdülillahirabbilalemin. İlahelalemin sen bizlerin gönüllerini Resuli Ekrem Nebiyyi Mükerrem Muhammed Mustafa'nın ve onun tahir-i

Mevali, dindaşlar arasında eşitliği ön gören İslam adına, Arap üstünlüğüne karşı çıkmaya başladı. Süreç içinde Bedevi bireyciliğinin yokedilmesiyle biçimlenen kavimler üstü Emevi Kavmi egemenliğine dayalı devlete karşı kabaran Arap öfkesiyle, Mevali tepki örtüştü. Ortaya çıkan toplumsal hoşnutsuzluk , ideolojik ve siyasal düzeyde, uygulanmakta olan kavimler üstü kavim soy egemenliğine dayalı Emevi devlet anlayışını, İslamın esenliği adına yadsıyan Ehlibeyt çevresinde toplandı. Dinsel ve toplumsal kokuşmuşluk, "İktidar meşru sahiplerinde olmadığı içindir; iktidar meşru sahiplerine , yani Ehlibeyt'e dönerse, Tanrı'nın yücelttiği ve yönettiği bu soy sayesinde güçlükler ve adaletsizlikler , ortadan kalkacaktır" yargısı belirleyici olmaya başladı. Genelde Haşimi, özelde Hz. Ali soyunun önderliğinde Emevilere karşı, bir iktidar savaşı başlatıldı. Gerçek İslama ve adalete dönüş yaklaşımı kanalında, mazlumdan yana, kavim / soy egemenliğine dayanmayan din yorumu; Arapların büyük bir kesimine ve Mevali'ye egemen oldu. Sürecin bu aşamalara sıçramasıyla, Emevilerin ayaklarının altındaki toprak hızla kaymaya başladı. Arap ve Arap olmayan Müslümanların, Emevi egemenliğine yönelik tepkisini güdümüne alan peygamber ailesi önderliğindeki muhalefet hareketi; başlangıçta tüm kötülüklerin ve olumsuzlukların kaynağını, İslamdan sapılmış olmasına bağladı.

Ehlibeytinin sevgisi ile aydınlat. Bu sevgi ile gönüllerimiz ve cümle ehl-i imanın gönüllerini süsle. O yüce sevgiyi yol göstericimiz yap.

Hz. Muhammed ve O' nun Ehlibeyti, temiz soyu ile onlar uğruna canlarını feda eden serdar şehitleri bizlerden hoşnut eyle. Allahım cümlemizi yakıcı ahiret gününde şehitler serdarı İmam Hüseyin ve onun uğruna canlarını feda edenlerin şefaatına nail eyle.

Allahım cümle muhibb-i hanedanı Ehlibeyt bendelerini kemali kereminden, gufranı rahmaniyenden cennet mekan eyle. Lütfu inayetinle arşa-i mahşerde yüzlerini nurlu ve amellerini gürlü eyle. Eşrefi mahluk, Hatemi enbiya Muhammed Mustafa Hazretlerini, O' nun temiz soyu için matem tutan ve gönülden sevenlerden haberdar eyle.

Vesselatü vesselamü âlâ enbiya-i mürselin.

Üzerinde yapılandığı toplumsal haklılığı, İslamın kuruluş ülkesine, İslamlık öncesi Bedevi eşitçiliğine, kahramanlık çağı değerlerine göndermeler yaparak beslemeye çalıştı. Ancak bir devlet dini olarak doğan ve yayılmaya dayanan İslam devletinin doğal gelişmesinin bir ürünü olan; tarihsel açıdan bakıldığında bir ilerlemeyi, bir gelişmeyi simgeleyen Emevi egemenliğini, sapma ürünü olarak görmek bir yanılsamaydı. Bu siyasal güce karşı, yapısal değişime uğramış, toplumun gündeminden çıkan kabile, kavim değerleriyle bir dünya görüşü oluşturmak da olanaksızdı. Bu iki yönlü güçsüzlük, önceleri Hz. Ali yandaşı hareketi, bir bocalama içine itti. Sonraları, Ortodoks Sünni bir imparatorluğa dönüşecek olan İslamlığı bir bütün olarak aklama sonucunu doğuran bu yaklaşım;

a) bir yandan İslamın kaynaklarına sezgisel akıl ve gönül bilgisi yoluyla farklı bir yaklaşım getirerek; inanca inanç kanalından muhalefet etmenin yollarını, yöntemlerini geliştirerek, İslamlık değerlerini bâtını açıdan sorgulayıp inanç dünyasında kendisine yeni bir dünya görüşü oluştururken ;

b) diğer yandan, Emevi egemenliğine karşı oluşan Arap ve Arap olmayan Müslüman kökenli toplumsal tepkiyi, yaratılan dünya görüşünün şemsiyesi altında toplamaya yöneldi. İçine girilen bu süreç Ali yandaşı hareketi, her şeyi sapma ürünü görme yanılsamasından ve yalnızca geçmiş değerlere dayanarak düşünsel yapı oluşturma güçsüzlüğünden kurtardı.

Cümle enbiya ve mürselin ve onların soyuna salavat ve selam olsun.

Ehlibeyti Muhammedi bizlerden razı ve hoşnut eyle. Bizleri katarı On İki İmam'dan, Dâr-ı Piran'dan ayırma. On Dört Masumu Pak'ın ve On Yedi Kemerbesti Handan efendilerimizin himmeti aliyelerine, şefaat-ı ruhaniyelerine nail eyle.

Kerbela sahrasında o yüce şehitlerinin şefaatlarını üzerimizden eksik etme.

Şehitler Serdarı Resuli Kibriya'nın iftiharı, Şah-ı Evliya'nın ve Fatıma'tün Zehra'nın gözünün nuru, gönüllerinin süruru ,Hasan'ül Mücteba'nın yari, Kerbela sahrasının Sultanı İmam Hüseyin Aleyhisselamı cümlemizden ve cümle ehl-i muhibbandan razı ve hoşnut eyle. Arşa-i mahşerde şefaatçımız ve sığınağımız eyle.

Tarihin 7 bin yıl öncesinden gelen;

a) uygarlığa adım atılır atılmaz "işkenceyle" yokedilmek istenen,

b) insanlık ülküsünde hep "altın çağ" olarak yaşayan ve

c) her toplumsal çıkmazda "kurtuluş bayrağı" olarak dalgalandırılan "paylaşmacı/ dayanışmacı" değerler öne alındı. Öne alınan bu değerler, VII. yy'ın ortalarında İslam topraklarında kabaran, yakın gelecekte Arabistan Yarımadası'ndan Asya içlerine, oradan Balkanlara kadar uzanan geniş coğrafya üzerinde insanlık özlemlerini kucaklayacak olan toplumsal muhalefet arasında bir köprü oluşturdu. Orta Asya'dan kopup gelen "göçebe-eşitlikçi" insan kümelerinin ve Anadolu yerli halkının buluşup kaynaşacağı Şii hareketinin temelleri, daha o zaman atılmış oldu. Bizans ve Sasani devlet deneyimi birikimlerinden dersler çıkaran Muaviye, kavimler üstü soy egemenliğine dayalı merkezi bir güç oluşturmak için Yezit'i, kendisine veliaht olarak atadı. Halkı da oğluna biat etmeye zorladı. Yezit'in veliaht atanması, İslam devletinde yeni bir sıçramayı gösterir. Artık genişleyip büyüyen İslam İmparatorluğunu ve bu imparartorluğu çekip çeviren hantal bürokrasiyi; "Danışma Kurulu" gibi kabile yöntemi ürünü, Bedevi geleneğinin sürdürülmesine yardımcı olan, buna karşın devletin gelişimini köstekleyen örgütlerin yerine, doğrudan soy egemenliğine dayanan ve atamalarla kesintisizliği sağlanan merkezi örgütler geçecekti artık. Bu gelişme,

Gönüller sultanı, erenler şahı, Rum'un irşadgahı, dertliler dermanı Seyyid Muhammed Hacı Bektaş Veli Efendimizin şefaat-ı piranelerine nail eyle. Gönül susuzluğumuzu O'nun nurlu eliyle gider. Daim ruhlarımızın mürşidi ve önderi eyle.

Ve memleketimizin başında bulunan büyüğümüzü, sıhhatte, saadette, adalette ve kemalette daim eyle. Ordumuzu muzaffer ve mensur eyle. Düşmanlarımızı zelil ve hakir eyle.

Dualarımızı ve matemimizi dergahı izzetinde kabul karin eyle.

Velhamdülillahirabbilalemin ve salaallahü âlâ seyyidina Muhammedin ve alihi ve sabihi ecmain. Ve selaümün alelmürselin ve salavatullahi Muhammedül emin.

Cümle ehl-i İslama nice nice, hayırlı uğurlu feyizli yıllar nasip eyle. Birliğimizi, dirliğimizi daim eyle. Devletimizi, varlığımızı

---

a) kabile kökeninden kopuşu;

b devletin belli bir egemen zümrenin / tabakanın / sınıfın egemenliğine girdiğini;

c) devletleşme sürecinde bir üst aşamaya ulaşıldığını da simgeliyordu.

Yezit, babasının yönlendirmesiyle öncelikle kendisine rakip odakların üzerine yürüdü. Başta Hz. Ali ailesi olmak üzere Medine'de bulunan muhaliflerini kendisine biata zorladı. "-Biat etmeyi reddeden kim olursa, hiçbir mazeret dinlemeden öldürülmeli" emrini verdi.

Biata zorlananlardan Hz. Hüseyin ile Abdullah bin Zübeyr, aileleri ile birlikte Mekke'ye kaçtı. Yezit, Amr bin Zübeyr komutasında 2000 kişilik bir kuvvet göndererek Hz. Hüseyin'le birlikte Mekke'ye kaçan kardeşi Abdullah bin Zübeyr'i tutuklattı. O günlerde Hz. Hüseyin, Kufeliler tarafından halife seçilmek ve kendisine biat edilmek için çağrılıyordu. Hz. Hüseyin amcazadesi Müslim bin Akil'i, Kufe'ye gönderdi. Gelişmeler üzerine Kufe Valisi Ubeydullah bin Ziyat kent halkını, evlerinde bulunan yabancılara ilişkin bildirimde bulunmaya zorladı; evinde yabancı olup da bildirmeyen, konutunun önünde çarmıha gerilecekti.

Kufe'de didik didik aranan Müslim, bir ihbar sonucu saklandığı yerde kuşatılıp yakalandı. Kılıcı elinden alındıktan sonra katır sırtında Valilik Konağı'na götürüldü.

nihayetsiz olarak kaim eyle. Ordumuzu, üstünlüğünü asan eyle. Düşmanlarımızı helak eyle, yeksan eyle.

On İki İmam'ın hürmetine, On Dört Masum-u Pak'ın hürmetine, On Yedi Kemer-best'in hürmetine, Şühedayi Kerbela'nın hürmetine dualarımızı kabul eyle. Bu alemden göçmüşlerimizi onların şefaatına nail eyle.

Azameti Cebbar ül Vahhidül Kahhar, gülbangı nebiyyi Resul-i esrar, halka-i tevhid, meydan-ı Kırklar, Pir Seyyid Muhammet Hacı Bektaş Veli Hünkâr, gerçek erenler demine ya Ali Hû Dooost!."

Muaharrem orucu süresince özellikle kırsal kesimde, akşamları oruç açıldıktan sonra belirlenen evlerde toplanılır; bilenler Kerbela olayını ayrıntılarıyla anlatır ya da varsa kitaptan okunur; Hz. Hüseyin'e mersiyeler söylenir.

Çok susamış olmasına karşın kimse kendisine su vermedi. Vali Konağı'nın kulesine çıkarıldı. Çatışma sırasında yaralamış olduğu bir İranlı muhafızın kılıcıyla boynu vurularak idam edildi. Cesedi Kasap Pazarı denilen yere atıldı. Yine Hz. Hüseyin'in Kufe'ye gelmekte olduğunu haber vermek için gizlice kente sızan bir ulak yakalandı. Hüseyin'e küfretmeyi reddetmesi üzerine valinin emriyle kuleden atılarak öldürüldü.

Hz. Hüseyin'in Kufe'ye gelmekte olduğunu öğrenen Vali Ziyat, en deneyimli komutanlarından Hur bin Riyah'ı önleyici çıkardı. Hur, üç günlük bir yolculuktan sonra Hz. Hüseyin ve taraftarlarını karşıladı.Hz. Hüseyin Hur ile konuştu ve O'nu haklılığına inandırdı. Ancak Hur'u sorumluluktan kurtarmak için Kufe'ye gitmekten vazgeçip Kerbela'ya yöneldi.

Yezit adına davranan Vali Ziyat, Hz. Hüseyin'i tutuklamak, Yezit'e biat ettirmek ya da öldürmek için Saad bin Vakkas oğlu Ömer'i komutan atamıştı; 4000 askerle Hz. Hüseyin'i karşıladı. Hz. Hüseyin Emevi toprağından çıkıp gideceğini söyledi. Bu öneri Ömer tarafından Vali Ziyat'a ulaştırıldı. İran ya da Türkistan toprağına geçerek güçlü bir ordu kurup geriye dönmesi olasılığından korkulduğu için öneri, reddedildi. Hicret'in 61. yılında (m. 680) Muharrem ayının 7. günü öğleye doğru, Hz. Hüseyin ve yandaşlarının suları bitmişti; su almak için Fırat'a gidenler karşı tarafça oklarla vuruluyordu; alınabilecek bir önlem de yoktu. Hz. Hüseyin'in bütün umudu, Ömer'in ordusundan kendisini sevenlerin çıkması idi, ama bu gerçekleşmedi.

[HÜSEYİN]

Hüseyinimi verdiler hocaya
Okuya akaya çıktı heceye
Bin bir kelle kestiler bir geceye
Kellesi tabakta yatan Hüseyin

Hüseyinim gelirdi hep hak ile
Münafıklar kurdu yıktı ok ile
Sana nice varayım bu yük ile
Yükünü meydana çözen Hüseyin

Sahabeden Habip bin Mezahir'in gidip Beni Esed kabilesinden alıp getirdiği 90 kişilik kuvvet de kuşatmayı yarıp Hz. Hüseyin'e ulaşamadı. Böylece 8 Muharrem de geçti. Ertesi gün Hz. Hüseyin, kardeşi Abbası Fırat'tan su almak için görevlendirdi; Abbas tüm engelleri aşmasına karşın, ancak 20 kırba su getirebildi. Hüseyin bu kez oğlu Ekber'i görevlendirdi; o ise sadece bir kırba su getirebildi. Ömer'le konuşmasına karşın onu ikna edemedi. Kuşatma iyice daraltılmıştı. Sonunda Ehlibeyt ve 72 yandaşı için kıyım demek olan, sonucu belli savaş başladı. Küçük çocuklar, bebeler ve yaşlılar, uzaktan atılan oklarla öldürüldü. Hz. Hüseyin'in kardeşleri, yeğenleri teker teker Kerbela toprağına düştü. Yetmiş iki savaşçı, yetmiş iki dağ gibi Yezit askerine karşı durdu; ama kaderi değiştirme olanağı yoktu. Muharrem ayının 10. günü önce 18 yaşındaki oğlu Ali Ekber, ardından meme çocuğu Ali Asgar babasının kucağında oklanarak vuruldu. Olanları gören Hz. Hüseyin, dedesinden ve babasından kalan emanetleri oğlu Zeynelabidin'e teslim etti; ölmeye hazırlandı; süslendi. Başındaki peygamber sarığını yeniden bağladı; babasının kılıcı Zülfikar'ı boynuna astı ve Hz. Hamza'nın kalkanını omuzuna alıp Kerbela meydanına çıktı. Söylentiye göre Yezit'in 40 askerini öldürdü; sonra dönüp sağ kalanları öptü ve onlara Şam'a doğru gitmelerini öğütledi. Vuruşmak için savaş alanına döndüğünde, düşman tarafından ok yağmuruna tutuldu.

Hüseyin' in Kerbela' da çardağı
Uzatmış boynunu gelir ördeği
Münafık başına dikti bardağı
Yalmana yalmana gelen Hüseyin

Hüseyin' in Kerbela' da odası
Dal boynuna nazar etmiş dedesi
Yemen' den gelirdi onun gıdası
Gıdası Yemen' den gelen Hüseyin

***Kul Himmet'** im eder bendimde bağlı*
Münafık elinden ciğerim dağlı

Kanlar içinde Muharrem ayının 10. günü ikindi üzeri toprağa düştü.

Gövdesi Kerbela'da kaldı; kesik başı Kufe'ye oradan da Şam' a götürüldü; Yezit bir değnek ile Hz. Hüseyin'in kesik başını ve ağzının içini karıştırırken, en büyük siyasal rakibinin soyunu kurutmanın huzuru içindeydi. Bir mızrağa geçirilip Ceyrun tepesine dikildiğinde;

"-Peygamber'den borçları aldım", diyordu.

Kerbela olayı Şii, Sünni tüm Müslüman dünyasının en acı olayıdır. İslamın Sünni yorumuyla uyuşamayan Orta Asya'dan gelen göçebe Oğuzlarla Anadolu'nun yerli halkı, Ehlibeyt soyuna yönelik bu kıyımı lanetledi. Hz. Hüseyin'e sahip çıktı. Temsil ettiği düşünceyle kaynaştı. Anadolu toprağında Alevilik-Bektaşilik biçiminde boy vererek, bu düşünceyi, hoşgörü temeli üzerinde yeniden yorumladı. Ona yeni bir ruh verdi. İslamlık öncesi Türk kültürüyle yoğurdu. Yaşanılan yerden kovulan inancı yeniden yeryüzüne indirdi. Dünyalaşan bu inancı yaşama yordamlarına, kavgalarına, gülmelerine, oynamalarına onay veren, onları onurlandıran bir toplumsallığa dönüştürdü.

Nefeslere, dualara, koşuklara girdi. Zaman zaman gönüllerden usulcacık sıyrıldı toprağa yüz sürdü, sulara daldı. Ateş oldu alev alev gökyüzüne yükseldi. Kuş oldu uçtu; Hz. Ali'yi simgeleyen turnalar, Hz. Hüseyin'e yas tutup semah döndü:

Dedesi Muhammet, Ali'nin oğlu
Atasından imdat uman Hüseyin

[MİHMANIM CANLAR İÇİNDE]

Çok cevir eyleme aziz sultanım
Bugün ben mihmanım canlar içinde
Sakın incitmeyesin cananım
Bugün ben mihmanım canlar içinde

Evliyalar katarına dizildim
Kırklar ile bile oldum ezildim
On İki İmam defterine yazıldım
Bugün ben mihmanım canlar içinde

İmam Hasan'dan gördüm ben bir nişan
Şah Hüseyin oldu gözüme gülşan
Zeynel Abidin'den aklım perişan
Bugün ben mihmanım canlar içinde

İmam Baıkır'dan da bir nişan gördüm
Hazreti Cafer Sadık idi virdim
Muhabbete beli, meydana girdim
Bugün ben mihmanım canlar içinde

Musai Kazım'dır dilimde kelam
Şah İmam Rıza'ya verdim bir selam
Taki'ye, Naki'ye eylerdim divan
Bugün ben mihmanım canlar içinde

Askeri, Mehdi âlemin serveri
Gül gibi kokar Muhammedin teri
Erenler vermezler gizlidir sırrı
Bugün ben mihmanım canlar içinde

Şah Hatayi'm tanıyalım biz de
Gamber Ali'den getirirdi meze
Can bir emanettir, kulağım seste
Bugün ben mihmanım canlar içinde

[GÖNDERİN BİZİ
İMAM HÜSEYİN'E]

Çekilip gelirler üstaz yoluna
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e
Asılalım Hasan Mansur dâr'ına
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e

Yüklenmiş barhanemiz develerle
Yoldaş etmen bizi bu yayalarla
Büyüklü küçüklü bol develerle
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e

Güllük gülistanlık olsun obamız
Halik versin kısmetimiz gıdamız
Biz talip olalım, sen ol dedemiz
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e

Kerbela çöllerinin yazıları
Şehit olmuş peygamber gazileri
Fatma anamızın kuzuları
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e

Şah Hatayi'm der katara uydum
Ali'nin tacını başıma giydim
On İki İmam'a yüzümü sürdüm
Gönderin bizi İmam Hüseyin'e

[İMAM HÜSEYİN]

Oturmuş erenler yasını çeker
İmam Hüseyin'in yasıdır deyü
Durmayıp akar da şehitler kanı
İmam Hüseyin'in kanıdır deyü

Lanet olsun Yezit'in canına
Kıydı Yezit İmamların kanına
Kesti başını götürdü Mervana
İmam Hüseyin'in başıdır deyü

Hak onarsın ol keşişin işini
Keşiş görmüştü onun düşünü
Yedi bin altın verdi aldı başını
İmam Hüseyin'in başıdır deyü

O güzel pirinden olmadı ferman
Ali'nin duası dertlere derman
Yedi oğlunu da etmişti kurban
İmam Hüseyin'in başıdır deyü

***Pir Sultan Abdal**'ım ettiler cefa*
Umarım Yezidler süresin cefa
Tıraş olmadı Muhammet Mustafa
İmam Hüseyin'in yasıdır deyü

[İMAM HÜSEYİN'İN
KANI NİCOLDU?]

Gidi yezid elimize düştünüz
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?
İki ellerin bileğinden kestiniz
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

Al cübbe giyip cura dediniz
Ali evladına garaz ettiniz
Kellesini top yerine attınız
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

Yerli yerince eylediniz canına
Kast ettiniz imamlar sultanına
Yüzü kara varın Hak divanına
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

Geyikler meleşti erler sağmadı
Rahmet bağlandı o yıllar yağmadı
İnsi, cinsi, melaike ağladı
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

Damarlar yarıldı kanlar çağladı
Gökte melek, yerde insan ağladı
Ay, gün kara giydi, kara bağladı
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

Dedesi Muhammet yanına geldi
Torununun elin eline aldı
Arş'ta Fatma Ana saçını yoldu
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

***Pir Sultan Abdal**'ım bu böyle olsun*
Kanlı gömleğim Fatma Ana alsın
Gidi kâfir davan mahşere kalsın
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu?

[HASAN İLE HÜSEYİN]

İndirdiler Medine'nin şehrine
Yuyuyorlar Şah-ı Merdan Ali'yi

Ayırdılar teninden kispetini
Yuyuyorlar Şah-ı Merdan Ali'yi

Hasan ile Hüseyin'in payına
Kasd ettiler Şah Ali'nin soyuna
Batırdılar abu zemzem suyuna
Yuyuyorlar Şah-ı Merdan Ali'yi

Oturmuş analar saçın yolar
Bir haber ver diye duasın kılar
Hurma ağacından tabutluk yonar
Yuyuyorlar Şah-ı Merdan Ali'yi

Oturmuş analar alı yaşılı
Şurda gördüm Düldül kişneyişini
Şah Hüseyin'in kıbleye başını
Yuyuyorlar Şah-ı Merdan Ali'yi

***Şah Hatayi**'m eder hava ile*
Arş'a direk verilmiş dua ile
Veyselin çektiği ak deve ile
Gönderdiler Şah-ı Merdan Ali'yi

[YAS ÇEKELİM]

Matem ayı yas çekelim gaziler
Ol şahin alkanda yüzdüğü gündür
Yezid elinde giriftar oldular
İmamın sitemden bezdiği gündür

Soldurdular taze gül gibi canı
Ay ile gün kara giydiler donu
Cümle şehitlerin kırmızı kanı
Duru duru olup aktığı gündür

Bir ateş saldılar alem yanmağa
Nuru rahman kefen oldu sarmağa
Abu zemzem suyu idi yunmağa
Üstaz Ali tabut düzüğü gündür

Gidi yezidler şad oldu donandı
Şehitler kırmızı kana boyandı
Arştan melaikeler yere indi
İmamların kabir kazdığı gündür

***Pir Sultan Abdal**'ım çekerim ahı*
Düşünmediniz mi ulu dergâhı
Kerbela'da yatar İmamlar Şahı
Fatma Ana yaslı gezdiği gündür

[MAHRUM KALMAZ İNŞALLAH]

Muhammet Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
İmam Hasan'ın yüzün görenler
Hüseyin'den mahrum kalmaz inşallah

İmam Zeynel'den bir dolu içtim
İmam Bakır'da kaynayıp coştum
İmam Cafer'e vardım ulaştım
Bundan özge yola sapmaz inşallah

İmam Musa'dan gelen erenler
Can baş feda edip cemler görenler
İmam Rıza'ya zehir verenler
Divanda şefaat bulmaz inşallah

Bir gün olur okuturlar defteri
Şah oğlunun belindedir teberi

Uyanırsa Taki Naki Askeri
Açılan gülümüz solmaz inşallah

***Hatayi** der bu iş bizi bitire*
Özünü kata gör ulu katara
Mehdi şevki bu cihanı tutar a
Şah oğluna sitem olmaz inşallah

AŞURE TÖRENİ

Aslında *aşure günü,* Arabi ayların ilki olan *Muharrem* ayının onuncu günüdür. Araplar eskiden bugünü *kutsal* sayar ve oruçlu geçirirlerdi. Hz. Muhammet'in *Medine*'ye göçünün ikinci yılında *Ramazan orucu* farz oldu ve Müslümanlardan *aşure günü,* oruç tutmak yükümü *kaldırıldı* ve aşure orucu *gönüllülüğe* bağlandı.

Aşure gününe ilişkin çeşitli söylenceler vardır: Sözgelimi; *Hz. Âdem*'in ilk günahından dolayı ettiği tövbenin bugün kabul olunduğu, Hz. İbrahim'in bugün ateşten kurtulduğu, Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'a bugün kavuştuğu, Nuh'un bindiği geminin Cudi Dağı'na bugün *"oturmuş"* olduğu gibi.

Yine söylenceye göre; *Nuh,* gemide kalan çeşitli yiyeceklerden bir *çorba* yapılmasını buyurur; tufandan kurtulanlar o günü ululayarak *bayram* olarak kutlarlar. Ve bu çorbanın benzerini pişirerek yerler.

Başlangıçta Müslümanlar arasında, Muharrem ayının onuncu günü *aşure* pişirilip konu-komşuya ve muhtaçlara dağıtılması gelenektendi.Hz. Muhammet'in torunu ***Hz.Hüseyin*** Kerbela'da yine Muharrem ayının onuncu günü *şehit* edildiği için ***aşure*** zamanla, onun ve onunla birlikte şehit edilenlerin ruhları için pişirilip dağıtılır oldu.

Aleviler-Bektaşiler, muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle zamanına değin *"su orucu"* tutarlar; onuncu gün öğleyin oruç biterse de matem, on ikinci günün *sabahına* değin sürer ve on ikinci gün *"aşure günü"* olarak kutlanır.

Halk takviminde muharremin *saptanması* şöyledir: *Kurban Bayramı* zilhicce ayının onuncu günüdür; bugünden başlayarak *20* gün sayılır; yirminci gün, yani zilhiccenin *otuzuncu* ve son günü akşamı matem orucuna *niyet* edilir. İzleyen gün, muharremin birinci günüdür.

Dergâhlarda, *aşure* için gerekli malzeme büyük bir kazana konduktan sonra ateşe verilir. Aşçı baba, eline büyük bir kepçe alarak kazanın başına gelir ve;

"- *Destur ya İmam!*", diyerek kepçeyi kazana daldırır. Bu sırada yanında bulunanlar hep bir ağızdan;

"- Ya Hüseyin!", derler.

Aşçı babadan sonra sırayla hepsi, aynı sözleri karşılıklı yineleyerek kazanı karıştırır.

Bu törensel işlem aşure pişinceye değin sürer. Aşure pişince *mürşide* haber verilir; haberi alan mürşit kazanın başına gelir ve;

" *-Ya Hüseyin!*", diyerek kepçeyi alır, kazanı karıştırır. Daha sonra kepçeyi öperek *niyazla* diğerlerine verir. Onlar da aynı işlemi yapar.

Kazan başına gelen mürşit *aşure gülbangını* okur ;

" Bismişah... Allah Allah...

Barekallah. Şehitler Şahı İmam Hüseyin Efendimizin ve Kerbela şehitlerinin yüce ruhlarının şad olması için barekallah.

Cümle erenlerin ruhu için barekallah.

Kurbanlarımızın kabulü için barekallah.

Yurdumuzun,ulusumuzun, Cumhuriyetimizin esenlikte olması için barekallah.

Ordularımızın güçlü olması için barekallah.

Ahirete göçenlerimiz ve bugün yaşayanlarımız için barekallah.

Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket vermesi için barekallah.

Muhammet Mustafa, Aliyyel Murtaza, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Kerbela şehitleri ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli hakkı için el-Fatiha ve salavat. Gerçeğe Hû!..."

Gülbangın ardından kepçeyi eline alarak;

" *-Ya İmam!*", der ve kazanı karıştırır. İşlem bitince kepçeyi aşçı

babaya geri verir. Sonra *selamname* okunur:

" *-Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mustafa*
Allahümme salli âlâ seyyidina Aliye'l Murtaza
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasanü'l Mücteba
Allahümme salli âlâ seyyidina Hüseyni Kerbela
Allahümme salli âlâ seyyidina Zeyne'l Aba
Allahümme salli âlâ seyyidina Bakır Baha
Allahümme salli âlâ seyyidina Cafer Rehnüma
Allahümme salli âlâ seyyidina Kazım Musa
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Sultan Rıza
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Taki
Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Naki
Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan Askeri
Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet Mehdi."

Orada bulunan canlar, önce sırasıyla mürşidin eline daha sonra kendi aralarında birbirlerinin ellerine *niyaz* ederler. Niyazlaşmanın bitmesiyle mürşit aşçı baba'ya;

"- *Erenler, aşı canlara üleştir!*", der.

Mürşidin desturu üzerine *sofralar* kurulur. Okunan kısa bir gülbanktan sonra aşure yenir. Ardından mürşit tarafından okunan *aşure bitiş gülbangıyla* aşure erkânı tamamlanmış olur:

"- Bismişah... Allah Allah...

Allah, Muhammet, Ali, On İki İmam efendilerimizin ruh-u revanları, şad ve handan ola.

Münkir-münafıklar mat ola.

Müminler şad ola.

Lokmalarımız dertlere deva ola.

Matem-i Hasan ve Hüseyin ola.

Cümlemize haklı hayırlı kısmetler verilmesi için... Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine Hû!..."

Dergâh dışında ve köylerde *12. günü* aşure kaynamış olur ve sabahtan *şekerlenir*. Öncelikle aşure kaynatmaya 12. günü *dede* evleri başlar. Köy halkı, kuşluğa doğru dede evlerine uğrayıp *oruçlarını* orada açarlar. Ay sonuna değin her evde aşure yapımı sürer.

SÖZLÜKÇE

ABA: Dervişlerce dervişliğin simgesi kabul edilen ve elbise üzerine giyilen, abadan yapılmış yakasız, önü açık, uzun geniş kollu üstlük.

Aba giymek: Dervişliğe girmek, derviş olmak.

ABDAL: 1-Kendini Tanrı yoluna adayarak dünya işleriyle ilgisini kesen kimse; Tanrı eri.

2- Dünyanın manevi düzenine yön vermeleri için Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan, âlemler arasında dolaşabilen, konum ve durum değiştirebilen kimse.

ADAK: Bağlı bulunulan tekkeye, gelenekler gereğince, ortaklaşa yararlanım için yapılan bağış.

AHİRET: İnsanların öldükten sonra gittiklerine inanılan yer; öbür dünya.

Ahiret adamı (hatunu): Dünya işleriyle ilgisini kesip, kendini ibadete veren kimse.

Ahirete göçmek: Hakk'a yürümek.

ALEVİ SAÇLI: Seyit.

ÂLEM: Tanrı dışındaki tüm diğer mümkün ve yaratılmış varlıklar bütünü.

Âlem-i gayb: Gayb âlemi.

ARŞ: 1- Dokuzuncu ve en üst gök.

2- Hakk'ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkma, belirme yeri.

Âşık: 1- Tanrısal varlığın gizemine bağlanarak kendini Tanrı'da, Tanrı'yı kendinde görme aşamasına yükselmiş yetkin kişi.

2- Bektaşilik tarikatında, Bektaşiliğin kıyısında duran, Bektaşiliğin ilke ve âdetlerine belirli bir sadakat duyan, ancak nasip almamış durumda bulunan kimse.

AŞK: 1- Tanrısal varlığı, içten gelen bir eğilimle sevme.
2- Tanrısal sevginin insanı bütünüyle egemenliği altına almasıyla belirgin; sevenin sevilende kendini yok etmesi, yalnızca sevilenin var olması, sevenlesevilenin bir olması durumunu sağlayan sevginin son aşaması.

Aşk olsun: "Ödülünüz ilahi aşk olsun" anlamında, temenni belirten bir selamlaşma sözü.

AYET: 1- Kuran cümlesi.
2- Kuran'ın her bir bölümünü oluşturan, numaralandırılmış kısa paragraf.

AZİZ: Ermiş, eren.

BÂTIN: Duyu organlarıyla algılanan nesnel varlık alanı değil, içe kapanıp düşünmeyle kavranılan, görünmeyen gerçek varlık alanı.

Bâtın erenleri: Gayb erenleri.

Bâtın kılıcı: Tanrısal âlemin gücünü simgeleyen, mutlak keskin tahta kılıç.

BEKTAŞİHANE: Bektaşilerin kaldıkları, yiyip içtikleri ya da geçici olarak konakladıkları tekke.

BEL BAĞLAMAK: Muhip olanın beline bir itaat işareti olarak tığbent bağlamak.

BERZAH: Bu dünya ile öbür dünya arasında yer alan; ruhların gövdesiz, ancak öz bilince sahip olarak bir süre kaldığı âlem; âlem-i berzah.

BİAT: Bir talibin, biat töreniyle bir mürşide teslim olması.

Biat Etmek: Biat töreniyle bir talip, bir mürşide teslim olmak.

BİDAT: Hz. Muhammet döneminde örneği olmayan ve sonradan ortaya çıkan yenilik.

Bidat Ehli: Gayb erenleri.

CEMAAT: Tarikattan insanların oluşturduğu topluluk.
CEMÂI: Tanrı'nın sevgi, bağış, cömertlik, ululuk ve hoşnutluğunu içeren sıfatlarının tümü.

CEZBE: Tanrısal bir duyuşun etkisiyle kendinden geçme durumu.
Cezbeye kapılmak(tutulmak):Tanrısal bir duyuşun etkisiyle aşırı ölçüde coşkulanıp kendinden geçmek.

COŞMAK: Cezbeye kapılmak.

ÇARH ETMEK: Semahta dönmek.

ÇERAĞ: Hz. Muhammet'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra.

ÇERAĞCI: Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan çerağı uyandırma hizmetinin sahibi olarak algılanan; çerağları yakıp meydanı aydınlatmakla görevli kimse.

ÇİLE: Dervişlerin, manevi yetkinliğe ulaşmak için kendilerini kimi şeylerden yoksun yaşamaya zorladıkları içe kapanış dönemi.
Çile çıkarmak: Bir derviş manevi yetkinliğe kavuşmak için kimi şeylerden mahrum olarak çileevinde yaşamak.

ÇİLEHANE: Dervişlerin çile doldurdukları hücre biçiminde tekke bölümü ya da bağımsız yapı.

DELİL: 1- Yol gösterici; mürşit.
2- Tekkelerde, törenlerin yapıldığı meydandaki çerağları uyandırmakta kullanılan balmumlu fitil; bir tür küçük çerağ.

DEM: 1- Kâmil insanın söz, ses ve soluğunda var olduğuna inanılan ruhani güç, tanrısal etki.
2- Bu gücün, etkinin belirdiği an, zaman.
3- Şarap, içki.

DERGÂH: Mürşit ve dervişlerin, tarikat törelerini uyguladıkları yapı, tekke.

DERVİŞ: Kendini tarikat yoluna adamış, derece sıralamasında muhipten sonra gelen Alevi-Bektaşi.

DİDAR: 1- Tanrısal güzelliğin görünür duruma geldiği güzelin, sevgilinin yüzü; Tanrı'nın yüzü.
2- Tanrısal güzelliğin görünür duruma geldiği güzelin, sevgilinin yüzünü görme; Tanrı'nın yüzünü görme.
Didarı görmek: Tanrı'yı görmek, Tanrı'ya ulaşmak.

DİNLENDİRMEK: Bir mum ya da ocağı söndürmek.

DİVAN: Nefeslerin, şiirlerin toplandığı yapıt.

DON: 1- Tarikat ululârının, keramet göstererek büründükleri görünüş.
2- Hakk'a yürüyen, ancak yok olmayıp başka bir yere taşınan tarikat ulusunun yeni ruh zarfı.

DOST: Gerçek sevgili anlamında Tanrı.
Dost Divanı: Tanrı huzuru, Tanrı katı.

DUA: Hakk'a duyulan özlemi dile getirme; Hakk'a yakarış.
Dua-sena etmek: Hakk'a yakarmak, Hakk'ı övmek.

EHLİBEYT: Hz. Muhammet'in; damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma ve torunları Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'den oluşan ailesi.

EL BAĞLAMAK: Bir tarikat ulusuna saygı göstermek için ellerini göbeği üzerine kavuşturup, karşısında durmak.

ELİFİ TAÇ: Hacı Bektaş Veli'yle Anadolu'ya geldiği kabul edilen; dört dilimli, dikiş çizgisi elif harfini simgeleyen, uzun çuha başlık.

ER: 1- Edep ve erkâna saygılı, nefsine boyun eğmeyen kimse.
2- Gönül bilgisiyle donanmış, yücelme aşamalarından geçerek gerçekliğe ulaşmış tarikat üyesi.

EREN: Benliğinin geçici tutkularını yenerek olgunluk aşamasına varan, ermiş olan tarikat üyesi kimse.

ERENLER: 1- Gerçekliğe ulaşan, olgunluk aşamasına varan ve

Tanrı'nın dostluğunu kazandığına inanılan tarikat üyeleri.
2- Dervişler arasında kullanılan seslenme sözü.

Erenler meydanı: Meydan

Erenlerin hakkı: Misafirler ya da yoksullar için ayrılan yemek.

Erenler Şahı : Hacı Bektaş Veli.

ERKÂN: 1- Ruhsal aşama bakımından üstün durumda bulunan tarikat yolcuları; tarikat ileri gelenleri.
2- Tarikat ulularının koyduğu ve tarikatın yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenler bütünü; erkân-ı tarikat.

ERLİK: Er olma durumu; er olan tarikat üyesinin niteliği.

Erlik göstermek: Ere özgü davranmak.

ESRAR: Sırlar, gizler.

ESRİK: Cezbeye kapılmış olan.

ESRİMEK:Cezbeye kapılmak.

EŞİK: Hz. Muhammet'in, "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır" hadisinden esinlenerek Hz. Ali'yi temsil ettiğine inanılan ve yola girişin bir sembolü olarak algılanan, meydanın giriş kapısının iç kısmı.

Eşiğe yüz sürmek: Eşik öperek tarikata bağlanmak; eşiğe baş koymak.

EVLİYA: Ruhsal arınma aşamalarından geçerek tanrı'ya yaklaşan, O'nun sevgi ve dostluğunu kazananlar; ermişler, erenler.

FÜTÜVVET: Ahi teşkilatının önceli durumuda olan ve Abbasi halifesi Nasır Lidinillah (566-575) zamanında kurulan, Selçukluların ilk dönemlerinde de etkinlik gösteren bir savaş ve esnaf örgütü.

Fütüvvet ehli: Fütüvvet yolunu seçenler.

GAYB: Hakk'ın kendisinden değil, kulundan gizlediği şey.

Gayb âlemi: Duyularla tanınıp algılanabilen âlemin ötesinde bulunduğuna inanılan âlem.

Gayb erenleri: Halk içinde bulunmalarına karşın, Tanrısal gizeme ulaşkıları için kendilerini halktan gizleyebilen arifler.

GERÇEK: 1- Hakikat.
2- Zahir.
Gerçek erenler: Hakk'a ermiş olanlar; Hak erenler, evliyalar.

GÖÇMEK: Hakk'a yürümek.

GÖZCÜ: Ali soyundan Abdülkerim adına kurulan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, meydanda düzeni sağlama işini yürüten görevli.

HAK: Tanrı.
Hakk'a yürümek: Ölmek.

HAL: 1- Tarikat yolcusunun kendi iradesine bağlı çabalarıyla elde edebileceği makamlardan öte, bir tanrı vergisi olarak algılanan ve kalbe, gönüle doğan feyz.
2- Bu durumla belirgin ve tarikat yolcusunu olgun-luğa, ölümsüzlüğe ulaştıran aşama.
3- Tanrı'nın nesnel alanda yansıması anlamına gelen evreni gözlemleyerek ulaşılan, derin coşku durumu.
Hal gelmek: Cezbeye kapılmak.

HALİFE: 1- Hz. Muhammet'in ölümünden sonra onun vekili olarak Müslümanların imamlığını yapan kimse.
2- Kendini tarikat yoluna vermiş, derece sıralamasında babadan sonra gelen ve mürşidin, pirin yerine geçme yetkisi olan alevi-Bektaşi.

HIRKA: Pir emaneti olarak algılanan ve tarikata girenlere ya da tarikat yolunda belli aşamalara varanlara özel törenle giydirilen önü açık, düğmesiz, yakasız, kollu, bol ve topuklara kadar uzanan bir giysi.

HİKMET: 1- Hakk'a uygun düşen söz.
2- Ahmet Yesevi'nin (...-1166), Yesevilik yolunu anlatan şiirlerine müritlerince verilen ad.
3- Yeseviliği benimsemiş dervişlerin, Yesevi yolunda söyledikleri şiirlere verilen ad.
Hikmetini anlamak:Nedeni malum olmak.

HİMMET: 1- Olgunlaşmak için gönlün Hakk'a yönelmesi.

2- Ermişlerin, varlık ve olayların doğal düzenini ve işleyişini etkileme, dilediklerini yerine getirme gücü.

Himmet etmek: Mürşit yardım etmek.

HORASAN ERENLERi: Horasan'dan yetişip gelen ve Anadolu insanına manevi rehberlik eden dervişler.

HUDA: Tanrı.

HULLE: Cennet giysisi.

Hulle donu: Keramet gösteren ermişin ruhunun büründüğü zarf.

HÜNKÂR: Kutsal evliya, veli anlamında Hacı Bektaş Veli'ye verilen unvan.

HÜSEYNİ TAÇ: Kubbesi on iki dilimli, alt bölümü dört parçalı derviş başlığı.

IS: Bir şeyi elinde bulunduran kimse, sahip.

İBADET: Niyaz.

İBRİKTAR: Ali soyundan Selman adına kurulan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, temizlik için ibrikle su dökme işini yürüten görevli.

İCAZET: 1- İzin.

2- Dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olanlara mürşit tarafından verilen belge.

İcazet vermek: Tekke yetkilisi, bir yere gitmek, bir işi yapmak ya da bir görevi yerine getirmek için birine izin vermek.

3- Mürşit, dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olana belge vermek.

İCAZETNAME: Mürşit tarafından dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olanlara verilen izin belgesi.

İKLİM ERENLERİ: Gönül erenleri, gerçek erenler.

İLHAM: Kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasına bağlı olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe, gönüle doğan anlam,

sezgi, bilgi.

İLİM: Tarikat yolcusunun, gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulması.
İlim şehri: Tanrısal sırlar âlemi.

İMAM: 1- Hz. Muhammet'ten sonra onun vekilliğini üstlenen halifelere verilen san.
2- Hz. Ali soyundan gelen on bir kişiden her birine verilen san.

İNKÂR: Tarikata girerken verdiği sözü yadsıma.
İnkâr ehli: Tarikata girerken verdiği sözü yadsıyanlar.

İRŞAT: 1- Mürşidin, tarikata girecek istekliye gerekli bilgileri vererek onu aydınlatması, ona gidilecek yolu, uygulanacak yöntemi, sürdürülecek görevleri öğretmesi.
2- Mürşidin tarikat yolcusuna, Tanrı yolunda önderlik etmesi.
İrşat Etmek: 1- Mürşit, tarikata girecek bir istekliyi uyarmak.
2- Mürşit, Tanrı yolunda bir tarikat yolcusuna önderlik etmek.

KADEM: Uğur.
Kadem (Kademler) Getirmek: Uğur getirmek, uğurlu gelmek.

KALIP: Vücut, beden, gövde.
Kalıbı Değiştirmek (dinlendirmek): Hakk'a yürümek.

KANDİL: Çerağ.

KARAR ETMEK: Birçok şeyi denedikten sonra birini seçmek ve onu uygulamak.

KEFEN: İkinci doğuşu, yeniden doğuşu simgelemek üzere taliplere giydirilen beyaz bezden sade giysi.
Kefen Giymek: Bir talip, yeniden doğuşun anısına, beyaz bezden sade bir giysiye bürünmek.

KEMÂL: 1- Nefsin isteklerinden, dünya nimetlerinden sıyrılma, arınma durumu.
2- Tarikat yolunda aşama aşama yücelme hali.
Kemâl Sahibi: Kemale ermiş olan.

KEMER: Belli bir aşamaya yükselen dervişin beline özel bir törenle bağlanan ve Ali'ye, Pir'e bağlılığı simgeleyen kuşak.

KERAMET: 1- Peygamberlik savıyla bir ilgisi olmaksızı velilerde, ermişlerde görüldüğüne inanılan olağanüstü durum.
2- Bu durumda olan velilerin, ermişlerin gerçekleştirdiklerine inanılan olağanüstü eylem.

KEREM: Bağış, yardım.
Kerem Ehli: Bağışta, yardımda bulunanlar.
Kerem Etmek:Bağışta, yardımda bulunmak.

KEVSER: 1- Cennette bulunduğuna inanılan ırmak ya da havuz.
2- Bu ırmak ya da havuzun suyunu simgeleyen ve ayin-i cemde içilen şerbet.
3- Tarikat yolunda, tanrısal vergi ile kazanılan hakikat bilgisi.
Kevser Sakisi: Hz. Ali.

KIYAM: Tarikat kurallarını yerine getirmek için harekete geçme.

KİSVE: Belli aşamaya gelmiş yol evladını derviş yapmak için, yol ulusu tarafından giydirilen özel giysi.
Kisve Giymek: Belli aşamaya gelmiş yol evladına, dervişlik erkânıyla bu aşamanın özel giysisini giydirerek onu derviş yapmak.

KURBAN: 1- Tarikat erkânında gösterilen durumlarda, Hakk'a yürümeden Hakk'a kavuşmanın anısına, lokma edilip yenmek için tığlanan belli özelliklere sahip hayvan.
2- Hak yoluna kendi canından geçen, başını yola adayan tarikat yolcusu.
3- Tarikat yolunda bir engel olarak beliren ve feda edilmesi gereken, tığlanan hayvanla simgelenen nefis.
4- Tarikat erkânından olan ayin, tören, toplantı.

KUTUP: Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olduğuna, Tanrı adına tasarrufta bulunduğuna inanılan ve âlemin ruhu olarak algılanan en büyük veli.
Kutb-ül aktab: Ermişlerin en büyüğü; kutupların kutbu.

LOKMA: Tekke Yemeği.

MADDE ÂLEMİ: Duyularla algılanabilir, bilgiyle ulaşılabilir varlıklar âlemi; âlem-i şehadet, âlem-i şühud.

MAKALAT: Hacı Bektaş Veli'nin dini konuları içeren, özellikle "Dört Kapı-Kırk Makam" kavramını açıklayan yapıtı.

MAKAM: 1- Tarikat yolcusunun ruhsal bakımdan ulaştığı olgunluk aşaması.
2- Post.

MALUM OLMAK: Bir durum, ortada hiçbir ip ucu ya da belirti yokken mürşidin içine doğmak.

MANA: Hakikat, sır, marifet.
Mana âlemi: Gayb âlemi.

MENAKIB: Ermişlerin destansı yaşamını, yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri anlatan kısa öyküler.

MENKIBE: Ermişlerin destansı yaşamını, yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri anlatan kısa öykü.

MERTEBE: Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun ulaştığı, erdiği aşama.

MEŞREP: 1- Manevi yoldan Tanrıya ulaşma yolu olarak algılanan tarikat, tarikat bilgisi.
2- Tarikat yolunda Tanrı yolcusunun yaşam tarzı, duyuşu, tutumu, davranış biçimi.

MEYDAN: Tekkelerde cemin yapıldığı geniş oda; meydan odası.

MUHARREM: Kameri ayların birincisi.

MUHİP: 1- Tarikata girmiş, ancak ikrar verip derviş olmamış kimse.
2- Tarikata girmemiş, ancak tarikata karşı ilgi duyan, sevgi besleyen kimse.

MURAKEBE:: Tarikat yolcusunun, kendi iç dünyasına yönelerek kalbinde, gönlünde Tanrı'ya bakması; derin düşünceye dalarak kendini Tanrı üzerinde yoğunlaştırması.

Murakebeye varmak: Derin düşünceye dalarak kendini Tanrı üzerinde yoğunlaştırmak.

MURAT: İstek, arzu, dilek.
Murat almak: Dileğine erişmek, kavuşmak.
Murat vermek: Dileğine erişmesini, kavuşmasını sağlamak.

MURTAZA: Hz.Ali'nin lakabı.

MÜCERRET: Bektaşiliğin babagan kolundan, hiç evlenmemiş ve mücerretlik ikrarı vererek evlenmemeye söz vermiş derviş, baba.

MÜLK: Maddi âlem, madde âlemi.

MÜMİN: Müslüman.

MÜNACAT: 1- Tanrı'ya yakarma, tarikat ulularını övme; onlara bağlılığını bildirme.
2- Bu konuları işleyen şiir ya da düzyazı.

MÜNKİR: İkardan dönen kimse.

MÜRİT: Bir mürşide, pire bağlanan kimse, derviş.

MÜRŞİT: Müritlerine kurtuluş yolunu ve Tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan, üstün aşamalı tarikat ulusu.

NAİP: Birinin yerine bakan kimse, vekil.

NAKİB: Bir tekkede mürşite yardım eden, onun buyruğu üzerine yerine geçen, onun adına iş gören derviş ya da dede.

NASİP ALMA: İkrar vererek tarikata girme, bir mürşite bağlanma; ikrar verme, el alma.

NAZ: Tanrı'ya yaklaşmanın ileri bir aşaması olarak algılanan; gönlün Tanrı sevgisiyle dolup taşması sonucu aşırı bir coşkuya kapılıp söylenmemesi gereken sözleri söyleme.

NAZAR: Mürşidin, kendini tarikata veren cana derin bakışı.
Nazar etmek: Mürşit, kendini tarikata veren cana derin bakmak.

NECAT: Hacı Bektaş Veli yoluna bağlanma, onun yolunda yürüme.

NEFES: 1- Alevi-Bektaşi törenlerinde, meclislerinde ezgiyle okunan, tarikat inançları ve bu inançlarla olayların anlatıldığı koşma biçimindeki şiirlere verilen ad.
2- Bu şiirler üzerine bestelenen ve ezgi yalınlığı bakımından halk türkülerine yaklaşan ilahi.
3- Mürşidin, gönülleri ferahlandıran manevi gücü.
4- Cemlerde, kutsal olarak algılanan insan benliğine, kişiliğine yönelik sözlere verilen ad.
Nefes evladı (oğlu): 1- Babagan kolu inancına göre; Hacı Bektaş Veli'nin burun kanıyla gebe kalan Kadıncık Ana'dan doğan çocuk.
2- Yol evladı.

NEFİS: 1- Bir varlığın, kendisinden ayrı bir varlık olarak algılanan manevi gücü; ruh.
2- Bir insanın içindeki yıkıcı arzular ve kötü duyguların tümü.

NEŞE GELMEK: Cezbe durumuna girmek.

NİYAZ: 1- Bir tarikat ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Tanrı'ya yalvarma, yakarma biçiminde uygulanan bir ibadet, niyaz ayini.
2- Birbirine gösterilen sevgi duygusu; saygı, hürmet.
3- Dilekte bulunma, dileme, rica.
4- Sunulan armağan, para.
Niyaz etmek: 1- Yalvarmak, yakarmak.
2- Saygı sunmak, hürmet etmek.
3- Dilekte bulunmak, dilemek, rica etmek.

NUR: Evrende görünür duruma gelen varlıklarda beliren ve bir ışık, aydınlık, parlaklık biçiminde algılanan tanrısal öz, ilahi belirti.

OLGUN İNSAN: İnsan-ı kâmil.

ÖLMEK: Hakk'a yürümek.

PEYMANÇE: Mürşit karşısında; ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik biçimde gerçekleştirilen yalvarma-yakarma duruşu; niyaz duruşu.
Peymançeye durmak: Dâr'a durmak.

PİR: 1- Tarikatin kurucusu, yayıcısı, önderi olan ve tarikatta en yüksek aşamada bulunan kimse.
2- Bu anlamda Hacı Bektaş Veli.

POST: Bir aşamayı, makamı simgeleyen ve seccade olarak algılanan; pirin dedenin ya da babanın oturduğu tabaklanmış, tüylü deri.
Posta geçmek: post sahibi olmak.

RUM ABDALLARI(ERENLERİ): Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişler.

SALAVAT: Hz. Muhammet'le On İki İmamlar'a okunan, Allah'ın rahmet ve selamının onların üzerine olması dileğini dile getiren dualara verilen ad.
Salavat getirmek: Hz. Muhammet'le On İki İmamlar'a dua okumak.

SECCADE: Post.
Seccadeye geçmek: Posta oturmak.

SECDE: Ayinlerde ya da namazda, makama saygı için yere kapanma ya da eğilme.
Secdeye kapanmak(varmak): Ayinlerde ya da namazda, makama saygı için yere kapanmak ya da eğilmek.

SECDEGÂH: Secde edilecek, namaz kılınacak yer.

SEMAH: Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, cem ve muhabbet toplantılarında müzik eşiğinde yapılan dinsel dans.
Semaha durmak(girmek): Semah dönmeye başlamak.
SEYİT: Hz. Muhammet soyundan olan kimse, topluluk.

SEYRAN: Gezme, gezinti.
Seyran etmek: Gezmek.
Seyrana çıkmak: Gezintiye çıkmak.

SIR: 1- Hakk'ın gayb duruma getirdiği, ancak halka bildirmediği şey.
2- "Tanrı evi" olarak tanımlanan insan gönlünde tecelli eden ve ancak nefsin isteklerinden sıyrılıp içe kapanışla, derin düşünceye dalmakla öğrenilen tanrısal gerçek.

Sır etmek: 1- Duyulması istenmeyen bir düşünce ya da olayı saklamak, gizlemek.
2- Dem içmek.
3- Çerağ söndürmek.

SIDK: 1- Tarikata candan bağlanma.
2-Yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde bile doğruluktan ayrılmama, hak olanı söyleme.
3- Kişinin inancında şüphe, halinde leke, davranışlarında kusur olmaması; özün söze, davranışa uyması durumu.

SIRAT: Tanrısal gerçekleri arama yolu, gönül yolu; sırat köprüsü.

SIRLAMAK: 1- Hakk'a yürüyeni törenle toprağa gömmek, toprağa vermek.
2- Sır etmek.

SIVAZLAMA: Mürşit, talibin sırtı üzerinde elini okşar gibi gezdirerek onu kutsaması.

SOFRA: Çeşitli yiyecekler koymak için gözleri bulunan, meşinden, bele sarılarak kullanılan araç.

SÜNNET: 1- Hz. Muhammet'in söz, davranış, uygulama ve onayları.
2- Hz. Ali soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onayları.
3- Mürşide, pire itaat.

ŞAH: 1- Manevi dünyanın, bâtını bilgi dünyasının sultanı anlamında Hz. Ali'ye, diğer imamlara ve kimi tarikat ulularına verilen ad, ünvan.
2- Hem bu dünyanın, hem öbür dünyanın sultanı anlamında Hz. Muhammet'e verilen ad, ünvan.
3- Bütün evrenin eşsiz ve ortaksız yöneticisi anlamında Tanrı'ya verilen ad.

ŞERBET: Cemlerdeki içki yerine sunulan şekerli içecek.

ŞEYH: Pir, mürşit.

ŞÜKÜR: Tanrı'yı iyiliklerinden, nimetlerinden dolayı saygıyla anma.
Şükür secdesine kapanmak: İyiliklerinden; nimetlerinden dolayı Tanrı'ya niyaz etmek.

TAÇ: Dervişlerin başlarına giydikleri başlık.

TALİP: 1- Tarikata girmek isteyen, Bektaşi olmak isteyen kimse.
2- Bu amaçla ikrar ayinine alınan kimse.

TANRI: Kendiliğinden var olan, varlığı kendinden başka bir varlığı gerektirmeyen, önsüz-sonsuz olarak algılanan, her şeyin yaratıcısı durumundaki güç.
Tanrı dergâhı: Tanrı katı.
Tanrı dostu: Tanrı'nın sevgili kulu; ermiş; eren, er.
Tanrı Yolu: Manevi yükselmeyle, yücelmeyle insanı Tanrı'ya ulaştıran yol olarak algılanan tarikat yolu.

TARİKAT: 1- Bir pirin, mürşidin Hakk'a ulaşmak için İslam dinini yorumlayarak oluşturduğu, kendine özgü kuralları, ilkeleri ve törenleri bulunan inanç yolu, gönül yolu, manevi yol.
2- Bu anlamda Bektaşilik.
3- Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sırasında ikinci sırada yer alan ve abidlerle özdeşleştirilen; Bektaşiliğin kurallarını, ilkelerini ve törenlerini öğrenme, Hak yolunu bulma evresi; tarikat kapısı.
Tarikat erkânı:Tarikat ululanının koyduğu ve tarikatın yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenler bütünü; erkân-ı tarikat.

TAVAF: Kâbe'nin çevresini hac sırasında hızlı adımlarla dolaşma.
Tavaf etmek: Hac sırasında Kâbenin etrafını hızlı adımlarla dolaşmak.

TECELLİ: 1- Tanrısal niteliklerin nesnel varlıklarda görünüş alanına çıkması.
2- Tanrı nurunun Tanrı'nın evi olarak algılanan gönüllerde belirmesi.

TEKBİR: Kimi tarikat törenlerinde ve kurban tığlanırken, özel bir ezgiyle okunan Allah'ı, Muhammet'i, Ali'yi ve piri ululama duası.

TEKBİRLEMEK: 1- Tekbir duası okumak.
2- Tekbir duası okuyarak bir şeyi, kimseyi kutsamak.

TEKKE: Mürşit ve müritlerin içinde yaşadıkları, ibadet ettikleri ve tarikat törenlerini düzenledikleri, nefsin terbiye edildiği, ruhların olgunlaşmasının sağlandığı, cemaatin dinsel ve toplumsal yönden eğitildiği bir makam olarak algılanan yer, yapı ya da yapılar topluluğu.

TELKİN: 1- Müride, mürşidin verdiği öğüt.
2- Tevhidin dereceleri sıralamasında yer alan şeriat kapısından tarikat kapısına girme aşaması.
Telkin etmek: Mürşit, müride öğüt vermek.

TESLİM: Mürşide kendini verme, onun buyruğu altına girme.
Teslim olmak: Mürşide kendini vermek, onun buyruğu altına girmek.

TESPİH: Tanrı'yı eksiklik ve kötülük bildiren niteliklerden uzak tutma ve şanını yüceltme.
Tesbihinde olmak: Tanrı'yı eksiklik ve kötülük bildiren niteliklerden uzak tutmak ve şanını yüceltmek.

TEVELLA: Ehlibeyt'i, Ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onları sevenleri sevme.

TEZKİRE: Kısa not, pusula.

TIĞLAMAK: Bir hayvanı kurban etmek.

TIRAŞ ETMEK: Tıraş erkânında; saç, sakal, kaş, bıyık gibi başta, yüzde çıkan kıl örtüsünü kesmek.

ULU: Tarikat yolunda yüksek olgunluk derecesine ulaşmış, çok üstün niteliklere ve büyük erdemlere sahip yüce insan.

ULULUK: Ulu olma durumu; ulu kimseye özgü nitelik; büyüklük, yücelik.
Ululuk sahibi: Büyüklük, yücelik sahibi.

UYARMAK: 1- Çerağları yakmak.

2- Ocağı tutuşturmak.
3- Birine doğru yolu göstermek; nasip vermek, el vermek.

VELÂYET: Tanrı'nın kendine dost kıldığı ve verdiği ilhamla yaratıcı varlığına kattığı velilerin, ermişlerin aşaması, makamı; velâyet aşaması, velâyet makamı.

Velâyet eri: Velâyet aşamasında, makamında bulunan ermiş.
Velâyet kabzası: Velâyet aşamasına ulaşmış ermişin, avuçla simgelenen tanrısal gücü.
Velâyet sahibi: Velâyet aşamasına ulaşmış ermiş.
Velâyet sultanı: Velâyet aşamasına ulaşmış ermişlerin en yücesi.

VELÂYETNAME: Tarikat ulularının menkıbeleşmiş yaşamlarını anlatan yapıt.
VELİYULLAH: Tanrı ermişi anlamında veli.

VİLÂYET: Velâyet.

YÜZ SÜRMEK: Bir teslimiyet belirtisi olarak yüzünü bir yere ya da kutsal bir şeye sürercesine eğilmek.

ZAHİR: 1- Gerçek olan görünmeyen alanın bir yansıması olarak algılanan, görünen nesnel varlık alanı.
2- Şeriat olarak algılanan ve tanrısal tecelliler biçiminde görünüş alanına çıkan varlıkların dış yüzü.
3- Bâtından habersiz olan ve zahirle yetinen, tarikat dışından kimse.

ZAHİT: 1- toplumdan uzaklaşarak içe kapanma yoluyla kendini tarikat inancına veren ve tarikat kapısıyla özdeşleştirilen kimse.
2- Tevella ve teberradan habersiz; ham ruhlu, olgunlaşmamış kimse.
ZUHUR: Tecelli.
Zuhur etmek: Tecelli etmek.

KAYNAKÇA

* Ahilik Nedir?; Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı; 1992

* Akpınar Turgut; Türk Tarihinde İslamiyet; İletişim Yay; İstanbul-1995

* Aktaş Ali; Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi; I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Aktaş Ali; Toplumbilimsel Açıdan Alevilik-Bektaşilik ve Günümüz Alevilik-Bektaşiliğinin Sorunları; Dünyada ve Türkiye'de Sosyolojik Gelişmeler; Sosyoloji Derneği Yayınları; Ankara-1994

*Alevilik-Bektaşilik ve Türkçe; Nefes(Ayın Dosyası); Yıl.: 4; Sayı.: 37; İstanbul-1996

* Alevilik'te Cem; Nefes(Ayın Dosyası); Yıl.: 4; Sayı.: 38; İstanbul-1996

* Alkan Erdoğan; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi Yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Aristoteles; Metafizik(Çev.: Ahmet Aslan); Sosyal Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1996

* Arsel İlhan; Abant "Anlaşması"; Aydınlık; 16 Ağustos-1998

*Arslan Ali Ahmet; Amerikan Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında "Yeni Yıl Başı" Merasimlerinde Paralellikler; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası;T.C. Kültür Baakanlığı; Yıl.: 5; Sayı.: 12; Ankara-1997

* Aslanoğlu İbrahim; Karaağaç Köyünde Muharrem Kurbanı; I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Aslanoğlu İbrahim; Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri; Der Yayınları; İstanbul-1992

* Atalay Besim; Bektaşilik ve Edebiyatı; Ant Y.; 2. Baskı; İstanbul-1991

* Aydın İlker; Anadolu-Anadili; Nefes; Sayı.: 37; İstanbul-1996

*Aydoğmuş Mehmet; Alevi Kimliğinin Dışa vurumunda Semahların Önemli Bir Yeri Var; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Babaoğlu Sevgi; Türk Mitolojisinin Halk Motiflerine Etkisi; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Seksiyon Bildirileri; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1997

* Balkız Ali; Cem'e Sosyolojik Bir Bakış; Nefes; Yıl.:4; Sayı: 38; İstanbul-1996

*Bal Hüseyin; Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar; Ant Yayınları; İstanbul-1997

* Barın Nasuh; Hızır Kültü Üzerine; Nefes; Yıl.: 2; Sayı.: 16; İstanbul-1995

* Basilov V. N.; Orta Asya Şamanizminde Kadınsı Giyinmenin İzleri(Çev.: Handan Er); Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Cilt.: 4; Sayı.: 13; Ankara-1997

* Başgöz İlhan; Türk Toplumunda Dervişin Sosyal Fonksiyonu; I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildrileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998

* Batur Enis; Alternatif: Aydın; 75 Yılın İçinden(Hazırlayan: Ahmet Oktay); Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.; İstanbul-1998

* Bender Cemşid; Laikliğin Neresindeyiz?; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 29; İstanbul-1996

* Bender Cemşid; Kürt Uygarlığında Alevilik; Kaynak Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1993

* Bender Cemşid; Semahın Tarihi Kökeni; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Bergil Suat Mehmet; Geçmişimizde "Tahta Kılıç" simge-Nesne'si ve Mitolojik Bağlamdaki Evrensel Boyutu; V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Seksiyon Bildirileri; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1997

* Bilim Teknik(Cumhuriyet); Sayı.: 616; İstanbul-1999

* Bilim Teknik(Cumhuriyet); Sayı.: 610; İstanbul-1998

* Birdoğan Nejat; İslamda Dans/Raks Anlayışı/ Alevilerde Semah Kutsallığı; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

*Birdoğan Nejat; Şah İsmail Hatayi; Can Yayınları; İstanbul-1991

* Birdoğan Nejat; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi Yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Birdoğan Nejat; Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı; Mozaik Yayınları; İstanbul-1995

* Birdoğan Nejat; Anadolunun Gizli Kültürü Alevilik; Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları; Hamburg-1990

*Birge Kingsley; Bektaşilik Tarihi(Çev.: Reha Çamuroğlu); Ant Yayınları; İstanbul-1991

* Bozkurt Fuat; Aleviliğin Toplumsal Boyutları; Tekin Yayınevi; 3. Baskı; İstanbul-1993

* Bozkurt Fuat; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri(Söyleşiyi Yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Bozkurt Nejat; Felsefeleştirilmiş Bir Din Olanaklı mı?; Felsefelogos

3; İstanbul-1998/2

* Bulut Faik; Alevilere Ütopya Gerek; Alevi Halk Gerçeği; Sayı.: 2; İstanbul-1997

* Buyruk(Yayına Hazırlayan: Fuat Bozkurt); Anadolu Matbaası; İstanbul-1982

* Buyruk(Derleyen: Sefer Aytekin); Emek Yayınları; Ankara-1958

* Çağatay Neşet; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik; Türk Tarih Kurumu; Ankara-1989

* Çamuroğlu Reha; Tarih, Heterodoksi ve Babailer; Der Yayınlaı; İstanbul-1990

* Çay M. Abdülhaluk; Hıdrellez 'Kültür-Bahar Bayramı'; T.C. Kültür Bakanlığı; 2. Baskı; Ankara-1997

* Çotuksöken Yusuf; Halk Kendi Diline Sahip Çıkar; Nefes; Sayı.: 37; İstanbul-1996

* Dağ Mehmet; Ortaçağ İslam Kültüründe Yaradılış Kuramı ve Evrim; Bilim Teknik; Sayı: 616; İstanbul-1999

Dede Hayri; Dersim Cemleri(I-II-III-IV-V); Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 29-30-31-32-33; İstanbul-1996

* Demircan Ömer; Kutsal İletişim ve Dil Devrimi; Nefes; Sayı.: 37; İstanbul-1996

* Denkel Arda; İlkçağ'da Doğa Felsefeleri; Özne Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1998

* Dierl Josef Anton; Anadolu Aleviliği; Ant Yayınları; İstanbul-1991

* Din ve Felsefe(Demokritos'tan Derleyen:Nejat Bozkurt); Felse-felogos 3; İstanbul-1998/2

* Dursun Turan; Allah; Kaynak Yayınları; İstanbul-1991

* Dursun Turan; Tabu Can Çekişiyor/ Din Bu(I-II-III-IV); Kaynak Yayınları; İstanbul

* Elçi Armağan; Semahlar Dini İçeriklidir; I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

*Engin İsmail; Alevilik ve Bektaşilik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu; I.Türk Kültürü ve Hacı Bekataş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Engin İsmail; Karmaşık Toplumlardaki Yarımlara Örnek: Türkiye Aleviliğinin Geleneksel Yapısı ve Türkiye'de Dini Yarımlar Olarak Aleviler-Sünniler; Alevilik Araştırmaları; Avrupa Alevi Akademisi Yayın Organı; Yıl.: I; Sayı.: I; Aachen-Deutschland-1998

* Er Piri; Anadolu Aleviliğinde Eren Kavramının Yoğunluğunun Nedenleri; I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998

*Er Piri; Geleneksel Anadolu Aleviliği; Ervak Yayınları; Ankara-1998

* Ergür Atila; Gelenek, Görenek ve İnançların Halk Sanatına Etkisi; V. Milletlerarsı Türk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1997

*Eröz Mehmet; Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı; İstanbul-1992

* Erseven Cem İlhan; Alevilerde Semah; Ant Yayınları; 3. Baskı; İstanbul-1996

* Erseven Cem İlhan; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi Yapan: Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Erseven Cem İlhan; Alevilik Açısından Laiklik; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 29; İstanbul-1996

*Erseven Cem İlhan; O Bir Aşk Halidir; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Erseven Cem İlhan; Hızır Kültü; Nefes; Yıl.: 2; Sayı.: 16; İstanbul-1995

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Günümüzde Alevilik; Nefes Yayınları; İstanbul-1995

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Bütün Yönleriyle Bektaşilik; Yeni Çığır Kitabevi; İstanbul-1980

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi; Der Yayınları; İstanbul-1989

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Anadoulu Uygarlığı; Der Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1991

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Cem Töreni; Nefes; Yıl.: 4; Sayı.: 38; İstanbul-1996

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi Yapan: Ayhan Ayıdın); Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Eyuboğlu Zeki İsmet; Şeyh Bedrettin ve Varidat; Der Yayınları; 3. Baskı; İstanbul-1991

* Fiş Radi; Ben de Halimce Bedreddinem; Yön Yayınları; İstanbul-1988

* Göktürk Macit; Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk; Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.; İstanbul-1997

* Gölpınarlı Abdülbaki; Kaygusuz Abdal-Kul Himmet-Hatayi; İstanbul-1953

* Gölpınarlı Abdülbaki; Vilayetnâme; İnkilâp Kitabevi; İstanbul-1990

* Gül Zeynel; Anadoulu Aleviliğinin Özünü Bozmadan Yaşatan Toplum: Tahtacılar; Alevilik Araştırmaları; Avrupa Alevi Akademisi Yayını; Yıl.: 1; Sayı.: 1; Aachen-Deutschland-1998

* Hacıyeva Maarife- Köktürk Şahin; Azerbaycan Türklerinde Nevruz

Geleneği; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.: 5; Sayı.: 12; Ankara-1997

* Halil Baba'yla Görüşme(Hüseyin Bal; Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar; Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 218-221 arası)

* Hallac-ı Mansur(Derleyen: Niyazi Öktem); Ant Yayınları; İstanbul-1994

* Hallac-ı Mansur; Tavasin(Çev.: Yaşar Günenç); Yaba yayınları; İstanbul-1995

* Hançerlioğlu Orhan; Düşünce Tarihi; Remzi Kitabevi; 6. Baskı; İstanbul-1995

* Hegeli Okumak(Derleyen ve Çev.: Tülin Bumin) Kabalcı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1993

* Heinz Kimmerle; Afrika'da Felsefe/ Afrika Felsefesi(Çev.: Mustafa Tüzel); Kabalcı Yayınları; İstanbul-1995

* Horkheimer Max- Adorno W. Theodor; Aydınlanmanın Diyalektiği -I- ve -II-(Çev.: Oğuz Özügül); Kabalcı Yayınları; İstanbul

* İmam Cafer Buyruğu; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; İstanbul-1993

*İmam Cafer Buyruğu(Yayına Hazırlayan: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-1997

* İmam Cafer-i Sadık Buyruğu(Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu); Can Yayınları; İstanbul-1994

* İmam-ı Ali Buyruğu[Nehc-Al Belaga](Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı); Emek Yayınevi; Ankara

* İnan Abdülkadir; Tarihte ve Günümüzde Şamanizm; Türk Tarih Kurumu Yayınları; Ankara-1972

* Kafesoğlu İbrahim; Eski Türk Dini; T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları; Ankara-1980

* Kalafat Yaşar; Anadolu Halk Sufizminde Erenlerin Yeri ve Rolleri; I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ankara-1998

* Kalafat Yaşar; Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri-Dini Folklorik Tabakalaşma; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1998

* Kaleli Lütfi; Cumhuriyetin 75. Yılında Hacı Bektaş Veli ve Alevilik; I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Kaleli Lütfi; Anadolu'da Türk Dilini Yaşatanlar; Nefes; Yıl.: 4; Sayı.: 37; İstanbul-1996

* Karaörs Metin; Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli Okulunda Türkçe Sevgisi; I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Kaygusuz İsmail; Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Ulular; Alev Yayınları; İstanbul-1995

* Kaygusuz İsmail; Alevilikte Dâr/ Dâr'ın Pirleri; Alev Yayınları; İstanbul-1993

* Keçeli Şakir; Bektaşilikte(Alevilikte) Tanrı-Evren-İnsan; I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bilidirileri; Ankara-1998

* Kıvılcımlı Hikmet; Dinin Türk Toplumuna Etkileri; Diyalektik Yayınları; İstanbul

* Kıvılcımlı Hikmet; İlkel Sosyalizmden Kapitalizme; Tarihsel Maddecilik Yayınları; İstanbul-1965

* Kıvılcımlı Hikmet; Metafizik Sosyoloji Eleştirileri; Ararat Yayınevi; İstanbul

* Kocadağ Burhan; Alevilerde Sema; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Kocadağ Burhan; Alevlik-Bektaşilikte Türk Dilinin Önemi; Nefes; Yıl.: 4; Sayı.: 37; İstanbul-1996

* Korkmaz Esat; Alevi Felsefesi; Pencere Yayınları; İstanbul-1997

*Korkmaz Esat; Dört Kapı Kırk Makam; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1998

* Korkmaz Esat; Eren-Evliya Öğretisinde Ölmeden Evvel Ölmek ya da Yaşarken Dirilmek; I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998

* Korkmaz Esat; Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü; Ant Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1994

*Korkmaz Esat; Hacı Bektaş Veli Öğretisi: Dört kapı Kırk Makam; I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Ankara-1998

* Korkmaz Esat; Alevilik ve Aydınlanma; Pencere Yayınları; İstanbul-1997

*Korkmaz Esat; İnsan Tanrı; Pencere Yayınları; İstanbul-1997

* Korkmaz Esat; Hak-Muhammet-Ali ve Kırklar Cemi; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; İstanbul-1997

* Korkmaz Easat; Özlemin "Atlısı": Hızır; Nefes; Yıl.: 2; Sayı.: 16; İstanbul-1995

*Korkmaz Esat; Alevilik-Bektaşilik ve Türkçe; Nefes; Sayı.: 37; İstanbul-1996

*Korkmaz Esat; Alevilik ve Laiklik; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 29; İstanbul-1996

* Korkmaz Esat; Alevi Süreğinde Bektaşi Yolunda Enel Hak; Nefes Yayınları; İstanbul-1995

* Korkmaz Esat; Kaygusuz Abdal ve Işık Felsefesi; Kaygusuz Abdal;

Altın Portakal Külütr ve Sanat Vakfı Yayınları; 2. Baskı; Antalya-1997

* Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli(Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş); Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Ankara-1991

* Küçük Murat; Cemaat-ı Tahtacıyan; Nefes Yayınları; İstanbul-1995

* Makalat(Derleyen: Esad Coşan); Seha Yayınları; İstanbul-1971

* Makalat-ı Hacı Bektaş Veli(Çev.: Sefer Aytekin); Emek Basım-Yayınevi; Ankara-1956

* Makalat ve Müslümanlık(Çev.: Mehmet Yaman); Ayyıldız Yayınları; Ankara-1994

* Mehmet Dede'yle Görüşme(Hüseyin Bal; Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar; Ant Yayınları; İstanbul-1997; Sayf.: 187-213 arası)

* Mèlikoff Irène; Orta Asya'dan Anadolu'ya Gök Tanrı'dan İnsan Tanrı'ya; Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi; Ankara-Eylül/ 1998

* Memili Sedat; Felsefe Kuramların Kuramı mı?; Bilim Teknik; Sayı: 610; İstanbul- Kasım/1998

*Metin Gazi Hüseyin(Dede); Alevilikte Cem; Uyum Yayınları; Ankara-1997

* Metin İsmail; Alevilerde Halk Mahkemeleri; Alev Yayınları; İstanbul-1994

* Nietzsche Friedrich; Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt(Çev.: Lale Sunay); Gün Yayıncılık; İstanbul

* Nietzsche Friedrich; Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe(Çev.: Nusret Hızır); Kabalcı Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1992

* Nietzsche Friedrich; Gezgin ile Gölgesi(Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu); Broy; 2. Baskı; İstanbul-1991

*Nietzsche Friedrich; Ecce Homo[Kişi Nasıl Kendisini Bulur](Çev.: Can Alkor); Say; 5. Baskı; İstanbul-1998

*Nietzsche Friedrich; Dionysos Dithyrambosları; Kabalcı Yayınları; İstanbul-1993

* Noyan Bedri; Bektaşilik-Alevilik Nedir?; 2. Baskı; Ankara-1987

* Nutku Uluğ; İnancın 'Sanki Var' Bilgisi; Felsefelogos 3; İstanbul-1998/2

* Ocak Yaşar Ahmet; Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri (Söyleşiyi Yapan:Ayhan Aydın); Pencere Yayınları; İsanbul-1997

* Ocak Yaşar Ahmet; İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü; 2. Baskı; Ankara-1990

* Ocak Yaşar Ahmet; Bektaşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri; Enderun Kitabevi; İstanbul-1993

* Onaran Mustafa Şerif; Güncel Önemi İçinde Yunus Emre'de Nasıl

Bir evliya Kimliği Vardır?; I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-1998

* Onarlı İsmail; Medine Vesikası ve Alevilik; Kervan; Sayı.: 66; İstanbul-Mart/1998

* Otyam Fikret; Gelin Canların Birlik Güzelliğinin Cemine!; Nefes; Yıl.: 4; Sayı.: 38; İstanbul-1996

* Otyam Fikret; Ariflerin Aleti, Muhiplerin İbadeti, Taliplerin Maksudu; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Oytan M. Tevfik; Bektaşiliğin İçyüzü-I-II-; Maarif Kütüphanesi; 9. Baskı; İstanbul

* Öz Baki; Alevilik Tarihinden İzler; İstanbul-1997

* Öz Baki; Alevilik Nedir?; Der Yayınları; İstanbul-1995

* Özbek Sinan; Feuerbach'ın Din Anlayışı; Felsefelogos 3; İstanbul-1998/2

*Özkırımlı Atilla; Alevilik-Bektaşilik; Cem Yayınları; 2. Baskı; İstanbul-1993

* Özmen İsmail; Simgeler Kenti Bektaşiliğe Giriş; Alevilik Araştırmaları; Avrupa Alevi Akademisi Yayın Organı; Yıl.: I; Sayı.: I; Aachen-Deutschland-1998

*Özmen İsmail; Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi-I-II-III-IV-V); Say Yayın Dağıtım; Ankara-1995

* Öztürk Ulvi Ali; Halk Hizmetinde Semah Dönen Turnalar; Nefes; Yıl.: 3; Sayı.: 32; İstanbul-1996

* Perinçek Doğu- Korkmaz Esat; Laiklik Nedir? Aleviler Niçin Laik Olmak Zorundadır?; Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları; İstanbul-1998

* Sevgen Nazmi; Zazalarda Mezhep ve Togoni; Alevilik Araştırmaları; Avrupa Alevi Akademisi Yayın Organı; Yıl.: I; Sayı.: I; Aachen-Deutschland-1998

*Sümer Ali; Nevruz'un Anadolu'daki Uygulanışı ve Tarihi Kaynakları; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.: 6; Sayı.: I4; Ankara-1998

* Şemsistanoğlu Zaur; Azerbaycan'da Nevruz Bayramı; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.: 6; Sayı.: I4; Ankara-1998

* Şener Cemal; Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm; AD Yayıncılık; İstanbul-1997

* Şişman Bekir; Eski Türk İnançları ve Anadolu'daki İzleri; Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.: 5; Sayı.: I5; Ankara-1998

* Tanilli Server; İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?; Cem Yayınevi; 5. Baskı; İstanbul-1993

* Temren Belkıs; Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi; T.C. Kültür Bakanlığı; Ankara-1995

* Temren Belkıs; Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu; Bektaşi Kültür Derneği Yayınları; Ankara-l998

* Timuçin Afşar; Din ve Felsefe; Felsefelogos 3; İstanbul-l998/2

* Türk Kültürü ve Ahilik Bayramı Sempozyum Bildirileri; Kırşehir-l986

* Uluçay Ömer; Arap Aleviliği; Hakan Ofset; Adana-l996

* Ulusoy Celalettin; Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşi Yolu; Akademi Matbaası; 2. Baskı; Hacıbektaş-l986

* Ülken Hilmi Ziya; İslam Felsefesi; İstanbul-l983

* Vasilyev Dm.; Yenisey ve Altay Göktürk Yazıtlarında Kahramanların Adlarıyla Birlikte Rastlanan "Eren" ünvanının Anlamı Hakkında; I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri; Ervak Yayınları; Ankara-l998

* Vilayetname(Yayına Hazırlayan: Esat Korkmaz); Ant Yayınları; İstanbul-l995

* Virani Divanı ve Risalesi(Buyruğu) [Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu]; Can Yayınları; İstanbul-l998

* Yaman Mehmet; Alevilik(İnanç-Edep-Erkân); Ufuk Yayıncılık; İstanbul-l994

* Yetişen Rıza; Tahtacı Aşiretleri(âdet, gelenek ve görenekleri); Memleket Matbaacılık; İzmir-l986

* Yetikin Çetin; Türk Halk Hareketleri ve Devrimler; Say; 3. Baskı; İstanbul-l984

* Yörükoğlu R.; Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Tarih ve Günümüzde Alevilik; Alev Yayınları; 5. Baskı; İstanbul-l995

* Zelyut Rıza; Hızır İnancı; Nefes; Yıl.: 2; Sayı.: l6; İstanbul-l996

*Zornickaja A.J.M.; Yakut Şamanlarının Dansları(Çev.: Hadiye Nugay); Anayurttan Atayurda Türk Dünyası; T.C. Kültür Bakanlığı; Yıl.: 6; Sayı.: l4; Ankara-l998

İÇİNDEKİLER

- Giriş.....9
- Sözlü Gelenekten Yazılı İletişime.....11
- Anadolu Aleviliği Felsefi Bir Dindir.....16
- Varoluş Çevrimi.....28
- [Küçük Âlem'de Çevrim] İnsanın Değişimi-dönüşümü.....32
A) Nesnel Değişim-Dönüşüm.....34
B) İnançsal Değişim-Dönüşüm.....44
- [Büyük Âlem'de Çevrim] Evrende Değişim-Dönüşüm.....61
A) Nesnel Değişim-Dönüşüm.....64
B) İnançsal Değişim-Dönüşüm.....94
- Anadolu Aleviliği Bir Bilgelik Öğretisidir.....117
A) Felsefi Bilgelik Öğretisi Olarak Alevilik.....118
*-Felsefi Bilgelik Öğretisi Olarak Alevilik-Bektaşiliği Besleyen Kaynaklar.....120
*- Felsefi Bilgelik Ürünü Olarak Dört Kapı Kırk Makam.....148
B) Halk Bilgeliği Olarak Alevilik.....172
- Anadolu Aleviliği Bir Yaşama Biçimidir.....176
*- Alevi Yaşama Biçiminin Koşulu Olarak Laiklik.....177
A) Aydınlanma Boyutu.....182
B) Hümanist Boyutu.....186
C) Toplumsal Etik Boyutu.....189
- Anadolu Aleviliği Bir Ütopyadır.....198
- Cem ve On İki Hizmet.....205
*- Cem Teriminin Kökeni.....205
*- Cemin Toplumsal Kökeni.....207
*- Cem Nedir? Ne Değildir?.....209

- Görgü Cemi....224
*- Anlamı....224
*- Kimler Alınmaz....225
*- Ceme Çağrı....225
*- Ölü Gelmek, Diri Dönmek....226
*- Kulak Abdesti....227
*- Yoklama....228
*- Mürşit Postu....228
*- Post Duası....233
*- Hizmet Sahiplerinin Çağrılması....239
*- Çerağın Uyandırılması....243
*- Görgü....247
*- Öz Sorgusu....248
*- Erkân Çalma....251
*- Miraç....252
*- Kurbanın Meydan Alması....253
*- Hizmet Çerağının Uyandırılması....260
*- Düvaz Üçleme....262
*- Abdest....267
*- Tevhit....268
*- Miraçlama....277
*- Semah Üçleme....282
*- Saka Suyu....291
*- Mersiye....292
*- Lokma....294
*- Üç Düvaz, Bir Nefes....296
- Bölüm Ekleri....302
*- İmam Cafer Buyruğunda Görgü Cemi....302
*- Tahtacı Ceminde Dolu-Nefes-Semah Üçlemeleri....316
- Musahiplik Cemi....322
*- Musahiplik Nedir?....322
*- İnanç Kaynağı....325
*- Nesnel Kaynağı....331
*- Kim Kiminle Musahip Olur?....336
*- Musahiplik Cemi....341
*- Hizmet Verme....350

- Bölüm Ekleri.....352
*- İmam Cafer Buyruğunda Musahiplik Cemi.....352
*- Musahiplik Ceminde Dolu-Nefes-Semah Üçlemeleri...362
*- Tahtacı Ceminde Eğlence Erkânı.....368
- İkrar Cemi.....373
*- Post Duası.....373
*- Hizmet Sahiplerinin Çağrılması.....376
*- İkrar Verme.....379
*- Kurbanın Meydan Alması.....381
*- Hizmet Çerağının Uyandırılması.....387
*- Düvaz Üçleme.....389
*- Miraçlama.....403
*- Semah Üçleme.....408
*- Saka Suyu.....416
*- Mersiye.....418
*- Lokma.....420
*- Üç Düvaz, Bir Nefes.....422
- Bölüm Ekleri.....428
*- Tahtacı Toplumunda İkrar Cemi.....428
*- İmam Cafer Buyruğunda İkrar Cemi.....436
- Dâr Cemi.....438
- Matem Orucu.....442
*- Aşure Töreni.....461
- Sözlükçe.....465
- Kaynakça.....482

ESAT KORKMAZ

Anadolu Aleviliği

1946'da Manisa/Demirci'de doğdu. Fikir Kulübü (FK) Yönetim Kurulu ve son dönem Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) Genel Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulundu. 12 Mart sonrası Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) ve DEV-GENÇ davalarından yargılandı. 1974 siyasal affıyla cezaevinden çıktı. Bir süre Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin (TSİP) Zeytinburnu İlçe Başkanlığı'nda bulundu ve bu partinin yayın organları olan *İlke* ve *Kitle*'nin yazı kurulunda görev aldı. 1976'da Orman Fakültesi'ni bitirerek, Orman Yüksek Mühendisi oldu ve 1980'e değin Orman Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde çalıştı. 12 Eylül sonrası siyasal görüşleri nedeniyle Orman Bakanlığı'ndaki görevine son verildi. Askerlik dönüşü yazar-araştırmacı olarak Babıali'de çalışmaya başladı. 1980'lerin sonlarında Alevilik-Bektaşilik konusundaki çalışmalarına ağırlık verdi.

Bu ürün, bilimsel kaygı sürekli canlı tutularak gerçekleştirilen; Anadolu Aleviliğinin felsefesine-inancına, öğretisine ve erkânına yönelik bir çalışmadır. Anadolu Aleviliği, "bilge" olarak karşımıza çıkan erenlerin felsefesidir, bu anlamda vahiy dışı felsefi bir dindir/inançtır; bir eren öğretisidir, bu anlamda bilimsel bir kuramdır. Çalışma boyunca; a) Anadolu Aleviliğinin bir felsefi din, bir bilgelik öğretisi olduğu kanıtlanmaya; b) Kanıtlanmaya koşut olarak "insan-evren-Tanrı" konusundaki inanç tasarımlarına esin oluşturan, öncel ve belirleyici nesnel tasarımlar yakalanmaya ve yorumlanmaya; c) Felsefesi ve öğretisi gereği laik olan Alevi yaşama biçiminin aydınlanma, hümanizm ve etik boyutları irdelenerek geleceğimize de yol gösterecek olan Alevi ütopyasının, bu bağlamda Alevi düşsel toplum projesinin (kâmil toplum projesi) çerçevesi çizilmeye çalışıldı. Çalışmanın ikinci yarısı tümüyle Anadolu Aleviliğinin erkânına ayrıldı; okuyucuyu üretken kılmak için inançsal ve nesnel kaynakları yor[illegible]

KİTAP

ISBN 978-975-7354-96-3

9 789757 354963

BERFİN